

3

Kütüb-i Sitte

AKÇAĞ

Prof. Dr.
İBRAHİM CANAN

Kütüb-i Sitte

MUHTASARI
TERCÜME VE ŞERHİ

AKÇAĞ

AKÇAĞ YAYINLARI: 116

Hadis : 3/3

ISBN 975-338-054-2 (Takım)
ISBN 975-338-057-7 (3. CİLT)

Edtör : Ahmet Hikmet Ünalmış
Tashih : İsmail Karakaya, Ömer Parlak
Ahmet Tülek

© Bu eserin bütün yayın hakkı Akçağ A.Ş'ne aittir.

Baskı :
Baskı Yeri : Ankara 1995
Cilt : Balkan Cilt Sanayii
Film Montaj : Ekspres Basım Hizmetleri

Prof. Dr.
İBRAHİM CÂNAN

Kütüb-i Sitte

MUHTASARI
TERCÜME VE ŞERHİ

3. CİLT

Basım Yayım Pazarlama A.Ş.
Tuna Cad. No. 8/1 06420 Kızılay-Ankara
Tel: 0. (312) 432 17 98-433 86 51 Fax : 432 28 52

BEY (ALIM-SATIM) BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB

ALIM-SATIMIN ADABINA DAİR

İKİNCİ BAB

ALIM-SATIMI CAİZ OLMAYAN ŞEYLERE DAİR

ÜÇÜNCÜ BAB

ALIM-SATIMDA CAİZ OLMAYAN ŞEYLER HAKKINDA

DÖRDÜNCÜ BAB

RİBA (FAİZ) HAKKINDA

BEŞİNCİ BAB

MUHAYYERLİK HAKKINDA

ALTINCI BAB

ŞUF'AYA DAİR HADİSLER

YEDİNCİ BAB

SELEM (ÖNCEDEN SATMA) HAKKINDA

SEKİZİNCİ BAB

İHTİKÂR VE PAHALANDIRMAYA DAİR HADİSLER

DOKUZUNCU BAB

AYIP SEBEBİYLE MALI GERİ VERMEYE DAİR

ONUNCU BAB

**AĞACI VE MEYVEYİ SATMAK, SATILAN KÖLENİN MALI
VE MALA GELEN MUSİBETE DAİR**

BİRİNCİ BAB
ALIM-SATIMIN ADABINA DAİR

BİRİNCİ FASIL
SİDK VE EMANET (GÜVEN)

İKİNCİ FASIL
ALİŞ-VERİŞTE VE İKÂLE'DE (GERİ VERME) KOLAYLIK

ÜÇÜNCÜ FASIL
ÖLÇÜLER VE TARTILAR

DÖRDÜNCÜ FASIL
ALIM-SATIMIN ADABINA DAİR MÜTEFERRİK HADİSLER

BİRİNCİ FASIL
SIDK VE EMANET
(GÜVEN)

194 -۱- عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [التَّاجِرُ الْأَمِينُ الصَّدُوقُ مَعَ النَّبِيِّنَ وَالصَّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ]. أخرجه الترمذي.

1. (194)- Ebu Sa'îd el-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhis-salâtu vesselâm) şöyle buyurdu: “Emîn ve doğruluktan ayrılmayan ticâret ehli (ayette sırat-ı müstakîm ashâbı olarak zikredilen) peygamberler, siddîkler, şehîdler ve sâlihlerle beraberdir”. Tirmizî, Büyû 4, (1209); İbnu Mace, ticârât 1, (2139).

ACIKLAMA:

İşlerinde “doğruluk” ve “güven”i esas alan kimseler insanların en üstün tabakasını teşkil eden peygamberler, siddîkler, şehîdler ve sâlihler zümresinde yer alabilirler. Hadîste bu durumun tüccarlar hakkında zikredilmesi, bu iki vasfın bilhassa ticâret hayatındaki ehemmiyetini ifâde eder. Bir memlekette iktisadî kalkınma, herhalde öncelikle doğruluk ve güvene bağlıdır. Doğruluğun olduğu yerde güven hâsıl olur. Güvenin olduğu yerde az sermâyeler bile bir arâya gelerek en büyük kalkınma faaliyetlerine yönlendirilebilir. İslâm’ın yalan, aldatma, ölçü ve tartılarda hîle gibi ahlaksızlıklar karşısındaki şiddeti, tehdîdâtı, sözkonusu doğruluk ve emniyeti sağlamaya yöneliktir.

195 -۲- وله في أخرى عن رفاعه بن رافع قال: [إِنَّ التَّجَارَ يُعْتَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَجَارًا إِلَّا مَنْ اتَّقَى اللَّهَ وَبَرَّ وَصَدَّقَ].

2. (195)- *Tirmizî'nin, Rifâ'a İbnu Râfi'den yaptığı diğer bir rivâyetinde şöyle buyrulmuştur: "Kıyamet günü tüccarlar fâcirler (günahkârlar) olarak dirltilecekler. Ancak Allah'tan korkanlar, iyilik yapanlar ve doğruluktan ayrılmayanlar müstesna"* Tirmizî, Büyû 4 (1210); İbnu Mace, ticârât 3, (2146).

196 ۳- وعن قيس بن أبي غرزة الغفاري رضي الله عنه قال: [كُنَّا قَبْلَ أَنْ تُهَاجَرَ نَسَمَى السَّمَاوِيَّةَ، فَمَرَّ بِنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَوْمًا بِالْمَدِينَةِ فَسَمَّانَا. بِاسْمِهِ هُوَ أَحْسَنُ مِنْهُ فَقَالَ: يَا مَعْشَرَ التُّجَّارِ إِنَّ الْبَيْعَ يَحْضُرُهُ اللَّغْوُ وَالْحَلْفُ]. وفي رواية: الْحَلْفُ وَالْكَذِبُ فَشُوبُوهُ بِالصَّدَقَةِ. أَخْرَجَهُ أَصْحَابُ السَّنَنِ. (شوبوه) أى اخلطوه.

3. (196)- *Kays İbnu Ebî Gareze el-Gıfârî (radiyallahu anh) anlatıyor: "Biz hicret etmezden önce simsârlar olarak isimlendiriliyorduk. Birgün, Medine'de, bize Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) uğradı. Bize ondan daha iyi bir isim verdi. Buyurdu ki: "Ey tüccarlar, satış işine, yemin ve boş söz karışır..."*

Bir başka rivâyette şöyle denmiştir: "Satış işine yemin ve yalan bulaşmaktadır, siz (Rabbin gadabını söndüren) sadaka karıştırın" Ebu Dâvud, Büyû 1, (3326, 3327); Tirmizî, Büyû 4, (1208); Nesâî, Eymân 7, (7, 15).

AÇIKLAMA

Bu hadîsin zâhirinden hareketle *Zâhirîler* Tüccar'ın zekatla mükellef olmayıp sadaka ile mükellef olduğunu söylemiştir. Halbuki diğer ulema zekat, senelik belli nisabı olan bir vergi olduğu halde sadakanın herhangi bir zamanı, nisabı olmayan bir bağış olduğu, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tüccarları zekattan başka olan sadaka vermeye de teşvik ettiğini söylemiştir. Ümmetin ameli ve ulemanın icmâi bu görüş üzeredir.

197 ۴- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [سمعت رسول الله ﷺ يقول: الْحَلْفُ مَنَفَقَةٌ لِلْسَّلْعَةِ مَمْحَقَةٌ لِلْكَسْبِ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانُ، وَهَذَا لَفْظُهُمَا، وَأَبُو دَاوُدَ وَلَفْظُهُ: مَمْحَقَةٌ لِلْبَرَكَةِ.

4. (197)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: *Hz. Peygamber (aleyhis-salâtu vesselâm)*'i işittim, diyordu ki: “(Ticarette yalan) yemin, (tüccarın zannınca) mala rağbeti artırır. (Halbuki gerçekte) kazancı giderir”. Buhârî, Büyü 26; Müslim, Müsâkât 13 (1607); Ebu Dâvud, Büyü 6, (3335); Nesâî, Büyü 5, (7, 246).

Hadîs'in metni Buhârî ve Müslim'deki metindir. *Ebu Davud*'da “Bereketi giderir” şeklindedir.

AÇIKLAMA

Dînimiz, alış-verişte satıcıların mala rağbeti artırmak için yemin etmelerini hoş karşılamaz. Hadîslerde “yemin” kelimesi mutlak olarak gelmiştir, *el-halif* veya *el-yemin* şeklinde. Şarihler “yalan” kelimesiyle kayıtlayarak anlamaya meylederler. Buhârî bu bahse tahsis ettiği baba “*Alış-verişte mekrûh olan yemin babı*” adını vererek hadîsin ruhuna uygun bir sunuş yapar. Yani satıcının yemin etmesi mekruhtur. Yemin yalan yere olursa *tahrîmen mekruhtur*, doğru yemin olursa tenzihen mekruhtur.

Hülâsa satıcının yemini mala olan alakayı, rağbeti artırır da kazancın bereketini yok eder. Müttakî ticâret ehlinin herçeşit yeminden kaçınması, yemine dilini alıştırmaması gerekir.

Kazançta bereketin kalkması çeşitli şekillerde tezâhür eder. Bunlardan bir kısmını izah kolay olmasa bile, bir kısmı kolaydır. Meselâ şöyle bir izah mâkul gelmektedir: Yalan söylenerek satılan malın ayıbı mutlaka ortaya çıkar. Müşteri, o tüccara artık kendisi uğramayacağı gibi başkalarının uğramasına da mâni olur. Bu kazancın bereketini gideren bir durumdur. Gayr-ı meşrû yoldan kazanılan paranın gayr-ı meşrû harcamalara giderek sâhibini günaha soktuğu, bir kısım taşkınlıklar, şımarıklıklar sonucu sıhhatini, istirahatini kaybettiğini, hapishane, hastane ve hatta mezaristana düştüğünü çevremizde sıkça görmekteyiz. Resûlullah (aleyhis-salâtu vesselâm)'ın inhâr ettiği bereketsizlik haktır, ama şöyle, ama böyle, bugün veya yarın.

198 - وعن حكيم بن حزام رضى الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [البَّيْعَانُ فِي رَوَايَةٍ: «مُحِقَّتْ بَرَكَةُ بَيْعِهِمَا: الْيَمِينُ الْفَاجِرَةُ مَنْفَقَةٌ لِلسَّلْعَةِ مَحَقَّةٌ لِلْكَسْبِ»]. أخرجه الخمسة.

بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا. فَإِنْ صَدَقَ الْبَيْعَانِ وَبَيَّنَّا بُرْكَ لِهَٰمَا فِي بَيْعِهِمَا، وَإِنْ كَذَبَا
وَكُنَّا فَعَسَىٰ أَنْ يَرْبَحَا رِبْحًا مَّا، وَيُمنَحَقَا بَرَكَةً يَبْعُهُمَا]

5. (198)- *Hakim İbnu Hizâm* (radıyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: “Alıp-satanlar” birbirlerinden ayrılmadıkça (vazgeçmekte) muhayyerdirler. Alıp-satanlar alış-verişi sıdk ve doğruluk üzere yapar (kusuru) beyan ederlerse alış-verişleri her ikisi hakkında da mübârek kılınır. Yalan söylerler (kusurları) gizlerlerse, belli bir kâr sağlasalar bile, alış-veri-lerinin bereketini kaybederler”.

Bir rivâyet şöyledir: “Alış-verişlerinin bereketi yok edilir: Yalan yemin malı rağbetli, kazancı bereketsiz kılar”. Buhârî, Büyü 19, 22, 44, 46; Müslim, Büyü, 47, (532); Ebu Davud, Büyü 53, (3459); Tirmizî, Büyü 26, (1246); Nesâî, Büyü 3, (7, 244-245).

AÇIKLAMA

1- Burada alış-veriş akdine kesinlik kazandıran ayrılık üç şekilde anlaşılmıştır: 1- Kelamların ayrılması: Yani mal sâhibi: “Sattım”, müşteri de: “aldım” dedi mi artık geri dönülemez. *İmam Malik*, *Ebu Hanife* ve bir kısım alimler hadîsi böyle anlamışlardır. *Ebu Yusuf*, *Şâfiî* ve diğer bir kısım alimler de bedenlerinin ayrılmasını anlarlar. Diğer bir grup alim de meclisten ayrılmayı anlamıştır.

Şu halde *Henefîlerde* esas olan akdin sözle kesinleşmesidir. Bu tahakkuk etti mi, müşteri mala sâhib olur. Ancak hıyârü’r-rü’ye (görme muhayyerliği), hıyârü’l-ayb (kusur tesbiti hâlinde akdi fesih hakkı), hıyârü’l-şart (hususî olarak belirtilen şarta bağlı fesih hakkı) durumları söz konusu olursa akdi fesih hakkı doğar. Aksi takdirde akid söz kesinleştikten sonra bozulamaz.

2- Alış verişte gizlenmemesi, beyan edilmesi gereken hususa gelince, bunu bazı âlimler malın ayıbı, kusuru varsa bunu satıcının açıklaması, *şemen* (fi’at, bedel) ile alakalı bir husus varsa onu da müşterinin gizlememesi, açıklaması gerekir diye izah etmişlerdir. Daha umumî bir ifade kullanarak: “Her iki taraf için de açıklanması gerekli olan hususların açıklanması gerekir” diye tasrîh edenler de olmuştur.

İKİNCİ FASIL
ALİŞ-VERİŞTE VE İKÂLE'DE (GERİ VERME) KOLAYLIK

199 - ۱- عن جابر رضى الله عنه قال: قال رسول الله: [رَحِمَ الله رَجُلًا سَمَحًا إِذَا بَاعَ وَإِذَا اشْتَرَى وَإِذَا اقْتَضَى]. أخرجه البخارى، والترمذى، واللفظ للبخارى.

1. (199)- Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Satışında, satın alışında, borcunu ödeyişinde cömert ve kolaylaştırıcı davranan kimseye Allah rahmetini bol kılın”. Buhârî, Büyû 16; Tirmizî Büyû 75, (1320).

AÇIKLAMA:

Alış veriş muamelesinin her safhasında kolaylık ve karşı tarafı memnun edici davranış teşvîk edilmektedir. Müsamaha ve fedakârlık sâdece satıcıdan beklenmemeli. Alıcı da aynı anlayışı göstermelidir. Hele borcun ödenmesi... geciktirmeden, tam zamanında eksik bırakmadan, bugün git yarın gel demeden ödenmesi gerekmektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buna dikkat çekmektedir.

200 - ۲- وعند الترمذى: [عَفَرَ الله لرجلٍ كان قبلكم: سَهْلًا إِذَا بَاعَ، سَهْلًا إِذَا اشْتَرَى، سَهْلًا إِذَا اقْتَضَى].

2. (200)- Tirmizî'nin rivâyeti şöyledir: “Allah, sizden önce yaşamış olan bir kimseye rahmetiyle muamele etti. Çünkü bu adam satınca kolaylık gösterir, satın alınca kolaylık gösterir, alacağını isteyince (kabalık ve sertlik değil, anlayış ve) kolaylık gösterirdi”. Tirmizî, Büyû 75, (1320).

AÇIKLAMA

Münâvî: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Allah’ın mağfiretini kazanmada bu kimseyi kendimize örnek edinmeye teşvik etmektedir, bu maksadla onu zikretmiştir” der.

201 - ۳- وله في أخرى عن أبي هريرة رضي الله عنه يرفعه: [إن الله يُحِبُّ سَمْعَ البَّيْعِ، سَمْعَ الشَّرَاءِ، سَمْعَ الْقَضَاءِ].

3. (201)- Tirmizî’nin Ebu Hüreyre’den kaydettiği bir rivâyette Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurur: “Allah, satıştaki müsâmahayı, satınalıştaki müsâmahayı, ödemedeki müsâmahayı sever” Tirmizî, Büyû 75 (1319).

AÇIKLAMA:

Hadîste müsâmaha diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı *semh*’dir. Münâvî, hadîste bunun, “karşılıklı kolaylık (müsâhele)” mânâsında kullanıldığı belirtilmiştir. Aynı mânada olmak üzere Nesâî’nin bir tahriri şöyledir: “Allah müşteri iken kolaylık gösteren, satıcı iken kolaylık gösteren, borcunu öderken kolaylık gösteren, alacağını ödetirken kolaylık gösteren kişiyi cennete koydu”.

ادخل الله الجنة رجلا كان سهلا مشتريا وباعا وقاضيا و مقتضيا

202 - ۴- وعن خذيفة وأبي مسعود البدرى رضي الله عنهما. أنهما سمعا رسول الله ﷺ يقول: [إن رجلاً مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ أَتَاهُ الْمَلِكُ لِيَقْبِضَ رُوحَهُ فَقَالَ: هَلْ عَمِلْتَ مِنْ خَيْرٍ؟ قَالَ مَا أَعْلَمُ. قِيلَ لَهُ انْظُرْ. قَالَ مَا أَعْلَمُ شَيْئاً غَيْرَ أَنِّي كُنْتُ أَبَايَعُ النَّاسَ فِي الدُّنْيَا فَأَنْظِرُ الْمُوسِرَ وَأَتَجَاوَزُ عَنِ الْمُعْسِرِ فَأَدْخِلُهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ]. أخرجه الشيخان.

4. (202)- Huzeyfe ve Ebu Mes’ûd el-Bedrî (radiyallahu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın şöyle söylediğini işittiklerini anlatır: “Sizden önce yaşamış olan birisine, ruhunu kabzetmek üzere melek gelmiş idi, sordu:

“— Bir hayır işledin mi?” Adam:

“— Bilmiyorum” diye cevapladı. Kendisine tekrar:

“— Hele bir düşün (belki hatırlarsın)” dendi. Adam:

“— Bir şey hatırlamıyorum, ancak, dünyada iken, insanlarla alış-veriş yapardım. Bu muâmelelerimde zengine ödeme müddetini uzatır, fakire de (ödeme işlerinde müsâmahe ve bazı eksikliklerini bağışlamak sûretiyle) kolaylık gösterirdim” dedi.

Allah onu (bu kadarcık iyiliği sebebiyle affedip) cennetine koydu”. Buhârî, Büyü 17-18, Enbiyâ 50, İstikrâz 5; Müslim, Müsâkât 26-31, (1560).

203 5- وعن عمرة بنت عبد الرحمن رضى الله عنه قالت: [إِتْبَاعَ رَجُلٍ ثَمَرَةَ حَائِطٍ فَعَالَجَهُ وَقَامَ فِيهِ حَتَّى تَبَيَّنَ لَهُ التَّقْصَانُ فَسَأَلَ رَبَّ الْحَائِطِ أَنْ يَضَعَ لَهُ أَوْ يُقِيلَهُ فَحَلَفَ أَنْ لَا يَفْعَلَ فَذَهَبَتْ أُمُّ الْمُشْتَرَى إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَذَكَرَتْ لَهُ ذَلِكَ فَقَالَ: تَأْتَى أَنْ لَا يَفْعَلَ خَيْرًا، فَسَمِعَ بِذَلِكَ رَبُّ الْحَائِطِ فَأَتَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ هُوَلَهُ]. أخرجه مالك.

5. (203)- Amra Bintu Abdirrahmân (radiyallahu anh) anlatıyor: “Bir adam bir meyve bahçesinin meyvelerini toptan satın aldı. Meyveyi toplayıp miktarını tayin edince, tahmîn edilenden noksan buldu. Bahçe sâhibini görerek eksik çıkan kısmı hesaptan düşmesini veya alım-satım akdinden dönmesini talep etti. Fakat adam teklif edilenleri kabul etmemeye yemin etti. Bunun üzerine müşterinin annesi, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’e müracaat ederek durumu arzetti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “O adam, hayır yapmamaya yemin etmiştir” buyurdu. Bu sözü işiten bahçe sâhibi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’e gelerek: “Ey Allah’ın Resûlü, talebini kabul ettim” dedi”. Muvatta, Büyü’ 15, (2, 621); Buhârî, Sulh 10; Müslim, Müsâkât 19, (1557).

204 6- وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [من أقال مسلماً أقاله الله عثرته]. أخرجه أبو داود.

6. (204)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: “Kim bir müslümanın ikâlesini (yani alım-satım akdi-

ni feshetmesini) kabul ederse, Allah da onu düşmekten kurtarır” Ebu Davûd, Büyû’ 54, (3460); İbnu Mace, Ticârât 26, (2199).

AÇIKLAMA

İkâle, ıstılâh olarak alım-satım akdinin bozulmasıdır. Akdi bozma talebi müşteriden gelse de, satandan gelse de farketmez, *ikale* denir. Aslında akit yapıldıktan sonra, -önceden bilinmeyen veya beyan edilmeyen bir kusurun ortaya çıkması gibi- meşrû bir mâzeret olmadıkça akdi bozmak caiz değildir. Bir taraf (alan veya satan) bozmak istediği takdirde diğer taraf dilerse kabul eder. Bu sebepten 203 numaralı hadîste görüldüğü üzere müşterinin akdi bozma (ikale) teklifi bahçe sahibi tarafından kabul edilmeyince Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) meseleye müdâhele ederek, bahçe sâhibine: “Akdi boz, ikalesini kabul et!” demiştir. Sadece kendisine sevap getirecek bir davranışı reddetmiş olduğunu ifâde buyurmuştur.

Şu halde dînimizin tavsiyesi, böyle bir durumda, karşı tarafın ikâleyi kabul etmesini tavsiye etmektir. Bunun sebebi açık: *İkâle* teklifinde bulunan taraf bu alış-veriştan bir huzursuzluğa bir pişmanlığa düşmüştür, bir zarar görmektedir. Öbür tarafın da bunu kabul edivermesi hem bir huzursuzluğu bertaraf edecek, hem de iki taraf arasında bir tatsızlık girmesini önleyeceği gibi muhabbetin artmasına da yardımcı olacaktır. Dinimiz her huzursuzluğu takbîh ettiği gibi, muhabbet vesîlelerini de takdîr eder. Nitekim bu hadîste “akîd bozma” teklifini kabul edenin davranışı övülmüş, mukabilinde *Cenâb-ı Hakk’ın, onu düşmelerden, hatalardan koruyacağı, hatalarından hâsıl olan günahlarını affedeceği* ifade edilmiştir.

Bir mü’mine ikâleyi kabul, kendisi için yeterli bir kârdır.

ÜÇ ÜNCÜ FASIL
ÖLÇÜLER VE TARTILAR HAKKINDA

205 ۱- عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: قال رسول الله ﷺ: [الْوَزْنُ وَزْنُ أَهْلِ مَكَّةَ، والمكيال مكيال أهل المدينة]. أخرجه أبو داود والنسائي.
وفي رواية عكسه.

1. (205)- İbnu Ömer (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: (Şer'i hukuku ödemek için) vezin'de Mekke halkının vezn'i esastır, keyl'de de Medine halkının keyl'i esastır." Ebu Dâvud, Büyü 8, (3340); Nesâî, Büyü 54, (7,284).

AÇIKLAMA:

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadîslerinde medenî hayat için son derece ehemmiyet arzeden ölçü ve tartı birimlerine temas etmektedir. Ticarî ve dolayısıyla iktisâdî hayat büyük ölçüde bunlara dayanır.

Vezn tartı yoluyla ölçmek mânasına gelir. Miktarın tayininde ağırlığı esas alınan mallara veznî denir, yağ, bal, şeker bu veznî gruba girer. Bu gruba giren malların miktarını tayinde muhtelif birimler olunca, devlet içerisinde kargaşayı önlemek için sadece birinin esas alınması gerekir. Hadîs, kurulmakta olan İslâm devletinde veznî birim olarak Mekke ölçüsünün esas alınmasını emretmektedir. Alimler "Mekkeliler ticâret ehlidir, onların bu husustaki bilgi ve tecrübeleri fazladır. Bu sebeple vezinde Mekke vezninin esas alınmasını emretmiştir". derler.

Keyl'e gelince bu daha çok tahıl ölçüsüdür. Bu gruba girenlere keylî denir. Kile tabirimiz buradan gelir. Hububatı ağırlığına göre değil, hacmine göre ölçer. Peygamberimizin (aleyhissalâtu vesselâm) keyl'de Medine Mikyâlini esas

almasını, Medîne'nin ziraatçılıkta gelişmesiyle îzâh ederler. Malum olduğu üzere Mekke beynelmîlel bir ticaret şehridir, geçimini ticaretten sağlamaktadır. Ziraat mümkün değildir. Buna mukabil Medîne ziraatı elverişlidir ve bahçecilik, meyvecilik gelişmiştir. Binâenaleyh Medîne halkı, *mikyâllerin* (mekâyîl) ahvalini en iyi bilen kişilerdir.

Öyle ise bu hadîs, altın gümüş üzerinden zekâtın hesaplanmasında Mekke vezin birimleri olan *dirhem*'in, sadaka-i fitr, kefâret gibi dinî borçların ödenmesinde de Medîne mikyâllerinden olan *Sâ*'in esas alınmasını emretmiş olmaktadır. Örfi olarak her bölgede miktârca az veya çok farklılıklar arzeden ölçü ve tartı birimlerinin kullanıldığı Arabistan'da "200 dirhem altına sâhip olan zekât vermelidir" sözü "Hangi dirheme göre?" sorusunu getirecektir. Şu halde yukarıda sunulan hadîs, bu çeşit meselelerin çözümünde esas olmuştur.

Bu çeşitten ölçü birimlerini tâyin ve tahdîd eden başka hadîsler de mevcuttur.

206 ۲- وعن المقدام بن معدى كرب رضى الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [كَيْلُوا طَعَامَكُمْ يُبَارَكْ لَكُمْ فِيهِ]. أخرجه البخارى.

2. (206)- *Mikdâm Ibnu Ma'dikerb* (radiyallahu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şu sözünü nakletti: "Yiyeceklerinizi kile ile ölçün, sizin için mubarek kılın". Buhârî, Büyü 52.

AÇIKLAMA

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yiyecekleri tartmakla ilgili emri, daha ziyade "alım-satım" ve depodan çıkarılması sırasında" diye kayıtlanmıştır. Alım satımda tartmanın ehemmiyeti açıktır. *Mücâze*fe denen "kararlama" veya "kabalama" alım-satımda taraflardan biri aldanabilir. Dînimizde ise, "aldanmamak ve aldatmamak" esastır.

Depodan çıkarırken tartma "Hesabın bilinmesi, istihlâkin önceden yapılan tahmîne uygun olarak yapılması, vaktinden evvel tüketilmemesi içindir" denmiş, böylece taamin bereketleneceğine dikkat çekilmiştir. Şarihlerin belirttiği üzere "yiyeceği tartma" ameliyesi tek başına ona "bereket ilâve etmez". Hesabı göstererek ölçülü istihlâke sevk ederek berekete vesile olur.

207 ۳- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: قال رسول الله ﷺ:

[لَأَهْلَ الْمِكْيَالِ وَالْمِيزَانِ إِنَّكُمْ قَدْ وُلِّيتُمْ أُمُورَ فِيهَا الْأُمَمُ السَّالِفَةُ قَبْلَكُمْ]. أخرجه الترمذی.

3. (207)- İbnu Abbâs (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) mikyal (ölçek) ve mîzân (terazi) kullananlara şöyle hitab etti: “Sizler bizden önce gelip geçen kavimleri helâk eden iki işi üzerinize almış bulunmaktasınız” Tirmizî, Büyû’ 9, (1217).

AÇIKLAMA:

Burada ictimai ahlâkın mühim bir esasına parmak basılmaktadır: Alış veriş sırasında ölçü ve tartıda dürüstlük, fertler arası güven, sevgi, saygı gibi pek çok umur buradaki dürüstlüğü dayanır. Cemiyetin ahengi, huzuru ve dolayısıyla sağlıklı terakki de bunlara dayanmaktadır. Bir cemiyette bu bağlar bozuldu mu, o cemiyetin batması yakındır. Başta Hz. Şuayb’in kavmi olmak üzere, birçok kavimlerin bu ölçü-tartı hilesinin getirdiği bozukluklarla battığını Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hatırlatmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm bu mevzuya birçok âyetlerinde yer verir. *Mutaffifin suresi* bu mevzuyu müstakillen ele alır.

Şurası açıktır ki, bâzı sâfdillerin zannettiği gibi, ölçü-tartı gerektiren meslekler, dindarlığa uymayan, kaçınılması gereken meslekler değildir. Bu hadîste, böyle bir nasihat mevcut değildir. Burada ölçü ve tartı meselesinde çok dikkatli davranılması, alırken de verirken de ölçümde hassas olunması gereği vurgulanmaktadır. Nitekim daha önce geçen hadislerden bir kısmı ve meselâ 194 numaralı hadis, “Emîn ve doğruluktan ayrılmayan tüccârların peygamberler, siddikler, şehidler, ve sâlihlerle beraber olacaklarını” haber vermiş, müjdelemiştir.

208 ٤- وعن ابن حرملة قال: [وَهَبْتُ لَنَا أُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتُ ذُوَيْبِ بْنِ قَيْسِ الْمَزْنِيِّ صَاعًا حَدَّثَنَا عَنْ ابْنِ أَخِي صَفِيَّةَ عَنْ صَفِيَّةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ صَاعُ النَّبِيِّ ﷺ. قَالَ أَنَسُ: فَجَرَّبْتُهُ فَوَجَدْتُهُ مُدَّيْنِ وَنِصْفًا بِمُدِّ هِشَامٍ]. أخرجه أبو داود.

4. (208)- İbnu Harmele (radıyallahu anh) anlatıyor: “Ümmü Habîb Bintü Züeyb İbnu Kays el-Müzenniyye, bize (ölçüm işlerinde kullanılan) bir sa’ bağışladı. Ümmü Habîb bize rivâyet etti ki, kendisine, İbnu Ahî Safiyye’den geldiğine göre,

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zevce-i pâkleri Safiyye vâlidemiz (radiyallahu anhâ) bağışlanan bu sâ'in, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kullandığı sâ' olduğunu söylemiştir. Râvilerden Enes İbnu İyâz der ki: "Ben bu sâ'ı denedim, (kontrol ettim) gördüm ki bu sâ, Emevî Halîfesi Hişâm İbnu Abdi'l-Melik'in kullandığı müdd'le iki buçuk müdd" miktarında idi." Ebû Dâvud, Eymân 18, (3279).

AÇIKLAMA

Ebu Dâvud bu hadîsi "Kefaret'in Ödenmesinde Kullanılan Sâ'ın Miktarı Nedir?" başlığını taşıyan babta kaydeder. Görüldüğü üzere, "şerî borçların ödenmesinde esas itihaz edilmesi gereken birim ne olacaktır, bunun miktarı nasıl tâyin edilmelidir?" Âlimler arasında bidâyetten beri bir problem olmuştur ve bu mesele hep, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın beyanları doğrultusunda, onun vazettiği birimler çerçevesinde çözülmeye çalışılmıştır.

209 هـ - وعن السائب بن يزيد قال: [كان الصاعُ على عهدِ رسولِ الله ﷺ مُدًّا وَثُلُثًا مُدِّ كُمُ الْيَوْمِ، وقد زيدَ فيه في زمنِ عمرَ بنِ عبدِ العزيزِ رحمه الله تعالى].

5. (209)- es-Sâib İbnu Yezîd (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde bir sâ', bugün sizlerin kullanmakta olduğunuz müdd'le, bir müdden üçte bir müdd miktarında fazla idi. Ancak bu miktara Ömer İbnu Abdilaziz merhum zamanında ilâvede bulunuldu. Buhârî, İ'tisam 16, Kefârât 5; Nesâî, Zekât 44, (5, 54).

210 ٦- وعن عثمان رضى الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [إِذَا بَعْتَ فِكْلًا، وَإِذَا ابْتَعْتَ فَاكْتَلًا]. أخرجهما البخارى.

6. (210)- Hz. Osman (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Sattığın zaman tart, satın alınca tarttır". Buhârî, Büyû' 51.

AÇIKLAMA

Bu hadîs, ticarî hayat için mühim iki prensip vaz ediyor:

- 1- Alım-satımın ölçümle yürütülmesi.
- 2- Tartma külfetinin satıcıya ait olması.

Hadîsin vürud sebebi kayda değer: Hz. Osman Benu Kaynuka çarşısından hurma alıp Medîne'ye getirip, pazara döker, ne miktar olduğunu beyan eder, müşteri de onun beyanı üzerine tartmadan alır, uygun bir kâr verirmiş. Durum Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kulağına ulaşınca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Osman'a: **"Satmış zaman tart, satın alınca da tarttır"** emreder.

Tartma işi ücretle yapılıyorsa, bunun ücreti satıcıya aittir. Verilecek paranın, o devirde olduğu üzere, tartımı, bütünse bozdurulması külfet, masraf gerektiriyorsa bu da müşteriye aittir.

DÖRDÜNCÜ FASIL
MÜTEFERRİK HADİSLER

211 ۱- عن أنى هريرة رضى الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [إِنَّ أَحَبَّ الْبِلَادِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى الْمَسَاجِدُ، وَأَبْغَضَ الْبِلَادِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى الْأَسْوَاقُ]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ.

1. (211)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular: “Allah’ın en çok sevdiği yerler mescidlerdir. Allah’ın en ziyade nefret ettiği yerler de çarşı ve pazarlardır”. Müslim, Mesâcid 288, (671).

ACIKLAMA

Mescid ibadet, zikir, takva gibi kulluğun kâmil mânada gerçekleştiği mahallerdir. Bu sebeple Allah nazarında en çok sevilen yerlerdir. Çarşı pazar ise hilenin, aldatmanın, İslâm’ın reddettiği faiz muamelesinin, yalan yere yeminlerin cereyan ettiği yerlerdir. Allah’ın en az hatıra getirildiği, en ziyade dünyanın, dünyalığın düşünüldüğü, gaflet yerleri de yine çarşı pazarlardır.

Hadis çarşıların bu yönüne dikkat çekerek, teyakkuza, dürüstlüğe teşvik etmektedir. Aslında, dînin belirttiği çerçevede yapılan ticâret helâldir. Bu çeşit ticâretin yapıldığı yerler de tebci değer yerlerdir. Nasıl olmasın ki, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) dürüst tüccârları en yüce mertebedeki insanlar arasına dahil etmiştir (Bak. 194 numaralı hadis).

212 ۲- وله عن سلمان رضى الله عنه: [لا تكوننَّ إِنْ اسْتَطَعْتَ أَوَّلَ مَنْ يَدْخُلُ السُّوقَ وَلَا آخِرَ مَنْ يَخْرُجُ مِنْهَا فَإِنَّهَا مَعْرَكَةُ الشَّيْطَانِ، وَبِهَا يَنْصَبُ رَأْيُهُ].

2. (212)- *Selman* (radiyallahu anh) diyor ki: “*Elinden geliyorsa, çarşıya ilk giren olma. Oradan son çıkan da olma. Çünkü çarşı, şeytanın, (insanları şaşırtmak için kıyasıya) savaş verdiği yerdir, bayrağı da orada dalgalanır*”. Müslim, *Fadâilu's-Sahâbe* 100, (2451).

AÇIKLAMA

Bu hadîs Hz. *Selman* (radiyallahu anh)'ın şahsî sözü gibi görünse de hükmen mertû sayılır. Burada da herçeşit uyarılara rağmen çarşıda hüküm sürecektir fiilî duruma dikkat çekiliyor: Hile, hurda, yalan yere yemîn, aldatmalar, boş sözler vs. hepsi de şeytana layık işler.

۳- وعن عمر رضى الله عنه أنه قال: [لا يبع في سوقنا إلا من قد تَفَقَّه في الدين] أخرجه الترمذی.

3. (213)- Hz. *Ömer* (radiyallahu anh): “*Bizim çarşımızda dini bilen kimseler satıcılık yapsın*” buyurmuştur. *Tirmizî*, *Vitr* 21, (487).

AÇIKLAMA:

Burada dini bilmekten maksad, iman ve asgarî seviyede ibadetlerini yapabilecek kâıar ilmiyal bilmek olmamalıdır. Bunlara ilâveten, farzları, haramları, mekruhları, auş verişle ilgili emirleri, yasakları, ticâret adabını ve hatta meslekî bilgileri vs. yı de buna dahil edebiliriz. Nitekim *İbnu Abidin* farz-ı ayn ilimleri sayarken “...Keza meslek erbabına ve bir şeylerle meşgul olan herkese, o mevzudaki haramdan kaçınabilmesi için onunla ilgili ilmi ve ona terettüp eden ahkâmı öğrenmesi farzdır... Keza alış-veriş... ile ilgili bilgiler de bu meselelerle iştigal etmek isteyen kimselere farzdır...” demektedir.

Hz. *Ömer* (radiyallahu anh)'ın bu emri doğrultusunda tatbıkata yer verildiği zamanlar istikrarlı, güvenilir bir ticari hayata sahip olarak terakkî eden İslâm cemiyetleri, buna riayet edilmediği dönemlerde geriliklere düşmüşlerdir. Asker kaçaklarının, emeklilerin, köyden şehre gelen işsizlerin çarşı pazarda iş bularak esnaf ve ticaret ahlâkını nasıl bozduklarını ve bu duruma paralel olarak İslâm aleminin nasıl çöküntüye sürüklendiğini İ.Ü. İktisat Fakültesi Öğretim üyelerinden merhum *Sabri F. Ülgener* “İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlak ve Ziyet Meseleleri adlı eserinde edebi örneklerle izâh eder.

Eseri dikkatlice ve ne demek istediğini anlayarak okuyanlar, marksistlerin bir iddiasının ilmî bir tekzîbini görecekler: Onlara göre, “Üst-yapı dedikleri ahlâk, hukuk, din gibi mânevî değerler, alt-yapı denen iktisâdî hayata bağlıdır. İktisâdî durum değiştirildi mi, kendiliğinden ve zorunlu olarak ahlak, hukuk din vs. değişir”.

Ülgener, edebî örneklerle ahlâk ve zihniyet durumlarının değiştiğini gösterdikten sonra, buna tâbi olarak iktisâdî durumun bozulduğunu gözler önüne serer.

Ülgener’in bu çalışması Alman mütefekkir Max Veber’in geliştirdiği sistemin Türk târihine bir tatbikten ibârettir. (Daha fazla bilgi için Peygamberimizin Hadîslerinde Medeniyet Kültür ve Teknik adlı kitaba bakılmalıdır (s. 45-55), ayrıca Ülgener’in kitabı da görülmelidir).

214 4- وعن أبي الدرداء رضى الله عنه قال: [ما أودُّ أن لى متجراً على درَجَةٍ جامعِ دِمَشْقَ أُصِيبَ فِيهِ كُلُّ يَوْمٍ خَمْسِينَ دِينَراً أَتُصَدَّقَ بِهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَلَا تُقَوِّئِي الصَّلَاةَ فِي الْجَمَاعَةِ، وَمَا بِي تَحْرِيمٌ مَا أَحَلَّ اللَّهُ تَعَالَى، وَلَكِنْ أُكْرَهُ أَنْ لَا أَكُونَ مِنَ الَّذِينَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهِمْ «رِجَالٌ لَا تُلْهِيمُهُمْ تِجَارَةً وَلَا يَبِيعَ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ» [الآية]. أخرجه رزين.

4. (214)- Ebu'd-Derda (radiyallahu anh) buyurmuştur ki: “Ben, Şam’daki Ümeyye Camii’nin merdivenlerinde bir dükkan sâhibi olup, her gün elli dinar kazanıp Allah yolunda harcamak ve bu esnada namazlarımı da hep cemaatle kılmak, Allah’ın helal kıldıklarını da haram etmemek şartlarını arzulamaktan ziyâde, Allahu Teâlâ’nın haklarında: “...o kimseler ki ne bir ticaret ne de bir alış veriş onları Allah’ı zikretmekten alıkoymaz” (Nur 36) övgüsünü kullandığı kimselerden olmamaktan korkarım”. Bu rivayet Rezîn’in ilavesidir

İKİNCİ BAB
ALIM-SATIMI CAİZ OLMAYAN ŞEYLERE DAİR
(Bu babda dört fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL
NECASETLER

★

İKİNCİ FASIL
KABZEDİLMEYEN SATIŞA DAİR

★

ÜÇÜNCÜ FASIL
MEYVELERİN VE EKİMLERİN SATIŞINA DAİR

★

DÖRDÜNCÜ FASIL
ALIM-SATIMI CAİZ OLMAYAN EŞYALAR HAKKINDA

BİRİNCİ FASIL
NECASETLER

215 ۱- عن جابر رضى الله عنه قال: [سمعتُ رسولَ الله ﷺ يقولُ عامَ الفتحِ بمكةَ: إِنَّ اللهَ تعالى حَرَّمَ بَيْعَ الخمرِ والمَيْتَةِ والخِنْزِيرِ والأَصْنَامِ. فقيلَ يارسولَ الله: أَرَأَيْتَ شُحُومَ المَيْتَةِ: فَإِنَّهُ يُطْلَى بِهَا السُّفُنُ، وَيُدَهَنُ بِهَا الجُلُودُ، وَيَسْتَصْبَحُ بِهَا النَّاسُ. فقالَ: هو حَرَامٌ. ثم قالَ عند ذلكَ قَاتَلَ اللهُ اليَهُودَ إِنَّ اللهَ تعالى لما حَرَّمَ عليهم شُحُومَهَا أَجْمَلُوهَا ثُمَّ بَاعُوهَا فَأَكَلُوهَا ثُمَّ أَدَابُوهَا. أخرجَه الخمسة. ومعنى «أَجْمَلُوهَا» أَذَابُوهَا.

1. (215)- Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: Mekke'nin fethedildiği sene Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i Mekke'de işittim, şöyle buyuruyordu: “Cenab-ı Allah içki, ölmüş hayvan, domuz ve putun alım-satımını yasakladı”. Bunun üzerine: “Ey Allah'ın Resûlü “ölmüş hayvanların iç yağı hakkında ne buyurursunuz, zira onunla gemiler yağlanır, derilere sürülür, kandiller aydınlatılır” dedi. Cevâben: “O (nun satışı) haramdır” buyurdu ve ilâve etti: “Allah yahudilerin canını alsın. Allah onlara ölmüş hayvanların iç yağını haram kıldığı vakit bu yağı erittiler, sonra satıp parasını yediler.” Buhârî, Büyû' 112, Meğâzî 50; Müslim, Müsâkât 71 (1581); Ebu Dâvud, Büyû' 66 (3486); Tirmizî Büyû' 61 (1297); Nesâî, Büyû' 93, (7, 309-310); İbnu Mâce, Ticârât 11, (2167).

AÇIKLAMA

Alimler burada ifade edilen hükümde bazı farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İhtilaf, daha ziyade Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sorulan soruya

verdiği cevaptaki “O haramdır” cümlesindeki “O” zamirinden kastedilen şeyden ileri gelir. *Şâfiiler* bundan “alım-satım”ın kastedildiğini söylerler. Böyle olunca “iç yağı” ve bir kısım “pis şeyler”in alım satımı haram olmakla birlikte kullanılması haram değildir hükmü çıkarılır. Halbuki cumhur dediğimiz çoğunluk “O” zamirinden “kullanma”yı anlamışlardır.

Şâfiilere göre ölmüş hayvanın iç yağı yenmese, insan bedenine sürülmesi de, gemi yağlama, kandil yağı yapma gibi işlerde kullanılabilir.

Cumhur ise ölmüş hayvandan istifade yasağı umumî olduğu için, hiçbir surette bu maddelerden istifade edilemeyeceğine hükmetmiştir. Cumhurun tek ruhsatı, ölmüş hayvanın debbağlanmış derisi ile ilgilidir. Bu da zâten nasla açıklanmış bir ruhsattır.

Zeytin yağı, tereyağı gibi aslında temiz olduğu halde sonradan necâset değerek kirlenen yağlara gelince, bunların yenme ve bedene sürülmesi dışında, kandilde yakılmaları, sabun yapılmaları, pisenmiş balın tekrar arıya yedirilmesi, ölmüş hayvanın köpeğe yedirilmesi, keza pisenmiş yemeğin hayvanlara yedirilmesi gibi meselelerde de selef âlimleri ihtilaf ederler. *Şâfiî* mezhebinin sahîh hükmüne göre bütün bunlar câizdir. İmam Malik ve Ebu Hanîfe’nin de aynı görüşte olduğu rivâyet edilmiştir. *Ebu Hanîfe* (rahimehullah) neçis olan zeytîn yağının “durumunu belirtmek kaydıyla” satışının da câiz olacağını söylemiştir. *Ahmed İbnu Hanbel* ise, temiz olmayan şeylerin kullanılmasının, satılmasının haram olduğu, onlardan hiçbir surette istifadenin caiz olmadığı görüşündedir.

216 ۲- وعن عبد الرحمن بن وَغَلَّةَ أَنَّهُ سَأَلَ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَمَّا يُعَصَّرُ مِنَ الْعَنْبِ فَقَالَ: [إِنَّ رَجُلًا أَهْدَى لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ رَأْوِيَةَ خَمْرٍ فَقَالَ لَهُ: هَلْ عَلِمْتَ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى حَرَّمَهَا؟ قَالَ لَا فَسَارَّ إِنْسَانًا إِلَى جَنْبِهِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: بِمَ سَارَرْتَهُ؟ قَالَ أَمَرْتُهُ بِبَيْعِهَا. فَقَالَ: إِنَّ الَّذِي حَرَّمَ شَرِبَهَا، حَرَّمَ بِبَيْعِهَا، فَفَتَحَ الْمَزَادَتَيْنِ حَتَّى ذَهَبَ مَا فِيهِمَا]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ، وَمَالِكٌ، وَالنَّسَائِيُّ. (المزادة) الراوية.

2. (216)- *Abdurrahman İbnu Va’le*’nin anlattığına göre, *İbnu Abbas* (radiyalahu anh)’dan üzüm sırası hakkında sorunca ondan şu cevabı almıştır: “*Adamin*

biri Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bir şarap dağarcığı hediye etmişti, kendisine “Allah’ın bunu haram kıldığını bilmiyor musun?” dedi. Adam: “Hayır bilmiyorum” cevabını verdi ve yanında bulunan birisine birşeyler fısıldadı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) adama “Ona ne fısıldadın?” diye sorunca adam: “Onu satmasını emrettim” dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “İçilmesi haram olanın satılması da haramdır” buyurdu ve iki şarap dağarcığının ağızlarını açarak içlerini boşalttı”. Müslim, Musâkat 68, (1579); Muvatta, Eş-ribe 12, (2, 846); Nesâî, Büyû’ 90, (7, 307-308).

217 ۳- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ جَالِساً عِنْدَ الرُّكْنِ فَرَفَعَ بَصَرَهُ إِلَى السَّمَاءِ فَضَحِكَ فَقَالَ: لَعَنَ اللَّهُ الْيَهُودَ ثَلَاثًا: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى حَرَّمَ عَلَيْهِمُ الشُّحُومَ فَبَاعَوْهَا وَأَكَلُوا أَمْنَاهَا، وَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى إِذَا حَرَّمَ عَلَى قَوْمٍ أَكَلَ شَيْءٌ حَرَّمَ عَلَيْهِمْ ثَمَنُهُ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

3. (217)- İbnu Abbâs (radıyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’i Kâbe’nin yanında otururken gördüm. Bir ara başını semaya kaldırarak güldü ve şunu söyledi: “— Allah yahudilere lânet etsin, Allah yahudilere lanet etsin, Allah yahudilere lânet etsin! Allah onlara (ölmüş hayvanların) iç yağını yasaklamıştı tutup bunu sattılar ve parasını yediler. Halbuki Allah bir millete bir şeyin yenmesini haram etti mi, onun parasını da haram etti demektir.” Ebu Dâvûd Büyû’ 66 (3488).

AÇIKLAMA’sı için 215 numaralı hadîse bak.

218 4- وَهُوَ عَنْ الْمُغِيرَةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: [مَنْ بَاَعَ الْخَمْرَ فَلْيُشَقِّصِ الْخَنَازِيرَ: أَى فليقطعها كالقصاب ويبيعها].

4. (218)- el-Muğîre (radıyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: “Kim içki satarsa, hıncır kasaplığı da yapsın” Ebu Dâvud, Büyû’ 66, (3489).

AÇIKLAMA:

Hadîs, tağlîz ve tenfîr yoluyla içkinin yasaklığını beyan etmektedir. Zira domuz yemekten umumiyetle kaçınıldığı halde, içkiye karşı alâka gösterenler az değildir. Halbuki haram olma yönüyle ikisi de birdir ve ikisi de eşit şekilde ha-

ramdır. Bu mânayı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle bir benzetme ve mukayese ile ifade buyurmuşlardır.

219 - وعن أبي طلحة رضى الله عنه. [أَنَّهُ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنْ أَيَّتَامٍ وَرِثُوا خَمْرًا فَقَالَ: أَهْرِقْهَا، قَالَ أَوْلَا أَجْعَلُهَا حَلَالًا؟ قَالَ لَا].
أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

وعنده: أَهْرِقِ الْخَمْرَ وَاكْسِرِ الدَّنَان.

5. (219)- *Ebu Talha* (radiyallahu anh) anlattığına göre, *Resûlullah* (aleyhissalâtu vesselâm)'dan “İçkiye vâris olan yetimler hakkında sormuştur. *Resûlullah* (aleyhissalâtu vesselâm): “Dök onu!” emretmiştir. *Ebu Talha*: “Sirke yapsam olmaz mı?” deyince de “Hayır!” diye cevap vermiştir”. *Ebu Dâvud*, *Eşrîbe* 3 (3675); *Tirmizî*, *Büyû* 58, (1293). *Tirmizî*'nin rivâyetinde: “Şarabı dök, küplerini de kır” buyurmuştur.

AÇIKLAMA:

Alimler bu hadîsin hükmünde de az çok ihtilaf etmişlerdir. Bazıları şarabın hiçbir surette kullanılmaması gereğine hükmederler. Zira, malının ziyan edilmemesi hususunda en ziyâde hassasiyet gösterilmesi gereken yetimlere miras yoluyla intikal eden şarabın sirkeye tahvîl edilerek değerlendirilmesine cevaz verilmemekte, dökülmesi emredilmektedir. *H.z. Ömer, Şafîi, Ahmed İbnu Hanbel* hazerâtı bu görüştedirler.

Ancak, *Atâ İbnu Ebî Rabâh, Ömer İbnu Abdilaziz, Ebu Hanîfe* gibi bâzı âlimler şarabın muameleden geçirilerek sirkeleştirilmesini caiz görmüşlerdir. Bazıları bu muameleyi ölmüş havyanın derisinin debbağlanarak kullanılır hâle getirilmesine benzetmişlerdir. Ancak, “Derinin debbağlanması meselesinde nas olduğu halde, şarabın sirkeleştirilmesi meselesinde nas yoktur, kıyas yanlıştır” denmiştir.

İKİNCİ FASIL
KABZEDİLMİYEN SATIŞA DAİR

220 ۱- عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: قال رسول الله ﷺ: [مَنْ اشْتَرَى طَعَامًا فَلَا يَبِيعُهُ حَتَّى يَسْتَوْفِيَهُ]. أخرجه الستة إلا الترمذی.

1. (220)- İbnu Ömer (radıyallahu anh)'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle demiştir:

“Bir yiyecek satın alan kimse, onu kabtezmezden önce satamaz” Buhârî, Büyû 49, 51, 54, 55, Hudud 42; Müslim, Büyû’ 29, 35, 40, 41, (1525-1526-1528-1529); Nesâî, Büyû 55, (7, 286-287); Ebu Dâvud, Büyû 67 (3492); Tirmizî, Büyû’ 56 (1291); Muvatta, Büyû 40, (2, 640-641); İbnu Mâce, Ticârat 37, (2226).

AÇIKLAMA:

1- Hadîste, malın kabzedilip, satıcıdan tamamen devralınmasından önce satılması yasaklanmaktadır. Bu mevzuda da alimler başka rivâyetleri de göz önüne alınca bazı ayrılıklara düşmüşlerdir. Şöyle ki: Ebu Hanîfe “Akar hâric, başka şeylerin hepsinde caiz değildir” der. İmam Şâfiî, “Satılan mal devralınmadan satılamaz” der. Onun için akar, yiyecek, menkûl, nakd hepsi birdir. İmam Mâlik ve diğer bazıları: “Yiyeckte câiz değildir, başka mallarda câizdir” demiştir. “Mekîl ve mevzûn olanlar yani kile ile ölçülenlerle terazi ile tartılanlarda caiz değil, öbürlerinde caizdir” diyenler de olmuştur.

Unutmayalım, her görüş sahiblerinin şer’î delilleri mevcuttur. Farklılıklar dinimizin farklı şartlara göre getirdiği ruhsat ve kolaylığı, Şâri-i Rahîmin kullar karşısındaki rahmetini gösterir. Zira Resûlü Ekrem: “Ümmetimin ihtilâfı rahmettir” müjdesini vermiştir.

2- Malın kabzedilmesine gelince, kabz'ın eşyaya, şartlara göre değişik şekillerde gerçekleşeceği belirtilmiştir. *Hattâbî* özetle şunları söyler: “*Kabz eşyanın cinsine ve halkın âdetlerine göre farklılıklar arzeder. Bazan satılan eşyayı (mebî) satın alanın eline koymak suretiyle olur. Bazan müşteri ile mal arasındaki mâniânın tahliyesi ile (arsa gibi) olur. Bazan malın yerinden götürülmesi ile olur. Bazan kîle ile ölçülenlerin kileye vurulmasıyla olur. Göz kararıyla toptan satılanlarda kabz, yerini değiştirmekle, bir başka mekâna taşınmakla olur. Bir malı kîle ile ölçüp satın alan kimse yeniden ölçmeden, ilk ölçümü ile satmak isterse caiz değildir. İkinci sefer ölçerek satmalıdır*”.

۲- وفي أخرى: حتى يَقْبِضَهُ قال: وَكُنَّا نَشْتَرِي الطَّعَامَ مِنَ الرُّكْبَانِ جُزْأً فَهَئَانَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ نَبِيعَهُ حَتَّى نُنْقَلَهُ مِنْ مَكَانِهِ. «الجزاف» المجهول القدر: مكيلاً كان أو موزوناً.

2. (221)- Bir diğer rivâyette: “...malı kabzedinceye kadar” ziyadesi vardır. *İbnu Ömer* der ki: “Biz hayvanla gelenlerden tartmadan göz kararıyla yiyecek satın alırdık. Sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) satınaldığımız bu şeyleri başka yere naklederek yerini değiştirmeden satmamızı yasakladı” *Müslim*, (1527).

۳- وعن حكيم بن حزام رضى الله عنه قال: [قلت يا رسول الله: إِنَّ الرَّجُلَ لِيَأْتِنِي فِيرِيدُ مِنِّي الْبَيْعَ، وَلَيْسَ عِنْدِي مَا يَطْلُبُ؛ أَفَأَبِيعُ مِنْهُ: ثُمَّ أَتْبَاعُهُ مِنَ السُّوقِ؟ قَالَ لَا تَبِيعْ مَا لَيْسَ عِنْدَكَ]. أَخْرَجَهُ أَصْحَابُ السَّنَنِ.

3. (222)- *Hakîm İbnu Hizâm* (radiyallahu anh) anlatıyor: “Ey Allah'ın Resûlu dedim, bana gelip, birşeyler almak isteyenler oluyor. Halbuki istenen şey ben-de yoktur. Bu durumda bilâhare çarşıdan satın alarak teslim etmek üzere istenen şeyi satayım mı?”

“— Hayır dedi, yanında mevcut olmayan şeyi satma.” *Nesâî*, *Büyû* 60, (7, 289); *Ebu Dâvud*, *Büyû* 70 (3503); *Tirmizî*, *Büyû* 19, (1232); *İbnu Mâce*, *Ticârât* 20, (2187).

AÇIKLAMA:

Alimler bu yasağın daha ziyade *ayn* (cemi' a'yân gelir) denilen hâricen mevcut muayyen müşahhas olan -bir kitap, bir ev, bir at, bir miktar para... gibi- eşya ile alakalı olduğunu söylemişlerdir. Bu çeşit mallar akit sırasında mülkünde veya taht-ı tasarrufunda değilse satışı yasaktır. Kaçmış kölenin satışı, henüz kabzedilmemiş bir mebî'in (satın alınmış malın) satışı, kafesten kaçmış bir kuşun satışı, bir başkasına ait malın sahibinin izni olmadan satışı gibi. Başkasının malını satma işi, sahibinin izin verip vermiyeceği bilinmediği içindir. *Şâfiî* (rahimehullah) bu görüştedir. *Mâlik*, *Ebu Hanîfe*'nin ashâbı ve *Ahmed İbnu Hanbel* hazerâtı (rahimehümullah) sahibinin iznine bağlı olarak başkasının malının satılabileceğini söylemişlerdir.

Satış sırasında mevcut olmayan şeyin satılmasıyla ilgili yasak daha ziyade *aynî* eşya ile alâkalıdır, değilse, *Bağavî*'nin *Şerhu's-Sünne*'de açıkladığı üzere *Beyû's-Sıfat* bu yasağa girmez.

Bey'us-Sıfat tâbiriyle *selem* kastedilir. Zira, *selem akdi* sıfatları belirlenmiş malın bu sıfatlara uygun şekilde, tâyin edilen vakti gelince teslim edilmek üzere yapılan satışdır. Bu satış "ayn"ın değil "sıfat"ın satışı olmaktadır.

4- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ يَبِيعَ الرَّجُلُ طَعَامًا حَتَّى يَسْتَوْفِيَهُ. قَالَ طَاوُسُ: قُلْتُ لَابْنِ عَبَّاسٍ: كَيْفَ ذَلِكَ؟ قَالَ: ذَاكَ دَرَاهِمُ بَدْرَاهِمٍ، وَالطَّعَامُ مُرْجَأٌ]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ.

4. (223)- *İbnu Abbas* (radiyallahu anh) anlatıyor: “*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bir kimsenin, yiyecek maddesini tam olarak kabzetmiş olmadan satmasını yasakladı. *Tâvus* der ki: “*İbnu Abbâs'a* “*Bu nasıl olur?*” diye sordum da bana şu cevabı verdi: “*Bu dirhemlerin dirhemlerle alınıp satılmasıdır, yiyecek maddesi ise tehir edilmiştir*”.

Beş kitap'ta da tahrîç edilmiştir. 220 numaralı hadisle aynı bablarda zikredilmiştir.

AÇIKLAMA:

Burada yasaklanan alım-satım muamelesi şöyle: Bir şahıs diğerinden 100 dinara yiyecek satın alır. Ve 100 dinarı satıcıya peşin öder, ancak malı teslim al-

maz. Mal satıcının elinde gecikir. Sonra malı bu yeni sahibi bir başkasına mesela 120 dinara satar. Böylece ortaya dinin ruhuna uymayan bir satış şekli çıkmış olmaktadır: Parayla para kazanmak. Bu ise ribâ'dır ve haramdır. İşte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu şekli önlemek ve bu tarzın yol açacağı suistimalleri bertaraf etmek için satın alınan malın kabzedilmeden satılmasını yasaklamıştır.

❏ ❶ - وعن سليمان بن يسار رضى الله عنه قال: قال أبو هريرة رضى الله عنه لمروان بن الحكم: أحللت بيع الربا؟ فقال: ما فعلت. فقال أبو هريرة: أحللت بيع الصكاك، وقد نهى رسول الله ﷺ عن بيع الطعام حتى يستوفى فخطب مروان فنهى عن بيعه قال سليمان: فنظرت إلى حرس يأخذونها من أيدي الناس. أخرجه مسلم.

5. (224)- Süleyman İbnu Yesâr (radiyallahu anh) anlatıyor: “Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) Mervân İbnu'l-Hakem'e:

— Sen faiz ticâretini helal kıldın” dedi. Mervan:

— Ne yapmışım? diye sordu. Ebu Hüreyre tekrar:

— Sen sened satışını helal addetmişsin. Halbuki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), tam olarak kabzedilmezden önce yiyecek satışını yasakladı ” dedi. Ravi der ki: Bu konuşma üzerine Mervan halka hitabederek sened satışını yasakladı.” Süleyman ilave etti: “Ben muhafızların bu senedleri, halkın elinden topladıklarını gördüm”. Müslim, Büvû 40 (1528).

AÇIKLAMA:

Sened diye tercüme ettiğimiz tabirin aslı sakk'dır, borç senedi, mahkeme hücceti manalarına gelir. Burada, âmir tarafından memura verilen maaş senedidir. Bu senede: “Filana şu kadar zahîre veya para verilsin” diye yazılmıştır. Senedi alan orada yazılı olan şeyleri tesellüm etmeden başkasına satardı. İşte bu muâmele yasaklanmış olmaktadır.

❏ ❷ - وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [كنا مع رسول الله ﷺ في سفر فكنث على بكر صعب لعمر فكان يغلبني فيتقدم أمانم القوم فيزجره

عمر فبرده ثم يتقدم فيزجره ويقول لي أمسيك لا يتقدم بين يدي رسول الله ﷺ. فقال له رسول الله ﷺ بعني يا عمر. فقال هو لك يا رسول الله فباعه منه. فقال لي رسول الله ﷺ هو لك يا عبد الله فاصنع به ما شئت. أخرجه البخاري.

6. (225)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: “Bir sefer sırasında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’le beraber bulunuyorduk. Ben Hz. Ömer’e ait, yüke yeni alıştırılan henüz zabtı zor bir devenin üzerindeydim. Deve dik başlılık edip cemaatin önüne önüne giderdi. Babam Ömer (radıyallahu anh) devenin bu davranışından üzüldü, onu tekrar geriye atardı. Bana da: “Devene sâhib ol, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın önüne geçmesin” derdi. Sonunda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

— Ey Ömer, onu bana sat” dedi.

— Pekâla o senin olsun ey Allah’ın Resûlü!” dedi. Böylece deveyi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ondan satın almış oldu. Sonra da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana dönerek: “Ey Abdullah, deveyi sana bağışladım, artık o senindir, onu istediğin gibi kullan” dedi. Buhârî, Büyû’ 47, Hıbe 25.

ÜÇÜNCÜ FASIL
MEYVELERİN VE EKİMLERİN
SATIŞINA DAİR

226 ۱- عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: قال رسول الله ﷺ: [لَا تَبِيعُوا التَّمَرَ حَتَّى يَبْدُوَ صَلاَحُهُ، وَلَا تَبِيعُوا التَّمَرَ بِالتَّمْرِ؛ قال سالم: وأخبرني عبد الله عن زيد بن ثابت رضي الله عنه أنه قال: ثم رخص رسول الله ﷺ بعد ذلك في بيع العَرِيَّةِ بالرُّطْبِ أو بالتَّمْرِ ولم يُرَخِّصْ في غيره، وكان ابن عمر إذا سُئِلَ عن صَلاَحِهَا قال: حَتَّى تَذْهَبَ عَنْهَا الْعَاهَةُ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

1. (226)- İbnu Ömer (radiyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle emretti: “Ağaçların üzerinde o yılın meyveleri (olgunlaşmaya) sâlih olduğu (kızarmak, sararmak suretiyle) zahir olana kadar, meyveleri satmayın. Yaş hurmayı kuru hurma karşılığında da satmayın”.

Yine Abdullah İbnu Ömer, Zeyd İbnu Sabit'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yaş hurmayı kurusu ile değiştirmeyi yasakladıktan sonra, ariyyenin (muayyen bir ağacın başındaki yaş hurmayı) yerdeki yaş veya kuru hurma ile tebdiline müsaade buyurdu. Bu çeşit bir değiş tokuşa başka alım-satımlarda müsaade buyurmadı.” İbnu Ömer'e meyvenin sâlih olarak ortaya çıkması nedir? diye sorulunca şu cevabı verirdi: “Meyvenin afete uğrayarak zarar görme tehlikesini atlatmasıdır.” Buhârî, Büyû 82-87, Müsâkat 17, Selem 4; Müslim, Büyû 51, 59, 79, (1534-1535-1539); Ebu Dâvud Büyû' 20, (3361); Nesâî, Büyû 28 (7, 262-263), 40 (7, 270-271), Eymân 45 (7, 33); İbnu Mace, Ticârât 32, (2214-2215); Muvatta, Büyû' 10, (2, 618).

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs ağaç üzerindeki meyvelerin belli şartlarla satılabileceğini ifade eder: Bu şartları şöylece özetleyebiliriz:

1- Meyvenin olgunlaşacağı ortaya çıkmalıdır. Soğuk vurması, dolu vurması gibi çeşitli afetler atlatılmış, normal şartlarda, ağaçtaki meyvelerin olgunlaşacağı kanaati hasıl olmuşsa artık meyve hasad edilmeden, miktarı tahmîn yoluyla tesbit edilerek satılabilir.

2- Satış muamelesi, faize giren şartlarla olmamalıdır. Yani altın gümüş cinsinden parayla veya aynı cinsten olmayan başka ticaret eşyasıyla olabilir.

3- Ariyye'ye de ruhsat vardır.

Ariyye nedir? Bu, bahçe sâhibinin, hurma ağaçları arasından, mahsülünü satmak için ayırdığı ağaçtır. Sâhibi, âcil ihtiyacını görmek için, üstündeki mahsülü kuruduktan sonra, kaç kile geleceğini tahmîn ederek bunun satılmasına veya taze hurma ile değiştirilmesine ariyye satışı (bey-i ariyye) denir.

Ariyye satışı, elinde kuru hurma olduğu halde, parasızlık yüzünden yeni çıkan yaş hurmayı yiyemeyenlerin müracaatı üzerine tanınan bir ruhsattır. Esas itibarıyla, kuru hurma vererek yaş hurma satın almak -232 numaralı hadîste görüleceği üzere- yasaklanmıştır. Bu durum, kuru hurması olanlara da, turfanda hurma yetiştirenlere de bazı zorluklar getiriyordu. Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) kayıtlı olarak bu değiş tokuşa müsaade etmiştir. 233 numaralı hadîste de göreceğimiz gibi, ariyye suretiyle yapılacak alım-satım beş vask miktarını taşımamalıdır.

Bir vask altmış sâ', yani takriben bir deve yüküdür.

۲- وفي أخرى للخمسة إلا البخاري: [نهى رسول الله ﷺ عن بيع النخل حتى يزهر، وعن بيع السنبل حتى يبيض ويأمن العامة، نهى البائع والمشتري].

2. (227)- Buhârî'nin dışındaki müelliflerin kaydettiği bir diğer rivayette şöyle denir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) meyvesi olgunlaşuncaya kadar hurmayı, dânesi beyazlaşıp âfetten emîn oluncaya kadar başağı satmaktan men etti. Bu muameleden satıcı da alıcı da yasaklanmıştır. Müslim, Büyû' 50, (1535); Ebu Dâvud, Büyû' 23, (3368); Tirmizî, Büyû' 15, (1226-1227); Nesâî, Büyû' 40, (7, 270, 271); İbnu Mace, Ticârât 32, (2214-2215).

228 ۳- وفي أخرى للثلاثة والنسائي عن أنس رضي الله عنه: [تَهَى عَنْ بَيْعِ الثَّمَرِ حَتَّى يَزْهُو: قِيلَ لَهُ مَا زُهُوْهَا! قَالَ: تَحْمَرُّ وَتَصْفَرُّ. أَرَأَيْتَ إِنْ مَنَعَ اللَّهُ تَعَالَى الثَّمَرَةَ، بِمَ تَسْتَحِلُّ مَالَ أَخِيكَ].

3. (228)- Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) olgunlaşmazdan önce meyvenin ağacın başında iken satılmasını yasakladı. Kendisine (aleyhissalâtu vesselâm) meyvenin olgunlaşması ile ne kastediliyor? diye sorulunca: “Onun kızarması ve sararmasıdır” diye açıkladı ve ilave etti: “Cenâb-ı Hakk bir âfet vererek meyveye mâni olacak olsa, kardeşinden aldığı parayı nasıl helal addedeceksin?” Bâhârî, Büyû’ 83, Selem 4; Müslim, Mûsâkat 15-17 (1555), Büyû 49, 50 (1534-1554); Muvatta, Büyû 11 (2, 618); Ebu Dâvud, Büyû 23, (3367); İbnu Mace, Ticâret 61, (2284).

229 ۴- وللشيخين وأبي داود في أخرى عن جابر رضي الله عنه قال: [تَهَى أَنْ تُبَاعَ الثَّمَرَةُ حَتَّى تَشَقَّ: قِيلَ وَمَا تَشَقُّ! قَالَ تَحْمَرُّ وَتَصْفَرُّ، وَيُؤْكَلُ مِنْهَا].

4. (229)- Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) alacalanmazdan önce meyvenin satılmasını yasakladı. “Meyvenin alacalanması nedir?” diye sorulunca: “Kızarması, sararması ve yenir hâle gelmesidir” diye açıkladı. Buhârî, Büyû 83, Zekât 58; Müslim, Büyû 53 (1536); Ebu Dâvud Büyû’ 23, (3370-3373); Nesâî, Büyû 28, (7, 264).

230 ۵- وفي أخرى لأبي داود والترمذی عن أنس رضي الله عنه: [تَهَى عَنْ بَيْعِ الْعِنَبِ حَتَّى يَسْوَدَّ، وَعَنْ بَيْعِ الْحَبِّ حَتَّى يَشْتَدَّ].

5. (230)- Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) siyahlanmazdan önce üzümün, sertleşmezden önce hububatın satılmasını yasakladı”. Ebu Dâvud, Büyû 23, (3371); Tirmizî, Büyû’ 15 (1228); İbnu Mâce, Ticârat 32, (2217).

231 ۶- وعن خارجة بن زيد رضي الله عنه: [أَنْ أَبَاهُ كَانَ لَا يَبِيعُ ثَمَرَهُ حَتَّى تَطْلُعَ الثَّرِيَّا]. أخرجه مالك.

6. (231)- Hârice İbnu Zeyd (radiyallahu anh)’in anlattığına göre, babası, süreyya yıldızı doğmadıkça meyve satmazdı. Muvatta, Büyû’ 13, (2, 619).

AÇIKLAMA:

Zürkânî'nin şerhte kaydettiği üzere, İbnu Ömer (radiyallahu anh) meyvenin, afete uğrama tehlikesi kalkıncaya kadar satışının Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından yasaklandığını bildirmesi üzerine bunun nasıl anlaşılacağı sorulmuş, o da: “Süreyya yıldızı görülmeye başlayınca” demiştir. Süreyya yıldızının, yaz mevsimi girdiği günün sabâhında doğduğu, bunun da yaz sıcaklarının başlangıcı olduğu, artık meyvelerin olgunlaşmaya geçtiği belirtilir. Öyle ise, bu mevzuda muteber hudud süreyya yıldızının doğmasıdır. Dahı üzerinde meyve satışı burdan sonra başlayabilir.

232 ۷- وعن سهل بن أبي حشمة رضى الله عنه. [أن النبي ﷺ نهى عن بيع التمر بالتمر، وقال ذلك الربا، تلك المزابنة إلا أنه رخص في بيع العريّة: النخلة والتخلتين يأخذها أهل البيت بخرصها تمرأ يأكلونها رطباً]. أخرجه الخمسة. وزاد الترمذى في أخرى: [وعن بيع العنب بالزبيب، وعن كل تمرّة بخرصها من التمر. قال: يحيى بن سعيد «العريّة» أن يشتري الرجل تمر التخلات لإطعام أهله رطباً بخرصها تمرأ].

7. (232)- Sehl İbnu Ebî Hasme (radiyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yaş hurmayı kuru hurma ile değiştirmeyi yasakladı ve “Bu riba’dır, buna müzâbene denir” buyurdu. Ancak ariyye satışı’nı bundan istisna etti. Ariyye bahçe sâhibinin ayırdığı bir veya iki hurma ağacıdır. Onların başındaki meyvenin kuruyunca ne kadar olacağını göz kararıyla tahmîn eder. Bunun bedelince yaş hurma (satın alıp) yer’... Buhârî, Büyû 83, Şûrb 17; Müslim, Büyû’ 67, (1540); Ebu Dâvud, Büyû 20, (3363); Tirmizî, Büyû’ 64, (1303); Nesâî, Büyû’ 35, (7, 268).

Tirmizî bir başka rivâyette şu ilâveyi kaydeder: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yaş üzümü kuru üzümle her meyveyi, meyve cinsinden tahmînî karşılığıyla satmayı yasakladı.” Yahya İbnu Said ariyye’yi şöyle açıkladı: “Kişinin, âilesine yedirmek maksadıyla birkaç hurma ağacının yaş meyvesini, -miktarını tahmîn yoluyla takdir edip- kuru hurma karşılığında satın almasıdır”

۸- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [رَخَّصَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي بَيْعِ الْعَرَايَا بِخَرْصِهَا مِنْ الثَّمَرِ فِيمَا دُونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ أَوْ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ، شَكَّ بَعْضُ الرِّوَاةِ فِي خَمْسَةِ أَوْسُقٍ أَوْ دُونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ. أَخْرَجَهُ السُّنَنِ.

8. (233)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) dedi ki: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), kuru hurma vererek, tahmîn yoluyla ariyyelerin satın alınmasına, beş vask veya beş vasktan az miktar için izin verdi.” Ravilerden biri, “beş vask” mı dedi, yoksa “beş vasktan az” mı dedi diye şüphe etmiştir. Buhârî Büyû, 83 (Şübr 17); Müslim, Büyû 71, (1541); Ebu Dâvud. Büyû 21, (3364); Nesâî Büyû 35, (7, 268); Tirmizî, Büyû 63, (1301); Muvatta, Büyû 14, (2, 620).

AÇIKLAMA

Ariyye satışı nedir, niçin buna ruhsat verilmiştir? gibi bazı mübhem noktaları az yukarıda 226 numaralı hadîsle birlikte açıkladık.

Tahmin meselesi şudur: Bir ağaçtaki taze hurma kuruduğu zaman ne kadar kuru hurma olacaktır, önceden tahmîn edilir. Tahmîn işi bir ehl-i vukufa (bilir kişi) yaptırılır. Ariyye satışını yapan kimse, tahmîn edilen bu miktarı kuru hurma olarak verir. Böylece verdiği, aldığına “kuru cinsinden” denk olur.

۹- وعن أبي سعيد رضي الله عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ الْمُرَابَنَةِ وَالْمُحَاقَلَةِ «فَالْمُرَابَنَةُ» اشْتَرَاءُ الثَّمَرِ فِي رُغُوسِ النَّخْلِ].

زاد مالك بالتمر «والمحاقلة» كراء الأرض بالحنطة. أخرجه الثلاثة والنسائي.

9. (234)- Ebu Sa'îd (radıyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) müzâbene ve muhâkala'yı yasakladı. Müzâbene, yeni meyvenin daha hurma ağacının başında iken satın alınmasıdır. İmam Malik “...kuru hurma vererek” ziyadesini kaydetti.

Muhâkale de buğday karşılığında tavlanın kiralınmasıdır. Buhârî, Büyû 82; Müslim, Büyû 105, (1546); Muvatta, Büyû 23-25 (2, 625); Nesâî, Müzâra'a 45, (7, 39).

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında (2, 625) araziyi kiraya

vermek uygun bir tatbikattı tohum, ekiciye ait olur, tarlanın münbit kısmından belli bir bölüm tarla sâhibine, geri kalan kısım da ekiciye ait olurdu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu usûlü yasakladı çünkü ayrılan kısmın mahsûl vermesi, telef olması mümkündü.

Nevevî'nin açıklamalarına göre, âlimler bu konuda ihtilaf eder. Bazıları sadece mahsûl karşılığında değil, altın, gümüş, vs. karşılığında da olsa tarlanın kiraya verilmesine -hadîsteki itlaka dayanarak- karşı çıkmıştır. *Ebu Hanîfe*, *Şafîî* başta diğer bir çok ulema, arazînin altın, gümüş zahîre, elbise, ve diğer eşyalar mukabili kiraya verilebileceğini söylemiştir. İcar bedeli ekin cinsinden de olabilir. Ancak, çıkan mahsûlün üçte biri veya dörtte biri gibi bir cüzüne mukabil icârı câiz değildir. Buna "*muhâbere*" denir. Muayyen bir parçanın tarla sâhibi için ekilmesini şart koşmak da caiz olmaz.

Ahmet İbnu Hanbel, *Ebu Yusuf*, *İmam Muhammed*, ve *Mâlik*lerden bâzılarına göre, "yeri, altın ve gümüş mukabilinde kiraya vermek ve mahsûlün üçte biri, dörtte biri gibi bir cüzü karşılığında kiraya vermek caizdir. Muhtar olan da budur."

Farklı görüşlerden herbiri rivâyete dayanmaktadır.

۱۰- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [نهى رسول الله ﷺ عن المزابنة، والمزابنة بيع الثمر بالتمر كيلاً، وبيع الكرم بالزبيب كيلاً]. أخرجه الستة. 235

10. (235)- *İbnu Ömer* (radiyallahu anh) anlatıyor: *Resûlullah* (aleyhissalâtu vesselâm) müzâbene'yi yasakladı. Müzâbene, yaş hurmayı, ölçeğe vurarak kuru hurma mukabili satmaktır, keza taze üzümü ölçeğe vurarak kuru üzüm karşılığında satmaktır". Buhârî, Büyû 75, 82; Müslim, Büyû 74 (1542); Ebu Dâvud, Büyû 18, (3361); Nesâî, Büyû 33, (7, 266); Tirmizî, Büyû 63, (1300); Muvatta, Büyû 23, (2, 624).

۱۱- وفي أخرى لأبي داود رضى الله عنه: [نهى عن بيع الزرع بالحنطة كيلاً]. 236

11. (236)- *Ebu Dâvud*'un bir diğer rivâyetinde: "*Resûlullah* (aleyhissalâtu vesselâm) ekini, ölçekli olarak buğdayla satmaktan yasakladı." Ebu Dâvud, Büyû 19, (3361).

AÇIKLAMA

Önceki hadîste açıklanan müzâbeneye benzer. Şu miktar arazideki ekini, kile nevinden muayyen bir miktar buğday mukabili satmaktır. Bu tarz satışı Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yasaklıyor. Müteakip hadîs meseleye daha fazla açıklık getirecektir.

۱۲- وفي أخرى للشيخين عن جابر رضى الله عنه: [نهى عن المَحَابَرَةِ وَالْمَحَاقَلَةِ. قال: عطاء فسر لنا جابر قال: أما المخابرة: فالأرض البيضاء يدفعها الرجل إلى الرجل فينفق فيها ثم يأخذ من الثمرة، وزعم أن المزابنة بيع الرطب في النخل بالتمر كيلا، والمحاقلة في الزرع على نحو ذلك، بيع الزرع القائم بالحب كيلا].

12. (237)- Sahihey'n'in Hz. Câbir'den kaydettikleri bir rivâyet de şöyle: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Muhâbere ve Muhâkale'yi yasakladı. Atâ der ki: Câbir bize şu açıklamayı yaptı: Muhâbere: Boş araziyi, sâhibi bir başkasına verir. Alan adam bütün masrafları karşılayarak tarlayı eker. Tarla sâhibi mahsûlden hisse alır. Müzâbere'ye gelince, bunun “daha ağaçta iken yaş hurmayı, kuru hurma ile ölçekle satmak”olduğunu söyledi. Muhâkale ise, ekinin ölçekle buğday mukabili satılmasıdır. Bu hârf, Şûrb 17; Müslim, Büyû 53, (1536); Tirmîzî Büyû' 55, (1290), 72, (1313); Ebu Dâvud, Büyû 24, (3374-3375); Nesâî, Büyû' 39, (7, 270).

۱۳- وفي أخرى لمسلم رحمه الله: [نهى عن المَحَابَرَةِ وَالْمَزَابِنَةِ وَالْمُعَاوِمَةِ وَالْمُخَابَرَةِ قال: والمعاومة بيع السنين. وعن الثنّاء]. زاد أصحاب السنن: إلا أن تُعَلَمَ.

13. (238)- Müslim'in bir diğer rivâyetinde şöyle denir: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) muhâkale, müzâbene, muâveme ve mâhabere suretiyle yapılan alış-verişleri yasakladı. -Ravi der ki: Muâveme, bir kaç yılı içine alan bir satıştır. - Keza, sünya'yı da yasakladı” Sünen müellifleri şu ziyadeyi kaydederler. “... bilinme durumu hâriç”. Müslim, Büyû' 85, (1536).

AÇIKLAMA:

Birkaç yılı içine alan muâveme akdinde açık bir aldatma vardır.

Çünkü müteâkip yıllarda da, meyye olup olmayacağı, bahçenin bir afete maruz kalıp kalmayacağı bilinemez. Burada açıklamaya muhtaç olan şekil sünyâ'dır. Sünyâ: Kişinin bahçesinin meyvesini tamamen satıp, belli ve muayyer olmayan bir kısmını hâriç tutmasıdır. Sünen müellifleri, koydukları kayıta istisna kılınan kısım belirtildiği takdirde, bu satışın câiz olacağını açıklamışlardır.

۱۴- وفي أخرى للنسائي: والخاضرة والمخابرة قال: والخاضرة بيع التمر قبل أن يزهر، والمخابرة بيع الكدس بكذا وكذا صاعا.

زاد البخاري عن أنس: والملاسة والمنازة «الكدس» الطعام المجتمع كالصبرة.

14. (239)- Nesâî'nin diğer bir rivâyetinde: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu ves-selâm) ... muhâdara ve muhâbere satışlarını yasakladı" der. Ravi şu açıklamayı yaptı: Muhâdara, hurmanın alaca düşmezden önce satılmasıdır, muhâbere de, yığının, (miktarını göz kararıyla tahmîn edip) şu kadar bu kadar sâ'ya satmaktır.

Buhârî, Enes'ten şu ziyadeyi kaydetti: "...mülânese ve münâbeze'yi de... yasakladı".

AÇIKLAMA:

Mülânese, satış sırasında, taraflardan birinin: "Elbisene değersem veya sen elbiseme değersen alım-satım kesinleşmiştir" demesidir.

Münâbeze de buna benzer bir akit çeşididir. Alım-satım yapanların birbirlerinin elbisesine bakmadan, elbiselerini birbirlerine atınca akdin kesinleşeceği hususunda anlaşmalarıdır.

Mülânese ve münâbeze'nin mahiyeti yani nasıl cereyan ettiğinin tavsifinde, alimler ihtilâf ederler. Umumiyetle katlanmış olarak gelen veya karanlıkta getirilen kumaşın iyice görüp anlamadan sadece el değmesiyle akdin kesinleşmesi hususundaki mutabakata mülânese denmektedir. Bu durumda kumaşın sâhibi: "Kumaşı sana, şu fiyata, elle dokunman, bakman yerine geçmesi şartıyla sattım, bakınca geri verme hakkına sahip değilsin" der. Öbürü de kabûl eder. Müşteri değme sonunda karar verdi mi akit kesinleşir.

Münâbezede atılan şey taş mı kumaş mı, ihtilâflıdır. Taş ise, sâtıcı: "Şu taşı atıyorum, kumaşa değince satılmış demektir" veya "Şu taşın ulaştığı yere kadar olan araziye sana satıyorum".

Bu çeşit alım satımlardaki aldanma ve aldatma durumları izah gerektirmeyecek kadar açıktır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yasaklamıştır.

DÖRDÜNCÜ FASIL
ALIM-SATIMI CAİZ OLMAYAN EŞYALAR HAKKINDA

240 ۱- عن ابن عمر رضي الله عنهما أن عمر رضي الله عنه قال: [أَيُّمَا وَلِيدَةٍ وَلَدْتُ مِنْ سَيِّدٍهَا فَإِنَّهُ لَا يَبِيعُهَا، وَلَا يَهْبُهَا، وَلَا يُورَثُهَا، وَيَسْتَمْتَعُ بِهَا مَا عَاشَ، فَإِذَا مَاتَ فَهِيَ حُرَّةٌ]. أخرجَه مالك.

1. (240)- İbnu Ömer (radiyallahu anh) anlatıyor: Hz. Ömer (radiyallahu anh) buyurdu ki: “Efendisinden çocuk doğuran câriyeyi efendisi artık satamaz, hibe edemez, miras olarak da bırakamaz. Hayatta kaldığı müddetçe ondan istifade eder. Ölecek olursa câriye hür olur”. Muvatta Itk 6, (2, 776).

AÇIKLAMA

Hz. Ömer (radiyallahu anh)’in hadîste beyan ettiği üzere efendisinden çocuk dünyaya getiren câriyenin (köle kadın) satılamıyacağı hususunda İslâm fukahası icma etmiştir. Müteâkiben kaydedeceğimiz Câbir hadîsi bu hükme muâriz değildir. Hz. Ömer’in tatbikatına uymayan bazı rivâyetlere îtibar edilmemiştir. Ümmü Veled de denen bu durumdaki köle kadınlar yarı hür bir statü kazanırlar. Efendi ölünce derhal hür olurlar.

241 ۲- ولرزین عن جابر رضي الله عنه قال: [بَعْنَا أُمَّهَاتِ الْأَوْلَادِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَأَبَى بَكْرٍ، فَلَمَّا كَانَ عَمْرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نَهَانَا فَانْتَهَيْنَا] قال: ابْنُ الْأَثِيرِ وَلَمْ أَجِدْهُ فِي الْأَصُولِ.

2. (241)- Rezîn, Hz. Câbir (radiyallahu anh)’in şu sözünü kaydeder: “Biz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve Hz. Ebu Bekr (radiyallahu anh) zama-

nında ümmü-veled'i satardık. Hz. Ömer bu alış-veriştten bizi yasaklayınca terk ettik". İbnu'l-Esîr: "Bu rivâyeti ana kaynaklarda (Usûl) göremedim" der. Ebu Dâvud İtk 8, (3953); İbnu Mace İtk 2, (2517).

۳- وعن ابن عمر رضي الله عنهما. أن رسول الله ﷺ: [نهى عن بيع الولاء وعن هبته]. أخرجه الستة.

3. (242)- İbnu Ömer (radiyallahu anh) diyor ki: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) velâ'nın alım-satımını ve hibe edilmesini yasakladı". Buhârî, İtk 10, Ferâiz 21; Müslim, İtk 16, (1506); Ebu Dâvud, Feraiz 14, (2919); Tirmizî, Büyû' 20 (1236); Muvatta, İtk, 10 (2, 782); İbnu Mace, Feraiz 15, (2747); Nesâî, Büyû 87, (7, 306).

Bazı âlimler, hadîsteki "...hibe edilmesini..." kısmının, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözü olamayacağını iddia etmiştir.

AÇIKLAMA:

Velâ: Tasarruf muâvenet, muhabbet demek olup kurb (yakınlık) mânâsına olan velî kelimesinden alınmadır. Hukûkî bir tâbir olarak, verâsete sebep olan hükmi bir akrabalık ifâde eder. Bu akrabalık âzâd etme sonucu efendi ile azadlı köle arasında teessüs eder ki, buna velâ-i i'tâk denir. Tevârüs ve diyete iştirak gibi karşılıklı bir kısım hak ve sorumluluklar getirir. Velâ'nın akidle hüsnü de söz konusudur, buna velâ-i müvâlat denir. Şu halde, yukarıdaki hadîs, bu hukukî akrabalığın para ile satışını veya hibe yoluyla bir başkasına devredilmesini yasaklamaktadır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde velâ'nın hibe edildiğini ifade eden bazı rivayetlerin varlığı sebebiyle hadîsin hîbeyi yasaklayan kısmının Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ait olamayacağını söyleyen alim olmuştur. Ancak hadîsin hükmünde icma edilmiştir.

۴- وعن إياس بن عبد الله رضي الله عنه قال: [نهى رسول الله ﷺ عن بيع الماء]. أخرجه أصحاب السنن.

4. (243)- İyâs İbnu Abdillâh (radiyallahu anh) "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in suyun satılmasını yasakladığını" rivâyet etmiştir. Ebu Dâvud, Büyû 63, (3478); Tirmizî Büyû' 44, (1271); Nesâî, Büyû' 88, (7, 307); İbnu Mâce, Rühûn 18, (2477).

AÇIKLAMA:

Alimler çoğunlukla buradan yağmur, pınar veya nehir suyunu anlamışlardır. Değilse, kişinin kabına aldığı suyu satabileceğini söylemişlerdir.

Ancak, *Tirmizî*'nin belirttiği üzere, insanlar suya muhtaçken, bir kimsenin ihtiyacından artan suyu başkasına satmasını mekrûh addeden alimler de mevcuttur.

244 - ۵ - ومسلم والنسائي عن جابر رضى الله عنه: [أنه نهي عن بيع فضل الماء].

5. (244)- Hz. *Câbir* (radiyallahu anh)'den rivâyet edildiğine göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) “*Suyun fazlasını satmayı yasaklamıştır.*” *Müslim*, *Musâkat*, 34 (1565); *Nesâî*, *Büyû* 89, (307); *İbnu Mâce*, *Rühûn* 18, (2477).

245 - ۶ - وعن أبي هريرة رضى الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [لا يباع فضل الماء لبيع به الكلأ]. أخرجه الشيخان.

6. (245)- *Ebu Hüreyre* (radiyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “*Ot satmak maksadıyla suyun fazlası satılmaz*” dediğini rivâyet etmiştir. *Buhârî*, *Şûrb* 2, *Hiyel* 5; *Müslim*, *Musâkât* 38, (1566); *İbnu Mâce* *Rühûn* 19, (2478).

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada kişinin ihtiyacından artan suyu içmek veya hayvanlarını sulamak üzere başkası istediği zaman bunu vermemekten veya parayla satmaktan yasaklamıştır. Âlimler, arâzi sulamak için istendiği takdirde parayla satılabileceğinde ittifak ederler.

Şârihlerin açıkladığı üzere yukarıdaki hadîs, kaplara alınan suyu değil daha ziyâde şöyle bir durumu mevzubahs etmektedir: Kırdâ, bir zâtın tarlasında, kendine ait kuyusu var. Başka kuyu veya su kaynağı yok. O kuyunun suyundan istifâde edilebildiği takdirde başkaları hayvanlarını kırdâ otlatabilecektir. Aksi takdirde susuzluk endişesiyle kimse hayvanını otlağa getiremeyecektir. Bu durumda suyun parayla satılması, dolaylı olarak otlağın, daha doğrusu kırdâki otların satılması olacaktır.

Hadîste geçen *kelâ*, yaş veya kuru herçeşit otu ifâde eder. Şu halde hayvanlarını orada otlatmak zorunda olan sürü sâhibi, hissedeceği zarurete göre, sâdece suya değil, buna ilâveten kırın otuna da para vermek mecburiyetinde kalabilir. Böylece su sâhibi zulüm üzerine zulümde bulunabilir. Resûlullah (aleyhissalâtu

vesselâm) muzdar durumda kalanların istismarını önlemek için bu durumdaki su sahiplerinin, ihtiyaçlarından artan miktarı satamıyacaklarını teşrî buyurmuştur. Hadîste nehye kuvvet vermek için suyun satılması, kırdaki otun satılması gibi gösterilmiştir.

Bu yasağın hükmü, tenzihî bir kerâhet midir, tahrîmi bir kerâhet midir ihtilâf edilmiştir, ancak esah olan *tahrîmî* olmasıdır. Nevevî, kırdaki ihtiyaç fazlası suyun parasız verilmesi üç şart altında vacibtir der ve açıklar:

- 1- İhtiyacı görebilecek başka su yoksa,
- 2- Suyun hayvanları sulamak için kullanılması, ekinleri sulamak için değil,
- 3- Su sahibinin kendisi bu suya muhtaç olmaması, yani ihtiyacından artması.

Fazla suyu ihtiyaç sahiplerine vermemesinin büyük günah olduğunu söyleyen alimlerimiz de vardır.

Yolcu ve hayvanlara su vermenin vücubunda ihtilaf yok ise de, mezkûr kuyunun civarında ikâmet etmek isteyenlere verme hususunda ihtilaf edilmiştir. Bâzı âlimler “Burada ikamette zarûret olmadığı için böylelerine su vermek vâcib değildir” derken, bazıları “Vâcibtir” demiştir. Esah olan da bu ikinci görüştür. Kezâ bunlardan para alınıp alınmayacağı da ihtilâflıdır, ancak “alınamaz” diyen görüş *râcih* kabûl edilmiştir.

۷- وفي أخرى للستة إلا النسائي: [لَا تَمْنَعُوا فَضْلَ الْمَاءِ لِمَنْعُوا بِهِ الْكَلَاءَ]. 246

7. (246)- Nesâî dışındaki beş kitapta geldiğine göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle emretmiştir: “**Ota mânî olmak maksadıyla suyun fazlasına mânî olmayın**.” Buhârî, Mûsâkât 2, Hiyel 5; Müslim, Musâkât 37, (1566); Muvatta, Akdiye 29, (2, 744); Ebu Dâvud, Büyû 62, (3473); Tirmizî, Büyû 24, (1272); İbnü Mâce, Rühûn, 19, (2478).

AÇIKLAMA:

Şarihlerin açıkladığına göre, bir otağa yakın yerde bir kimseye ait bir kuyu var. İnsanlar başka kuyu olmadığı için, onun suyundan istifâde edemedikleri takdirde, hayvanlarını, susuzluk endişesiyle oraya otlatmaya getiremeyecekler. Böyle bir durumda kuyu sahibinin ihtiyaç fazlası suyu vermemesi otağın kendine kalmasını netice verecektir. İşte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle bir dü-

şünce ile ihtiyaç fazlası suya mâni olmayı yasaklamakta, haram kılmaktadır. Önceki hadîse ve açıklamasına da bakılsın.

247 ۸- وفى أخرى لمالك عن عمرة بنت عبد الرحمن: [لا يُمنع نَقْعُ البُرِّ].

8. (247)- *Amra Bintu Abdirrahmân*'ın naklettiğine göre Resûlullah (aleyhis-salâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: “**Kuyu suyunun fazlası yasaklanamaz**” Muvatta, Akdiye 30, (2, 745); İbnu Mace, Rühûn 19, (2479).

AÇIKLAMA

Hadîsten “kuyunun içinde biriken su” anlaşıldığı gibi, ihtiyaçtan artan kısmı da anlaşılmıştır. Kuyu ortakları münâvebe ile sudan istifade ederken, kendi gününde ihtiyacı olmadığı için kullanmayan kişinin, kullanılması zarar getirmeyecek ise, ortağına mâni olmaması gereğini de anlamışlardır.

248 ۹- وعن رجل من المهاجرين قال: [غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ثَلَاثًا أَسْمَعُهُ يَقُولُ: الْمُسْلِمُونَ شُرَكَاءُ فِي ثَلَاثٍ: فِي الْمَاءِ، وَالْكَلْبِ، وَالنَّارِ].

9. (248)- Muhâcirlerden bir kişi şunu anlatmıştır: “Hz. Peygamber (aleyhis-salâtu vesselâm)’le birlikte üç defa gazveye katıldım. Onun şöyle söylediğini işittim: “**Müslümanlar üç şeyde ortaklardır: Suda, otda ve ateşte**”. Ebu Dâvud, Bü-yû 62, (3477); İbnu Mace, Rühûn 16, (2473).

AÇIKLAMA:

Burada, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yaygın bir câhiliye geleneğini kaldırmıştır. Kişi belli bir bölgenin otlağını kendi hayvanlarına ayırıp, başkasına yasaklayabiliyordu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) sahipsiz arazinin (mevât) otunu kimsenin başkasına men edemeyeceği prensibini getirmiştir. Sahibi olan arazinin otuna veya kaba alınmış suyuna başkası izinsiz karışamaz.

Ateş meselesine gelince, bâzı alimler, ateş elde edilen taş, odun gibi maddeleri anlayarak, sahipsiz araziden bunların alınmasına kimse mânî olamaz demişlerdir. Tutuşturmak maksadıyla köz vs. isteyen talebinin de reddedilemeyeceğini anlayanlar olmuştur.

249 ۱۰- وعن نهيسة الفزارية رضى الله عنها قالت: [استأذن أبى النبی ﷺ فدخل بينه وبين قميصه فجعل يقبل ويلتزم. ثم قال يارسول الله: حدثني].

ما الشَّيْءُ الَّذِي لَا يَحِلُّ مَنَعُهُ؟ قَالَ: الْمَاءُ. ثُمَّ قَالَ: مَا الشَّيْءُ الَّذِي لَا يَحِلُّ مَنَعُهُ؟ قَالَ: الْمِلْحُ. ثُمَّ قَالَ: مَاذَا؟ قَالَ النَّارُ. ثُمَّ قَالَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ: مَا الشَّيْءُ الَّذِي لَا يَحِلُّ مَنَعُهُ؟ قَالَ: أَنْ تَفْعَلَ الْخَيْرَ خَيْرٌ لَكَ]. أخرجهما أبو داود.

10. (249)- Bûheysetu'l-Fezâriyye (radiyallahu anh) anlatıyor: “Babam, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’dan izin isteyerek kendisi ile kamîsi arasına girdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ı öpüyor ve kucaklıyordu. Sonra: “Ey Allah’ın Rasûlü yasaklanması yasak olan şey nedir? bana söyle” dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Tuz!” dedi. Babam tekrar sordu: “Başka ne var?” Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Ateş!” dedi. Sonra tekrar sordu: “Ey Allah’ın Resûlü yasaklanması helal olmayan şey nedir?” Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Hayır yapman kendine hayırdır” cevabını verdi” Ebu Dâvud, Büyû 62, (3476).

AÇIKLAMA:

Burada tuz için de ot ve su için yukarıda beyan edilen hüküm konmaktadır. Tuz bir yerde, bir dağda maden halinde mevcutsa ondan istifadede herkes eşittir. Ama bir kimsenin mülkü içinde ise ondan istifade hakkı sâhibine aittir. Satmak, satmamak, mani olmak gibi her çeşit tasarrufu vardır.

۱۱- وعن أبي أمامة رضى الله عنه. أن رسول الله ﷺ قال: [لا تبيعوا الفينياتِ المُعْنِيَاتِ، ولا تشتروهنَّ، ولا تَعْلَمُوهُنَّ، ولا خَيْرَ فِي تِجَارَةٍ فِيهِنَّ، وَتَمْنُهُنَّ حَرَامٌ. قال: وفي مِثْلِ هَذَا أَنْزَلْتُ «وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ»].

11. (250)- Ebu Ümâme (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ buyurdular ki: “Şarkıcı câriyeleri satmayın, satın da almayın. Onlara (musiki) de öğretmeyin. Onları alıp satmak şartıyla yaptığınız ticarete hayır yoktur, onlar için ödenen para haramdır.” Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ilave etti: “Şu âyet bu gibiler hakkında nâzil olmuştur: “İnsanlardan bazıları, bir bilgisi olmadığı halde, Allah yolundan saptırmak için boş sözlerle müşteri çıkarlar. Allah yolunu alaya alırlar. İşte bunlara alçaltıcı bir azab

vardır” (Lokman 6), Tirmizî Büyü 51, (1282), Tefsîrû'l-Kur'ân, Lokman, (3193); İbnu Mace, Ticârât 11, (2168).

AÇIKLAMA

Burada, çalgıcı olduğu için, câriyenin satın alınması yasaklanıyor. Bazı âlimler böylesi cariyeler üzerinde yürütülen akdin fâsid olacağını söylemiştir. Ancak cumhur, sıhhatini kabûl eder. “Ancak onlardan alınan para haramdır. Tıpkı şarapçıya satılan üzümden alınan para gibi, zira bu satışta haram işe yardım var” demişlerdir. Alimler ayeti bu makamda: “Allah’ı zikirden alıkoyan haram şarkıcı sesleri satın alan” şeklinde anlamış, boş söz (Levhe'l-hadîs) tabirinin içine herçeşit zararlı, faydasız hakikatı olmayan şeyleri dâhil etmişlerdir.

Şarkıcılığın haram olduğuna kail olanlar da bu hadîs ve bu âyete dayanırlar.

۱۲- وعن أبي سعيد رضى الله عنه قال: [نهى رسول الله ﷺ عن شِرَاءِ الْغَنَائِمِ حَتَّى تُقَسَمَ]. أخرجهما الترمذی. 251

12. (251)- Ebu Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) taksimden önce ganimetin satılmasını yasakladı.” Tirmizî, Siyer 14; (1563).

AÇIKLAMA:

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) sahîh rivâyetlerle de sâbit olduğu üzere, savaş sırasında elde edilen ganimet malından herhangi bir şeyi, taksim edilmezden önce temellük edinmeyi, satmayı şiddetle yasaklamıştır. Bu davranışı, *gulûl* yanî devlet malından yapılan hırsızlık olarak vasıflandırılmıştır. Ganîmet malından bir iğne, bir ayakkabı bağı çalanın bile, savaşta öldürülme hâlinde şehitlik mertebesini kaybedeceği, cehenneme gideceği sarîh olarak ifâde edilmiştir.

Ancak, ganimet olarak elde edilen at, silah, elbise, yiyecek gibi, savaş sırasında kullanılmasına ihtiyaç duyulan bazı malzemenin, taksimden önce, savaş gayesine uygun olarak kullanılmasını âlimler tecvîz etmişlerdir. Savaş gayesi dışında bunlar da kullanılamaz, satılamaz, hibe edilemez.

۱۳- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [كَانَ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ يَتَّبِعُونَ لَحْمَ الْجَزُورِ إِلَى حَبْلِ الْحَبْلَةِ، وَحَبْلُ الْحَبْلَةِ أَنْ تُنْتَجِجَ النَّاقَةُ مَا فِي بَطْنِهَا]. 252

ثم تَحْمِلُ الَّتِي تُنْتَجُ: فنهاهم رسولُ الله ﷺ عن ذلك]. أخرجه الستة.
وفي أخرى للبخارى: ثم تُنْتَجُ الَّتِي فِي بَطْنِهَا.

13. (252)- İbnu Ömer (radiyallahu anhüma) anlatıyor: “*Cahiliye insanları, devenin etini, karnındakinin hamileliği vaktine satarlardı. “Karnındakinin hamileliği” devenin karnındakini doğurması, doğanın da büyüyüp hamile kalmasıdır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu alış-verişi yasakladı.*” Buhârî’nin bir rivayetinde “...sonra karnındaki de doğar” denir. Buhârî; Büyû 61, Menâkıbu’l-Ensâr 26, Selem 8; Müslim, Büyû’ 5-6, (1514); Tirmizî, Büyû 16, (1229); Ebû Dâvud, Büyû’ 24, (3370); Nesâî, Büyû’ 67, 68 (7, 293-294); İbnu Mace, Ticârât 24, (2197); Muvatta, Büyû 62, (2, 653-654).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadîs iki farklı anlayışa götürmüştür: 1- Buradaki satış, hayvanın doğuracağı yavrunun doğurma zamanında ödenmek üzere veresiye yapılan satıştır. 2- Bu satıştan maksad, hal-i hazırda hâmile olan devenin doğacak yavrusunun satılmasıdır. Ravi İbnu Ömer (radiyallahu anhüma)’ın açıklamasına göre birinci mâna esastır.

Her iki tefsirdeki satış da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yasaklamış bulunmaktadır. Birincisi yasaktır, çünkü meçhul bir vâdeye ta’lik edilen bir ödemeyle yapılan satıştır. İkinci de yasaktır, çünkü, henüz mevcûd olmayan (ma’dum), meçhûl ve satıcının elinde bulunmayan bir şeyin satışdır, teslimi kesin değildir.

٢٥٣ ١٤- وعن ابن عباس رضى الله عنهما. أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
[السَّلَفُ إِلَى حَبْلِ الْحَبْلَةِ رَبًّا]. أخرجه النسائي.

14. (253)- İbnu Abbâs (radiyallahu anh)’ın naklettiğine göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: “**Ödemenin, karnındakinin doğumuna tehiri riba (faiz) dır.**”Nesâî, Büyû 67, (7, 293).

AÇIKLAMA:

Bu, müşterinin, hâmile devesi bulunan şahsa, bu devenin bedelini vermesi ve söyle demesidir: “Bu deve doğurur ve doğurduğu da doğurursa, onun doğurduğunu bu fiyata senden satın alıyorum.” İşte bu çeşit bir muamele ribaya benze-

mehtedir ve riba gibi haramdır. Çünkü henüz mevcut olmayanın satışıdır ve bu, tam bir aldatmadır.

۱۵- وعن جابر رضى الله عنه قال: [نهى رسول الله ﷺ عن ضِرَابِ الْجَمَلِ]. أخرجه مسلم والنسائي.

15. (254)- Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu ves-selâm) erkek deveye (parayla) çekmeyi yasakladı.” Müslim, Müsâkat 35, (1565); Nesâî, Büyû 94, (7, 310).

AÇIKLAMA

Hadîs, “...Erkek deveye çekmeyi yasakladı” şeklinde ise de, âlimler umumiyetle, para ile çekmeyi anlayarak alınan paranın tahrîmine hükmetmişlerdir. Bazı hadîslerde daha açık bir tabirle “erkek devenin suyunu (satmayı) yasakladı”, şeklinde ifâde edilmiştir. Alimler, para mukabili damızlık hayvana dişilerinin çekilmesi caiz mi değil mi diye ihtilâf etmişlerdir. Damızlığa çekilme normal olarak yasak olmayıp, para ile bu işin yapılması münâkaşalıdır.

۱۶- وعن أنس رضى الله عنه قال: [بَاعَ حَسَّانُ رضى الله عنه حصته من يثرباء من صدقة أبي طلحة رضى الله عنه. ف قيل له: أتبيع صدقة أبي طلحة؟ قال: ألا أبيع صاعاً من تمر بصاع من دراهم]. أخرجه البخارى.

16. (255)- Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: “Hassân (radiyallahu anh), Ebu Talha (radiyallahu anh)’nın tasadduk ettiği Beyraha adlı bahçeden hissesine düşen kısmı (Hz. Muâviye’ye yüzbin dirheme) satmıştı. Kendisine: “Ebu Talha’nın sadakasını satıyor musun?” dediler. Şu cevabı verdi: “Yani bir sâ’ hurmayı, bir sa’ para mukabilinde satmayayım mı?”. Buhârî, Vesâya 17.

AÇIKLAMA:

Rivâyetlerde geldiği üzere, “Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe iyiliğe erişemezsiniz...” (Âl-i İmrân 92) meâlindeki ayet nâzil olunca, ashab en sevdiği şeylerden infak etmeye başlamıştı. Ebu Talha da, suyunun tatlılığı ve gölgesinin serinliği ve tanziminin güzelliğiyle Medine’de şöhrat yapmış olan Beyraha adındaki bahçesini tasadduk eder. Bu bahçe o kadar hoştur ki Resûlullah (aley-

ÜÇÜNCÜ BAB
ALIM-SATIMDA CAİZ OLMAYAN ŞEYLER HAKKINDA
(Bu babta altı fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL
ALDATMAYA DAİR

İKİNCİ FASIL
SÜTÜ HAYVANIN MEMESİNDE BEKLETMEYE DAİR

ÜÇÜNCÜ FASIL
FİYAT KIZIŞTIRMAYA DAİR

DÖRDÜNCÜ FASIL
ŞARTLAR VE İSTİSNA HAKKINDA

BEŞİNCİ FASIL
MÜLÂSEME VE MÜNÂZEBE'YE DAİR

ALTINCI FASIL
BEY'UL-GARAR VE DİĞERLERİ HAKKINDA

BİRİNCİ FASIL
ALDATMAYA DAİR

257 ۱- عن ابن عمر رضی اللہ عنہما: [أن رجلاً ذکرَ لرسولِ اللہ ﷺ أنه يُخدعُ في البيوع. فقال رسولُ اللہ ﷺ: مَنْ بَايَعْتَ فقل لا خِلافةَ، فكان إذا بايَعَ قال لا خِلافةَ]. أخرجه الستة إلا الترمذی. «الخلافة» الخداع.

1. (257)- İbnu Ömer (radiyallahu anh) anlatıyor: “Bir adam, Resûlullah (aley-hissalâtu vesselâm)’a gelerek alış-verişte aldatıldığını söyledi. Resûlullah (aley-hissalâtu vesselâm) kendisine: ‘Alış-veriş yaptığın kimseye: “Aldatmaca yok!” de” buyurdu.” Buhârî, Büyû 48, İstikraz 19, Husûmât 3, Hiyel 7; Müslim, Büyû 48, (1533); Ebu Dâvud, Büyû 68, (3500); Tirmizî, Büyû 28 (1250); Nesâî, Büyû 51; Muvatta, Büyû 98.

ACIKLAMA:

Bu hadîse dayanarak, alış-verişte aldatma olamaz, normal değerin üçte birini bulan bir aldatma olursa aldanan tarafın “hıyâr hakkı” vardır denmiştir. Ancak, Hanefî, Şâfiî ve diğer bazılarına göre, alış-verişte esas, bir tarafın aldanmasıdır. Aldanma az da olsa çok da olsa, aldanana hıyâr hakkı sağlamaz. Esas olan görüş de budur.

258 ۲- وعن عبد المجيد بن وهب قال: قال لي العداء بن خالد رضي الله عنه: [ألا أقرئك كتاباً كتبه لي رسولُ اللہ ﷺ؟ قلت بلى. فأخرج إليّ كتاباً «هذا ما اشترى العداء بن خالد بن ذهوة من محمد ﷺ، اشترى منه عبداً أو أمة لا ذاء ولا غائلة ولا خبثة، بيع المسلم من المسلم»].

قال: قتادة «الغائلة» الزنا والسرقة والآباق. أخرجه البخارى تعليقا والترمذى.

2. (258)- Abdülmecid İbnu Vehb anlatıyor: ‘Bana, el-Addâ’ İbnu Hâlid (radiyallahu anh): ‘Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın bana yazdığı bir mektubu sana okuyayım mı?’ dedi. Ben: ‘Memnuniyetle!’ deyince bir mektup çıkardı. Mektupta şunlar yazılı idi: ‘Bu, el-Addâ İbnu Hâlid İbni Zehve’nin Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)’den satın aldığı şeyi tevsik eder. el-Addâ ondan bir köle veya câriye satın aldı. Kölede, ne herhangi bir hastalık, ne (zina, hırsızlık, kaçma gibi) bir düşüklük ne de (satışını gayr-ı meşru kılan hürr asıllı bulunmak, emânet ve rehin olarak verilmiş olmak gibi) haramlık yoktur. Bu müslümanın müslümâna satışındır’. Tirmizî, Büyü 8, (1216); Buhârî, senetsiz olarak kaydetmiştir. (Büyü, 19); İbnu Mâce, Ticârât 47, (2251).

۳- وعن ابن أبي أوفى رضى الله عنهما [أَنَّ رجلاً أَقَامَ سِلْعَةً فِي السُّوقِ، فَحَلَفَ بِاللَّهِ لَقَدْ أُعْطِيَ بِهَا مَا لَمْ يُعْطَ لِيُوقِعَ فِيهَا رجلاً من المسلمين قَزَلْتُ إِنْ الذين يَشْتَرُونَ بَعْدَ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمناً قليلاً، إلى آخر الآية]. أخرجه البخارى.

3. (259)- İbnu Ebî Evfâ (radiyallahu anh) anlatıyor: ‘Bir adam çarşıya satmak üzere mal koydu. Müslümanlardan biri alıcı çıkınca, onu ikna için, ‘senin vermediğin parayı ödedim’ diye Allah’a kasem etmişti. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: ‘Allah’ın ahdini ve yeminlerini az bir değere değişenler var ya, işte onların âhirette bir payları yoktur. Allah, kıyamet günü, onlara hitabetmeyecek, onlara bakmayacak, onları temize çıkarmayacaktır. Elem verici azab onlar içindir’ (Âl-i İmrân 77). Buhârî, Büyü 27, Tefsir 3, 3.

AÇIKLAMA:

Yemin meselesine temâs eden bir ayet-i kerîmenin nüzûlüne sebep olan bir vakayı aydınlatan yukardaki hadîsten şârihler, alış-veriş esnasında, mala râğbeti artırmak için yemin etmenin yasaklandığı hükmünü çıkarmışlardır. Âyet-i kerîme, sürüm maksadıyla Allah’ın adını vererek yemin edenler hakkında birçok cezanın takdir edildiğini beyan etmektedir:

- 1- Ahiret nimetlerinden mahrûmiyet,
- 2- Cenab-ı Hakk’ın kelâmına mazhariyetten mahrumiyet.
- 3- Allah’ın rahmet bakışından mahrumiyet.

4- Günahlardan tezkiyeden mahrûmiyet,

5- Elim bir azâbı hak etme.

Yemin ettiğimiz meselede sâdık bile olsak alış-veriş gibi basit işlerde yemine müracaattan kaçınmalı, çok ciddi, son derece mühim meselelerde yemin etmeliyiz. Yemin, davada hak olduğumuzu te'yîd için Allah'ı şahid kılmaktır.

260 4- وعن عمرو بن دينار قال: [كان ها هنا رجل اسمه نُوَّاسٌ وكان عنده إِبِلٌ هَيْمٌ فاشترى ابنُ عمر رضى الله عنهما تلك الإِبِلَ من شريك له فجاء إليه شريكُه فقال: بعنا تلك الإِبِلَ. قال مِمَّنْ؟ قال من شيخ كذا وكذا. قال: وَيَحْكُ ذَاكَ وَاللَّهِ ابْنُ عُمَرَ، فجاءه فقال: إِنَّ شَرِيكَى بِاعَكَ إِبِلًا هَيْمًا ولم يُعْرِفْكَ. قال فَاسْتَقَهَا: فلما ذهبَ لِيَسْتَقَهَا قال دَعَا رَضِينَا بِقَضَاءِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، لا عَدْوَى]. أخرجه البخارى.

«وَالْهَيْمُ» دَاءٌ يَأْخُذُ الْإِبِلَ فَتَعْطِشُ فَتَهْلِكُ مِنْهُ.

4. (260)- Amr İbnu Dinar anlatıyor: “Nevvâs adında biri vardı. Yanında su içme hastası bir deve vardı. İbnu Ömer (radıyallahu anh) bu deveyi ortağından satın aldı. Ortağı kendisine uğrayınca: “Şu devemiz var ya onu sattık” dedi: Ortağı “kime” deyince “şu şu evsafa bir yaşlıya” diye tarif etti. Ortağı: “Öyle mi, amma da yaptın, vallahi o zât İbnu Ömer’dir” dedi: Sonra İbnu Ömer (radıyallahu anh)’e gelerek: “Ortağım sana su içme hastası bir deve satmış, durumunu da sana söylememiş” dedi. İbnu Ömer: “Öyleyse götür onu” dedi. Adam götürmek üzere tutunca: “Bırak deveyi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın hükmüne razıyız, sirayet yoktur” buyurdu.” Buhârî, Büyü 36.

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, sonradan beyan edildiği takdirde, ayıplı bir malın reddedilebileceği gibi alınabileceğini de ifâde etmektedir. Müşteri ayıbını bilerek razı ise bu hîle, aldatma sayılmaz. Nitekim burada İbnu Ömer, ayıplı deveye râzı olmuştur. Salih ve itibarlı kişileri aldatmaktan kaçınmaya daha ziyâde gayret gösterilmesi gerektiği de anlaşılmıştır. Çünkü: “Amma da yaptın, o zât İbnu Ömer’dir” tabiri bunu ifâde eder.

261 ۵- وعن أنى هريرة رضى الله عنه [أن رسول الله ﷺ مر في السوق على صبرق طعام فأدخل يده فيها فنالت أصابعه بللاً. فقال: ما هذا يا صاحب الطعام؟ فقال: يا رسول الله أصابته السماء. قال أفلا جعلته فوق الطعام حتى يراه الناس؟ من غشنا فليس منا]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى، وهذا لفظ مسلم.

5. (261)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) çarşıda bir yiyecek yığınınca rastlayınca elini yığına daldırıp çıkardı. Parmaklarına rutubet bulaştı. Adama: “Ey satıcı nedir bu?” diye çıkıştı. Adam: “Ey Allah’ın Resûlü, yağmur ıslattı, deyince: “Bu yaşlığı üste getirip, herkesin görmesini sağlamaz mıydın? Kim bizi aldatırsa o bizden değildir” buyurdu. Müslim, İmân 164, (102); Tirmizî, Büyû 74, (1315); Ebu Dâvud, Büyû, 52, (3452); İbnu Mâce, Ticârât, 36, (2224). Metin, Müslim’inkidir.

262 ۶- وفي رواية أنى داود والترمذى [فأوحى إليه أن أدخل يدك فيه فأدخل يده فيه فإذا هو مبلول فقال: ليس منا من غش].

6. (262)- Ebu Dâvud ve Tirmizî’nin rivâyetlerinde (yukarıdaki hadîste) şu ziyâde mevcuttur: “...Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a “elini yığına daldır” diye vahyedildi, o da elini daldırdı. Yığın ıslaktı. “Aldatan bizden değildir” buyurdu”.

263 ۷- وعن عتبة بن عامر رضى الله عنه قال: «لا يحل لأمرئى مُسَلِّ بيع سِلعةً يَعْلَمُ أَنَّ بِهَا دَاءً إِلَّا أَخْبَرَ بِهِ». أخرجه البخارى فى ترجمة باب.

7. (263)- Ukbe İbnu Âmir (radiyallahu anh) buyurmuştur ki: “Müslüman bir kimsenin, bir malda kusur olduğunu bildiği halde, müşteriye haber vermeden satması haramdır”. Buhârî, bunu bir babın başlığında kaydetmiştir. (Büyû 19).

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in devlet reisi vasfıyla zaman zaman çarşı-pazarı teftiş ettiğini gösterir. Ma’mafih çarşıya alış-veriş için de gelmiş bulunsa, bu esnada kontrol ve murâkabe işini de yürüttüğünü ve dolaşısıyla, devletin bu işlere ehemmiyet vermesi gereğini ifâde eder.

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in buğdaydaki yaşlığı gizlememesini söylemesi, bu yığını toptan satmak üzere koyduğunu ifade eder. Çünkü ölçek ölçek satılma durumunda alttaki yaşlık meydana çıkacağından, burada bir aldatma niyeti söz konusu olamaz. Şu halde bağ-bağ, sandık-sandık, sepet-sepet, çuval-çuval, toptan satışlarda üst kısma kalitelisini, kusursuzunu koyarak, müşterinin nazarından bazı kusurlarını gizlemek haram olmaktadır. Üst kısım ile alt kısım arasında fark büyük olduğu takdirde müşteri akdini bozabilir, az farkı böyle bir hak tanımaz, çünkü alış-verişte bir tarafın az miktarda aldanması normal karşılanır.

Bazı âlimler, bu hadîsten, büyük ve fazilet ehli kismelerin alış-veriş için pazara gitmelerinin sünnet olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Nitekim İmam Mâlik: “Eskiden insanların âdeti pazar yerlerine çıkmak ve oralarda oturmak idi. İbni Ömer çok defa pazara gelip orada oturmuş” der.

Yahya İbnu Sâid de: “Ben Saîd İbnu'l-Müseyyeb ile Sâlim Mevlâ İbnu Ömer (radiyallahu anh)'in bir kısım rivâyetlerini, onlar çarşıda oturup sohbet ederken aldım” demiştir. Bu durumu te'yid eden bir rivâyet, ashaptan Abdullah İbnu Büsr en-Nasrî ile ilgili: “Bu zat (radiyallahu anh), cuma namazını kıldıktan sonra, hemen çıkar, çarşı-pazarı bir dolaşır tekrar camiye girip ibâdetle meşgûl olurmuş. Kendisine niçin böyle yaptığı sorulunca: “Müslümanların Efendisi (aleyhissalâtu vesselâm)'ni böyle yapar gördüm de ondan” cevabını vermiştir.

İKİNCİ FASIL
SÜTÜ HAYVANIN MEMESİNDE BEKLETMEYE DAİR

264 ۱- عن أبى هريرة رضى الله قال: قال رسول الله [لَا تُصِرُّ وَيُرَوِّى
لَا تُصِرُّوا لِإِبِلٍ وَالْغَنَمِ، وَمَنْ ابْتَاعَهَا فَهوَ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ بَعْدَ أَنْ يَحْلُبَهَا إِنْ شَاءَ
أَمْسَكَ، وَإِنْ شَاءَ رَدَّهَا وَصَاعاً مِنْ تَمْرٍ]. أخرجه الستة.

1. (265)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: “*Reşûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: “Deve ve koyunun memelerinde süt bekletmeyin. Kim böyle sütü bekletilmiş bir sağlam hayvan satın almışsa sağdıktan sonra muhayyerdir, dilerse kabul eder, dilerse bir sâ’ miktarında kuru hurma da vererek iâde eder”*. Buhârî, Büyü 64; Müslim, Büyü 11, (1524); Ebu Dâvud, Büyü 48, (3443), (3444), (3446); Nesâî, Büyü 14, (7, 253-254); Mu-vatta, Büyü 96, (2, 683); Tirmizî, 29, (1251-1252).

265 ۲- وفى أخرى للبخارى: [فَإِنْ رَضِيَهَا أَمْسَكَهَا وَإِنْ سَخِطَهَا فَفَى
حَلَبَتَهَا صَاعٌ مِنْ تَمْرٍ].

2. (265)- Buhârî’ nin bir başka rivâyetinde “...Memnun kalırsa hayvanı tutar, memnun kalmazsa iâde eder. İâde ettiğî takdirde sağdığı süt için bir sâ’ kuru hurma verir” denmektedir. Büyü 69.

266 ۳- وفى أخرى لمسلم: فهو فيها بالخيار ثلاثة أيام، وله: إِنْ رَدَّ مَعَهَا
صَاعاً مِنْ طَعَامٍ لَا سَمَاءَ.

وله فى أخرى: مِنْ تَمْرٍ لَا سَمَاءَ.

ولها: ولا تُصْرُ الإِبِلُ والغنم.

3. (266)- *Müslim*'in bir rivâyetinde “Müşteri satın aldığı sütü bekletilmiş sağmal hayvan hakkında üç gün muhayyerdır. İade edecek olursa beraberrinde bir sa' miktarında yiyecek verir, buğday değil” denmektedir. Büyü, 25.

Müslim'in bir başka rivâyetinde: “...bir sa' kuru hurma verir, buğday değil” denir.

Buhârî ve *Müslim*' in rivâyetlerinde: “Deve ve koyunun sütü (satış sırasında) memede bekletilmez” buyrulur.

4 - وللنسائي رحمه الله: [مَنْ ابْتَاغُ مُحَفَلَةً أَوْ مُصْرَةً]. 267

4. (267)- *Nesâî*'nin bir rivâyetinde: “Kim sütü bekletilmiş bir deve veya davar satın alırsa...” denir.

5 - وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: قال رسول الله ﷺ: [مَنْ بَاغُ مُحَفَلَةً فَهُوَ بِالْخِيَارِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، فَإِنْ رَدَّهَا رَدَّ مَعَهَا مِثْلُ أَوْ مِثْلَى لَيْيَهَا قَمَحًا]. أخرجه أبو داود. 268

5. (268)- *İbnu Ömer* (radiyallahu anh) anlatıyor: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: “Kim sütü memesinde bekletilmiş bir deve satın alırsa o üç gün muhayyerdır. Şayed iade edecek olursa, hayvanla birlikte, sütü mislince veya sütünün iki mislince buğday da verir”. *Ebu Dâvud* 48, (3446); *Ibnu Mace*, 42, (2240).

AÇIKLAMA:

Dinimiz alış-verişte dürüstlüğe çok ehemmiyet vermiş, aldatmanın her çeşidini yasaklamıştır. Bu meyanda satılacak olan sağmal hayvanların memesinde süt bekletmek de yasaklanmıştır. Cahiliye devrinde Araplar, satacakları hayvanı, çok süt veren cinsten göstererek daha iyi bir fiyatla satabilmek maksadıyla birkaç gün sağmayarak sütü memede bekletirlermiş. Bu çeşit hayvanlara musarrât denmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu çeşit satışlara hususî kaideler getirerek, hileyi önlemek için tedbîr almıştır. Yukardaki rivayetlerde, hayvanı iade edecek olan müşterinin, bir sâ' miktarında hurma vermesi de istenmektedir. Bu, sağılmış olan süte karşılıktır.

Fakihler bu hadisleri farklı şekillerde yorumlamışlardır. Şâfiîler ehemmiyet-

le, burada kuru hurma verileceğini söylerler. Müşteri, kuru hurma bulamazsa hurmanın Medine'deki bedelini veya o beldeye en yakın bulunan hurma diyarındaki kıymetini verir.

İmam-ı Âzam, İmam Muhammed, İmam Yusuf ve İmam Malik gibi diğer bir kısım âlimler “müşteri sütü biriktirilmiş hayvanı hıyar-ı ayb denilen kusur muhayyerliği ile sâhibine iâde edemez, ancak noksanlığını ödetir. Çünkü burada iâdeye mânî olan ayrı ziyade vardır” demişlerdir.

Haneffler, memede sütü bekletilen sağmal hayvan satın alındığı takdirde sonradan iâde edilemeyeceği prensibini te'yid edecek muhtelif delil ve izâh getirerek hadîsin zâhiriyle amel edilemeyeceğini belirtirler.

ÜÇÜNCÜ FASIL
FİYAT KIZIŞTIRMAYA DAİR

269 ۱- عن أبى هريرة رضى الله عنه أن رسول الله ﷺ قال: [لا تَنَاجِشُوا]. أخرجہ الخمسة إلا النسائي.

1. (269)- Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz buyurdular ki: “(Alıcı olmadığınız halde, fiyatları kıızıştırmak için) müşteri ile satıcının aralarına girmeyin”. Buhârî, Büyü 58; Müslim, Büyü 11, (1515), Nikâh 52 (1413); Ebu Dâvud, Büyü 46, (3438); Tirmizî, Büyü 65, (1304); Nesâî, Büyü 21 (7, 1259); İbnu Mâce, Ticârât 14, (2174).

270 ۲- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [نهى رسول الله ﷺ عن النجش]. أخرجہ الثلاثة والنسائي.

وزاد مالك قال: «والنجش» أن تُعْطِيَهُ بِسِلْعَتِهِ أَكْثَرَ مِنْهَا، وليس في نفسك اشتراؤها فيقتدي بك غيرك.

2. (270)- İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ) diyor ki: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) müşteri kıızıştırmayı yasakladı”. Buhârî, Büyü 60; Müslim, Büyü 13, (1216); Muvatta, Büyü 97, (2, 684); İbnu Mâce, Ticârât 14 (2173); Nesâî, Büyü 16, 17, 21. (7, 258).

İmam Mâlik şu ilâvede bulunur: “Kızıştırma (necş): Aslında alıcı olmadığınız halde, (araya girerek) mala değerinden fazla fiyat vermendir. Böylece (gerçekten almak isteyen) bir başkası, seni tâkiben mala daha fazla fiyat vererek aldanır”.

۳- وعن ابن أبي أوفى رضي الله عنهما قال: [الناجشُ آكلُ الربِّ خائنٌ، وهو خِدَاعٌ باطلٌ لا يَحِلُّ]. أخرجه البخارى موقوفاً مُعَلَّقاً. 271

3. (271)- *İbnu Ebî Evfa* (radiyallahu anh) buyurmuştur ki: “Müşteri kızıştıran, ribâ yemiş hâindir. Bu iş, bâtil bir aldatmadır, helâl değildir”.

Buhârî bunu senetsiz olarak ve sahâbe sözü şeklinde rivâyet etmiştir. Büyü 60.

AÇIKLAMA:

Müşteri kızıştırarak malın daha fazla bedelle satılmasını sağlamak suretiyle satın alanın aldanmasına yol açtığı için yasaklanmıştır. Bu meselede hiçbir ihtilâf söz konusu değildir. Bu satışın sıhhati hususunda ihtilâf edilmiştir. *Hanefflere* göre, satıcı günahkâr olsa da satış sahîhdir. *İmâm Malik* müşterinin hakk-ı hıyarına, dolayısıyla dilerse akdi bozabileceğine kaildir. Ehl-i hadîsten bazıları ile zâhirîlere göre akid fâsiddir.

DÖRDÜNCÜ FASIL
ŞARTLAR VE İSTİSNA HAKKINDA

۲۷۲ ۱- عن ابن مسعود رضى الله عنه: [أنه اشترى جارية من امرأته واشترطت عليه أنك إن بعتهأ فهى لى بالثمن الذى ابتعتها به؟ فاستفتى فى ذلك عمر رضى الله عنه فقال: لا تقربها. وفيها شرط لأحد]. أخرجه مالك.

1. (272)- *Ibnu Mes'ud* (radiyallahu anh)'un anlattığına göre: “Kendisi, hanımından bir cariye satın alır. Ancak karısı bir şart koşarak der ki: “Şayet câriyeyi satacak olursan, satın aldığın fiyatla ben alacağım”. Bu hususta Hz. Ömer (radiyallahu anh)'e sordum. Bana: “Câriyeye yaklaşma. Onda başka birisi için şart var” dedi”. Muvatta, Büyû 5, (2, 616).

AÇIKLAMA:

Burada satış akdinin muhtevasına uygun gelmeyen bir şart koşulmaktadır. Zira, satış mülkiyetin eksiksiz ve tam olarak müşteriye geçmesini sağlamalıdır. Bu şart sebebiyle *İbnu Mes'ud* cariyeyle dilediği gibi satamayacak, hibe edemiycek. Öyle ise mülkiyet hakkı tam değildir. Nâkıs şekilde mâlik olduğu câriyeye temas hakkı olmuyor. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) böyle şartlı satışları yasaklamıştır.

۲۷۳ ۲- وعن عمرو بن شعيب بن محمد بن عبد الله بن عمرو بن العاص عن أبيه عن جده عبد الله رضى الله عنه قال: [نهى رسول الله ﷺ عن بيع العربان]. أخرجه مالك وأبو داود.

وقال مالك: وذلك فيما تَرى والله أعلم أن يشتري الرجل العبد أو الوليدة أو يتكاري الدابة، ثم يقول الذي اشتري منه أو تكاري منه: أُعْطِيكَ دِينَاراً أَوْ دِرْهَمًا أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ أَوْ أَقَلَّ عَلَى أَنِّي إِنِ اخْتُذْتُ السَّلْعَةَ أَوْ رَكِبْتُ الدَّابَّةَ فَالَّذِي أُعْطِيكَ هُوَ مِنْ ثَمَنِ السَّلْعَةِ أَوْ مِنْ كِرَاءِ الدَّابَّةِ، وَإِنْ تَرَكْتُ ابْتِيعَ السَّلْعَةَ أَوْ كِرَاءَ الدَّابَّةِ فَمَا أُعْطِيكَ بَاطِلٌ بِغَيْرِ شَيْءٍ.

2. (273)- Amr İbnu Şuayb İbni Muhammed İbni Abdillâh İbni Amr İbni'l-As babası tarîkiyle ceddi Abdullah'tan rivâyet ettiğine göre, "Hz. Peygamber (aley-hissalâtu vesselâm), bey'u'l-urbân'ı yasaklamıştır". Ebu Dâvud, Büyû 69, (3502); Muvatta, Büyû 1, (2, 609); İbnu Mâce, Ticârât 22, (2192).

İmam Mâlik bey'ul-urbân'ı şöyle tarif eder: "Kişinin bir köle veya cariyeyi satın alıp veya bir hayvanı kiralayıp, sonra satan veya kiralayan kimseye: "Sana şu kadar dirhem veya dinar veriyorum, şu şartla ki, ben bu malı satın alır veya senden kiraladığım hayvana binersem sana vermiş olduğum para, malın bedelin-den veya hayvanın kirasından sayılacaktır. Şayet malı almaktan, veya hayvanı kiralamaktan vazgeçersem, sana önceden vermiş olduğum para senin olsun" der".

AÇIKLAMA:

Bey'u'l-Urban'ı âlimler umumiyetle tecvîz etmemişler, butlanına hükmetmişlerdir. Ahmet İbnu Hanbel cevâzına meyleder. Hz. Ömer (radiyallahu anh)'in de tecviz ettiği rivayet edilmiştir.

۳- وعن عبد الله بن أبي بكر. [أَنَّ جَدَّهُ مُحَمَّدَ بْنَ عَمْرٍو: بَاعَ ثَمَرًا حَائِطًا لَهُ يُقَالُ لَهُ الْأَفْرَاقُ بِأَرْبَعَةِ آلَافٍ دِرْهَمٍ، وَاسْتَشْنَى بِثَمَانِيَةِ رَدَمٍ].

3. (274)- Abdullah İbnu Ebî Bekr'in anlattığına göre: "Dedesi Muhammed İbnu Amr, el-Efrâk adındaki bağının meyvesini dörtbin dirheme sattı. Bundan sekizyüz dirheme (tekabül eden) hurmayı müstesna kıldı." Muvatta, Büyû 18, (2, 622).

AÇIKLAMA:

Bir bahçenin meyvesi toptan satılırken üçte biri geçmeyecek miktarda meyve-

tutulabileceği hükme bağlanmıştır. Sayısı belirtilmek kaydıyla da satıştan istisna edilebilir. Bu da caizdir.

275 4- وعن مالك رحمه الله أنه بلغه أن رسول الله ﷺ يبيع وسلف]. أخرجهما مالك، قال: وتفسير ذلك أن يقول أخذ سيلعتك بكذا وكذا على أن تسلفني كذا وكذا، فإن عقد فهو غير جائز.

m Malik (radiyallahu anh)'e ulaştığına göre, Hz. Peygamber (aley-âm) satışı ve selefî yasaklamıştır.

bunu şöyle açıklar: “Bu, bir kimsenin diğerine şöyle demesidir: u şu fiyata alıyorum ancak bir şartla sen de benden şunu ve şunu atın alacaksınız demesidir. Bu çeşit bir muamele caiz değildir”. Mu-, (2, 657).

si iki manada kullanılmaktadır: 1- Selem, yani parayı peşin vere-are alınması: Tarladan çıkacak buğdaydan şu kadar miktarına şim-para alarak satmak. Selef bir de karz yâni, herhangi bir menfaat borç para vermek mânâsına gelir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesse-veya selemle) satışını birleşmesini yasaklamıştır. Bu çeşit satışta al bedelinden daha yükseğe satılması olduğu gibi karzın, malı sat-aksadını gütmesi, dolayısıyla bir menfaat mukabili yapılmış olma-ışudur. Halbuki karz karşılıksız olmalıdır, aksi takdirde fâiz olur. Şöyle ki: Bir adam mesela düğün için kumaş alacak, fakat parası satın alacağı tüccardan karz suretiyle yani borçlanarak para alıyor, u tüccara kumaş karşılığı ödüyor. Hadîsi, bazı alimler şu şekilde Kumaşı alan zât, tüccardan peşin para alarak, karşılığında selem i tarladan çıkacağı zaman vermek üzere buğday satıyor. Peşin aldı-iccardan satın aldığı kumaş için ödüyor. İşte bu çeşit bir muâmele- Resûlullah (alevhisalâtu vesselâm)

276

•- وعن جابر رضى الله عنه قال: [غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ فَلَمَّا حَقَّ بِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَنَا عَلَى نَاضِحٍ لَنَا قَدْ أَغْيَا. قَالَ: فَتَنَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَرْجَهُ وَدَعَا لَهُ فَمَا زَالَ بَيْنَ يَدَيِ الْإِبِلِ. فَقَالَ لِي تَرَى بَعِيرَكَ؟ فَقُلْتُ بِخَيْرٍ: قَدْ أَصَابَتْهُ بَرَكَتُكَ. قَالَ: أَفْتَبِيعُغِيهِ؟ فَاسْتَحْيَيْتُ، وَلَمْ يَكُنْ لَنَا نَاضِحٌ غَيْرُهُ. قَالَ: فَقُلْتُ نَعَمْ، فَبِعْتُهُ إِيَّاهُ عَلِيٍّ لِي فَقَارَ ظَهْرُهُ حَتَّى أَبْلَغَ الْمَدِينَةَ، قَالَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَّى عَرَوْا فَاسْتَأْذَنْتُهُ فَأَذِنَ لِي فَتَقَدَّمْتُ النَّاسَ إِلَى الْمَدِينَةِ حَتَّى أَتَيْتُ الْمَدِينَةَ فَلَقَيْنِي - فَسَأَلَنِي عَنِ الْبَعِيرِ فَأَخْبَرْتُهُ بِمَا صَنَعْتُ فِيهِ فَلَامَنِي، وَقَدْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَالَ لِي حِينَ اسْتَأْذَنْتُهُ: هَلْ تَزَوَّجْتَ بَكْرًا أَمْ ثِيْبًا؟ قُلْتُ: بَلَى قَالَ هَلَّا بَكْرًا تَلَاعِبَهَا وَتَلَاعَبُكَ؟ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ: تَوَفَّى وَالِدِي أَخَوَاتٍ صِغَارَ فَكَرِهْتُ أَنْ أَتَزَوَّجَ مِثْلَهُنَّ فَلَا تُؤَدِّبُهُنَّ وَلَا تَقُومُ عَلَيْهِنَّ فَتَزَوَّجْتُ ثِيْبًا لَتَقُومَ عَلَيْهِنَّ وَتُؤَدِّبُهُنَّ. قَالَ: فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْمَدِينَةَ غَدَوْتُ عَلَيْهِ بِالْبَعِيرِ فَأَعْطَانِي ثَمَنَهُ وَرَدَّهُ عَلَيَّ]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ.

(276)- Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’le birlikte gazveye katıldım. Ben su taşımada kullandığımız deve-
üzerinde giderken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana kavuştu. Devem
indü ve bu yüzden gerilerden yürüyordu. Durumu görünce Hz. Peygamber
hissalâtu vesselâm) de geride kalarak deveyi sürdü ve ona dua buyurdu. Bu-
izerine bütün develerin önünden gitmeye başladı. Bana: “Deveni nasıl gö-
rsun?” diye sordu. “Çok iyi görüyorum, bereketiniz değdi” dedim. “Onu
satar mısın?” buyurdu. Ben utandım, bundan başka su taşıyan devemiz
ı. Yine de “evet” dedim ve Medine’ye varıncaya kadar sırtı benim olmak
ıla deveyi kendilerine sattım. Ona: “Ey Allah’ın Rasûlü yeni evliyim” di-
k izin istedim. Bana izin verdiler. Bunun üzerine, Medîne’ye müteveccihen,
narak, kâfileyi geride bıraktım. Medine’ye gelince beni dayım karşıladı. De-
n sordu. Deve ile ilgili yaptıklarımı anlatınca beni ayıpladı. İzin istediğim

lendin?" diye sormuştu. Ben "dul biriyle" dedim. "Niye bâkire ile değil, o seninle sen de onunla şakalaşırdınız" buyurdu. Ben: "Ey Allah'ın Resûlü, babam vefat etti. Bir çok kız kardeşim var, hepsi de küçük. Onlarla aynı yaşta, onların terbiyeleriyle meşgul olamayacak, onlara bakamıyacak çok genç biriyle evlenmeyi uygun bulmadım. Bu sebeple onlara bakıp terbiyelerini yapacak bir dulla evlendim" dedim.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye gelince deveyi vermek üzere yanlarına gittim. Bana parasını verdi ve deveyi de iâde etti." Buhârî, Cihad 49, 113, Vekâlet 8, Mesacid 59, Büyû 34, İstikrâz 1, 7, Mezâlim 26, Hîbe 23, Şürût 4, Nikâh 10, 121, Nafakât 12, Daavât 53; Müslim, Mûsâkat 109, (710), Salâtü'l-Müsafirîn 69, (710); Rida 54, (710), İmârat 181, (710); Tirmizî, Nikâh 13, (1100), Büyû 30, (1253); Nesâî, Büyû 77, (7, 297-300); Ebu Dâvud, Ticârât 71, (3505); İbnu Mace, Ticârât 29, (2205).

۶- وفي أخرى قال: [بِغْيِهِ بِأَوْقِيَّةٍ. قُلْتُ لَا. قَالَ بِغْيِهِ بِأَوْقِيَّةٍ، فَبَعْتُهُ وَاسْتَتْنَيْتُ حُمْلَانَهُ إِلَى أَهْلِي. فَلَمَّا قَدِمْنَا أَتَيْتُهُ بِالْجَمَلِ وَتَقَدَّنِي ثَمَنُهُ ثُمَّ انْصَرَفْتُ فَأَرْسَلَ عَلِيٌّ أَتْرَى فَقَالَ: مَا كُنْتُ لَأَخَذَ جَمَلَكَ، فَخَذَ جَمَلَكَ فَهُوَ لَكَ].

وفي أخرى: [أَفْقَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ظَهْرَهُ إِلَى الْمَدِينَةِ].

وفي أخرى: [لَكَ ظَهْرُهُ إِلَى الْمَدِينَةِ].

وفي أخرى: [فَشَرَطَ ظَهْرَهُ إِلَى الْمَدِينَةِ. قَالَ الْبُخَارِيُّ: الْإِشْتِرَاطُ أَكْثَرُ وَأَصَحُّ].

وفي أخرى: [بِأَرْبَعَةِ دِينَارٍ، وَهَذَا يَكُونُ أَوْقِيَّةً عَلَى حِسَابِ الدِّينَارِ بِعَشْرَةٍ].

وفي أخرى: [أَوْقِيَّةٌ ذَهَبٌ].

وأخرى: مِائَتِي دِرْهَمٍ.

وأخرى: بأربع أواقى

وأخرى: بعشرين ديناراً.

وأخرى: فإذا قَدِمْتُ المدينةَ فَالْكَيْسَ الْكَيْسَ، وفيها: وَقَدِمْتُ المدينةَ بِالْغَدَاةِ فَجِئْتُ الْمَسْجِدَ فَوَجَدْتُهُ عَلَى بَابِ الْمَسْجِدِ، فَقَالَ الْآنَ قَدِمْتُ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: فَدَخِ جَمَلَكَ وَادْخُلْ فَصَلِّ دَعَتَيْنِ، فَدَخَلْتُ فَصَلَّيْتُ، ثُمَّ رَجَعْتُ، فَأَمَرَ بِلَالاً أَنْ يَرِنَ لِي أُوقِيَّةٌ فَوَزَنَ لِي بِلَالٌ فَأَرْجَحَ.

وفى أخرى قال: فلما ذهبنا لندخل قال: أمهلوا حتى ندخل ليلاً كنى تَمْتَشِطُ الشَّعِئَةَ وَتَسْتَجِدُّ الْمَغِيَّةَ

6. (277)- Bir diğer rivâyette şöyle gelmiştir: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Deveyi bana bir okiyye’ye sat” dedi. Ben: “Hayır” dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ısrar ederek: “Onu bana bir okiyye’ye sat” dedi ben de sattım fakat evime kavuşuncaya kadar binme şartını koştum. Medine’ye gelince, teslim etmek üzere deveyi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a getirdim. Bana parasını hemen ödedi. Ben oradan ayrıldım. Arkamdan birini göndererek: “Esasen senin devene müşteri değilim, sen deveni geri al artık, o yine senin olsun” dedi.”

Bir diğer rivâyette: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hayvanın sırtını Medîne’ye kadar bana iâre etti” denir.

Bir diğer rivâyette: “Medineye kadar sırtı senin” denir.

Bir diğer rivâyette: “...Medine’ye kadar sırtını şart kıldı” “ifâdesi vardır. Buhârî der ki: “Şart kılma ifadesi rivâyetlerin çoğunda yer alır. Sahih olan da budur”.

Bir diğer rivâyette: “Deveyi, dört dînara (sattım)” denir. Bu, dînarın on dirhem hesabından bir okiyye yapar. Diğer bir rivâyette “Bir okiyye altın’a” denir. Diğer bir rivâyette “ikiyüz dirheme” denir. Bir diğer rivâyette “Dört Okiyye’ye” denir. Bir diğer rivâyette “Yirmi dinara” denir.

Bir diğer rivâyette: “Medine’ye geldiğin zaman dikkatli ol hanımın hayırlı olabilir”⁽¹⁾ buyurdu. Bu rivâyette “Akşam vakti Medine’ye geldim. Mescide uğradım. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ı orada mescidin kapısında buldum. Bana “Şimdi mi geldin?” diye sordu. “Evet!” dedim. Bana: “Deveni bırak, içeri gir, iki rek’at namaz kıl!” buyurdu. Ben hemen girdim, namaz kıldım ve döndüm. Hz. Bilâl’e emrederek bana bir okiyye tartmasını söyledi. Bilâl derhal tarttı ve biraz da fazla koydu” denir.

Bir diğer rivâyette Câbir (radiyallahu anh) der ki: “(Evimize) girmek için gittiğim zaman, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle uyardı: “Biraz ağır olun, evlere geceleyin girelim. Böylece, saç baş dağınık olanlar taranır, gurbette kocası olanlar etek traşı olurlar”.

۷- وفي أخرى لمسلم قال: [بِعْنِي جَمَلَكْ هَذَا، قُلْتُ لَا: بَلْ هُوَ لَكَ قَالَ لَا: بَلْ بَعْنِيهِ. قُلْتُ لَا: بَلْ هُوَ لَكَ يَارَسُولَ اللَّهِ: قَالَ لَا: بَلْ بَعْنِيهِ. قُلْتُ فَإِنْ لِرَجُلٍ عَلَيَّ أُوقِيَّةٌ ذَهَبٍ فَهُوَ لَكَ بِهَا. قَالَ قَدْ أَخَذْتُهُ فَبَلَّغْ عَلَيْهِ إِلَى الْمَدِينَةِ، فَلَمَّا قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ قَالَ لِبِلَالٍ أَعْطِهِ أُوقِيَّةٌ ذَهَبٍ وَزِدْهُ: فَرَأَيْتَنِي قِرَاطًا، فَقُلْتُ لَا تُفَارِقْنِي زِيَادَةً رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَكَانَ فِي كَيْسٍ لِي إِلَى أَنْ أَخَذَهُ أَهْلُ الشَّامِ يَوْمَ الْحَرَّةِ].

7. (278)- Müslim’in bir diğer rivâyetinde şöyle gelmiştir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

“— Bana şu deveyi sat” buyurdu. Ben:

“— Hayır satmam, size bağışlıyorum, deve sizin olsun ey Allah’ın Resûlü” dedim.

“— Olmaz, bağış kabûl etmem, sat onu bana” buyurdu. Ben:

“— Öyleyse, dedim, bir adama bir okiyye miktarında altın borcum var, ona mukaabil deveyi size sattım” dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

“— Aldım onu, ancak sen yükünü Medine’ye kadar onun üzerinde götür” dedi.

Medine’ye gelince, Hz. Bilâl (radiyallahu anh)’e:

1) Bu cümle “Medine’ye varınca (hanımınla temasta bulunarak) çocuk taleb et” şeklinde de anlaşılmıştır.

“—Câbir’e bir okiyye altın ver, biraz da fazla olsun” emretti. Bilâl bu söz üzerine bir kîrât⁽²⁾ fazla tarttı. Kendi kendime: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın bana verdiği fazla miktarı yanımdan hiç ayırmayacağım” dedim. Harra harbinde, Şamlılar tarafından yağma edilinceye kadar, kesemin dibinde duruyordum”.

۸- وله في أخرى أتبعني به كذا وكذا والله تعالى يغفر لك؟ قلت: هو لك. فما زال يزيديني، ويقول: والله تعالى يغفر لك. قالها ثلاثاً.

8. (279)- Yine Müslim’den gelen bir başka rivâyet şöyledir: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Bana, deveyi şu, şu bedele sat, Allah da seni mağfiret buyursun, olmaz mı?” dedi. Ben cevaben: “Elbette, o sizin olsun” dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir taraftan miktarı artırmaya devam ediyor bir taraftan da: “Allah Teâla sana mağfiret buyursun” diyordu. Bu sözü üç kere tekrar etti”.

۹- وفي أخرى: وقال لي: أركب بسم الله فلما قدمنا المدينة دخل النبي ﷺ المسجد في طوائف من أصحابه ودخلت إليه وعقلت الجمل في ناحية البلاط. فقلت له: هذا جملك؟ فخرج: فجعل يطيف بالجمل ويقول: الجمل جملنا. فبعت بأواقي من ذهب فقال: أعطوها جابرًا. ثم قال: استوفيت الثمن؟ فقلت: نعم! فقال: الثمن والجمل لك.

9. (280)- Bir diğer rivâyette şöyle denir: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana: “Allah’ın adıyla bin” dedi. Medine’ye geldiğimiz zaman Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), ashâbından bazı gruplarla birlikte mescide girdi. Ben de mescide girip, devemi kapının yanındaki taş döşeli kısma bağladım. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a “işte deveniz” diye haber verdim. Mescidden çıktı. Deveye yaklaştı ve “Deve, devemizdir” buyurdu. Sonra birkaç okiyye altın gönderip: “Bunu Câbir’e verin” dedi. Sonra bana: “Parayı aldın mı?” diye sordu. “Evet” dedim. Bunun üzerine: “Para da, deve de senindir” buyurdu (ve deveyi de geri verdi)”.

2) Kîrât: İbnu'l-Esîr, umumiyetle bir dinarın, onda birinin yarısına denk düşen bir cüz'üne dendiğini belirtir. Bazı yerlerde, yine dinarın bir cüz'üne dense de, miktarının değişebileceğini de işaret eder.

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki 276 numaralı rivâyetten itibaren kaydedilen vecihlerinden de anlaşılacağı üzere, Hz. Câbir (radiyallahu anh)'in Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a deve satmasıyla ilgili vak'a çok değişik şekillerde nakledilmiştir. Bu hâdise nikah, cihâd, alış-veriş, menâkıb... gibi pek çok konularla ilgili hükümlere yer vermektedir. Bu sebeple, hadis kitaplarının muhtelif bölümlerinde, farklı şekilleriyle yer almıştır.

Âlimler, hadîsle ilgili bir kısım teferruatı anlama ve açıklamada ihtilâf ederler. Söz gelimi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın deveye ödediği bedel nedir? Rivâyetlerde buna temas eden ifâdeler farklı rakamlara yer verir. Bunların te'lifi, açıklanması şârihleri fazlaca meşgûl eder.

Biz, daha ziyade hususî araştırmacılar için ehemmiyet taşıyacak bu gibi teferruata girmeden her okuyucumuz için faydalı olabilecek, âlimlerimizin müstereken parmak bastıkları birkaç noktaya burada yer vereceğiz:

1- Bu rivâyete dayanarak bâzı âlimler, “istediği zaman binmek şartıyla” hayvan satışı yapılabileceği hükmünü çıkarmış ise de Ebu Hanîfe ve Şâfiî hazretleri böyle bir satışı bâtıl olacağına hükmetmişlerdir.

2- Hadîste, öncelikle bâkire ile evlenmeye teşvîk vardır. Terbiyevî mülâhazalarla dul ili evlenmek de “*efdal*” olabilir.

3- Büyükler, arkadaşlarının evlilik dâhil her çeşit meseleleriyle ilgilenmeli, yol göstermelidirler. Bu ilgi müstehabdır, faydalıdır.

4- Yetimlerin terbiyelerini düşünmek gerekir. Onların durumlarını nazar-ı dikkate alarak, icâb ediyorsa dulla evlenmek de fazîletli bir evlenmedir. Bâkire ile evlenmeye teşvîk buna mâni değildir. Hz. Câbir (radiyallahu anh) misâlinde olduğu üzere, bâzı ictimâî şartlar, dulla evlenmeyi “*efdal*” kılabilir.

5- Seferden dönerken, komutanın izni ile, askerler öne geçebilir.

6- Sefer dönüşünü, uygun saatlere rastlatmak müstehabdır.

7- Hz. Câbir (radiyallahu anh)'in, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) nezdinde mühim bir yeri vardır.

8- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) son derece cömerttir.

281 ۱۰- وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا [أَنَّ بَرِيرَةَ جَاءَتْهَا لِتَسْتَعِينَ بِهَا فِي كِتَابَتِهَا وَلَمْ تَكُنْ قَضَتْ مِنْ كِتَابَتِهَا شَيْئًا. فَقَالَتْ لَهَا عَائِشَةُ: ارْجِعِي إِلَى أَهْلِكَ فَإِنْ أَحْبَبُوا أَنْ أَقْضِيَ عَنْكَ كِتَابَتَكَ وَيَكُونَ وَلَاؤُكَ لِي فَعَلْتُ. فَذَكَرْتُ ذَلِكَ بِرِيرَةَ لِأَهْلِهَا فَأَبَوْا، وَقَالُوا: إِنْ شَاءَتْ أَنْ تَحْتَسِبَ عَلَيْكَ فَلْتَفْعَلْ، وَيَكُونَ لَنَا وَلَاؤُكَ؛ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: لَهَا ابْتَاعِي وَأَعْتِقِي فَإِنَّمَا الْوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ، ثُمَّ قَامَ فَقَالَ: مَا بَالُ أَتَأْسِرُ يَشْتَرِطُونَ شُرُوطًا لَيْسَتْ فِي كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى؟! مَنْ اشْتَرَطَ شَرْطًا لَيْسَ فِي كِتَابِ اللَّهِ فَلَيْسَ لَهُ، وَإِنْ اشْتَرَطَ مِائَةَ شَرْطٍ، شَرْطُ اللَّهِ تَعَالَى أَحَقُّ وَأَوْثَقُ]. أَخْرَجَهُ السُّنَنُ.

10. (281)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin anlattığına göre: “Berîre, mukâtebe borcunu ödeme hususunda yardımcı olması için kendisine (Hz. Aişe’ye) uğramıştı. O âna kadar borcundan herhangi bir şey ödemiş bulunuyordu. Hz. Aişe, Berîre’ye “Ailene dön, senin mukâtebe borcunu ödememi istiyorlarsa bir şartla yaparım: Senin üzerindeki velâ hakkı bana geçmeli” dedi.

Berîre dönüp, âilesine durumu anlattı. Onlar kabul etmediler ve: “Sana bir iyilik yapmak isterse yapsın, karışmayız, ancak velâ’n bize aittir” dediler.

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) bunun üzerine, durumu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’e arzetti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona: “Sen satın al, sonra da âzâd et. Velâ hakkı, âzâd edene aittir” buyurdu.

Bunu söyledikten sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ayağa kalkarak şu hitabede bulundu: “İnsanlara ne oluyor ki, alış-verişlerinde Kitabullah’ta bulunmayan şartları koşuyorlar? Kitabullah’ta olmayan bir şart koşana bu helâl olmaz. Böyle biri yüz şart da koşacak olsa, Allah’ın şartı daha doğru, daha sağlamdır”. Buhârî, Mesâcid 70, Zekât 61, Büyü 67, 73, İtk 10, Mekâtib 2, 3, 4, 5, Hibe 7, Şurût 3, 10, 13, 17, Talâk 16, Kefârâtü’l-İman 8, Ferâiz 19, 20, 22, 23; Müslim, İtk 5, (1504); Muvatta, İtk 17, (2, 780); Ebu Dâvud, İtk 2, (3929-3930); Nesâî, 85, 86 (7, 300); Tirmizî, Büyü 33, (1256), Vesâya 7, (2125); İbnu Mâce, İtk 3, (2521).

AÇIKLAMA:

Berîre bintu Safvân (radiyallahu anh), kıbtî asıllı bir câriyedir. Efendisinin kim olduğu hususunda rivâyetler ihtilâfıdır. Kocasının şahsiyeti de ihtilaf konusudur.

Sâhipleri, Berîre (radiyallahu anh) ile mukâtebe anlaşması yapmışlardı. Yâni, anlaşılan miktarda para ödeyerek hürriyetine kavuşacaktı. Bu bedel dokuz okiyye idi. Her yıl bir okiyye (kırk dirhem gümüş) ödeyerek dokuz yılda hürriyetine kavuşacaktı. Vak'a'nın yukarıdaki hadîste kaydedilen seyrine göre, Berîre (radiyallahu anh) bu borcun ödenmesinde Hz. Aîşe (radiyallahu anh)'nin yardımını talep ediyor. Hz. Aîşe (radiyallahu anh), velâ hakkının kendisine ait olması şartıyla bu yardımı yapmayı kabulleniyor, Berîre (radiyallahu anh)'nin efendisi velâ hakkını bırakmak istemeyince, mesele Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e intikal ettirilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) velâ hakkının âzâd edene ait olacağını belirtir.

Hadîste geçen "Kitabullah" tâbirine bakarak buradaki hükmün Kur'ân-ı Kerîm'de yer aldığı zannedilmemelidir. Bu mevzu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in hükmü ile sabittir, Kur'ân'la değil. İslâm âlimleri bu ve benzeri ifâdelere dayanarak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in vazettiği hükümlerin de Kur'ân'ın hükmü gibi telâkki edilmesi gereğine hükmederler. Bu çeşit hükümler "vasıtalı olarak Kur'ân'ın hükmündendir". Vâsıta ise Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a bu yetkiyi veren de Kur'ân'dır: "Resul size ne getirmişse onu alın" (Haşr 96). Keza: "Allah ve Resûlüne itaat edin" (Âl-i İmrân 132). Öyle ise Resûle itaat emri Kur'ân'da yer aldığına göre, ondan sâdır olan hükümleri, Kur'ân'ın hükmü gibi değerlendirmek, "Kitabullah'tandır" demek câiz olmaktadır.

Velâ: Âzâd edilen köle ile âzâd eden efendi arasında teessün eden akrabalık bağıdır. Buna vela-i ataka denir. Nesebi mâruf olmayan kimsenin, nesebi mâlum biri ile kardeşlik akdederek. "Sen benim mevlâm ol, ölürsem bana mirascı olursun, bir cinayet işlersem benim nâmıma cezâmı ödersin" demesi suretiyle tevesül eden akrabalığa da vela-i muvâlat denir.

Hadîsten çıkarılan pekçok hükümden birkaçı:

- 1- Köle ile efendi arasında mükâtebe akdi caizdir.
- 2- Velâ hakkı âzâd edene aittir.

3- Dostluk, yardımlaşma, bir kimsenin elinde müslüman olma veya kimsesiz bir çocuğu sokakta bulup alma gibi durumlarla velâ hakkı tahakkuk etmemesi gerekir. Fakihler bu meselelerde farklı görüşler ileri sürerler. Şafî mezhebine göre bunların hiçbirinde velâ hakkı doğmaz. Hanefîler de velâ hakkını yukarıda kaydettiğimiz iki şekle hasrederler: “Velâ-i ataka ve vela-i muvâlat, bunlar dışındaki velâlar meşrû olamaz” derler.

4- Bid’at çıktığı vakit, devlet reisinin müdâhalesi gerekir.

5- Hatalar yüze vurulmamalı, “umumî bir ifade ile” dikkat çekilmeli. Nitekim rivâyette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) “insanlara ne oluyor...” diyerek münkere parmak basmıştır.

6- Mukâtebe akdi yapan cariyenin çalışmasına kocası mâni olamaz.

7- Cariyenin kocası köle ise mukâtebe akdi yapmak isteyince kocası buna mâni olamaz.

۱۱- وفي أخرى قال: [اِشْتَرَيْهَا وَأَعْتَقْهَا وَلَيْشْتَرِطُوا مَا شَاءُوا، فَاشْتَرَتْهَا فَأَعْتَقَتْهَا، وَاشْتَرَطَ أَهْلُهَا وَلَاءَهَا؛ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: الْوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ، وَإِنْ اشْتَرَطُوا مِائَةَ شَرْطٍ].

11. (282)- Diğer bir rivâyette, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)’ye şöyle söylemiştir: “(Berîre’yi önce satın al sonra da âzad et. (Onu satan efendilerini de bırak. bir işe yaramayacak olan) istedikleri şartı koşsunlar”. Aişe Berîre’yi satın alıp, azad etti. Berîre’nin ailesi, velâ hakkının kendilerine ait olması şartını koştu. Bunun üzerine Resulullah (aleyhisselatu vesselam); şu açıklamayı yaptı:

“(Olmaz öyle şey!). Velâ hakkı âzad edene aittir. Satanlar yüz şartta koş-salar (batıldır!)”. Buhârî, Şurut 10.

BEŞİNCİ FASIL
MÜLÂMESE VE MÜNÂBEZE'YE DAİR

٢٨٣ ١- عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ لُبْسَتَيْنِ وَعَنْ بَيْعَتَيْنِ؛ نَهَى عَنِ الْمَلَامَسَةِ وَالْمُنَابَذَةِ فِي الْبَيْعِ، وَالْمَلَامَسَةِ لِمَنْ الرُّجُلُ ثَوْبَ الْآخَرِ بِيَدِهِ بِاللَّيْلِ أَوْ النَّهَارِ لَا يُقْلَبُهُ، وَالْمُنَابَذَةُ أَنْ يَنْبُذَ الرَّجُلُ إِلَى الرَّجُلِ ثَوْبَهُ، وَيَنْبُذَ الْآخَرُ بِثَوْبِهِ وَيَكُونُ ذَلِكَ بَيْنَهُمَا مِنْ غَيْرِ نَظَرٍ وَلَا تَرَاوٍ، وَاللُّبْسَتَانِ اشْتِمَالُ الصَّمَاءِ: وَهُوَ أَنْ يَجْعَلَ ثَوْبَهُ عَلَى أَحَدٍ عَاتِقَيْهِ فَيَنْبُذَ وَاحِدٌ شِقِيهَ لَيْسَ عَلَيْهِ ثَوْبٌ، وَاللُّبْسَةُ الْآخَرَى اخْتِبَاؤُهُ بِثَوْبِهِ وَهُوَ جَالِسٌ لَيْسَ عَلَى فَرْجِهِ مِنْهُ شَيْءٌ]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيُّ.

1. (283)- Ebu Saîd el-Hudrî (radıyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aley-hissalâtu vesselâm) iki giyim ve iki de alış-veriş tarzını yasakladı. Yasaklanan satış tarzları: Mülâmese ve münâbezedir. Mülâmese, diğerinin elbisesine gündüz veya gece, eliyle sadece değmesi, elbiseyi altüst ederek iyice görmemesi (ve bu kadarla satış akdinin tamamlanmasıdır). Münâbeze ise, kişinin elbisesini öbürüne atması, öbürünün de kendi elbisesini ona atması ve bu atışmanın da, elbiseye bakıp razı olmadan satış sayılmasıdır.

Yasaklanan iki giyinmeden biri, iştîmâlu's-sammâ'dır; bu da kişinin elbisesini omuzlarından biri üzerine koyup, sarınması, diğer omuzunu açıkta elbisesiz bırakmasıdır. Yasaklanan diğer giyinme tarzı ihtibâ'dır. Bu da oturmakta olan bir kimsenin elbisesine sarınması, bu esnada fercini örten başka bir şey olmamasıdır”. Buhârî, Libas 20, 21, Salât 10, Savm 66, Büyü 62, 63, İsti'zân 42; Müs-

lim, Büyü 3, (1512); Ebu Dâvud, Büyü 25, (3377-3378); Nesâî, Büyü 25, (7, 260-261); İbnu Mace, Ticârât 12, (2170).

284 ۲- وفى أخرى للنسائي رحمه الله تعالى [المنابذة: أن يقول إذا تَبَذْتُ هذا الثوبَ إِلَيْكَ فَقَدْ وَجَبَ الْبَيْعُ، وَالْمَلَامَسَةُ أَنْ يَمَسَّهُ بِيَدِهِ وَلَا يَنْشُرُهُ وَلَا يُقْلِبُهُ إِذَا مَسَّ وَجَبَ الْبَيْعُ].

وَعِنْدَهُ عَنْ ابْنِ عُمَرَ. وَهِيَ يُبَوِّغُ كَانُوا يَتَّبِعُونَ بِهَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ.

2. (284)- Nesâî'nin bir rivâyetinde şu açıklama yapılır: “Münâbeze: Satıcının; ‘‘Bu elbiseyi sana atarsam satış tamam olmuştur’’ demesidir. Mülâmese de elbiseye açıp, evirip çevirmeden elini değmesi ve değince de satış muâmelesinin tamam olmasıdır’’.

Nesâî’de İbnu Ömer (radıyallahu anh)’den: ‘‘Bu, cahiliye ehlinin, alış-verişte başvurdukları bir tarzı’’ açıklaması yer alır.

AÇIKLAMA:

Bu iki hadîs, cahiliye devrinin bâzı giyinme ve alış-veriş tarzını belirtmekte ve Hz. Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)’in bunlarla ilgili olarak getirdiği yasakları haber vermektedir.

Mülâmese ve münâbeze’nin ne olduğu yukarıdaki rivâyetlerde açıklanmıştır. Bazı âlimler bu açıklamanın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a ait olduğunu söylemiş ise de umûmiyetle râvilerden biri tarafından yapılan bir derc olduğu kabul edilmiştir. Mülâmese ve münâbeze ile ilgili açıklamalarda da az çok farklılıklar görülür. Bu cümleden olarak mülâmese, ‘‘müşterinin elbiseye dörülmesi iken veya karanlıkta dokunması, satıcının da: ‘‘Bu malı sana dokunman, görmek, yenini tutmak ve gördüğün zaman muhayyerlik kalmamak şartıyla sattım’’ demesidir. Burada dokunma satış için yeterli şart yapılmış oluyor ve muhayyerlik hakkını da tanımıyor. Görüldüğü gibi, burada aldatma söz konusudur. İslâm satış akdinin meşrû sayılması için malın görülmesini, kusurları varsa söylenmesini şart koşturmuştur. Muhayyerlik de ayrı bir haktır. Bütün bunları reddeden aldatmalı bir alış-veriş, İslâm’ın cevâz vermeyeceği açıktır.

Münâbeze’ye gelince bu da farklı şekillerde cereyan etmektedir: 1- Satıcının:

“Şu attığım taş hangi elbiseye isâbet ederse sana onu sattım” der. 2- “Şu arazîden, attığım taşın vardığı yere kadarını sana sattım” diyerek satış yapar. 3- Taşı atması, satış sayılır. “Şu elbiseye taş attım mı sana şu kadara satılmış sayılmalı” der. Burada da aldatma olduğu görülmektedir, izâha hacet kalmıyor. *İştimalu’s-Sammâ*: Bunun târifi farklı şekillerde yapılmıştır. “Tek parçadan müteşekkil bir kumaşla omuzun biri açık kalacak şekilde sım sıkı sarınmak. Fakîhler bunun yasaklanmasını: “Çünkü, bu durumda eli elbisenin altında kalır. Çarpmalara düşmelere karşı elini kullanıp korunmak istese bunu yapamaz, zorlukla karşılaşır. Bu maksadla alttan elini çıkarsa avret yerleri açılır” diye açıklamışlardır. Bâzı şârihlerin de belirttiği gibi vâcibden “tesettürü ihlâl etmeyen bir tarzda sarınmak” haram ve hatta mekrûh olmamalıdır. Yeter ki teşebbüh (kâfire benzemek) gibi bir başka mahsûr daha sözkonusu olmasın.

İhtibâ’nın açıklanmasında da farklılıklar olmuştur. “Kişinin elbisesine sarınıp bürünmesidir” dendiği gibi, “insanın ilyeleri (kavaları) üzerine oturup, bacaklarını dikip bu vaziyette elbiseye sarınmaktır” diyen de olmuştur. Bu tarz örtünme, dikkat edilmediği takdirde haram yerlerin görünmesine yol açabileceği gibi, ayağa kalkışlarda da tesettürü ihlâl edebilir. Hamamlarda bu çeşit mahzûrlar vukuâ gelir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu durumlara dikkat çekmiş olmaktadır.

ALTINCI FASIL
BEY'U'L-GARAR VE DİĞERLERİ HAKKINDA

285 ۱- عن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [نهى رسول الله ﷺ عن بَيْعِ الْقَرْيِ وعن بَيْعِ الْحَصَاةِ]. أخرجه الخمسة

1. (285)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bey'u'l-garâr ve bey'u'l-hasâtı yasakladı". Müslim, Büyû 4, (513); Ebu Dâvud, Büyû 25, (3376); Tirmizî, Büyû 17, (1230); Nesâî, Büyû 27 (7, 262); İbnu Mâce, Ticârât 23, (2194).

AÇIKLAMA:

Şârihler bey'u'l-garâr'ı meçhûlün satışı olarak izâh ederler: Sudaki balık, havadaki kuş, denizdeki inci, kaçmış olan köle, bağından boşanmış deve, açılıp görülmeyen bohçadaki elbise, kapalı evdeki yiyecek, henüz doğmamış hayvan yavrusu, henüz meyvelenmeyen ağacın meyvesi gibi, fiilen olup olmayacağı henüz kesinlik kazanmayan eşyanın satışı bu gruba girer. Burada aldatma pek zâhirdir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu çeşit aldatıcı alış-verişleri yasaklamıştır.

Bey'u'l-hasât'a gelince, bu üç şekilde olur: 1- Satıcının "attığım şu taşın değdiği kumaşı" veya "buradan taşın düştüğü yere kadar olan tarlayı sattım" demesi. 2- Satıcı: "Ben bu taşı atıncaya kadar satışı bozmada muhayyer olman şartı üzerine sana satıyorum" demesi. 3- Bizzat taşın atılışını satışın kesinlik kazanması kılarlar, bu durumda satıcı şöyle der: "Bu elbiseye taşı attım mı bu sana satılmış demektir."

Cahiliye devrine ait olan bu çeşit hileli alış-verişleri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yasaklamıştır.

286 ۲- وفي أخرى لأبي داود عن علي رضي الله عنه قال: [يأتي على الناس زمان غصوض يعرض الميسر فيه على ما في يده، ويباع المضطرون ولم يؤمروا بذلك. قال الله تعالى: «وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ» وقد نهى رسول الله ﷺ عن بيع المضطر، وعن بيع الغرر، وعن بيع التمرة قبل أن تدرك].

2. (286)- Hz. Ali (radiyallahu anh) anlatıyor: “Halk öyle çetin devirler yaşayacak ki, o zaman zenginler, kendilerine emredilmediği halde, cimriliklerinden, ellerindekileri çok sıkı tutacaklar. Cenab-ı Hakk: “**Aranızdaki fazileti unutmayın**” buyurmaktadır (Bakara 237). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da şunları yasaklamıştır: Muzdarlar birbirlerine satış yaparlar. Halbuki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bey’u’l-muzdar’ı, bey’u’l-garâr’ı, (meçhûlün satışı) ve salâhı ortaya çıkmadan meyve satışını yasakladı”. Ebu Dâvud, Büyü 26 (3382).

AÇIKLAMA:

Bey’u’l-garârı yukarıda açıkladık Bey’u’l-muzdar’a gelince, bu, iki çeşittir:

- 1- Mal sâhibine, zor kullanarak, satmaya icbar etmek. Bu akid fâsidir.
- 2- Mal sâhibi, borç veya geçim sıkıntısı sebebiyle elindeki malını zararına satmaya çalışır. Dindarlık ve mürüvvetin gereği, böyle daralanın malını almak değil, ona anlayış göstermek, karz-ı hasende bulunmak veya borcunun ödeme müddetini te’hîr etmek gibi yollarla yardım etmektir. İkinci sıkka giren bey’u’l-muzdar fâsid sayılmaz, sahîhtir, ancak kerâhetten hâli değildir.

287 ۳- وعن جابر رضي الله عنه قال: [نهى رسول الله ﷺ لا يبيع حاضر لباد، ودعوا الناس يرزق الله بعضهم من بعض]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

3. (287)- Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): “**Köylü adına şehirli satış yapmasın**” dedi ve ilave etti: “**Bırakın insanları, Allah birinin sebebiyle diğerini rızıklandırsın**” buyurdu”. Buhârî, Büyü 58, 64, 67, 69, 70, 71, İcâre 14, Şurût 8; Müslim, Büyü 11, 12, 18-21, (1515, 1520-1523), Nikâh 51, 52 (1413); Ebu Dâvud, Büyü 47, (3442); Tirmizî, Büyü 13, (1223); Nesâî, Büyü 17, (7, 256); İbnu Mâce, Ticârât 15, (2176); Muvatta, Büyü 96, (2, 683).

288 4- وفى أخرى للخمسة إلا الترمذى عن أنس: [نَهَى عَنْ بَيْعِ حَاضِرٍ لِبَادٍ، وَأَنْ كَانَ أَخَاهُ لِأَبِيهِ وَأُمِّهِ].

4. (288)- Hz. Enes (radiyallahu anh)'ten gelen bir başka rivâyette şu şekilde ifade edilmiştir: *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ana-baba bir, kardeş bile olsa şehirlinin köylü adına satış yapmasını menetti.*” Buhârî, Büyû 68, Müslim, Büyû 19, (1521); Nesâî, Büyû 18, (7, 256); İbnu Mâce, Ticârât 15, (2177).

AÇIKLAMA:

Burada, şehirlinin köylünün yerine satması da, onun adına satın alması da yasaklanmaktadır.

Şehirlinin köylü adına alış-veriş yapmasının yasaklanması ücret mukabilinde yapması durumuyla ilgilidir. Buna simsarlık denir. Simsarlık değil de, yardım olsun diye köylü adına şehirlinin yapacağı alış-veriş muâmelesi yardım yerine geçer.

Haneffiler, taraflardan biri zarar görmediği takdirde şehirlinin köylü adına alım-satımda bulunabileceğine hükmederler.

289 5- وفى أخرى لأبى داود والنسائى [وإن كَانَ أَخَاهُ أَوْ أَبَاهُ]، زاد أبو داود فى أخرى عن أنس رضى الله عنه قال: [كَانَ يُقَالُ لَا يَبِيعُ حَاضِرٌ لِبَادٍ، وَهِيَ كَلِمَةٌ جَامِعَةٌ لَا يَبِيعُ لَهُ شَيْئًا وَلَا يَتَّاعُ لَهُ شَيْئًا].

5. (289)- Ebu Dâvud ve Nesâî'den gelen bir başka rivâyette şöyle buyrulur: “Şehirlinin köylü adına satış yapması yasaktır, şehirli köylünün kardeşi veya babası bile olsa.” Ebu Dâvud'un Hz. Enes (radiyallahu anh)'ten yaptığı bir başka rivâyet şu ziyâdeyi ihtivâ eder: “Şöyle denirdi: “Şehirli köylü yerine satmasın.” Bu özlü, câmi bir sözdür. “Şehirli köylü için hiçbir şey satmasın, köylü adına satın da almasın” demektir...

290 6- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ لَا تَلْقُوا السَّلْعَ حَتَّى يُهَبَّطُ بِهَا إِلَى الْأَسْوَاقِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

وزاد أبو داود في أوله: [لَا يَبِيعُ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ، وَلَا تَلْقُوا السَّلَامَ].
وعند النسائي «الْجَلَبُ» عِوَضَ السَّلَامِ.

6. (290)- *İbnu Ömer* (radiyallahu anh) anlatıyor: *H. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle emrettiler: “Satıcılar mallarını çarşıya indirmeden önce yolda karşılayıp alış-veriş yapmayın”. *Tirmizî* ve *Muvatta* dışındakilerde tahrir edilmiştir.

Ebu Dâvud hadîsin baş kısmında şu ziyadeye yer verir: “Birbirinizin alış-verişine karşı alış-veriş yapmayın. (Pazara giden) malı yolda karşılamayın”.

Nesâî’de “ticaret malı (es-Sila)” yerine “*Celeb malı*” tâbiri kullanılmıştır. (celeb: Satmak için celbedilen mala denir.)

AÇIKLAMA:

Alış-verişe karşı alış veriş yapmak: Bu, iki kişi arasında akid kesinleşmiş, ancak her ikisi de aynı meclisde ve muhayyerlik müddeti içindeler. Bu sırada bir üçüncü şahıs, benzer bir malı piyasaya daha ucuz bir fiyatla arz ediyor. Veya daha kaliteli bir malı aynı fiyatla piyasaya arz ederek, bitmiş olan alış-verişin bozulmasına sebep oluyor. Yasak olan budur. Henüz pazarlık halinde iken mal sürme, yasağa girmez.

Malın çarşıya inmezden önce yolda karşılanmasının yasaklanması aldanmayı önlemek içindir. Çünkü eşyanın pazardaki fiyatını bilmeden satış yapan kimse- nin daha ucuza satarak aldanma ihtimâli vardır. Şârihlerin belirttiğine göre, câhiliye devrinde tüccarları yolda karşılayıp: “Çarşı durgun, fiyatlar düşük, mala rağbet yok” diyerek aldatıp ucuz fiyata mallarını satın almak âdetmiş. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu yasaklamıştır.

Bu hadîse dayanan ulemadan bir çoğu (*Mâlik, Evzâî, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel*) yolda alış-verişi mekrûh addetmişlerdir: *Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel* hazretleri satıcıya muhayyerlik hakkı tanır. *Ebu Hanîfe* bu alış-verişi mekruh addetmez ve satıcıya, pazara vardığı zaman muhayyerlik de tanımaz. Bâzı alimler, pazarda fiyatların yüksek olma durumunda satıcıya muhayyerlik hakkı tanımıştır, değilse hakkı yoktur.

۷- وله في أخرى: [نهى عن النجش والتلقى، أو يبيع حاضر لباد].

وفي أخرى: نَهَى عن التَّلَقَّى.

7. (291)- İbnu Ömer'den gelen bir başka rivâyette: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) satıcının malını övmesini ve daha pazara varmadan malın yolda satın alınmasını veya şehirlinin köylü adına satış yapmasını yasakladı” buyrulur.

Bir başka rivâyette de sadece “malın daha pazara varmadan satın alınmasını yasakladı” denmektedir. Buhârî, Büyû 71; Müslim, Büyû 15, (1518); Ebu Dâvud, İcâre 45 (3436); Nesâî, Büyû 18, (7, 257); İbnu Mâce, Ticârât 16, (2179).

292 ۸- وفي أخرى لهم عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ] لَا تَلْقُوا الرُّكْبَانَ، وَلَا يَبِيعُ حَاضِرٌ لِبَادٍ، فَقَالَ لَهُ طَاوُسٌ: مَا قَوْلُهُ: لَا يَبِيعُ حَاضِرٌ لِبَادٍ؟ قَالَ: لَا يَكُونُ لَهُ سِمْسَارًا.

8. (292)- Aynı kaynakların İbnu Abbâs (radiyallahu anh)'dan yaptıkları bir rivâyette şöyle denir: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: “Pazara binerek (uzaktan) gelenleri yolda karşılamayın. Şehirli, köylü adına alım-satım yapmasın.”

Tâvus, İbnu Abbas (radiyallahu anh)'tan sordu: “Şehirli köylü adına alım-satım yapmasın” sözünden maksat nedir?” İbnu Abbâs: “Onun adına simsârlık yapmasın (yani ücret mukabili alım-satım işlemini yapmasın)”. Ebu Dâvud, İcâre 47, (3439).

293 ۹- وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ يُتْلَقَ الْجَلْبُ، فَمَنْ تَلَقَّى فاشْتَرَاهُ فَإِذَا أَتَى سَيِّدَهُ السُّوقَ فَهُوَ بِالْخِيَارِ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ مسلم والترمذى وأبى داود.

9. (293)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), celeb malın pazara gelmeden önce karşılanmasını yasakladı. Kim onu yolda karşılar ve satın alırsa, malın sâhibi pazara gelince muhayyerdir (satıştan vazgeçebilir)”. Buhârî, Büyû 71; Müslim, Büyû 17, (1519); Tirmizî, Büyû 12, (1221); Nesâî, Büyû 18, (7, 257); Ebu Dâvud, Büyû 45, (3437).

Yukarıda kaydedilen metin Müslim, Tirmizî ve Ebu Dâvud'daki metinlerin aynısıdır.

AÇIKLAMA:

Celeb Malı: Satmak maksadıyla pazara götürülen maldır. Bunun bir veya birkaç kişi tarafından yolda karşılanması bazı açıklamalarda, mal sahibinin aleyhine anlaşılmış, bazı açıklamalarda bölge ahâlisinin aleyhine anlaşılmıştır. Malın sâhibi pazara kadar gittiği takdirde ucuz fiyata da satma ihtimali var. Böylece bölge halkı çoğunluk olarak ucuzluktan istifâde edecek demektir. Şu hâle göre pazara varmadan malın satılması mal sahibinin aleyhine olabileceği gibi, bölge ahâlisinin de aleyhine olabilmektedir. Öyle ise malın pazara kadar ulaşması gerekmektedir. (290 numaralı hadîsin açıklamasına bakın.)

۱۰- وعنه رضى الله عنه. [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَى عَنْ بَيْعَتَيْنِ فِي بَيْعَةٍ] أخرجه الأربعة.

10. (294)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) şöyle haber verdi: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir satışta iki satışı yasakladı.”

AÇIKLAMA:

Burada “bir satışta iki satış” adı ile tavsif edilen yasak muamele, bazı âlimlerin açıklamasına göre iki şekilde cereyan eder:

1- Satıcı, müşteriye: “*Bu elbiseyi sana peşin onbine, vadeli onbeşbine sattım, hangisiyle istersen al*” demesi. Bu caiz olmaz; zira hem, fiyatta mübhemlik var, akid hangisi esas alınarak yapılacak belli değil. Hem de peşinle vade arasındaki fiyat farkını faiz addeden görüşe göre, bu satışa faiz de bulaşmaktadır.

2- Satıcının müşteriye: “*Sana kölemi satıyorum, mukabilinde sen de bana atını satacaksın*” demesidir. Burada birinci satış, istikbalde vaki olması kadar olmaması da mümkün olan ikinci bir satışa bağlanmaktadır, dolayısıyla satışla hası olması gereken mülk istikrarsız kalmakta, kesinleşmemektedir.

Hadîste geçen “iki satış” tabiri ile kastedilen satış tarzının ne olduğu hususunda farklı yorumlar olduğu gibi, “yasak sebebi”nin açıklanmasında da farklı yorumlar vardır.

Nitekim Neylû'l-Evtâr'da kaydedildiği üzere, bazı âlimler, yukarıdaki anlayışa göre çıkarılan yasak hükmü için: “*İki fiyattan birinin, tasrîh edilmeden satışı kabul ettiği farzedilme esasına dayanır. Aksi durumda, yani “peşin onbine kabul*

ettim" veya "vâdeli onbeşbine kabul ettim" demesi halinde bu satışın câiz olduğu kabul edilmiştir.

Yine orada belirtildiği üzere, bir malı, vâde ile satan kimse, peşin fiyatından daha fazla fiyat istediği takdirde bu ziyadeyi câiz görmeyip, faiz addedenler olduğu halde, Şâfiîler, Hanefîler ve cumhur, "Bunun cevazına hükmeden delillerin âmm oluşlarına dayanarak, câiz olduğuna hükmetmişlerdir ve asıl olan da caiz olmasıdır".

۱۱- وعند أبي داود: [مَنْ بَاعَ يَبْعَتَيْنِ فِي يَبْعَةٍ فَلَهُ أَوْ كَسُهَا أَوْ الرِّبَا]. 295

11. (295)- Ebu Dâvud'da gelen rivâyet şöyledir: "Bir satışta iki satış yapan kimseye en düşük olanı (helal)dır. Aksi halde ribâdır". Ebu Dâvud, İcâre 55, (3461), Muvatta, Büyü 72, (2, 663); Nesâî, Büyü 73 (7, 395-396); Tirmizî, Büyü 18, (1231).

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, zâhiri ile önceki hadîsten farklıdır. Önceki hadîs "iki satışı ihtiva eden satışın" her ikisini de, tefrike yer vermeden haram kıldığı halde, bu hadîs, "en ucuz" olanı caiz addetmektedir.

Bu satış tarzı, şöyle açıklanmaktadır: Bir kimse, belli bir vâde ile bir ölçek buğday mukabilinde bir dinar borçlanır. Vade dolunca, alacaklı, parayı ister. Borç sahibi; ikinci bir vâdeye tehirle, "sana iki ölçek buğday vereyim" der. Burada, birinci satışa dâhil edilen ikinci bir satış araya girmiştir. İşte hadîs, bunu reddetmekte ve en noksan olanın yani birincinin meşru olduğunu belirtmektedir.

۱۲- وعن مالك: [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِرَجُلٍ: ابْتَغِ لِي هَذَا الْبَعِيرَ بِنَقْدٍ حَتَّى أَتْبَاعَهُ مِنْكَ إِلَى أَجَلٍ، فَسَأَلَ ابْنُ عُمَرَ عَنْ ذَلِكَ فَكَرِهَهُ وَنَهَى عَنْهُ]. 296

12. (296)- İmam Mâlik (radiyallahu anh)'ten anlatıldığına göre ona şu durum ulaşmıştır: "Adamın biri diğer birisine: "Bana şu deveyi peşin parayla sat, ben de sana vâde ile satayım" der. Adam bu tarz alış-veriş hakkında İbnu Ömer'e sorar. İbnu Ömer hoşlanmaz ve adamı bu işten nehyeder". Muvatta, Büyü 73, (2, 663).

AÇIKLAMA:

Burada bir satışta iki satış muamelesi mevcut olduğu için yasaklanmıştır. Pe-

şin alım, aynı malın daha pahalı olarak vadeli satışını da tazammun etmektedir. Böylece biri peşin, biri vâdeli olan iki satış cereyan etmiş olmaktadır. Ayrıca bu satışta, henüz mâlik olunmayan şeyin satışı da söz konusudur. Zira müşteri henüz eline geçmeden deveyi satmış olmakta ve sanki peşin-parayla satın aldığı malı veresiye satmış olmakla, vâde sebebiyle ilâve ettiği ziyadeyi müşteriye borç kılmaktadır. Bütün bunlar satışın cevâzına mâni durumlarıdır.

297 ۱۳- وعن ابن عمر رضى الله عنهما أن رسول الله ﷺ قال: [لا يَبِيعُ بَعْضُكُمْ عَلَى يَبِيعِ بَعْضٍ]. أخرجه الستة، زاد مسلم وأبو داود والنسائي: وَلَا يَخْطُبُ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ إِلَّا أَنْ يَأْذَنَ لَهُ.

13. (297)- İbnu Ömer (radiyallahu anh)'in anlattığı üzere Hz. Peygamber (aley-hissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: “**Birinizin satışı üzerine başkanız satış yapmasın.**” Buhârî, Büyû 58, 64, 70, 71, Şurût 8, Nikâh 45; Müslim, Nikah 49, (1412), Büyû 7, 8, 11, (1412), Birr 29, (2563), 32 (2564); Ebu Dâvud, Nikah 17, (2080), Büyû 45, (3436), 48 (3443); Tirmizî, Nikah 38, (1134), Büyû 57, (1292); Nesâî, Nikâh 20, 21 (6, 72-73-74), Büyû 17, 20, 21, (7, 258); İbnu Mâce, Ticârât 13, (2171); Muvatta, Büyû 95, 96, (2, 683).

AÇIKLAMA:

“Birinin satışı üzerine satış yapma” tarzının ne olduğu daha önce 290 numaralı hadîste geçti.

298 ۱۴- وفي أخرى للنسائي [لَا يَبِيعُ الرَّجُلُ عَلَى يَبِيعِ أَخِيهِ حَتَّى يَتَأْذَنَ أَوْ يَذَرَ].

14. (298)- Nesâî’de gelen bir diğer rivâyette şöyle buyrulmuştur:

“Kişi, kardeşi, satınalma işini kesinliğe kavuşturuncaya veya, tamamen vazgeçinceye kadar araya girip alış-verişte bulunmasın”.

299 ۱۵- وعن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ يَبِيعَ حَاضِرٌ لِبَادٍ، وَلَا تَتَأَجَّشُوا، وَلَا يَبِيعَ الرَّجُلُ عَلَى يَبِيعِ أَخِيهِ، وَلَا يَخْطُبُ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ، وَلَا تَسْأَلُ الْمَرْأَةُ طَلَاقَ أُخْتِهَا لِتَكْفَأَ مَا فِي إِنْائِهَا]. أخرجه الستة.

وفي أخرى: [ولا يزيدن على بيع أخيه].

وفي أخرى: [ولا يسم الرجل على سؤم أخيه].

15. (299)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anı) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şehirlinin köylü adına alış-veriş yapmasını, alıcı olmadığı halde alıcı imiş gibi görünüp yüksek fiyat vererek fiyat artırmayı, iki kimsenin başlatıldığı alış-veriş muamelesi kesinlik kazanıp tamamlanmadan bir başkasının aynı mal üzerinde alış-verişe girişmesini, bir kız istetilmiş iken ona tâlib olmayı, bir kadının, -kız kardeşinin kabındaki almak için- kocasına onu boşamasını talep etmesini yasakladı.” Buhârî, Büyü 58, 70, 71, Şurut 8, 11; Müslim, Nikah 38, 39, 51, 52, (1408-1413), Büyü 12, (1515); Tirmizî, Talâk 14, (1190); Nesâî, Nikah 20, (6-71), Büyü 19, 21, (7, 258, 259); Ebu Dâvud, Nikah 2, (2176), 18, (2080); Muvatta, Büyü 45, (2, 683).

Bir başka rivâyette “...Kardeşinin satışı (kesinleşmeden araya girip fiyatını) artırmasın” şeklindedir.

Bir başka rivâyette: “...Kişi kardeşinin pazarlığı üzerine pazarlık yapmasın”. (Müslim, Büyü 9).

AÇIKLAMA:

Hadisin son kısmı hâric diğer hükümler daha önce açıklandı. Son kısımda, bir kadının evlenmek istediği evli bir erkeğe giderek, hanımını boşamayı talebetmesi yasaklanmaktadır. Hadîste “kız kardeşi” tabiriyle sadece öz kardeşi veya din kardeşleri kastedilmiyor. Şârihler, kâfire bile olsa bütün kadınların buna dâhil olduğunu belirtirler.

٣٠٠ ١٦- وفي أخرى لأبي داود: [ولا تَصْرُوا الْإِبِلَ وَالْغَنَمَ فَمَنْ ابْتَاعَهَا بَعْدَ ذَلِكَ فَهُوَ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ بَعْدَ أَنْ يَحْلِبَهَا، فَإِنْ رَضِيَهَا أَمْسَكَهَا، وَإِنْ سَخِطَهَا رَدَّهَا وَصَاعًا مِنْ تَمْرِ].

16. (300)- Ebu Dâvud’dan gelen bir başka rivâyette şöyle denmiştir: “Deve ve davarın sütünü memesinde bekletmeyin. Kim böyle (memede sütü bekletilmiş) bir hayvanı satın alırsa, sağdıktan sonra muhayyerdir: Memnun kalırsa hayvanı alıkor, memnun kalmazsa hayvanı iâde eder ve (sağdığı) süte

karşılık olmak üzere) bir sâ hurma verir". Ebu Dâvud, Büyû 48 (3493). Bu mevzu 264-268. hadislerde açıklandı.

301 ۱۷- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: قال رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: [لَا تَسْتَقْبِلُوا السُّوقَ، وَلَا تُحْفَلُوا، وَلَا يَنْفَقَ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ]. أخرجه الترمذى وصححه.

17. (301)- İbnu Abbas (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Pazara gitmekte olan malı önceden karşılamayın. Hayvanların sütünü memelerinde (günlerce bekleterek) biriktirmeyin. Bir-birinize karşı (müşteriyi kızıştırmak için alıcı olmadığınız halde, yüksek fiyat vererek) malın değerini artırmayın”. Tirmizî, Büyû 41 (1268). Tirmizi hadisin sahîh olduğunu belirtti. Bu hadisin izahı 264, 269 ve 290 numaralı hadislerde geçti.

302 ۱۸- وعن عبد الله بن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: قال رَسُولُ اللَّهِ ﷺ [لَا يَجِلُّ سَلَفٌ وَيَتَّعُ، وَلَا شَرْطَانٌ فِي بَيْعٍ، وَلَا رِبْحٌ مَا لَمْ يَضْمَنْ، وَلَا تَبِيعَ مَا لَيْسَ عِنْدَكَ]. أخرجه أصحاب السنن وصححه الترمذى.

18. (302)- Abdullah İbnu Amri'bnî'l-Âs (radiyallahu anh) hazretleri anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: “Hem veresiye hem satış helal olmaz. Bir satışta iki şart da helal değildir. Zimmette olmayanın kârı yoktur. Yanında bulunmayan malın satışı yoktur”. Ebu Dâvud, Büyû 70, (3503); Tirmizi, Büyû 19, (1234); Nesâî, Büyû 60, 71, 72, (7, 288, 295); İbnu Mâce, Ticârât 20, (2188). Tirmizî, hadisin sahîh olduğunu söyledi.

ACIKLAMA:

Hadîste geçen birkaç tabir ayrı ayrı açıklanmaya muhtaç:

1- Hem veresiye hem satış şöyle olur: Kişi, bir malı, veresiye olduğu için normal fiyatından yüksek almak istiyor. Ancak nazarında bu caiz olmadığı için şöyle bir hileye başvuruyor: Malın bedelini satıcıdan borç alıyor ve satıcıya, malın bedeli olarak peşin veriyor.

2- “İki şart” tabiri farklı tefsirlere yol açmıştır: Bazıları: “Bu, kişinin bir mal için; “Peşin olunca şu fiyata, veresiye olunca şu fiyata satıyorum” demesidir”

demıştır. Bazıları: “Bu, satıcının müşteriye “Bu malı satmayacaksın, hibe etmeyeceksin, şartını koşmasıdır” demıştır. Bazıları da; “Satıcının falanca malı bana şu fiyata satman şartıyla bu malı sana satıyorum” demesidir.

3- *Zimmette olmayanın kârı yoktur*” ifadesi ile: “Mâlik olmadığın mal, yani gasbedilmiş mal kastediliyor, zira, böyle bir mal gasbedenin mülkü değildir. Bu çeşit bir malı satarak kâr etse bu ona haramdır” denmiştir. Bu tabiri şöyle de izah etmişlerdir: “*Zimmette olmayan mal, satın alınıp da henüz kabzedilmeyen maldır. Zira henüz kabzetmediği mal müşterinin zimmetinde değildir. Sözgelimi mal kabızdan önce telef olsa, satıcının malından telef olur*”.

4- *Yanında bulunmayan mal*’la, satış ânında satıcının yanında bulunmayan mal kastedilmiştir. Bu yasaklanmıştır, çünkü aldatma vardır. Kaçmış kölenin, bağından boşanıp giden devenin satışı gibi; kişinin zimmetinde olmayan mallar da buraya girer: Satın aldığı birşeyi daha kabzetmeden satması gibi, keza kişinin bir başkasının malını, mal sâhibinin rızasına tâlik ederek satması da buraya girer. Bu mal ne yanındadır, ne de mülküdür. Mal sâhibinin razı olup olmayacağı ise meçhûldür. Bu sebeple Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hepsini yasaklamıştır.

303 ۱۹- وعن جابر رضى الله عنه قال: [نهى رسول الله ﷺ عن بيع الصبرة من التمر لا تعلم مكيلتها بالكيل المسمى من التمر]. أخرجه مسلم والنسائي

19. (303)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) miktarı bilinmeyen kuru hurma yığını, miktarı belli kuru hurma ile satmayı yasakladı. Müslim, Büyü 42, (1530); Nesâî Büyü 37, 38, (2, 269, 270).

AÇIKLAMA:

Aynı cinsten iki şey misli misline değiştirilebilir. Biri fazla olduğu takdirde bu riba muamelesine girer ve haramdır. Hadîslerde sarîh olarak hurmanın bu çeşit alım-satımı haram kılınmıştır. Miktarı belli olmayanla miktarı belli olanın alım-satımında belli olmayanın daha çok olduğuna hükmedilir. Böylece müşâvirlik ortadan kalkar, dolayısıyla bu alış-veriş muâmelesi ribaya girer.

304 ۲۰- وفي أخرى للنسائي [لا تباع الصبرة من الطعام بالصبرة من الطعام، ولا الصبرة من الطعام بالكيل المسمى من الطعام].

20. (304)- *Nesai*'nin bir diğer rivâyetinde şöyle denmiştir: “Yiyecek yığını, yiyecek yığını mukabilinde satılmaz. Yiyecek yığını, miktarı belli yiyecek mukabilinde satılmaz”.

AÇIKLAMA: Yukarıda geçti.

305 ۲۱- وعن أبي أيوب رضي الله عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ وَالِدَيْهِ وَوَلَدِهَا فَرَّقَ اللَّهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَحِبَّتِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الترمذی.

21. (305)- *Ebu Eyyûb* (radıyallahu anh) anlatıyor: “*Resûlullah* (aleyhisselâtu vesselâm)’ı dinledim, diyordu ki: “Kim çocuğuyla annesi arasını ayırırsa kıyamet günü Allah (celle celâluhu) sevdikleriyle onun arasını ayırır”. Tirmizî, Büyü 52, (1283), Sıyer 17, (1566).

AÇIKLAMA:

Bu yasak câriyelerle ilgilidir. Cariyeyi birine, çocuğunu bir başkasına satarak, anne ile çocuğunu ayırmayı Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yasaklamıştır. Mûteâkib hadîslerde görüleceği üzere bunun başka örnekleri de mevcuttur. Bu çeşit yasakların, çocuğun terbiyesini ilgilendiren mülahazalardan kaynaklandığı 307 numaralı hadîsin sonuna koyacağımız açıklamadan anlaşılacaktır.

306 ۲۲- وعن علي رضي الله عنه [أَنَّهُ فَرَّقَ بَيْنَ وَالِدَيْهِ وَوَلَدِهَا فَتَنَاهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ ذَلِكَ، وَرَدَّ الْبَيْعَ]. أخرجه أبو داود.

22. (306)- Hz. Ali (radıyallahu anh)’nin anlattığına göre, “(Satış sebebiyle câriye bir) anne ile çocuğunun arasını ayırmıştı. *Resûlullah* (aleyhissalâtu vesselâm) bunu yasakladı ve satışı bozdu.” Ebu Dâvud, Büyü, Cihâd 133, (2696); İbnu Mâce, Ticârât 46, (2249).

307 ۲۳- وعن علي رضي الله عنه قال: [وَهَبَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ غُلَامَيْنِ أَحَوَيْنِ، فَبِعْتُ أَحَدَهُمَا. فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَا فَعَلَ غُلَامَاكَ؟ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ لِي: رُدَّهُ رُدَّةً]. أخرجه الترمذی.

23. (307)- Hz. Ali (radiyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bana, kardeş iki köle hediye etti. Bunlardan birini sattım. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir ara sordu: “Köleler ne yapıyorlar?” Ben durumu söyledim. Bunun üzerine bana: “Satışı boz, satışı boz” buyurdu”. Tirmizî, Büyû 52, (1284); İbnu Mâce 46, (2249).

AÇIKLAMA:

Son üç rivâyette, gerek anne ile evladın ve gerekse kardeşlerin aralarının açılması ile ilgili yasak daha ziyâde terbiyevî mülâhazalarla konulmuştur. Çünkü çocuğun terbiyesinde annenin varlığı ve âilevî ortam son derece ehemmiyetli bir husustur. Dinimizin terbiyeye attığı ehemmiyetin sonucu olarak, terbiye açısından mühim olan anne ve âile unsurları bir kısım kesin tedbirlerle korunma altına alınmıştır. Yukarıdaki rivâyetlerde bunu görmek mümkündür.

Biz burada yeri gelmişken, esâsını yukarıdaki rivâyetlerden alan, İslâm'ın *hidâne* ile alâkalı teşriatını birazcık açıklığa kavuşturmaya çalışacağız.

HİDÂNE NEDİR, BU HAK KİMEDİR?

Hidâne, fukahânın târifine göre “Kız veyâ erkek çocukların veyâ kendi işlerinde müstakil olmayan gayr-i mümeyyiz mâtûhların muhafazasına bakmak, onların menfaatlerini mûcip husûsları deruhte etmek, ezâ ve zarar verecek şeylerden korumak, hayâtın icâbâtını hakkı ile göğüsleyebilmeleri için bedenî, rûhî ve akîf terbiyeleri ile meşgûl olmak ve mesûliyetlerini duyurmaktır”. Bu devre normal olarak, erkeklerde 7-9, kızlarda 9-11 yaşları arasındır. Çocuk, yemede, içmede, giyinmede, tahâret ve yıkanmada kadına müstağnî duruma gelince bu devre sona erer. Kız çocuğu için, hayız yaşına gelince sona erer.

Çocuğun yetişmesinde birinci derecede muhtaç olduğu şey şefkat olması sebebiyle anne ve babanın boşanmaları veya bunlardan birinin veya her ikisinin de ölümleri hâlinde çocuğa bakmaya kimin daha çok layık ve hak sâhibi olduğu meselesi mühim bir husustur. Normal olarak annenin bu işe daha layık olduğu ka-

bul edile gelmiştir. Çocuk Hakları Beyannamesi'nin 6. maddesinde de: “*Küçük çocuk istisnâî durumlar dışında, anasından ayrılmamalıdır*” denmektedir.

Sünnet de annenin babaya nazaran daha şefkatli olduğunu ifâde eder. Bu sebeple henüz bülûğ çağına ermeyen bir çocuğun annesinden ayrılmaması, bir esâs olarak vazedilmiştir. “*Allâh anne ile çocuğunun arasını açanı kıyamet günü sevdiklerinden ayrı tutar.*” Hattâ anne köle bile olsa satış sonucu ikisinin ayrılması yasaklanmıştır. Câfer İbnu Muhammed babasından şunu nakleder: “*H. Peygamber'e esirler getirildiği zaman onları saf hâline koyar, sonra karşılarna geçip bakardı. Eğer ağlayan bir kadın görürse niye ağladığını sorardı. Kadın çocuğunun satıldığını söyleyecek olursa (akit bozulur) çocuğu kendisine iâde edilirdi.*” Râvi buna bir de Ebû Esîd es-Sa'îd ile ilgili bir misâl verir.

Ebû Dâvud'un bir tahrîcinde, H. Alî'nin satış sonucu köle anne ile çocuğunu ayırdığını, fakat durumdan haberdâr olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunu yasaklayarak satış aktini iptâl ettiğini öğreniyoruz. Bu husûsa gereken titizliği H. Ömer de göstermiş, civârdaki sorumlulara mektuplar yazarak uyarılarda bulunmuştur. Abdullâh İbnu Ferrûh babasından şunu nakleder: “*Ömer İbnu'l-Hattâb bize: “Ne kardeşlerin, ne de anne ve evlâdlarının arasını satışla açmayın” diye yazdı.*” Kaynağımız, H. Ömer'in aynı muhtevâda Nâfi İbnu Abdi'l-Hâris'e de yazdığını kaydeder.

Münâvî, “*satış, hibe, vs. yollarla anne ile evlâdın arasını açmanın; Şâfiî, Ebû Hanîfe ve Mâlik nezdinde şiddetli haram olduğunu, ancak Şâfiî'nin “temyîz yaşından önce”, Ebû Hanîfe'nin de “Bülûğ yaşından önce” şartını koştuklarını, kaydeder.*”

Bu husûstaki yasak sâdece anne ile evlâdın değil, baba ile evlâdın ve kardeşlerin arasının açılmasına da şâmilidir. Ancak anne husûsu, te'kidle ifâde edilmiştir. Nitekim Saîd İbnu Mansûr'un bir tahrîcinde H. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ayrı ayrı satılan iki kız kardeşin satış aktini iptâl etmiştir.

Çocuğu annenin terbiyesi bir esâs olmakla berâber, boşanma hâlinde çocuğa sâhib olma husûsunda anne ile baba arasındaki ihtilaf, kezâ çeşitli durumlarda anne ile amca, baba ile anne-annesi vs. arasında çıkacak ihtilâflar, karşımıza farklı meseleler ve çözüm yolları çıkarmaktadır. Bu hûsusta sünnette çeşitli misâllere rastlamaktayız.

1- Çocuk temyiz yaşından küçükse; tekrâr evlenmedikçe anne ehaktır:

Abdullâh İbnu Amr'ın rivâyetinde; bir kadın gelerek: “Yâ Rasûlallâh, ben şu oğlumu karnımda taşıdım, göğsümden emdirdim, kucağımda korudum. Şimdi babası beni boşadı ve bunu elimden almak istiyor” der. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): “Evlenmediğin müddetçe çocuk senin hakkın” cevâbını verir. Kezâ Hz. Ebû Bekir de, Hz. Ömer'in boşamış olduğu karısından doğan oğlu Âsım için: “Annesi evlenmediği müddetçe oğluna daha lâyıktır. Zira o (anne), daha şefkatli, daha lütûfkâr, daha merhametli, çocuğa daha düşkün, daha re'fet sâhibidir” demiştir.

Annenin şefkatine muhtâç olduğu devrede, hidâne işinin anneye terettüp edeceği husûsunda âlimler ittifâk etmiş durumdadır. Fakihler hidâne meselesinde çocuğun anneye âit olduğu devreyi: “Çocuğun; yeme, içme, giyme ve istincâ işlerinde annesine muhtâç olmaktan çıktığı, bu işleri kendi kendine yapmaya başladığı zaman” olarak tavsîf ve tahdîd ederler ve bunun 7-8 yaşlarına tekâbül ettiğini söylerler, ayrıca, kız çocuklarının hayız oluncaya kadar anneye muhtâç olduklarını belirtirler.

2- Çocuk temyiz yaşında ise: Muhayyerlik.

Boşanma durumunda çocuk husûsunda ihtilâfa düşen bir anne ile baba Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e mürâcaat ederler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ikisini yan yana oturtup “Ey çocuk işte baban, işte annen hangisini istersen ona git” der, ikisinden birini seçmeyi çocuğa bırakır.

İbnu Abbâs'ın rivâyetinde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'in oğlu Âsım'ı annesine hükmederken: “O, büyüüp kendisi için seçinceye kadar annesinin kokusu, harâreti ve yatağı, ona, sende daha hayırlıdır” dediğini ve Hz. Ömer'in hiç bir itirazî kelâmı bulunmadığını, Ammâretu'bnü Rebî'a'nın rivâyetinde ise yine amca ile anne arasında çocuğun (ki 7 veyâ 8 yaşındadır) Hz. Ali tarafından muhayyer bırakıldığını, küçük kardeşi için de Hz. Ali'nin: “Bu da aynı yaşa gelseydi onu da muhayyer bırakırdım” dediğini, Abdurrahmân İbnu Ganem'in rivâyetinde ise henüz konuşma safhasında olmayan bir çocuk için Hz. Ömer'in: “Lisânı açılıp kendisi seçecek yaşa gelinceye kadar annesi ile berâberdir” hükmünü verdiğini görmekteyiz. Bütün bu misâller küçük çocuğun behemahal annesinin emânetinde olacağı, temyiz ve konuşma hâlinde tahyîr (yânî muhayyer bırakılma) meselesinin araya gireceği hükmünü ifâde ederler.

Ancak şunu belirtmek gerekiyor: Temyîz yaşına ulaşan bir çocuğun tahyîri (anne, baba, asabe veyâ zevi'l-erhâm'den birini seçmede serbest bırakılması) bir kısım fukahâ nazarında ihtilâf konusu olmuştur. *Ahmed* ve *İshâk*: “Anne ve baba arasında ihtilâf vâki olunca, yedi yaşındaki çocuk muhayyer bırakılır, daha da küçükse anne ehaktır” demiştir. Tahyîre taraftar olanlara karşı olanlar arasında mutavassıt ve her iki tarafa da hak verir bir görüşe sâhip olan *Şureyh*: “Baba ehak, anne erfak (daha şefkatli)” der ve kendisine babaları ölmüş bir gurup siyâh çocuk getirildikte: “Muhayyer bırakın, istedikleriyle berâber olsunlar” hükmünü verir. *İmam Şâfiî* de tahyîri iltizam eder.

3- Tahyîri kabûl etmeyen *Hanefî* görüşü savunan *Tahâvî*, *Ebû Hüreyre*'den gelen ve böyle bir ihtilâfı Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in “**aranızda kur'a çekin**” teklifine babanın itirâz etmesi üzerine çocuğun ihtiyârına mürâcaat ettiğine dair olan rivâyete dayanarak çocuğun muhayyer bırakılmasının “*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*’ın bir kazâsı olmadığı” hükmünü çıkarır ve Kûfelilerin ekserîsinin de buna kaail olduğunu belirtir. Hükmüne sünnetten başka misâller de getirerek *Hamza*’nın kızıyla ilgili hadîste de asebeden birini seçmede çocuğun serbest bırakılmayışını, karısı müslüman olmayan kocanın dâvasında, karıyla kocanın, “*çocuğun muhayyer bırakılması*” teklîfini kabul etmelerinden sonra tahyîre tevessül edildiğini bildiren *Abdülhamîd İbnu Selemeti*’l-*Ensârî* ve *Râfi İbnu Sinan*’dan gelen rivâyetleri de delil olarak zikreder. *Hanefî* fukahâsından *el-Kâsânî* “*Oğlan çocuğu temyîz yaşına ulaşp yeme, içme, giyinme gibi işlerinde istîğnâya ulaşsa bile yine de annesine değil, babasına teslîmi gerektiğini, zirâ alması gereken erkeklere âit ahlâk ve âdâbı babasından alabileceğini, annesine verildiği taktîrde kadınlara âit ahlâkve âdâbı alarak kadınlaşacağını kaydeder. Bu mahzûr kız çocuğu için söz konusu olmayacağından başka, kadınlığa âit terbiyeyi alması için annesine teslîm edileceğini* de ayrıca ilâve eder.

Çocuğun tahyîrine karşı çıkan *hanefî* görüş bir de şu mülâhazayı ileri sürer: “Çocuğun seçmeye barıkılmasında hikmet yoktur. Çünkü ona hevâsı galebe çaldığı için hazır lezzet nerede varsa oraya meyleder. Bu ise tembellik, havâilik, mektep ve terbiye-i nefisten kaçmakta, dînî bilgileri alma zahmetine girmemektedir. Binnetîce ebeveynden en kötüsünü seçer. O da kendisini ihmâl eden, terbiyesi için titiz davranmayandır.” Ayrıca tahyîre kaail olanların dayandıkları hadîste mevzûbahis olan çocuğun bülûğ yaşına ulaştığını da göstererek tahyîrin ancak bülûğdan sonra câiz olduğunu söylerler.

Esâsen temyîz yaşına basmış çocuğun terbiyesinde babanın ehemmiyetini de gözden uzak tutmak istemeyen tahyîr taraftarları: *“Eğer çocuk anneyi seçmişse, sırf buna dayanarak onu ihmâli gerekmez, te'dîb ve tâlîmleriyle ister bizzât, ister bilvâsıta ilgilenir, ihtiyâçlarını te'mîn eder”* demektedirler.

Son olarak şunu da belirtelim ki tahyîre kaaîl olanlar, bunu tarafeynin hidâne şartlarını (İslâm, hürriyet, akl, adâlet, aynı yerde ikâmet gibi) eşit olarak ihrâz etmeleri hâlinde câiz görürler. Bir taraf bu vasıflardan birini kaybederse hidâne hakkını da kaybeder. Çocuğun hangi husûslarda ebeveynden birine tâbî olacağı meselesinde umûmî kaide şudur: *“Hürlük veya kölelikte anneye, neseb ve tesmiyede babaya, dinde ise, en hayırlı olana tâbî olur.”*

4- Anne tarafının baba tarafına takdîmi: Hz. Ali (radiyallahu anh)'nin rivâyetine göre umre yapıldıktan sonra Mekke'den ayrılırken Hz. Hamza'nın kızı, *“amca, amca!”* diyerek peşlerine düşer. (İbnu Abbâs'ın rivâyetinde, kendisini götürmeleri için ayrı ayrı görmüş olduğu) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Zeyd İbnu Hârise ve Ca'fer, Kureys ile yapılan anlaşmaya uyarak talebe müsbet cevâp vermezler. Hz. Ali elinden tutar ve yeğenine sâhip çıkar. Ancak Hz. Ca'fer: *“Onu ben alacağım, amcamın kızıdır, üstelik teyzesi de nikâhım altındadır, teyze anne gibidir, onu almakta ben daha çok hak sâhibiyim”* der. Ali de: *“Hayır ben daha çok hak sâhibiyim, zirâ amcamın kızıdır ve yanımda da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kızı vardır, o bana ehaktır”* der. Hz. Zeyd de: *“Ben daha ziyade hak sahibiyim, kardeşimin kızıdır...”* der. Aralarında nizâ ederler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) çıkar ve Ca'fer lehine hükmederek: *“Böylece teyzesinin yanında olur, teyze anne demektir”* der.

Çeşitli vecihleri muvâcehesinde farklı mülâhazalara, yorumlara sebep olan bu hâdiseden, *“Hidâne meselesinde teyzenin halaya mukaddem olduğu (...), anne cihetinden gelen akrabaların, baba cihetinden gelen akrabalara takdîm edileceği”* hükmü çıkarılmıştır.

Hidâne husûsunda teyzenin takdîm edileceğini te'yîd eden başka rivâyetlere de rastlanır. Kezâ Ebû'l-Velîd'den gelen rivâyette, anne ile amca arasında çıkan bir ihtilâfta Hz. Ömer'in çocuğa: *“Annenin darlığı amcanın bolluğundan senin için daha hayırlıdır”* demiştir.

Hidâne için İslâm, akl, bülûğ, (terbiyeye) kudret, emânet (fâsık olmamak), hürriyet, evlenmemiş olmak gibi şartlar koşan fukahâ bu husûsta, sünnette vâki olan -ki kısmen yukarıda zikrettik- ahbârı nazar-ı itibâra alarak, hidâneye ehak olanları sırayla şöyle tesbît etmiştir:

1- Anne.	12- Baba bir kız kardeşin kızı.
2- Annenin annesi.	13- Anne baba bir erkek kardeşin kızı.
3- Babanın annesi.	14- Anne bir erkek kardeşin kızı.
4- Ana baba bir kız kardeş.	15- Baba bir erkek kardeşin kızı.
5- Anne bir kız kardeş.	16- Anne baba bir hala.
6- Baba bir kız kardeş.	17- Anne bir hala.
7- Ana baba bir kız kardeşin kızı	18- Baba bir hala.
8- Anne bir kız kardeşin kızı.	19- Annenin teyzesi.
9- Anne baba bir teyze.	20- Babanın teyzesi.
10- Anne bir teyze.	21- Annenin halası.
11- Baba bir teyze.	22- Babanın halası.

Her durumda anne baba bir olanlar takdîm edilir. Bu mehârim arasında çocuk için kadın akraba yoksa veyâ olmakla berâber *hidâne* için ehil değilse, *hidâne* irsteki tertîbe göre erkek tarafı *mehâriminden* olan *asebâta* intikâl eder.

Eğer ricâl'i mehâriminden gelen *asabe* arasında kimse bulunmaz veyâ bulunmasına rağmen *hidâne* için ehil olmazsa, *hidâne* hakkı asabeden olmayan erkek *mehârime* intikâl eder. *Hidâne* husûsunda böyle bir tertîb ortaya konmuştur. Zîrâ çocuğun *hidânesi*, ihmâli imkânsız bir keyfiyettir. Bu işe en elyak olanı da akrabasıdır. Akrabanın da biri diğerinden evlâdır. Çocuğa bakacak hiçbir akraba bulunmazsa çocuğun *hidânesi* için uygun olanı tâyin etme vazîfesi hâkime terrettüp eder.

DÖRDÜNCÜ BAB
RİBA (FAİZ) HAKKINDA
(Bu babda iki fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL
RİBANIN ZEMMİNE DAİR

İKİNCİ FASIL
RİBA İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

BİRİNCİ FASIL
RİBANIN ZEMMİNE DAİRDİR

308 ۱- عن ابن مسعود رضي الله عنه قال: [لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ آكِلَ الرِّبَا وَمُوكِلَهُ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي، وزاد الأخيران: وشاهدني وكاتبه.

1. (308)- *İbnu Mes'ud* (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ribâyı (faizi) yiyene de, yedirene de lânet etti.” Müslim, *Müsâkât* 25, (1579); Ebu Dâvud, *Büyû* 4, (3333); Tirmizi, *Büyû* 2, (1206); İbnu Mâce, *Ticârât* 58, (2277).

Ebu Davud ve *Tirmizi*'nin rivayetlerinde şu ziyade vardır: “(Faiz muâmelesine) şâhitlik edenlere de bu muâmeleyi yazana da...”

ACIKLAMA:

Riba lûgat olarak *ziyâde*, artma demektir. İstilahta *riba*, bir cinsten olan iki bedelden birine yapılan karşılıksız ziyâdedir. Dilimizde buna fâiz de denir. Riba muâmelesi dinimizin şiddetli yasaklarından, büyük günahlara girer. Dinimiz şüpheli şeylerden kaçınmayı mendub addettiği halde faiz şüphesi olan şeylerden kaçmayı vâcib kılmıştır.

Hadîste, riba muamelesine bulaşan herkes ilâhî tehdide maruz kılınmıştır. Sadece almak veya vermek değil, bu muâmeleye kâtiplik, şâhidlik yapmak da yasaklanmaktadır. Hanefîlerden *İmam-ı Azam*'la *İmâm Muhammed*'e göre, dâr-ı harpte yaşayan bir harbî yani gayr-ı müslim ile, müslüman arasında riba muamelesi caizdir. Kumar da böyledir. *İmam Ebu Yusuf*, bunu kabûl etmez.

Hadîsten, batıla yardımın haram olduğu hükmü de çıkarılmıştır.

309 ۲- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ لَيَأْتِيَنَّ عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ لَا يَبْقَى أَحَدٌ إِلَّا أَكَلَ الرَّبَا، فَمَنْ لَمْ يَأْكُلْهُ أَصَابَهُ مِنْ بُخَارِهِ]. وفي رواية: مِنْ غَبَارِهِ. أخرجه أبو داود والنسائي.

2. (309)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “İnsanlar öyle bir devre ulaşacak ki, o zamanda riba yemeyen kalmayacak. Öyle ki, (doğrudan) yemeyene buharı ulaşacak.”

Bir rivâyette “...tozu ulaşacak” denir. Ebu Dâvud, Büyü 3, (3331); Nesâî, Büyü 2, (7, 243); İbnu Mâce, Ticârât 58, (2278).

AÇIKLAMA:

Riba’dan buharın ulaşması, ribâ muâmelesine şahidlik, katiplik yapmak veya riba yoluyla elde edilen kazançtan verilen ziyâfetten yemek, böyle bir kazançla satın alınan hediyeyi kabul etmek. . gibi değişik şekillerde olabileceği belirtilmiştir. Bu durumda, Aliyyu’l-Kâri’ye göre, hadîs şu mânâyı ifâde eder: “Öyle bir zaman olacak ki, bu devrede kişi, bilfarz, hakikî fâizden kaçınsa bile, dolaylı şekilde gelecek faiz bulaşmalarından kendini kurtaramayacaktır”.

Bu hadîs nokta-i nazarından, muâmelâtının esasî fâize dayanan banka dâhil, bütün benzer müesseseler mevzuunda mümin müslümanların dikkatli olmaları gerekir. Şu veya bu mülâhaza ve gerekçelerle, bulaşmak zorunda kalınan veya bulaşmak zorunda kalındığı zanniyle bulaşma şıkkı tercih edilen “faiz”li muamelelere, hiçbir surette kesin bir ifâde ile “faiz değildir” veya “câizdir” diye fetva vermemek gerekir. Fetva, büyük mesûliyet işidir. Dâima ihtiyat şıkkını tercih etmek en muvafıktır. Daha önce de temâs ettiğimiz, İslâm ulemasının ittifakla benimsediği umumî bir prensip mevcuttur: “Bir meselede helâl ve haram ihtimali beraberce var ve fakat birini tercihe karîne yok ise, ihtiyaten harâp olma şıkkı esas alınır. Yani şüpheli şeylerden kaçmak esastır. Binâenaleyh, faiz şüphesi olan muamelelerin “fâiz olduğunu” esas alıp, kaçınmaya çalışmalı, kaçınmıyor isek tevbe ve istiğfarı elden bırakmamalıyız. Her hal u kârda “haram değil” diye fetva vermekten zinhar kaçınmalıyız, bu, ebedî hayatımızı mahvedecek bir hatâ olur.

.Bütün ihtilallerin, ictimâî fesadların, huzursuzlukların, ahlâksızlıkların temelinde “sen çalış ben yiyeyim” düşüncesinin yattığını, bunu da ribânın beslediğini söyleyen *Bediüzzaman*, muamelâtının esasî faiz olan bankalar için şunu söyler:

“*Ribâ atâlet verir, şevk-i sa’yi söndürür. Ribanın kapıları hem de onun kapıları olan bu bankaların her dem nef’i ise (yani faydası), beşerin en fena kısmıdır; onlar da gâvurlardır. Gâvurlardaki nef’i en fena kısmıdır: Onlar da zalimler. Her dem zâlimlerdeki nef’i (faydası, zâlimlerin) en fena kısmıdır: Onlar da sefihlerdir. Alem-i İslâm’a bir zarar-ı mutlak...”, “Kur’an’ın adâleti bâb-ı âlemde durup ribaya der: “Yasaktır! Hakkın yoktur; dönmeli!”, Dinlemedi bu emri, beşer yedi bir sille. Müdhişini yemeden bu emri dinlemeli”.*

Kur’an’ın yasakladığı riba şüphesi olan muamelelere, fetva vermemenin meşrûiyeti hususunda münâkaşayı devam ettirmenin şu dünyevî faydası da gözden ırak tutulmamalıdır: Bu meselede yicdanen huzursuz olan mü’min, vicdanını huzura kavuşturacak müessese arayacak, nazariyât geliştirecek, maddî teşebbüste bulunacak, bu vâdide öncülük edenleri destekleyecektir. Bir kelime ile İslâmî tarzın arayışını devam ettirecektir. Karşısına çıkan iki müesseseden riba endişesi daha az olanı öbürüne tercih edecektir. Allah’a binler hamd, mü’minler faiz mevzûunda bugüne kadar ihtiyat tavırlarını koruyabilmişler ve son zamanlarda kâr ve zarar ortaklığına dayanan yeni banka modellerinin fiiliyata geçmesine zemin hazırlamışlardır.

Bu çeşit müesseselerin daha da gelişeceğini ümidle bekleyebiliriz.

310 ۳- وعن عمرو بن الأحوص رضى الله عنه قال: [سمعتُ رسولَ الله ﷺ يقولُ في حَجَّةِ الوداعِ: أَلَا إِنَّ كُلَّ رِبَاٍّ مِنْ رَبَا الجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ. لَكُمْ رُئُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ. أَلَا وَإِنْ كُلُّ دَمٍ مِنْ دِمَاءِ الجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ، وَأَوَّلُ دَمٍ أَصْعَهُ دَمُ الحَارِثِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، وَكَانَ مُسْتَرْضَعاً فِي بَيْتِ نَبِيِّ فَقَتَلَتْهُ هَذِلٌ: اللَّهُمَّ قَدْ بَلَغْتُ. قالوا: نَعَمْ ثَلَاثَ مَرَاتٍ. قال: اللَّهُمَّ اشْهَدْ ثَلَاثَ مَرَاتٍ].

أُخْرِجَهُ أَبُو دَاوُدَ. قَالَ الْخَطَّابِيُّ: هَكَذَا رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ. دَمُ الْحَارِثِ ابْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ:
وَلِأَمَّا هُوَ دَمُ رَبِيعَةَ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فِي سَائِرِ الرِّوَايَاتِ.

3. (310)- *Amr İbnu'l-Ahvas* (radiyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’i veda hacı sırasında dinledim, şöyle diyordu: “**Haberiniz olsun, câhiliye devrindeki bütün ribalar kaldırılmıştır, ödenmeyecektir. Sadece verdiğiniz ana parayı alacaksınız. Böylece ne zulmetmiş olacaksınız ne de zulme uğramış olacaksınız. Haberiniz olsun cahiliye devrindeki bütün kan dâvaları kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan dâvası da el-Hâris İbnu Abdilmuttalib’in kan dâvasıdır. Bu kimse, Benû Leys’te süt anadaydı. Hüzeyl onu öldürmüştü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): Yarabbi tebliğ ettim mi? dedi. Cemaat: Evet tebliğ ettin dediler ve üç kere tekrarladılar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): Ya Rabbi şahid ol! dedi ve üç kere tekrar etti.**” Ebu Dâvud, Büyü 5, (3334). *Hattâbî* der ki: “*Ebu Davûd, hadîsi bu şekilde, yani “Haris İbnu Abdilmuttalib’in kan davası...” diye rivâyet etmiştir. Halbuki diğer kitaplarda: Rebî’a İbnu’l-Haris İbni Abdilmuttalib’in kan davası şeklinde rivâyet edilmiştir.*

AÇIKLAMA:

Bu hadîs Veda Hacı ile ilgili olarak diğer bazı hadîs kitaplarında da rivâyet edilmiştir: (Müslim, Hac 147; Tirmizî, Tefsir, Tevbe 2; İbnu Mâce, Menâsik 76, 84). Burada öldürülen Rebî’a olmayıp İbnu Rebî’a İbni’l-Hâris İbni Abdilmuttalib’tir. Küçük yaşta evlerin arasında emeklerken, Benî Sa’d’la Beni Leys İbnu Bekr arasında cereyan eden bir savaş sırasında atılan bir taşın isabeti sonucu ölmüştür. Rebî’a İbnu’l-Hâris Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in as-hâbındandır, rivâyette de bulunmuştur. Hz. Ömer’in hilâfeti sırasında rahmet-i Rahman’a kavuşmuştur (radiyallahu anh).

İKİNCİ FASIL
RİBÂ İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

311 ۱- عن عمر بن الخطاب رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ رِبَاً إِلَّا هَاءَ وَهَاءَ، وَالنَّبْتُ بِالنَّبْتِ رِبَاً إِلَّا هَاءَ وَهَاءَ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ رِبَاً إِلَّا هَاءَ وَهَاءَ، وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ رِبَاً إِلَّا هَاءَ وَهَاءَ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين، وللبخارى في رواية: [الْوَرِقُ بِالْوَرِقِ، وَالنَّبْتُ بِالذَّهَبِ].

1. (311)- Ömer İbnu'l-Hattâb (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhis-salâtu vesselâm) buyurdular ki: “Altın altınla peşin olmazsa ribâdır. Buğday buğdayla peşin satılmazsa ribâdır. Arpa arpayla peşin satılmazsa ribâdır. Kuru hurma kuru hurmayla peşin satılmazsa ribâdır”. Buhârî, Büyû 54, 74, 76; Müslim, Musâkât 79, (1586); Ebu Dâvud, Büyû 12, (3348); İbnu Mâce, Ticârât 50, (2160), (2259); Muvatta, Büyû 38, (2, 636-637); Tirmizî, Büyû 24 (1243); Nesâî, Büyû 41, (7, 273).

Yukarıdaki metin *Sahîheyn*'in metnidir. *Buhârî*'nin bir rivâyetinde, “verik (yani basılmış dirhem) verikle, altın altınla...” şeklinde gelmiştir.

312 ۲- وعن أبى سعيد رضى الله عنه قال: [كُنَّا نُرْزَقُ تَمْرَ الْجَمْعِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ الْخِلْطُ مِنَ التَّمْرِ فَكُنَّا نَبِيعُ صَاعَيْنِ بِصَاعٍ قَبْلَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: لَا صَاعَيْنِ تَمْرًا بِصَاعٍ، وَلَا صَاعَيْنِ حِنْطَةً بِصَاعٍ، وَلَا دِرْهَمَيْنِ بِدِرْهَمٍ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

2. (312)- Ebu Saîd (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında bize bayağı hurma veriliyordu. Bu muhtelif cins kuru hurmanın bir karışımı idi. Bu bayağı hurmanın iki ölçeğini bir ölçek iyi hurma mukabilinde satıyorduk. Bu tarz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kulağına ulaşınca şöyle buyurdu: “İki ölçek hurmaya bir ölçek hurma, iki ölçek buğdaya bir ölçek buğday, iki dirheme bir dirhem olmaz”. Buhârî, Büyü 20; Müslim, Müsâkat 98, (1594, 1595, 1596); Tirmizî, Büyü 23, (1241); Nesâî, Büyü 41, 50, (17, 271-272-273); Muvatta, 32, (2, 632).

313 - ۳- وفى رواية [جاء بلال رضى الله عنه إلى رسول الله ﷺ بتمر بَرْنِي فقال له مِنْ أَيْنَ هَذَا؟ فقال: كَانَ عِنْدَنَا تَمْرٌ رَدِيءٌ فَبِعْتُ مِنْهُ صَاعَيْنِ بِصَاعٍ لِمَطْعِمِ النَّبِيِّ ﷺ، فقال: عند ذلك أَوْهَ عَيْنُ الرَّبَا، أَوْهَ، عَيْنُ الرَّبَا، عَيْنُ الرَّبَا، لَا تَفْعَلْ وَلَكِنْ إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَشْتَرِيَ فَبِعِ التَّمْرَ يَتَعَا آخِرَ ثُمَّ اشْتَرِ بِهِ.]

3. (313)- Bir rivâyette de şöyle gelmiştir: “Hz. Bilâl (radıyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a (iyi cins bir hurma olan) bernî hurması getirmişti. “Bu nereden?” diye sordu. Bilâl (radıyallahu anh): Bizde âdi hurma vardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yemesi için ondan iki ölçek vererek bundan bir ölçek satın aldık, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): “Eyvah! Bu ribanın ta kendisi, eyvah bu ribanın ta kendisi, sakın öyle yapma. Şayet iyi hurma satın almak istersen elindekini ayrıca sat. Sonra onun parasıyla iyi hurmayı satın al” dedi. Buhârî, Vekâlet 11; Müslim, Müsâkat 96, (1594); Nesâî, Büyü 41, (7, 271-272).

314 - ۴- وفى رواية للشيخين: [الدِّينَارُ بِالدِّرْهَمِ، والدِّرْهَمُ بِالدَّرْهَمِ مِثْلًا بِمِثْلِ فَمَنْ زَادَ أَوْ أَزَادَ فَقَدْ أَزْبَى]. وقال رَاوِيهِ فَقُلْتُ: إِنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ لَا يَقُولُهُ فَقَالَ أَبُو سَعِيدٍ: سَأَلْتُهُ فَقُلْتُ: سَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، أَوْ وَجَدْتُهُ فِي كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى؟ فقال: كُلُّ ذَلِكَ لَا أَقُولُ، وَأَنْتُمْ أَعْلَمُ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ مِنِّي، وَلَكِنْ أَخْبَرَنِي أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: لَا رَبَا إِلَّا فِي النَّسِيفَةِ.

4. (314)- *Sahîheyn*'de yer alan bir rivâyette şöyle gelmiştir: “**Dinar dinarla, dirhem dirhemle başa baş misliyle değiştirilmelidir. Kim fazla verir veya fazla alırsa ribaya girmiş olur**”.

Hadîsi rivâyet eden râvi der ki: “*Ben dedim ki: ‘İbnu Abbas (radiyallahu anh) bunu söylemez.’ Ebu Saîd der ki: İbnu Abbas (radiyallahu anh)’a sordum: ‘Sen bunu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’dan mı işittin, Kitabullah’ta mı gördün?’ Bana şu cevabı verdi: ‘Bunun ikisini de söylemiyorum. Siz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ı benden daha iyi tanırırsınız. Ancak bana Üsâme İbnu Zeyd (radiyallahu anh) haber verdi ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): ‘Sadece veresiye satışta riba vardır’* buyurmuştur. Müslim, Müsâkât 101, (1596).

AÇIKLAMA:

Hadîsin sıhhatinde âlimler ittifak eder. Hz. Üsâme (radiyallahu anh)’nin “*Sadece veresiye satışta riba vardır*” sözü mensûhtur. Âlimler onunla amel edilemeyeceği hususunda ittifak ederler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hayatta iken İbnu Abbas (radiyallahu anh) küçüktü, bu sebeple, “*Siz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ı benden daha iyi bilirsiniz*” buyurmuştur.

315 • - وفي أخرى لمسلم: [الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ، وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ، وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ، وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ، وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ، وَالْمِلْحُ بِالْمِلْحِ مِثْلًا بِمِثْلِ يَدَا يَدٍ، فَمَنْ زَادَ أَوْ اسْتَرَادَ فَقَدْ أَرْبَى، الْآخِذُ وَالْمُعْطَى فِيهِ سَوَاءٌ]، وله عن أبي هريرة في رواية: إلا ما اختلفت ألوانه.

5. (315)- Müslim’in bir diğer rivâyeti şöyledir: “**Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurma ile, tuz tuzla başbaşa misliyle, peşin olarak satılır. Kim artırır veya artırılmasını talep ederse ribaya girmiştir. Bu işte alan da veren de birdir.**” (Müslim, Müsâkât 82.)

Yine Müslim’de Ebû Hüreyre’nin bir rivâyetinde “...cinsleri farklı ise müstesna” denir. Müslim, Müsâkât 82, (1584).

AÇIKLAMA:

Âlimler yukarıda zikredilen altı çeşit malda ribânın haram olduğunda icmâ ederler: Altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuz. Bunlara riba malları da denir.

Bu altı kalem eşyadan her biri aynı cinsten eşya ile satılınca fazlalık olmamalı, alış-veriş peşin yapılmalıdır.

Bu altı çeşidin dışında kalan eşyâların alıp satılmasında fazlalık haram mıdır? sorusuna âlimler farklı cevaplar verir. Aradaki ihtilâf, bu altı çeşit mala konan “haram” hükmünün illetine dayanır. Cumhur aynı illette müşterek olanların haramlığında ittifak ederse de illetin ne olduğunda ihtilaf edilmiştir. Bu noktada, fıkıh kitaplarında on farklı illet üzerinde durulduğu görülür. *İmam-ı Azâm*’a göre, illet, cinsle birlikte ölçü, veya cinsle birlikte tartıdır. Öyle ise, hangi çeşit mal olursa olsun ölçü veya tartı ile satılan mallarda riba (fazlalık) haramdır. Satışı böyle yapılmayan malların cinsi ne olursa olsun fazlalık (riba) haram değildir. Mesela kireç veya alçı gibi yenmeyen mallar mâdemki ölçüyle satılmaktadır, fazlalık haramdır, binaenaleyh kireç vererek vasfı değişik bir kireç alacak olsak, bu peşin yapılmalıdır ve miktarları eşit olmalıdır, fazlalık veya vâde araya girerse ribâdır, haramdır. Hadîste geçen ölçü ve tartı ile satılmayan eşyalar yenen cinsten de olsa araya girecek fazlalık haram değildir.

İmâm Şâfi’’ye göre, haram kılınmada illet, malın yiyecek olmasıdır, ölçü veya tartı ile satılmasına bakılmaz. Yiyecek olmayan şeylerde yalnız altın ve gümüşte ribâ vardır. *Ahmed İbnu Hanbel*’in de bu görüşte olduğu söylenmiştir.

İmâm Malik’e göre, illet ekseriyetle yemek için biriktirmektir.

Hadîsin, *Ebu Hüreyre* (radiyallahu anh)’den kaydedilen son fıkrasında sarâhaten belirtildiği üzere, farklı cinsler arasında riba olmaz. yani buğdayla arpanın, altınla gümüşün alınıp satılmasında miktar söz konusu değildir, ulemâ bu hususta ittifak eder.

316 ٦- وفي أخرى عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ [إِذَا اخْتَلَفَتْ هَذِهِ الْأَصْنَافُ فَبِيعُوا كَيْفَ شِئْتُمْ إِذَا كَانَ يَدًا يَدًا]. أخرجہ الخمسة إلا البخاری.

6. (316)- *Ubadetu’bnu Sâmit* (radiyallahu anh)’ten gelen bir başka rivâyette (şu ziyade) ifâde edilmiştir: “...Bu çeşitler farklı olduğu takdirde peşin ise dilediğiniz gibi satın”. Bu hadîsi, Buhârî hariç, beş kitap rivâyet etmiştir. Müslim, Müsâkat 81, (1587); Ebu Dâvud, Büyû 12, (3349-3350); Tirmizî, Büyû 23, (1240); Nesâî, Büyû 43, 44, (7, 274, 275, 276, 277, 278); İbnu Mâce, Ticârât 48, (2254).

AÇIKLAMA:

315 numaralı hadîsle ilgili olarak kaydettiğimiz açıklamaları tamamlamak üzere şunu kaydetmek gerekir: İletde müşterek olmayan riba malları fazlalıkla ve keza veresiye satılabilir. Meselâ altınla buğday, gümüşle arpa bütün ulemanın ittifakıyla bu şekilde satılabilir. Fakat riba malları cinsi cinsine olursa biri peşin, diğeri veresiye ve keza biri noksan, diğeri fazla olarak satılamadığı gibi teslim ve tesellüm yapılmadan satış meclisinden ayrılmak da câiz değildir. Satılan malların cinsleri muhtelif olursa, peşin teslim edilmek şartıyla fazlalık câizdir. Meselâ bir ölçek buğday iki ölçek arpa mukabilinde satılabilir.

317 ۷- وعن أبي المنهال قال: سألت زيد بن أرقم والبراء بن عازب عن الصَّرف فقالا: [تَهَى رسول الله ﷺ عن بَيْعِ الذَّهَبِ بِالْوَرِقِ دَهْنًا]. أخرجه الشيخان والنسائي.

7. (317)- Ebu'l-Minhâl anlatıyor: “Zeyd İbnu Erkam ve el-Berâ İbnu Âzib (radiyallahu anh) 'e sarf'tan (yani altınla gümüşü cinsi cinsine satmaktan) sordum. İkisi de şu cevabı verdi: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) altının gümüş mukabilinde veresiye satılmasını yasakladı”. Buhârî, Büyü 80, 8, Şirket 10, Menakıbu'l-Ensârî 50; Müslim, Müsakât 87, (1589); Nesâî, Büyü 49, (7, 280).

318 ۸- وعن فضالة بن عبيد رضى الله عنه قال: [أتى النبي ﷺ وهو بخَيْرٍ بِقِلَادَةٍ فِيهَا خَرَزٌ وَذَهَبٌ وَهِيَ مِنَ الْمَغَانِمِ ثَبَاغٌ فَأَمَرَ بِالذَّهَبِ الَّذِي فِي الْقِلَادَةِ فَتَرَعُ وَحَدَهُ وَقَالَ: الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ وَزَنًا يَوْزَنُ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى. وفي أخرى: لا ثَبَاغٌ حَتَّى تُفَصَّلَ.

8. (318)- Fudâle İbnu Ubeyd (radiyallahu anh) buyuruyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) 'a Hayber'de bulunduğu sırada altın ve boncuklarla yapılmış bir gerdanlık getirildi. Bu satılık ganimet mallarındandı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) altınların boncuklardan ayrılmasını emretti. Derhal gerdanlığın altın kısmı ile boncuk kısmı birbirinden ayrıldı. Sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): “Altın, altına mukabil, tartısı tartısına satılsın” buyurdular. Bu-

hârî hârîç beş kitap tahric etti. Müslim, Mûsâkat 89, (1591); Tirmizî, Büyû 32, (1255); Ebu Dâvud, Büyû 13, (3351)-(3353); Nesâî, Büyû 48, (7-279).

Bir başka rivâyette: “(Altın boncuktan) ayrılmadıkça satılmaz” buyrulmuştur. (Ebu Dâvud, Büyû 13, (3353), Tirmizî, Büyû 32, (1255).

AÇIKLAMA:

Burada altının başka bir madde ile birlikte satılması yasaklanmaktadır. Başta Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel olmak üzere bir kısım âlimler verilen altın cinsinden fiyat, satılan eşyadaki altından fazla da az da olsa bu satışın fâsid olduğuna hükmeder. Ebu Hanîfe: Altın cinsinden biçilen fiyat, satılan eşyadaki altından fazla olduğu takdirde satışın caiz olacağına, misil veya daha az olma halinde satışın caiz olmayacağına hükmeder.

İmam Mâlik buna yakın bir fikir beyân eder. Ancak fiyat fazlalığı üçte ikiyi geçmemeli, noksanlık da üçte birden aşağı düşmemeli. Bu hudud dâhilinde satış caizdir, aksi takdirde değildir.

319 ۹- وفي أخرى لمسلم قال حنث الصنعاني: [كُنَّا مَعَ فَضَالَةَ فِي غَزْوَةٍ فَطَارَتْ لِي وَلِأَصْحَابِي قِلَادَةٌ فِيهَا ذَهَبٌ وَوَرَقٌ وَجَوْهَرٌ فَأَرَدْتُ أَنْ أَشْتَرِيَهَا فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ: إِنْزِعْ ذَهَبَهَا فَاجْعَلْهُ فِي كَفَّةٍ، وَاجْعَلْ ذَهَبَكَ فِي كَفَّةٍ، ثُمَّ لَا تَأْخُذْهُ إِلَّا مِثْلًا بِمِثْلِ، فَإِنِّي سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَأْخُذْهُ إِلَّا مِثْلًا بِمِثْلِ.]

9. (319)- Müslim’de gelen diğer bir rivâyette Haneş es-San’ânî der ki: “Biz Fudâle ile bir gazvede berâberdik. Derken bana ve arkadaşlarıma ganimetten bir gerdanlık isâbet etti. Gerdanlık altın, gümüş ve kıymetli taşlardan yapılmıştı. Ben bunu satın almak isteyerek, Fudâle’ye sordum. Bana söyle cevap verdi: Bunun altınını ayır, bir kefeye koy. Kendi altınını da bir kefeye koy. Sonra sakın misli mislinden fazla birşey alma! Zira ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın şöyle buyurduğunu işittim: “Kim Allah’a ve âhiret gününe imân ederse sakın misli mislinden fazla birşey almasın”. Müslim, Büyû 91, (1591).

320 ۱۰- وعن أبي بكره رضي الله عنه قال: [نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ

الْفِضَّةَ بِالْفِضَّةِ، وَالذَّهَبَ بِالذَّهَبِ إِلَّا سَوَاءً بِسَوَاءٍ، وَأَمَرْنَا أَنْ نَشْتَرِيَ الْفِضَّةَ بِالذَّهَبِ كَيْفَ شِئْنَا وَنَشْتَرِيَ الذَّهَبَ بِالْفِضَّةِ كَيْفَ شِئْنَا يَدًا بِيَدٍ [أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ وَالنَّسَائِيُّ].

10. (320)- Ebu Bekr (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu ves-selâm), gümüşün gümüşle başa baş olmayan satışını yasakladı. Bize altın mukabilinde dilediğimiz şekilde gümüş ve gümüş mukabilinde dilediğimiz şekilde altın satınalmayı emretti. Müslim'in ziyadesinde "...Bir adam "peşin mi?" diye sordu. Ebu Bekr'e: "Ben böyle işittim" cevabını verdi. Sahîheyn ve Nesâî rivâyet etmiştir. Buhârî, Büyû 81, 77; Müslim, Müsâkat, 88, (1590); Nesâî, Büyû, 50 (7, 280-281).

AÇIKLAMA:

Hadîs, riba mallarının, alım satımlarında şu iki şeye dikkat edilmesini teyid etmektedir:

1- Aynı cinsten şeyler alınıp satılırsa başa baş yani eşit miktarda olacak, altınla altın, gümüşle gümüş, üzümle üzüm gibi. Üzüm vererek üzüm, altın vererek altın alacak olursak, miktarlarını eşit tutacağız, araya girerse ziyade faiz olur.

2- Aynı cinsten şeylerden birini vererek yapılan alış-veriş, karşılıklı mütâbakatla istenen miktarda olur, ancak peşin olarak teslim ve tesellüm gerekir.

۱۱- وعن يحيى بن سعيد قال: [أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ السَّعْدَيْنِ يَوْمَ خَيْبَرَ أَنْ يَبِيعَا آيَةً مِنَ الْمَغْنَمِ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ فِضَّةٍ: فَبَاعَا كُلُّ ثَلَاثَةٍ بِأَرْبَعَةٍ، أَوْ كُلُّ أَرْبَعَةٍ بِثَلَاثَةٍ عَيْنًا، فَقَالَ لهما: أُرَيْيْتُمَا قَرْدًا]. أَخْرَجَهُ مَالِك.

11. (321)- Yahya İbnu Sa'id (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hayber'in fethi sırasında iki Sa'd'a (Sa'd İbnu Ebî Vakkâs, ve Sa'd İbnu Ubâde), ganimet malından altın veya gümüş bir kabı satmalarını emretti. Onlar, her üç (birim)'i aynı dört (birim) mukabilinde, veya her dört (birim)'i üç (birim) aynı mukabilinde sattılar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara: "Siz ribâ yaptınız, geri verin" emretti". Muvatta, Büyû 28 (2, 632).

AÇIKLAMA:

Başka rivâyetlerde tasrîh edildiği üzere Hayber'in fethi sırasında ganîmetlere nezâret vazîfesini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) rivâyette isimleri geçen iki Sa'd'a vermiş idi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın emri üzerine, altın (veya gümüş) bir kabı aynı cinsten para ile satarlar. Yani altın kap sattılsa mukabilinde *altın*, gümüş kap sattılsa mukabilinde *gümüş* para aldılar demektir. Aynı cinsten para alınca, ağırlığına denk olması gerekirken, dörtte bir fazlasına veya dörtte bir eksiğine satmışlar. Râvi, fazlaya mı, eksiğe mi sattıklarını hatırlamıyor ise de;

a) Aynı cinsiyle sattığını ve arada fark bulunduğunu iyi hatırlamaktadır.

b) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu akdi “riba” diye reddettiği de râvi tarafından kesinlikle ifâde edilen bir husus olmaktadır.

Ribâdır, çünkü *riba mallarından* biri kendi cinsinden bir malla alınıp satılacak olursa başa baş misliyle olur, biri fazla diğeri eksik olamaz.

Riba malları hangileridir? 315 numaralı hadîse bakılsın.

۱۲- وعن مجاهد قال: [كُنْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَجَاءَهُ صَائِعٌ فَقَالَ: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ إِنِّي أَصَوِّغُ الذَّهَبَ فَأَبِيعُهُ بِالذَّهَبِ بِأَكْثَرِ مِنْ وَزْنِهِ فَأَسْتَفْضِلُ قَدْرَ عَمَلِي فِيهِ فَتَنَاهُ عَنْ ذَلِكَ فَجَعَلَ الصَّائِعُ يَرُدُّدُ عَلَيْهِ الْمَسْئَلَةَ وَابْنُ عُمَرَ يَنْهَاهُ حَتَّى كَانَ آخِرَ مَا قَالَ لَهُ: الدِّينَارُ بِالدِّينَارِ، وَالذَّرْهَمُ بِالذَّرْهَمِ لَا فَضْلَ بَيْنَهُمَا، هَذَا عَهْدُ نَبِيِّنَا ﷺ إِلَيْنَا وَعَهْدُنَا إِلَيْكُمْ]. أَخْرَجَهُ بِطَوْلِهِ مَالِكٌ، وَأَخْرَجَ النَّسَائِيُّ الْمُسْنَدَ مِنْهُ.

12. (322)- Mücâhid anlatıyor: “Ben İbnu Ömer (radiyallahu anh)’le beraberdim. Ona bir kuyumcu gelerek: “Ey Ebu Abdurrahmân! Ben altın işliyor ve bunu kendi ağırlığından fazla altınla satıyorum. Böylece ona harcadığım el emeği miktarında fiyatını artırıyorum” dedi. İbnu Ömer (radiyallahu anh) onu bu işten yasakladı. Kuyumcu aynı meseleyi tekrar tekrar söyledi. Her seferinde İbnu Ömer (radiyallahu anh) onu bu işten yasakladı ve son olarak da şunu söyledi: “Dinar dinarla; dirhem dirhemle satılır. Aralarında fazlalık olamaz. Bu, Peygamberimi-

zin bize vasiyetidir, biz de size vasiyet ediyoruz (tebliğ edip duyuruyoruz)”. Bu rivâyet Muvatta’da tam olarak gelmiştir. Nesâî ise sâdece Hz. Peygamber (aley-hissalâtu vesselâm)’in sözünü kaydeder. Muvatta, Büyü 31, (2, 633); Nesâî, Büyü 46, (7, 278).

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, altın ve gümüş gibi, kıymet birimi olan maddelerin alış-verişi, kendi cinslerinden maddelerle yapıldığı takdirde itibârî değerlerinin nazar-ı itibâra alınmayacağını ifade eder. İtibârî değer, antika eşyalardaki hâtıra değeri, süs eşyasındaki san’at ve işlemeye müteallik el emeği gibi değerlerdir. Söz gelimi bilezik, kolye, küpe gibi altın ve gümüşten mâmul eşyalardaki emek ve işçilikten ileri gelen fiyat artması aynı cinsten parayla alıp satmalarda hesaba katılmayacak demektir. Hesaba katılması için bir başka cinsten para veya eşya ile alınıp satılması gerekir. Buna riâyet edilmeyen alış verişler riba sayılır ve haramdır.

Bu prensip ilk nazarda zorluk gibi gözükürse de, büyük bir rahmettir. Zirâ, itibârî değeri olan antika veya hâtıra eşyalarını taşıyanların vergi yükü hafifletilmiş olmakta, bunların alim satımları vesilesiyle başka mallar da tedâvül imkânı bulmakta ve dolayısıyla piyasa hareketlilik kazanmaktadır. Hele temel gıda maddelerinde buna riâyet, başka hareket ve bereketlere imkân hazırlamaktadır.

۱۳- وعن عطاء بن يسار: [أَنَّ مُعَاوِيَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بَاعَ سِقَايَةً مِنْ ذَهَبٍ أَوْ وَرَقٍ بِأَكْثَرِ مِنْ وَزْنِهَا فَقَالَ لَهُ أَبُو الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَنْهَى عَنْ مِثْلِ هَذَا إِلَّا مِثْلًا بِمِثْلٍ. فَقَالَ مُعَاوِيَةُ: مَا أَرَى بِهَذَا بَأْسًا فَقَالَ: أَبُو الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مِنْ يَعْذُرُنِي مِنْ مُعَاوِيَةَ؟ أَنَا أَخْبِرُهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ يُخْبِرُنِي عَنْ رَأْيِهِ، لَا أَسَاكُنُكَ بِأَرْضٍ أَنْتَ بِهَا ثُمَّ قَدِمَ أَبُو الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَذَكَرَ لَهُ ذَلِكَ فَكَتَبَ عُمَرَ إِلَى مُعَاوِيَةَ أَنْ لَا تَبِيعَ ذَلِكَ إِلَّا مِثْلًا بِمِثْلٍ وَوَزْنًا بِوَزْنٍ]. أَخْرَجَهُ مَالِكٌ وَالنَّسَائِيُّ «السَّقَايَةُ» إِنَاءٌ يَشْرَبُ فِيهِ.

13. (323)- Ata İbnu Yesâr anlatıyor: “Hz. Muâviye (radiyallahu anh) altın veya gümüşten mâmul bir su kabını, ağırlığından daha fazla bir fiyatla satmıştı.

Kendisine Ebu'd-Derda (radiyallahu anh): “Ben Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in bu çeşit alış-verişi yasakladığını işittim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunların satışı misline misil olmalı diye emretti” diye itiraz etti. Hz. Muâviye (radiyallahu anh): “Ben bunda bir beis görmüyorum” diye cevap verdi. Ebu'd-Derda (radiyallahu anh) öfkeleni ve: “Muâviye’yi kınamada bana yardım edecek biri yok mu? Ben ona Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’den haber veriyorum o bana şahsî reyinden söz ediyor. Senin bulunduğun diyarda yaşamak bana haram olsun!” diye söylendi:

Ebu'd-Derda bunun üzerine orayı terkederek Hz. Ömer (radiyallahu anh)’in yanına geldi. Durumu olduğu gibi ona anlattı. Hz. Ömer (radiyallahu anh) Hz. Muâviye (radiyallahu anh)’ye bir mektup yazarak bu çeşit satışı (altının altına satılması), misli misline ve ağırlığı ağırlığına denk olarak yapmasını emretti.” Muvatta, Büyû 33 (2, 634); Nesâî, Büyû 47, (7, 279).

AÇIKLAMA:

Hadiste Hz. Muâviye (radiyallahu anh)’nin satın aldığı belirtilen sikâye’yi İmam Mâlik’in ashâbı gerdanlık (kılâde) anlamıştır. Halbuki sikâye, -bazan sıvı eşyaların miktarını tesbitte ölçek olarak da kullanılan- bir su kabıdır. Rivâyette mevzûbahis edilen bu su kabı, altındandır, ancak inci, yakût ve zeberced cinsinden kıymetli taşlarla işlenmiştir. Hz. Muâviye (radiyallahu anh)’nin buna 600 dinâr para verdiği belirtilir.

“Hz. Muâviye’nin: “Ben bunda bir beis görmüyorum” demesi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’in sünnetine muhâlefet düşüncesinden ileri gelmediği, İbnu Abbâs (radiyallahu anhüma)’ında, fazlalığı, riba addetmemesinden kaynaklanabileceği belirtilmiştir. Ancak, sünnete muhâlefet mânası taşıdığı için, Ebu'd-Derda fevkalâde üzülmüştür. Zira şahsî re’yi ile sünneti reddetmek gibi bir davranış İslâm ulemasını son derece üzen bir vak’adır. Ebu'd Derda’nın Hz. Muâviye (radiyallahu anhümâ)’ye küsmesi makbul küsmelerden sayılmıştır. Ulema, bir kimse, bir başkasına sünneti tebliğ ettiği zaman kulak verip itaat etmediği takdirde onu terkedip küsmesinin câiz olacağını söylemiştir. Hatta, Tebük seferine katılmaktan kaçan Ka'b İbnu Mâlik (radiyallahu anh)’le kimsenin konuşmaması için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in verdiği emir de bu meselede misal olmaktadır. Alimler, bid’at çıkaran kimsenin terkedilmesi ve kendisiyle konuşulmaması gerektiği hususunda bu vak’ayı delil kılmışlardır. Nitekim İbnu

Mes'ud, bir cenâze sırasında bir adamın güldüğünü görünce: “Allah’a kasem olsun seninle ebediyyen konuşmayacağım” demiştir.

Bu va’k’anın Ubâdetu’bnu’s-Sâmit’le Hz. Muâviye arasında geçtiğine dair rivâyetler de mevcuttur. İki ayrı hâdise olması muhtemeldir.

۱۴- وعن أسامة بن زيد رضى الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ: إِنَّمَا الرَّبَا فِي النَّسِيقَةِ]. أخرجه الشيخان والنسائي، وفي أخرى: لا رِبَاَ فِيمَا كَانَ يَدًا يَدًا.

14. (324)- Üsâme İbnu Zeyd (radıyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Ribâ veresiyededir” buyurdu”. Buhârî, Büyû 40; Müslim, Büyû 102, (1596); Nesaî, Büyû 50, (7, 281).

Diğer bir rivâyette: “Peşin alış-verişlerde (cinsler farklı ise fazlalık sebebiyle) ribâ olmaz” buyurulmuştur”.

AÇIKLAMA:

Burada Hz. Üsâme (radıyallahu anh)’nin bir hadîsin son kısmını hatırlayarak rivâyet ettiği açıklanmıştır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a ayrı cinsten iki şey birbiriyle satılırken birinin diğerine mukabil ağırlıkça fazla olmasının riba sayılıp sayılmayacağı soruluyor. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), bu durumda peşin satıldığı takdirde riba olmayacağını ancak, veresiye olduğu takdirde fazlalık girecek olursa bunun ribâ olacağını beyan buyuruyor.

۱۵- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [كُنْتُ أُبِيعُ الْإِبِلَ بِالدَّنَانِيرِ وَأَتَّخِذُ مَكَانَهَا الْوَرِقَ، وَأُبِيعُ بِالْوَرِقِ، وَأَتَّخِذُ مَكَانَهَا الدَّنَانِيرَ، فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ: لَا بَأْسَ بِهِ بِالْقِيمَةِ]. أخرجه أصحاب السنن.

15. (325)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: “Ben dinarla deve satıyor, dinar yerine gümüş alıyordum. Bazan da gümüşle satıyor, onun yerine dinar alıyordum. Bu durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a arz ederek hükmünü sordum. “O andaki (aynı meclisteki) kıymetiyle olunca bunda bir beis yok” buyurdu”. Tirmizî, Büyû 24, (1242); Ebu Dâvud, Büyû 14 (3354), (3355); Nesaî, Büyû 50, (7, 281-282); İbnu Mâce, Ticârât 51, (2262).

326 ۱۶- وفي رواية أبي داود. لا بأس أن تؤخذ بسعير يومها ما لم تفترقا وبينكما شيء.

16. (326)- *Ebû Dâvud*'un bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: "...O günün fiyatıyla almada bir beis yoktur, yeter ki aranızda (henüz ödenmeyen) bir miktar olduğu halde birbirinizden ayrılmış olmasınız". *Ebu Dâvud*, *Büyû* 14, (3354, 3355).

327 ۱۷- وعن معمر بن عبد الله بن نافع رضي الله عنه. [أنه أرسل غلامه بصاع قمح فقال بعه ثم اشتر به شعيراً فذهب الغلام فأخذ صاعاً وزيادة. فلما جاء قال له: لِمَ فعلت ذلك؟ انطلق فردّه ولا تأخذن إلا مثلاً بمثل؛ فإني كنت أسمع رسول الله ﷺ يقول: الطعام بالطعام مثلاً بمثل، وكان طعامنا يومئذ الشعير. فقل له إنه ليس بمثل قال: فإني أخاف أن يضارِع]. أخرجه مسلم، ومعنى «يضارع» يشابه.

17. (327)- *Ma'mer İbnu Abdillâh İbni Nâfi* (radiyallahu anh)'nin anlattığına göre, kölesine, bir sâ buğday vererek pazara yollar ve: "*Bunu sat, parasıyla arpa satın al*" der. Köle gider. Onu vererek bir sa'dan bir miktar fazla arpa satın alır. Köle dönünce, *Ma'mer* (radiyallahu anh) ona "Niye böyle yaptın? Çabuk git ve geri ver. Misli misline denk al. Zira ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesse-lâm)'ı işittim, şöyle diyordu: "Yiyecek, yiyeceklerle misli misline denk olmalıdır". O zaman yiyeceğimiz arpa idi. Kendisine: "Ama bu arpa onun misli değildir" dendi ise de: "Ben arpanın buğdaya benzemesinden korkarım" cevâbını verdi." Müslim, *Müsâkât* 93, (1592).

ACIKLAMA:

Görüldüğü, üzere arpa ile buğday birbirine yakın iki gıda maddesi olduğu için, bir cins sayarak araya giren fazlalığı faiz kabul edenler olmuştur. *İmam Mâlik* bu manadaki hadîslere dayanarak bu iki maddeyi bir cins addeder. *Cumhûr* ise buğday ve arpanın iki ayrı cins olduğunu kabûl eder. Aslında burada da buğdayla arpanın bir cins olduğu sarîh değildir. *Ma'mer* hazretleri takvasına binâen ihtiyatla hareket etmiştir.

۱۸- وعن ملك. أنه بلغه أن سُلَيْمَانَ بْنَ يَسَارٍ قَالَ: [فَنَبَى عَلَفَ جَمَارٍ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ فَقَالَ لِغَلَامِهِ: خُذْ مِنْ حِنْطَةِ أَهْلِكَ فَابْتَغِ بِهِ شَعِيرًا، وَلَا تَأْخُذْ إِلَّا مِثْلَهُ].

18. (328)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre, Süleyman İbnu Yesar demiştir ki: "Sa'd İbnu Ebî Vakkas'ın merkebinin yemi bitmişti. Kölesine: "Ailene ait buğdaydan bir miktar götür, ona mukabil arpa satın al, sakın mislinden fazla alı-yasın" dedi." Muvatta, Büyü 50, 52, (2, 645).

AÇIKLAMA: Önceki hadîste geçti.

۱۹- وعن أبي عياش رضي الله عنه، واسمه زيد [أنه سأل سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه عن البَيْضَاءِ بالسُّلْتِ. فقال له سعد رضي الله عنه: أَيُّهُمَا أَفْضَلُ؟ فقال البَيْضَاءُ؟ فَتَهَا عَنْ ذَلِكَ، وقال: سمعتُ رسولَ الله ﷺ يسألُ عني اشتِراءَ التَّمْرِ بِالرُّطْبِ فقال: رسولُ الله ﷺ: أَيْنَقُصُ الرُّطْبُ إِذَا يَسَسَ؟ قَالَ: نعم. فَتَهَا عَنْ ذَلِكَ]. أخرجه الأربعة وصححه الترمذی.

19. (329)- Ebu Ayyaş'ın -ki ismi Zeyd'dir- anlattığına göre: "Sa'd İbnu Ebî Vakkas (radiyallahu anh)'a, beyaz buğday mukabilinde kabuksuz arpa satın almanın hükmünü sorar. Sa'd (radiyallahu anh) kendisine: "Hangisi daha kıymetli? diye sorar. Zeyd: "Beyaz buğday" der. Sa'd onu bu işten men eder ve der ki: "Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a kuru hurmayı tâze hurma mukabilinde satın alma hakkında sorulduğu zaman işitmiştim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu sorana: "Taze hurma kuruyunca ağırlığını kaybeder mi?" dedi. Adam "evet" cevabını verince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu bu işten men etmişti." Tirmizî, Büyü 14, (1225); Ebu Dâvud, Büyü 18, (3359); Muvatta, Büyü, 22, (2, 624); Nesâî, Büyü 36, (7, 269); İbnu Mâce, Ticârât 53, (2264).

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere yaş hurma, kuru hurma ile eşit miktarla da olsa, farklı miktarla da olsa, peşin de olsa, veresiye de olsa satın alınamadağı gibi, kıymetce bir-

birinden farklı olan buğday ve arpa da birbiri mukabilinde alınıp satılmaz. Araya bir başka birim meselâ “para” girmelidir. Biri satılır, elde edilen para ile öbüründen satın alınır. *Ebu Hanîfe* merhum yasağı veresiye satışa hamlederek ölçek yönüyle eşitlik halinde birbiriyle satışlarını tecvîz eder.

۲۰- وفي أخرى لأبي داود قال: [نهى رسول الله ﷺ عن بيع الرطب بالتمر نسيئة]. «السلت» ضرب من الشعر أبيض لا قشر له.

20. (330)- *Ebu Dâvud*'un diğer bir rivâyetinde: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), taze hurmayı kuru hurma ile veresiye satmayı yasakladı” denir”. *Ebu Dâvud*, Büyü 18, (3360).

HAYVAN VS. İLE İLGİLİ TEFERRUAT

331 ۱- عن جابر رضى الله عنه قال: [جاء عبد فبايع رسول الله ﷺ على الهجرة ولم يشعر أنه عبد فجاء سيده يريدُه. فقال له رسول الله ﷺ: بعنيه فاشترَاهُ منه بعتين أسودين]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

1. (331)- Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: “Bir köle gelerek Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’e hicret etmek üzere biat etti, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onun köle olduğunu sezemedi. Arkadan efendisi onu aramaya geldi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona: “Onu bana sat” buyurdu ve köleyi iki siyah köle mukabilinde satın aldı”. Müslim, Musâkât 123, (1602); Tirmizî, Siyer 36, (1596); Ebu Dâvud, Büyû 17, (3358); Nesâî Bey’a 66, (7, 292-293); İbnu Mâce, Cihâd 41.

AÇIKLAMA:

Buradaki köle sâhibinin de müslüman olduğuna hamledilmiştir. Müslim’in ri-vâyeti Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın bu vak’adan sonra, kendisine bey’-at için gelenlerin köle olup olmadığını tahkîk ettiğini belirtir. Çünkü, burada, bilmeyerek hicret üzere bey’at aldığı kölenin, şarta uygun hâle gelmesi için, onu satın alarak efendisinin bağından kurtarmak zorunda kalmıştır.

Hadîsten âlimler, bilîcmâ, bir kölenin iki köle mukabilinde satılabileceğine delil bulurlar. Nevevî efendinin müslüman olduğu, iki siyahî kölenin de müslüman olduğu hükmünü belirtir, “çünkü, müslüman kölenin kâfir köle mukabilinde satılması câiz değildir” der. Ancak her üçünün kâfir olabilme ihtimâline de parmak basar.

Şu halde, satılabilen şeylerin aynı cinsleriyle olmaları halinde ziyâdenin riba sayılması prensibine burada olduğu gibi istisnalar var. Nevevî, köleler kıymet itibarıyla farklı veya eşit de olsa peşin olma kaydıyla, birinin verilerek ikisinin alınabileceği hususunda icma edilmekle birlikte veresiye olma hâlinde ihtilâf edildiğini, Şafîî ve Cumhur'un "câiz" derken, Ebu Hanîfe ve Kufiler'in "caiz değildir" dediklerini belirtir.

Bu hüküm hayvanlar hakkında da muteberdir.

۲- وعن عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما. [أن رسول الله ﷺ أمره أن يُجهز جيشاً فنَفَذَتِ الإبلُ فَأَمَرَهُ أَنْ يَأْخُذَ عَلَى قَلَائِصِ الصَّدَقَةِ فَكَانَ يَأْخُذُ الْبَعِيرَ بِالْبَعِيرَيْنِ إِلَى إِبِلِ الصَّدَقَةِ]. أخرجه أبو داود.

2. (332)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radiyallahu anh)'ın anlattığına göre, "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine bir ordu hazırlamasını emretmiştir. Mevcut develer (askerlere) yetmedi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (devesi olmayanlar için, bilâhare) hazîne develerinden ödenmek üzere deve te'min etmesini emretti. (Böylece Abdullah) zekat yoluyla hazineye gelecek develerden iki adedi karşılığında bir deve temin ediyordu". Ebu Dâvud, Büyü 16, (3357).

AÇIKLAMA:

Cumhur, aynı cinsten de olsa hayvanın hayvana mukabil veresiye olarak, farklı sayıda satılabileceğini söylemiştir. İmam Malik cinslerin farklı olmasını şart koştur.

۳- وعن علي بن أبي طالب رضي الله عنه. [أَنَّهُ بَاعَ جَمَلًا لَهُ بِعِشْرَيْنَ بَعِيرًا إِلَى أَجَلٍ]. أخرجه مالك.

3. (333)- Ali İbnu Ebî Tâlib (radiyallahu anh)'ın anlattığına göre, "Devesini yirmi küçük deve mukabilinde veresiye olarak satmıştır" Muvatta, Büyü 59, (2, 652).

۴- وعن ابن عمر رضي الله عنهما: [أَنَّهُ اشْتَرَى رَاحِلَةً بِأَرْبَعَةِ أُبْعَرَةٍ].

مَضْمُونَةٍ عَلَيْهِ أَنْ يُوفِّيَهَا صَاحِبَهَا بِالرُّبْدَةِ]. أخرجه البخارى فى ترجمة، ومالك

4. (334)- İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in anlattığına göre: “Kendisi, satıcının zimmetinde bulunan bir binek devesini, Rebeze’de bulunan dört küçük deve mukabilinde satın almıştır”. Buhârî, bu hadîsi bab başlığında (senetsiz olarak) kaydetmiştir. (Büyû 108); Muvatta, Büyû 60, (2, 652).

AÇIKLAMA:

Başka rivâyetlerde daha açık olarak geldiği üzere, İbnu Ömer, Rebeze’de bulunan dört küçük deve mukabilinde bir binek devesi satın alır. Deve sahibine: “Git develerime bak, memnun kalırsan akid kesinleşmiş olsun” der. Bu durumda binek devesini satan zat, muhayyerlik şartına sâhiptir, binek devesini müşte-riye teslim edinceye kadar deve kendi zimmetindedir.

335 ۵- وعن جابر رضى الله عنه. أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: [لَا يَصْلُحُ الْحَيَّوَانُ اثْنَانِ بَوَاحِدٍ نَسِيئَةً، وَلَا بَأْسَ بِهِ يَدَأُ بَيْدًا]. أخرجه الترمذى.

5. (335)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu ves-selâm) şöyle buyurdular: “İki hayvan, veresiye olarak bir hayvana mukabil satılamaz. Peşin satılırsa bunda bir beis yok”. Tirmizî, Büyû 21, (1238); İbnu Mâce, Ticârât 56.

336 ۶- وعن سُمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ رضى الله عنه قَالَ: [نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ بَيْعِ الْحَيَّوَانِ نَسِيئَةً]. أخرجه أصحاب السنن وصححه الترمذى.

6. (336)- Semüre İbnu Cündeb (radıyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hayvanın hayvanla veresiye satışını yasaklamıştır”. Tirmizî, Büyû 21, (1237); Ebu Dâvud, Büyû 15; Nesâî, Büyû, 65, (7, 292); İbnu Mâce, Ticârât 56, (2271).

Tirmizi, hadîsin sahîh olduğunu belirtmiştir.

337 ۷- وعن ابن شهاب أَنَّ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيْبِ رَحِمَهُ اللَّهُ كَانَ يَقُولُ: [لَا رِبَا فِي الْحَيَّوَانِ، وَأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ إِنَّمَا نَهَى فِي بَيْعِ الْحَيَّوَانِ عَنْ ثَلَاثٍ: الْمَضَامِينِ.

وَالْمَلَايِخِ، وَحَبْلِ الْحَبْلَةِ؛ فَالْمَضَامِينُ: مَا فِي بُطُونِ إناثِ الْإِبِلِ، وَالْمَلَايِخِ: مَا فِي ظُهُورِ الْجَمَالِ، وَحَبْلُ الْحَبْلَةِ: هُوَ يَبِيعُ الْجَزُورِ إِلَى أَنْ تُنْتِجَ النَّاقَةُ ثُمَّ تُنْتِجَ اللَّيْثُ فِي بَطْنِهَا]. أَخْرَجَهُ مَالِكٌ. مَفْسُراً بِهَذَا اللَّفْظِ. وَالْمَعْرُوفُ عِنْدَ أَهْلِ اللُّغَةِ وَالْغَرِيبِ وَالْفَقْهِ تَفْسِيرُ الْمَضَامِينِ وَالْمَلَايِخِ بِعَكْسِ ذَلِكَ، وَاللَّهُ أَعْلَمُ.

7. (337)- İbnu Şihâb anlatıyor: “Saîd İbnu'l-Müseyyeb derdi ki: “Hayvanda riba yoktur. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hayvan satışını üç hususta yasakladı: el-Mezâmîn el-Melâkîh ve habelu'l-habele.

Mezâmîn: Dişi devenin karnındaki yavru demektir.

Melâkîh: Erkek devenin belinde bulunan (ve dişiyi dölleyen) şey demektir.

Habelu'l-habele: (Hâmile develerin hamile kalması) yani, dişi develerin karnındaki ceninin doğuracağı yavrunun satımı. Muvatta, Büyû 63, (2, 654).

İmam Mâlik, bu tabirleri, yukarıdaki gibi açıklamıştır. Ancak garib kelimeleri açıklayan lugatci ve fakihler nezdinde, *mezâmîn* ve *melâkîh* kelimeleri aksi mânâları ifade etmektedir.

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, biri diğerine mukabil karşılıklı satıma konu olan hayvanlar, aynı cinsten de olsa ayrı cinsten de olsa peşin veya veresiye, mutlak olarak câiz olduğunu beyan etmektedir. Esâsen farklı cinsteki hayvanlar veresiye olarak birbiriyle satılsa ribâ yoktur. Aynı cinsten olmaları hâlinde veresiye satımları İmam Mâlik'e göre caiz olmaz. Şafîî hazretleri yukarıdaki rivâyeti esas alarak cevazına hükmeder.

338 ۸- وعن مالك أنه بلغه أن رجلاً أتى ابنَ عمرَ رضي الله عنهما فقال: [أَسْلَفْتُ رَجُلًا سَلَفًا وَاشْتَرَطْتُ عَلَيْهِ أَفْضَلَ مِمَّا أَسْلَفْتُهُ. فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: ذَلِكَ الرَّبَا. ثُمَّ قَالَ: السَّلْفُ عَلَى ثَلَاثَةِ وُجُوهِ: سَلَفًا تُسَلِّفُهُ تُرِيدُ بِهِ وَجْهَ اللَّهِ تَعَالَى فَلَكَ وَجْهُ اللَّهِ تَعَالَى، وَسَلَفًا تُسَلِّفُهُ تُرِيدُ بِهِ وَجْهَ صَاحِبِكَ فَلَكَ وَجْهَ صَاحِبِكَ، وَسَلَفًا تُسَلِّفُهُ لِتَأْخُذَ خَيْشًا بِطَيْبٍ فَذَلِكَ الرَّبَا. قَالَ: فَكَيْفَ تَأْمُرُنِي يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ؟ قَالَ أَرَى

أَنْ تَشَقَّ الصَّحِيفَةَ، فَإِنْ أَعْطَاكَ مِثْلَ الَّذِي أَسْلَفْتَهُ قَبْلَتَهُ، وَإِنْ أَعْطَاكَ دُونَهُ فَأَخَذْتَهُ أُجْرَتَ، وَإِنْ أَعْطَاكَ أَفْضَلَ طَيِّبَةً بِهِ نَفْسُهُ فَذَلِكَ شُكْرٌ شَكَرَهُ لَكَ، وَلَكَ أَجْرٌ مِمَّا أَنْظَرْتَهُ.

8. (338)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre, bir adam İbnu Ömer (radiyallahu anh)'e gelerek: "Ben birisine bir borç verdim. Bana, bunu daha üstün bir şekilde iade-sini şart koştum" dedi ve hükmünü sordu. İbnu Ömer (radiyallahu anh): "Bu ribadır" diye cevap verdi ve şu açıklamada bulundu: "Borç verme işi üç şekilde cereyan eder:

1- Borç vardır, bunu vermekle sâdece Allah'ın rızasını düşünürsün. Karşılı-ğında sana rıza-yı ilâhî vardır.

2- Borç vardır, bununla arkadaşını memnun etmek istersin.

3- Borç vardır, temiz bir malla pis bir şey almak için bu borcu verirsin. İşte bu ribâdır".

Adam: Öyleyse bana ne emredersiniz, ey Ebu Abdurrahman? diye sordu. İbnu Ömer şu açıklamada bulundu. "Akdi yırtmanı tavsiye ederim. Borçlu, verdi-ğin miktarı aynen iade ederse alırsın. Verdiğinden daha az iade eder, sen de alırsan sevap kazanırsın. Eğer sana, daha iyi birşeyi gönül hoşluğu ile verirse, bu sana bir teşekkürdür, böylece teşekkürünü ifade ediyor demektir. Sana ayrıca, ona vade tanıdığın için sevap vardır. Muvatta, Büyû 92, (2, 681-682).

9- وعن مجاهد أن عمر رضى الله عنهما: [اسْتَسْلَفَ دَرَاهِمَ فَقَضَى صَاحِبُهَا خَيْرًا مِنْهَا، فَأَبَى أَنْ يَأْخُذَهَا، وَقَالَ: هَذِهِ خَيْرٌ مِنْ دَرَاهِمِي. فَقَالَ ابْنُ عَمْرٍ: قَدْ عَلِمْتُ وَلَكِنْ نَفْسِي بِذَلِكَ طَيِّبَةٌ].

9. (339)- Mücâhid'in anlattığına göre, "İbnu Ömer (radiyallahu anh) bir miktar borç para aldı. Bunu sâhibine daha iyi bir şekilde ödedi. Borç veren adam: "Bu, verdiğimden efdaldır (fazladır) diyerek almak istemedi. İbnu Ömer adama: "Bi-liyorum, ancak içim bu şekilde rahat edecek" dedi. Muvatta, Büyû 90, (2, 681).

AÇIKLAMA:

İmam Mâlik, önceden her iki tarafca şart koşulmamak kaydıyla, borçlunun,

borcunu öderken, içinden gelerek, bir fazlalıkta bulunduğu takdirde bunun faiz olmayacağını ifade etmiştir. Bunun borçlunun içinden gelmesi, gönül hoşluğu ile vermesi şarttır. Verilen fazlalık şart gereği, âdet icabı, vaa'd sonucu olursa câiz olmaz. Ayrıca bu fazlalık bir başka eksikliği kapatmamalıdır. Sözelimi on aded düşük altına mukabil sekiz aded kıymetli altın ödemek veya on aded âdi sikke altın almışken, on aded iyi altın ödemek gibi, bu durum da ribâ sıyılır.

۱۰- وعن سالم قال: [سُئِلَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ الرَّجُلِ يَكُونُ لَهُ الدِّينُ عَلَى رَجُلٍ إِلَى أَجَلٍ فَيَضَعُ عَنْهُ صَاحِبُ الْحَقِّ لِيُعْجَلَ الدِّينَ فِكْرَهُ ذَلِكَ وَنَهَى عَنْهُ].

10. (340)- *Salîm* (radiyallahu anh) anlatıyor: “*İbnu Ömer* (radiyallahu anh)’e belli bir vâde ile bir başkasında alacağı bulunan adam, parasını daha çabuk alabilmek için bir kısmından vaz geçecek olsa? diye sordular. *İbnu Ömer* bunu hoş görmedi ve bu davranışı yasakladı”. Muvatta, Büyû 82, (2, 672).

AÇIKLAMA:

İmam Mâlik ve *Ebu Hanîfe* vadeyi kısaltma karşılığında borcun azaltılmasını tecvîz etmemişlerdir. *İbnu Abbâs* (radiyallahu anh) bunu tecvîz eder. Şâfiî’nin her iki görüşe de sâhip olduğu belirtilir.

۱۱- وعن عبيد بن أبي صالح قال: [بَعَثْتُ بَرًّا مِنْ أَهْلِ دَارِ نَحْلَةَ إِلَى أَجَلٍ فَأَرَدْتُ الْخُرُوجَ إِلَى الْكُوفَةِ فَعَرَضُوا عَلَيَّ أَنْ أَضَعَ لَهُمْ وَيَنْقُدُونِي فَسَأَلْتُ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ فَقَالَ: لَا أَمْرُكَ أَنْ تَفْعَلَهُ، وَلَا أَنْ تَأْكُلَ هَذَا وَتُؤْكَلَهُ]. هَذِهِ الْآثَارُ الثَّلَاثَةُ أَخْرَجَهَا مَالِكٌ.

11. (341)- *Ubeyd İbnu Ebî Sâlih* anlatıyor: “*Be Nahle* ehline bez sattım. Bir müddet sonra *Kûfe*’ye gelerek fiyattan biraz inmem halinde *peşin*’i *Zeyd İbnu Sâbit*’e sordum. Bana: “*Hayır, bu işi (ribayı) ne senin yemeni, ne de (satın alanlara)*” Muvatta, Büyû, 81, (2, 671).

Al-
ibid
utün
ak'ı an-

۱۲- وعن أم يونس قال: [جاءت أم ولد زيد بن أرقم رضى الله عنه إلى عائشة رضى الله عنها فقالت: بعثت جارية من زيد بمائة درهم إلى العطاء ثم اشتريتها منه قبل حلول الأجل بمائة درهم، وكنت شرطت عليه أنك إن بعثتها فأنا أشتريها منك فقالت عائشة رضى الله عنها: بسمنا شريت وبسمنا اشتريت: أبلغى زيد بن أرقم أنه قد أبطل جهاده مع رسول الله ﷺ إن لم يثب منه. قالت فما يصنع؟ فقالت عائشة رضى الله عنها «فمن جاءه موعظة من ربه فانتهى فله ما سلف وأمره إلى الله» الآية فلم يتكرر أحد على عائشة رضى الله عنها، والصحابة رضى الله عنهم متوافرون].

12. (342)- Ümmü Yunus (radiyallahu anhâ) anlatıyor: “Zeyd İbnu Erkam (radiyallahu anh) ‘in Ümmü Veled’i (çocuk doğurmuş câriyesi), Hz. Aişe (radiyallahu anh)’ye uğradı ve dedi ki: “Zeyd’in bir câriyesini el-Atâ’ya sekizyüz dirheme sattım. Sonra aynı câriyeyi ondan, ödeme zamanı dolmazdan önce altıyüz dirheme satın aldım. Ayrıca ben kendisine, bunu satacak olursan senden ben satın alacağım diye şart koşmuştum”. Hz. Aişe (radiyallahu anha): “Şart koşman da uygunsuz, satın alman da uygunsuz olmuş. Zeyd İbnu Erkam’a söyle ki, bu iş sebebiyle tevbe etmezse, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’la birlikte yaptığı cihadı iptal etmiştir”: dedi.

Kadın: “Zeyd ne yaptı ki (böyle hükmediyorsun)?” diye sorunca Hz. Aişe cevap olarak şu âyeti okudu: “Kime Rabb’inden bir öğüt gelir de faizcilikten geri durursa, geçmişi kendisinedir, onun işi Allah’a aittir...” (Bakara, 275). Ashab’tan pek çoğu hayatta olduğu halde, kimse bu hükümden dolayı Hz. Aişe’yi reddetmedi”.

۱۳- وعن زيد بن أسلم قال: [كان الربا الذي أذن الله فيه بالحرب لمن لم يتركه عند الجاهلية على وجهين: كان يكون للرجل على رجل حق إلى أجل فإذا حل الأجل قال صاحب الحق: أتقضى أم تربي؟ فإن قضاه أخذ منه، وإلا طواه إن كان مما يكال أو يوزن أو يذرع أو

يُعَدُّ، وَإِنْ كَانَ سِتًّا رَفَعَهُ إِلَى الذِّى فَوْقَهُ وَأَخْرَهُ عَنْهُ إِلَى أَجَلٍ أَبْعَدَ مِنْهُ. فَلَمَّا جَاءَ الْإِسْلَامُ أُنْزِلَ اللَّهُ تَعَالَى: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» -إلى- وَإِنْ تَبَيَّنَ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ إِلَى آخِرِهَا]. أَخْرَجَهُ رَزِين.

13. (343)- Zeyd İbnu Eslem anlatıyor: “Cenab-ı Hakk’ın terketmeyenler için harb etmeye izin verdiği riba, câhiliye devrinde iki şekilde cereyan ederdi:

1- Bir kimsenin diğer bir kimsede, vadeli bir alacağı bulunurdu. Vade dolunca alacaklı: “Ödeyecek misin yoksa faizlesin mi?” derdi. Borçlu öderse öbürü alırdı. Ödemezse, ölçeklenen, tartılan, ekilen veya sayılan çeşitten ise alacak katlanırdı.

2- Yaşla ölçülen bir mal ise, daha üst mertebeye kaydırılır, vâde de uzatılırdı. İslâm gelince Cenab-ı Hak şu âyeti indirdi: “Ey iman edenler! Allah’tan sakının, inanmışsanız faizden arta kalmış hesaptan vazgeçin. Böyle yapmazsanız, bunun Allah’a ve Peygamberine karşı açılmış bir savaş olduğunu bilin. Eğer tevbe ederseniz sermayeniz sizindir. Böylece haksızlık etmemiş ve haksızlığa uğramamış olursunuz” (Bakara 278-279).

Bu rivâyeti Rezîn tahrîc etti.

BEŞİNCİ BAB
MUHAYYERLİK HAKKINDA

۱- وعن ابن عمر رضي الله عنهما. أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: [الْمُتَبَايعَانِ] بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَفْتَرِقَا، أَوْ يَقُولَ أَحَدُهُمَا لِلْآخَرِ: اخْتَر، وَرُبَّمَا قَالَ: أَوْ يَكُونُ بَيْعَ خِيَارٍ. أَخْرَجَهُ السَّيْتَةُ.

1. (344)- İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Alış-veriş yapanlar, birbirlerinden ayrılmadıkça (akdi bozmakta) muhayyerdirler. Veya alış-veriş yapanlardan biri diğerine “muhayyersin” demişe yine muhayyerdir”. Ravi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın belki de “Alış-veriş yapanlardan biri “muhayyerlik şartı üzere olsun demişe” şeklinde buyurmuş olacağında şüphe etmektedir”. Buhârî, Büyû, 42, 43, 44, 46; Müslinî, Büyû 45, 47, (1531); Tirmizî, Büyû 26, (1246); Ebu Dâvud, Büyû 53. (3454); Nesâî, Büyû 9, (7, 248); Muvatta, Büyû 79, (2, 671); İbnu Mâce, Ticârât 17, (2181).

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, alış-veriş yapanların akitten sonra birbirlerinden ayrılmadıkça satış akdini bozup bozmamakta serbest olduklarını ifâde eder. Alimler, ayrılmanın nasıl tahakkuk edeceği hususunda ihtilâf etmiştir. Bir kısmı “bedenen” ayrılmayı, bir kısmı da “kavlen” ayrılmayı anlamıştır.

İmam Mâlik, İmam Azam ve İmam Muhammed ayrılmanın “kavli” olduğunu söylerler. Onlara göre satıcı: “Sattım”, müşteri de: “Aldım” dedi mi akit kesinleşmiş ve iki taraf birbirinden ayrılmış sayılır. Artık her iki tarafa da muhayyerlik tanınmaz. Ancak bizzat hadislerde temas edildiği üzere, müşteri o ma-

lı görmek, kusursuz olmak veya muhayyer olmak gibi bir şartla almış ise bu şartlara binâen akdi bozarak malı iade edebilir.

İmam Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel (rahimehumullâh) başta olmak üzere diğer birçok âlimlere göre alıcı ile satıcının ayrılmalarından murad “bedenen birbirlerinden uzaklaşmalarıdır”.

Arkadan kaydedeceğimiz 346 numaralı hadîsteki “*Muhayyerlik şartıyla yapılan satış müstesnâ*” cümlesinde kastedilen “muhayyerlik” hakkında üç görüş söz konusudur:

1- Muhayyerlik akid tamamlandıktan sonra o meclisten ayrılmadan sübût bulur. Yani “alıcı ile satıcı birbirinden ayrılmadıkca muhayyerlik var” diye takdîr edilir.

2- İkinci kavle göre, bundan maksat üç gün veya daha az bir müddet muhayyerlik şartıyla yapılan akittir. Bu durumda, muhayyerlik, tesbit edilen bu müddet esnasında devam eder.

3- Üçüncü görüşe göre, “*meclis muhayyerliği bulunmamak şartıyla yapılan satış müstesnâdır*” demektir. Bu durumda akdin yapılması ile satış tamamlanır, artık muhayyerlik yoktur.

Bu üç görüşten birincisi en sahîh olanıdır. Alimler bunu çoğunlukla kabul etmekten başka bilhassa üçüncü görüşün nasslara zıt düştüğü ve dolayısıyla bâtil olduğu husûsunda fikir beyân etmişlerdir.

Nevevî, “*Alış-veriş yapanlardan biri diğerine “muhayyersin” demişse...*” cümlesinden: “satışın muteber olduğunu ihtiyar et” mânâsını anlar. Ve şu açıklamayı sunar: “*Öbürü ihtiyar ederse satış kesinlik kazanır... Sükût ederse hıyâr (satıştan dönme) hakkı devam eder. Satışın kesinleşmesini sözle ifâde eden tarafın ihtiyâr hakkının devam edip etmeyeceği hususunda ashâbımız (Şâfiîler) iki görüş ileri sürmüştür. Sahîh olanı, devam etmeyeceğine dâir olanıdır, hadîsin zâhirine uygun olan görüş de budur*”. Nevevî’nin bu yorumunu kaydeden Aynî, cerhetmek maksadıyla, *Hattâbî*’nin şu yorumunu kaydeder: “*Bu hadîs, hıyârı’l-meclîs’in mevcûdiyetine açık bir delildir. Ayrıca, hadîslerin zâhirine muhâlefet olarak yapılan bütün tevilleri de iptal etmektedir. Hadîsin sonunda gelen: “Alış-verişi yaptıktan sonra ayrılırlar da...” cümlesi* ⁽³⁾ *de aynen bunun gibidir. Bu da,*

3) Bu cümle müteakip 345 numaralı rivâyette yer alacaktır.

açık bir şekilde, bedenî ayrılıkla, muhayyerlik hakkının kalktığını gösterir. Zîrâ, kastedilen ayrılmadan maksad sözle olan ayrılma olsaydı hadîsin bir mânası kalmazdı". Hattâbî'ye Aynî şu cevabı verir: "Bu hadîs alış-veriş yapanlardan biri, diğerine bir icab'ta (teklif'te) bulununca diğerinin kabûl edip etmemekte muhayyer olduğu husûsunda açık bir delildir, bu doğru. Ancak bir taraftan "icab", diğer taraftan da "kabûl" vâki olunca akit tamam olur, bundan sonra -hususî şekilde koşulan şartla, hıyârü'l-ayb dışında- hıyâr (akdi bozma) hakkı yoktur. Bunun delili de Nesâî'de kaydedilen Semüre (radıyallahu anh) hadîsidir:

"Alış veriş yapanlar birbirlerinden ayrılmadıkça ve her biri, diğerinden dilediğini almadıkça muhayyerdirler..." Aynî, Tahâvî'nin hadîsle ilgili şu yorumunu ilâve eder: "Bu hadîste yer alan "...her biri, diğerinden dilediğini almadıkça" sözü, alış-veriş yapanlara tanınan muhayyerlik'in aralarında akdin kesinleşmesinden evvele ait olduğuna delalet eder. Öyle ise, akid müşterinin râzı olacağı husûs üzerine cereyan eder, râzı olmayacağı şey üzerine değil. Çünkü bu meselede, hadîste mezkûr olan ayrılıktan maksadın, alış-veriştan sonra vâki bedenî ayrılma olduğunu söyleyenler arasında, müşterinin maldan dilediği kadarını alıp geri kalanı bırakma hakkına sahip olmadığı, ya tamamını alıp, ya da tamamını terketmesi gerektiği hususunda hiçbir ihtilaf yoktur." Aynî şu neticeyi kaydeder: "Bu da gösterir ki, ayrılıktan maksad "kavli ayrılık"tır, "bedenî" değil. Hattâbî'nin "...hadîslerin zâhirine muhalif olarak yapılan bütün te'villeri iptal eder" sözü hanefîler nezdinde müselleme değildir. Çünkü iki te'vil birbirine zıd düşerse hadîs üzerinde tevakkuf edilir ve kıyasla amel edilir. İmdi alış-veriş, icâre gibi, bâzı malların menfaatlerine mâlik olmayı sağlayan akidlerin hepsi -icâb ve kabulle gerçekleştikleri için- nikâh akdine kıyas olunur. Nasîki nikâh akdinde, akid tamamlandıktan sonra bedenî ayrılık şartı koşulamazsa, alış-veriş akidlerinde de böyle bir şart koşulamaz.

İmam Mâlik der ki: "Alış-veriş yapanların birbirlerinden ayrılmaları hususunda belli bir sınır, muayyen bir vakit konmamıştır. Öyle ise, akdin kesinleşmesini bedenî ayrılığa talik etmek, akdi, -Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yaklaşmış olduğu mülâmese ve münâbeze satışlarında, veya meçhûl vâdeli muhayyerlik hakkı tanıyan alış-verişlerde olduğu gibi- meçhûlat üzerine bina etmek gibidir ve böyle bir akit katî surette fâsiddir.

345 ۲- وفي رواية للشيخين: [إذا تباع الرجلان فكل واحد منهما بالخيار ما لم يتفرقا أو يُخَيَّر أحدهما الآخر، فإن خیر الآخر فتبایعا على ذلك فقد وجب البيع، وإن تفرقا بعد أن تبایعا ولم يترك واحد منهما البيع فقد وجب].

2. (345)- *Sahiheyn*'de gelen bir rivâyette şöyle buyurulmuştur: “İki kişi alış-verişte bulununca, onlar ayrılmadıkça, veya biri diğerini muhayyer bırakmadıkça her ikisi de muhayyerdir. Biri diğerini muhayyer bırakır da bu şartla alış-veriş yaparlarsa artık akit kesinleşmiştir. Alış-verişi yaptıktan sonra ayrılırlar da ikisinden biri satıştan vazgeçmezse yine satış kesinleşmiştir”. Bu-hârî, Büyü 45; Müslim, Büyü 44, (1531).

AÇIKLAMA, için önceki hadîse bakınız.

346 ۳- وفي أخرى لمسلم: [كل يبعين لا ينع بينهما حتى يتفرقا إلا بيع الخيار].

3. (346)- *Müslim*'in bir diğer rivâyetinde şöyle buyrulmuştur: “Alış-veriş yapan herhangi iki kişi arasında, birbirlerinden ayrılmadıkça akit kesinleşmiş olmaz. Ancak muhayyerlik şartıyla yapılan satış müstesna!” Müslim, Büyü 46, (1531).

AÇIKLAMA, için 344 numaralı hadîsin açıklamasına bakınız.

347 ۴- وله في أخرى. قال نافع: [وكان ابن عمر رضي الله عنهما إذا باع رجلا فأراد أن لا يقيله قام فمشى هنيئة ثم رجع].

4. (347)- *Müslim*'in bir diğer rivâyetinde Nafi der ki: “İbnu Ömer (radiyalahu anhüma) bir kimse ile alış-veriş yapınca bu satışın bozulmasını istemedi mi kalkar biraz yürür, sonra geri dönerdi”. Müslim, Büyü 45, (1531).

AÇIKLAMA:

Başka rivâyetlerde “İbnu Ömer hoşuna giden birşey satın alınca arkadaşından ayrılırdı”. “İbnu Ömer alış-veriş yapınca, akdin kesinlik kazanması için oradan ayrılırdı” şeklinde ifadeler gelmiştir. Müteakip rivâyet de bu gruba dahildir. Bütün bu rivâyetler, İbnu Ömer'in, hadîste gelen “ayrılma”dan bedenlen ayrılmak”ı anladığı ortaya çıkmaktadır.

348 - ٥ - وفي أخرى للترمذی: [كان ابن عمر إذا ابتاع بيعاً وهو قاعد قام ليحب له].

5. (348)- *Tirmizi*'nin bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: “İbnu Ömer, bir alış-verişi oturarak yapmış ise, akdın kesinleşmesi için ayağa kalkardı.” *Tirmizî*, *Büyû* 26, (1245).

349 - ٦ - وعن حكيم بن حزام رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ البَّيْعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا، فَإِنْ صَدَقَا وَبَيَّنَّا بُورِكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا، وَإِنْ كَتَمَا وَكَذَبَا مُحِقَتْ بَرَكَةُ بَيْعِهِمَا]. أخرجه الخمسة:

6. (349)- *Hakîm İbnu Hizâm* (radiyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Alış-veriş yapanlar birbirlerinden ayrılıncaya kadar muhayyerdirlere. Eğer doğru söyler ve (her şeyi) beyan ederlerse bu alış-verişleri her ikisi hakkında da mübarek kılınır. Gerçeği gizlerler ve yalan söylerlerse, alış-verişlerinin bereketi kalmaz”. *Buhârî*, *Büyû* 19, 22, 42, 44, 46; *Müslim*, *Büyû* 47, (1532); *Ebû Dâvud*, *Büyû* 53, (3459); *Tirmizî*, *Büyû* 26, (1246); *Nesâî*, *Büyû* 8, (7, 244).

AÇIKLAMA:

Alış-veriş yapanların doğru söylemeleri fiyat, malın kalitesi, ödeme şekli gibi, her iki tarafı ilgilendiren hususların hepsine şâmilidir. *Beyân*'dan maksad da, satılan eşyanın ve semenin kusurunun, olduğu gibi eksiksiz açıklanmasıdır. Alış-verişin mübarek kılınması, fâidesinin çok olması ve her iki tarafa da hayırlı kılınmasıdır. İbnu Hacer, zâhirî mânânın esas alınabileceğini, zirâ, hile ve yalandaki uğursuzluğun, akdın üzerine çökerek, bereketini kaldırabileceğini belirtir. Keza bu hâlin sadece hile ve yalana yer veren tarafa gelip, öbür tarafın bu bereketsizliğin dışında kalmasının da muhtemel olduğunu belirten *İbnu Hacer*, *Buhârî sarihlerinden İbnu Ebî Cemre*'nin bu ikinci görüşü tercih ettiğini söyler.

350 - ٧ - وعن عبد الله بن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ البَّيْعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا إِلَّا أَنْ تَكُونَ صَفَقَةً خِيَارٍ فَلَا يَحِلُّ أَنْ يُفَارِقَ صَاحِبُهُ خَشْيَةً أَنْ تُسْتَقِيلَهُ]. أخرجه أصحاب السنن.

7. (350)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radiyallahu anhüma) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Alış-veriş yapan iki taraf, birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler. Ancak, aralarında muhayyerlik anlaşması varsa bu müstesna. Bu durumda, “karşı taraf pişman olur da akdi bozar” korkusuyla birinin oradan ayrılması helâl olmaz. Tirmizî, Büyû 26, (1247); Ebu Dâvud, Büyû 53, (3954); Nesâî, Büyû 11, (7, 251-252).

AÇIKLAMA:

Alış-verişin kesinleşmesini sağlayan “ayrılma”yı akid meclisini terkederek “bedenen ayrılma” olarak anlayan Tirmizî hazretleri hadîsle ilgili olarak şu açıklamaya da yer verir: “Bunun mânâsı, alış-veriştten sonra, muhayyer taraf pişman olarak alış-veriştten vazgeçer korkusuyla (mukayyerlik hakkına sahip olmayan tarafın) onu terketmesidir. Şayet ayrılıktan murad kavli ayrılık (yani her iki tarafın alış-veriş akdini kesin bir dille ifade etmiş olmaları) olup, bu akidden sonra muhayyerlik bulunmasaydı, bu hadîs mânasız olurdu. Zira hadîste: “Karşı taraf pişman olur da akdi bozar korkusuyla oradan ayrılması helâl olmaz” buyrulmaktadır.

Şu halde bu hadîs, “ayrılık”ın kavli değil, bedenî ayrılık olduğuna delîl olmaktadır. Ancak 344 numaralı hadîsle ilgili olarak kaydettiğimiz açıklamalara göre aksi de söylenmiştir ve Hanefiler başta, bir kısım fakihler, akdi kesinleştiren ayrılığın bedenî değil, kavli ayrılık olduğu görüşünü benimsemişlerdir.

8- وفي أخرى لأبي داود عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: لا يَتَفَرَّقُ اثْنَانِ إِلَّا عَنْ تَرَاضٍ].

8. (351)- Ebu Dâvud’un Ebu Hureyre (radiyallahu anhu) hazretlerinden kaydettiği bir rivâyette şöyle denir: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Alış veriş yapan her iki taraf da akitden memnun kalmadıkça ayrılmasınlar”. Ebu Dâvud, Büyû 53, (3458); Tirmizî, Büyû 27, (1248).

AÇIKLAMA:

Aliyyu'l-Kâri, Mirkât’da: “Allahu âlemin hadîsten murad şudur” dedikten sonra açıklar: “Alım ve satım yapan her iki taraf da malın kabzı ve semenin ödenmesiyle ilgili bütün hususlarda eksiksiz anlaşmış olarak ayrılmalıdır”. Aksi takdirde bir kısım mahzurlar hâsıl olur. İşte şeriat bunu yasaklamıştır. Mamafih

hadîsten şu da anlaşılabilmektedir: Ayrılmak isteyen taraf arkadaşına: “Malı almak istiyor musun?” der. Öbür taraf akdi bozmayı isterse akdi bozar. Bu mâna, bu babtaki ikinci hadîse de muvâfık düşüyor.

Bu hadiste ifâde edilen nehy (yasaklama) tahrîmî değil tenzihi'dir, yani şiddetli değil hafif bir yasaktır, zira taraflardan birinin izni veya bilgisi olmadan öbürünün akid meclisini terketmesinin helâl olduğu hususunda icma mevcuttur.

Hadîste, her iki tarafın hıyârü'l-meclis (yani, berâberlikleri sırasında akdi bozma) hakkına sâhip olduklarına delil mevcuttur, aksi halde bu hadîsin mânası olmaz diyen de olmuştur.

352 ٩- وعن جابر رضى الله عنه. [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ خَبِرَ أُغْرَابِيًّا
بَعْدَ الْبَيْعِ]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ وَصَحَّحَهُ.

tanın sözü esas alınır. Müşteri muhayyer bırakılır''. Muvatta, Büyü 80, (2, 671); Tirmizî, Büyü 43, (1270); Metin *Tirmizî*'ye aittir.

AÇIKLAMA:

Alış-veriş yapanların ihtilâfından maksat, satıcı ile müşteri arasında fiyatın miktarı, muhayyerlik şartı veya bir başka hususta, taraflardan birinin elinde kendi iddiasını te'yid edici bir delil olmaksızın çıkan anlaşmazlıktır. Burada, ihtilâfın çıktığı mesele zikredilmemiştir. İlmü'l-Meânî kâidesince, bu makamda, böylesi mutlak ifâde hükmün tâmîmine sebeptir. Yâni, ihtilâf her neyi alakadar ederse etsin demektir: Fiyatla ilgili olur, malla ilgili olur, akde konulması meşru şartlarla ilgili olur, kısacası *alış-veriş sebebiyle müşteri ile satıcı arasında mevzubahis olabilecek herhangi meşrû bir mesele üzerine çıkan ihtilafta...* demektir. Bazı rivâyetlerde fiyatla ilgili ihtilâfın tasrîh edilmiş olmasının, buradaki hazfa dayanarak ifade edilen tâmîme münâfi olmadığı belirtilmiştir.

Öyle ise her çeşit ihtilafta müşteri delil getiremeyince, yemin ettiği takdirde, satıcının sözü esas alınacak demektir. Müşteri, satıcının sözüne uygun şekilde akdi kabûl edip etmemekte muhayyerdır. Satan kimsenin yemin etmesi gereğini ifâde için bazı âlimler: Alıcı ile satıcı arasında fiyat, mal veya koşulan şartlarla ilgili bir ihtilâf çıktığı vakit yemin ettiği takdirde satıcının sözü esas alınır, çünkü şeriatta, *sözü esas alınacak olana yemin ettirilir*⁽⁴⁾ kaidesi mevcuttur diyerek, hadîsi bu hükme delil göstermiştir. Ancak aynı hükme, *Ahmed İbnu Hanbel* ve *Ne-sâf*'nin bir rivâyetinden getirilen delille ulaşanlar da olmuştur. Çünkü *Ebû Ubeyde*'den yapılan mezkûr rivâyete göre, fiyat hususunda ayrı ayrı rakamlar iddia ederek kendisine (aleyhissalâtu vesselâm) müracaat eden iki kişiden satıcıya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yemin ettirmiş, sonra müşteriyi bu fiyatla alıp almamakta muhayyer bırakmıştır.

Neylû'l-Evtar'da *Şevkânî*, satıcı ile müşteri arasında ihtilaf çıktığı vakit, her iki tarafın rızasıyla anlaşmanın feshine gidilmemesi halinde takîp edilecek muamele husûsunda satıcının sözünün, yemin etmesi şartıyla esas alınarak ihtilâfın giderileceğini söyler. Her iki tarafın rıza göstererek feshe gitmesinin câiz olduğunu belirtir.

4) Bu kâide:

Tirmizî'de kaydedilir.

İhtilaf çıktığı zaman takîp edilecek yol hususunda, ihtilâfa konu olan malın mevcut veya telef olması arasında fark olmadığı, her iki halde de aynı yola gidileceği belirtilir.

Yine Neylû'l-Evtâr'da dikkat çekilen bir husûsu kaydetmekte fayda var: Satıcı ile müşteri arasındaki ihtilafların hallinde “satıcıya yemin ettirip, sözünü esâs almak” prensibini, bazı ihtilâfların hallinde bütün alimler ittifakla kabul ederken, bazı ihtilâfların hallinde kabul edememişlerdir. Bu meselede ulemayı ihtilâfa sevkeden sebep şu hadîsin hükmüdür: “İhtilaflarda dâvacıdan delil istenir, dâvalıya da yemin teklif edilir”. Bu hadîsin hükmü umûmidir, hangi çeşit dâvâ olursa olsun delil dâva sahibinden, yemin de dâva edilenden istenecektir, hangisi satıcı hangisi müşteri bakılmayacaktır. Halbuki üzerinde durduğumuz hadîs yemini satıcıya teklif edip, onun sözünü esas alıyor, delili de -davacı veya davalı oluşuna bakmadan- müşteriden talep ediyor. İki hadîs arasında umum-husûs münâsebeti mevcuttur ve aynı meseleye temas etmeleri cihetiyle de müteâzırdırlar. Şöyle ki malı satan davacı olsa birine göre yemin edecek, diğerine göre delil getirecek. Şu halde, bu iki hadîsten biri, hâricî şartlara bakılarak tercih edilip amelde esas kılınacaktır...”

Şevkânî bu açıklamadan sonra “Delîl getirmeyi dâvacıya, yemîn etmeyi dâvalıya” yükleyen hadîsin râcih olduğunu gösteren deliller kaydeder.

۱۱- وعن أبي الوضئ قال: [غَزَوْنَا غَزْوَةً فَتَرَلْنَا مَنَزِلًا فَبَاعَ صَاحِبُ لَنَا فَرَسًا بِغَلَامٍ ثُمَّ أَقَامَا بِقِيَّةِ يَوْمِهِمَا وَلَيْلَتِهِمَا؛ أَصْبَحْنَا حَضَرَ الرَّجُلِ فَقَامَ الرَّجُلُ إِلَى فَرَسِهِ لِيُسْرِجَهُ فَتَدِمَ فَأَتَى الرَّجُلَ فَأَخَذَهُ بِالْبَيْعِ فَأَتَى الرَّجُلُ أَنْ يَدْفَعَهُ إِلَيْهِ، فَقَالَ: بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَبُو بَرْزَةَ صَاحِبُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَأَتَيْتَاهُ فَأَخْبَرَاهُ فَقَالَ: أَنْتَرَضِيَانِ أَنْ أَحْكُمَ بَيْنَكُمَا بِقَضَاءِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ؟ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: الْبَيْعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا، وَلَا أَرَاكُمَا اقْتَرَضْتُمَا]. أخرجه أبو داود.

11. (354)- Ebu'l-Vadî anlatıyor: “Bir gazvede bulunduk. Bir yere indik. Bir arkadaşımız, bir köle karşılığında bir at sattı. O günün geri kalan kısmında ve geceleyin beraber kaldılar. Sabah olunca göç hazırlığı yapıldı. Adam kalkarak atını eğerlemeye gitti. Bu satıştan pişman olmuştu. Öbürüne gidip akdi bozmak

istedi. Fakat diğeri kabul etmedi, atı vermeyi reddetti ve: “Aramızda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın ashabından Ebu Berze hakem olsun” dedi. Ona gelip, durumu anlattılar. Ebu Berze: “Aranızda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın hükmüyle hükmetmeme razı mısınız? Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurmuştu ki: “Alım-satım yapanlar, birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler”. Ben sizi ayrılmış göremiyorum”. Ebu Dâvud, Büyû 53, (3457).

AÇIKLAMA:

Hadîs, Ebu Berze (radıyallahu anh)’nin, “ayrılma”yı bedenî ayrılma anlamadığını, çok geniş bir meclis telakkisine sahip olduğunu, şöyle ki, onun nazarında o mekanı terketmedikçe bedenî ayrılmaların da gerçek “ayrılma” sayılmadığını göstermektedir. Zira, Ebu’l-Vadî’, alış verişten sonra günün geri kalan kısmı ile gecenin de orada geçirildiğini belirtmektedir. Ebu Berze buna rağmen “Ben sizi ayrılmış göremiyorum” demiştir. Şurası muhakkak ki, bu müddet içerisinde yeme, içme, abdest bozma gibi çeşitli ihtiyaçlar için birbirlerinden ayrılmış olmalıydılar. Ancak bu ayrılmalar aynı mekan çerçevesindedir. Üstelik, hadîsin Tirmizî’de gelen vechinde hâdisenin gemi içerisinde geçtiği belirtilir.

Ayrılma’yı “bedenî ayrılma” şeklinde anlamada Ebu Berze’nin yalnız olmadığı, Buhârî’de İbnu Ömer, Şureyh, Şa’bî, Tâvus, Âtâ, İbnu Ebî Mûleyke gibi başkalarının da bu görüşte olduğu belirtilmiştir.

344 numaralı hadîsin açıklamasında da uzunca temas edildiği üzere, akdin kesinleşmesini sağlayan “ayrılma”nın tavsifinde âlimler ihtilâf etmişlerdir.

Hattâbî, Meâlim’de bilhassa Mâlikî ulemasının, “ayrılma”yı belirleyen muayyen bir tarifi yokluğundan yakındıklarını kaydeder. Selef ulemasının bu ihtilâfı halefe bir kısım rahatlıklar sağlamıştır denebilir. Çünkü onlar: “Bu ve benzeri meselelerde halkın örf ve âdetini esas almayı prensip edinmişler, alıcı ve satıcı her ikisinin birlikte bulundukları mekânın hâline itibar etmişlerdir. Sözgelimi geniş bir evde idiyse, biri bulunduğu meclisi terkederek bir başka oda veya bölme-ye geçti ise, arkadaşından “ayrılmış”tır. Bunlar bir çarşıda veya dükkanda olsalar, ayrılma, birinin arkadaşından ayrılıp birkaç adım atmasıyla tahakkuk eder.

ALTINCI BAB
ŞUF'A'YA DAİR HADİSLER

355 ۱- عن جابر رضى الله عنه قال: [قَضَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالشُّفْعَةِ فِي كُلِّ مَالٍ يُقْسَمُ، فَإِذَا وَقَعَتِ الْحُدُودُ وَصُرِّفَتِ الطُّرُقُ فَلَا شُفْعَةَ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ البخارى، ولفظ مسلم [في كُلِّ شَرِكَةٍ لَمْ تُقْسَمْ: أَرْبَعَةٌ أَوْ حَائِطٌ لَا يَجِلُّ لَهُ أَنْ يَبِيعَ حَتَّى يُؤْذَنَ شَرِيكُهُ، فَإِنْ شَاءَ أَخَذَ وَإِنْ شَاءَ تَرَكَ، فَإِنْ بَاعَ وَلَمْ يُؤْذَنْ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ].

1. (355)- Hz. 'Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu ves-selâm) taksim edilmedikçe her (akar) malda şüfâ hakkı bulunduğuna hükmetti. Araya sınırlar konup, yollar tayin edilince şuf'a hakkı kalkar". Bu hadîsi beş kitap da tahrir etmiştir. Buhârî, Şuf'a 1, Büyü 96, 97, Hiyel 14, Şirket 8-9; Müslim, Müsâkat 134 (1608); Nesâî, Büyü 108, 109, (7, 301); Ebû Dâvud, Büyü 73, (3513, 3514); Tirmizî, Ahkâm 33, (1370).

Müslim'deki metin şöyledir: "Henüz taksim edilmemiş arazi, mesken, bahçe gibi (akar nevinden) her ortaklıkta şüf'a hakkı vardır. (Ortaklarından birinin) ortağına haber vermeden satması helal olmaz. Satmadan önce haber verir, ortağı satın alır veya terkeder. Ortağına haber vermeden satarsa, ortağı bu mala (aynı fiyat karşılığında) hak sâhibi olur".

AÇIKLAMA:

Şuf'a kelime olarak bir şeyi diğerine katmaya, ilâve etmeye, denir. Böylece o şey bir iken iki, tek iken çift olur. Bu kelimenin yardım mânasına gelen şefâat kökünden geldiği de söylenmiştir. Dinî bir ıstılah olarak, ortaklık ve komşuluk

sebebiyle, bir akar üzerinde ortak ve komşunun, üçüncü bir şahsa satıldığı şartlar tahtında o mala temellük etme hakkıdır. Bu hak üç suretle ortaya çıkar:

1- Alimler, yukardaki hadisin sarahatinden hareketle taksim edilmemiş bir akarda ortak olan kimsenin, o akarda şuf'a hakkı bulunduğu ittifak ederler.

2- Ortaklıktan başka, herkese açık olmayan hususî kuyunun suyuyla sulama, hususî yoldan müştereken istifade gibi durumlarda da şuf'a hakkı doğmaktadır. Bu durumda tarla veya evin bitişikliği de aranmaz. *Hakk-ı şirb-i has'ta* veya *tarik-i has'ta* müştereklik, araya başka mülkler girse bile bu hakkı doğurur.

3- Üçüncü olarak, komşuluk, bitişiklik de şuf'a hakkını doğurmaktadır. Bazı âlimler komşuluğun şuf'a hakkı doğurmadığını söylemiştir.

Bu durumlarda satılacak mal önce şuf'a hakkı olana teklif edilir. O almadığı takdirde satılır. Haber verilmeden üçüncü şahsa satıldığı takdirde, şuf'a hakkı olan kimse aynı parayı ödeyerek, o akara cebren mâlik olur.

Hanefiler, bir binanın, üst katı birinin, alt katı birinin olduğu takdirde şuf'a hakkı doğacağına icthad etmişlerdir.

Şuf'a hakkı tanıyan komşuluğun tavsifi nasıldır? diye bir soru hatıra gelebilir. *Hanefilere* göre, bitişik komşu şuf'a hakkına sâhiptir. Ancak, satılacak evin etrafından kırk hânenin şuf'a hakkına sahip olduğunu söyleyen âlim de çıkmıştır. Hatta daha ileri gidip evin her cihetinden kırkar haneyi komşu addederler, sabah namazını müştereken aynı camide kılanları komşu addedenler olmuş ve hatta bütün şehir halkını birbirine komşu sayanlar da olmuştur. Bu çeşit telakkiler hiçbir zaman fiilî örneği bulunmayan ve tatbik imkânı da olmayan fantezik görüşler ise de, bir bakıma, yerleşim birimlerine yabancı unsurun sokulmasını önlemek düşünüldüğü takdirde işletilebilecek hikmetli içtihadlar diye saygıyla karşılanması gerekir. Bu meselede "bitişik komşu" prensibini koyan İmam-ı Azam, yukarıda açıklanan ifrat görüşlerle komşuya şuf'a hakkı tanımayarak tefrîte düşen şâfiiler arasında mutavassit ve tatbik imkanı olan makul yolu tutmuş olmaktadır.

ŞUF'A HAKKI ÂMDIR. Komşuya şuf'a hakkı tanıyan hadislerde "komşu" tâbiri âm olduğu için kâfir, müslim, köylü, şehirli büyük, küçük, hâzır, gâib ayrımı yapılmaz, bütün komşular bu hakka sâhiptir. *Ahmed İbnu Hanbel, Şâbî, ve Hasen* müslüman aleyhine zımmîye şuf'a hakkı olmayacağına kâil ise de, *Ebu Hanife, Mâlik, Şâfi* ve cümhura göre zımmî de şuf'a hakkına sâhiptir.

dedilen hadîsin bilhassa *Müslim* tarafından rivâyet edilen vechi, iyâde *akar* denen *gayr-ı menkulle* (ev, arsa, bahçe gibi) ilgili olur. Ancak, elbise bile olsa, ortaklığın girdiği herşeyde şüf'a vardır olmuştur.

۲- وفي أخرى لأبي داود والترمذی قال: [الجار أحقُّ بِشُفْعِهَا وَإِنْ كَانَ غَائِبًا إِذَا كَانَ طَرِيقَهُمَا وَاحِدًا]. 356

bu *Dâvud* ve *Tirmizî*'de gelen bir diğer rivâyet şöyledir:

komşusuna karşı şüf'a hakkına sâhiptir. Aynı yoldan işliyor-bulunmadığı takdirde, gıyâbında satış yapmaz, bekler". Ebu İsa, (3518); *Tirmizî*, *Ahkâm* 33, (1369); *İbnu Mace*, *Şüf'a* 2, (2494); 30, (7, 301).

1:

şüf'a hakkının gaybûbetle ortadan kalkmayacağını te'yid etmekte-
cına sahîp kişi, çocuksa, onun bülüğa ermesi beklenir. Bülüğa erince
ur veya kullanmaz. Keza, hak sâhibi, herhangi bir sebeple mevcut
ği zaman hakkını kullanabilir.

ır, bu hadîse dayanarak şüf'a hakkının sübûtu için, "mücerred kom-
değildir, yol birliği de gereklidir." hükmüne varmışlardır.

bazı âlimlerce sened yönüyle zayıf addedilmiştir.

۳- وفي أخرى للترمذی: [جارُ الدارِ أحقُّ بالدار]. 357

Tirmizî'nin bir diğer rivâyetinde: "Evin komşusu eve bir başka-
çok hak sâhibidir" buyrulmuştur. *Tirmizî*, *Ahkâm* 31, (1368), 33,

1A:

n da şüf'a hakkına sâhip olduğuna hükmetmiş olan *Hanefiler* bu ha-
etmişlerdir. Komşuluğun şüf'a hakkı doğurmadığını söyleyenler, ha-
câr (komşu)'dan murad ortak (şerik)'dir derler.

üz dinar verir. Ebu Râfi şöyle der:

iki oda için bana beşyüz dinar verdiler. Şayet Resûlullah (aleyhissalâm)'ın "Evin komşusu, eve bir başkasına nazaran daha çok hak" dediğini işitmemiş olsaydım, bu iki odayı dörtbin (dirhem)'e sana ver-
üz dinara başkasına verirdim".

âfi odalarını Sa'd (radıyallahu anh)'a satar.

İlîsi, yukarıda belirttiğimiz gibi Hanefîler, şüf'a-i câr'a yani komşulu-
hakkına sebep olduğu prensibine esas yaparken, şüf'a-i câr'ı inkâr edip
kının doğmasını mülkiyette iştirake istinat ettiren Şâfiîler bu hadîsi te'-
r. Derler ki: "Muhtemelen, Ebu Râfi ile Sa'd İbnu Ebî Vakkas bu iki
tak idiler. Hadîste her ne kadar "câr" yâni komşu kelimesi geçmiş ise
ça'da câr kelimesi şerîk (ortak) mânasına da kullanılmaktadır. Nitekim
in hanımına câre denir ve hayat ortağı mânasına gelir, komşusu mânası-
' derler.

İlîler bunu tekellüflü ve gerçekten uzak bir te'vîl kabul ederler. Ve Ebu
ortak olarak değil, müstakil olarak orada mülk sâhibi bulunduğunu söy-
u hususu bir başka rivâyetle de kuvvetlendirirler. Bu ikinci rivâyet Ömer
be'den yapılmıştır. Şöyle der: "Sa'd İbnu Ebî Vakkas'ın düz bir zemin
birbirine müteakıl olan iki evi vardı. Bu iki evin arasında on zira ge-
le bir açıklık vardı. Bunlardan, Mescid-i Nebevî'nin sağına rastlayanı ön-
bu Râfi'ye ait idi. Bilâhare, burasını Sa'd İbnu Ebî Vakkâs ondan satın

Şebbe'nin bu rivâyeti kesin şekilde Ebu Râfi ile Sa'd İbnu Ebî Vakkas
lahu anhüma) arasında ortaklık değil komşuluk bulunduğunu te'yîd ede-
nefi görüşün haklılığını destekler.

-I ŞÜF'A: Yukarıdaki hadîsten, mal sâhibinin, malını satmazdan önce, o
üf'a hakkı bulunan kimseye satış teklifinde bulunması hükmünü de çıkar-
ır. Ancak, bu husus ulema arasında bir kısım münâkaşalara sebep olmuş-
u Hanîfe, Mâlik ve Şâfiî (rahimehumullah)'ye ve bunların ashâbına göre,
kin, ortak maldaki hissesini, şüf'a hakkına sahip diğer ortağına satış teklîf
İmâcıyla bu ikincinin hakk-ı şüf'ası ortadan kalkmaz. Çünkü, bunlara göre,

le ise, satıştan önce, ortağına yapmış olduğu teklîf ortağının şüf'a hakkını iptal etmez, çünkü bu hak henüz tahakkuk etmemiştir. Bu sebeple, şüf'a hakkı bulunan kimse, satılan malı, satım muamelesinin bitmesinden sonra kesinlikle ortaya çıkan hakkına dayanarak aynı fiyatı ödeyerek satınalma hakkına sahiptir. Bu hususu, *Haneff* uleması şöyle bir prensiple ifade etmiştir: “*Şüf'a hakkının vâcib bir hak mâhiyetini kazanması için satılan malın mülkiyeti, satan ortaktan çıkmış olmalıdır*”.

Bey'in envain göre, bu esas şöyle tafsîl edilir: Bey-i fâsîd'de bâyiin hakk-ı istirdâdî sâkıt olmadıkça şüf'a câri olmaz. Şart-ı hıyar (muhayyerlik şartı) ile bey-i'de de eğer, muhayyer yalnız müşteri ise bâyi (satıcı) olan şerikin mülkiyeti zâil olmuş bulunacağından vücûb-ı şüf'a tahakkuk eder. Muhayyer olan bâyi ise, hakk-ı hıyârî sâkıt olmadıkça şüf'a câri olmaz. Hıyâr-ı ayb ile hıyâr-ı rü'yet (yani malı görme, ayıp çıkma hâlinde geri dönme muhayyerliği) ise, şüf'anın sübutuna mâni değildir.

Diğer taraftan *Ahmed İbnu Hanbel*, *Süfyan-ı Sevrî*, *İshâk İbnu Râhûye*, *Ebu Ubeyd*, *Hasan İbnu Hay*, ve ehl-i zâhir, arz-ı bey ile yâni, satıcının, malda şüf'a hakkı bulunan ortağına satış teklifinde bulunmasıyla şüf'a hakkının düşeceğine kânidirler. Bunlar, bu babın ilk hadîsi olarak Müslim'in rivâyetinden kaydettiğimiz hadîsi esas almışlardır: “Henüz taksim edilmemiş arazi, mesken, bahçe gibi (akar nevinden) her ortaklıkta şüf'a hakkı vardır. (Ortaklardan birinin) ortağına haber vermeden satması helal olmaz. Satmadan önce, haber verir. Ortağı satın alır veya terkeder. Ortağına haber vermeden satarsa, ortağı bu mala (aynı fiyat karşılığında) hak sâhibi olur.”

ŞÜF'ADA VERÂSET YOKTUR: *İmam Mâlik* ile *Şâfiî* hazretleri (rahime hü-mullah) şüf'a hakkının vârislere intikal edeceğini söylemişlerdir. Ancak, *Ebu Hanife*, *Ahmed İbnu Hanbel*, *İshak İbnu Râhûye*, *Süfyan-ı Sevrî*, *İbrahim Nehâî*, *Hasan İbnu Hayy İbnu Sîrîn*, *Ebu Süleyman* gibi çoğunluk, şüf'a hakkının vârislere intikal etmeyeceğini kabul ederler.

İmam-ı Âzam (rahimehullah), bu mevzuda “*şüf'a hakkına sâhip olan kimse-nin vefatıyla bu hakkın sâkıt olduğu ve ölenin varislerine geçmediği*” istikame-tinde içtihadla bulunmuştur. Hak sâhibinin ölümü, satış arzının yapılmasından önce veya sonra olsun farketmez. Satıcının vefatına nazaran şüf'a hakkının hük-

mü böyledir. Müşterinin vefatına nazaran durum aksidir. Yani müşteri ölecek olursa, şüf'a hakkına sâhip ortağın hakkı zâil olmaz.

ŞUF'A HAKKI OLAN KİMSE İLE MÜŞTERİNİN İHTİLAFI: Müşteri ile şüf'a hakkı olan kimse satın alınan malın fiyatı hususunda ihtilâf edecek olsalar, müşterinin sözüne îtibar olunur. İki tarafa da yemin teklif edilmez. Ancak, şüf'a hakkı olan kimsenin getireceği delil müteberdir. Bu görüş İmam *Ebu Hanîfe* ile İmam *Muhammed* (rahimehümülâh)'nın görüşüdür, *Ebu Yusuf* (rahimehullah)'a göre, aksine müşterinin getireceği delil (beyyine) müteberdir.

358 - ٤- وفي أخرى له ولأبي داود عن سَمُرَةَ: [جَارُ الدَّارِ أَحَقُّ بِدَارِ الْجَارِ وَالْأَرْضِ].

4. (358)- *Tirmizî*'nin ve *Ebu Dâvud*'un *Semure*'den yaptıkları bir rivâyete göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmıştır: “Evin komşusu komşunun evine veya tarlaya daha ziyade hak sâhibidir”. *Tirmizî*, Ahkâm 31, (1368); *Ebû Dâvud*, Büyû 75, (3518).

359 - ٥- وعن عمرو بن الشريد. أنه سمع أبا رافع رضي الله عنه يقول: [سمعتُ رسولَ الله ﷺ يقول: الجَارُ أَحَقُّ بِصَقْبِهِ]. أخرجه البخاري، وأبو داود، والنسائي «الصَّقْب» القرب في الجوار.

5. (359)- *Amr İbnu's-Serîd*'in anlattığına göre, *Ebu Râfi* (radıyallahu anh)'nin şöyle söylediğini işitmiştir: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın “Komşu, yakın komşusuna karşı daha çok hak sâhibidir.” *Buhârî*, Şüf'a 2, Hiyel 14, 15; *Ebu Dâvud*, Büyû 75, (3516); *Nesâî*, Büyû 109, (7, 320).

AÇIKLAMA:

Komşuya şüf'a hakkı tanımayanlara göre, burada “şüf'a” zikredilmeksizin yakın komşusunun, daha çok hakkı bulunduğu belirtilmektedir. Bu hakkın, şüf'a hakkı olmayıp, iyilik, ilgi, yardım, sıra-ı rahim gibi haklara müteallik olduğu belirtilmiştir. *Haneffilere* göre ise, şüf'a'ya “bitişik komşu”nun hak sâhibi olacağına dâir delil vardır.

360 - ٦- وعن الشَّريِّدِ رضي الله عنه. [أن رجلاً قال: يا رسولَ الله

أَرْضِي لَيْسَ لِأَحَدٍ فِيهَا شَرَكَةٌ وَلَا قِسْمَةٌ إِلَّا الْجَوَارُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: الْجَارُ أَحَقُّ بِصَقَبِهِ. أَخْرَجَهُ النَّسَائِيُّ.

6. (360)- Şer'îd (radıyallahu anh) anlatıyor: “Bir adam, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’e: “Ey Allah’ın Resûlü tarlam var, kimsenin bunda ne ortaklığı ne de hissesi var, ancak komşum var” dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): “Komşu, yakın olan eve daha ziyade hak sâhibidir” buyurdu” Nesâî, Büyû’ 109, (7, 320).

AÇIKLAMA:

Bu hadîs de şüf’a hakkını sadece ortaklara tanıyan şâfiî görüşü cerheder mâhiyette bir rivâyettir. Çünkü açık bir şekilde bitişik komşunun arazî üzerindeki (şüf’a) hakkını takrîr buyurmaktadır.

۷- وعن عثمان رضى الله عنه قال: [إِذَا وَقَعَتِ الْحُدُودُ فِي الْأَرْضِ فَلَا شَفْعَةَ فِيهَا، وَلَا شَفْعَةَ بَيْرٍ وَلَا فَحْلٍ النَّحْلِ]. أَخْرَجَهُ مَالِكٌ. 361

7. (361)- Hz. Osman (radıyallahu anh) buyurdular ki: “Bir araziye sınırlar konacak olursa artık onda şüf’a hakkı kalmaz, ne kuyunun suyunda şüf’a hakkı ne de hurma ağaçlarını telkîh de (döllemede) şüf’a hakkı kalmaz”. Muvatta, Şüf’a 4, (7, 320).

AÇIKLAMA:

Hz. Osman (radıyallahu anh)’ın bu ifadesi, daha önce Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın beyanında daha veciz olarak geçti. Komşuluk sebebiyle şüf’a hakkı olmayacağı görüşünde olan alimlerimiz bu rivâyetleri esas almışlardır. Ortak arazi taksim edilip ortaklar arasına sınır konduktan, yollarla arası açıldıktan sonra devam eden komşuluk sebebiyle kuyunun suyunda şüf’a olamaz, çünkü kuyu bölünemez, denmiştir.

Hurma telkîhinden maksat şudur: O devirde dişi hurma ağaçları bazı erkek ağacın tozu ile döllendir, böylece verim alınırdı. Ortaklık taksimle sona erdikten sonra bölünüp taksimi mümkün olmayan erkek hurma ağacında da şüf’a hakkının kalmayacağı beyan buyrulmuş olmaktadır.

Tekrar edelim, bu hükümler Hanefilere göre değildir.

YEDİNCİ BAB
SELEM (ÖNCEDEN SATMA) HAKKINDA

362 ۱- عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْمَدِينَةَ وَهُمْ يُسْلِفُونَ فِي التَّمْرِ الْعَامَ وَالْعَامَيْنِ. فَقَالَ لَهُمْ: مَنْ أَسْلَفَ فِي تَمْرٍ فَقِيَ. كَيْلٍ مَعْلُومٍ وَوَزْنٍ مَعْلُومٍ إِلَى أَجَلٍ مَعْلُومٍ]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ.

وَفِي أُخْرَى لِلْبُخَارِيِّ وَأَبَى دَاوُدَ نَحْوُهُ وَقَالَ: السَّتَيْنِ وَالثَّلَاثَ.

1. (362)- İbnu Abbâs (radıyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Medine’ye geldiğinde Medîneliler, bir yıllık,iki yıllık hurma mahsûlünü peşinen satarlardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara: “**Hurmayı kim önceden satarsa ölçüsünü, tartısını belirterek, vâdesini tâyin ederek satsın**” buyurdu”.

Bunu beş kitap tahric etmiştir.

Buhârî ve Ebu Dâvud’da gelen diğer rivâyetlerde aynısı ifade edilmiş ve şöyle bir farklılığa yer verilmiştir: “...iki ve üç yıllık...” Buhârî, Selem 1, 2, 7; Müslim, Mûsâkat 127, 128, (1604); Ebu Dâvud, Büyû 57, (3463); Tirmizî, Büyû 68, (1311); Nesâî, Büyû 6, 3 (7, 290); İbnu Mâce, Ticârât 59, (2280).

AÇIKLAMA:

Selem İslâm ulemasınca meşruiyeti ittifakla kabûl edilen bir alış-veriş çeşididir. Aynı mânâda *selef* kelimesi de kullanılır. Selef, peşin alınan para ile ileride teslim etmek üzere bir malı satmaktır. Malın cinsi, miktarı, teslim edileceği vâde akit sırasında belirtilmelidir.

Hanefilere göre miktarı ve sıfatı belli olan her şeyde selem câizdir. Metre, kilo, litre ve benzeri şeylerle ölçülen, veya sayı hesabıyla satılan malların hepsinde selem câizdir, yeter ki açık seçik olarak miktar tayin ve tavsîf edilmiş olsun. Şâfiî hazretleri selem'i sadece tartı ile ölçülen şeylerde câiz görür. İmâm Mâlik sayı ile satılan şeylerde sayının kâfi geldiğine, tartıya lüzum olmadığına kâildir. Ancak tâneleri fiyatı değiştirecek kadar farklı büyüklük arzederse bunların sayı hesabına göre selemi câiz olmaz. İmâm Züfer de böyle düşünür.

Şunu da belirtelim ki, nassın zâhirini esas alan Zâhiriye mezhebinden İbnu Hazm “Selem yalnız ölçülen ve tartılan mekilât ve mevzûnât’a münhasırdır. Ne mevrû’da (yani zira’ ve metre ile ölçülen) ne mâdûd’da ne de bir başka birimde caiz değildir. Çünkü nasda yalnız mekilât ve mevzûnât zikredilmiştir” der. Fakat bu görüşe ulema katılmamıştır.

٣٦٣ - وعن محمد بن أبي الجهم قال: [اختلف عبد الله بن شداد بن الهاد أبو بردة في السلف فبعثوني إلى ابن أبي أوفى رضي الله عنه فسأله فقال: كنا نسلف على عهد رسول الله ﷺ وأبي بكر وعمر رضي الله عنهما في الحنطة والشعير والزبيب والتمر. سألت ابن أوفى فقال مثل ذلك]. أخرجه البخاري وأبو داود والنسائي.

2. (363)- Muhammed İbnu Ebî'l-Mücâlid anlatıyor: “Abdullah İbnu Şeddâd İbni'l-Hâd ve Ebu Bürde selef mevzuunda ihtilâfa düştüler. Beni, İbnu Ebî Evfa (radiyallahu anh) 'ya gönderdiler. Ben kendisine bu hususta sordum. Şu cevabı verdi: “Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer (radiyallahu anhuma) devirlerinde buğday, arpa, kuru üzüm ve kuru hurma husûslarında selef'te bulunurduk. Ben, İbnu Ebzâ'ya da sordum. O da buna benzer bir cevap verdi”. Buhârî, Selem 2, 3, 7; Ebu Dâvud, Büyü 57, (3464); Nesâî, Büyü 62, (7, 290).

ACIKLAMA:

Rivâyette zikri geçen ihtilâf, selef câiz mi, değil mi? meselesi üzerinedir. Yâni, elde teslim edilecek mal olmadığı halde satış muamelesi yapıp para almak caiz olur mu olmaz mı? şeklinde olmuştur. Bu bahsi, ârkadan gelecek hadîs açıklığa kavuşturacaktır.

364 ۳- وفي أخرى [قلتُ إلى مَنْ كان أصلُهُ عنده؟ فقال: ما كنّا نَسألُهُم عن ذلك]. زاد أبو داود: إلى قومٍ ما هو عندهم.

3. (364)- Bir diğer rivâyette şöyle gelmiştir: "...Dedim ki: (siz selem akdini) yanında alacağınız malın aslını bulunduran kimse ile mi yapardınız?" Şu cevabı verdi: Biz selem yaptığımız kimseye o hususu sormazdık". Buhârî, Selem 3.

Ebu Dâvud'un rivâyetinde şu ziyâde var: "(Selem akdini) alacağımız mal elinde bulunmayan kimselerle yapardık". Ebu Dâvud, Büyü 57, (3464).

AÇIKLAMA:

Buhârî, bu mevzuza tahsis ettiği bir baba şu manada bir bab başlığı koymuştur: Yanında aslı bulunmayan kimseye selem, burada asıl kelimesinden maksad satılan şeyin aslıdır. Söz gelimi buğday üzerine selem akdi yapıldı ise bunun aslı ekin dir, meyve üzerine ise bunun aslı ağaçtır. Buhârî'nin bu başlığı koymaktan kastının selem akdinde asl'ın bulunması şartının konmayacağını belirtmektir. Nitekim Buhârî'nin o babta kaydettiği hadîste, "Selem akdini yanında aslı bulunan kimse ile mi yapardınız? sorusuna yüce sahâbi Abdurrahman İbnu Ebza (radıyallahu anh) şu cevabı verir: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbı (radıyallahu anhüm ecmaîn), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında selem akdi yapardı fakat birbirlerine ekinleri var mı yok mu hiç sormazlardı".

Bu hadîse dayanarak, Ahmed İbnu Hanbel, İshâk ve Ebu Sevr, kabz mekânı zikredilmeden yapılacak selem akdinin sıhhatine hükmetmiştir. İmam Malik de aynı görüşü paylaşır ve şunu ilâve eder: "Selem akdinin yapıldığı mahalde kabzeder, ihtilaf çıkarsa satıcının sözü esastır". Süfyanu's-Sevrî, İmam Şafiî ve Ebû Hanîfe hazerâtı (rahimehumullah): "Taşınması külfet ve zahmet gerektiren mallarda, malın belli bir yerde teslim şartı koşulmadıkça akit sahîh olmaz" demişlerdir.

Yukarıdaki hadîsten, selem sırasında mevcut olmamakla birlikte, selem vâdesinin sona ereceği zamanlarda mevcut olması imkân dâhilinde bulunan mallarla selem akdi yapılabileceği hükmü çıkarılmıştır. Bu cumhurun görüşüdür. Yine cumhura göre seleme konu olan mal önce mevcut iken vâdenin dolmasından önce veya sonra inkitaya uğrayıp bulunmaz hâle gelse bu, akdin feshini gerektirmez. Ebu Hanîfe (rahimehullah) "Önceden inkitâya uğrayan malda akid sahîh olmaz" demiştir. Cumhur, vâde bitiminde bulunabilecek bir mal üzerine selem yapıldı-

ğı halde, vâdenin hitamında inkitaya uğrayıp bulunmaz hâle gelse yine de akdin feshedilmeyeceğine hükmetmiştir.

Hadîsten, ihtilafa düşenlerin, meseleyi hal için sünnete başvurup, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın takrirlerini esas almaları gereği de anlaşılmıştır.

4- وعن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَنْ أَسْلَفَ فِي طَعَامٍ أَوْ شَيْءٍ فَلَا يَصْرِفُهُ إِلَى غَيْرِهِ قَبْلَ أَنْ يَقْبِضَهُ]. أخرجه أبو داود.

4. (365)- Ebu Saîd el-Hudrî (radiyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) dedi ki: “Kim bir yiyecek veya bir başka şeyde selem akdi yapmışsa, bu malı fiilen kabzetmedikçe bir başkasına satmasın”. Ebu Dâvud, Büyû 59, (3468).

AÇIKLAMA:

Hadîsin aslında *satmak* kelimesi değil *sarf* kelimesi geçer. Şârihler, *satış* ve “hibe” yoluyla başkasına sarfetmesin diye anlarlar. *Sindî*, selem tarikiyle satılan malın kabzedilmeden önce bir başka malla değiştirilemeyeceğini anlamıştır. *Tîbî* ise, “başkasına” kelimesindeki zamirle daha önce zikredilen “kim bir yiyecek... satarsa” ibaresindeki “kim” in yani satışı yapan şahsın kastedilmiş olmasının caiz olduğu gibi “bir yiyecek veya bir başka şeyde...” ibaresinde zikredilen “şey” in kastedilmiş olması da mümkündür dedikten sonra hadîsten şu iki hükmü çıkarmanın da caiz olduğunu söyler.

1- Selem usulüyle mal satın alan kimse, malı kabzetmeden önce bir başka şahsa satamaz, hibe edemez, devredemez...

2- Selem usûlüyle her kim mal satınalmış ise, bu malı bir başka mal olarak alamaz, sonradan malın cinsini değiştiremez.

Bu mânâyı te’yîd eden bir rivâyet *Dâraikutnî*’de tahrir edilmiştir:

“Kim bir mal ile selem akdi yapmış ise, vakit gelince ancak o malı alabilir veya sermâyesini alabilir”.

Hadîste ifâde edilmiş olan “değiştirilme” yasağı sebebiyle, kabzetmeden önce, selem malın satılması, tevliyesi (mütemelliye havalesi), şirkete, musâlahaya konu kılınması yasaktır, hatta, “malı teslim alacak tarafın kızına mehir olarak da devredilemez, sözkonusu taraf kadın olsa, erkek o malı mehir olarak vererek

onunla evlenmek istese, evli ise muhâla'a şeklindeki boşanmanın bedeli yapmak istese hiçbirî câiz olmaz" denmiştir.

366- وعن أبي البختري رضى الله عنه قال: [سألت ابن عمر رضى الله عنهما عن السلم في الثخل فقال: نهى رسول الله ﷺ عن بيع الثخل حتى يصلح].

5. (366)- Ebu'l-Bahterî anlatıyor: "İbnu Ömer (radiyallahu anhüma)'e hurmada selem yapılır mı? diye sordum. Bana: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), meyvesi (yenmeye) sâlih oluncaya kadar hurmanın satılmasını yasakladı" cevabını verdi. Buhârî, Selem 3, 4.

AÇIKLAMA:

Selâm, ileride verilecek malı peşin parayla satmak suretiyle yapılan akitir ve bunun meşruiyeti, önceki açıklamalarda geçtiği üzere câizdir. Ancak burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) muayyen, belli bir ağacın veya tayin edip belirlenen bir kısım ağaçların hurmalarını, meyvenin afet tehlikesini atlattığına dair alâmetler zuhur etmeden satmayı yasaklamıştır. Değilse, *mevsimi gelince falan ayda şu şu evsafı hâiz falanca miktar hurma*, gibi kayıtlarla, selem yoluyla yapılan satış câizdir. Açıklama gelecek.

367- وعن ابن عباس رضى الله عنهما مثله، وقال: [حتى يؤكل منه، وحتى يؤزن. قلت: ما يؤزن؟ قال رجل عنده: حتى يُخزّر]. أخرجهما البخارى.

6. (367)- İbnu Abbâs'dan da böyle bir rivâyet yapılmıştır. Rivâyetinde der ki: "...Ondan yeninceye, tartılıncaya kadar. Ben "Tartılması da nedir?" diye sordum. Yanında bulunan bir zat: "Miktarı göz kararı ile kabaca takdir edilebilinceye kadar" diye açıkladı". Buhârî, Selem 3, 4; Müslim, Büyû 55, (1537).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivâyet, *muayyen bir ağaçtan veya belli bir bahçeden* elde edilecek mahsûlün selem sûretiyle önceden satılabileceğini ifâde eder. Ancak, bu satış akdinin, taraflardan birine zarar vermemesi için, a) Mahsûlün âfet tehlikesini atlattığı olması, b) Ne miktar mahsûl elde edileceğinin göz kararıyla doğruya yakın şekilde tahmîn edilebilmesi için meyvelerin belli bir olgunluğa ulaşması lâzımdır. Daha çiçek veya gök çağala iken yapılan selem akdi haramdır. Dînimiz, taraflardan birinin zarardîde olmasına rıza göstermez.

368 ۷- وعن ابن عمر رضي الله عنهما: [أَنَّ رَجُلًا أَسْلَفَ فِي نَخْلٍ فَلَمْ تُخْرَجْ تِلْكَ السَّنَةُ شَيْعًا فَأَخْتَصَمَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَمْ تَسْتَحِلُّ مَالَهُ؟ أُرَدُّ عَلَيْهِ مَالُهُ؛ ثُمَّ قَالَ: لَا تُسْلِفُوا فِي النَّخْلِ حَتَّى يَيْلُو صِلَاحُهُ]. أَخْرَجَهُ مَالِكٌ وَأَبُو دَاوُدَ.

7. (368)- İbnu Ömer (radiyallahu anh) anlatıyor: “Bir adam selem yoluyla (yani parasını peşin alarak, çıkacak mahsülden verilmek üzere) bir ağacın hurmasını sattı. Fakat o yıl o ağaç hiç mahsül vermedi. Satıcı ile müşteri ihtilâfa düşerek dâvalarını Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’e getirdiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) satıcıya: “Onun parasını nasıl helal addedersin, parayı geri ver” dedi. Sonra şunu söyledi: “Hurma (yenmeye) sâlih oluncaya kadar onu selem yoluyla satmayın.” Ebû Dâvud, Büyû 58, (3467); İbnu Mâce, Ticârat 61, (2284); Muvatta, Büyû 21, (2, 644); Buhârî, Selem 2.

AÇIKLAMA:

Bu rivâyette, bir tarafın zarar görmesini netice verecek bir selem akdinin yasaklanmış olduğu daha açık şekilde gözükmektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle bir zararı önlemek için meyvenin salâhat izhâr etmeden akdin yapılmamasını emretmiştir.

Meyvede aranacak salâhat nedir? Bu durum umumiyetle mutlak geldiği için âlimler, yorumda bazı ihtilâflara düşmüşlerdir. Yerine göre, “olgunluk”, “kemâl” diye ifade edilen bu merhaleye, sarı renkli meyvelerin sararmaya, kırmızı renklerinin kızdırmaya başlaması, hububat ve sebzelerin de istifâde edilebilecek hâle gelmesiyle ulaşır.

Bazı âlimler, bu merhaleyi, meyve cinsini bir bütün olarak değerlendirmek sûretiyle aramıştır. Yâni, ilk evvel olgunlaşan meyve salâhate erince diğerlerinin de artık -akit yapmaya sâlih- hale geldiğini kabul eder. Bu durumda ilk eren meyve söz gelimi yeni dünya veya kiraz ise, bunların yenebilir hale gelmesinden sonra henüz yenilebilir olmasa da bütün meyvelerin selem yoluyla satılabileceğine hükmedilmiştir.

Ahmed İbnu Hanbel: “Her bahçe ve hatta her ağaç için olgunluğun müstakillen aranması gerekir” demiştir.

Şafililer her cins meyveyi ayrı ayrı ele almayı, her cinsin olgunlaşma zamanını müstakillen belirlemeyi uygun bulurlar.

Hanefiler bu meselede teferruata inmezler.

Olgunlaşmamış meyvenin satışıyla ilgili olarak *Şâfiî* fukahâsından *Nevevî* şu açıklamayı yapar: “*Bir kimse, meyveyi, daha olgunlaşmadan, derhal toplamak şartıyla satsa bu akit bilittifak sahihtir. Şâfiî alimler şöyle söylerler: “Meyveyi toplamayı şart koşsa da sonra toplaması satış sahihtir. Satıcı müşteriye o meyveyi toplatır. Alanla satanın meyveyi ağaçta bırakmak hususunda anlaşmaları da câizdir. Meyveyi ağaçta bırakmak şartıyla satış icmâen batıldır. Çünkü, çoğu kere, meyve kemâle ermeden zâyi olur. Bu takdirde satıcı din kardeşinin malını haksız yere yemiş olur. Fakat meyveyi derhal toplamayı şart koşarsa bu zarar ortadan kalkar. Bu hususta şart koşmadan mutlak olarak satarsa bizim mezhebimiz (Şâfiî) ve cumhura göre satış bâtıldır. İcma sebebiyle, meyvenin toplanması şartı konmuşsa akdin sıhhatine hükmederiz... Ancak meyve, salâhın ortaya çıkmasından sonra satılmışsa, bu satış mutlak yapılsa da, toplama şartıyla veya ağaçta bırakma şartıyla yapılsa da câizdir.*

Ebu Hanîfe, meyvenin toplanma şartının akde konmasını vâcib görmüştür.

Aynî, *Nevevî*’nin yukarıda temas ettiği icma iddiasını reddederek âlimler arasında mevcut ciddi ihtilâflara temas eder: “*İbnu Ebî Leylâ ile Süfyan Sevrî meyveyi olgunlaşmazdan önce satmanın mutlak sûrette câiz olmayacağını söylerler. Şu halde bu meselede icma var diyen yanılmıştır. Yezîd İbnu Ebî Habîb ise bu satışın mutlak surette hatta meyveyi ağaçta bırakmak şartıyla dahi câiz olduğunu söylemiştir. Bu hususta icmadan söz eden de hata etmiştir.*”

Bu mevzudaki farklı görüşleri şöyle toparlamak mümkündür:

1- *Sevrî, İbnu Ebî Leyla, Şâfiî, Mâlik, Ahmed, İbnu Hanbel* (rahimehumullah) kızarmaya, sararmaya başlamadıkça ağaç üzerindeki meyveyi satmak câiz değildir demişlerdir.

2- *Ebu Hanîfe, Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve Evzâî*’ye göre ağaçta meyve zühur ettikten sonra, olgunlaşmadan satmak câizdir. *İmam Mâlik* ile *İmam Ahmed*’in de birer kavlinin böyle olduğu rivâyet edilmiştir. *Hanefiler*, bu meselede, *Buhârî*’nin kaydettiği *İbnu Ömer* hadîsini esas almışlardır:

“**Her kim tohumladığı bir hurmayı satarsa, o hurmanın meyvesi satana aittir, yeter ki müşteri şart koşmamış olsun, eğer alana kendisinin alacağına dâir bir şart koşmuş ise müşterinin olur.**”

Hadîsten bu hükme ulaşma husûsu (delalet vechi) şöyle açıklanır: Hadîs, olgunlaşmadan meyve satmanın mübah olduğunu gösterir, çünkü satışa şart koşulmaksızın dahil olmayan bir şeyin, şart koşulursa satılabileceğine delalet ediyor. Burada şart koşulmadan satışa dâhil olmayan şey olgunlaşmamış meyvedir.

369 ۸- وأخرج مالك رحمه الله موقوفاً عليه قال: [لا بأس أن يُسَلَفَ الرَّجُلُ الرَّجُلُ فِي الطَّعَامِ الْمَوْصُوفِ بِسِمَةٍ مَعْلُومَةٍ إِلَى أَجَلٍ مَعْلُومٍ مُسَمًّى مَالَمْ يَكُنْ ذَلِكَ فِي زَرْعٍ لَمْ يَنْدُ صَلَاحُهُ]. وأخرجه البخاري في ترجمة باب.

8. (369)- İmam Malik İbnu Ömer'in sözü olarak şunu tahrir etmiştir: “Kişinin, bir başkasına selem yoluyla yiyecek satmasında bir beis yoktur, yeter ki, yiyecek maddesinin fiyatı belirlenmiş, ödemenin zamanı tayin edilmiş olsun. Ancak (hasada) salâhı ortaya çıkmayan ekinde veya (yenmeye) salâhı ortaya çıkmayan hurmada selem olmaz”. Muvatta, Büyü, 94, (2, 682); İbnu Ömer'in bu sözünü Buhârî, bab başlığında senedsiz olarak kaydetmiştir. (Selem, 7).

AÇIKLAMA:

Selem akdi, Hanefîlere göre, miktarı, vasfı ve teslim tarihi belirlenen yiyecek maddesi kuru ve yaş meyve gibi her mala şâmilidir. Salâhı ortaya çıkmayan ekin ve meyvede selem akdinin yasak olması hükmüyle, Kastalânî'nin belirttiği üzere, Mâlikîler amel etmiştir. 368 numaralı hadîsin İbn-i Mace'deki vechinde zâhir olduğu üzere ihtilaf muayyen bir bahçe (veya ağaç)nin meyvesiyle ilgilidir. Yani “hasad zamanında şu miktar hurmanın tesliminden ziyâde, belli bir bahçenin o yılki mahsulünün teslimi söz konusu olmuştur.

370 ۹- وعن مالك أنه بلغه أن عمر رضى الله عنه: [سُئِلَ فِي رَجُلٍ أَسْلَفَ طَعَاماً عَلَى أَنْ يُعْطِيَهُ إِيَّاهُ فِي بَلَدٍ آخَرَ فَكَرِهَ ذَلِكَ عُمَرُ، وَقَالَ: فَأَيْنَ كِرَاءُ الْجَمَلِ].

9. (370)- İmam Mâlik'e ulaştığına göre, “Bir adam, Hz. Ömer (radiyallahu anh) 'a gelip başka bir memlekette ödemek şartıyla kendisiyle selem akdi yapan bir adamdan haber vererek bu akid hakkında sormuştur da Hz. Ömer (radiyallahu anh) hoşnutsuzluk izhâr etmiş ve: “Pekâla, devenin kirası nerede?” demiştir.”⁽⁵⁾ Muvatta, Büyü 91, (2, 681).

5) Elimizdeki Muvatta nüshasında “devenin kirası” tabiri yerine “taşınması” tabiri yer almıştır (Terceme eden).

AÇIKLAMA:

Selem akidlerinde, akde konu olan malın taşınması külfet, zahmet, masraf gerektirecek bir malsa, akitte teslim yerinin mutlaka belirtilmesi gerektiğini daha önce (364 numaralı hadîsin açıklamasında) belirttik. Ancak, buhur, koku gibi taşınması zahmet gerektirmeyen maddelerin selem akitlerinde teslim yeri belirtilmediği takdirde akit bâtil olmaz. Hz. Ömer başka yerde ödenecek selem akdine yol masrafinın dahil edilmesi gereğine dikkat çekiyor.

۱۰- وعنه أنه بلغه أن ابن مسعود رضي الله عنه كان يقول: [من أسلف سلفاً فلا يشترط أكثر منه، وإن كان قبضة من علف فهو رباً]. 371

10. (371)- Yine İmam Mâlik'e ulaştığına göre, İbnu Mes'ûd (radiyallahu anh) şöyle demiştir: "Kim selem akdi yaparsa, sakın fazla alma şartı koymasın. Bir avuç saman bile olsa bu fazlalık ribâdır". Muvatta, Büyü 94, (2, 682).

AÇIKLAMA:

Şerhte belirtildiği üzere, selemde riba addedilen fazlalık, önceden şarta bağlanan fazlalıktır. Aksi takdirde ödeme sırasında, ödeyenin, kendi içinden gelecek koyacağı ziyâde 339 numaralı rivayette görüldüğü üzere riba sayılmaz. Fazlalığı riba kılan husus üçtür: 1- Şart kılınmış olması, 2- Vâad edilmiş olması, 3- Âdet olması. Vâad ve âdet aslında, "şart" kadar kesin riba ifâde etmezse de riba şüphesinden hâli değildir. Dinimizde ise *sedd-i zerâyi* (harama, zarara götüren yolları kapamak, sebeblere de yer vermemek) prensibi esastır. Nitekim hadîste "kesinlikle emin olmadıkça şüpheli şeylerden kaçınız" emredilmiştir. Üstelik bu ihtiyâtî tavır faize giren şüphelere daha da te'kidli olarak ifâde edilmiştir. Bu sebeplere binâen bir beldenin örfünde "ziyâdeli ödeme" var ise bu ribadır, alış-verişlerde bu ziyâdeden kaçınmak gerekmektedir.

Rivâyette geçen "Bir avuç saman bile olsa" tabiri, ne kadar az bile olsa, oraya girecek fazlalığın, muameleyi riba muâmelesine çevireceğini ifâde etmektedir. Böyle fazlalıktan kaçınmanın gereği te'kidli bir üslûbla ifade edilmiş olmaktadır.

HÜLÂSA: Selem (veya selef) ile ilgili meseleleri, hâdislere bağlı olarak oldukça parçalı şekilde sunmuş olduk. Şöyle bir özetleme yapılabilir: Semen ve bedeli peşin olarak, akit sırasında alınmak, malın teslimi ise daha sonra yerine getirilmek üzere yapılan alış-veriş akdine selem akdi denir. Bu da diğer akitler

gibi icab (teklîf) ve kabûl ile münakid olur ve mülkiyeti icâb ettirir.‘ Selem, miktarı, vasfı tayin edilebilen şeylerde sahih ve müteber olur. Bu sebeple miktârı tayinde hacmi esas alınanlar (mekîlât) *keyl* (litre) ile, ağırlığı esas alınanlar (mevzûnât) *vezn* (kilo-gram) ile, uzunluğu, eni esas alınanlar (mevrû’ât) *zira*’ (metre) ile, sayısı esas alınanlar (ma’dûdât, yumurta gibi) *sayı* ile belirlenir. Miktarı belirlemede açıklık gerektiği gibi, kalite gibi, cins gibi kıymete te’sir eden başkaca evsafı da belirlenir. Sözelimi *şu kadar metre kumaş* tabiri eksiktir. Çünkü kumaşın her zaman çeşitleri olagelmıştır.

Selem’de ödeme yer ve zamanının da açık olarak belirtilmesi gerekir.

ŞEKİNCİ BAB
İHTİKÂR VE PAHALANDIRMAYA DAİR HADİSLER

372 ۱- عن ابن المسيب أن مَعْمَرَ بْنَ أَبِي مَعْمَرٍ وَقِيلَ ابْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَحَدَ بَنِي عَدِيٍّ ابْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَنْ اخْتَكَرَ فَهُوَ خَاطِئٌ. قِيلَ لِسَعِيدٍ: فَإِنَّكَ تَخْتَكِرُ! فَقَالَ إِنَّ مَعْمَرًا الَّذِي كَانَ يُحَدِّثُ هَذَا الْحَدِيثَ كَانَ يَخْتَكِرُ. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ.

1. (372)-İbnu'l-Müseyyeb anlatıyor: “Ma’mer İbnu Ebî Ma’mer -ki İbnu Abdillâh da denir ve Benu Adiyy İbnu Ka’b’den biridir- dedi ki: “Resûlullah (aley-hissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: “İhtikâr yapan hatakâr olmuştur.” Said İbnu'l-Müseyyeb’e: “Ama sen de ihtikâr yapıyorsun” dendi de: “Bu hadîsi ri-vâyet eden Ma’mer de ihtikâr yapıyordu” diye cevap verdi”. Müslim, Müsâkat 129, (1605); Ebû Dâvud, Büyû 49, (3447); Tirmizî, Büyû 40 (1267).

AÇIKLAMA:

İhtikâr lügatte toplamak ve hapsetmek demektir. Şar’î bir ıstılah olarak “Er-zakı pahalancaya kadar hapsetmektir”. İhtikâr mevzuunda âlimlerin görüşleri farklıdır. Ahmed İbnu Hanbel, ihtikârı sâdece yiyecek maddelerinde görür ve ona göre sadece Mekke, Medîne gibi büyük şehirlerde söz konusudur. Hanefîle-re göre umûma zararı olan yerde, insan ve hayvan yiyeceklerinde ihtikâr mek-ruhtur. Umûma zararı olmayan yerde malını satmayıp pahalancasını beklemek ihtikâr sayılmadığı gibi, tarlasından çıkan mahsûlünü veya uzaktan getirdiği za-hîresini satmamak da ihtikâr değildir.

Şâfiiler bu hadîsi esas alarak sâdece yiyecek mallarında ihtikârın haram oldu-ğunu kabûl ederler. Yiyecek kabilinden olmayan şeylerde bilittifak ihtikâr yoktur.

Saîd İbnu Müseyyeb ve Ma'mer'in ihtikâr yapmaları meselesine gelince, bu büyüklerin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan rivâyet ettiklerine muhalif amel-de bulunmalarını âlimlerimiz kabul etmezler. Bunu, "Her maddenin ihtikârı bir değildir, bazı durum ve şartlarda, bazı maddelerde yapılan ihtikârın yasaklanan ihtikâr sayılmayacağı" prensibiyle îzâh ederler. Nitekim onların ihtikârı "zahîre" gibi aslî maddede olmamış, zeytinyağı gibi tâli maddede olmuştur ve "ihtiyaç zamanında yiyecek saklama"ya hamledilmiştir. Nitekim Hanefîler ve Şafîîler bu görüştedir. İhtiyaç anında saklanan şey ihtikâr değildir.

Alimler, bekletilmesi câiz olan tâli malların da piyasada tükenmesi halinde, o günün fiyatı ile, zor kullanılarak sattırılabilceğine hükmetmişlerdir.

۳۷۳ -۲- وعن مالك قال: بلغني أن عمر رضي الله عنه كان يقول: [لا حُكْرَةَ فِي سُوقِنَا، لَا يَعْمِدُ رَجَالٌ بِأَيْدِيهِمْ فَضُولٌ أَذْهَابٍ إِلَى رِزْقٍ مِنْ أَرْزَاقِ اللَّهِ تَعَالَى يَنْزُلُ بِسَاحَتِنَا فَيَحْتَكِرُونَهُ. وَلَكِنْ أَيُّمَا جَالِبٍ جَلَبَ عَلَى عَمُودِ كَتَدِهِ فِي الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ فَذَلِكَ ضَيْفٌ عُمَرُ فَلْيَبِغْ كَيْفَ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى: وَلْيُمْسِكْ كَيْفَ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى].

2. (373)- İmam Mâlik diyor ki: "Bana ulaştığına göre Hz. Ömer (radiyallahu anh) şöyle demiştir: "Bizim çarşımızda ihtikâr olamaz. Yanlarında fazla yiyecek maddesi bulunan bir kısım insanlar, bizim sahâmıza Allah'ın rızkından inmiş olan bir rızka yönelip, onu bize karşı saklayamazlar. Ancak kim, yaz, kış demeden zahmetlere katlanarak mal getirmiş ise o Ömer'in misafiridir. Allah'ın istediği şekilde malını satsın, istediği şekilde de saklasın". Muvatta, Büyû 56, (2, 651).

۳۷۴ -۳- وعن مالك أنه بلغه أيضاً: [أَنَّ عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَانَ يَنْهَى عَنِ الْحُكْرِ].

3. (374)- İmam Malik'e ulaştığına göre, "Hz. Osman da ihtikâr yapmayı yasaklamıştır. Muvatta, Büyû 58, (2, 651).

375 ۴- وعن ابن المسيب: [أن عمر رضي الله عنه مرَّ بحاطب بن أبي بلتعة وهو يبيع زبيباً له في السوق فقال له: إما أن تزيد في السعر وإما أن ترفع من سوقنا]. أخرجه مالك.

4. (375)- İbnu'l-Müseyyeb anlatıyor: “Hz. Ömer (radiyallahu anh), pazara uğramıştı. Orada Hâtib İbnu Ebî Belte'a'ya uğradı. Hâtib'in (ucuz fiyatla) kuru üzüm sattığını görünce: “Ya fiyatı (diğerlerinin seviyesine yükseltirsin yahut pazarımızdan çeker gidersin” diye ihtâr etti”. Muvatta, Büyü 57, (2, 651).

AÇIKLAMA:

Bazı alimler normal fiyattan daha düşük fiyatla satanlara, öbür satıcıların zarar görmelerini önlemek için, müdahale edilmesi gereğine hükmetmişse de bazı âlimler bu müdahaleyi doğru bulmamışlardır.

376 ۵- وعن أبي هريرة رضي الله عنه: [أن رجلاً قال: يا رسول الله سَعَّرَ لَنَا فَقَالَ: بَلِ ادْعُوا. ثُمَّ جَاءَ آخَرُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ سَعَّرَ لَنَا فَقَالَ: بَلِ اللَّهُ تَعَالَى يَخْفِضُ وَيَرْفَعُ، وَإِنِّي لَأَرْجُو أَنْ أَلْقَى اللَّهَ تَعَالَى وَلَيْسَ لِأَحَدٍ عِنْدِي مَظْلَمَةٌ]. أخرجه أبو داود.

5. (376)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: “Bir adam gelerek: “Ey Allah'ın Resulü, bizler için eşyalara fiyat tesbît ediver” diye müracaatta bulundu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): “Hayır fiyat koymayayım (rızkı bolluk vermesi için) Allah'a dua edeyim” cevabını verdi. Arkadan bir başkası gelerek: (Ortalık pahalandı, eşyaların) fiyatını bize siz tesbît ediverin” diye talebde bulununca, bu sefer: “Hayır rızkı bollaştırıp, darlaştıran Allah'tır. Ben hiçbir kimseye zulmetmemiş olarak Allah'a kavuşmak istiyorum” cevabını verdi”. Ebû Dâvud, Büyü 51, (3450).

AÇIKLAMA:

Hadis piyasaya, otoriteler tarafından fiyat koymanın zulüm ve dolayısıyla haram olduğunu göstermektedir. İslâm'ın Kur'ân tarafından tesbît edilen ticâret anlayışında esâs, satıcının ve müşterinin karşılıklı hoşnutluğudur: “Ey iman edenler mallarınızı aranızda haksızlıkla değil karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle yi-yin...” (Nisâ, 29). Otoritenin satıcının rızasına uymayacak şekilde fiyat koyma-

düşer. Bu sebeple cumhur-u ulema, fiyat koyma prensibini best bırakmayı esas almıştır. İmam Mâlik'in muhâlif görüşü ilti- t tarafından fiyat tesbit edilebileceği kanaatinde olduğu da rivâ- zâ, fiyatların artma durumunda İmam Şâfiî'nin de fiyat koymayı rtılmıştır.

ısağı hadîsin zahirine göre her çeşit mal içindir: İnsanların gıda maddelerine olduğu gibi, hayvanların gıdalarına da şamildir.

as prensip, herkesin malları üzerinde tasarrufta serbest olması- , bu serbestiye bir tahdîd (hacr), bir müdâhele kabûl edilerek iştir. Diğer taraftan "Devlet reisinin fiyat tahdîdi müşteriler le- ştir. Halbuki devlet reisi satıcı ve alıcı karşısında bitaraf davran- müslümanların maslahatını gözetmek durumundadır, bir kısmının r.

377 ۶- وعن أنس رضى الله عنه [أَنَّ النَّاسَ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ السَّعْرُ فَسَعِّرْ لَنَا فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمُسَعِّرُ الْقَابِضُ الْبَاسِطُ الرَّازِقُ أَنْ أَلْقَى اللَّهُ تَعَالَى وَلَيْسَ أَحَدٌ يُطَالِيْنِي بِمَظْلَمَةٍ فِي دَمٍ وَلَا مَالٍ دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَصَحَّحَهُ.

. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: "Halk Hz. Peygamber (aley- im)'e müracaatla: "Ey Allah'ın Resûlü, fiyatlar yükseldi, bizim tesbît edin" dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara : "Fiyatları koyan Allah'tır. Rızkı veren, artırıp eksiltten de , hiç kimse benden ne kan ne de mal hususunda hak talebinde ğu halde Allah'a kavuşmamı diliyorum". Ebu Dâvud, Büyû rîzî, Büyû 73, (1314). Tirmizi hadîsin sahîh olduğunu söylemiştir.

378 ۷- وعن ابن عمر رضى الله عنهما. أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ طَعَاماً أَرْبَعِينَ يَوْماً يُرِيدُ بِهِ الْغَلَاءَ فَقَدْ بَرِئَ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى وَبَرِئَ الْا
nu Ömer (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhis-

kıyâmet gününde ateşin büyüğünde cezalandırılması Allah'a vâcib olmuştur". *Rezîn*'in ilâvesidir, *Münziri*'nin et-Terğib ve't-Terhîb'inde kaydedilmiştir (3, 27).

۱۱- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [الْجَالِبُ مَرْزُوقٌ، وَالْمُخْتَكِرُ مَحْرُومٌ، وَمَنْ اخْتَكَرَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ طَعَامًا ضَرَبَهُ اللَّهُ تَعَالَى بِالْإِفْلَاسِ وَالْجَذَامِ]. أَخْرَجَ هَذِهِ الْأَحَادِيثَ الْخَمْسَةَ رَزِينٌ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى.

11. (382)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüma) buyurdu ki: "Pazara mal celbeden rızıklanır, muhtekir mahrûm bırakılır. Kim mü'minlerin bir gıdasını onlara karşı saklar, ihtikâr yaparsa, Allah onu iflâs'a ve cüzzâm hastalığına dâ'î eder". *İbnu Mâce*, *Ticârât* 6, (2153). Bu son beş rivâyeti *Rezîn* merhum tahrir etmiştir.

DOKUZUNCU BAB
AYIP SEBEBİYLE MALI GERİ VERMEYE DAİR

383 ۱- عن عائشة رضی اللہ عنہا. [إِنَّ رَجُلًا: ابْتاعَ غُلَامًا فَأَقَامَ عِنْدَهُ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ وَجَدَ بِهِ عَيًّا خَاصِمَهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَرَدَّهُ عَلَيْهِ، فَقَالَ الرَّجُلُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ اسْتَعْلَى غُلَامِي، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْخِرَاجُ بِالضَّمَانِ]. أَخْرَجَهُ أَصْحَابُ السَّنَنِ.

1. (383)- Hz. Aîşe (radıyallahu anh) anlatıyor: “Bir adam bir köle satın aldı. Köle, Allah’ın dilediği kadar (bir müddet) adamın yanında ikâmet etti. Sonra adam kölede bir kusûr tesbît etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’e gelerek şikâyetle bulundu ve eski sâhibine iade etti. Eski sahibi: “Ey Allah’ın Resûlü, (yanında kaldığı müddetçe) kölemi kullandı, ondan istifâde etti” dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Harâc (menfaat), zâmin (kefil) olana aittir” buyurdu. Ebu Dâvud, Büyû 71, (3508, 3509, 3510); Tirmizî, Büyû 53 (1285); Nesâî, Büyû 15, (8, 254-255); İbnu Mâce, Ticârât 43, (2242-2243).

AÇIKLAMA:

Hadîsteki harac, menfaat, istifâde, gelir mânasınadır. Yâni, köle, tarla hayvan gibi herhangi bir malı satın alan kimse önceden belirtilmeyen bir kusur bularak bilâhare onu eski sâhibine iade edip, ödediği parayı geri almak isterse bu hakka sâhiptir. Satın aldığı andan geri verdiği ana kadar geçen zaman içerisinde -köleyi hizmetlenmek, hayvana binmek, tarladan ürün elde etmek gibi- elde edilen istifâdeler onu satın alan müşterinindir. Çünkü, bu esnada o malın zâmini, satın alan müşteri idi. Yani, o mal telef olsaydı, müşterinin zararına telef olacaktı. İşte hadîste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) “Bu mala kim zâmin ve kefil ise, kimin sorumluluğunda ise, ondan elde edilen menfaat de ona aittir”

buyurmaktadır. Telef olma hâlinde onu satmış olana rücû etmek, onu da zarara ortak etmek söz konusu olmadığına, bütün zarara müşteri zâmin olduğuna göre, gelir de bu zarara zâmin olana yâni müşteriye aittir.

Ayrıca şu da ilâve edilebilir: Zarara zâmin olma dışında, köle olsun, hayvan olsun, kusuru tesbît edilen şeyin bakım ve muhâfazası için yapılan masraf ve zahmetler de müşteri tarafından deruhte edildiği için, onlardan istifadesi normal hakkı sayılmaktadır.

384 ۲- وفي أخرى للنسائي: [إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَضَى أَنَّ الْخَرَجَ بِالضَّمَانِ، وَنَهَى عَنْ رِبْحِ مَا لَمْ يَضْمَنْ].

قال الترمذی: وتفسير قوله «الخراج بالضمان» هو الرجل يشتري العبد يستغله ثم يجد به عيباً فيرده على البائع، فالعلة للمشتري، لأن العبد لو هلك هلك من مال المشتري، ونحو هذا من المسائل يكون فيه الخراج بالضمان.

2. (384)- Nesâî'nin bir rivâyeti şöyledir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) menfaatin, zâmin olana aid olduğuna hükmetti ve zâmin olmayan kimsenin menfaat talebini yasakladı.

Tirmizî hazretleri, “Menfaat, zâmin olana aittir” sözünü şöyle açıkladı: “Burada zâmin o kimsedir ki, bir köle satın alır, bir müddet onu hizmetlenir, sonra onda bir kusur tesbît eder ve bu sebeple köleyi satıcısına iade eder. Bu durumda, köleden hâsıl olan menfaat müşteriye aittir. Zira köle, şâyet helâk olsaydı, müşterinin malı olarak helâk olacaktı. Buna benzeyen bütün meselelerde menfaat, zâmin olana aittir.”

385 ۳- وعن عقبة بن عامر رضى الله عنه. أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: [عَهْدَةُ الرَّقِيقِ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ. إِنْ وَجَدَ دَاءٌ رَدَّ فِي ثَلَاثٍ لَيْالٍ بَغَيْرِ بَيْتَةٍ، وَإِنْ وَجَدَ دَاءٌ بَعْدَ الثَّلَاثِ كُلَّفَ الْبَيْتَةَ أَنَّهُ اشْتَرَاهُ وَبِهِ هَذَا الدَّاءُ]. أخرجه أبو داود.

3. (385) Ukbe İbnu Âmir (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: “Kölenin müddeti üç gündür. Şayet müşteri, bir hastalığa rastlarsa, herhangi bir delil ibraz etmeden köleyi satana geri ve-

Yukarıdaki rivâyet, câriyede evlilik hâlinin, akdi satıcı aleyhine bozmaya yeterli bir kusur olduğu görülmektedir. Rivâyetten, bu kusurun akit sırasında beyan edilmemiş olduğu anlaşılmaktadır.

387 ۵- وعن ابن عمر رضى الله عنهما: [أَنَّهُ بَاعَ غُلَامًا بِثَانِمَائَةِ دِرْهَمٍ وَبَاعَهُ عَلَى الْبَرَاءَةِ فَقَالَ الَّذِي ابْتَاعَهُ: بِالْغُلَامِ دَاءٌ لَمْ يُسَمِّ لِي، فَاخْتَصَمَا إِلَى عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ الرَّجُلُ: بَاعَنِي عَبْدًا وَبِهِ دَاءٌ لَمْ يُسَمِّ لِي. فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: يَبْعْتُهُ بِالْبَرَاءَةِ فَقَضَى عُثْمَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى ابْنِ عُمَرَ أَنْ يَخْلِفَ لَهُ لَقَدْ بَاعَهُ الْعَبْدَ وَمَا دَاءٌ يَعْلَمُهُ. فَأَبَى أَنْ يَخْلِفَ فَارْتَجَعَ الْعَبْدُ فَصَحَّ عِنْدَهُ فَبَاعَهُ بَعْدَ ذَلِكَ بِالْفِ وَخَمْسِمَائَةِ دِرْهَمٍ]. أخرجهما مالك.

5. (387)- İbnu Ömer (radiyallahu anh)'in anlattığına göre, "Kendisi, sekizyüz dirheme bir köle satar ve satarken "kusursuz" olduğunu söyler. Ancak, satın alan kimse bilahare: "Kölede bir hastalık var bana söylemedin" der. İhtilaf Hz. Osman (radiyallahu anh)'a götürülür. Adam: "Kölede hastalık olduğu halde, haber vermeksizin bana sattı" der. Abdullah (radiyallahu anh): "Ben onu "kusursuz" olarak sattım" der. Hz. Osmân (radiyallahu anh) sattığı zaman kölede kusur olduğunu bilmediğine dair yemin etmesine hükmetti. Abdullah yemin etmekten imtina ederek, köleyi geri aldı. Köle yanında sıhhate kavuştu. Sonra onu yeniden sattı ve bu sefer binbeşyüz dirhem aldı." Muvatta, Büyü 4, (2, 613).

ONUNCU BAB

**AĞACI VE MEYVEYİ SATMAK, SATILAN KÖLENİN MALI
VE MALA GELEN MUSİBETE DÂİR**

388 ۱- عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ بَاعَ، وَفِي رِوَايَةٍ: مَنْ ابْتَاعَ تَخْلًا قَدْ أُبْرِثَ فَكَمَرَهَا لِلْبَائِعِ إِلَّا أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُبْتَاعُ، وَمَنْ ابْتَاعَ عَبْدًا فَمَالُهُ لِلَّذِي بَاعَهُ إِلَّا أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُبْتَاعُ]. أَخْرَجَهُ السُّنَنُ. «والتأبير» التقليل.

1. (388)- İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aley-hissalâtu vesselâm)’in şöyle söylediğini işittim: “Kim döllemesi yapılmış bir hurmalık satarsa (bir başka rivayette satın alırsa) bunun meyvesi satana aittir. Satın alan kendisinin olacak diye şart koşmuşsa o hâric (bu durumda meyve müşterinindir). Kim de bir köle satarsa, kölenin malı satanıdır, burda da satın alan “benim olacak” diye şart koşmuşsa o hâric, bu takdirde kölenin malı varsa müşterinin olur”. Buhârî, Büyû 90, 92, Şûrb 17, Şürût 2; Müslim, Büyû 77, (1543); Muvatta, Büyû 9 (2, 617); Tirmizî, Büyû 25, (1244); Ebû Dâvud, İcâre 44, (3433, 4434); Nesâî, Büyû 75, (7, 296).

389 ۲- وعن جابر رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنْ بَعْتَ مِنْ أُخِيكَ ثَمْرًا فَأَصَابَتْهُ جَائِحَةٌ فَلَا يَحِلُّ أَنْ تَأْخُذَ مِنْهُ شَيْئًا، بِمَ تَأْخُذُ مَالُ أُخِيكَ بِغَيْرِ حَقٍّ؟] أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ.

وَفِي رِوَايَةٍ: أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: بِوَضْعِ الْجَوَائِحِ.

2. (389)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “**Bir din kardeşine yemiş satsan sonra da buna bir âfet gelse, ondan bir şey alman sana helâl olmaz. Kardeşinin malını hakkın olmadığı halde nasıl alırsın?**” Müslim, Müsâkat 14, (1554); Ebû Dâvud, İcâre 24, (3574), 60, (3470). Bir başka rivâyette: *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) âfetle gelen zararın hesaptan düşülmesini emretti*” demiştir. (Müslim Musâkat 17).

AÇIKLAMA:

Satılan meyve henüz müşteri tarafından ağaçtan toplanmadan dolu, fırtına, çekirge, susuzluk gibi insan dahli bulunmayan bir âfete mâruz kalarak zarara uğrarsa bunun zararı satıcıya mı aittir, satın alana mı? şeklinde âlimler farklı görüşlere sahiptir.

1- *Mâlikîler* toplanmayan malın satıcının garantisinde olduğu kanaatindedir.

2- *Ahmed İbnu Hanbel*: “*Gelen zarar üçte birden azsa müşteri çeker, fazla ise satıcı*” der. Zararın miktarı hususunda ihtilâf edilirse satıcının sözü esastır.

3- *İmam-ı Âzam* ve *Şâfiî* hazretleri ve *Zâhirîler* “*Müşteri teslim almışsa, âfetle gelen zararın tamamı müşteriye aittir, teslim almadan önce gelirse satıcıya aittir*” derler. Teslimden maksad müşteri ile malın başbaşa kalmasıdır.

CİMRİLİKLE İLGİLİ BÖLÜM

390 ۱- عن الأحنف بن قيس قال: [كُنْتُ فِي نَفَرٍ مِنْ قُرَيْشٍ فَمَرَّ أَبُو ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَهُوَ يَقُولُ: بَشِّرِ الْكَانَرِينَ بِرَضْفٍ يُخَمَّى عَلَيْهِمْ فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَيُوضَعُ عَلَى حَلَمَةٍ تَذِي أَحَدِهِمْ حَتَّى يَخْرُجَ مِنْ نُغْضٍ كَتِفِهِ، وَيُوضَعُ عَلَى نُغْضٍ كَتِفِهِ حَتَّى يَخْرُجَ مِنْ حَلَمَةٍ تَذِيهِ يَتَرَلَزُلُ؛ فَوَضَعَ الْقَوْمُ رُءُوسَهُمْ فَمَا رَأَيْتُ أَحَدًا مِنْهُمْ رَجَعَ إِلَيْهِ شَيْئًا، فَأَذْبَرَ فَاتَّبَعْتُهُ حَتَّى جَلَسَ إِلَى سَارِيَةٍ فَقُلْتُ: مَا رَأَيْتُ هَؤُلَاءِ إِلَّا كَرِهُوا مَا قُلْتُ لَهُمْ. فَقَالَ: إِنَّ هَؤُلَاءِ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا؛ إِنَّ خَلِيلِي أَبَا الْقَاسِمِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دَعَانِي فَأَجَبْتُهُ فَقَالَ: أَتَرَى أَحَدًا؟ فَقُلْتُ أَرَاهُ؛ فَقَالَ: مَا يَسُرُّنِي أَنْ لِي مِثْلُهُ ذَهَبًا أُنْفِقُهُ كُلَّهُ إِلَّا ثَلَاثَةَ دَنَانِيرٍ، ثُمَّ هَؤُلَاءِ يَجْمَعُونَ الدُّنْيَا لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا. قُلْتُ: مَا لَكَ وَلِإِنْخَوَانِكَ مِنْ قُرَيْشٍ لَا تَعْتَرِيهِمْ وَتُصِيبُ مِنْهُمْ؟ قَالَ لَا؛ وَرَبِّكَ لَا أَسْأَلُهُمْ عَنْ دُنْيَا وَلَا أَسْتَفْتِيهِمْ عَنْ دِينٍ حَتَّى الْحَقُّ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ. قَالَ قُلْتُ: مَا تَقُولُ فِي هَذَا الْعَطَاءِ؟ قَالَ لُحْذُهُ: فَإِنَّ فِيهِ الْيَوْمَ مَعُونَةً، فَإِذَا كَانَ ثَمَنًا لِدِينِكَ فَدَعُهُ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانُ.

1. (390)- Ahnef İbnu Kays anlatıyor: “Ben Kureyş’ten bir grubla oturuyordum. Oradan Ebu Zerr (radiyallahu anı) geçti. Şöyle diyordu:

— “Mal biriktirenleri, cehennem ateşinde kızdırılan taşlarla müjdele. Bu kızgın taşlar onların her birinin memelerinin uçlarına konacak, tâ kürek kemiklerin-

den çıkacak; kürek kemiklerine konacak, ta meme uçlarından çıkacak. (Böylece) çalkalanıp duracaklar” dedi. Bu konuşmayı dinleyenler başlarını indirdiler. Onlardan hiçbirinin bu adama cevap verdiğini görmedim. Bunun üzerine adam dönüp gitti. Ben de peşinden onu takip ettim. Nihayet bir direğin dibine oturdu. Ben kendisine:

— Bu adamların, senin kendisine söylediklerinden hoşlanmadıklarını görüyorum, dedim. Şu cevabı verdi:

— Bunların hakikaten hiçbir şeye akli ermiyor. Dostum Ebu'l-Kâsım (aley-hissalâtu vesselâm) bir keresinde beni çağırdı. Yanına varınca bana:

— Uhud'u görüyor musun?” dedi.

— Evet görüyorum dedim. Bunun üzerine:

— Bunun kadar altınım olmasını istemem, (olsaydı) üçü müstesna hepsini infak ederdim” buyurdu”. Ebu Zerr (radıyallahu anh) önceki sözünü te'kidten:

— Bu (Kureyşliler var ya) dünyayı topluyorlar hiçbir şeye akılları ermiyor” dedi.

Ben:

— Seninle bu Kureyşli kardeşlerinin arasında ne var ki, onların yanına uğramıyor, onlardan birşey almıyorsun? dedim.

Ebu Zerr:

— Hayır! Rabbine yemin ederim, taa Allah ve Resûlüne kavuşuncaya kadar ben onlardan ne dünyalık isterim ne de kendilerine din nâmına birşey sorarım” dedi. Ben tekrar:

— Şu ihsan meselesi hakkında ne dersin? dedim.

— Sen onu al. Çünkü, bugün onda bir nafaka var. Ancak, bu ihsan dînin karşılığında yapılırsa, bırak alma” dedi”. Buhârî, Zekât 4; Müslim, Zekât 34. (992).

۳۹۱ -۲- وفي رواية: [كُنْتُ أَمْشِي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ يَنْظُرُ إِلَى أَحَدٍ فَقَالَ: مَا أَحِبُّ أَنْ يَكُونَ لِي ذَهَبًا تُنْسَى عَلَى ثَالِثَةٍ، وَعِنْدِي مِنْهُ دِينَارٌ إِلَّا دِينَارًا أَرْضُهُ لِدَيْنٍ إِلَّا أَنْ أَقُولَ بِهِ فِي عِبَادِ اللَّهِ هَكَذَا حَتَّى يَنْ يَدِيهِ، وَهَكَذَا عَنْ يَمِينِهِ، وَهَكَذَا عَنْ شِمَالِهِ].

«وَيَمُضُ الْكَتِفُ» أَغْلَاهُ، وَقِيلَ: الْعِظْمُ الرَّقِيقُ الَّذِي يَلِي طَرَفَهُ.

2. (391)- Bir başka rivâyette şöyle denmiştir:

“Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’la beraber yürüyordum. O, Uhud dağına bakıyordu. Bir ara: “Evimde üç gece kalacak altınım olsun istemem. Ancak üzerimdeki bir borç sebebiyle tek dinarı koruyabilir, geri kalanın da Allah’ın kullarına şöyle şöyle dağıtılmasını emrederdim” dedi ve elleriyle önüne, sağına soluna dağıtma işareti yaptı”. Buhârî, Zekât 4; İstikrâz 3, Bed’u’l-Halk 6; İsti’zân 30, Rikâk 13, 14; Müslim, Zekât 34 (992).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivâyet Ebu Zerr Gıfarî hazretlerinin mizâcına muvafık bir mâhiyet arzeder. Ebu Zerr hazretleri (radıyallahu anh) Ashab arasında son derece zâhid bir zattır. Onun nazarında dünya servetlerinin, tereffühün hiçbir değeri yoktur. Mal biriktirmek, lüks, debdebe haramdır. Onun, zühd mesleğindeki ifratı sebebiyle Ashab’ın büyük çoğunluğundan ayrılarak, ümmetin çoğunluğuna tavsiye edilemeyecek hususî bir yolda gitmiş olduğunu ayrıca belirteceğiz.

Nevevî hazretleri, yukarıdaki rivâyette Ebu Zerr (radıyallahu anh)’in kendi mezhebine delil bulduğunu söyler. Çünkü ona göre, ihtiyaçtan fazla mal biriktirmek, Kur’ân’da haram olduğu belirtilen kenz’dir. Halbuki ümmetin sevkedileceği cadde-i kübra cumhurun yoludur. Cumhur-u ulema ise zekatı verilen malı kenz kabul etmez, helal addeder. Ashabtan pekçoğu ticâretle meşgul olup büyük sermaye biriktirmiştir. Ama onlar zekatını verince buna kenz dememişlerdir, haram addetmişlerdir.

Kadı İyâz, Ebu Zerr’in tutumunu şöyle yorumlar: “Sahîh olan şudur ki, Hz. Ebu Zerr (radıyallahu anh)’in inkâr ettiği husus, Beytü’l-Mal’den kendileri için mal alıp bunları yerli yerine harcamayan sultanlarla ilgilidir”.

Nevevî haklı olarak buna katılmaz ve bu yorumun yanlış olduğunu söyler. “Çünkü, der, Ebu Zerr (radıyallahu anh) zamanındaki sultanlar onun dediği gibi değillerdi. Onların Beytü’l-Mâl’e ihânetleri yoktu. Onlar Hz. Ebûbekr, Hz. Ömer ve Hz. Osman (radıyallahu anhüm ecmain) idiler. Nitekim Ebû Zerr (radıyallahu anh) Hz. Osman’ın sağlığında 32 hicrî yılında vefat etmiştir”.

Bu meseleyi, Ashâbın arasında mevcut diğer ihtilâflı mes’elelerden biri gibi görmek en uygundur. Onların hepsi ayet ve hadisleri yorumlamada, ictehad yap-

mada yetki sâhibleridirler. İsabet de edebilirler hata da. İsabetin mi'yarı çoğunluğun tercihidir. Çünkü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ümmetin dalâlet üzerinde ittifak etmeyeceğini müjdelemiştir. Dolayısıyla, *Ebu Zerr* (radıyallahu anh)'in görüşünü tercih ve iltizam ederiz.

Zamanımızda bir kısım müslümanlar, *Ebû Zerr* hazretlerinin para ve lüks karşısındaki tutumunu, kendi siyasî görüşlerine uygun bularak, diğer sahâbeleri alçaltıcı bir tavırla, *Ebu Zerr* (radıyallahu anh)'i tebçil cihetine gidiyorlar. Mâkul ve İslâmî bulmadığımızı belirtmek isteriz. Ehl-i sünnet, ashaptan hiçbirine küçültücü tavır takınmayı tasvib etmez. Böylesi bir ayırım şîilerin işidir.

392 ۳- وعن أبي ذر رضى الله عنه قال: [أُتِيتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ جَالِسٌ فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ فَلَمَّا رَأَى قَالَ: هُمُ الْأَخْسَرُونَ وَرَبُّ الْكَعْبَةِ. قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي؛ مَنْ هُمْ؟ قَالَ: هُمُ الْأَكْثَرُونَ أَمْوَالًا إِلَّا مَنْ قَالَ هَكَذَا وَهَكَذَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ وَعَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ، وَقَلِيلٌ مَا هُمْ. مَا مِنْ صَاحِبِ إِبِلٍ وَلَا بَقَرٍ وَلَا غَنَمٍ لَا يُودِّي زَكَّائَهَا إِلَّا جَاءَتْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْظَمَ مَا كَانَتْ وَأُسْمُهُ تَنْطَحُهُ بِقُرُونِهَا وَتَطْوُهُ بِأُظْلَافِهَا كُلَّمَا نَفَذَتْ أُخْرَاهَا عَادَتْ عَلَيْهِ أُولَاهَا حَتَّى يُفْضَى بَيْنَ النَّاسِ]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا أَبَا دَاوُدَ، وَاللَّفْظُ لِمُسْلِمٍ.

3. (392)- *Ebu Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Kâbe'nin gölgesinde otururken yanına geldim. Beni görünce: “Kâbe'nin Rabbine kase olsun onlar zararda” buyurdu. Ben:

— Ey Allah'ın Resûlü, annem babam sana feda olsun, onlar kimlerdir? dedim. Buyurdu ki:

— “Onlar malca çok olanlardır. Ancak -eliyle ön, arka, sağ ve sol taraflarını göstererek- şöyle şöyle bol bol vermelerini emredenler müstesna” dedi ve hemen ilâve etti:

— “Böyleleri ne kadar az! Şunu bilin ki, devesi, sığırı, davarı olup da zekâtını vermeyen her insan kıyamet günü, o malları, mümkün olan en iri ve

en semiz şekilde karşısına çıkıp, sırayla boynuzlarıyla toslayacak, ayaklarıyla çiğneyecek. Sonuncusu da bu muameleyi yapınca birinci tekrar başlayacak. Bu hal, insanlar arasındaki hüküm bitinceye kadar devam edecek". Müslim, Zekât, 301, (590); Buhârî, Eymân 3, Zekât 43; Tirmizî, Zekât 1, (617); Nesâî, Zekât 2, (5, 10-11).

AÇIKLAMA:

Nevevî bu hadîsten şu hükümlerin çıkarıldığını belirtir:

1- Sadaka hayır olan her şeyde cârîdir, iyiliğin tek şubesine münshâr değildir. Hadîs, sadakanın her çeşidine teşvîk etmektedir.

2- Yemin teklif edilmeden yemin etmek câizdir, hatta bunda, bir emrin te'kid veya bir maksadın tahakkuku gibi herhangi bir maslahat varsa müstehabdır. Keza, meselede ihtiyârîliği, câiz olma durumunu nefyetmek için de yemin etmek gerekebilir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hadîslerinde bu maksadla yapılan yemin çoktur.

3- Yeri gelince "Annem-babam sana feda olsun!" cümlesini kullanmak câizdir.

4- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in eliyle arka -ön sağ-sol cihetlerine işaret buyurması, mühim bir harcama ihtiyacı hangi maksadla çıkarsa, nereden gelirse derhal infak etmek gereğine işaretir.

393 4- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [خَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: إِيَّاكُمْ وَالشُّعْ فَإِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِالشُّعِ، أَمَرَهُمْ بِالْبُحْلِ فَبُخِلُوا، وَأَمَرَهُمْ بِالْفُجُورِ فَفَجَرُوا]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

4. (393)- İbnu Ömer anlatıyor: "Bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bize hitab ederek şöyle buyurdular: "Sıkılık huyundan kaçının. Zira sizden önce gelip geçenler bu huy yüzünden helâk oldular. Şöyle ki: Bu huy onlara cimrilik emretti, onlar hemen cimrileşiverdiler, sıla-ı rahmi kesmelerini emretti, hemen sıla-ı rahmi kestiler, doğru yoldan çıkmayı (fücûr) emretti, hemen doğru yoldan çıktılar". Ebû Dâvud, Zekât 46, (1698), H.

AÇIKLAMA:

Sıkılık diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı "şuhh" dur. Cimriliği de içine alan bir huy ifade eder. Bu huy, pek çok fenalıkların kaynağı durumunda olan

bencillğe benzetilebilir. Nitekim bencil insan, maddî manevî her imkânın kendi karpislerini tatmine sarfedilerek pekçok beşerî müesseseleri yıkar, sosyal bağları koparır. Sözelimi sıla-i rahm, yakınlarla ilgiyi, hediyeleşmeyi, ihtiyaç sahibine yardımı gerektirir. Bencillikle cimrileşen bunları kaldırır atar.

Fücuru bazı âlimler “yalan”, bâzı âlimler “zina” olarak anlamışlar, biz “doğrulukdan ayrılma” diye tercüme ettik. Demek ki, insan sıkılığa, bencillğe düştü mü, nefsin hâris hissiyatını tatmin yolunda pekçok fenalıkların kapısını açmış, birçok hayır kapılarını da kapamış olmaktadır.

394 ۵- وعن أبى سعيد الخدرى رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: خَصْلَتَان لَا تَجْتَمِعَانِ فِي مُؤْمِنٍ: الْبُخْلُ، وَسُوءُ الْخُلُقِ]. أخرجه الترمذی.

5. (394)- Ebu Saîd el-Hudrî (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “İki haslet vardır ki bir mü'minde asla beraber bulunmazlar: Cimrilik ve kötü ahlâk.” Tirmizî, Birr 41, (1963). H. AÇIKLAMA:

Hadîs-i şerif, bu iki vasfın mü'minde beraberce bulunmaması gereğini ifâde etmektedir. Türbüşî'nin açıklamasına göre, bu hadîsten murad, mezkûr iki huyun kâmil seviyede güçlenmiş olarak bir araya gelmeleridir. Öyle ki kişi ondan bir an olsun kendini kurtaramaz. Her an bu huylar kişide mevcuttur ve kişinin bunlardan bir rahatsızlığı, bir şikâyeti de yoktur. Bilâkis râzıdır.

Öyle insanlar var ki bazan cimrilik edip, ara sıra kötülük işler sonra da pişman olup üzülür, veya nefsi bir kısım cimrilik ve ahlaksızlıklara çağırdığı halde vicdânî ve sağduyusu buna karşı koyar ve bir iç mücadelesine girer. Şu halde bu durumda olan kimse hadîsin tahdîdine dâhil değildir. Her mü'minin bu hallerle imtihan edildiği söylenebilir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), müminleri cimriliği prensip olarak benimseme kötü huyuna karşı uyarmaktadır.

395 ۶- وعن كعب بن عياض رضى الله عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: إِنَّ لِكُلِّ أُمَّةٍ فِتْنَةً، وَإِنَّ فِتْنَةَ أُمَّتِي الْمَالُ]. أخرجه الترمذی وصححه.

6.(395)- Ka'b İbnu İyâz (radiyallahu anh) anlatıyor; “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ı şöyle derken işittim: “Her ümmet için bir fitne vardır, benim

ümmetimin fitnesi de maldır". Tirmizî, Zühd 26, (2337).

AÇIKLAMA:

Tirmizî'nin sahîh olduğunu belirttiği bu hadîsle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) "mal" konusuna dikkat çekmiştir. Şârihler, hadîste geçen "fitne"-yi *dalâlet ve mâsiyet*, yani *sapıtma ve Hakk'a isyan* olarak anlarlar. Yâni bu ümmeti hak yoldan ayıracak, İslâm'dan uzaklaştıracak en mühim âmil "*madde ve mal*" olmaktadır. İslâm düşmanı gizli ve açık komitelerin, mahallî ve beynelmilel teşkilâtların müslümanları ayartabilmek için en ziyade "madde"ye dayanıklılarını müşahede ettikçe, nice yakınlarımızın, bu vatan evlatlarının maddî menfâat sebebiyle dinden koptuklarını gördükçe, "**Kâfirler mallarını, Allah'ın yolundan insanları alkoymak için sarfederler ve daha da sarfedeceklerdir**" (Enfal, 37) âyetinin teyidini görmekle Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın benzeri ihbaratında ortaya çıkan *gaybtan haber mucizesi* karşısında hayranlığımızı ifâde etmekten kendimizi alamıyoruz.

Bu ve bundan sonra da göreceğimiz bir kısım hadîsler, yanlış yoruma sebep olmamalı. İslâm temelde servete, kuvvete karşı değildir. Bilakis, pekçok hadîs müslümanı kazanmaya teşvik eder. Dinimizin mühim bir parçasını teşkil eden zekât, sadaka gibi farz ve mendup emirlerin yerine getirilmesi, cihâd vazifesinin başarıyla yürütülmesi hep "mal"a, mal sahibi olmaya bağlıdır. Keza:

"Veren el alan elden üstündür", "Kuvvetli mü'min, Allah nezdinde zayıf mü'minden daha hayırlı, daha üstün, daha sevgilidir", "Müttakî olana zenginliğin bir zararı yoktur" gibi hadîsler.

"(Ey mü'minler!) onlara karşı gücünüzün yettiğince -Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanlarınızı ve bunların dışında Allah'ın bilip, sizin bilmediğini- zi yıldırma üzere kuvvet ve savaş atları hazırlayın" (Enfal, 60), gibi âyetler müslümanı çalışmaya, kuvvetli olmaya teşvik etmektedir.

Öyle ise, "mal" ve "madde"yi kınayan ifâdelerin gâyesi, bunların, her an uyanık olunmadığı takdirde ahlâki ve dinî hayatımızda sebep olacağı sefâhat ve düşüklüklere karşı uyarmaktır.

Unutmayalım ki, bütün terakkî ve kalkınma hareketleri yoksulluk ve darlıktan doğduğu halde, duraklama ve gerileme hareketleri de doruk noktasına ulaşan bolluk ve zenginliğin getirdiği rahâvet ve sefâhetle başlamaktadır. Bunun en gü-

zel örneği Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kurduğu İslâm devletidir. Zaman zaman açlıktan düşüp bayılan, açlığını hafifletmek için karınlarına taş bağlayan insanlar, onun temelini atıp, kısa zamanda üç kıtaya uzanan bir imparatorluk hâline getirmişlerdir. Keza târihçiler Osmanlı İmparatorluğu'nun duraklamasını *Kanunî* ile başlatırlar, halbuki, diğer açıdan *Kanunî* gelişmenin zirvesini temsil eder.

Şu halde, Allah elçisi, ezeli ve ebedi hakikatların tebliğcisi olan Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'in "mal" ve "madde" karşısındaki uyarılarına iyi kulak vermek, onları iyi anlamak gerektir:

"Allah'a kasem olsun sizin için fakirlikten (darlıktan) korkmuyorum. Sizin için öncekilere genişleyip (bollaştığı) gibi size de dünyanın genişleyip bollaşmasından, onlar gibi sizin de dünyalık yarışına düşmenizden, dünyalığın onları helak ettiği gibi, sizi de helâk etmesinden korkuyorum".

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in "mal" karşısındaki tutumunu kavramada şu hadîsi görmemiz yeterlidir:

"İnsanlar dünyalık karşısında dört kısımdır: Bir kul vardır, Allah ona mal ve ilim vermiştir, o bu mal hususunda Allah'tan korkar da onu sıla-ı rahim de harcar, malda mevcut olan Allah'ın hakkını bilir ve yerine getirir. İşte bu en yüce mertebeyi elde eder. Bir diğer kul vardır, Allah ona ilim vermiştir fakat mal vermemiştir, ancak iyi niyet sâhibidir, şöyle der: Eğer malım olsaydı falanca gibi hayır yollarında harcıyacaktım. Allah onu niyetiyle kabûl eder ve ecir yönüyle önceki ile eşit olur.

Bir üçüncü kul vardır, mal sahibidir, ancak Allah ilim vermemiştir, malını şehvet yolunda câhilâne harcar. Ne Rabbinden korkar ne de onunla sıla-ı rahimde bulunur. Malda mevcut Allah'ın hakkını da bilmez. Bu en fena bir mertebedir.

Dördüncü bir kimse daha vardır. Allah ona ne mal ne de ilim nasîb etmiştir. Ancak, sefihlere gıpta ile: "Eğer param olsaydı der, falanca gibi harcar onun gibi yaşardım". Bu da niyeti ile o sefih gibi olur ve günahla eşit olurlar".

۷- وعن ابن مسعود رضى الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ لَا تَتَّخِذُوا

الضَّيِّعَةَ قَرَارًا فِي الدُّنْيَا. أخرجه الترمذی، «والمراد بالضَّيِّعَةُ هنا الأرض والزرع.

7. (396)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: “Çiftlik edinmeyin, dünyaya bağlanırsınız”. Tirmizî, Zühd 20, (2329).

AÇIKLAMA:

Çiftlik diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı *day'a*’dır. Bağ-bahçe, ekim tarlası, köy mânalarına gelir. en-Nihâye’de, kişinin geçimini sağladığı san’at, ticâret, zirâat vs. her çeşit meşguliyyete *day'a* denebilmektedir. **Kâmus**’ta akar ve işletilen araziye *day'a* dendiği belirtilir. Hülâsa dünya hayatının idâmesi için gerekli olan kazanç vasıtalarının hepsini anlamak bile mümkün. Yasaklanan husûs, dünyevi kazanç bahânesiyle âhireti, Allah’ın zikrini unutmaktır. Çünkü dünyaya aşırı ilgi, öbürüne mâni olmaktadır. Halbuki ayet-i kerime: “(Öyle adamlar) vardır ki onları ne bir ticâret, ne bir alış-veriş Allah’ı zikretmekten, dosdoğru namaz kılmaktan, zekat vermekten alıkoymaz...” (Nur 37), buyurmaktadır.

397 ۸- وعن عبد الله بن الشخير رضى الله عنه قال: [أُتِيتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ يَقْرَأُ الْهَاقِمُ التَّكَاثُرُ. فَقَالَ: يَقُولُ ابْنُ آدَمَ مَالِي مَالِي، وَهَلْ لَكَ يَا ابْنَ آدَمَ مِنْ مَالِكَ إِلَّا مَا أَكَلْتَ فَأَقْنَيْتَ، أَوْ لَبِستَ فَأَبْلَيْتَ، أَوْ تَصَدَّقْتَ فَأَمْضَيْتَ؟] أخرجه مسلم والترمذى والنسائى.

8. (397)- *Abdullah İbnu's-Şihhîr* (radıyallahu anh) anlatıyor: *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* *Elhâkümü't-tekâsür* sûresini okurken yanına geldim. Bana: “İnsanoğlu malım malım der. Halbuki âdemoğlunun yiyip tükettiği, giyip eskittiği ve sağlığında tasadduk edip gönderdiğinden başka kendisinin olan neyi var? (Gerisini ölümle terkeder ve insanlara bırakır)”. Müslim, Zühd 3, 4 (2958); Nesâî, Vesâya 1 (6, 238); Tirmizî, Tefsîr, Tekâsür, (3351).

398 ۹- وعن ابى هريرة رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: لِعَيْنَ عَبْدُ الدِّينَارِ، لِعَيْنَ عَبْدُ الدَّرْهَمِ]. أخرجه الترمذى.

9. (398)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: “*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle söyledi: “Altına tapanlar mel’undur, gümüşe tapanlar mel’undur”. Tirmizî, Zühd 42, (2376).

AÇIKLAMA:

Hadis-i şerif para biriktirmekte hırs gösterenleri lanetlemektedir. Meşru olarak kazanmanın helâl olduğunu daha önce (395 numaralı hadîste) belirtmiştik. Yasağın şiddetini ifâde için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hem *lânet olsun*, yani “Allah’ın rahmetinden uzak olsun” diyerek, hem de bu işi yapanları “*altın ve gümüşe tapanlar*” diye tehzil edici bir teşbihte bulunarak yapmıştır.

Para kazanmada gayr-ı meşruluğun ölçüsü, “hırs”tır. Yani paraya aşırı bir hırs gösterip haram- helal demeden sâdece kazanmayı düşünen, zekâtını vermeden, hayır yolunda harcamadan sadece çoğaltmayı düşünen kimse paraya tapıyor demektir. Zira mükerrer âyet ve hadîsler mü’mini Allah ve Resûlü (radiyallahu anh)’nün sevgisini her çeşit sevgiden üstün tutmaya dâvetle bunu emrederler. Hatta bir hadîslerinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) “**Din sevgi ve buğzdan başka birşey değildir**” buyurur. Şu halde para sevgisi Allah sevgisinden öne geçti mi, bu ona tapmadır. Para kazanma meşgaleleri yüzünden ibadeti terketmek, kazanılan paranın zekâtını tam olarak gönül hoşluğuyla ödememek gibi durumlar para sevgisinin Allah ve Resûlüne olan sevgiye galebe çaldığını gösterir.

Şârihler, hadîste “altın ve gümüşe sahip olanlar” veya “cemedeler”in zikredilmemiş olmalarına dikkat çekerler, çünkü, belirttiğimiz gibi suç olan “para kazanmak” değildir, “tapınmaya düşmek”dir, para sebebiyle Allah’ı unutmak, tuğyan etmektir.

Hadîste “altın” ve “gümüş”ün zikri, dünyevî serveti bunlar temsil ettiği içindir. Değilse, her çeşit madde düşkünlüğü buna dâhildir. Nitekim günümüzde dolar, apartman dairesi, arsa, fabrika vs. düşkünlüğü çoğalmaktadır.

۱۰- وعن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: أَتَيْكُمْ مَالٌ وَارِثُهُ أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنْ مَالِهِ؟ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ: مَا مِنَّا أَحَدٌ إِلَّا مَالُهُ أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنْ مَالٍ وَارِثِهِ، قَالَ: فَإِنَّ مَالَهُ مَا قَدَّمَ، وَمَالٌ وَارِثُهُ مَا أَخَّرَ]. أَخْرَجَهُ البخارى والنسائى.

10. (399)- İbnu Mes’ud (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir keresinde, “Hanginiz, vârisinin malını kendi malından daha çok sever?” diye sordu. Cemaat: “Ey Allah’ın Resûlü, içimizde, herkes,

kendi malını vârisinin malından daha çok sever” dediler. Bunun üzerine: “Öyleyse şunu bilin: Kişinin gerçek malı hayatında gönderdiğiştir. Geriye koyduğu da vârislerinin malıdır”. Buhârî, Rikak 12; Nesâî, Vesâyâ 1, (6, 237-238).

400 ۱۱- وعن أبي وائل قال: [جاء معاوية إلى أبي هاشم بن عتبة وهو مريض يعودُه فوجده يئس فقال: يا خال ما يئسك؟ أوجع يشترك؟ أم حرص على الدنيا؟ قال كلاً، ولكن رسول الله ﷺ عهد إلينا عهداً لم آخذ به. قال وما ذلك؟ قال سمعته يقول: إنما يكفي أحدكم من جمع المال خادم ومركب في سبيل الله تعالى. وأجدني اليوم قد جمعت]. أخرجه الترمذی والنسائي. وزاد رزين رحمه الله تعالى قال: فلما مات حصل ما خلف فبلغ ثلاثين درهماً. (يشترك) أى يقلقك.

11. (400)- Ebû Vâil anlatıyor: “Hz. Muâviye (radiyallahu anh) bir gün Ebu Hâşim İbnu Utbe’ye uğradı. Maksudı geçmiş olsun ziyâretinde bulunmaktı, çünkü Ebu Hâşim hastaydı. Yanına varınca ağlar buldu. “Ey dayıcığım niye ağlıyorsun? Dayanamadığın bir ağrı veya dünyaya karşı bir hırs mı seni böyle ağlatıyor?”- diye sordu. Ebu Vâil:

— Hayır, asla bu sebeplerle ağlamıyorum. Ne var ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bizden bir söz almıştı, onu tutamadım” (bu sebeple ağlıyorum)” dedi. Hz. Muâviye:

— Neydi o? diye sordu.

— Ben, dedi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ı şöyle söylerken dinlemiştim: “Sizden birine, dünyalık olarak bir hizmetçi ve Allah yolunda cihadda kullanacağı bir binek edinecek kadar mal toplaması yeterlidir”. Halbuki bugün ben kendimi bundan daha çok mal toplamış görüyorum. Tirmizî, Zühd 19, (2328); Nesâî, Zînet 119, (8, 218-219); İbnu Mâce, Zühd 1, (4103).

Rezîn merhûm şu ilâvede bulundu: “Ebu Hâşim rahmet-i Rahmân’a kavuştuğu zaman, geride bıraktığı serveti hesaplandı, hepsi otuz dirhem kadardı”. (Bu ziyâdenin kaynağı bulunamamıştır.)

BİNA BÖLÜMÜ

401 - ١- عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [لَقَدْ رَأَيْتُنِي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَقَدْ بَنَيْتُ بَيْتًا بِيَدِي يُكْنِي مِنِ الْمَطَرِ وَيُظِلُّنِي مِنَ الشَّمْسِ مَا أَعَانَنِي عَلَيْهِ أَحَدٌ مِّنْ خَلْقِ اللَّهِ تَعَالَى]: أخرجه البخارى.

1. (401)- İbnu Ömer (radiyallahu anh) anlatıyor: “Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’la beraber iken kendi elimle bir ev yapmıştım. Bu ev beni yağmura karşı korumaya, güneşe karşı da gölgelemeye yetiyordu. Bunun inşasında Cenâb-ı Hakk’ın mahlûkatından hiçbirinin yardımını da görmemişim”.

402 - ٢- وفي رواية: [مَا وَضَعْتُ لَبَنَةً عَلَى لَبَنَةٍ مُنْذُ قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ].

2. (402)- Bir başka rivâyette: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın vefatından beri tuğla üzerine tuğla da koymuş değilim” der. Buhârî, İstizân, 53; İbnu Mâce, Zühd 13, (4162).

403 - ٣- وعن قيس بن أبي حازم رضي الله عنه قال: [أَتَيْنَا خَجَّابَ بْنَ الْأَرْثِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نَعُوذُهُ، وَقَدْ اكْتَوَى سَبْعَ كَيَّاتٍ فِي بَطْنِهِ؛ فَقَالَ: إِنَّ أَصْحَابَنَا الَّذِينَ سَلَفُوا وَمَضَوْا وَلَمْ تَنْقُضْهُمْ الدُّنْيَا، وَإِنَّا أَصْبْنَا مَا لَا نَجِدُ لَهُ مَوْضِعًا إِلَّا التُّرَابَ، وَلَوْ لَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَانَا أَنْ نَدْعُو بِالْمَوْتِ لَدَعَوْتُ بِهِ أَتَيْنَاهُ مَرَّةً أُخْرَى وَهُوَ يَنْبِي

حَاطِطًا لَهُ فَقَالَ: إِنَّ الْمُسْلِمَ يُوجَرُ فِي كُلِّ شَيْءٍ يُنْفِقُهُ إِلَّا فِي شَيْءٍ يَجْعَلُهُ فِي هَذَا التُّرَابِ]. أخرجه الشيخان.

3. (403)- Kays İbnu Ebî Hâzm (radiyallahu anh) anlatıyor: “Habbâb İbnu’l-Eret (radiyallahu anh)’e geçmiş olsun ziyaretine geldik. Karnına tam yedi yerden dağ vurdurmuştu. Bize: “Bizden önce gelip geçen arkadaşlarımız varya, dünya onların sevaplarından hiçbir şey noksanlaştırmadı. Biz ise onlardan sonra öyle dünyalığa erdik ki, koruyacak yer bulamayarak toprağa (bina inşaatına) yatırdık. Halbuki sıkıntılı dönemde, (öyle anlar oldu ki) eğer Resûlullah (aleyhissalâtu ves-selâm) yasaklamasaydı, ölmeyi temenni edecektik” dedi. Bir başka gelişlerimizde, Habbâb’ı kendine ait bir duvarı inşâ ederken görmüştük de şöyle buyurmuştu: “Müslüman harcadığı her şey için sevâba erer, ancak şu inşaat işi hâriç”. Buhârî, Mardâ 19, Da’avât 30, Rikâk 7, Temennî 6; Müslim, Zikr 12, (2681); Nesâî, Cenâîz 2, (4, 3-4).

AÇIKLAMA:

Habbâb İbnu Eret, ilk müslümanlardandır. Kendisi aslen Temîmlidir ve Mekke’ye bir nevî mülteci statüsüyle yerleşmiştir. Yabancı ve dolayısıyla hâmisiz oluşu sebebiyle en ağır işkencelere mâruz kalmıştır. Kızgın demir ve taşlarla yapılan işkenceler vücudunda ölünceye kadar devam eden yaralar açmıştır.

Rivâyette, Habbâb (radiyallahu anh) kendisi gibi ilk dönemin işkence ve sıkıntılarına mâruz kaldıkları halde, sonraki zafer ve bolluk devrine erişmeden ölmüş olanları anıyor: “Onlar, hizmetlerine mukabil, hiçbir dünyevî ücret alamadılar, bütün ücretleri âhirete kaldı, biz ise zafer ve zaferin getirdiği bolluk devrini idrak ettik. Hizmetlerimizin mükâfaâtını dünyada almış gibiyiz” demek istiyor. Habbâb’ın kasteddiklerinden biri: Mus’âb İbnu Umeyr (radiyallahu anh)’dir. İslâm’dan önce bolluk içinde olduğu halde, müslüman olunca, ailesi onu evlatlıktan çıkarıp, her türlü maddî destekten mahrum bırakmıştı. Büyük maddî sıkıntılara rağmen İslâm için hizmet verirken Uhud’da şehid düştüğü zaman, vücudunu örtecek kefen bile bulunamadı. Elbisesi ile baş tarafı örtülünce ayak tarafı açık kalmıştı, ayakları kuru otlarla örtülerek mezara kondu.

Hadîste geçen bina yapmanın kerâheti meselesine gelince, âlimler bu konularda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İhtiyaçtan fazla, gösteriş için yapıldığı

takdirde mekruh olduğunda ittifak ederler. Aksine, zarûri ihtiyacı karşılayan mesken inşaatının mekruh olmayacağına da ittifak ederler. Ancak bazıları bu durumda harcanan için ne sevap ne günah yoktur demişse de, sevab olacağını ifâde eden âlimlerimiz de vardır. Aslolan ikinci görüş olmalıdır.

404 - ٤- وعن أنس رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ] النَّفَقَةُ كُلُّهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ إِلَّا الْبِنَاءَ فَلَا خَيْرَ فِيهِ. أخرجه الترمذی.

4. (404)- Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Nafaka için harcananın hepsi Allah yolunda harcanmış gibidir, bina için harcanan müstesna, bunda hayır yoktur”. Tirmizî, Kıyamet 41, (2484).

405 - ٥- وعنه رضي الله عنه قال: [خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَوْمًا وَنَحْنُ مَعَهُ فَرَأَى قَبَّةً مُشْرِفَةً. فَقَالَ مَا هَذِهِ؟ قِيلَ لِفُلَانٍ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ. فَسَكَتَ وَحَمَلَهَا فِي نَفْسِهِ حَتَّى جَاءَ صَاحِبُهَا فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فِي النَّاسِ فَأَعْرَضَ عَنْهُ فَصَنَعَ ذَلِكَ مِرَارًا حَتَّى عَرَفَ الرَّجُلُ الْغَضَبَ فِيهِ وَالْإِعْرَاضَ عَنْهُ فَشَكَا ذَلِكَ إِلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَ وَاللَّهِ إِنِّي لَا أَتَكْرُ نُظَرَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، مَا أَذْرَى مَا حَدَّثَ قِيٌّ؛ فَقَالُوا: خَرَجَ فَرَأَى قُبَّتَكَ فَقَالَ: لِمَنْ هَذِهِ؟ فَأَخْبَرَنَاهُ فَرَجَعَ الرَّجُلُ إِلَى الْقُبَّةِ فَهَدَمَهَا حَتَّى سَوَّاهَا بِالْأَرْضِ. فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ فَلَمْ يَرَهَا فَقَالَ: مَا فَعَلْتَ الْقُبَّةُ؟ فَحَدَّثُوهُ بِمَا كَانَ مِنْ صَاحِبِهَا. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَمَا إِنَّ كُلَّ بِنَاءٍ وَبَالٍ عَلَى صَاحِبِهِ إِلَّا مَالًا إِلَّا مَالًا. يُعْنَى: مَا لَا بَدَّ مِنْهُ]. أخرجه أبو داود.

5. (405)- Yine, Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: “Bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanında biz olduğumuz halde (gezintiye) çıktı. Derken, etrafındaki binalara rağmen (daha yüksek olduğu için) sivrilen bir kubbe görmüştü: “Bu da ne?” diye sordu. “Ensardan falancaya ait” dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sükut buyurdu, ancak binaya karşı içinden hoşnutsuz olmuştü. Bir müddet sonra, sahibi geldi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’e cemaatin içinde selam verdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yüzünü çevirdi ve

selamını almadı. Tekrar tekrar selam verdi ise de aynı şekilde davranarak selamını almadı. Adam anladı ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine kızıgındır ve yüz çevirmektedir. Durumu arkadaşlarına açarak: “Allah’a kasem olsun, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın bakışını iyi bulmuyorum. Hakkımda ne olup bitti, bilemiyorum da” dedi. Kendisine: “Gezinirken kubbeni gördü. “Bu kimin?” dedi. Sana ait olduğunu haber verdik” dediler.

Adam hemen dönüp, kubbesini yıktı, öyle ki yerle bir etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir başka gün yine gezintiye çıktı. Kubbeyi göremeyince: “Kubbeye ne oldu?” diye sordu.

Kubbe sâhibiyle olup biten gelişmeler haber verildi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) “Bilin ki, zaruri olmayan her bina, sahibine bir vebaldır” buyurdu”. Ebû Dâvud, Edeb 169, (5237).

406 ۶- وعن عبد الله بن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: [مرى رسول الله ﷺ وأنا أطين حائطاً لى من حص. فقال ما هذا يا عبد الله؟ فقلت حائطاً أصلحه. فقال: الأمر أيسر من ذلك، وفي رواية: ما أرى الأمر إلا أعجل من ذلك] أخرجه أبو داود والترمذى وصححه (الحص) القصب.

6. (406)- Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (radiyallahu anh) anlatıyor: “Ben, ahşab evimi tamir için çamurlamakla meşguldüm, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bana uğradı ve: “Bu da ne Ey Abdullah? buyurdu. Ben: “Evin, tamiriyle meşgulüm”dedim. “Ölüm(ün gelmesi) bu ev(in yıkılmasın)dan daha çabuktur” buyurdu.

Bir rivâyette: “Ben emr-i Hakk’ın gelmesini bun(un yıkılmasın)dan daha çabuk görüyorum” buyurmuştur. Ebu Davud, Edeb 169, (5235), (5236); Tirmizî, Zühd, 25, (2336); İbnu Mâce, Zühd 13 (4160).

407 ۷- وعن دكين بن سعيد المزنى رضى الله عنه قال: [أئتنا رسول الله ﷺ سألناه الطعام فقال: يا عمر اذهب فأعطهم؛ فارتقى بنا إلى عليه فأخرج المفتاح من حجريته ففتح]. أخرجه أبو داود.

7. (407)- Dükeyn İbnu Sâid el-Müzevî (radiyallahu anh) anlatıyor: “Yiyecek istemek üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a uğradık. Hz. Ömer (radiyallahu anh)’e seslenerek: “Ey Ömer git, istediklerini ver” emretti. Hz. Ömer bizi bir odaya çıkardı. Hücrelerinden anahtarını çıkardı ve kapıyı açtı”. Ebû Dâvûd, Edeb 170, (5238).

408 ۸- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: إِذَا تَسَاجَرْتُمْ فِي الطَّرِيقِ فَاجْعَلُوهُ سَبْعَةَ أَذْرُعَ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

8. (408)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Yol hususunda ihtilâf ederseniz genişliğini yedi zir’â yapın”. Buhârî, Mezâlim 29; Müslim, Müsâkât 243, (1613); Tirmizî, Ahkâm 20, (1355); Ebu Dâvud, Akdiye 31, (3633), İbnu Mâce, Ahkâm 16, (2338).

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın şehircilik meseleleriyle de meşgul olması bakımından ehemmiyetlidir. Yeri geldikçe görüleceği üzere belediyeleri ilgilendiren çeşitli meselelerle ilgilenmiştir.

Alimler, yolla ilgili bir rivâyeti açıklarken, hadîsten maksadın yolun genişliğini bu rakamla tahdîd etmek olmadığını belirtirler. Bu rakamın daha çok herkesin gelip geçtiği ana yollarla ilgili olduğu, tâli ve husûsî yolların, ihtiyacı görecektir genişlikte olabileceği gibi, ana yolların daha da geniş olabileceği belirtilir.

İSLÂM'DA MESKEN

Kitabımızın meskenle ilgili bölümünde, gördüğümüz üzere, sekiz adet hadîs yer almıştır. Halbuki Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den meskenle ilgili yüzlerce hadîs vârid olmuştur.

Öte yandan mesken aslî ihtiyaçlarımızdan biridir ve hayatımızın çoğu meskende geçmektedir. Mesken içtimâî, iktisâdî, kültürel, terbiyevî çok yönü olan medenî bir müessesedir. Bilhassa günümüzde mesken, teknik ve mühendislik yönleri bir tarafa, sadece içtimâî yönüyle müstakil bir araştırma konusu olmuştur. *Mesken sosyolojisi* denen bu yeni dalı, her hayvanın ayrı bir yuvası olduğu gibi her inanç sisteminin, her kültür ünitesinin kendisine has bir meskeni olduğunu söylemektedir.

1) MESKEN VE KÜLTÜR:

Terbiye meselesinde mühim bir husûs, meskendir. İnsanoğlunun, yarı ömründen fazlasını içerisinde geçirdiği *mesken*, tek zâviyeden değil, pek çok zâviyelerden ehemmiyet taşır. Kur'ân-ı Kerîm'de geçmiş ümmetlerin, gerek güç ve haşmetleri ve gerekse zulüm ve fesâdları ile meskenleri arasında bir ilgi kurulmakta, meskenlerinin ahvâli üzerinde durulup ibret almaya teşvik edilmektedir.

Şu âyet Sebe' kavminin ulaştığı haşmetin meskenlerinde okunduğunu söyler: **"Gerçekten (Yemen'de yaşamış olan) Sebe' kavmi için meskenlerinde bir âyet vardı. Sağ ve soldan iki taraflı bahçeler (...) (Sebe' 15).** Kezâ Semûd kavminin kudretini tasvîr zımnında: **"Vâdilerde kayaları oyarak"** ev ve şehir kurdukları belirtilir (Fecr 8-9). Şu âyette de zulmün, netîcede medeniyetleri yıkıp, evleri virâneye çevireceği bildirilir, virâneler üzerinde tefekkür ve araştırmaya sevk edilir: **"İşte zulümleri yüzünden çökmüş, ıpıssız kalmış evleri (nin en-**

kâzı). Şüphe yok ki bilecek bir kavm için bunda (ibret verici) bir nişâne vardır, (Neml 52).

Şu âyette de maddî medeniyette ulaşılabilecek ileri bir seviye, meskenlerin alacağı şa'şaa ile tasvîr edilmekten başka, bu şa'şaa karşısında insanların kültürel değişikliğe uğrayıp bozulacaklarına da işâret edilmektedir: “Eğer bütün insanlar (küfre imrenecek), bir tek ümmet hâline gelmeyecek olsalardı o çok esirgeyen (Allâh)'a küfreden kimselerin evlerinin tavanlarını, üstünden çıkacakları merdivenleri, odalarının kapılarını, üzerine yaslanacakları tahtları hep gülmüşten yapardık. Onların bu eşyalarını altın yaldızlı ve işlemeli kılardık. Bunların hepsi, ancak dünya hayatının geçici menfaatleridir” (Zuhruf 33-35)..

Bu âyetlerde temas edilen beşer-mesken münâsebetleri, günümüzde müstakil bir ilim dalı olarak inceleme konusu hâlini almış durumdadır. Mesken sosyolojisi dediğimiz bu yeni disiplinin mensûbları, araştırmalar ilerledikçe, tecrübi ilimlere has, objektif, her tarafta geçerli kanunlara ulaşacaklarını söylemektedirler.

Bugüne kadar yapılan araştırma ve katedilen mesâfelele dayanarak şimdiden kesin bir dille meskeni “*belli bir medeniyette kültürün bir tezâhürü*”, “*cemiyetin arz üzerine vurulmuş bir mührü, bir damgası*” olarak tavsîf etmektedirler. Onlara göre, bu damgada, o cemiyetin mânevî durumu, iktisâdî durumu, mâruz kaldığı “*çeşitli problemleri ve müşkülleri*” okunabilir.

Dilimizde kısaca *aslan yatağından belli olur* diye ifâde edilen fikre, ilmî ve daha şümûllü bir hüviyet verilerek “Ferd... Cemiyet... Ve hattâ medeniyet yatağından bellidir” denecek kadar ileri gidilerek bir cemiyetin kültürü ile meskeni arasında tefrîki gayr-ı kaabil bir birlik ve berâberlikten ittifakla söz edilmiştir. Neticede ferdin oturduğu meskenin kendi kültürüne uygun olması gerektiği, aksi takdirde ya meskende bâzı tâdilâtlar yaparak sâkininin onu kendisine uyduracağı, yahût meskenin, içinde oturan kimsenin duygu, düşünce, telakkî ve davranışlarında (yâni kültüründe) bâzı değişiklikler husûle getirerek kendine uyduracağı ileri sürülmüştür. Bu husûsun kesinliği, meselenin uzmanlarına: “*Meskenlerimizi biz yaptığımızı zannederiz, aslında bizi yapan meskenlerimizdir*” dedirtmiştir. Aynı fikir, bâzan da tıpkı cemiyetin, alt yapı (enfra-structure) denen ekonomik duruma tâbi olarak üst yapı (süper-structure) denen din, hukuk, siyâset vs. nin değişeceğini iddia edenlere paralel bir üslûbla: “*Mesken ve lojmanı, devâm edecek bir değişikliğe tâbi tutmak, ancak ve ancak, âile ve cemiyeti değiştirmekle*

mümkündür” şeklinde ifâde edilmiştir. Ciddi bir terbiye sonucu kültür, teknik ve iktisâdî hayatta husûle gelecek bir değişiklikle meskenin de kendiliğinden değişeceği böylece ifâde edilmiş oluyor.

Şüphesiz bu ifâdeler inkârı zor olan bir gerçeği dile getirmektedirler. İbtidâîlerin meskenleriyle yüksek bir teknik seviyeye ulaşan ileri bir milletin inşaatlarını nazara alacak olsak söyleneni te’yîd eden müşâhedelere varırız.

Şu hâlde, sâdece soğuk-sıcak ve emniyetsizliklere karşı ferdin ilticâ yeri olmakla kalmayan, aynı zamanda kültür ve mânevî değerlerin de bir melcei durumunda olan meskenin sünnetteki yeri nedir? Terbiye bir yönüyle cemiyetin kültürünü ferde aktarmak, diğer bir yönüyle de ferdin dünyâ ve âhiret saâdetini te’minde ona yardımcı olmak olduğuna göre, kendisini bir muallim ve bir mürebbî olarak takdîm eden dünyâ ve âhiret saâdetinin yollarını gösteren Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm), insanoğlunun hayâtında bu kadar ehemmiyetli bir yer tutan meskene nasıl bir nazar atfetmiş, getirdiği sistem için nasıl bir meskeni uygun bulmuştur? Bunları bilmekte mevzûumuz için fayda ve belki de zarûret vardır. Nitekim, geçmişte ciddi şekilde kaleme alınmış sistematik terbiye ve ahlâk kitaplarımızın çoğunda meskenle ilgili bölümlere de rastlamaktayız. Burarlarda ittifakla meskenin aslî ihtiyâçlardan biri olduğu belirtilir. Meselâ *Kınalızâde*, evi: “*İnsanların bekâ-yı nesil için muhtâc oldukları beş esâsı (anne, baba, evlâd, hâdim ve gıdâ) muhâfazaya mahsûs mahâl ve me’vâ*” olarak târif ettikten sonra bunun, taştan, yünden, deriden vs. olabileceğini söyler. Ahlâk-ı Hâmide de: “*İndelhâce alıp kullanmak üzere havâic-i asliyesini hıfz etmek üzere yerler tedârikini*” insanı hayvandan ayıran vasıflardan biri olarak kaydeder. *Kârî*, mesken inşaatına başlarken “*sıcak ve soğuktan korunmakla birlikte, içerisinde ibâdet yapmaya da (taabbüd) niyet etmeli*” der. Bu kitâbların bir kısmında bâzan inşâatta kullanılacak malzeme ve tâkip edilecek inşâat usûlüne kadar inen -yapıcı tekniğiyle ilgili bâzı teferruâta da rastlandığı hâlde, terbiye için asıl mühim olan plân meselesine, meskenin diğer te’sislerle olan münâsebetlerine, hıfzu’s-sıhha şartlarına vs. aynı ağırlıkta ve yeterince rastlanmaz. Meselâ geniş olması, yüksek olmaması gerektiği söylenir ama tatmîn edici açıklamaya yer verilmez. Halbuki terbiyenin mahallî olarak mesken, bilhassa taşıdığı plân ve beşerî ihtiyâçlara uygunluğu ile büyük ehemmiyet taşır. Hele, meskeni tek başına ele almak son derece noksan bir davranış olur.

Öte yandan Kur'ân ve sünnette meskenin terbiyevî yönüyle alâkalı bir hayli teferruât yer aldığı gibi, diğer te'sislerle olan ilgisine de dikkat çekilmektedir. Bilhassa sünnette meskene geniş yer verildiğini görürüz. Mükerrer rivâyetlerde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), meskeni, kişinin saâdeti için şart olan üç ana unsurdan biri olarak tavsîf eder: **“Kişinin saâdeti üç şeye bağlıdır: Sâlihâ kadın, sâlih mesken, iyi binek”**. Burada telaffuz edilen **“sâlih”**lik vasfı oldukça mutlak bir ifâdedir. Az sonra belirteceğimiz gibi, bâzı hadislerde **“sâlih olmanın şartları”** arasında bilhassa genişlik, komşularının iyiliği, camiye yakınlık vs. bâzı vasıflar daha belirtilmişse de her devrin değişen şart ve gelişen telâkîlerine göre ilâve edilecek başka vasıflara, aranacak başka husûsiyetlere açıktır.

Hülâsa, biz burada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in meskenle ilgili olarak tebliğ ettiği tâlimâtı inceleyeceğiz. Temâs edilecek meseleler iki ana başlık altında toplanacaktır:

1- Mikro Plânda Mesken:

Bu kısımda meskeni tek başına ele alıp sünnette beyân edilen vasıflarını ve kısımlarını belirtip, İslâm'ın ideal mesken plânını ana hatlarıyla ortaya koymaya, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in mesken siyâsetini açıklamaya çalışacağız.

2- Makro Plânda Mesken:

Bu kısımda ise meskeni şehir bütününe bir parçası olarak ele alıp, meskenin bir nevi hârice uzantısı olan ve tamamlayıcısı durumunda bulunan diğer içtimâî te'sislerle olan münâsebeti üzerinde duracağız.⁽⁶⁾

1- MİKRO PLÂNDA MESKEN

Terbiye nokta-i nazarından mesken ele alınınca, birinci plânda karşımıza çıkan, meskenin müstakil bir ünite olarak taşınması gereken vasıflarıdır. Bir başka deyişle bir meskenin sâkinini mes'ûd edebilmesi için hâiz olması gereken vasıflar nelerdir? Genişliği, odalarının sayısı, me'rûşât, dekor vs. nasıl olmalıdır? Bu meselelerde Sünnet'in tavsiye ettiği ölçüler var mıdır, varsa nelerdir? Şu hâlde biz burada, bu husûsları belirtmeye çalışacağız ve önce bunlardan en mühimmi olan genişlikten söz edeceğiz.

6) Bu bahse burada yer vermeyeceğiz.

a- GENİŞLİK

Sünnetin beyânında meskenin geniş olması kaçınılmaz, vazgeçilmez bir vasıftır. “*Sâlih Mesken*”in evsâfını belirten çeşitli hadîslerde, genişlik her seferinde birinci şart olarak tekrâr edilmiştir. Bundan maksadın (istifâde edilen) odaların (merâfık) sayıca çokluğu olduğu ayrıca tasrîh edilmiştir.

Sünnette meskenin genişliği üzerinde ısrarla durulduğunu te’yîd eden rivâyetler çoktur. Kurtuluşun nasıl olacağını soran *Ukbetu’bnu Âmir*’e Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): “**Diline hâkim ol, evini genişlet, hatâlarına da ağla (tevbe et)**” cevabını verir. *Sevbân*’ın rivâyetinde bu mânâ: “**Lisânına hâkim olan, evini genişleten ve hatasına ağlayana ne mutlu**” şeklinde ifâde edilmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in: “**Yâ Rabbi! Günâhımı affet, evimi genişlet, rızkımı mubârek kıl**” diye dua ettiği de rivâyetler arasındadır.

Bir kısım rivâyetlerde evin genişliği, evin uğuru olarak ifâde edildiği gibi, darlığı da uğursuzluğu olarak ifâde edilmiş⁽⁷⁾ ve darlık kişiyi şekâvete (bedbahtlık) atan, üç âmilden biri olarak zikredilmiştir: “**Âdemoğlunun şekâveti üç şeydendir: Kötü hanım, kötü mesken ve kötü binek (...)**”. Meskenin kötülüğünden Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in darlığını kastettiğini *Hâkim*’in bir tahririnde görmekteyiz:

“**(...) Meskenin kötülüğü darlığıdır (yâni, istifade edilen) bölümlerinin azlığı.**” *İbnu Hacer*’in *Taberânî*’ye atven zikrettiği bir vecihte, bu darlık, “**bölümlerinin azlığı**” şeklinde değil “**sâhasının darlığı**” şeklinde ifâde edilmiştir.

Bâzı rivâyetlerde, Hicreti müteâkip bir kısım muhâcir kadınların, ev darlığından şikâyet etmeleri üzerine, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in bu mesele ile ciddiyetle ilgilendiğini görürüz. Önce, Muhâcirleri Ensâr’ın evlerine yerleştirmiş, (bilâhare de) Medine’de ev inşâ etmeleri için arsa taksîm etmiştir. Kendilerine arsa verilenlerden bir çoğunun ismini zikreden ve arsaların yerleriyle ilgili rivâyetleri de zikreden *es-Semhûdî*, mezkûr arsaların büyük ekseriyetinin *Mescîd-i Nebevî* etrafında yer aldığını ilâve eder.

7) Hz. Peygamber bâzı sahîh hadîslerde, uğursuzluk addetmeyi, (teşâum) reddettiği halde (bak. *Müslim*, *Se-lâm* 110-114 (4. 1745-46, 2223-2224 Hl.) burada uğursuzluktan bahsetmesi âlimler arasında münâkaşa vesilesi olmuştur. Hattâ *Hattâbî* ve diğer birçokları, bu üç şeyde uğursuzluk çıkarmanın nehyedildiğini (Meâlim 4. 236) anlamışlardır. Onlara göre bu üç nesneden sâhiplerinin memnuniyetsizlikleri söz konusu olabilir. Bu durumda talak ve satış yoluyla halâs olması gerekir. Bâzılarına göre de kadının uğursuzluğu kısır oluşu; kötü dilli oluşu; bineğin uğursuzluğu huysuz oluşu, üzerinde cihâd edilmemesi vs. dir.

Kötü meskenin başlıca vasfının darlık olduğu belirtilmiş olmakla berâber, bazı rivâyetlerde “komşusunun kötülüğü”, “ezân ve kaamet işitilmeyecek derecede mescede uzaklığı” da zikredilmiştir. *Gürânî*, bunlara “havasının kötü olmasını” da ilâve eder.

Diğer bazı rivâyetler bize sünnetin oturulan meskenden hoşlanılmasını istediğini, hoşlanılmayan meskenin -hoşlanılacak şekle sokulmasını, mümkün olmuyorsa- terkedilmesini emrettiğini göstermektedir. Hz. Enes (radıyallahu anh)’in rivâyet ettiğine göre (yeni yerleştiği evi uğursuz addederek) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’e gelip: “*Ya Resûlallâh! Biz bir evde idik, orada sayıca kalabalık, malca zengindik, bir başka eve geçtik, bu yeni yerde sayımız da azaldı, malımız da, (ne yapmamızı söylersin?)*” diyen bir kimseye -ki bu, *Muvattâ*’nın rivâyetide kadındır: -“*Orayı zemîm olarak (kabûl edin ve) terkedin*” der. *Hattâbî*, buraya terk emrini, orada bizâtihi uğursuzluk olduğu için değil, ev ve mesken sebebiyle kendilerine uğursuzluk geldiğine dâir içlerinde doğan vehmi izâle etmek için verdiğini belirtir.

Aynı şekilde ikamet etmekte oldukları yerin, şiddetli vebâ vakalarına sahne olduğundan şikâyet eden bir (Yemenliye) de: “*Oraya gitmekten vazgeç, zirâ hastalığın bulaşması kırıma sebep olur*” der. Kezâ evinin darlığından şikâyet eden *Hâlid İbnu Velîd*’e de! “*Binâyı göğe yükselt ve Allah’tan (fiili olarak) genişlik taleb et*” der.

Bu rivâyetlerden evin gerek kapladığı mesâha ve gerekse oda sayısı yönünden geniş olması gerektiği anlaşılmakla berâber ne mesâha ne de oda sayısı yönüyle bir rakama rastlanmamaktadır. Bunun sebebini, ailenin sâbit olmayan hacmi ile izâh edebiliriz. Zirâ aileler nüfusça kalabalık olabileceği gibi karı-kocadan müteşekkil iki kişi de olabilir. Binâenaleyh ev için sünnetçe tesbît edilecek kesin bir rakam olamazdı.

b- PLÂN

Bir meskenin nasıl olması husûsunda bâzı umûmî bilgileri verdikten sonra nassî ifâdelere dayanarak, acabâ bu evin bütün kısımlarına şâmil kaba bir plân mümkün mü? diye bir sual akla gelebilir. Esâsen bu husûs bizzat Kur’ân-ı Kerîm’de işlenmiş olan bir mevzûdur. Orada bir müslüman ailesinin oturması gereken asgarî ölçüleri havi normal bir evin plânı bize verilmektedir. Kur’ân’daki bu bilgilere sünnetten bâzı detaylar da ilâve edilince İslâm terbiyesine ve İslâm dünyâ görüşüne uygun ev plânı kolayca çıkmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi meskenin ebâdı her şeyden önce ailenin hacmine bağlıdır. Kur'ân'ın derpiş ettiği aile, günümüz sosyolojisinde nükleer (çekirdek) aile denen, anne-baba, çocuklar (ve hizmetçi) den müteşekkil sınırları oldukça mahdût bir aile tipidir. Diğer yakın akrabaların herbirinin *evleri* ayrı, *sofraları* ayrı olacaktır. Biz bunu şu âyetten anlamaktayız: “Size göre de (gerek) kendi evlerinizden, gerek babalarınızın evlerinden, gerek annelerinizin evlerinden, gerek biraderlerinizin evlerinden, gerek kız kardeşlerinizin evlerinden, gerek amcalarınızın evlerinden, gerek halalarınızın evlerinden, gerek dayılarınızın evlerinden, gerek teyzelerinizin evlerinden gerek (başkasına ait olup da) anahtarlarına mâlik (ve hazinedârı) bulunduğunuz (evler) den, yâhut da sâdik dostlar (ın evlerinden) yemenizde de (bir hareç yoktur). Hep bir arada toplu olarak da, dağınık olarak da yemenizde dahi hareç yok (...) (Nur 61).

Âyetin sonunda *berâber* olmaya da cevâz vermekle birlikte esâs olan ayrılmaktır.

Şu âyetten çocuk veyâ hizmetçi bulunan bir evde en az iki odanın bulunması gerektiğini, günün (istirâhate tahsis edilen) belli saatlerinde aynı odada kalmayıp ayrı ayrı odalara geçmek icâbettğini anlıyoruz: “Ey îmân edenler, sağ elinizin mâlik olduğu (köle ve câriyeler), bir de sizden olup da henüz bülûğ çağına girmemiş (küçük)ler, (şu) üç vakitte, sabah namazından önce, öğle sıcağından elbisenizi çıkaracağınız zaman, bir de yatsı namazından sonra (odanıza girecek olurlarsa) sizden izin istesin (ler). (Bu) üç (vakit) sizin için avret (ve halvet vakitleri)dir. Bunlardan sonra ise birbirinizi dolaşmanızda ne sizin üzerinize, ne de onların üzerine bir vebâl yoktur. Allah âyetleri size böyle açıklar (...). Sizden olan (hür) çocuklar bülûğ çağına ulaştığı zaman kendilerinden evvelkilerin izin istediği gibi izin istesinler (...)” (Nûr 58-59). *İbnu Abbâs* âyetin iniş sebebini beyân zımnında o vakitte evlerde perde olmadığını, erkek hanımı üzerinde iken “*hâdim veyâ çocuk veyâ evde bulunan yetîme*”nin âniden çıkageldiklerini, bunun üzerine âyetin perdeyi emrettiğini bildirir. *İbnu Kesîr*, âyetin muhkem ve gayrı mensûh olmasına rağmen insanların bununla amele pek riayet etmedikleri için *İbnu Abbâs*'ın hayıflandığını kaydeder.

Şu hâlde bir müslümanın evi, birbirine kapı ile geçilen asgarî iki bölme olmalıdır. Bölmeler ahşâp kapı veyâ bez perde ile mutlaka ayrılmalıdır.

Diğer taraftan sünnet yedi yaşından itibaren çocukların yataklarının ayrılmasını emretmektedir. Bu ayırma keyfiyeti, hadîste oldukça mübhemdir. Henüz

bülûğa ermeyenler için yataklarının aynı oda içerisinde ayrılması anlaşılabilir bile bülûğa erdikten sonra odaların da ayrılması, bilhassa erkek ve kız çocuklarının odalarının ayrılması, terbiye için daha muvâfık gözükmektedir. Hadîsten bu mânâyı çıkarmaya mânî bir sarâhat de gözükmüyor.

Şu hâlde bu durumda asgarî oda sayısının üç olması gerekmektedir: 1- Ebeveyn odası, 2- Kız çocukları için bir oda, 3- Erkek çocukları için bir oda.

Sünnet açısından bir müslüman, misâfirî de nazara almak zorundadır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **“Allah ve âhiret gününe inanan (...) misâfirîne ikrâm etsin”, “Her şeyin bir zekâtı vardır, evin zekâtı da ziyâfettir”,** gibi çeşitli beyânlarıyla evlerde misâfir ağırlamaya, onlara hizmet, yemek v.s... yollarla ikramda bulunmaya teşvîk etmiştir. Hattâ **“Bir gün ve bir gece evde kalması, misâfirin kesinlikle hakkı”** olarak beyân edildikten başka misâfirliğin üç gün olduğu teyid edilir. Evi plânlarken misâfir unsurunun behemahâl nazar-ı itibâra alınması gerektiğini te’yîd eden bir diğer hadîs de yatak sayısı ile ilgili olarak gelmiştir: **“Bir kimsenin evinde üç yatak bulunmalıdır: Biri erkek için, biri hanım için, biri de misâfir için, dördüncüsü ise şeytana aittir”**. Anlaşılabacağı üzere buradan asıl maksat evde bulunması gereken yatak sayısını bildirmek değildir. Nitekim çocukların yatağından bahsedilmiyor. Hadîs, karı ile kocanın ayrı ayrı yatağı (ve hattâ odaları) olabilir mi gibi bir tereddüt ve suale “evet” diyor, bir de ihmâli mümkün olan misâfir yatağı (ve konması gereken odayı) hatırlatıyor. **“Dördüncüsü şeytana aittir”** tâbiri ise, şârihlerin de belirttiği gibi, **“ihtiyaçtan fazla, gösteriş ve övünmeklik için isrâf olarak alınan ev eşyâsına şâmindir.”** Nitekim İbnu Zübeyr, zevcesinin yanında üç yatak görünce: **“Biri bana, biri de zevceme ait, üçüncüsü ise şeytana aittir, çıkarın onu”** der ve misâfir yatağını söz konusu bile etmez.

Tatbikatta, bir evi plânlarken ilk müslümanların bu husûsu nazara almış olacağını teyîd eden son bir delilimiz Şir’atu’l-İslâm’da yer eden şu cümledir: **“Binâ ile ilgili sünnetlerden biri de (...) evde ziyâfet için bir odanın (misâfir odası) inşâsıdır; zirâ hadîste: “Her şey için bir zekât vardır, evin zekâtı da (evde verilecek) ziyâfettir” buyrulmuştur.**

Bunlardan başka, Kur’ân-ı Kerîm yaşlanan anne ve babalara da bakılmasını emreder ki, mesken inşâsında nazara alınması gereken bir başka durum olmaktadır.

Şu hâlde asgarî iki oda olması gereken müslümân evinin âzamî oda sayısı için bir hudûd konmamış, ihtiyâca ve maddî imkâna göre müslümanların insiyâtifine bırakılmış, ancak daha önce de belirttiğimiz gibi gerek kapladığı sâha ve gerekse oda sayısı itibârıyla geniş olması, yani az sonra belirteceğimiz seyyaliyete imkân tanınması tavsiye edilmiştir.

Burada ev plânına dâhil edilmesi gereken diğer bir unsur evin avlusudur. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şahsî evinin plânından bahsederken görüleceği üzere avlu evin ayrılmaz bir parçasıdır. Evin şartlarından bahseden birçok rivâyetlerde avlunun da behemahâl söz konusu edildiğini görürüz. Bu durum müslümanlara: “*Finâ-yı hâne’yi hânenin müştemilâtından*” telâkkî ettirmiş, yakın zamana kadar şehirlerde bile evlerin bahçeli olarak inşâ edilmesini netice vermiştir. Ancak zamanımızın şartları, bilhassa büyük şehirlerde, avlu veyâ bahçe mefhumunu unutturmak istikâmetinde gelişmektedir.

HZ. PEYGAMBER’İN EVİNİN PLÂNI

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evi beher kenarı takrîben 100 zirâ olan kare bir avlu etrafında sıralanan dokuz adet hücreden müteşekkildi. Bunlardan iki adedi Mescid-i Nebevî'nin inşâsı sırasında yapılmış, diğerleri ihtiyâç hasıl oldukça bilâhare ilâve edilmiştir. Bu, bir avlu etrafında dışarı kapalı, hepsi avluya açılan odalardan müteşekkil ev tipi, “*Halen Mısır, Suriye, Mezopotamya ve Arabistan Yarımadası'nın şehirlerinde ikâmetgâh olarak kullanılmakta olan*” ev tiplerine benzemektedir. Rivâyetler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hücrelerinin takrîben 10 × 10 zirâ ebâdında kare şeklinde, duvarlarının da 7 veyâ 8 zirâ boyunda olduğunu haber verir. Hz. Aîşe (radıyallahu anhâ)'nin hücresi ile ilgili tafsîlâta göre kapısı dikenli ardıç (sâc) veyâ ur'ur (denen, Hindistan'da yetişen, abanoz ve çınara benzetilen bir ağaç)dandır. Tek kanatlıdır ve Şam cihetine bakmaktadır. Bâzı rivâyetler bu hücreye ikindi güneşinin vurduğunu da kaydederler.

H. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in meskeninin plân ve şümûlü husûsunda *Keitânî* oldukça mübâlağalı bir tasvîr ve tahmînde bulunur. Delîle dayanmadığı için burada zikretmeyi uygun bulmadık.

Müteahhir kitaplarda inşâ edilecek bir binada odanın yüksekliği için verilen: “*Sünnette bu, mikdârü'l-kifâye (yeterli miktar) dır, bu da altı zirâdır*” ölçüsü buradan alınmış olabilir. Odaanın genişliği hususundaki “*mikdârü'l-kifâye*” için “*çinde oturanların durumuna bağılı olarak değişir*” denmektedir ⁽⁸⁾.

C- EVİN SEYYÂLIYETİ

Anlaşıldığı üzere, evin muhtâç olunan hacmi ve odalarının sayısı, her an değişmesi muhtemel olan ihtiyâca göre farklı olacaktır. Halbuki inşâat bir defa yapılır ve sâbittir. Bu durumda âilenin ilerde muhtemelen alacağı en büyük vüsati nazarı itibâra alarak mı plân yapmalı? Halbuki çocukların büyüdükten sonra evlenip ayrılmalrı, âilenin hacmini tekrâr düşürecektir. Her hâl u kârda sünnette bu meseleyle de ilgili bâzı rivâyetlere rastlamaktayız ve bunlardan evin elastikî bir plâna sâhib olması gerektiği sonucunu çıkarmaktayız. Mezkûr rivâyetlerden bâzıları H. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, evin içerisinde, bir köşede, bülûğa ermiş kızların kalması için “*hıdr*” denen bir çadır kurduğunu haber verir. Hattâ evlendireceği zaman çadırın önüne oturur ve: “*Falanca, falancayı (kızın ve erkeğin ismini söyleyerek) istiyor*”, der eğer içerideki sükût ederse onu isteyenle evlendirirdi, istemediği takdirde vururdu ve H. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de istemediğini anlayarak ona vermezdi” denir.

Diğer bâzı rivâyetlerden de H. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bir hasırı olduğunu, gündüzleyin bunu (üzerine oturmak üzere) yaydığını, geceleyin de onunla (evin içerisinde kendisi ile başkaları arasında perde olmak üzere) bölme yaptığını öğrenmekteyiz. *Zeyd İbnu Sâbit (radiyallahu anh)*'ten gelen rivâyetle, hasırla bölme işinin mescidde yapıldığı tasrîh edilir. Ancak bu, evde de yapılmış oldu-

8) Evin genişliği, bugünkü sosyologlara göre, sâdece içerisinde yaşayanların sayısına değil, yaşayanın iktisâdî durumuna da bağılıdır. Meselâ Fransa'da bekâr yaşayan bir kimse için 14 m² normal genişlik kabul edilirken, bu Amerika'da 36 m² dir. Kezâ Amerika'da iki kişi için 67 m², üç kişi için 90 m², dört kişi için 103 m² tesbît edilmiştir (Famille et Habitation 1, 108). Oda sayısının tesbîti için de: “Ebeveyn için bir yatak odası, -ailenin durumuna göre- evde kalan diğer nüfustan her ikisi (veyâ her biri) için birer oda. Diğer kısımların (oturma odası, gusulhane, mutfak, helâ...) sayı ve genişliği evde kalanların sayısına göre değişir” denmektedir. (a. e. 1, 109).

ğunu nefyetmez. Hz. Aişe (radiyallahu anhâ)'den *Müsned*'de tahrîc edilen rivâyette aynen şöyle denir: “Bizim bir hasarımız vardı. Onu gündüzleri yayar, geceleri de (onunla) hücre yapardık (...)”.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hücrelerinde çadır kurup, bölme yaptığına delâlet eden daha sarîh başka rivâyetler de mevcuttur. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in âzadlı câriyelerinden *Ruzeyne* (radiyallahu anhâ)'nin rivâyetine göre, “Hz. Aişe (radiyallahu anhâ)'nin hücrelerinde (ihtiyâc hâlinde) içerisine girilerek saklanılan, hurma dallarından (sa'af) örülmüş bir çadır vardı.” İçerisinde toz, toprak ve örümcek ağının bulunduğu dâir gelen sarahat nazarı itibâra alınacak olursa bunun pek sık kullanılmadığı anlaşılmaktadır.

Hülâsa, muhtelif rivâyetler nazara alınınca Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hücrelerinde, mahremiyet v.s. maksadlarla perde germek, küçük çapta çadır kurmak gibi çeşitli tedbirlere tevessül ederek evi genişletme imkânları aradığı ve evin de bu çeşit teşebbüslere imkân verecek durumda olduğu anlaşılmaktadır.

Burada son olarak şu noktayı da belirtelim ki Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evi zevcelerinden her birine birer oda isâbet edecek şekilde idi. Üstelik, daha önce başka vesîlelerle de belirttiğimiz üzere, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in çocukları yanında kalmıyorlardı. Zâten Medîne'de iken, sâdece Mısırlı câriyesi Mâriye (radiyallahu anhâ)'den çocukları olmuştu. O da diğer zevceleri gibi mescidin yanındaki hücrelerden birinde değil, ayrı bir yerde kalıyordu. Nitekim daha önceki bahislerimizde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in süt annesi (radiyallahu anhâ)'nde olan çocuğu için sık sık ziyârete gittiğini de zikretmiştik.

d- SÂBİT UNSURLAR

Evin mutfak, helâ, gusûlhâne.. gibi sâbit unsurlarına gelince, bunlardan bir kısmının eskidenberi bütün evlerde mevcut olmasına rağmen bir kısmının İslâmî kültür ve terbiyenin bir icâbı olarak sonradan ilâve edildiği anlaşılmaktadır ki bu durum, mesken sosyolojisinde “meskeni kültürün arz üzerine vurulmuş bir damgası kabûl edip, evdeki her bir inşâî unsurun, içerisinde yaşayanların kültüründe mevcut zevk, inanç ve alışkanlıklarına tekâbül ettiği” fikrini savunanları te'yîd etmektedir. Komşularından biriyle müşterek olan fırın, bâzı kereler -maddî darlık sebebiyle- iki ay boyunca ateş yakılmadığı bildirilen mutfak, umûmiyetle

evlerin üst kısmında yer alıp, merdivenle çıkıldığı anlaşılan ve müstakîl bir odadan müteşekkîl *meşrûbe*, içerisine eşyâ koymak için evin dâhilinde inşâ edilen ve kapısına perde çekilerek örtülen -ki sofa, raf, duvarda eşyâ koymaya mahsus oyuk, ışık ve hava için açılan delik (kevvâ), evin bir kenarında altına eşyâ koymak için inşâ edilen üzeri örtülü târiflere nazaran bugünkü dîvânı andıran sâbit hücre-, vs. mânâlarına da gelen *sehve*, büyük odaların içerisinde inşâ edilen, küçük çaptaki dar *mahdâ*, câhiliye devrinde kocası ölen kadınların mâtem alâmeti olarak bir yıl boyu girdikleri tavanı son derece basık, dar, âdi *hıfş* gibi câhiliye evlerinde de bulunan unsurlar istisnâ edilirse, helâ, gusûlhane, misâfir odası, namazgâh gibi bâzı kısımlar İslâmî kültürün bir icâbı olarak müslüman evlerin plânında hemen hemen umûmî bir şekilde yer almıştır. Ahlâk kitaplarında “*binâ husûsundaki sünnetler*” meyânında: “Büyük ve küçük, abdest bozmaya mahsûs bir yer (helâ), abdest ve gusûl için bir yer (gusûlhâne), ziyâfet için bir yer (misâfir odası -ki ziyâfet odası demek daha doğrudur-) zirâ hadîste vârid oldu ki: “Her şeyin bir zekâtı vardır, evin zekâtı da ziyâfettir(...) ifadesine hemen hemen aynı lâfızlarla yer verilmesi, bu plânın umûmîliğini ifâdeye kâfidir.

İslâmî inancın getirdiği mühim unsurları görelim:

HELÂ: Buhârî, Müslim ve diğer sünnet kitaplarında gelen rivâyetlerden, İslâm’dan önceki Arap cemiyetinde, evlerde helâ bulunmadığını anlıyoruz, tıpkı yakın zamana kadar Avrupa evlerinde ve hattâ saraylarda bulunmadığı gibi. İhtiyacı gelenler kazây-ı hâcet için şehir dışına çıkmaktadır. Bidâyette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve zevceleri de aynı geleneğe uymuşlardır. Ancak kadınların gece karanlığından bilistifâde akşamdan akşama Medîne’nin dışında *Menâsı*’ denen “*husûsî yerler*”e kazâ’yı hâcet yaptıkları, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in de bu maksatla şehir dışına çıkarak “kimsenin göremiyeceği kadar uzaklaştığı” ve hattâ *Muğammis* denen ve Mekke’ye üçte iki fersâh mesâfede, (Tâif yolu üzerinde bulunan) bir yere kadar gittiği rivâyetlerde tasrîh edilir. Bu hal, tesettür âyetinin gelişine kadar devâm etmiş, ancak ondan sonradır ki evlerde helâlâlar inşâ edilmiştir. *Semhûdî*’nin kaydettiği bir rivâyetten Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in, hücreleri için inşâ ettirdiği kenefin Hz. Aîşe (radiyallahu anhâ)’nin hücresi ile kızı *Fâtıma* (radiyallahu anhâ)’nin hücresi arasındaki boşlukta yer aldığını anlamaktayız.

Dinin bir vecîbesi, evlerde helâ ilâvesiyle inşaat plânlarını değiştirmekle kalmamış, helânın yönüne de te'sîr etmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den **“Kazâ-yı hâcet ve bevl sırasında ön ve arkanızı kibleye çevirmeyin (...).”** meâlindeki hadisler müslüman evlerde helâların istikâmetine de yön vermiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu kararı verdiği zaman kararını Mekke ahâlisine de duyurmak için *Sehl İbnu Hanîf'i husûsî elçi olarak yollamıştır. Rivâyetler, Mısır'a ve Şam'a gelen müslümanların orada yönü kibleye müteveccih olarak eskiden inşa edilmiş olan helâlarda bile imkân nisbetinde bu emre riayet ettiklerini gösteriyor. Âlimler bu yasağın kır gibi etrâfı açık yerler için vârid olduğu, kapalı yerler için olmadığı arka tarafın çevrilebileceği, ön tarafın çevrilemeyeceği, yasağın Kudüs cihetine de (yâni her iki kibleye de) râcî olduğu husûslarında sünnette gelmiş olan muhtelif rivâyetlere dayanarak münakaşa etmişlerdir. Bundan başka helâlarda su bulundurmamak, suya imkân verecek şekilde inşâ etmek gibi husûsiyetler, sünnetteki ilgili emirlerden menşelerini almışlardır.*

BANYO: *Helâdan sonra mühim bir unsur banyodur. Az önce söylediğimiz gibi İslâm'dan önce de varlığı düşünülebilse de İslâmiyetten sonra evlerin vazgeçilmez bir unsuru olmalıdır. Hem abdest almak, hem de gusletmek için ihtiyaç vardır. Hastalığı sırasında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in leğen içerisinde yıkandığına dâir rivâyet olmakla berâber Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le birlikte guslettiğine ve kendisine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in guslünden soran kardeşine, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in az su ile guslettiğini göstermek niyetiyle, perde gerisinde, bir sa' su ile yıkandığına dâir rivâyetler Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin hücresinde gusle mahsûs husûsi bir mahallin varlığını ifâde eder. Nitekim az ilerde, tasvîrle ilgili olarak Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'dan rivâyet edilen: **“Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir seferden dönmüştü. (O'nun) yokluğu esnâsında) üzerinde (kanatlı at) timsâller(i) bulunan bir durnûku eve (sehve üzerine) asmıştım. Bana onu indirmemi emretti. İndirdim. Ben ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir tek kaptan su alarak yıkanıyorduk”** hadisinde Hz. Aişe'nin perdeden söz ederken hiçbir sebep yokken gusle geçip, ondan söz etmeye başlamasını, Kirmânî, rivâyette üzerinde perde çekilen mezkûr sehve'nin gusülhâne (muğtesel) olabileceği ihtimâli üzerinde durmaktadır. Sehve hakkında ilerde kaydedeceğimiz tasvîrler de bu ihtimâli kuvvetlendirmektedir. Bu durumda Hz. Aişe'nin hücresinde gusülhane olduğu hükmüne varılabilir. Bunu takviye eden*

diğer bir husûs az önce temâs ettiğimiz Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hasta iken içerisinde yıkandığı leğenle ilgili: Rivâyette bunun Hz. Hafsa'ya ait olduğu tasrîh edilmektedir. Hz. Aişe'nin odasında bulunan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hasta olması sebebiyle gusûlhânedede yıkanmıyor, daha kullanışlı olduğu için Hz. Hafsa'nın leğeninde yıkanıyor.

e- DAR EV VE ÇOCUK

Hadîste dünyevî hayatın şekâvet ve huzursuzluklarının baş âmillerinden biri olarak gösterilen fenâ mesken, içerisinde yaşayan her yaştaki sâkinine zararlı olmakla berâber en büyük zararı çocuklara yapmaktadır. Meskenin çocuğun terbiye ve sıhhatli bir gelişme göstermesindeki ehemmiyetini ibrâz sadedinde: *“Lojmanda baş yeri çocuk almalıdır. Lojman çocuğun ihtiyaçları nazara alınarak plânlanıp inşâ edilmelidir”* denilmektedir. *Günümüz araştırmacıları çocuk ölüm nisbetinin nâmûsâit evlerde müsâit evlere nazaran daha önde olduğunu tesbît etmiştir. Sağ kalanlar içerisinde de çocuk suçları işleyerek mahkemelere, çeşitli rûhî ve bedenî arazlarla hastanelere düşenlerin nisbeti yüksektir.*

Bunlardan başka çocuk şahsiyetinin gelişmesinde de bu dar evlerin menfi rolü büyüktür. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in çocuklarla münâsebetini incelerken çocuğa tam bir hürriyet tanınmanın esâs olduğunu görmüş, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in çocuklara aşırı sevgi göstermekten başka müdâhalede de kaçındığını belirtmiş, hele dayâğa hiç yer vermediğini misâllerle beyân etmiştik. Halbuki dar meskende, her elinin ulaştığını tedkik edip karıştırarak merâkını tatmîn etme, her an hoplayıp zıplayarak eğlenme, gürültü yapma fitratında olan çocukların mütemâdî müdâhale, azar, tekdîr, te'dip ve dayâğa mâruz kalmaları için en iyi ortam hazırlanmış oluyor. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evinin sâdeliği, müslümanlara sâdeliği tavsiye edip dikkat çekici, “dün-yâya çekici” tezyinâtı istihkâr edişi de çocuk terbiyesi noktasından değerlendirilebilir. Zirâ, günümüzde olduğu gibi, bu çeşit câzib biblolar, tablolar, rengârenk ve parlak masa ve sehpa örtüleri gibi hep çocukları kendine dâvet eden çeşitli süsleme unsurları çocuklara müdâhale imkânlarını sayıları nisbetinde artırmaktadır. Hele bunlar ellerinin ulaşacağı seviyede, -darlık veyâ odaların düşüncesizce plânlanmaları sebebiyle de- günlük cevelân sâhasının içerisinde yer alıyorsa böyle bir ev, çocuklu bir âile için büyük küçük herkese, gerçekten büyük bir huzursuzluk kaynağı olacaktır. Bu açıdan eski evlerimizi takdîr etme-

mek elden gelmiyor. Bugünkü, üzerlerindeki tezyîn unsurlarıyla çocukları kendine çeken, her an kırılıp dökülmeye hazır koltuk ve sehâpâlara bedel, her bakımdan emniyetli, çocuk ölçülerıyla de mütenâsib kanapeler minderler, çocukların ulaşamayacağı seviyede (raflarda duvarlarda) yer alan tezyin unsurları, onların terbiyesinde, anne-babaya âdetâ yardımcı durumundadırlar. Geniş ve iyi plânlanmış meskenler, bu yeni şartların zararlarını asgarî bir nisbete indirebilirse de dar evlerde -ki günümüzde iktisâdî ve içtimâî sebeplerle çoğunluğu teşkîl etmektedirler- mümkün değildir.

Darlığın çocuğun ruhî inkişâf ve terbiyesiyle olan menfî ilgisini araştırmacılar-
dan dinleyelim: *“Bir evde oda başına düşen ferd sayısı 2’den 2,5’a yükselirse⁽⁹⁾ çocuk çabuk sinirlenen, kırıp dökme huy edinen bir tip olur.”* Bu ifâde bir başka ekibin: *“Evin genişliği, adam başına ortalama sekiz-on metre kareden daha az bir yer isâbet edecek şekilde dar olursa ebeveynle çocuklar arasındaki münâse-*

9) Dar mesken hususunda iki ölçü verilir: 1- Mesâha yönünden: Adam başına 8-10 m² düşen lojman behemahal marazîdir, 12-14 m² tehlikelidir ve marazî ârazilara sebep olabilir. 2- Kesâfet yönünden: Oda başına 2,5 kişi düşerse behemahal marazîdir, 2 kişi düşerse tehlikelidir (Famille et Habitation 1, 121). Meselenin ehemmiyetine binâen bir başka kaynaktâ, Fransa’da âile nüfus sayısına göre tesbit edilen lojman standart tablosunu burada sunmayı uygun bulduk (J.-E. Havel, Habitat et Logement, Puf, Paris, 1974, s. 34).

Âilede ferd sayısı	Bir lojmanda ikâmet edilebilir oda sayısı			
	Geniş	Yeterli	Yetersiz	Cok Yetersiz
1	2	1		
2	3	2	1	
3	4	3	2	1
4	4	3	2	1
5	5	4	3	2
6	5	4	3	2
7	6	5	4	3
8	6	5	4	3
9	7	6	5	4

betler son derece gergin olur, ebeveyn çocuklara bağırıp çağırmaktan kendilerini alamazlar” hükmüne tevâfuk etmektedir. Bu araştırmalardan bahsederken şunu belirtmek gerekir ki kalabalık ve dar meskenlerde çocuk, davranış bozuklukları göstermek tehlikesiyle başbaşadır. Sonunda genç çocuğun rûhî gelişmesi önlenmiş olur ve böylece ortaya çıkan gecikme, şartlar değişmedikçe bir daha telâfî de edilemez. Çocukta meydana gelen “bir kısım rûhî bozuklukların, çocuğun anne-baba ile aynı odada yatıp kalkmasından” ileri geldiği artık bilinen bir husûstur.

Fenâ meskenlerin hâsıl ettiği problemler, şüphesiz sâdece içinde oturanlara münhasır kalmamakta, cemiyete de sirâyet ederek çok yönlü menfî netîceler, içtimâî huzursuzluklar doğurmaktadır. Bu husûsta da şu pasajı gözden geçirelim:

Fenâ Meskenlerin içtimâî ve İktisâdî Neticîleri ve Bunları Telâfî Etmek İçin Gösterilen Gayretler:

“Bu seriye giren hâdiseler, beşerî ve ahlâkî plânda tecâhülü imkânsız, insanı isyâna sevkeden vahîm bir durumu gözler önüne sermektedir. Fenâ mesken, bir yandan esâs sebebini teşkîl eden içtimâî eşitsizlikleri takviye edip artırırken diğer yandan da ferd ve âilelerin bozulmalarının yegâne sebebi olmaktadır. (...)”

“Fena meskenler, gruplar teşkîl edecek şekilde bir arada bulundukları zaman, cemiyetin dışında kalan fertlerin bir araya gelmesine imkân hazırlayan yuvalar ortaya çıkmış olur. Böylece o fertlerin tekrâr düzeltilmeleri iyice zorlaşır. Diğer taraftan, iktisâdî imkânsızlıklar sebebiyle başka yerde yerleşmeyecek olan âileler de bozulmaya yüz tutacaklar. Bu durum, sâdece vahim rûhî netîcelere müncer olmakla kalmıyor, aynı zamanda devlet için de çok pahalıya mal oluyor. Hattâ gecekondunun bir “lüks maddesi” olduğu söylenmiştir. İçtimâî Muâvenet Dâiresi gecekondularda oturan muhtelif âilelere hastalık ve hastaneye kaldırılmaları için yapılan masrafları rakamlara vurmayı denedi. Devletin karşıladığı yük, gerçekten ağır (...). Bâzan o kadar ağır ki, âile için mükemmel dayalı döşeli bir mesken inşâsı daha ucuza çıkıyor. Bu değerlendirmede ne komşulara da bulaştırma tehlikesi, ne hastalık sebebiyle kişinin kaybedeceği iş verimi, ne de âilenin çekeceği ızdırâb ve bozulmalar hesâba katılmamıştır. Meselâ A.B.D.’de Cleveland şehrinin gecekondulu mahalleleri ağır bir yüküdür. Orada şehir halkının sâdece onda biri oturduğu hâlde, şehirdeki mevcut polis, itfâiye ve içtimâî muâvenet hiz-

metlerinin % 26'sı, bütün şehir sâkinleri için yapılan masrafların da % 36'sı onlara gitmektedir. Bu nisbet bir çok Amerikan şehirlerinde mevcuttur."

Son araştırmalarla, mesken darlığının, bilhassa çocuk için bir yıkım olduğunu anlayan batılılar, iktisâdî imkânlarına paralel olarak, mesken telakkilerini değiştirek ferd başına bir odayı esâs alma görüşüne ulaşmışlardır. Le Monde Gazetesi'nin bir haberinden Fransa'da 1976 yılı içerisinde, sırf günlük vaktinin mühim bir kısmı mutfakta geçen anneyle, bu esnâda, çocukların münâsebetlerini en iyi bir tarzda tanzim etmek gâyesiyle, bundan böyle inşâ edilecek meskenlerde mutfakların en az 12 m² olması için kanûnî mecbûriyet koyma cihetinde prensip kararına varıldığını öğreniyoruz.

Çocukların ihtiyacı nazar-i itibâra alınarak kanunlaştırılan diğer bir husus, lojman dışı genişlikle ilgili. İslâmî meskenin plânını incelerken "*hânenin müstemilâtından*" olarak telakkî edildiğini belirttiğimiz *avlu* unsurunun, modern "*blok inşaatları*" dediğimiz toplu meskenlerde ortadan kalkmasının husûle getirdiği boşluk ve ızdırapları telâfi etmeyi, -hiç olsun azaltmayı-, hedef edinen bu tedbire göre Fransa'da -şimdilik resmî- blok inşaatlarında lojman başına asgarî 0, 75- 1,000 m² lik bir boş sâha bırakılacaktır.

Bu tedbirlere ehemmiyet veren Fransa'da doğum nisbetinin düşüklüğü sebebiyle çocuk sayısının son derece az olması bir yana, kış mevsiminin oldukça mütedil ve nisbeten kısa geçtiğini, her şehirde mahalle aralarında sık sık irili ufaklı parklar, çocuk bahçeleri vs. olduğunu, çocuklar için ayrıca ana okulları, kreşler bulunduğunu, kaldırımların oldukça geniş olduğunu vs. nazara alırsak, yurdu-muzda bu tedbirleri daha da çoğaltmaya, çocuk sayısı, kış süresi ve diğer bir kısım imkânsızlıklara muvâzî olarak değişik rakamlara yer vermeye mecbur olduğumuzu anlarız. İstanbul'un bahçelerden mahrûm edilmiş, parklardan yoksun, kaldırımları -bazân hiç yok denecek kadar- dar, nüfûsça kalabalık yerlerinde çocuklar ömürlerinin baharını yaşamaktan çok uzaktalar. Bu tâlihsizlerin sağlıklı bîr gelişim göstermeleri, tesâdüfe kalmış gibidir.

Bu fecî durumu bütün büyük şehirlere teşmîl etmek gerekir. Hele Erzurum gibi, iklim icâbı sekiz ay içeride kalmak zorunda olan çocukların durumu yeni inşaatlarda behemahal nazara alınmalıdır.

f- MEFRUŞÂT

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evinde yer alan malzeme ile de ilgili bâzı rivâyetler mevcuttur. Bunlar tezyîn işinde olduğu gibi tefrîş işinde de sâdeliğın esâs olduğunu göstermektedir. Hız. Ömer îlâ hâdisesiyle ilgili ziyâretinde Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evini gözleriyle tedkik ettiğini belirttikten sonra bize çok kıymetli bir tasvîr sunar. Anlattıklarına göre bu ziyârette, Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in başını dayadığı, içerisi lifle doldurulmuş bir yastık, vücûdunun ancak bir kısmına kifâyet eden hurma yaprağından örölmüş bir hasır (hasefe), tepesinin üzerinde asılı duran işlenmemiş bir kaç (üç adet) deri ve bir miktar da, deri işlemede kullanılan ağaç yaprağından görür. Hasırın örgülerinin, Hız. Peygamber'in vücûdunun açık yerlerinde izler yapmış olduğunu gören Hız. Ömer (radiyallahu anh) manzaradan müteessir olarak ağlamaya başlar. Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) niçin ağladığını sorunca: *“Nasıl ağlamayayım, şu hasır vücûdunda izler bırakmış, odada ise görölenlerden başka bir şey yok. Şu Kısra ve Kayser nehirler, meyveler içerisinde (altın tahtlar, ipek ve atlas yataklar üzerinde) olsunlar, sen ise Allâh'ın Resûlü (ol da böyle yokluk çek) sana da yatak yapsak olmaz mı? der. Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in (bir rivâyetteki) cevâbı aynen şöyle: “Benim dünyâ ile ne alâkam var, ben dünyâda kendimi bir ağacın altında gölgelenip, sonra bırakıp giden yolcu gibi görüyorum.”*

Böylece Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) nezdinde sâdeliğın bir esâs olduğunu belirttikten sonra bazı ana malzemeden bahsedebiliriz.

SERGI: Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evinde sergi olarak umûmiyetle, yukarıda da sözü geçtiğı gibi, hurma yaprağından örölmüş hasır zikredilir. Daha önce de temâs edildiğı üzere gündüzleri alta yayılan bu hasır, geceleri de evi bölmek için perde olarak kullanılmaktadır.

Halı Araplarca bilinmekle berâber Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ve umûmiyetle müslümanların kullanmadığı anlaşıyor. Hattâ Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kullanmadığı için Ashâb'dan bunun kerâhetine zâhip olanlar da çıkmıştır. Ancak şu rivâyet bunun kullanılmayışının maddî darlık sebebiyle olduğunu ve hattâ Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in halıya cevâz da verdiğini göstermektedir. Hız. Câbir anlatıyor: *“Evlendiğim zaman Hız. Peygamber bana: “Halılar da te'mîn ettin mi?” dedi. Ben de: “Halıyla da ne alâkamız*

var?” dedim. Bunun üzerine: “Fakat bil ki yakın bir gelecekte halılar da olacak” buyurdu.

Buradaki cevâzın daha ziyâde yere serilen halılara olduğu, sırf tezyîn kasdıyla duvara halı vs. asmanın hoş karşılanmadığı belirtilmektedir. *Müslim*’in tahrîcinde, kapının üzerine halı asan Hz. Aîşe (radıyallahu anhâ)’ye Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın “Allah taş ve toprağa elbise giymeyi emretmemiştir” diyerek indirttiğini görmekteyiz. *Buhârî*’nin bir tahrîcinde, *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüma) tarafından dâvet edilen *Ebû Eyyûb* (radıyallahu anh) da duvarın bir örtü ile kaplanmış olduğunu görünce (duraklar). *İbnu Ömer* (radıyallahu anhüma) “Bu meselede kadınlar bize galebe çaldı (söz dinletemedik)” der. *Ebû Eyyûb* (radıyallahu anh): “Başkasın (evde böyle bir münkere yer vereceğin)den korksam da senden korkmazdım” der ve geri döner. *İbnu Hacer*, başka rivâyetlere dayanarak, bu dâvetin *İbnu Ömer*’in oğlu *Sâlim*’in düğünü vesîlesiyle yapıldığını belirtir. *Abdullâh İbnu Yezîd* de dâvet edildiği yerde tezyîn için duvara örtü çekildiğini görünce girmez, oturup ağlar. Sebebi sorulunca: “Nasıl ağlamıyayım” der ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’ın “(...) Dünya size galebe çalacak (...) siz bir elbiseyle evden çıkıp, bir başka elbiseyle geri döneceksiniz, evlerinizi de Kâbe’yi örter gibi örteceksiniz” (...) dediğini duymuşum” der.

Hülâsa bu konuda muhtelif rivâyetleri veren *İbnu Hacer* duvara halı vs. çekmenin hükmü husûsunda “*İhtilâf-ı kadîm*” var dedikten sonra cumhûr-ı Şâfiyyenin, kerâhetine hükmettiğini belirtir. Hanefiler de bu çeşit tezyînatta mübâlağayı tavsiye etmezler.

KARYOLA: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’ın ev malzemelerinden biri de bir karyoladır (serîr). Rivâyetler Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in torunu *Hasan*’ın oynamakta olduğu bir köpek yavrusunun zaman zaman bunun altına girdiğini ve hattâ orada öldüğünü belirtirler. Yerine göre leğen, evrak gibi bâzı eşyaların konduğu, küçük hayvanların girebildiği bu karyolanın altı boştur.

Süheylî bu karyola hakkında şu bilgiyi verir: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın karyolası lifle çatılmış tahtalardan (mâmûl) dü. Benû Ümeyye zamanında satıldı. Bir adam bunu 4.000 dirheme satın aldı.

Ebû Rifâ’a’ (radıyallahu anh)’nın rivâyetinden Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’ın ayakları demirden olan bir sandalyesi olduğunu, Hz. Ali (radıyalla-

hu anh)'nin rivâyetinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kızı *Fâtıma*'nın el değermenini kullanmaktan ellerinin yara ve nasır bağladığını öğreniyoruz.

YATAK: Evde zarûrî olandan fazla yatak bulundurmaya yasaklamış bulunan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendisinin tek yatağı olduğu, bunun da kılıfının deri, içerisinin ise hurma lifleriyle doldurulmuş bulunduğu belirtilir. Yastığı için de aynı tavsîfde bulunulmuştur. Bu hâliyle bir hayli sert olduğu söylenebilen bu yatak, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hayat karşısındaki sâdelik ve zühdünü ifâde etmektedir. Çocukların yatağı husûsunda terbiye kitaplarında “*sert olması*” için yapılan tavsiyeler bu tavsîflerden alınmadı ise hükemâ ve etibbânın sözlerinden alınmış olabilir. Zira bu konuda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e nisbet edilen herhangi bir rivâyete rastlamadık.

PERDE: Bilhassa tesettür vâsıtası olması hasebiyle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hücrelerinde yaygın bir şekilde perde kullanıldığı anlaşılmaktadır. *Buhârî*'de geçen “*odasının perdesini açtı*” cümlesinde kullanılan “*es-Sicfu*” isminin boydan boya ortadan bölünmüş perdeye ıtlak edildiğine bakılırsa Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in penceresinde (daha kullanışlı olan) iki kanatlı perde kullanmış olabileceğine hükmedilebilir.

LEĞEN: Bâzı rivâyetler, “*Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, evde hurma kütüğünden bir leğen bulundurduğunu, geceleyin bunu kullanıp karyolasının altına koyduğunu*” haber verir. Bâzı âlimler “*evde bevlî bekletmeyin, zirâ melâike, bekletilmiş bevlî olan eve girmez*”, “*Evde leğen içerisinde bevlî bekletilmesin (...)*” gibi hadîslere dayanarak bu iki hadîsin *teâruzundan* bahsetmişse de *Suyûtî*'nin belirttiği üzere yasaktan maksad uzun süre bekletme olabilir. Kaldı ki Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hastalığı sırasında (küçük abdest bozmak için) leğen istediğine ve yine hasta iken leğen içerisinde guslettiğine dâir rivâyetler gelmiştir. Şu hâlde eve *seyyâliyyet* kazandıran bir unsur olarak leğen, diğer ev eşyaları arasında mühim bir yer işgâl etmiş olmalıdır.

KANDİL: Hz. Aîşe (radıyallahu anhâ)'den gelen gece namazıyla ilgili bir rivâyette geçen: “*O sırada evlerde lâmba (mesâbih) yoktu*” cümlesinden anlaşıldığına göre bidâyette lâmba Medîne'de kullanılmamaktadır. Zâten diğer bâzı rivâyetler, bunun ilk defâ hristiyânlıktan mühtedî *Temîmu'd-Dârî* tarafından getirildiğini bildirmektedir. Her hâl u kârda kandil Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında evlere girmiş olmalıdır. Zirâ *Buhârî*'nin el-Edebü'l-

Müfred'de yaptığı bir tahrîcten anlıyoruz ki yanık bırakılan kandilin fitilini bir fâre alıp tavana götürdüğünü, geceleyin uyanmış olan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) görür ve muhtemel bir yangının önüne geçer. Hâkim'in tahrîcinde, bu fitilin fâre tarafından geri getirilip, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanına bırakıldığı, dirhem büyüklüğünde bir yerin yanmasına sebep olduğu sarâhatına rastlarız. Muhtemelen bu hâdiseden sonra olacak ki yatar-ken kandillerin söndürülmesini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) sıkı sıkıya tavsiye etmiştir.

g- MAHREMİYET

Evde aranan diğer bir fonksiyon, içinde yaşayanlara mahremiyet imkânlarını sağlamasıdır. Sünnet bu husûsa da ehemmiyet vermiştir. Sünnet açısından ev, sâdece soğuğa sığa karşı bir ilticâ yeri değil, aynı zamanda insanda fitrî olan mahremiyeti sağlama yeridir. Bu sebeple eve "haram" denmiş ve buraya sâhibinin izni olmadan girilmesi yasaklanmıştır.

Sünnetin beyânlarına göre mahremiyeti ihlâl sâdece "girmek" fiiliyle tahakkuk etmez, "bakmak"la da vukûa gelir. Bu sebeple, "hiç kimse izin almaksızın başkasının evinin içine bakmasın, kim izinsiz bakarsa aynen girmiş gibidir" denir ve bu fiil, "helâl olmayan fiiller" meyânında zikredilir.

"İzin istemek (isti'zân) göz sebebiyle vaz edilmiş olduğu için izin henüz tahakkuk etmeden gözün içeriye kaymamasına dikkat etmek gerekecektir. Bu sebeple kapıyı çalarken, kapıya yüzünü dönerek değil, yan dönerek durmak emredilmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in de böyle hareket ettiği belirtilir. "Kim, bir başkasının evine ittîlâ peydâ ederken gözü çıkarılır da diyet için mürâcaat etmeye kalkarsa bilsin ki hiçbir hak talep etmeye hakkı yoktur" hükmü bu meselenin ciddiyet ve ehemmiyetini teyid eder. Hz. peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kendi evine pencereden izinsiz bakmış olan bir adama, elindeki tarağı göstererek: "Bilseydim ki içeri bakıyordun, şu tarağı gözüne sokardım" der. *İbnu Abbâs* (radiyallahu anh)'ın bildirdiğine göre *Hakem İbnu Ebî'l-Âsî* (radiyallahu anh)'yi içeriye bakarken tesbît eden Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) "Ben sağ olduğum müddetçe Medîne'de oturmayacaksın" diyerek Taîf'e sürer.

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: **“Bir kimse kapısı açık bırakılmış (veyâ giriş kısmında perde olmayan) bir eve uğrar da (içeriye bakarsa kabahat onda değil, ev sâhibindedir)”** sözü, mahremiyeti bozmama husûsunda sâdece yoldan geçenin veyâ eve uğrayan ziyâretçinin değil herkesin, bütün ev sâhiplerinin dikkat etmesi gerektiğini ifâde etmektedir. Her âile dışarıya karşı mahremiyetin te'mîni için gerekli tedbîri almalı, bunu te'mîn vâsıtası olan perde, kapı vs. ye dikkat etmelidir. Aksi takdîrde mahremiyetin ihlâlî vak'asından “ev sâhibi kabahatlidir.”

Bu hadîs müslümanları, evlerin plânlanmasında mahremiyyet unsurlarının yerleştirilmesinde îtinâyâ dâvet etmektedir. Kapılar ve pencereler bu maksada en uygun şekilde yerleştirilmelidir. Umûmiyetle giriş kapılarının arkasında yer alan aralık (antre) kısmı bu maksatla ihdâs edilmiş olabilir. Şu hâlde bâzı yeni plânmalarda bunun ihmâli, bir eksiklik olarak değerlendirilmelidir.

DÂHİLİ MAHREMİYET

Meskenin şâmil olması gereken muhtemel plânını incelerken de belirttiğimiz üzere, plâna, sâdece âile dışındakilere karşı duyulan mahremiyet değil, “zevce ve sağ elin sâhip olduğu (yânî câriye) dışında kalan” bütün âile efrâdına karşı korunması emredilen mahremiyyet de te'sir etmektedir. Hız. Câbir'den: Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) **“Kişi çocuğundan -ne kadar yaşlı da olsa- annesinden, erkek kardeşinden, kız kardeşinden ve babasından izin almalıdır”** dediği rivâyet edildiğine göre, bunlarla berâber yaşandığı takdîrde, bu ferdlerden her birinin birbirlerine -en az Kur'ân'ın belirttiği üç vakitte-isti'zânla gidip gelecekleri şekilde yerleştirilmeleri gerekecektir. Yukarıdaki hadîsi **“Burada zikredilen fertlerin ayrı ayrı evlerde yaşamaları hâline râcidir”** diye yapılabilecek muhtemel bir îtirazı şu hadîsle cevâplandırabiliriz: **“Atâ' İbnu Yesâr (radiyallahu anh) anlatıyor: “Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e bir adam gelerek sordu: “Yâ Resûlallâh annemin yanına girerken izin isteyeyim mi?” “Evet” cevâbını verince adam tekrâr: “Eğer ben evde onunla berabersem?” Hız. Peygamber: “İzin iste” dedi. Adam îtirâzla: “Ben ona hizmet etmekteyim” dedi. Bunun üzerine Resûlullâh: (Öfkeyle): “Annenden izin iste, onu üryân olarak görmekten hoşlanırmısın?” dedi. Adam: “Hayır” deyince: “Öyle ise (her seferinde yanına girerken) annenden izin iste” buyurdu”**.

Bilhassa bu son rivâyette, hayâtının büyük bir kısmını geçirdiği evinde fertlerin, gönlünce ve kılık kıyâfet bakımından da oldukça serbest olabilmesi için behemahal müsâit, müstakil bir odaya muhtâç olduğu ifâde edilmektedir. Müslüman âile geçici darlıklar müstesnâ, devâmlı dar yerlerde kalmamalıdır. Bülûğ safhasını aşan -ve hattâ bülûğa yaklaşan- âile ferdleri, anne baba dâhil, müstakil birer odaya sâhip olmalıdır, sünnetin ulaşılmasını istediği ideal mesken tipi budur.

Burada bir kere daha tekrâr edelim ki günümüz sosyologları dar meskenin zararları üzerinde ısrarla durmaktadırlar. Bunlar çok yönlü olarak mahzurludurlar. Ezcümle, dar meskenlerde ve bunların bir araya gelmesiyle teşkil edilen muhîtlerde, zamanla, cemiyette hâkim bir kısım değer ölçülerinin kaybolduğu, bunların yerine, cemiyete ters düşen yeni değerlerin çıktığı, binnetice telakkî ve davranışların da değişerek, yeni davranışların ortaya çıktığı tesbît edilmiştir. Bu sebeple *gecekondu* diye ifâde edilen dar ve nâmüsâid yerlerde kalanlar sosyal yönden “anormaller” olarak kabûl edilmekte ve “cemiyetin kayıpları” nazarıyla bakılmaktadır. Araştırmalar, uzun müddet böyle dar yerlerde kalanların, müsâid meskenlere geçtikleri zaman, buralara intibâk edemedikleri, yeni ve normal hayat şartlarına intibâk edebilmeleri için “bunların, her seferinde, tâkip edilmeleri ve “yeniden terbiyeden geçirilmeleri” gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bu meseleye ciddiyetle eğilen Hollanda, Belçika, İngiltere, A.B. Devletleri, Fransa gibi ileri memleketlerde “bu, sosyal yönden bozulmuşlar” a normal ev verilmezden önce, “yeniden terbiye edilerek” cemiyete kazandırılmak düşüncesiyle, husûsî sûrette inşâ edilmiş mutavassıt lojmanlarda belli bir müddet (10-12 ay civârında) oturmaya icbâr edilmişlerdir.

Batı Medeniyeti’nin Zevâli (Le Declin de l’Occident) adlı eseriyle ün yapan *Spengler*’in ifâdesinde, medeniyetlerin çöküş sebebi olarak gösterilen “Medenînin kısırlığı (la stérilité du civilisé)” bir başka deyişle doğum azalması, sosyologlarca geniş ölçüde mesken şartlarına bağlanmış olması da bize enterasan gelmektedir. Muhtelif araştırmalardan: “Çok dar ve gayr-i müsâid meskenlerde, davranışlarda her çeşit kontrolün kaybolmaya yüz tutması sonucu doğumun, fizyolojik bir hâl olarak arttığı, müsâid meskenlerde oturan âilelerde de tabîî bir şekilde arttığı, bu ikisi arasında kalan nâmüsâid evlerde ise azalmaya yüz tuttuğu” sonucunun çıkarıldığı belirtilmiştir.

h- TEZYİN (DEKOR)

Sünnette üzerinde titizlikle durulmuş olan diğer bir husûs, içerisinde ikâmet edilen meskenin dekorudur. Ev içerisinde yer alan her bir eşyâ ve eşyâda tezâhür eden telkîn unsurları üzerinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hassâsiyet göstermiştir. Gerek kendi evinde gerekse ashâbın evlerinde İslâm kültürüne muhâlif düşen ve başka kültürleri temsil eden unsurların ve şekillerin varlığına muttali olunca ya sözle, ya fiille, yâhut da ahvâliyle istikrâhını bildirerek müdâhale etmiştir.

Buhârî'nin Hz. Aişe (radiyallahu anhâ)'den yaptığı bir tahrîcte, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in evde, üzerinde hac bulanan her eşyânın hacımı mutlaka bozduğu bildirilmektedir.

Yasak sâdece hac şekillerini ihtivâ eden eşyâlara münhasır kalmayıp Allah'ı yaratma fiilinde taklîd mânâsı taşıyan tasvîrlere de şamil kılınmıştır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu mânâyı taşıyan tasvirlerin evde bulundurulma yasasını: "Tasvîrin olduğu yere melek girmez", "En büyük azâba mâruz kalacak kimseler musavvirlerdir", "Dünyada suret yapana kıyâmet günü "haydi, yaptığına ruh üfle" denecek ve üfleyemeyecek" gibi şiddet ifade eden çeşitli tâbirlerle dile getirmiştir.⁽¹⁰⁾ Bu husûsla ilgili rivâyetlerden birinde Hz. Aişe (radiyallahu anh) şöyle bir vak'a anlatır: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir seferden dönmüştü. (Onun yokluğu esnâsında) üzerinde (kanatlı at) timsaller(i) bulunan bir durnûku (eve) asmıştım. Bana onu indirmemi emretti, indirdim (...)" Hadîsin bir başka vechinde "üzerinde timsaller bulunan bir kıramımı, sehve (deney duvardaki hücrenin) üzerine örtmüştüm. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onu görünce çıkardı ve: "Kıyâmet günü azâbın en şiddetlisine dâçar olacak kimseler Allâh'ın yarattıklarını taklîd edenlerdir" dedi. Ben de ondan bir veyâ iki yastık yaptım. Bir başka vechinde: "İki nümruka (minder) yaptım, bunlar evdeydi ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) üzerine oturuyordu" der.

Bu hadîse müsteniden âlimlerin, gölgesi olmayan tasvirlerin üzerine oturmak, basmak gibi hakîr durumlarda kullanılan halı, döşek vs. eşyâ üzerinde bulunmasına cevâz verdiği belirtilir. Nevevî bu görüşün Sahâbe ve Tâbiine mensûb Cumhûr-

10) Aynı bu konuda şiddet ve suhûlet ifade eden hadislerin te'lifi zımında: "Şâri bidâyette nakış bile olsa, bütün sûretleri yasakladı. Zira halk sûretperestlikten yeni çıkmıştı. Fakat nehiy yerleştikten sonra, câhilin, hürmete tevessül etmeyeceğinden emin olunan vaziyetlerdeki (yüksekte asılı olmayan) tasvirler muhâf kılındı" der. (Aynı 22, 74).

ı ulemânın görüşü olduğunu belirttikten sonra bu meyânda *Sevrî, Mâlik, Ebû Hanîfe ve Şâfiî*'nin ismini zikreder. *Nesâî*'nin bir tahrîcinde Hz. Peygamber'in yanına girmek için gelmiş olan *Cibrîl* girmez ve: "*Nasıl gireyim, evinde tasvîrler ihtivâ eden bir örtü var. Ya sûretlerin başını kopar, ya örtüyü üzerine basılan bir sergi yap. Biz melekler tasvîrin bulunduğu bir eve girmeyiz*" der.

Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) *Abdullâh İbnu Ömer* (radiyallahu an-hümâ)'in rivâyetinde ziyâret için gelmiş olduğu, *Sefîne Ebû Abdîrrahmân*'ın rivâyetinde de berâber yemek için vâki dâvet üzerine gelmiş olduğu kızı *Fâtima* (radiyallahu anhâ)'nın evine, kapıya asılmış olan nakışlarla süslü perde sebebiyle girmeden geri döner.

Abdurrezzâk'ın bir tahrîcinde de yemeğe dâvet edildiği eve geldiği vakit, çeşitli renklerle tezyîn edilmiş olduğunu görür, kapıda durup renkleri saydıktan sonra: "**Keşke tek renk olsaydı**" diyerek girmeksizin geri döner. Aşağıdaki misallerin de te'yîd edeceği üzere, Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bu davranışla evin tezyîninde sadeliğın esas olmasını irşâd buyurmuştur.

İlim adamları bu rivâyetlerden "*İçerisinde muharremât bulunan eve girmek ve dâvete icâbet etmek için önce izâlesine çalışılır, muktedir olunmazsa girilmez, icâbet edilmez*" hükmünü vermişlerdir. Ancak Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in son misâlde "**keşke tek renk olsaydı**" dediği, birinci misâlde de geri dönüş sebebini soran *Hiz. Alî*'ye "**Dünyâ benim neyime, nakış benim neyime?**" cevâbını verdiği, kezâ yukarıda zikrettiğimiz tasvîrli perde vs. yi kaldırması için *Hiz. Aîşe*'ye verdiği emirle ilgili hadîsin bâzı vecihlerinde: "**Zirâ bu bana dünyâyı hatırlatıyor**", "**Zirâ üzerindeki tasvîrler namaz esnasında dikkatimi dağıtıyor**", "**Zirâ eve her girişimde bunu görüyorum, dünyâyı hatırlıyorum**" vs. dediği tasrîh edilmektedir ki bunlar Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yeni tebliğ etmiş olduğu bir dînin tam yerleşmesine engel teşkil edebilecek sebepler husûsunda titizliğının derecesini göstermektedir. O, istiyordu ki insanlar bütün himmetleriyle Kur'ân'a yönelsin, onun hakikatlarını anlamaya, yaşamaya çalışsın. Hattâ bu sebeple kendisinden, Kur'ân dışında bir şey yazmayı da yasaklamış, bir nevî câhiliye prestîşlerinden biri olan kabir ziyâretlerini de menetmişti. Diğer taraftan "**İnsanların kalbi Allâh'ın iki parmağı arasındadır, istediği gibi oynatır**" cümlesinde ifâde ettiği beşer tabiatındaki istikrarsızlık sebebiyle îmân ve amellerine rağmen müşrikliğe âit hâtıralar sebebiyle eski sapıklıklarının tekrâr şu veyâ bu şekilde tezâhüründen korkmakta idi. Bu sebeple o hususlarda

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) titizliği ileri götürmüş, açık kapı bırakmak istememiştir. Halkın esprisini nazara alışı gösteren en mânidâr misallerden biri Hız. Aişe'ye, cahiliye devrinde yanlış temele oturtulmuş olan Kâbe'yi, yeniden aslî temeli üzere kurmaya teşebbüs etmeyişinin sebebini îzâh sadedinde söylediği şu cümledir: **“Kavmin Câhiliye devrine yakındır. Bu sebeple, (yapacağım tâdilâtın) kalplerinde nefret uyandıracağından korkuyorum...”**

Şu hâlde **“Câhiliye devrine yakın”** olan insanlığın hâlet-i rûhiyelerini nazarı itibara alan Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), o devre âit şirklerle alâmet olan her şeye karşı amansız bir mücadele açmıştır. Bu, put olabilir, putların tasviri olabilir, o devreye âit bir yemin tarzı, selâmlaşma şekli vs. olabilir, hepsi yasaklanmıştır.

Tasvirle ilgili yasakları, şârihlerin: **“Kendisine ibâdet edilen zirûhların hürmet ifâde eden tarzda konması haramdır, ayak altına atılması mübahdır”** diye formüle etmesi sünnette gelen yasağın terbiyevî yönünü ifâde eder. Bu yasaktan ağaç tasvirleri istisnâ edilmiştir. Ancak Arapların o devirde takdîs ettikleri ağaçları Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yıktırdığını, rivâyetler haber verir.

Evlerin Kontrolü:

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Medîne'yi baştan ayağa kontrol ettirerek **“putları kırdırdığı, yüksek kabirleri düzelttiği, tasvirleri de iptal ettirdiği”**ne dâir rivâyetler bu husûstaki titizliğinin ne dereceyi bulduğunu gösterir. Bu rivâyetlerden bâzılarında bu maksatla gönderilen **“Ensârdan bir adamın”**: **“Yâ Resûlallâh, ben kavmimin evlerine girmek istemiyorum”** diye îtirâzı -ve bunun üzerine Hız. Alî'nin gönderilmesi- devletin, bu hususla ilgili olarak koyduğu yasağın uygulanmasını tâkip için evleri kontrolden bile geçirdiğini göstermektedir.

Söylediklerimizi hülâsa etmek gerekirse, evin dekor ve tezyîninde yer alan tezyîn unsurları aynı zamanda bir telkîn vâsıtası kabûl edilmektedir. Müslümanın hayat görüşüne ters düşen unsurların yer almaması gerekmektedir. Son olarak şunu da kaydedelim: Dehlevî'ye göre duvar ve elbisenin resimlenmesi iki sebepten yasaktır: 1- Fuzûlî isrâf ve iftihârî önlemek, 2- Putperestlik kapısını açmamak.

i- MÂNEVÎ HAVA

Çocuğun terbiyesinden birinci derecede baba ve sonra anne mes'ul olması sebebiyle evin başlıca fonksiyonlarından biri, çocuğun mânevî ve ruhî terbiyesinde

de en önde yer almaktır. Bu sebeple daha yapılışı sırasında onun maddî mânevî kirlerden temiz olması istenmekte ve: **“Binâlarınıza haram taş koymaktan sakının. Zirâ bu harap olmanın esâsı (temeli sebebi) dir”** denmektedir. Bu meâlde olarak Vehb İbnu Münebbih’in *“Tevratta Okudum”* kaydıyla yaptığı rivâyette de: *“Zayıfların gücü ile (zorla) yapılan binanın âkibeti harap olmaktır, haram yolla kazanılan malın âkibeti de fakra düşmektir”* denir ki bu çeşit nasihatlarla ahlâk kitaplarımızın ilgili bahislerinde rastlanır.

Şüphesiz evi helâl kazançla inşa etmekle (veyâ helâl kazançtan kirasını ödemekle) mesele bitmiş olmuyor. Evin iyi bir terbiye yuvası olabilmesi için her çeşit menhiyyâtten sakınılması, farz ve vâcibâtın yerine getirilmesi, bir başka deyişle İslâm’ın fiilen yaşanması gerekmektedir. Bu sebeple yasak olan oyun âletleri, ipekten mâmul döşek (halı, yastık, perde vs.) altın ve gümüşten mâmul kapacak vs. nin evde bulundurulması yasaklanmıştır.

Diğer mühim bir husûs, evin sâdece yatma, yeme, istirahat veya emniyet yeri olarak düşünülmemesi, veya fiilen öyle bir havânın hâkim kılınmamasıdır. Bunu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **“Evlerinizi kabirlere çevirmeyin”** sözüyle ifâde eder. Evleri kabir olmaktan kurtaracak şey, evlerde yapılacak ibâdet ve zikirlerdir. Kur’ân okumak, namaz kılmak, tefekkür ve nefsi murâkabe bulunmak gibi. Bu sebeple: **“Evlerinizi kabirlere çevirmeyin, Kur’ân okuyun, Kur’ân okunan eve şeytan girmez”**. **“Kişi evinde Kur’ân okursa ev, ehline karşı genişler ve melekler de orada hazır olur, şeytanlar kaçır, hayır artar. Kur’ân okunmayan eve gelince, o, sâhibine daralır, melekler orayı terkederek, şeytanlar istilâ eder, hayır da azalır”**. **“Nâfile namazlarınızı evlerinizde kılın, onları kabirlere çevirmeyin”**, **“Kişinin evindeki namazı nûrdur, öyle ise evlerinizi (namazla) nûrlandırın.”** **“Mescitte namazınızı edâ edince eviniz için de bir nasib ayırın, zirâ Allah bu namazdan dolayı eve (hususî) bir hayır yapar”**, **“Farzdan sonra en hayırlı namazınız evlerinizde kıldığınız namazdır”** vs. mânevî tevâtüre ulaşan pek çok târiklerle gelen rivâyetler, kişinin behemahal evinde namaz kılmasını emretmektedir.

Hattâ bâzı rivâyetlerde bu teşviklerin bir neticesi olarak evlerde husûsî namazgâhlar (mescidler) ittihâz edildiği anlaşılmaktadır. Buhârî’nin bir rivâyetinden daha Mekke devresinde iken buna başlandığını ve (belki de ilk defâ olarak) Hz. Ebû Bekir (radiyallahu anıh)’in evinin avlusunda, bir köşede bir mescit ittihâz ettiğini görmekteyiz. Medîne’de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’e çeşitli mâ-

zeretlerle mürâcaat edip evlerinde mescit ittihâz etmek için müsâade talep ettiklerine rastlıyoruz. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) arzu üzerine evlere gidip “mescit yapmak istedikleri yerde” namaz kıldırmak sûretiyle bu talepleri yerinde ve normal bulduğunu göstermiştir. *İbnu Mes’ud* (radıyallahu anh) ‘dan gelen uzun bir rivâyetin son kısmı “mescid” in husûsî bir hücre olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Hadîste *İbnu Mes’ud* (radıyallahu anh) fitne ânında ne yapması gerektiğini sorar. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): “**Dârna (kabîlesinin, akrabalarının kaldığı yer) gir**” der. *İbnu Mes’ud*: “Oraya da gelirse?” der. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): “**Beytine (âilesiyle kaldığı ev) gir**” der. *İbnu Mes’ud* tekrâr sorar: “Oraya da gelirse?” Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ‘in cevabı şu olur: “**Q vakit mescidine gir (...)**”. Kezâ bir başka rivâyette de Zeyneb Bintu Cahş (radıyallahu anhâ) ‘ın Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ‘le evlenmezden önce evindeki “mescid” den bahsedilmektedir”.

Hülâsa evlerde husûsî mescidler ittihâzı için vâkı teşvikten sonra, daha Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde, bir kısım müslümanlar meskenlerinde buna yer vermişler, âlimler de bunu tecvîz etmiştir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ‘in evlerden menhiyyâtın kaldırılması, Kur’ân okunması, namaz kılınması, hattâ mescidler ittihâz edilmesi gibi dinin evde yaşanmasına müteallik ısrarlı tavsiyeleri, bir bakıma, evde yeni yetişmekte olan çocukların terbiyeleri içindir. Zirâ, böylece onlar, büyüklerinden dînî meseleleri kulaklarıyla işitmiş, gözleriyle görmüş, halleriyle de yaşamış olacaktırlar.

i- MESKEN SİYÂSETİ

Evle ilgili rivâyetler bize, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından vaz edilen ve müteâkip halîfelerce titizlikle tâkip edilen bir “mesken siyâseti”-nin varlığını göstermektedir. Bir başka deyişle meskenin kültürle olan sıkı irtibatı sebebiyle birkısım kültürel değerlerin hayâtîyeti için devletin mesken inşaatını devâmlı murâkebe altında tuttuğunu, kanun dışı inşaat tipleri ortaya çıkınca derhâl müdâhale ederek bunları ortadan kaldırttığını görüyoruz. Müteâkiben vereceğimiz misâllerden, ferdler ve âilelerin mesken inşası rasesesinde tamâmen hür olmadıkları, devletin müdâhale hakkının her an mevcut olduğu fikrinin vicdanlara iyice yerleştirildiği sonucu çıkarılabilir. Bizi bu hükme götüren bâzı misâlleri, müdahalenin yapıldığı sâhalar çerçevesi içerisinde inceleyeceğiz.

1- FUZÛLÎ İNŞAAT YASAĞI

Şunu belirtelim ki, meskende genişlik tavsiye edilmiş olmakla berâber, isrâfe yer verilmemesi, Fuzûlî inşaatlar yapılmaması için ısrâr edilmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) “Nafakanın hepsi Allah yolundadır, bundan binâ (yapmak için harcanan) hâriç, onda hayır yoktur” der. Başka rivâyetlerde “Kişinin ihtiyâcı hâricinde yaptığı her binâ sırtında bir vebâldir”, “(...) Oturmayacağınız binâyı yapmayın (...)”, “Kim ihtiyacından fazla binâ yaparsa kıyâmet günü onu boynuna yüklenmeye zorlanır”, “Allah bir kuluna kötülük murâd edince malını binâyâ infâk ettirir” vs. yasaklayıcı ifâdeler bulunur.

Mevzû ile ilgili bâzı hadisleri vermek için, *Buhârî*’nin ayırdığı bâba “*Binâ hakkında vârid olanlar bâbı*” diye mutlak bir başlık atmasından da anlaşılacağı üzere yukarda verdiğimiz hadislere istinâd eden bir kısım müslüman âlimleri, binâ yapmanın kerâhetine kaanî olmuşlar, “*İnşaat için harcanacak parayı kerih addetmişlerdir*”. Kerâhete meyledenlerden *İbrâhim Nehâ’î* mütedil bir ifâde ile ihtiyâç için yapılan binâlardan dolayı “*Sevâb da günâh da terettüp etmez*” demiştir.

Ancak buradaki kerâhatin ihtiyâçtan fazla olarak, tefâhur ve gösteriş için yapılan inşaatlara râci olduğu, “ikâmet, soğuk ve sıcağa karşı korunmak için yapılanlara şâmil olmadığı” da ayrıca belirtilmiştir. Esâsen bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’den “*Kim zulmetmeksizin ve ilâhî hududu tecavüz etmeksizin bir bina yapacak olursa, bundan Cenab-ı Hakk’ın mahlûkâtı istifâde ettiği müddetçe, ona komşuluk sevâbı hâsıl olur*” buyurur.

Binâyâ para ve emek sarfetmenin kerâhetine kaail olanların, kendilerine delil meyânında zikrettikleri *Abdullâh İbnu Amr* hadîsini de muhkem kabûl edemeyiz. Zîrâ bu rivâyet, evini çamurla tâmir etmekte olan *Abdullâh İbnu Amr* (radiyallahu anh)’a Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in: “(...) **Ölümün gelmesi bu evin yıkılmasından daha süratlidir**” diyerek, bu meşgûliyetten kerâhat izhâr ettiğini göstermekte ise de *Habbetü’bnu Hâlid* ve *Sevâ’ İbnu Hâlid* (radiyallahu anh)’in rivâyetlerinde bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in evini tâmir işiyle meşgûl olduğunu görmekteyiz. Üstelik Hz. *Ömer* (radiyallahu anh)’in de minberden: “*Ey nâs evlerinizi tâmir edin (...)*” diye uyarılarda bulunduğu da mervîdir. Şu hâlde sâdece bâzı hadislerin zâhirine bakarak: “*Sünnet meskene yapılacak yatırımı kerih addetmiştir*” diye hükmetmek, gerçeği aksettirmekten son derece uzak kalacaktır.

Semerkandî, inşaatta beis görmeyenlerin Kur'ân'dan: "Allâh sizi (...) yer-yüzünde yerleştirdi, ovalarında (kışlık) köşkler ediniyor, dağlarında (yazlık) evler oyup duruyorsunuz" (A'râf 74), "De ki, Allah'ın kulları için çıkardığı zineti, temiz ve hoş rızıkları kim haram etmiş?" (A'râf 32), gibi âyetleri; hadîsden de: "Allah bir kuluna nîmet verince o nîmetin eserini kulu üzerinde görmekten hoşlanır" meâlindeki Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözlerini delil getirdiklerini zikrettikten sonra (kendini kastederek) fakih der ki: "Efdal olanı, malı âhiret için harcıyıp dünyâ için sarfetmemektir. Buna rağmen, 1- Malı haram yoldan kazanmamış olmak, 2- Bir müslüman veya zımmîye (inşaat vesilesiyle) zülmetmemek, 3- (İnşaat sebebiyle) Allah'a karşı olan farzlardan birini terketmemek şartıyla inşaat haram değildir" hükmüne varır.

el-Hakîmu't-Tirmizî de, Hz. Ömer (radiyallahu anh)'in bina husûsundaki bir müdâhalesini kaydettikten sonra şunu söyler: "Eğer binâ muhtaç olunan miktarsa bunu Allah'tan sevâb bekleyerek inşâ edebilir. Zirâ meskene olan ihtiyâc aynen yiyecek, giyecek ve bineğe olan ihtiyâc gibidir" der.

Binâ husûsunda hadîslerde gelen bir kısım istikrâhı, isrâfla îzâh etmek çok yerinde olacak. Müslümanların bu konudaki kanaatlerini, bu meseleye bakışlarını *Hârunu'r-Reşîd*'e, yüksek bir saray yaptırdığı zaman, *Muhammed İbnu's-Semmâk*'ın cesâretle yüzüne haykırdığı şu sözlerde bulabiliriz: "Toprağı yükselttin, dîni bıraktın. Eğer bu kendi paranla yapıldıysa, bilki sen müsriflerden sin, Allah ise müsrifleri sevmez. Yok bu başkasının malından ise bilki zâlimlerdensin. Allah ise zâlimleri sevmez" der.

Mesken mevzûunda isrâftan zecirle ilgili tâlimât Ahlâk-ı Alâiyye'de şu ifâdeye ulaşır: "...İrtifa'ı binâ ve nakş ve zuhrufe'i sakf ve cidârda mübâlağadan hezer ede. Ahbârda vârid olmuştur ki bir kimseye menziline altı zirâ'dan artık kaldırsa melâike-i Âsumân ilâ eyne yâ mel'ûn derler.

İtidâlden bîrûn kadru malâbüdden efzûn harc mezmûmdur. Husûsan ki bozup düzmeye mûtâd ve bir sûretten usanıp hey'et-i cedîd etmeğe mübtelâ olmak maraz-ı sa'b ve huluk-ı zemîmdir..."

2- HERKESE BİR EV:

Yukarıda verdiğimiz misâllerden Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in her insan için zarûrî olan, normal bir eve sahip olmasını hoş karşılamadığı hük-

münü çıkarmak çok yanlış olur. Aksine bu husûstaki siyâsetin esâsı her âileyi “geniş” bir ev sâhibi yapmaya dayanır. Vazifeli olarak tayîn ettiği her memurun, bir ev edinme külfetini devlete tahmîl etmesi kim olursa olsun her müslümana herhangi bir ev veya akârını, alacağı parayı tekrâr ev veyâ akâra yatırmadıkça, satmayı hoş karşılamayıp “*yerine yenisi konmazsa bu para hakkında hayırlı kılınmaz*” demesi gibi muhtelif rivâyetler Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in “her müslüman için normal bir ev” siyâseti takîb ettiğinin inkâr edilmez delîlleridir.

3- BİNÂLARIN YÜKSEKLİĞİ:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) evlerin yüksek olmasına katiyyen taraftar değildir. Rivâyetlerin göstereceği üzere ev husûsunda müdâhale ettiği ciyetlerden biri de evlerin boyu ile ilgilidir. Hatta Medîne’ye gelince Hz. *Ebû Eyyûbi'l-Ensârî* (radiyallahu anh)’nin yedi ay misâfir kaldığı evinin alt katına yerleşmiş, bir müddet sonra Hz. *Ebû Eyyûb* (radiyallahu anh)’un üste geçmesi için vâki mürâaatına Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “**Alt daha rahattır**”, “**Bizim ve bizimle temâsı olanlar (Ashâb) için altta olmamız daha uygundur**” gibi cevâplar vermiştir. Fakat *Ebû Eyyûb* hazretlerinin (radiyallahu anh): “*Senin, altında bulunduğun bir tavanın üstüne çıkamıyacağım*” diye ısrârı üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) mihmândârını memnûn için (istemeyerek) üste geçer ve *Ebû Eyyûb* (radiyallahu anh) da aşağı iner.

Hatta Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in nezâret ve iştirâki ile yapılan ilk câmi ve âilesine mahsûs etrâfındaki hücrelerin de tavanı el değecek kadar alçaktır.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) evlerin boyca yükselmesindeki istikrâh ve memnûniyetsizliğini muhtelif vesîlelerle ifâde etmiş, bunu “*kıyâmet alâmetlerinden biri*” olarak tavsîf etmiştir. Meşhûr *Cibrîl* hadîsinde kıyâmetin ne zaman kopacağına dâir suâle “**Bilmiyorum**” dedikten sonra alâmetlerinden olarak: “**Davar çobanları binâ yükseltmekte yarıştıkları zaman**” der ⁽¹¹⁾. Kezâ

11) İbnu Hacer’in Kurtubi’den “Nebat (ehlinin) kibarlaşması ve şehirlerde kasırlar edinmeleri dînin inkılâba duçar olmasıdır” hadîsi üzerine naklettiği şu izahı, enteresan olduğu için aynen naklediyoruz: “Hadîsden maksûd ehl-i bâdiyenin (köylülerin) amme işlerini (el-emr) (devlet) istilâ etmeleridir. Memlekete zorla hâkim olurlar. Bunların (böylece) malları çoğalır, himmetleri (yüksek apartmanlar inşasıyla) binâ yarışına ve bununla tefâhura yönelir. Bu duruma içinde bulunduğumuz şu devir şehâdet etmektedir.” (F. B. 1, 131). Merhûm Prof. Hamdi

bir diğer rivâyette de “binâlar sivrilince” kıyâmetin beklenmesi gerektiğini söylemektedir. Bu cümleden olarak kıyâmete yakın insanların evlerini (rengârenk münakkaş ve çizgili elbiselere benzeteceklerini ifâde ederek, evin hâricî tezyînatını da isrâf sınıfına sokarak kerâhetini bildirmiştir.

Meskenlerin fazla yüksek olmasını tavsiye etmeyen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu rivâyette takribî bir rakam da verir: “Bir kimse binâsını yedi (bir başka vecihte on) zirâ’dan fazla yükseltirse kendisine (semâdaki bir münâdi tarafından): “Ey fâsık (Ey Allah’ın düşmanı) nereye (gitmeyi arzu ediyorsun?) diye nidâ edilir.” *İbnu’l-Arabî*, *عَادَ إِرْمَذَاتِ الْعِمَادِ* بِعَادِ رَبِّكَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِكَ بِعَادِ إِرْمَذَاتِ الْعِمَادِ âyetinin tefsirinde bu âyetten, binâyı yüksek ve iri yapmaktan tahzîr mânâsını da kaydeder.

Yüksekten men sebepleri hadîste tevzîh edilmediği halde şârihlerce isrâf, te-fâhur ve başkalarının avretine ittıla gibi sebeplerle izâh edilmektedir. Bunlarla birlikte başka sebeplerin de olabileceğini hadîsin itlâkından çıkarmak mümkündür. Bu meyânda, husûsen zamânımızda anlaşılan mahzûrlardan biri, insan ölçülerıyla tenâsübü son derece aşan inşaatların insanda meydana getirdiği rûhî ve içtimâî bozukluklardır. Bugün “cehennemî makine”, “Umacı şehir” gibi vasıflarla tavsîf edilmeye başlanan büyük şehirlerde hızla artmakta olan tecennün ve buna yakın rûhî hastalıkların sebepleri arasında bu durum da kaydedilmektedir. Büyük inşaatlar azametleriyle insan rûhunu ezmekle kalmıyor, içinde yaşayanların tabiatla ilgisini son derece azaltıyor ve ayrıca insanlar arası münâsebetlere te’sir ederek menfî istikâmette geliştiriyor. Apartman hayatının huzursuzlukları ve komşu seçme imkânı tanımayan şartları nazara alınınca büyükşehirlerde, kalabalığa rağmen insanın nasıl yalnızlığa itildiği anlaşılır. Sosyologlar, “Temâs-lar satıhta kaldığı müddetçe, mübâşeret ne kadar artarsa artsın ferdin kalabalık içerisinde yalnız kalacağını”, yalnızlığı ortadan kaldıran şeyin sâdece “görmek ve dinlemek” değil, aynı zamanda “görülme ve dinlenilmek” olduğunu belirtmişlerdir. Bir İslâm feylesofu olan *Fârâbî*’de (v. 950) de değişik kelimelerle aynı şeyi buluruz. O, “*el-Medînetü’l-Fâdıla*” ile kasteddiği ideal şehri “*saadeti elde etmede muhtâç olunan şeyleri te’minde, teâvün maksadıyla toplanılan yer*”

Râgıp Atademir bir vesile ile Cibril hadisinde geçen “tetavülü’l-Bünyân” tâbiriyle günümüzün demokrasi sistemine ve bunun marazî tarafına delâlet ettiğini söylemişti. Aynı hadîsi Mubârekfûrî de: “Bu hadîs köylü ve benzeri ihtiyaç sâhiplerinin dünyalık yönüyle zenginleşerek binâlar yaptırmak sûretiyle birbirlerine karşı böbürleneceklerine delâlet eder” der.

olarak kabul eder. Cemâat ve yardımlaşma şuurunu vermeyen, bugünün tâbiriyle kişiyi yalnızlığa iten şehir, ideal şehir değildir. Ona göre ideal şehir sıhhatli, her bakımdan tam ve mükemmel bir beden gibidir ki uzuvları birbiriyle gâyenin te'mîninde yardımlaşsınlar".

Şunu da son olarak kaydedelim ki, ihtiyâçtan doğarak darlığı önleyecek yükseltmelere müsâade edilmiş benziyor. Zira evinin darlığından şikâyet eden Hâlid İbnu Velîd'e Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Evi semâya doğru yükselt ve Allâh'tan genişlik iste" buyurmuştur.

4- MÜDÂHALE:

Bazı rivâyetler sünnetin meskenle ilgili bir kısım tavsiye ve nasîhatlarda bulunmakla kalmayıp, tavsiye edilen evsâfa uyulmadığı hâllerde müdâhele de edildiğini göstermektedir.

Enes'in rivâyetine göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir çıkışında etrafındaki evlere nazaran çıkıntı teşkil eden (yüksekçe) bir kubbe görür ve "Bu da ne?" diye sorar. Ashâbı kendisine "Bu, Ensâr'dan falancanıdır" derler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) manzaraya içinden kızsarsa da sükût eder. Fakat inşaat sâhibi, kedisine gelip selâm verince selâmını almaz ve yüzünü çevirir. Öbürü kaç sefer karşısına geçip selâm verse de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) her defasında aynı şekilde davranıp selâmını almaz. Neticede adamcağız Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in kendisine kızdığını ve bu sebeple yüz çevirdiğini anlar. Durumu arkadaşlarına açarak dert yanar. Ona: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) dışarı çıktığı vakit kubbeni gördü (ve buna kızdı)" derler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir başka gün kubbeyi yerinde görmeyince "Kubbeye ne oldu?" diye sorar. Olup biteni kendisine anlatırlar. Bunun üzerine: "İhtiyâç fazlası her binâ, sâhibi üzerine bir vebâldir" buyurur. Kezâ aynı muhtevâda bir müdâhale de amcası Abbâs'ın yaptırdığı gurfe'ye karşı olmuştur. Hz. Abbâs (radıyallahu anh), gurfe'nin yıkılmaması karşılığında bedelince sadakada bulunmayı teklif eder. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bunu kabul etmez. Abbâs (radıyallahu anh) teklifinde sonuna kadar ısrar ederse de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buna katiyyen yanaşmaz ve "yık onu" der. İnşaat yıktırılır.

Süveylimu'l-Yahûdi'nin evinin yıkılmasıyla ilgili hâdis, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in meskene olan müdâhalesine değişik bir misâl olarak zikre

değer. *İbnu Hişâm*'in kaydına göre münâfıklar, Tebük gazvesi için hazırlık yapıldığı sırada yahûdî *Süveylim*'in evinde toplanarak halkın sefere katılmasını önleyici faaliyetlerde bulunuyorlardı. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) *Talha İbnu Ubeydillâh* (radiyallahu anh) başkanlığında bir grup göndererek *Süveylim*'in evini üzerlerine yıkmalarını emreder. *Talha* (radiyallahu anh) emri aynen icrâ eder.

Burada müdâhale sebebi olarak devlet aleyhine cereyân eden menfi faaliyeti görmekteyiz ki az ilerde, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den sonra görülen bâzı benzer örnekler vereceğiz.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hayâtında rastlanan mühim bir müdâhale örneği mâbedlerle ilgili. Hâtırası Kur'ân'da ebedileştirilen *Mescid-i Dırâr* hâdisesi mevzûmuzu ilgilendirse gerek. Kaynaklarımızın bildirdiğine göre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Tebük seferinde iken Medîne münâfıklarından 12 kişilik bir grup, müstakil bir mescid inşâ ederek kendi aralarında bir araya gelme imkânı düşünürler. Zirâ Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in onlara karşı tâkip ettiği başarılı bir siyâset sonucu bir araya gelemiyorlardı. Müslümanlar seferden dönüp, Medîne yakınlarındaki *Zi-Evân* mevkiine gelince Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e adam yollayarak: “*Ya Resûlallâh biz, hastalar, ihtiyâç sâhipleri, yağmurlu ve karanlık geceler için bir mescit yaptık, senin bize orada namaz kaldırarak (küşâdını yapmanı) istiyoruz*” derler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): “*Siz gidin, şu anda yolculuğum bitmiş değil, meşgûliyetim de var, Medîne'ye varınca inşâallah geliriz (...)*” diyerek müsbet cevâp verir.

Fakat bir müddet sonra gelen vahiy münâfıkların gerçek gâyesini Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e bildirir: “*Bir de (müslümanlara) zarar vermek için, küfür için, mü'minlerin arasına ayrılık sokmak için ve daha evvel Allâh ve Resûlü ile harbeden (in gelmesini iştîyâk ile) beklemek ve gözetmek için bir (bina yapıp onu) mescid edinenler ve “(bununla) iyilikten başka birşey kastedmedik” diye muhakkak yemin edecek olanlar vardır. Allah şahitlik eder ki: Onlar şeksiz şüphesiz yalancılardır. (Habîbim) onun içerisinde hiçbir vakit (namaza) durma (...) onların kurdukları bina, kalblerinde dâimî bir şek (ve nifaka) sebep olacaktır. Meğer ki kalbleri ölümle parçalanmış olsun (...)*” (Tevbe 107-110).

Vahiy üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) gönderdiği adamlarla “*küfür, müslümanlara zarar ve nifak için*” yapılmış olan ve “*sağ kaldıkları*

müddetçe kalplerindeki şek ve nifakı besleyip artıracak'' olan bu inşaatı yıktırıyor ve yaktırıyor.

Rivâyetler, *Mescid-i Dırâr*'ın yerinin çöplük ve mezbelelik yapıldığını, oraya uğrayan yoldan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hiç geçmediğini kaydederler. Taif mescidinin Taif'deki eski tapınağın bulunduğu yere yapılması için verilen emirle bu sünnet karşılaştırılınca "*binâu'l-müfsidîn*"e karşı gösterilen aksülamel anlaşılır.

Rivâyetler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünnetinde rastlanan bu misâllere muvâzî olarak müteâkip devirlerde halifeler tarafından husûsî meskenlere ve hattâ amme için yapılmış inşaatlara, benzerî maksatlarla müdâhalelerde bulunulduğunu göstermektedir. *Müleyh İbnu Avf es-Sülemî*'nin rivâyetine göre Hz. Ömer'e, *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs* (radıyallahu anhümâ)'ın evinin kapısına tahtadan işlemeli bir kapı, kasrına da kamıştan ilâve bir kulûbe yaptırdığı haberi ulaşır. Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu haber üzerine derhal *Muhammed İbnu Mesleme* (radıyallahu anh)'yi göndererek (israf olarak değerlendirilen) mezkûr kapı ve kulübeyi yakmasını emreder. *el-Hakîmu't-Tirmizî*'nin bir tahrîcinde, *Ebû'd-Derdâ*'nın Humus'daki evine bir kenîf ilâve ettiğini haber alan Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in, "*Yâ Üveymir, dünyayı tezyîn husûsunda Fars ve Rûm'un inşaatları sana kifayet ederdi. Allah onları (israfları için) harâb etti. Mektûbumu alır almaz Humus'u terket, Dimeşk'e git*" diyerek cezâ olarak onu bulunduğu yerden sürgün eder.

Hz. Ömer (radıyallahu anh), Humus emîrinin, evin üstünde illiyye denen bir tenezzüh odası yaptırdığını duyunca derhal ona da bir mektup yazarak "*odun toplayıp yakmasını*" emreder. Benzeri bir olayı *Hâricetu'bnu Hüzâfe* (radıyallahu anh)'nin Mısır'da yaptırdığını duyunca Mısır Vâlisi *Amr İbnu'l-Âs* (radıyallahu anh)'a yazarak "*...Hârice, komşuların avretine ittîlâ peydâ etmek istiyor, mektûbumu alınca yık onu*" der.

Temîmü'd-Dârî (radıyallahu anh)'nin bir rivâyetinden "*Hz. Ömer (radıyallahu anh) zamânında halkın yüksek binâlar yaptırdığını*" öğreniyoruz. *Abdullâhu'r-Rûmî*'nin bahsettiği, Hz. Ömer (radıyallahu anh) tarafından vâlilere: "*Binâlarınızı yükseltmeyin*" diye yapılan tâmîm, bu yüksek yapma hareketlerinden sonra yapılmış olabilir. Belki de Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bu titizliğinin sonucu olarak Kûfe'de bulunan *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs* oturmak için muhtaç olduğu evin

Hiz. Ömer (radıyallahu anh)'in mesken mevzuundaki titizliğini ifâde eden bir diğerk misâl tezyînatla ilgili. *Abdurrezzâk*'ın bir tahririnde Hiz. Ömer (radıyallahu anh)'e Basralı Hadrâ adında bir kadın evinin iç duvarlarını, örtüler çekerek, tezyîn ettiğı haberi ulaşınca orada vâli bulunan *Ebû Mûsâ el-Eş'arî* (radıyallahu anh)'ye yazarak bu tezyînât perdelerini yırtmasını emreder. Kezâ kendisini İranlı bir çiftçi (dehkân) dâvet edecek olsa, önce sorar, eğer evinde tasvîr olduğunu öğrenecek olursa icâbet etmezdi.

Hiz. Ömer (radıyallahu anh) umûmî ahlâka menfî te'sîr eden evlere de müdâhale etmiştir. Bu meyânda bir nevi içki îmal ve satış yeri (hânût) durumunda olan *Ruveşudu's-Sakafî*'nin evini yaktırır. *Sa'd İbnu İbrâhîm* evi bir kor hâlinde gördüğünü kaydeder.

Hülâsa, gerek Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den gerek Hiz. Ömer (radıyallahu anh)'den verdiğimiz bu misâller her çeşit inşaatların -ister yükseklik ve ebâd yönüyle, ister tezyînât ve kullanılış gâyesi yönüyle- devletin murâkabe ve kontrolü altında tutulduğunu göstermektedir. Bu durum, bilhassa ilk zamanlarda daha titizlikle uygulanmış gözükmektedir. *Suyûtî*, Halife *Muktedir Billâh*'ın Râfızîlerden bir gurubun toplanıp namâz kıldığı, Sahâbeye hakâret edip cuma kılmadıkları ve Karâmita ile de mektup irtibâtına başladıkları, Nerâsâ mes-cidinin yıkılması hususunda ulemâyâ başvurup "*Mescid-i Dırâr'dır*" diye fetvâ alıp yıktırdığını ve yerini de mezarlık yaptırdığını kaydeder.

Cemiyet için zararlı faaliyetlerde bulunan, davranış ve yaşayışlarıyla amme-nin ahlâkını bozucu kötü örnekler veren kimseleri barındıran "*binâu'l-müfsidîn'in*" yıktırılması hususunda fetvâ veren *Suyûtî*, bu mühim mesele için bir de müstakil eser vermiştir: Ref'u Menâri'd-Dîn ve Hedmu Binâi'l-Müfsidîn.

5- MESKEN TELAKKİSİ:

Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in mesken siyâsetini belirtmek sa-de-dinde naklettiğimiz husûslar nazara alınınca her müslümanın şöyle bir mesken telakkisine sâhip olmasını arzu ettiğı neticesi çıkarılabilir:

- 1- Mesken dünyevî (ve dolayısıyla uhrevî) saadetin baş âmillerinden biridir.
- 2- Meskenin iyi olması: Genişliğine, komşusuna, sosyal tesislere yakınlığına, yeni yerinin havadar, güneşli vs. olmasına, civârında mescid, mektep, çarşı gibi kültürel ve iktisâdî tesîslerin bulunmasına bağlıdır.

3- Meskenin genişliği, içinde oturanların adedine bağlı olarak oda sayısının çokluğu ve odalarının genişliği ile ölçülür.

4- Mesken sâde olmalı, inanç ve ahlâka zıt telkinlere sebep olan yabancı kültürü temsil eden tezyîn unsurlarına yer verilmemelidir.

5- Mesken gerek vüsat ve gerek tefrîş yönüyle ihtiyacı taşıp isrâfa yer vermemelidir.

6- Mesken yüksek olmamalıdır.

7- Her mesken gusûlhane, helâ, mutfak gibi unsurlara şâmil olmalıdır.

8- Kanûna uymayan meskene devlet müdâhale edebilir.

Böyle bir mesken telâkkisine her müslümanın sâhip olması gerektiğini, bu vasıfların ufak tefek farklarla kısa bir şekilde terbiye kitaplarında umumiyetle yer almış olmasından da anlayabiliriz.

6- ŞER'İ MESKEN:

Sünnete göre bir evde bulunması gereken şartları ortaya koyup, her müslümanın sâhip olması gereken mesken telakkisini belirttikten sonra fukahânın, kocayı, karısına karşı temînle mükellef kıldığı meskenin tasvîrini vermekte fayda var. Bu meskene *şer'î mesken* veya *meşrû mesken* denebilir. Burada, fukahânın, normal bir İslâmî hayat için oturulacak meskende bulunmasını şart ve zarûrî gördükleri asgarî evsâfı görmüş olacağız. Dikkat edilirse burada, çocuk unsuru üzerinde durulmamıştır. Evlenme ânında, çocuksuz farzedilen bir kadına hazırlanması gereken meskenin zarûrî şartları mevzûbahistir. Çocuklar olunca durum ne olacak? Fıkıh kitaplarında burası mübhemdir. Dr. Rûhî Özcan'ın "*İslâm Hukûkunda Karı-Koca Nafaka Mükellefiyeti*" adlı doktora tezinden aynen aldığımız tasvîr şöyle:

"A— *Meşrû meskende aranan şartlar şunlardır:*

- 1) *Zevcenin din ve dünyâ işlerini görmesine müsâid olmalıdır.*
- 2) *Kocanın zevceye zulüm (haksızlık) etmek istediğinde bu zulümden onu men etmeye kudreti yeten sâlih komşular arasında yer almalıdır.*
- 3) *Zevceye can ve mal emniyeti sağlayabilmelidir.*
- 4) *Kocanın zevcesinden cinsen faydalanmasına imkân vermelidir.*

5) Bütün ihtiyaçlarla birlikte su da meskene koca tarafından getirilmiş olmalıdır. Meskenin içinde sarnıç, kuyu, çeşme bulunması, bu mahallin meşrû mesken olmasına engel değildir.

6) Zevce izin vermedikçe meskeninde, kocanın akrabası ikâmet edemezse de kocanın her türlü kadın kölelerinin, başka kadından olma cinsî münâsebeti anlamayacak kadar küçük çocuklarının bulunmasına mânî olamaz. Buna mukâbil meskende zevce de kocanın izni olmadıkça, başka kocasından olma küçük çocuğunu, kendi akrabasını bulunduramaz. Mesken mülkiyetinin kocaya âit olması veyâ olmaması bu ahkâma müessir değildir.

B— Mesken tenhâ, duvarları yüksek, konak gibi geniş olup da, zevcenin yalnızlıktan dolayı aklına bir bozukluk gelmesine sebep olacağı anlaşılır (mâlûm olur)sa kocanın zevceye bir yoldaş; (arkadaş, enîse) temîn etmesi lâzımdır.

C— Zevceye arkadaş te'mîn mecbûriyeti, zevceden zevceye ve yerden yere değişir; farklıdır. Meselâ zevce yalnız başına odada ikâmet edip gecelemeden korkan cinsten ise, iskân yeri küçük olsa bile, kocanın zevceye yoldaş te'mîn etmesi gerekir. Kezâ zevce küçük ve yalnız olarak ikâmetten korkan bir insansa, zevceye yoldaş te'mîni icâbeder.

Ç— İskân yeri küçük, sâlih komşular arasında olup da, zevcenin korkmayacağı anlaşılır (mâlûm olur)sa, kocanın zevcesine yoldaş te'mîn etmesi gerekmez.

TEFSİR BÖLÜMÜ

İKİ BABBİR

BİRİNCİ BAB
TEFSİRİN HÜKMÜ HAKKINDA

BİRİNCİ FASIL
TEFSİRDEN SAKINMAYA DAİR

İKİNCİ FASIL
KUR'ÂN'IN FAZİLETİNE DAİR

İKİNCİ BAB
ESBAB-I NÜZÜLE DAİRDİR

BİRİNCİ FASIL
TEFSİRDEN SAKINMAYA DAİR

409

۱- عن جندب رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ قَالَ فِي كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى بِرَأْيِهِ فَأَصَابَ فَقَدْ أَخْطَأَ]. أخرجه أبو داود والترمذی.
وزاد رزين: وَمَنْ قَالَ بِرَأْيِهِ فَأَخْطَأَ فَقَدْ كَفَرَ.

1. (409)- Cündeb (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesse-lâm) buyurdular ki: “**Kim Kitabullah hakkında şahsî re’yi ile söz ederse, isâbet bile etse hatâdadır.**” Ebu Dâvud, İlm, 5 (3652); Tirmizî, Tefsir 1, (2953).

Rezîn şu ilâvede bulunmuştur: “**Kim re’yi ile söz eder de hata ederse küfre düşer.**”

AÇIKLAMA:

Kur’ân’ın gerek lâfzı üzerine ve gerekse lâfzın ifade ettiği mâna üzerine, aklı-na dayanarak beyanda, yorumda bulunmak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından yasaklanmış bulunmaktadır. Vardığı yorumda isabat etse bile şerî bir ruhsatı olmadığı için hatâlı bir iş yapmış olmaktadır. *İmam Gazâlî* şöyle der: “Şeriat koyucusunun (Allah) elfâzını Batınîlerin yaptığı gibi zâhirinden hareketle daha önce (Selef’in) zihnine inmemiş meselelere yorumlamaya kalkmak büyük felâketlerden biridir. Zira Kur’ân-ı Kerîm’i anlama işinde -bizzât şeriat koyucusundan (Hz. Peygamber) yapılan nakle dayanmadan ve öyle yapılmasında zaruret olduğunu gösteren aklî bir delil bulunmadan- sırf zâhire göre hareket edip yorum yapmak haramdır”.

Kur'ân'ı tefsir edebilmek için, başta Arabça ile alâkalı ilimlerden başka, bedî, beyan gibi edebiyata, tefsîr, hadîs, fıkıh, nâsih mensûh gibi şeriata, Kur'ân'a müteallik onbeş kadar ilim bilmek gerekmektedir.⁽¹²⁾

Esasen Kur'ân'ın re'yle tefsîri, tefsir metodları çerçevesinde düşünülünce en son sırada yer alır. Alimler: 1- Kur'ân'ı Kur'ân'la, 2- Kur'ân'ı Sünnetle, 3- Başta Ashab olmak üzere selefin re'yi ile tefsiri esas alıp, en son sırada gerekli ilmi formasyona sâhip kişinin re'ğine belli kayıtlarla cevaz verirler.

Elbette Şia'nın yaptığı üzere bu metoda uymayan, hevaya göre yapılan tefsirler merduddur, kabul edilmez. Sözgelimi, Hz. Musa ile Firavun kıssasında Hz. Musa'yı kalb, Firavun'u nefis olarak yorumlayanlar olmuştur. Bunda naklî delile dayanmadıkları için merduddur.

Türbüştî, bunda reddedilen re'iden maksadın, Kur'ân ve sünnetle ilgili ilimlere istinad etmeyip sırf aklına dayanarak söylediği sözler olduğunu belirttikten sonra der ki: “*Tefsîr ilmi, ulemanın ağzından alınır. Nitekim Esbâbu'n-Nüzûl, Nâsih-Mensuh ilmi böyle alınmıştır. Tefsîrin diğer bir kaynağı imamların -Arab dilinin hakikat, mecaz, mücmel, mufassal,âm, hâs gibi meselelerle ilgili kaidelelerine dayanarak- ortaya koydukları te'vîl ve akvâllerdir. Bu iki temele dayanan müfessir, usûlî'd-dinin iktiza ettiği çerçeve dâhilinde konuşmaya, te'vîle muhtaç ayetleri te'vîl etmeye tevessül eder. Ortaya koyduğu te'vîl'in mû'teber olması, Kur'ân-ı Kerîm'in zâhirine muvafık düşmesine, bu zâhirden “sahîhtir, doğrudur” diye tasdîk ve şehâdet görmesine bağlıdır. Bu şartları eksiksiz yerine getirmeyen kimselerin sözleri terkedilir. Şartları yerine getirmeden söyleyeceği sözde isabet etse bile, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından “hatakâr” olduğunun söylenmesi, yolunun yanlışlığını ifâdeye kâfidir.*

Müctehid ile mütekellif (müctehid taslağı), arasında ne büyük mesâfe var: Müctehid hata da etse me'cûr (sevâba mazhar) iken mütekellif isâbet bile etse müznibtir, günahkârdır.”

Âlimler, Kur'ân-ı Kerîm'i şahsi re'yle tefsir etme yasağının şu iki gayeden birinden hâli olmayacağını belirtirler:

1- Bundan maksad, Kur'ân'la ilgili olarak seleften nakledilen ve otoritelerden işitilenler ile yetinip yeni istinbatta bulunmayı terketmek.

⁽¹²⁾ Burada kastedilen 15 aded ilim şunlardır. Lügat, nahv, tasrif, istikak, me'ânî, beyân, bedî, kiraât, asleyn, esbabu'n-nüzûl, kasas, nâsih-mensûh, fıkıh, ehâdisu'l-mübeyyine, ilmu'l-mevhibe.

2- Bu yasaklamadan maksad: “Kur’ân hakkında sadece ve sâdece işitmiş olduğunu söylemek, bunlar dışında hiç konuşmamak. Bu ikincisi batıl bir iddiadır. Çünkü Ashâb-ı Kirâm hazerâtı (radıyallahu anhüm ecmaîn), Kur’ân’ı tefsir ettiler ve tefsirlerinde ihtilafa düştüler. Söylediklerinin hepsini Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’tan işitmiş değillerdi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) *İbnu Abbas* (radıyallahu anh) için: “Ey Allah’ım bunu dinde fakîh kıl, Kur’ân’ın te’vîlini de öğret” diye dua etmiş iken nasıl olur da “Ashab’ın te’villerinin hepsi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’tan işitilmiş açıklamalardır” diyebiliriz? Çünkü te’vîl de tenzîl (Kur’ân) gibi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’den işitilmiş olsaydı *İbnu Abbas* (radıyallahu anh)’a yaptığı duada “te’vili öğret” diye be-tahsîs zikretmesinde bir mâna kalmazdı.

Öyle ise hadîste ifâde edilen yasağın başka maksadlarını aramakta gerek var. Mûteâkip hadîsin açıklamasında bu hususta *İbnu’l-Esir*’in beyân ettiği iki te’vili kaydedeceğiz.

۲- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ قَالَ فِي الْقُرْآنِ بِغَيْرِ عِلْمٍ فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ]. أخرجه الترمذی. (410)

2. (410)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anh) anlatıyor: *Resûlullah* (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Kim Kur’ân hakkında ilme dayanmadan söz ederse ateşteki yerini hazırlasın”. Tirmizî, Tefsir 1, (2951).

AÇIKLAMA:

Münâvî buradaki tehdidin, Kur’an-ı Kerîm hakkında, gerçeğin başka şekilde olduğunu bildiği halde, yanlış söz edenle Kur’ân-ı Kerîm’in müşkil âyetleri üzerine Sâhabe ve Tâbiîn’den nakledilen dışında söz edenleri ilgilendirdiğini belirtir. *İbnu’l-Esir* buradaki yasaklamanın iki vechi olduğuna dikkat çeker:

“Birincisi: Kişinin bir hususta peşin bir hükmü vardır. Bu hüküm o şeye duyduğu arzu ve hevesden doğmuştur. Adam tutar Kur’ân’ı alır ve gâyesine uygun şekilde ondan delil çıkarır. Şayet bu peşin arzu ve hevâsı olmasaydı Kur’ân’dan o mâna çıkmayacak idi. Bunu bazan bilerek yapar, tıpkı ehl-i bid’at gibi ortaya attığı sapık görüşünü doğru göstermek için bir âyetten te’vîl ederek delil çıkarır, halbuki pekâlâ bilmektedir ki âyetin asıl muradı bu değildir. Bunu bazan cehâletle yapar. Şöyle ki: Birçok mânâya muhtemel olan bir âyeti alır, onu gâyesine

uygun mânada anlar ve bu mânayı şahsî re'y ve arzusuna dayanarak tercih eder ve böylece kendi re'yine dayanarak Kur'an'ı tefsir etmiş olma durumuna düşer. çünkü bu olmasaydı, mezkûr ihtimal nezdinde tercihe mazhar olamıyacaktı. Bazen de kişinin doğru bir gâyesi vardır. Buna Kur'an'dan bir delil arar ve düşündüğü maksadla nâzil olmadığını bildiği bir ayeti kendine delil yapar, şöyle ki: İnsanları kalpteki kasâvetle mücâdeleye çağırarak isteyen kimsenin "Firavun'a git doğrusu o azmıştır" (Ta-Hâ, 24) mealindeki âyeti kullanması gibi. Ayeti okuyup kalbine işaret ederek Firavun'la kalbin kastedildiğine imâda bulunur. Bu çeşit davranışlara bir kısım vâizler meşru ve doğru bir maksad için tevessül ederler. Böylece sözlerine güzellik katıp dâvet ettikleri meseleye cemaatin hevesini uyardırmak isterler. Gaye müsbet bile olsa bu davranış yasaktır, sorumluluğu büyüktür.

İkincisine gelince, bu, âyetin, sırf zâhirine, Arabça elfazına göre onu tefsir etmeye kalkmaktır. Burada Kur'an'ın garib ve mübhem kelimelerindeki ihtisar, hazf, izmâr, takdîm, tehîr gibi durumlardaki incelikleri, nakle başvurarak, ehlini dinleyerek anlama, araştırma cihetine gitme yoktur. Şu halde kim tefsir için gerekli olan hârici şartları gözetmeden, mücerret Arabça bilgisiyle Kur'an'dan mâna çıkarma cihetine giderse çok hata yapar ve hadîste tevhîd edilen: "İlme dayanmadan Kur'an tefsir edenler" zümresine dâhil olur. Şu halde tefsir için nakl (yani selevin açıklamaları) ve semâ (yani ehil olanların dersini dinlemek) zaruri olan iki ön şarttır. Bu şartların gerçekleşmesinden sonra anlamak ve mâna istinbat etmek imkân dâhiline girer. Zâhiri şartları eksiksiz ikmâl etmeden bâtinî mânaya nüfûz etme hevesine düşülmemelidir".

❏ ❸- وله في رواية: [اتَّقُوا الْحَدِيثَ عَنِّي إِلَّا مَا عَلِمْتُمْ فَمَنْ، كَذَبَ عَلَى مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ، وَمَنْ قَالَ فِي الْقُرْآنِ بِرَأْيِهِ فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ].

3. (411)- Yine Tirmizî'nin bir rivâyetinde şöyle buyrulmuştur: "Benim hakkımda da bildiğiniz dışında sözden kaçının. Kim bana bile bile yalan nisbet ederse ateşteki yerini hazırlasın. Kim de Kur'an hakkında re'yi ile söz ederse ateşteki yerini hazırlasın". Tirmizî, Tefsir 1, (2952).

ACIKLAMA:

Bu rivâyette, Kur'an mevzuunda olduğu ölçüde Resûlullah (aleyhissalâtu ves-

selâm) hakkında da son derece dikkatli olmak emredilmektedir. Çünkü her ikisi de aynı ölçüde dinin iki temel kaynağını teşkil etmektedir. Bunlar istismar edilerek insanlar yanıltılabilir.

Münâvî, “bildiğiniz” kelimesiyle “yakîn hasıl ettiğiniz” yani “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a nisbeti hususunda kesin bilgi sahibi olduğunuz” demek istendiğini belirtir. Şârih Tîbî şunu söylemiştir: “Hadîsle şu iki mânânın da kastedilmiş olması câizdir:

1- Benden hadîs rivâyet etmekten kaçının.

2- Benden hadîs rivâyetinden kaçının ancak bildiklerinizi rivâyetten kaçınmayın”.

Buradaki yasağın şümûlüne dikkat çekmek maksadıyla, şârihler, bu hadîsi şerh ederken *hadîs* kelimesiyle kastedilen mânaya dikkat çekerler. Biz de bir kere daha hatırlatacağız ki *hadîs* deyince:

1- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in fiil, söz ve takrirlerini anlarız.

2- Sahâbe-i Kirâm (radiyallahu anhum ecmaîn)’in fiil, söz ve takrirlerini anlarız.

3- Tâbiîn ve Etbauttâbiîn’in fiil, söz ve takrirlerini anlarız.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in hadîslerine *merfu hadîs* (sünnet), sahabeninkilere *mevkuf hadîs*, Tâbiîn ve Etbauttâbiî’ ninkilere *maktû hadîs* denir.

Yine hatırlatmak isteriz, hak mezheplerin imamları Tabiîn ve Etbauttâbiîn nesillerine mensupturlar.

Şu halde bu büyüklerle ilgili olarak da iyice bilinmeyen mesailden bahsedilmemelidir. Dinde onların reyleri, fetvaları, atbikatları bazı kayıtlarla da olsa hüccettir. Sözelimi, iyice bilmeden İmam-ı Azam şöyle demiştir, böyle fetva vermiş, şu şekilde amel etmiş gibi sözler mahzurludur. Sağlam kaynaktan okumuş, sağlıklı şekilde öğrenmişsek o başka, bunu söylemek ilmin yayılması olur, tıpkı iyice bilinen bir hadîs-i şerifin rivâyeti gibi.

Şunu da ilâve edelim: *Hadîs* kelimesi mutlak kullanıldığı zaman kâhîr durumda *merfu hadîs* kastedilir, lügavî mânâdaki kullanışlar hâriç.

“Ateşteki yerini hazırlasın” ibâresi “inmek üzere, kendisine cehennemde bir yer edinsin” demektir. Dikkat edersek *emir* sigasıyla gelmiştir, ama maksad haberdirdir, yani mutlaka cehenneme gideceğini haber vermektedir. Râfî’î bunun

beddua olduğunu söyler. Yâni: “Allah ona cehennemde bir yer hazırlasın! O da burayı ikâmetgâh edinmeye hazırlansın demektir” der. Hadîsin emir sigasıyla gelmesi, “kim bile bile bana yalan nisbet ederse” şartına cevaptır. Cevabın böyle emir sigasıyla gelmesi, yapılan işin mutlaka bu cezayı gerektirdiğini daha belîğ daha açık olarak ifâde etme gayesine mâtuftur.

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında söylenen yalan, felâkete atıcı en büyük günahlardan biridir. Çünkü dinde hâsıl edeceği zarar fazla, îmanın temelinde meydana getireceği fesad büyüktür. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında yalan söyleyenler -usûl bahsinde açıkladığımız üzere- pekçok sınıflara ayrılır: Siyasî, ticârî, ırkî, maddî, dinî vs. pekçok sebeplerle yalan uyduranlar türemiştir. Hadîsin âm olan ifadesine bakan âlimler, tehdidin, hangi maksadla söylenmiş olursa olsun, Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında söylenen bütün yalanlara şâmil olduğunu belirtmişlerdir. Bu hadîste dine müteallik yalanların kastedildiğini söyleyenler de olmuştur. Ancak, herçeşit yalanın dâhil olduğu görüşü ekseriyetin re'yidir ve esah olan da budur.

İKİNCİ FASIL
KUR'AN'IN FAZİLETİNE DÂİR

412 ۱- عن الحارث الأعور قال: [مَرَرْتُ فِي الْمَسْجِدِ فَإِذَا النَّاسُ يَخُوضُونَ فِي الْأَحَادِيثِ فَدَخَلْتُ عَلَى عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ: أَوْقَدْ فَعَلْتُمُوهَا؟ قُلْتُ نَعَمْ. قَالَ أَمَا إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: أَمَا إِنَّهَا سَتَكُونُ فِتْنَةً. قُلْتُ: فَمَا الْمُخْرَجُ مِنْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ كِتَابُ اللَّهِ تَعَالَى فِيهِ نَبَأُ مَا قَبْلَكُمْ وَخَبَرُ مَا بَعْدَكُمْ وَحُكْمُ مَا بَيْنَكُمْ. هُوَ الْفَصْلُ لَيْسَ بِالْهَزْلِ. مَنْ تَرَكَهُ مِنْ جَبَارٍ قَصَمَهُ اللَّهُ تَعَالَى. وَمَنْ ابْتَغَى الْهُدَى فِي غَيْرِهِ أَضَلَّهُ اللَّهُ تَعَالَى: وَهُوَ حَبْلُ اللَّهِ الْمَتِينُ، وَهُوَ الذِّكْرُ الْحَكِيمُ، وَهُوَ الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ، وَهُوَ الَّذِي لَا تَزِيغُ بِهِ الْأَهْوَاءُ، وَلَا تَلْتَبِسُ بِهِ الْأَلْسِنَةُ، وَلَا تَشْبَعُ مِنْهُ الْعُلَمَاءُ، وَلَا يَخْلُقُ عَلَى كَثَرَةِ الرَّدِّ، وَلَا تَنْقُضِي عَجَائِبُهُ، وَهُوَ الَّذِي لَمْ تَنْتَهُ الْجِنُّ إِذْ سَمِعْتُهُ حَتَّى قَالُوا «إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ» مَنْ قَالَ بِهِ صَدَقَ، وَمَنْ عَمِلَ بِهِ أَجَرَ، وَمَنْ حَكَمَ بِهِ عَدَلَ، وَمَنْ دُعِيَ إِلَيْهِ هَدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ. خُذْهَا إِلَيْكَ يَا أَعُورُ]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ.

1. (412)- Hâris el-A' ver anlatıyor: “Mescide uğramıştım, gördüm ki halk, zikri terkedip malâyânî konulara dalmış, konuşuyor. Hz. Ali (radiyallahu anh)'ye çı-
kıp durumdan haberdâr ettim. Bana:

— “Doğru mu söylüyorsun, öyle mi yapıyorlar?” dedi, Ben:

— “Evet, dediğim doğrudur” deyince:

— “Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın şöyle söylediğini işittim:

— “Haberiniz olsun bir fitne çıkacak!” Ben hemen sordum:

— “Bundan kurtuluş yolu nedir Ey Allah’ın Resûlü?” Buyurdu ki:

— “Allah’ın Kitabı (na uymak)dır. O’nda sizden önceki (milletlerin ahvâliyle ilgili) haber, sizden sonra (kıyamete kadar) gelecek fitneler ve kıyâmet ahvâli ile ilgili haberler mevcut. Ayrıca sizin aranızda (iman-küfür, taat-isyân, haram-helâl vs. nevinden) cereyân edecek ahvâlin de hükmü var. O, hak ile batıl ayırdeden ölçüdür. O’nda herşey ciddidir, gâyesiz bir kelâm yoktur. Kim akılsızlık edip, O’na inanmaz ve O’nunla amel etmezse, Allah onu helâk eder. Kim O’nun dışında hidâyet ararsa Allah onu saptırır. O Allah’ın sağlam ipidir. O, hikmetli olan zikirdir, O dosdoğru yoldur. O, kendine uyan hevaları koymaktan, kendisini (kıraat eden) dilleri iltibastan korur. Alimler ona doyamazlar. Onun çokca tekrarı usanç vermez, tadını eksiltmez. İnsanı hayretlere düşüren mümtaz yönleri son bulmaz, tükenmez, O öyle bir kitaptır ki, cinler işittikleri zaman şöyle demekten kendilerini alamadılar: “Biz, hiç duyulmadık bir tilâvet dinledik. Bu doğruya götürmektedir, biz onun (Allah kelâmı olduğuna) inandık” (Cin 1). Kim ondan haber getirirse doğru söyler. Kim onunla amel ederse ücrete mazhar olur. Kim onunla hüküm verirse adaletle hükmeder. Kim ona çağrılırsa, doğru yola çağrılmış olur. Ey A’ver, bu güzel kelimeleri iyi öğren.” Tirmizî, Sevâbu’l-Kur’ân 14, 2908.

AÇIKLAMA:

Mescidde zikir dışında yapılan konuşmalar ahabâr, hikâyât, kıssalar nevinden faydasız şeylerdir. Kur’ân-ı Kerîm mükerrer âyetlerinde bu çeşit mâlâyânî mevzulara dalmaktan yasaklamıştır: “...Onları daldıkları sapıklıkta bırak oynasınlar” (En’âm, 91) mealindeki ayette olduğu gibi.

Hz. Ali (radiyallahu anh)’nin: “Öyle mi yapıyorlar?” sözü, onların davranışının kötü karşılandığını ifâde eder. Yani: “Gerçekten söylediğiniz şen’î işi yaptılar mı?” demektir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’ın haber verdiği “fitne”den maksadın Ashab arasında cereyan eden hâdiseler veya Tatarların çıkışı, Deccâl veya

Dâbbetu'l-Arz'ın zuhûru gibi âhir zaman fitneleri olabileceği belirtilmiştir. Ancak, Aliyyu'l-Kârî: “Birincisi dışındakileri kastedmiş olması makam icâbı mümkün değildir” der.

Kur’ân için “gâyesiz bir kelimedir” şeklinde gelen tavsîfin aslı *hezl*’dir. *Hezl*, lügat olarak “arzu edilen mânâdan yoksun olan söz”e denir. Kur’ân’la ilgili bu tavsîf şu mealdeki âyetten muktebestir: “**Hakikaten o (Kur’ân) hak ile (batılı ayırd eden) kat’î bir sözdür, o hezl (gayesiz bir söz) değildir**” (Târik 13-14).

Tîbî, “Kim akılsızlık edip Kur’ân’ı terkederse...” ibaresini açıklama sadedinde der ki: “Kur’ân’dan, amel edilmesi vâcib olan bir âyet veya bir kelimeyi tekebbür sebebiyle kim amel dışı bırakır veya kıraatını terkederse küfre düşer. Kur’ân’ın yüceliğine inanmakla birlikte acz, tembellik veya zayıflık sebebiyle kıraâtı terketmesinde günah yoktur, ancak sevaptan mahrûm kalır”.

“O, kendine uyan hevaları kaymaktan korur” ifâdesinden şârihler şu mânâları anlamışlardır:

1- Kişinin hevası Kur’ân’ın getirdiği hidâyete tâbi olursa, düşüklükten kendini korur.

2- Kur’ân’a tâbi olan *hevâ* bid’ate düşmekten, sapıtmaktan kendini korur. Yâni Kur’ân’ın hidâyeti sebebiyle *hevâ* ehli onu meylettiremez.

3- *Hevâ* ehli Kur’ân’ı tebdil ve tağyîr edemez (mânasını) saptıramaz. Ancak bu mananın muhalifinde, *gulât* denen sapıklıkta aşırı gidenlerin tahrîfe, muhtıllerin bâtil iddialara, câhillerin de yersiz te’villere tevessül edeceklerine işâret vardır.

4- *Kaymak* diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı *izâğa*’dır. Bunun metinde “meylettirme” mânasında olduğu, binaenaleyh ibâreyi şu şekilde anlamanın mümkün olduğu söylenmiştir: “Kur’ân-ı Kerîm’i, doğru yoldan sapmış hevalar eğrilğe ve sapıklığa alet edemezler, yahudilerin Tevrat’ı tahrîf edip kelâmın yerlerini değiştirdiği gibi. Zira Cenâb-ı Hakk, onun hıfzını tekeffül etmiş, üzerine almıştır: “**Zikri (Kitabı) biz indirdik, O’nun koruyucusu da biziz**” (Hicr 9) buyurmuştur.

“Dillerin iltibastan korunması”, Kur’ân Arapça olmasına rağmen, Arap olmayan mü’minler de öğrenmekte, telâffuzda zorluk çekmezler. Zira Cenâb-ı Hakk: “**Biz Kur’ân’ı senin dilinde indirerek kolaylaştırdık**” (Meryem, 97) ve “An-

dolsun ki, Kur'an'ı öğüt olsun diye kolaylaştırdık..." (Kamer , 22) buyurmaktadır. Bundan, Kur'an'dan başka bir sözün, teşvîse sebep olacak, hakla batıl karışacak şekilde araya sızıp karışmaya yol bulamayacağı, çünkü Kur'an'ı Allah'ın korumakta olduğu mânası da anlaşılmıştır. Kur'an'ı Kerim'e beşer sözü karışamaz çünkü onda i'câza delâlet eden ma'sumiyet (korunma) vardır.

"Alimler ona doyamazlar" ibâresi "onun kühüne eremezler, sonuna varıp "tamamen hallettik artık" deyip araştırmaya devamdan geri duramazlar"demektir. Yemek yiyenin doyup elini yemekten tamâmen çekme hâli, böylesi bir doygunluk Kur'an âlimlerinde hâsıl olmaz. Onun hâiz olduğu hakikatlerden bir sonuncusunu keşfettikçe yenilerini aramaya öncekinden daha fazla bir iştîyak duyar. Bu böyle doymadan, usanmadan devam eder gider.

413 ۲- وعن أبي هريرة رضي الله عنه. [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: مَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللَّهِ تَعَالَى يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ إِلَّا نَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ، وَعَشِيَتْهُمْ الرَّحْمَةُ، وَحَفَّتْهُمْ الْمَلَائِكَةُ، وَذَكَرَهُمُ اللَّهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ]. أخرجه أبو داود.

2. (413)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir grup, Kitâbullah'ı okuyup ondan ders almak üzere Allah'ın evlerinden birinde bir araya gelecek olsalar, mutlaka üzerlerine sekînet iner ve onları Allah'ın rahmeti bürür. Melekler de kanatlarıyla sararlar. Allah, onları, yanında bulunan yüce cemaatte anar". Ebû Dâvud, Salât 349, 1455. H.; Tirmizî, Kırâ'ât 3, 2946 H.; Müslim, Zikir 38, 2699 H; İbnu Mâce, Mukaddime 17, 225. H.

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın müslümanlar arasında Kur'an bilgisinin yayılması için yaptığı teşvîklerden biridir.

Allah'ın evi tâbiri öncelikle mescidleri ifâde ederse de ulema, bu fazîleti elde etmek arzusuyla, han, kışla, medrese gibi başka yerlerde de toplanılabileceği görüşünü beyan etmişlerdir. Esas olan Kur'an'ın müzâkeresi olduğuna göre bu maksadla evlerde akdedilen meclislerin de aynı şekilde sevablı olacağı söylenebilir.

Sekinet, esas itibariyle vakar, itminan ve mehâbet mânasına gelir. Ancak Kadı İyaz, burada *rahmet* mânasında kullanıldığını söyler. Ancak rahmet kelimesi hemen arkadan buna atfedildiğine göre, Nevevî'nin dediği gibi vakar ve tuma'-nine şeklinde anlamak daha uygun düşüyor.

Zikredenlerin anıldığı yüce cemaat büyük meleklerin teşkil ettiği cemaattir, buna *Mele-i A'la* da denir. Allah'ın onların yanında anması, Kur'ân okudukları için teşrîf etmek maksadıyla medh u senâda bulunmasıdır.

Müslim ve Tirmizî'nin rivâyetlerinde hadîsin sonunda şu cümleye de yer verilir: “Bir kimseyi ameli yavaşlatırsa nesebi hızlandırmaz”. Bu şu demektir: “Her kim soy ve sopunun şerefine aldanarak hayır âmeller işlemeye kusurda bulunursa nesebi, onu, amel edenler seviyesine ulaştırmaz”.

٤١٤ - ٣- وعنه رضى الله عنه. [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: أَيُّحِبُّ أَحَدُكُمْ إِذَا رَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ أَنْ يَجِدَ ثَلَاثَ خِلَفَاتٍ عِظَامٍ سِمَانٍ؟ قُلْنَا: نَعَمْ. قَالَ: فَثَلَاثَ آيَاتٍ يَقْرَأُ بِهَا أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ خَيْرٌ لَهُ مِنْ ثَلَاثِ خِلَفَاتٍ عِظَامٍ سِمَانٍ]. أخرجه مسلم. «الخِلْفَةُ» الناقة العشراء.

3. (414)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Sizden kim evine döndüğü zaman üç adet gebe, iri, semiz deve bulmayı istemez?” diye sordu. “Hepimiz isteriz” diye cevap verdik. “Öyle ise, buyurdu, kim namazda üç âyet okusa bu ona, üç iri ve semiz deveden daha hayırlıdır” Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn, 250 (802):

٤١٥ - ٤- وعن عقبة بن عامر رضى الله عنه قال: [خَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ وَتَحَنُّنٌ فِي الصُّفَّةِ فَقَالَ: أَيُّكُمْ يَحِبُّ أَنْ يَغْدُوَ كُلُّ يَوْمٍ إِلَى بُطْحَانَ؛ أَوْ قَالَ إِلَى الْعَقِيقِ فَيَأْتِي بِنَا قَتْنَيْنِ كَوْمًا وَنَيْنِ فِي غَيْرِ إِنْجَمٍ وَلَا قَطِيعَةٍ رَحِمٍ؟ قُلْنَا: كُلُّنَا يَارَسُولَ اللَّهِ يُحِبُّ ذَلِكَ. قَالَ: أَفَلَا يَغْدُو أَحَدُكُمْ إِلَى الْمَسْجِدِ فَيَتَعَلَّمُ أَوْ يَقْرَأُ آيَتَيْنِ مِنَ كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ مِنْ نَاقَتَيْنِ، وَثَلَاثَ خَيْرٌ لَهُ مِنْ ثَلَاثٍ، وَارْبَعٌ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَرْبَعٍ وَمِنْ أَغْدَادِهِنَّ مِنَ الْإِبِلِ]. أخرجه مسلم أبو داود. «الكوماء» الناقة العظيمة السنام.

4. (415)- *Ukbetu'bnü Âmir (radıyallahu anh)* anlatıyor: “*Biz Suffa’da iken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) (dışarı) çıkararak: “Hanginiz hergün hiç günah işlemeden ve akrabalık bağlarını da bozmadan Buthân’a veya Akîk’e gidip oradan (zahmete ve masrafa girmeden) iki adet iri hörgüçlü dişi deve tutup getirmeyi ister?” diye sordu. Biz: “Ey Allah’ın Resûlü bunu hepimiz isteriz” dedik. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): “— O halde birinizin mescide gidip orada Allah’ın kitabından iki âyeti öğrenmesi veya okuması, kendisi için iki deveden daha hayırlıdır. Üç âyet onun için üç deveden, dört âyet onun için dört deveden ve okunacak âyetler kendi sayılarınca deveden daha hayırlıdır” buyurdular”.* Müslim, *Salatû'l-Müsâfirin* 251; Ebû Dâvud, *Salât* 349, 1456 H.

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen Suffa; Mescid-i Nebevî'nin arka kısmı da bekârların yatıp kalktığı kısmın adıdır. Büyük çoğunluğunu Medine'ye hicret eden kimsesiz ve bekârların teşkil ettiği Ehl-i Suffe, boş vakitlerini ilim ve ibadetle geçirirlerdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunların başına yazı ve kıraat muallimlerini koymuş idi. Kendisi de sık sık uğrar onların meseleleriyle uğraşır. Bunların işleri diğer müslümanların yardımlarıyla sağlanıyordu. Civâra muallim gönderme ihtiyacı hâsıl olunca Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bunlardan istifade ediyordu.

Ashâb-ı Suffe hakkında birinci ciltte geniş mâlûmat sunduk, oraya bakılabilir.

2- Hadiste, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'ân tilâvetine teşvîk hususunda dikkat çekici bir metoda başvurmaktadır: Önce, “*En kıymetlisinden iki adet deveyi bedâva elde etmeyi kim istemez?”* diye sorup dikkatleri çektikten sonra Kur'ân-ı Kerîm'den okunacak iki âyetin, iki kıymetli deveden daha hayırlı olduğunu haber veriyor ve devamla herbir âyetin bir deveden daha hayırlı olduğunu açıklıyor.

İlk nazarda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mübâlağalı bir üslûba tevessül ettiği zannına düşülebilir. Ancak burada belâğatlı bir üslûb'a yer verildiği görülmektedir. Çünkü âhirete bakan bir hayır ne kadar küçük bile olsa, dünyanın en büyük maddi servetinden daha kıymetlidir. Çünkü âhirete ait hayırlar ebediyete mazhurdur. Ebedî akan küçük bir çeşme, dünyanın büyük bir denizinden daha zengin, daha kıymetli denebilir. Nitekim bu mânâyı te'yiden bir başka ha-

وموضع سوط احدكم من الجنة خير من الدنيا (aleyhissalâtu vesselâm) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) “Birinizin cennetteki kamçı kadar yeri dünyadan daha hayırlıdır” buyurmuştur.

Şu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kur’ân okumanın ehemmiyetine dikkat çekmek için böyle çarpıcı bir uslûba başvurmuş olmaktadır. Hakikat-ı halde tek âyetin tilâvetinden hâsıl olan sevap dünyadan daha hayırlıdır buyursa idi, yine de bu sözde mücâzefe olmayacaktı. Çünkü onun sevabı ebediyete bakar.

416 ۵- وعن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ قَرَأَ حَرْفًا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى فَلَهُ بِهِ حَسَنَةٌ، وَالْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا. لَا أَقُولُ أَلَمْ حَرْفٌ، وَلَكِنْ أَقُولُ: أَلِفٌ حَرْفٌ، وَلَا م حَرْفٌ، وَمِيمٌ حَرْفٌ]. أخرجه الترمذی وصححه.

5. (416)- İbnu Mes’ûd (radıyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’i dinledim, şöyle diyordu: “Kur’ân-ı Kerîm’den tek harf okuyana bile bir sevab vardır. Her hasene on misliyle (kayde geçer). Elif-Lâm-Mîm bir harftir demiyorum. Aksine elif bir harf, lâm bir harf, ve mim de bir harftir”. Timizî; Sevâbu’l-Kur’ân 16, 2912. H.

AÇIKLAMA:

Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadîslerinde, Cenab-ı Hakk’ın mü’minlere büyük bir lûtfunu haber veriyor: Tilâvet edilen Kur’ân’ın sevabı âyet âyet veya kelime kelime hesaplanmıyor, harf harf hesaplanıyor. Her harf için bir sevap veriliyor. Her hasenenin en az on misliyle kaydedileceği bir başka ilâhî kanun (En’am , 160) olduğuna göre, Kur’ân-ı Kerîm’in tilâvetiyle mü’min, her harfî en az on sevab hesabından büyük bir kazançta mazhar olmaktadır. Bu hadîs, İbnu Ebî Şeybe ve Taberânî’de biraz farklı olarak “...Ben Elif-Lâm-Mîm Zâlike’l-Kitab (أَلَمْ ذَلِكَ الْكِتَاب) demiyorum. Fakat Elif ve Lâm ve Mîm ve Zâl ve Lâm ve Kâf diyorum” şeklinde gelir. Beyhakî’nin rivâyetinde Elif-Lâm’ın başına Bismillah getirilerek harf harf sayılır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) harf deyince ne anlaşılması gerektiğini belirtmeye de ehemmiyet verir. Bu maksadla Kur’ân’dan bazı kelimeleri harf harf sayar. Bu davranışı değerlendirmek için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın

muhataplarını dikkate almamız gerekir: Ümmî bir cemaatte “harf”, “kelime”, “cümle” gibi dilbilgisine giren tâbirlerin, herkesin nazarında aynı seviyede ıstılahlaşmamış olduğundan, farklı farklı anlaşılabilir. Bunu önlemek için açıklanması gerekir.

Mirkat’ta belirtildiği üzere, hadîs, sevabın hesaplanmasında, telâffuz edilen harflerden, ziyâde yapılmış olan harfleri esas kılıyor. Zira Bakara’nın başındaki Elif-Lâm-Mîm’de dokuz harf telaffuz edildiği halde üç harf sayılmıştır.

417 - وعن أبي هريرة رضي الله عنه. [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: مَا أَذِنَ اللَّهُ تَعَالَى لِشَيْءٍ مَا إِذْنُ لِنَبِيِّيَ يَتَغَنَّى بِالْقُرْآنِ: أَيْ يَجْهَرُ بِهِ]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيَّ.

6. (417)- Hz. Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: “*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: “*Cenâb-ı Hakk, Kur’ân-ı Kerîm*’i (güzel bir sesle açıktan okuyan bir peygambere kulak ver(ip sevabı bol kıl)dığı kadar hiçbir şeye kulak ver(ip mükâfaat ihsan et)memiştir.” Buhârî, Tevhîd 32, 52, Fedailü’l-Kur’ân 19; Müslim, Müsâfirîn 232, 233, 234; Ebû Dâvud, Vitr 20; Tirmizî, Sevâbü’l-Kur’ân 17; Nesâî, İftitâh 83; İbnu Mâce, İkâmet 176, (1340).

ACIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kur’ân-ı Kerîm’in güzel bir sesle, tecvidli olarak cehren okunmasının ehemmiyetini bu şekilde belirtiyor. Hadîs, kelimesi kelimesine tercüme edilince şöyledir: “*Cenâb-ı Hakk Kur’ân*’ı *cehrî* olarak *tegannî* eden bir peygamberi *dinlediği* kadar *hiçbir şeyi dinlememiştir*”.

Dinlemek olarak tercüme edilen kelimenin hadîsteki aslı ezen’dır. Başka mânaları yanında “*söylenen bir şeyi yazan kimsenin, kulağını dinleyene doğru çevirmesi*” mânasına gelir. Böyle bir mânâ Allah hakkında câiz olmayacağına göre, bunun başka mânayı ifâde için başvurulmuş bir mecaz olduğu kabûl edilmiş ve: “*Hadîsin te’vîl edilmesi vacibtir*” denmiştir.

Öyle ise, bu, Allah hakkında mecâzî olarak: *Tilâvetten, Allah’ın memnun kalıp okuyana bol ikram ve sevap vermesi* mânâsına gelir. Zira dinlemenin neticesi bunlardır. Metnin meâlini verirken lafzî mânayı değil, ulemanın te’vilini esas alıp, onu tesbite ve aksettirmeye çalıştık.

418 ۷- وفی أخرى للبخاری: [لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَتَعَنَّ بِالْقُرْآنِ: يَجْهَرُ بِهِ].

ويعنى «ما أذن» أى ما استمع. «والتغنى» تحزين القراءة وترقيقها.

7. (418)- Buhârî'nin bir rivâyetinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmaktadır: “Kur’ân’ı tegannî etmeyen bizden değildir.” (Sahabeden biri, bununla) açıktan okumayı kastediyor” demiştir”. Buhârî, Tevhîd, 32, 44.

Tegannî: “Kıraatın hüzünlü ve dokunaklı kılınmasıdır”.

AÇIKLAMA:

Hadîste geçen tegannî farklı yorumlara sebep olmuştur. İbnu'l-Esir, kelimeye verilen çeşitli mânâlardan Kur’ân’ın hüzünlü okunmasını tercih etmiş olmalı ki bu mânâyı kaydetmiş. Halbuki şârihler bu kelimeye şu mânâların verildiğini belirtirler:

- 1- Sesi Kur’ân’la güzelleştirip zînetlemek, bir bakıma san’atlı okumak.
- 2- Kur’ân’la müstağnî olup başka çeşit meşguliyetleri terketmek.
- 3- Lezzet almak.
- 4- Zenginlik, yani fakirliğin zıddı.
- 5- Faydalanmak, istifâde etmek.
- 6- Kur’ân’la yetinip önceki milletlere gelen kitaplardan, onlarla ilgili rivâyetlerden müstağnî kalmak.

7- Tegannî, hiccîrâ yani yolculukta, boş zamanlarda okunan ezgi. Çünkü, Kur’an nâzil olduğu zaman, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) boş vakitlerinde başkaca nağmeler yerine Kur’ân-ı Kerîm’in ezgi olarak söylenmesini arzu buyurmuştur.

Bu çeşit mânâlardan en ziyade makbul olanı, Kur’ân okuyanın başka dinî kitaplardan hristiyan ve yahudiler arasında mütedâvil olan Kütüb-i Kadime’den müstağnî olmak, onlara iltifat etmemektir. Bu mânâyı te’yîd eden başka rivâyetler de var. Bu te’vîle göre hadîsin mânâsı şöyle olur: Kur’ân’ı okuyup, ondaki hakikatlarla yetinemeyip diğer dinlerin kitaplarına iltifât eden, onlarda hakikat ve hikmet arayan bizden değildir.” Mamafih, tegannî, fayda mânâsına da te’vîl edilerek “Kur’ân’ı okuyup ondaki terğîb ve terhîblerle irşad olmayan, istikametini doğ-

rultmakta Kur'ân'dan faydalanmayan kimse bizden değildir" mânâsı, "Kur'ân'ı hüzünlü okumayan bizden değildir" demekten daha makbûl gözükmetedir. Ancak İbnu Hacer'in de belirttiği üzere, hüzün mânâsı da reddedilemez. Çünkü, sesi incelterek rikkatli okumak kalbe daha ziyâde müessir olur. Keza tegannîye verilen "fakirliğin zıddı olan zenginlik" mânâsı da mânevî zenginlik şeklinde kayıtlı olduğu takdirde makbûl bir mâna olmaktadır.

Şu halde, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın telâffuz buyurduğu tegannî kelimesinden, bu kelimenin mutlak kullanılmış olması sebebiyle ulemanın ileri sürdüğü bütün mânalar maksûd ve makbûl olabilir. Bunlardan birinin umûmiyetle tercihi, diğerlerinin butlanını gerektirmez.

Selef Kur'ân'ın lahn ve tercî ile okunması câiz mi, değil mi münakaşa etmiştir. Lahn ve tercî, sesi boğazda tutup oynatmak, titretmek, dalgalandırmak ve sese böylece nağme vermek mânâsına gelir. Bu bir bakıma Kur'ân-ı Kerîm'i musîkî kaidelerine uydurarak okumak mânâsına gelir. İmam Mâlik başta olmak üzere pekçok âlim tilâvetin lahn üzere yapılmasının haram olduğunu söylemiştir. Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî pekçok âlim haram dememiş ise de mekruh demiştir. Bu mezheblere mensûp muhtelif âlimlerden câiz olduğunu söyleyenler de çıkmıştır. Hattâ bâzı Sahâbe ve Tâbiîn'den de cevazı rivâyet edilmiştir. Şâfiîlerin makbûl hükmü de cevazdır. İbnu Hacer, bu ihtilafın sebebi, lahn üzere kıraat edilirken harflerden bazılarının mahreçlerinde telâffuz edilmemesi endişesinden ileri geldiğini belirtir. Nevevî, mahrecin değişmesine sebep olan tilâvet tarzının haram olduğunda ulemanın icma ettiğini belirtir. Sözü aynen şöyle: "Ulema, Kur'ân'ı okurken sesi güzelleştirmeyi uygun görmekte (istihbâb) icma eder, yeter ki bunu yaparken yersiz uzatmalarla (Temtî) normal kıraat hududu tecâvüz edilmemiş olsun. Şâyet bir harf ilâvesi veya ihfâsı (atılması) gibi bir davranışla kıraatin normal hududunun dışına çıkılacak olursa bu haramdır... Lahn üzere okumaya gelince, Şâfiî hazretleri bir defasında mekruh olduğuna, bir defasında da câiz olduğuna hükmetmiştir. Ashab: "İhtilâflı iki söz değil, ihtilâflı iki hâl mevcuttur: Lahn'la kıraat ederken normal mahâricden dışarı çıkmazsa câizdir, çıkarsa haramdır. Mâverdî de Şâfiî'den şöyle dediğini rivâyet etmiştir: 'Lahn'la kıraat bazı kelimelerin telaffuzunu mehâricinden dışarı çıkarmaya sebep olursa bu haramdır. Hanefîlerden Sâhibu'z-Zahîre de benzer bir rivâyet kaydeder: "Uzatmalarda Kur'an'ın nazmını bozacak şekilde ifrâta kaçılmazsa caizdir, aksi halde değildir." Ekseriyetin görüşüne şaz düşse ve "garîb" karşılanmış olsa da Emâli-yü's-Serahsî'ye

nisbet ederek Râfî'nin, kıraat sırasında yersiz uzatmaların (temtî) mutlak olarak câiz olduğuna dâir rivâyetini de -konumuzun bütünlüğü için- kaydetmek isteriz.

Lahn ve tegannî ile okumayı câiz görenler Hz. Dâvûd (aleyhisselam)'un okuyuşu ile istidlâl etmişlerdir. Zira İbnu Abbâs (radiyallahu anh)'tan yapılan rivâyete göre, Hz. Dâvud (aleyhisselam) Zebûr'u yetmiş makamla okur ve okuyuşu ile hastaları coşturmuş. Bu görüşte olanlar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan yapılan bazı rivâyetlerden de kendilerine delil getirmişlerdir.

419 ۸- وعن أبي أمامة رضي الله عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: مَا أَذِنَ اللَّهُ تَعَالَى لِشَيْءٍ: مَا أَذِنَ لِعَبْدٍ يَقْرَأَ الْقُرْآنَ فِي خَوْفِ اللَّيْلِ، وَإِنَّ الْبِرَّ لَيَكْدُرُ عَلَى رَأْسِ الْعَبْدِ مَا دَامَ فِي مَصَلَاةٍ، وَمَا تَقَرَّبَ الْعِبَادُ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى بِمِثْلِ مَا خَرَجَ مِنْهُ].

قال أبو التَّضَرُّ: يعني القرآن. منه بدأ الأمر به، وإليه يرجع الحكم فيه. أخرجه الترمذی.

8. (419)- Ebû Umâme (radiyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’ın şöyle söylediğini işittim: “Allah, geceleyin Kur’ân okuyan bir kula kulak verdiği kadar hiçbir şeye kulak verip dinlemez. Allah’ın rahmeti namazda olduğu müddetce kulun başı üstüne saçılır. Kullar, ondan çıktığı andaki kadar hiçbir zaman Allah’a yaklaşmış olmaz.” Ebu’n Nadr der ki: “Ondan” tâbiriyle “Kur’ân’dan” demek istenmiştir”. Tirmizî, Sevâbu’l-Kur’ân, 17, 2913⁽¹³⁾

420 ۹- وعن عقبه بن عامر رضي الله عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: الْجَاهِرُ بِالْقُرْآنِ كَالْجَاهِرِ بِالصَّدَقَةِ، وَالْمُسِرُّ بِالْقُرْآنِ كَالْمُسِرِّ بِالصَّدَقَةِ]. أخرجه أصحاب السنن.

9. (420)- Ukbe İbnu Âmir (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ı dinledim şöyle diyordu: “Kur’ân’ı cehren (açıktan) okuyan, sadakayı açıktan veren gibidir. Kur’ân’ı gizlice okuyan, sadakayı gizlice ve-

13) Tirmizî’de metin biraz farklıdır. “...İki rekat namaz kılan kula kulak verdiği kadar” denmektedir.

ren gibidir. Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 20, 2920; Ebu Dâvud, Salât 315, 1333; Nesâî, Zekât 68.

AÇIKLAMA:

Bu hadîste, Kur'ân'ın hususî ve kimsenin işitmeyeceği bir şekilde okunması tavsiye edilmektedir. Daha önceki hadislerde ise açıktan ve yüksek sesle okunmasının faziletli olacağı ifâde edilmişti. Alimlerimiz, aradaki farklılığı şöyle îzâh ederler. Riyâya düşmesinden korkulanlar için gizli okuması daha iyidir. Riya korkusu olmayanlar için, namaz kılan, uyuyan veya başka meşguliyeti olanları rahatsız etmemek şartıyla cehrî ve alenî okuması daha iyidir. Denir ki, cehrî okunduğu zaman, başkaları da anlamak, dinlemek, mânevî haz almak suretiyle istifâde ederler. Ayrıca Kur'ân'ın cehrî okunması dinimize has bir şîârdır. Üstelik cehrî okunduğu zaman, okuyanın kalbi uyanık kalır, okuma gayret ve arzusu kamçılanır, uykusu da dağılır. Başkası da ibadet hususunda şevke gelir. Öyle ise, bu mülâhazalardan birini düşünerek, şartlara göre, cehrî tilâvet tercîh edilmelidir.

۱۰- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [قَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ: أَيْ الْأَعْمَالِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى؟ قَالَ: الْحَالُ الْمُتَحَلٍّ. قَالَ: وَمَا الْحَالُ الْمُتَحَلُّ؟ قَالَ: الَّذِي يَضْرِبُ مِنْ أَوَّلِ الْقُرْآنِ إِلَى آخِرِهِ. كُلَّمَا حَلَّ ارْتَحَلَ]. [21]

10. (421)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhumâ) anlatıyor: “Bir adam: “Ey Allah'ın resulü, Allah'a hangi amel daha sevimlidir?” diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Yolculuğu bitirince tekrar yola başlıyan” cevabını verdi. “yolculuğu bitirip tekrar başlamak nedir?” diye ikinci sefer sorunca: “Kur'ân'ı başından sonuna okur, bitirdikçe yeniden başlar” cevabını verdi.” Tirmizî, Kırâât 4, 2949. H.

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada, Kur'ân'ı hatmettikten sonra baş kısmına geçip bir miktar daha okuyarak yeni bir hatme başlamayı, yolculuğu bitirip tekrar yolculuğa başlamaya teşbîh buyurmuştur. Mekke kurrâları böyle yaparlarmış: Hatim tamamlanınca başa geçip Fatiha suresini okurlar, Bakara'dan da ilk beş ayeti okuyup öyle dururlarmış. Böylece yeni bir hatme başlamış olurlardı.

Hadîse başka yorumlar da yapılmıştır.

۱۱- وعن أبي سعيد رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: يَقُولُ: اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: مَنْ شَعَلَهُ الْقُرْآنُ عَنْ مَسْأَلَتِي أُعْطِيَتْهُ أَفْضَلُ مَا أُعْطِيَ السَّائِلِينَ]. أَخْرَجَهُمَا التِّرْمِذِيُّ.

11. (422)- Ebu Sâid (radiyallahu anh) anlatıyor: *Resûlullah (aleyhissalâtu ves-selâm)* buyurdular ki: “Azîz ve celîl olan Allah diyor ki: “Kim, Kur’ân-ı Kerîm’i okuma meşguliyeti sebebiyle benden istemekten geri kalırsa, ben ona, isteyenlere verdiğimden fazlasını veririm”. Tirmizî, Sevâbu’l-Kur’ân 25, 2927 H.

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadîs şöyle anlaşılmıştır:

“Kim Kur’ân-ı Kerîm’in kıraatıyla meşguliyet sebebiyle zikir ve dua edemezse, Allah onun, ihtiyaçlarını arzedenlerden daha fazla şekilde isteklerini, arzularını yerine getirir”.

Yani, Cenâb-ı Hakk’a, çeşitli şekillerde dua ve zikirler ederek ibadet yapılabilirse de, Allah indinde en mukbûl ibâdet, Kur’ân okuyarak yapılan ibâdet olmaktadır. Yukarıdaki hadîste müellifimiz tarafından terkedilen bir cümle daha var ki, söylenen husûsa açıklık getirir: “Allah’ın kelimasının diğer kelimalara üstünlüğü, Allah’ın mahlûkatına üstünlüğü gibidir”.

۱۲- وعن سهل بن معاذ الجهني رضى الله عنه. [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ وَعَمِلَ بِهِ أَلِيسَ وَالِدُهُ تَاجًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ، ضَوْؤُهُ أَحْسَنُ مِنْ ضَوْءِ الشَّمْسِ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ الدُّنْيَا لَوْ كَانَتْ فِيهِ، فَمَا ظَنُّكُمْ بِالَّذِي عَمِلَ بِهِ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

12. (423)- Sehl İbnu Muâz el-Cuhenî (radiyallahu anh) anlatıyor: “*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: “Kim Kur’ân’ı okur ve onunla amel ederse, kıyâmet günü babasına bir tâç giydirilir. Bu tâcın ışığı, güneş dünyadaki herhangi bir evde bulunduğu takdirde onun vereceği ışıktan daha güzeldir. Öyleyse, Kur’ân’la bizzat amel edenin ışığı nasıl olacak, düşünebiliyor musunuz?”. Ebu Dâvud, Salât, 349, 1453 H.

۱۳- وعن علي رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فَاسْتَظْهَرَهُ فَأَحْلَلَ حَلَالَهُ وَحَرَّمَ حَرَامَهُ أُدْخِلَهُ تَعَالَى بِهِ الْجَنَّةَ، وَشَفَعَهُ فِي عَشْرَةِ مَنْ أَهْلَ بَيْتِهِ كُلُّهُمْ قَدْ وَجِبَتْ لَهُ النَّارُ]. أخرجه الترمذی.
ومعنى «استظهره» حفظه عن ظهر قلبه.

13. (424)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Kim Kur’ân’ı okur, ezberler, helâl kıldığı şeyi helâl kabûl eder, haram kıldığı şeyi de haram kabûl ederse Allah, o kimseyi cennete koyar. Ayrıca, hepsine cehennem şart olmuş bulunan âilesinden on kişiye şefaâtçi kılınır”. Tirmizî, Sevâbu’l-Kur’ân 13, 2907 H.

۱۴- وعن عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: يُقَالُ لِمَا حَبِ الْقُرْآنِ؛ اقْرَأْ وَارْقَ وَرَتِّلْ كَمَا كُنْتَ تَرْتِلُ فِي الدُّنْيَا، فَإِنْ مَنَزَلَتْكَ عِنْدَ آخِرِ آيَةٍ تَقْرُوهَا]. أخرجه البخارى والترمذی.

14. (425)- Abdullah İbnu Âmr İbni’l-Âs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Kur’ân’ı okuyup ona sâhip çıkan kimseye (âhirette): “Oku ve (cennetin derecelerine) yüksel, dünyada nasıl ağır ağır okuyor idiyse öyle oku. Zirâ senin makamın, okuduğun en son âyetin seviyesindedir” denir. Ebû Dâvud, Vitr, 20, 1464; Tirmizî, Sevâbu’l-Kur’ân 18, 2915, H ; İbnu Mâce, Edeb 52, 3780 H.

AÇIKLAMA:

Şerhlerde geldiğine göre, cennetin dereceleri, Kur’ân-ı Kerîm’in âyetlerinin adedine uygundur. Kur’ân okuyana: “Okuduğun âyet sayısınca yüksel” denir. Böylece Kur’ân-ı Kerîm’i tamamıyla okuyan âhirette en yüksek dereceyi işgal eder. Bir parça okuyan okuduğu âyetler sayısına uygun bir mertebeye kadar yükselir ve orada kalır. Şu halde sevâbın en yüce mertebesi, hatm-i şerifle elde edilebilir.

۱۵- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: الْمَاهِرُ

بِالْقُرْآنِ مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ الْبَرَّةِ، وَالَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَتَتَعْتَعُ فِيهِ وَهُوَ عَلَيْهِ شَاقٌّ لَهُ أَجْرَانِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

15. (426)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdu: “Kur’ân’da mâhir olan (hıfzını ve okuyuşunu güzel yapan), Sefere denilen kerîm ve mûti meleklerle berâber olacaktır. Kur’ân’ı kekeleyerek zorlukla okuyana iki sevap vardır”. Buhârî, Tevhîd 52; Müslim, Müsafirîn 244; Ebu Dâvud Vitr 14, (1454); Tirmizî, Sêvâbu’l-Kur’ân 13 (2906); İbnu Mâce, Edeb 52, (3779).

AÇIKLAMA:

Kur’ân’da mâhir olmak, işlek hâfız olmaktır. Kur’ân’ı güzel okumak için hâfız olmak yeterli değildir. Çok okuyup fazla mûmârese yapanlar mahâretlerini ilerletip hiçbir takılmaya meydan vermeden okuyacak hâle gelirler. Mahâretin derecesine göre, âyetlerin yerlerini derhal hatırlayabilenler vardır.

Sefere, “safir”’in cem’idir, resûl demektir. Hadîste geçen sefere’yi “peygamberler”, “melekler” diye anlayanlar olmuştur.

Kur’ân’ı kekeleyerek okumak, okurken zorlanmak, meşakkat çekerek okumaktır. Bu ifâde daha ziyade yeni başlayanlar, okuma işinde henüz mahâret sâhibi olamayanlara bakar. Bu müjde, yeni başlayanları şevklendirerek, hızla mahâret kesbetmede yardımcı olur. Bu safhayı atlayarak suhûletle okumaya geçenler “mahir”’lere vâadedilmiş olan mükâfaatla teşvîk göremeseler bile, 416 numaralı hadîste, Kur’ân-ı Kerîm’in her harfî için vâadedilen sevabla teşvîk görürler.

Âlimler, mâhirden hâfızları anlayarak sefere ile beraber olma mükâfaatını hâfızlara has görürler. Şüphesiz hâfızu’l-Kur’ân’ın bu mevzudaki sevaplarıyla kimse yarışamaz, ancak hadîste mâhir mutlak geldiğine göre, bu itlaka Kur’ân’ı çok okuyarak sühulete ermişleri dahil etmek mümkündür.

427 - وعن أسيد بن حضير رضى الله عنه قال: [بَيْنَمَا هُوَ يَقْرَأُ مِنَ اللَّيْلِ سُورَةَ وَفَرَسُهُ مَرْبُوطَةٌ عِنْدَهُ إِذْ جَالَتْ الْفَرَسُ فَسَكَتَ فَسَكَتَ، فَقَرَأَ: فَجَالَتْ. فَسَكَتَ فَسَكَتَ الْفَرَسُ. ثُمَّ قَرَأَ فَجَالَتْ، وَكَانَ ابْنُهُ يَخْبِي قَرِيباً مِنْهَا فَانْصَرَفَ فَأَخْرَعَهُ؛ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ فَإِذَا مِثْلُ الظِّلَّةِ فِيهَا أَمْثَالُ الْمَصَابِيحِ.

فَلَمَّا أَصْبَحَ حَدَّثَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: وَتَذَرِي مَا ذَاكَ؟ قَالَ لَا. قَالَ: تِلْكَ الْمَلَائِكَةُ دَنَتْ لِصَوْتِكَ، وَلَوْ قَرَأْتَ لَأُصْبِحَتْ يَنْظُرُ إِلَيْهَا النَّاسُ لَا تَتَوَارَى مِنْهُمْ]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ وَمُسْلِمٌ عَنِ الْخَدْرِيِّ بِمَعْنَاهُ.

16. (427)- Esyed İbnu Hudayr (radiyallahu anh)'ın anlattığına göre: “Geceleyin, (hurma harmanında iken) Kur’ân’dan Bakara suresini okuyordu. Hemen yakınında da atı bağlı idi. Birden bire atı şahlandı. Bunun üzerine sükût ederek okumayı bıraktı. At da sükûnete geldi. Esyed tekrar okumaya başlayınca at yine şahlandı. Esyed yine sükût edince at da sükûnete erdi. Az sonra yine okumaya başlayınca at da şahlanmaya başladı. Oğlu Yahya, ata yakındı. Ona bir zarar vermesin diye attan uzaklaştırmak için yanına gitti. Bir ara başını göğe kaldırıncı bir de ne görsün! Gökte şemsiye gibi bir şey ve içerisinde kandilimsi nesneler var.

Sabah olunca koşup gördüklerini Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a anlattı. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine: “O gördüklerin neydi bilir misin? diye sordu. “Hayır!” cevabı üzerine açıkladı: “Onlar melaike idi. Senin sesine gelmişlerdi. Sen okumaya devam etseydin onlar seni sabaha kadar dinleyeceklerdi. Öyle ki, sabahleyin herkes onları seyredebilecekti, çünkü halktan gizlenmiyeceklerdi”. Buhârî, Fadailü'l-Kur’ân 15; Müslim, Müsâfirîn 242, (796).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivâyet Buhârî ve Müslim’de geçmektedir. Hadîs burada özetlenerek kaydedilmiş ve hâdisenin özüne girmeyen bâzı teferruat terkedilmiş. Tercüme yapılarak teferruata biz de yer vermedik.

Esyed İbnu Hudayr Medineli müslümanların ilklerinden sayılır. Ensâr’ın ileri gelenlerindenidir. Kur’ân’ı, sesce güzel okuyanların başında gelir.

Bu vak’a bir yönüyle Kur’ân-ı Kerîm’in güzel bir sesle tilâvetinin ehemmiyetini gösterdiği gibi bir yönüyle de Ashâb-ı Kirâm’ın mazhar olduğu kerâmetlere bir örnek olur. Alimler, geceleyin Bakara sûresini okumanın, dinlemenin faziletine de buradan delîl çıkarmışlardır.

١٧- وعن البراء رضى الله عنه قال: [كَانَ رَجُلٌ يَقْرَأُ سُورَةَ الْكَهْفِ وَعِنْدَهُ فَرَسٌ مَرْبُوطَةٌ بِشَظْطَيْنِ فَتَعَشَّتْهُ سَحَابَةٌ فَجَعَلَتْ تَذْنُو وَجَعَلَ فَرَسُهُ يَنْفَرُ مِنْهَا،

فَلَمَّا أَصْبَحَ أَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَذَكَرَ لَهُ ذَلِكَ فَقَالَ: تِلْكَ السَّكِينَةُ نَزَلَتْ لِلْقُرْآنِ]. أخرجه الشيخان والترمذی. «والشطن» الجبل.

17. (428)- el-Berâ (radiyallahu anh) anlatıyor: “Bir zat Kehf sûresini okuyordu. Yanında da iki uzun ipe bağlı olan atı duruyordu. Derken etrafını bir bulut kapladı. Ve bu bulut ona yaklaştırmaya başladı. At da bu durumdan huysuzlanmaya, ürkmeye koyuldu. Sabah olunca adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a gelip vak’ayı anlattı. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ona şu açıklamada bulundu: “Bu sekînet idi, Kur’ân için inmişti”. Buhârî, Fedâilu’l-Kur’ân 11: Müslim, Müsafirîn 240, 241, (795); Tirmizî, Sevâbu’l-Kur’ân 6, 2887. H.

ACIKLAMA:

Burada da önceki hadîste geçen hâdis e hikâye olunmaktadır. Yani hâdis e ye şahid olan sahâbî E syed İbnu Hudayr’dır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), gördüklerinden hayrete düşerek ne olduğunu soran E syed (radiyallahu anh)’e “Bu sekînetti” demiştir. Alimler Sekînet’in ne olduğu meselesinde ihtilaf ederler: Bazı alimler “insan yüzü gibi simaya sahip bir rûzgardır” derken, bazıları “üzerinde sekînet (vakar) bulunan meleklerdir” demiştir. Başka tahminler de ileri sürülmüştür. Ancak, muhtar görüş e göre, sekînet, kendisinde sükûnet ve rahmet olan bir mahlûktur, berâberinde, Kur’ân’ı dinleyen melekler vardır. Nitekim önceki rivâyet bunu te’yîd eder. Zira E syed göğ e bakınca içinde kandilimsi nesneler bulunan şemsiyeye benzeyen birşey görmüş idi. Bu ikinci rivâyetin açıklamasına göre, E syed’in şemsiyeye benzettiğ i şey Sekînet, kandilimsi şeyler de Kur’ân-ı dinleyen Sekînet dışındaki meleklerdir.

429 ۱۸- وعن ابن موسى رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: مَثَلُ الْمُؤْمِنِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ مَثَلُ الْأَثْرِجَةِ: رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا طَيِّبٌ، وَمَثَلُ الْمُؤْمِنِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ مَثَلُ الثَّمَرَةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَلَا رِيحَ لَهَا، وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الرِّيحَانَةِ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ، وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الْحَنْظَلَةِ طَعْمُهَا مُرٌّ وَلَا رِيحَ لَهَا]. أخرجه الخمسة.

18. (429)- Ebu Musa (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “**Kur’ân okuyan mü’minin misâli portakal gibidir. Kokusu güzel, tadı hoştur. Kur’ân okumayan mü’minin misâli hurma gibidir. Tadı hoştur fakat kokusu yoktur. Kur’ân’ı okuyan fâcir misâli reyhan otu gibidir: Kokusu güzeldir, tadı acıdır. Kur’ân okumayan fâcirin misali Ebu Cehil karpuzu gibidir, tadı acıdır, kokusu da yoktur**”. Buhârî, Et’ime 30, Fedâilu’l-Kur’ân 17, 36, Tevhîd 57; Müslim, Müsâfirin 243; Ebu Dâvud, Edeb 19, 4829; Tirmizî, Edeb 79; Nesâî, İman 32; İbun Mâce, Mukaddime 16, 214 H.

١٤- وعن عثمان رضى الله عنه. [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ]. أخرجه البخارى، وأبو داود، والترمذى.

19. (430)- Hz. Osman (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “**Sizin en hayırlınız Kur’ân-ı Kerîm’i öğrenen ve öğretendir.**” Buhârî, Fedâilu’l-Kur’ân 21; Tirmizî, Fedâilu’l-Kur’ân 15, 2909; Ebu Dâvud, Salât 349, 1452 H.; İbnu Mâce, Mukaddime 16, 211. H.

٢٠- وعن ابن عباس رضى الله عنهما. أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: [إِنَّ الَّذِي لَيْسَ فِي جَوْفِهِ شَيْءٌ مِنَ الْقُرْآنِ كَالْبَيْتِ الْخَرِبِ]. أخرجه الترمذى وصححه.

20. (431)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “**Hâfızasında Kur’ân’dan hiçbir ezber bulunmayan kişi harabolmuş bir ev gibidir**”. Tirmizî, Sevâbu’l-Kur’ân 18, 2914. H. Tirmizî hadîsin sâhîh olduğunu söylemiştir.

٢١- وعن سعد بن بن عباد رضى الله عنه. أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: [مَا مِنْ أَمْرٍ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ ثُمَّ يَنْسَاهُ إِلَّا لَقِيَ اللَّهَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَجْدَمًا]. أخرجه أبو داود.

21. (432)- Sa’d İbnu Ubâde (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “**Kur’ân-ı Kerîm’i okuyan bir kimse sonradan (terkeder ve okumayı) unutursa kıyâmet günü cüzzamlı olarak Allah’a kavuşur**”. Ebu Dâvud, Vitr 21, 1474. H.

AÇIKLAMA:

Ebu Dâvud, bu hadîsi: “Kur’ân’ı ezberledikten sonra unutanın feci hâli” başlığıyla sunar. Böylece hadîsin, aslında “kıraat eden (okuyan)” tâbirinden “ezberleyen”i anlamış olmaktadır. Ancak alimler bunun “bakarak” veya “ezberden” veya “mânâ yönüyle” olabileceğini belirtirler. Keza tehdid “okumayı bırakma”dır, ister fiilen unutmuş olsun isterse unutmamış olsun farketmez. Hadîste: “Allah’a eczem olarak kavuşur” denmektedir. Eczem “cüzâmâ yakalanmış” demek olduğu gibi “elleri olmayan” veya “dişleri dökülmüş” veya “unutma kabahatini örtecek bir özrü olmaksızın” mânâlarına da gelmektedir. Çünkü cüzâm hastalığı dişlerin, azaların, ellerin dökülmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla “Allah karşısında konuşamayacak, delil getiremeyecek, kusurunu affetiremeyecek...” gibi mânâlar anlaşılmıştır.

۲۲- وعن أنس رضي الله عنه. أن النبي ﷺ قال: [عُرِضَتْ عَلَيَّ أَجُورُ أُمَّتِي حَتَّى الْقَذَاةُ يُخْرِجُهَا الرَّجُلُ مِنَ الْمَسْجِدِ، وَعُرِضَتْ عَلَيَّ ذُنُوبُ أُمَّتِي فَلَمْ أَرْ فِيهَا ذَنْبًا أَكْظَمَ مِنْ سُورَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ أَوْ آيَةٍ أَوْ تَيْهًا رَجُلٌ ثُمَّ نَسِيَهَا].
أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

22. (433)- Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Ümmetime verilen ücretler bana arzedildi. Bunlar arasında bir kimsenin mescidden kaldırıp attığı bir çöp için verilmiş olanı da vardı. Keza ümmetimin işlediği günahlar da bana arzedildi. Bunlar arasında, bir kimsenin lütf-i ilâhî olarak öğrenip de sonradan unuttuğu bir sûre veya âyet sebebiyle kazandığından daha büyüğünü görmedim”. Ebû Dâvud, Salât 16, 461. H; Tirmizî, Sevâbu'l-Kur’ân 19, 2917. H.

AÇIKLAMA:

Burada ezberlenmiş olan âyetlerin unutmayı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın büyük günah olarak ifade etmesi, büyük günahları belirten hadîslere münâfi değildir. Belki mânâyı bazı kayıtlarla sınırlamak gerekir. Unutmayı böyle ağır müeyyideye bağlamak, şeriatımızın temelini Kur’ân’ın teşkil etmesindendir. Kur’ân’ın, istihfaf edilerek unutulmaya terkî, dinin yıkılması, harab edilmesi demektir. Dinimiz, “unutmayı özür kabul etmiştir” diye yapılacak itiraza: “Din

kasdî olmayan unutmayı mâzur addeder, kasdî olanı tembellik, istihfâf ve gafletten geleni değil" diye cevap verilir.

Ayrıca, buradaki "en büyük" tâbiri, "küçük günahların en büyüğü" diye de yoruma tâbi tutulmuştur. Bu sonuncu te'vîl, dediğimiz gibi kasdî olmayan, istihfaftan gelmeyen unutmalarla ilgilidir. Kasdî olan terk ve unutmalar dînî yıkımına ve küfre götüreceği için elbette ki büyük günahlar sınıfına girecektir.

۴۳- وعن عمران بن حصين رضى الله عنهما. [أَنَّهُ مَرَّ عَلَى قَارِيءٍ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ ثُمَّ يَسْأَلُ النَّاسَ بِهِ فَاسْتَرْجَعَ، وَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فَلَيْسَ أَلِ اللَّهِ تَعَالَى فَإِنَّهُ سَيَجِيءُ أَقْوَامٌ يَقْرَءُونَ الْقُرْآنَ وَيَسْأَلُونَ بِهِ النَّاسَ].

23. (434)- İmrân İbnu Husayn (radıyallahu anhumâ)'ın anlattığına göre, İmrân, Kur'ân okuyan, arkasından da buna mukabil halktan dünyalık talebeden birisine rastlamıştı. 'İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'un, deyip arkasından şu açıklamayı yaptı: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in şöyle söylediğini işittim: "Kim Kur'ân okursa (isteyeceğini) Allah'tan istesin. Zira bir takım insanlar zuhur edecek, onlar Kur'ân okuyup, okudukları mukabilinde halktan (dünyalık) isteyecekler". Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 20, 2918.

ACIKLAMA:

Kur'ân tilâveti, herşeyden önce bir zikir ve ibâdettir. Zikir ve ibâdetin ihlâsla yapılması yâni sırf Allah rızası için yapılması gerekir, hiçbir dünyevî gaye araya girmemelidir. İmrân (radıyallahu anh) Kur'ân okuyup arkasından dünyalık istemek gibi şenî bir davranışı musibet telakki ettiği için, ölüm haberi gibi ciddî musibetlerle karşılaştığı zaman söylenmesi sünnet olan innâ lillahi ve innâ ileyhi râciân (Hepimiz Allah'ın kullarıyız, O'ndan geldik, O'na döneceğiz) cümlesini okur.

Alimler, hadîste geçen "Kim Kur'ân okursa (isteyeceğini) Allah'tan istesin" irşadından şunu da anlamışlar: "Kur'ân tilâvet eden kimse, okurken, rahmet âyetine rastlayınca Allah'tan rahmet talep etsin, ukûbet âyetine rastlayınca da ukûbetten Allah'a sığınsın. Kıraatin sonunda ise, me'sûr (âyet ve hadîste gelen) dualarla dua etsin. Bu duaların da âhirete müteallik olması, müslümanların dünyevî ve uhrevî hayırlarıyla ilgili olması gerekir"

١٣٥ - ٢٤- وعن ضُهِيب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: [مَا آمَنَ بِالْقُرْآنِ مَنْ اسْتَحْلَ مَحَارِمُهُ]. أَخْرَجَهُمَا التِّرْمِذِيُّ.

24. (435)- Süheyb (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Kur’ân’ın haram kıldığı şeyleri helâl addeden kimse Kur’ân’a inanmamıştır”. Tirmizî, Sevâbu’l-Kur’ân 20, 2919. H.

١٣٦ - ٢٥- وعن ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا. أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ: [نَهَى أَنْ يُسَافَرَ بِالْقُرْآنِ إِلَى أَرْضِ الْعَدُوِّ]. أَخْرَجَهُ الثَّلَاثَةُ وَأَبُو دَاوُدَ.

25. (436)- İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) düşman arazisine Kur’ân-ı Kerîm’le birlikte askerî seferi yasakladı”. Buhârî, Cihâd 129; Müslim, İmâmet 92, 93, 94, (1869); Ebu Dâvud, Cihâd 88, (2610); İbnu Mâce, Cihâd 45, (2879); Muvatta, Cihad 7. (2, 446).

AÇIKLAMA:

Alimler düşmanın eline geçmesi ihtimali olan küçük seferlerde Kur’ân-ı Kerîm’in bulundurulmaması gereğine hükmederler. Bu ihtimalin bulunmadığı büyük seferler hususunda ihtilâf ederler. İmâm Mâlik mutlak olarak yasaklama, Ebû Hânîfe tefrikte bulunma cihetine gitmişlerdir. Şâfiî de korkunun varlığı veya yokluğuna göre kerâhete hükmeder.

İKİNCİ BAB
ESBAB-I NÜZÛLE DAİRDİR

BAZI SÛRE VE ÂYETLERİN FAZİLETLERİ DE
SÛRELERİN KUR'ÂN'DAKİ SİRALARI
ÇERÇEVESİNDE BURADA ZİKREDİLECEK

FATİHA SÛRESİ

۴۳۷ ۱- عن أبي سعيد بن المعلا رضى الله عنه قال: [كُنْتُ أَصَلِّي فِي الْمَسْجِدِ فَدَعَانِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَلَمْ أَجِبْهُ، ثُمَّ أَتَيْتُهُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ: إِنِّي كُنْتُ أَصَلِّي. فَقَالَ: أَلَمْ يَقُلِ اللَّهُ تَعَالَى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ ثُمَّ قَالَ: أَلَا أَعْلَمُكَ سُورَةً هِيَ أَعْظَمُ السُّورِ فِي الْقُرْآنِ قَبْلَ أَنْ تَخْرُجَ مِنَ الْمَسْجِدِ ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِي فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ قُلْتُ: أَلَمْ تَقُلْ لِأَعْلَمَنَّكَ سُورَةً هِيَ أَعْظَمُ سُورَةٍ فِي الْقُرْآنِ؟ قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ هِيَ السَّبْعُ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ الَّذِي أُوتِيَتْهُ] أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ.

1. (437)- Ebu Saîd İbnu'l-Muallâ (radıyallahu anh) anlatıyor: “Ben Mescid-i Nebevî’de namaz kılıyordum. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni çağırdı. Fakat (namazda olduğum için) icabet edemedim. Sonra yanına gelerek: “Ey Allah’ın Resûlü namaz kılıyordum (bu sebeple cevap veremedim diye özür beyan ettim). Bana: “Allahu Teâla Kitabı’nda: “Ey iman edenler, Allah ve Resûlü sizi çağırdıkları zaman hemen icâbet edin” buyurmuyor mu?” (Enfal , 24) dedi ve arkasından ilâve etti: “Sen mescidden çıkmazdan önce, sana Kur’ân-ı Kerîm’in (sevabca) en büyük sûresini öğretelim mi?” dedi ve elimden tuttu. Mescidden çıkacağı sırada ben: “Sana en büyük sureyi öğreteceğim” dememiş

miydiniz? dedim. Bana: “O sûre Elhamdülillâhi Rabbi'l-âlemin dir ki (namazlarda tekrar tekrar okunan) yedi âyet (es-Seb'u'l-mesânî) ve bana verilen yüce Kur'ân'dır” buyurdu”. Buhârî, Tefsir 1; Nesâî, İftitâh 26; Ebû Dâvud, Vitr 15.

AÇIKLAMA:

Burada Fâtiha'nın en faziletli sûre olduğu ifâde edilmektedir. Bu fazîlet, ifâde ettiği mânaya binaen kazandırdığı sevab cihetiyledir. Değilse bu üstünlük, bizzat Kur'ân'dan olmak, vahy-i ilâhi bulunmak cihetiyle değildir. Bu açıdan, Kur'ân-ı Kerîm'in bütün âyetleri, bütün sûreleri vahy-i ilâhi olmaları haysiyetiyle aralarında üstünlük olamaz.

Fatiha'ya es-Seb'u'l-Mesânî denmesi yedi âyet olmasından ileri gelir. Mesânî “mesna”nın cem'idir, iki, çift, mükerrer demektir. Namazın her rek'atında Fatiha tekrar okunduğu ve zammolunan sure ile çiftlendiği için Mesânî denilmiştir. Hicr Sûresi'nin 87'inci âyetinde: “Habibim, biz sana mükerrer okunup katlanan yedi (âyetli Fatiha) ile büyük Kur'ân'ı verdik” buyrulmuştur.

Yukardaki hadîs es-Seb'u'l-Mesânî ile Fatiha'nın kastedildiğine delil olmakla beraber, İbnu Abbas'tan gelen bir rivâyete göre de Seb'u'l-Mesânî ile yedi uzun sûre kastedilmektedir: Bakara, Al-i İmrân, Nisâ, Maide, En'âm, A'raf, Yunus sûreleri.

438 ۲- وعن أبي هريرة رضي الله عنه. [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ خَرَجَ عَلَى أَبِي ابْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَهُوَ يُصَلِّي وَذَكَرَ نَحْوَهُ. وَفِيهِ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا أُنْزِلَ فِي التَّوْرَةِ وَلَا الْإِنْجِيلِ وَلَا فِي الزَّبُورِ وَلَا فِي الْفُرْقَانِ مِثْلَهَا، وَأَنَّهَا سَبْعٌ مِنَ الْمِثَالِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ الَّذِي أُعْطِيَتْهُ]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ وَصَحَّحَهُ.

وزاد في أخرى له وللنسائي: وهي مقسومة بيني وبين عبيدي ولعبيدي ما سأل.

2. (438)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aley-hissalâtu vesselâm), Ubey İbnu Ka'b (radiyallahu anh)'a uğradı. O namaz kılıyordu... devamını yukarıdaki gibi aynen kaydetti. Ancak şu ziyâde var: “Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zü'l-Celâl'e yemin ederim ki, Allah, Fâtiha'nın bir mislini ne Tevrat'ta, ne İncil'de, ne Zebur'da, ne de Furkân'da indirmemiş-

tir. O (namazlarda) tekrarla okunan yedi âyet ve bana ihsân edilen yüce Kur'-ân'dır". Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 1, (2878).

Tirmizî hadîsin sahîh olduğunu söylemiştir. Nesâî'nin yine Ebû Hüreyre'den yaptığı bir rivâyette: "O (Fatiha Sûresi) benimle kulum arasında taksim edilmiştir. Kuluma istediği verilmiştir" ziyadesi vardır.

۳- وعن ابن عباس رضى الله عنهما. قال: [بينما جبريل عليه السلام قاعداً عند النبي ﷺ إِذْ سَمِعَ نَقِيضاً مِنْ فَوْقِهِ فَرَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ فَقَالَ: هَذَا بَابٌ مِنَ السَّمَاءِ فَتُحْضَرُ الْيَوْمَ لَمْ يُفْتَحْ قَطُّ إِلَّا الْيَوْمَ فَتَزَلُ مِنْهُ مَلَكٌ فَقَالَ: هَذَا مَلَكٌ نَزَلَ إِلَى الْأَرْضِ لَمْ يَنْزَلْ قَطُّ إِلَّا الْيَوْمَ فَسَلَّمَ وَقَالَ: أَبَشِرْ بَنُورَيْنِ أَوْ تَيْتُهُمَا لَمْ يُؤْتَهُمَا نَبِيٌّ قَبْلَكَ: فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَخَوَاتِيمَ سُورَةِ الْبَقَرَةِ، لَمْ تَقْرَأْ بِحَرْفٍ مِنْهُمَا إِلَّا أُعْطِيَتْهُ]. أخرجه مسلم والنسائي.

«والنقيض» الصوت.

3. (349)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhumâ) anlatıyor: "Cibril (aleyhisselam), Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanında otururken yukarıda kapı sesine benzer bir ses işitti. Başını göğe doğru kaldırdı. Cibril (aleyhisselam) dedi ki: "İşte gökten bir kapı açıldı, bugüne kadar böyle bir kapı asla açılmamıştı". Derken oradan bir melek indi. Cibril (aleyhisselam) tekrar konuştu: "İşte arza bir melek indi, şimdiye kadar bu melek hiç inmemişti". Melek selam verdi ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e: "Sana verilen iki nuru müjdeliyorum. Bunlar, senden önce başka hiçbir peygambere verilmemişlerdi: Onlardan biri Fatihâ Sûresi, diğeri de Bakara Sûresi'nin son kısmı. Onlardan okuduğun her harfe mukabil sana mutlaka büyük sevap verilecektir" dedi. Müslim, Müsâfirin 254; Nesâî İftitah 25.

۴- وعن عبدی بن حاتم رضى الله عنه. أن رسول الله ﷺ قال: [المفضوب عليهم: اليهود، والضالین: النصاری]. أخرجه الترمذی.

4. (440)- Adıyy İbnu Hâtım (radiyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "(Fatiha'da geçen) el-mağdûb aleyhim (Al-

lah'ın gazabına uğrayanlar) yahudilerdir, ed-dâllin (sapıtanlar) da hristiyanlardır)”. Tirmizî, Tefsir 2, (2957).

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Fatiha Sûresi'nin son ayetinde geçen mağ-dub aleyhim (Allah'ın gazabına uğrayanalar) tabiri ile yahudilerin kastedildiğini, dâllin (sapıtanlar) tabiriyle de hristiyanların kastedildiğini açıklıyor.

Esasen, Kur'ân-ı Kerîm'de bir çok âyet yahudilerin gadaba uğrama durumlarını ifâde etmiştir. Bu ayetlerden biri şöyle: “...Onlara yoksulluk ve düşkünlük damgası vuruldu. Allah'ın gazabına uğradılar. Bu Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmelerindendi. Bu karşı gelmele-ri ve taşkınlık yapmalarındandı” (Bakara 61). Şu âyetler de görülebilir: Âl-i İmrân 112; Bakara 90; A'raf 152; Maide 60; Mücadele 14. Şu âyet de açık olarak yahudilerin Allah'ın gazabına uğradıklarını ifâde eder: “Bu-zağrıyı ilâh itti haz edenler, Rablerinin gadabına ve dünya hayatında alçaklı-ğa uğrayacaklar. İftira edenleri böylece cezalandırırız” (A'raf 152). “İsrailoğullarından inkâr edenler, Dâvud'un ve Meryem oğlu İsa'nın diliyle lânetlenmişlerdi. Bu, başkaldırmaları ve aşırı gitmelerindendi” (Mâide, 78).

Ayetlerden anlaşılacağı üzere yahudiler, haksız yere peygamber öldürmek, ve-rilen emirleri dinlememek, taşkınlığa düşüp azmak gibi sebeplerle Allah'ın ga-dabına uğramışlardır.

Hristiyanların sapıtmaları; kitaplarını tahrif ederek, Hz. İsa'ya ulûhiyet isnâd etmeleri, ruhbanları kendilerine Rab tâyin etmeleri gibi sebeplerle haktan ayrıla-rak sapıtmışlardır.

BAKARA SÜRESİ

491 - ۱- عن أبى أمامة رضى الله عنه قال: [سمعت رسول الله ﷺ يقول: اقْرَءُوا الْقُرْآنَ فَإِنَّهُ يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَفِيعاً لأَصْحَابِهِ، اقْرَءُوا الزُّهْرَاوَيْنِ الْبَقَرَةَ وَآلَ عِمْرَانَ فَإِنَّهُمَا يَأْتِيَانِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَأَنَّهُمَا غَمَامَتَانِ أَوْ غَيَّاتَانِ أَوْ كَأَنَّهُمَا فَرْقَانِ مِنْ طَيْرٍ صَوَافٍ تَحَاجَّانِ عَنْ صَاحِبَيْهِمَا، اقْرَءُوا الْبَقَرَةَ فَإِنَّ أَخَذَهَا بَرَكَةٌ، وَتَرَكَهَا حَسْرَةٌ،

وَلَا يَسْتَطِيعُهَا الْبَطَلَةُ]. أخرجه مسلم. قيل «البطلة» السحرة.

زاد في رواية: مَا مِنْ عَبْدٍ يَقْرَأُهَا فِي رَكْعَةٍ قَبْلَ أَنْ يَسْجُدَ ثُمَّ يَسْأَلَ اللَّهَ تَعَالَى حَاجَةً إِلَّا أُعْطَاهُ. إِنْ كَادَتْ لَتَسْتَخْصِي الْقُرْآنَ كُلَّهُ].

«الغياية» كُلِّ شَيْءٍ أَظَلَّ الْإِنْسَانَ فَوْقَ رَأْسِهِ كَالسَّحَابَةِ وَغَيْرَهَا.

1. (441)- Ebu Ūmâme (radiyallahu anh) buyurdu ki: “Hz. Peygamber (aley-hissalâtu vesselâm)’i işittim, diyordu ki: “Kur’ân-ı Kerîm’i okuyun. Zira Kur’ân, kendini okuyanlara kıyamet günü şefaatçi olarak gelecektir. Zehrâveyn’i yani Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini okuyun! Çünkü onlar kıyamet günü, iki bulut veya iki gölge veya saf tutmuş iki gurup kuş gibi gelecek, okuyucularını müdâfaa edeceklerdir. Bakara sûresi’ni okuyun! Zira onu okumak bereketlidir. Terki ise pişmanlıktır. Onu tahsîl etmeye sihirbazlar muktedir olamazlar”. Müslim, Müsâfirîn, 252, (804).

Bir rivâyette şu ziyade mevcuttur: “Bir rekatta, secdeden önce, bir kul onu okur, sonra da Allah’tan birşey isterse Allah istediğini mutlaka verir.”

١١٢ - وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بَعْثًا وَهُمْ ذُو عُدَدٍ فَاسْتَقْرَأَهُمْ، فَقَرَأَ كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ مَا مَعَهُ مِنَ الْقُرْآنِ فَأَتَى عَلَى رَجُلٍ مِنْ أَحَدِيهِمْ سِتًّا فَقَالَ مَا مَعَكَ أَنْتَ يَا فُلَانُ؟ فَقَالَ: مَعِيَ كَذَا وَكَذَا، وَسُورَةُ الْبَقَرَةِ. قَالَ: أَمَعَكَ سُورَةُ الْبَقَرَةِ؟ قَالَ نَعَمْ! قَالَ: اذْهَبْ فَأَنْتَ أَمِيرُهُمْ فَإِنَّهَا إِنْ كَادَتْ لَتَسْتَخْصِي الدِّينَ كُلَّهُ. فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ أَشْرَافِهِمْ: وَاللَّهِ مَا مَنَعَنِي يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنْ أَتَعَلَّمَهَا إِلَّا خَشْيَةً أَنْ لَا أَقُومَ بِمَا فِيهَا. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ تَعَلَّمُوا تَعَلَّمُوا الْقُرْآنَ وَاقْرَءُوهُ وَقُومُوا بِهِ، فَإِنَّ مَثَلَ الْقُرْآنِ لِمَنْ تَعَلَّمَهُ فَقَرَأَهُ وَقَامَ بِهِ كَمَثَلِ جَرَابٍ مَخْشُوٍّ مِسْكَاً يَفُوحُ رِيحُهُ كُلِّ مَكَانٍ، وَمَثَلُ مَنْ تَعَلَّمَهُ وَرَقَدَ عَنْهُ وَهُوَ فِي جَوْفِهِ كَمَثَلِ جَرَابٍ أَوْكِيَ عَلَى مِسْكِ]. أخرجه الترمذی.

«والإيكاء» الشَّدُّ.

2. (442)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kalabalık bir askerin katıldığı orduyu sefere çıkardı. Askerlere Kur’an okumalarını tenbihledi. Ayrıca teker teker görerek herbirine Kur’an’dan bildikleri yerleri okumalarını tenbihliyordu. Derken sıra yaşca en genç birisine gelmişti. Ona: “Kur’an’dan sen ne biliyorsun ey falanca?” diye sordu. Genç: “Ben, dedi, falan falan sureleri ve bir de Bakara suresini biliyorum”. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Yani sen Bakara’yı biliyor musun? diye sordu. “Evet!” cevabı üzerine: “Haydi yürü, seni askerlere komutan tayin ettim” dedi. Askerlerin ileri gelenlerinden biri atılıp: “Yemin olsun, Bakara’yı ezberlememe mâni olan şey, hükümleriyle amel edememek korkusundan başka birşey değildir” dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu tenbihte bulundu: “Kur’an’ı öğrenin ve onu okuyun. Kur’an-ı Kerim’in onu öğrenip okuyan ve onunla amel eden kimse için durumunu, içi ağzına kadar misk dolu bir kutuya benzetebiliriz. Bu her tarafa koku neşreder. Kur’an’ı öğrendiği halde, ezberinde olmasına rağmen okumayıp yatan kimse de ağzı sıkıca bağlanmış, hiç koku neşretmeyen misk kabı gibidir”. Tirmizî, Seva bu’l-Kur’an 2, 2879. H.

٣- وعن النّوأس بن سمعان رضی اللّٰه عنه قال: [سمعتُ رسولَ اللّٰه يقول: يُؤْتَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِالْقُرْآنِ وَأَهْلِيهِ الَّذِينَ كَانُوا يَعْمَلُونَ بِهِ فِي الدُّنْيَا تَقْدَمُهُ سُورَةُ الْبَقَرَةِ وَآلِ عِمْرَانَ. وَضُرِبَ لَهُمَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ ثَلَاثَةَ أَمْثَالٍ مَا نَسِيَتْهُنَّ بَعْدَ قَالَ: كَانَتْهُمَا غَمَامَتَانِ أَوْ ظِلَّتَانِ سَوْدَاوَانِ بَيْنَهُمَا شَرْقٌ، أَوْ كَانَتْهُمَا فِرْقَانِ مِنْ سَيْرٍ صَوَافٍ تَحَاجَّانِ عَنْ صَاحِبَيْهِمَا] «الشرق» الضوء.

3. (443)- Nevvâs İbnu Sim'an anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın şöyle söylediğini işittim: “Kıyâmet günü Kur’an-ı Kerim ve ona dünyada iken sahip çıkıp onunla amel edenler getirilirler. Bu geliste, Bakara ve Âl-i İm-rân sûreleri Kur’an-ı Kerim’in önünde yer alırlar”. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir iki sure için üç teşbîhte bulundu ki, bir daha onları unutmadım. Şöyle demişti: “Onlar sanki iki bulut veya aralarında nur ve aydınlık olan iki siyah gölgelik veya sâhiplerini müdafaa vaziyeti almış saflar halinde iki kuş sürüsü gibidirler”. Müslim, Müsafirîn 253, (305); Tirmizî, Sevâbu’l-Kur’an 5, (2886).

AÇIKLAMA:

Bazı âlimler, yukarıdaki hadiste olduğu üzere nâslarda gelen karînelere dayanarak dünyada yapılan hayırlı amellerin, kıyamet günü belli bir şekil alarak mîzana girip tartılacaklarını söylerler. Bu hadis Kur'ân-ı Kerîm'in sûrelerinin bile ayrı bir teşahhus kazanacağını, müstakil birer sûrete gireceğini ifâde etmektedir.

Bakâra ve Âl-i İmrân surelerinin Kur'ân-ı Kerîm'in önünde gelmeleri ise, bunların sevabca, şerefce diğerlerinden üstünlüğünü ifade eder. Bunlar esasen hem en uzun sûreler, hem de ihtivâ ettikleri ahkâmca fevkalâde zengindirler. Bunların siyah gölgelik olarak temsil edilmeleri hikmetlidir. Çünkü kıyamet günü ile ilgili tasvirler insanların en ziyade gölgeye ihtiyaç duyacaklarını ifâde etmektedir. Siyah gölgelik demek, gölgesi son derece koyu sığağa karşı iyi koruyan demektir. Aralarındaki nuru bâzı âlimler, iki gölgeyi ayıran hudud olarak yorumlamıştır. Mamafih, "gölgeler üst üste ve son derece koyu olmasına rağmen ışığı geçirmektedir, aydınlığın mânâsı budur" yorumunu yapan da olmuştur.

٤- وعن أبي هريرة رضى الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [لَا تَجْعَلُوا يُيُوتُكُمْ مَقَابِرَ، إِنَّ الشَّيْطَانَ يَقْرَأُ مِنَ الْبَيْتِ الَّذِي تُقْرَأُ فِيهِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ].
أخرجهما مسلم والترمذى.

4. (444)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: "Evlerinizi kabirlere çevirmeyin, içerisinde Bakara sûresi okunan evden şeytan kaçır." Müslim, Müsafirîn, 212, (780); Tirmizî, Sevabu'l-Kur'ân 2, (2780).

AÇIKLAMA:

Evlerin kabirlere çevrilmesinden maksadın, evlerde ibâdet ve hayırlar yapılmasını, irşad olduğunu, daha önce meskenle ilgili bahiste açıklamıştık.

Bu rivâyette, sûrelerin isimlendiriliş şekline de bir örnek görmekteyiz. Çünkü bâzı âlimler *sûre-i Bakara*, *sûre-i Nisa* gibi isimlendirmelerin hoş olmadığını, "İçinde Bakara zikredilen sûre", "İçinde Nisâ zikredilen sure" şeklinde söylenmeleri gerekir demiştir. Ancak burada bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın *Sûre-i Bakara* diye tesmiye ettiğini görmekteyiz. *Evden şeytanın kaçması* "şeytanın zarar veremeyeceği" şeklinde te'vil edilebilir.

445 - ٥- وزاد مسلم في هذا: [وقال رسول الله ﷺ إِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ الصَّلَاةَ فِي الْمَسْجِدِ فَلْيَجْعَلْ لِنَبِيِّهِ نَصِيْبًا مِنْ صَلَاتِهِ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى جَاعِلٌ فِي بَيْتِهِ مِنْ صَلَوَاتِهِ خَيْرًا].

5. (445)- Müslim'in bir rivâyetinde yukarıdaki hadîse şu ziyâde yapılmıştır: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdu ki: “Sizden biri mescidde namazı bitirdi mi, namazından evine de bir pay ayırsın. Zira Cenab-ı Hakk, namazlarından evine de hayır yaratacaktır”. Müslim, Misâfirîn 210, (778).

AÇIKLAMA:

Evin kabre çevrilmemesi, zikirle, ibâdetle ihyâ edilmesine bağlı oduğuna göre, bunun en iyi yollarından biri evlerde namaz da kılmaktır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) evlerde nâfile, sünnet nev'inden namaz kılınmasını emretmektedir. *Namazdan evde hayır yaratılması*, evde kılınan namaz sebebiyle eve meleklerin gelmesi, şeytanların kaçması, ibâdetin sebep olduğu hatırlamalarla mâlâyâniyattan kaçınılmasının hâsıl edeceği huzûr, sükûn, mânevi hava vs. 'nin hakim olmasıdır.

446 - ٦- وعن ابن مسعود رضى الله عنه أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: [مَنْ قَرَأَ بِالْأَيَّتَيْنِ اللَّتَيْنِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي لَيْلَتِهِ كَفَتَاهُ] أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةَ إِلَّا النَّسَائِيَّ.

6. (446)- İbnu Mes'ud (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: “Bakara Suresi'nin sonundaki iki ayeti geceleyin kim okursa o iki âyet ona kâfi gelir”. Buhârî, Megâzî 12, Fedâilu'l-Kur'ân 10, 17, 37; Müslim, Mûsâfirîn 255, 256, (807-808); Ebû Dâvud, Salât 326, (1397); İbnu Mâce, 183, (1369); Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 4, (2884).

AÇIKLAMA:

Bakara Sûresi'nin sonundaki iki ayet halkımızca *Amenerrasul* diye adlandırılan aşr-ı şerîf'tir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a Mirac esnasında vahyedilmiştir. Cenâb-ı Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Mirac sırasında Rabbülâlemîn'e ümmetinin *tahiyyât, tesbîhât ve salâvât* nevinden ibâdetlerini hediye olarak takdim etmiş, mukâbilinde de Rabbülâlemîn'den ümmetine hedâyâ olarak bu iki âyeti getirmiştir. Onlarda mü'minler için öyle müjdeler ifâde edilmiştir

ki, hakikaten, Mirâc gibi Arş-ı A'la'yı aşır Kurbiyet-i ilâhiyeye ulaşan muhteşem bir seyahatin muazzam yolcusu Rahmeten lil-âlemin olan Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)'in Fahr-i kâinat olma makamına layık, günahkâr ve hatakar kullara Rabbülâlemin'den olmaya elyak misilsiz bir hediye olmuştur:

★ Tâkatlarının dışında sorumluluk yoktur!..

★ Unutarak, kasıdsız olarak yaptığı hatalarda sorumluluk yoktur!

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu iki ayetin “cennet hazinelerinden”, “Arş-ı Azam'ın altında bulunan hazîne”den alınmış olduğunu belirtmiştir. Âyetler meâlen şöyledir:

“O Peygamber de kendisine Rabbinden indirilene îmân etti, müminler de. Onlardan herbiri, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. “Onun (Allah'ın) peygamberlerinden hiçbirini diğerlerinden ayırmayız, (hepsine inanırız), dinledik (kabûl ettik, emrine) itaat ettik. Ey Rabbimiz, mağfiretini (isteriz). Son varışımız ancak sanadır” dediler.

Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemeyiz. (Herkesin) kazandığı (hayır) kendi fâidesine, yaptığı (şer de) kendi zararınadır. “Ey Rabbimiz unuttuk yahut yanıldıysak bizi tutup sorguya çekme. Ey Rabbimiz, bizden evvelki (ümme)t'lere yüklediğin gibi üstümüze ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz, tâkat getiremeyeceğimizi bize taşıtma. Bizden (sâdır) olan (günahları) sil, bağışla, bize mağfiret et, bizi esirge. Sen Mevlamızsın bizim. Artık kâfirler gürûhuna karşı da bize yardım et” (Bakara 285-286).

Önceki ayet îmân esaslarını ve mü'minin edebini beyân ederken, son ayet, Cenâb-ı Hakk'ın mü'mine olan başlıca lütûflarını sayıyor. Rabbimizin lütûfları, kulun dua ve talebi üslûbunda sayılmaktadır, toplam yedi tanedir. Yani yedi adet lûtf-i Rabbânî'dir. Zira vermek istemeseydi vermezdi!

۷- وعن النعمان بن بشير رضى الله عنهما قال: قال رسول الله ﷺ: **إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ - كِتَابًا قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ - بَالْفَنَى عَامٍ أَنْزَلَ مِنْهُ آيَتَيْنِ خَتَمَ بِهِمَا سُورَةَ الْبَقَرَةِ لَا تُقْرَأُ فِي دَارٍ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَيَقْرُبُهَا شَيْطَانٌ**. أخرجه الترمذی.

7. (447)- Nu'mân İbnu Beşîr (radiyallahu anhumâ) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Allah, arz ve semâvatı yaratmazdan iki bin yıl önce bir kitap yazdı. O kitaptan iki âyet indirip onlarla Bakara sûresini sona erdirdi. Bu iki âyet bir evde üç gece okundu mu artık şeytan ona yaklaşamaz”. Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 4, 2885.

٨- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [قِيلَ لِنَبِيِّ إِسْرَائِيلَ «ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ يَغْفِرَ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ» فَبَدَّلُوا فَدَخَلُوا الْبَابَ يَزْحَفُونَ عَلَى أَسْتَاهِهِمْ. وَقَالُوا: حَبَّةٌ فِي شَعْرَةٍ]. أخرجه الشيخان والترمذی.

8. (448)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Beni İsrail’e: “Kapıdan secde ederek girin ve (dileğimiz günahlarımızın) dökülmesidir deyin, ta ki hatalarınız bağışlansın, (Bakara 58)” denildi. Ama onlar (emri) değiştirdiler de kapıdan kıçları üzerine sürünerek girdiler ve “kılın içinde bir tâne” dediler”. Müslim, Tefsir 1, (3015); Buhârî, Enbiya 28, Tefsir, Sûre 2, 5, 4, 7; Tirmizî, Tefsir, Bakara (2959).

AÇIKLAMA:

Mısır'dan kaçan yahudiler, Hz. Musa (aleyhisselam)'nın rivâyetinde Tih saharasında kırk yıl dolaştıktan sonra Yûsa (aleyhisselam) ile oradan çıkmış, Allah'ın izni ile Kudüs'e girmeleri müyesser olmuş idi. Ancak şehre girerken secde halinde olmalarını -veya eğilerek girmelerini veya girdiklerinde şükran secdesinde bulunmalarını- emretmişti. Onlar emri değiştirdiler. Ve şehre sürünerek girdiler. Ayet-i kerimenin ifadesine göre, girerken *hıttâ* demeleri emredilmişti. Bu kelime: “Dileğimiz, günahlarımızın indirilmesidir” mânasına gelir. Yani, böyle diyerek, mağfiret talebetmeleri emredildi. Ancak yahudiler, bu kelimeyi *habbe* kelimesiyle değiştirdiler, *Kılın içinde bir habbe* dediler. Aslında bu söz bir mâna ifâde etmez. Ancak Allah'ın emrine karşı muhalefet ve istihzalarını izhâr eder.

Rivâyete göre, bu fi'li ve kavli isyanları sebebiyle gadab-ı ilâhiye uğrayarak tâunla cezalandırılırlar. Bir saatte yetmiş bin kadarı helâk olur.

۹- وعن عامر بن ربيعة رضى الله عنه قال: [كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي سَفَرٍ فِي لَيْلَةٍ مُظْلِمَةٍ فَلَمْ نَذَرِ أَيْنَ الْقِبْلَةُ؟ فَصَلَّى كُلُّ رَجُلٍ مِنَّا عَلَى حَيَالِهِ. فَلَمَّا أَصْبَحْنَا ذَكَرْنَا ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فنزلت: «فَأَيُّمَا تَوَلَّوْا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ»]. أخرجه الترمذی. المراد «بحياله» تلقاء وجهه.

9. (449)- *Amr İbnu Rebî'a* (radiyallahu anh)'a anlatıyor: “Biz-karanlık bir gecede Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte bir seferde idik. Kible istikametini bilemedik. Herkes kendi istikametine yönelerek namazını kıldı. Sabah olunca durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a açtık. Bunun üzerine şu âyet indi: “...Nereye yönelirseniz Allah'ın yönü orasıdır (Bakara 115)”. Tirmizi, Tefsir, Bakara (2960), Salat 354, (345).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivâyet, bulut, gece karanlığı gibi sebeplerle, kişi kibleyi tâyininde acze düşecek olursa ne yapması gerektiği hususunda bilgi vermektedir. *Taberânî*'de gelen *Muâz İbnu Cebel* (radiyallahu anh) rivâyeti de bunu te'yîd eder: “Bulutlu bir günde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte bir sefer ederken Kible'ye yönelemeden namaz kaldık. Namaz bitince güneş açtı. Biz “Ey Allah'ın Resulü, namazımız kibleye olmamış” dedik. Bize: “Namazlarınız hakkıyla (eksiksiz olarak) Allah'a ulaştı” cevabını verdi”.

Tirmizî, hadîsin, senet yönüyle zayıf olduğunu söyler. Ancak, hükmüyle, başta *Süfyanu's-Sevrî*, *İbnu'l-Mübârek*, *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshâk İbnu Rahûye* olmak üzere pekçok ulemanın amel ettiğini belirtir.

Hanefî uleması da şöyle demiştir: “Kim Kible'yi şaşırırsa araştırır ve namazını kılar. Yanlış istikamete kıldığı anlaşılırsa namazı îade etmez, çünkü kendisine vâcib olan “Kible'yi araştırma” işini yerine getirmiştir. Şâfiî merhum ise, bu durumda: “Namazını, vakti içinde veya bilâhare iade eder, çünkü “kibleyi yönelmek” kesin bir vecibedir” buyurur. Sü'bülü's-Selâm'da *İmam Şâfiî*'nin bu sözü kaydedildikten sonra: “Ezher olan (en doğrusu) seferle ilgili rivâyetle ameldir. Zira *Muâz İbnu Cebel* rivâyetiyle takviye görmüştür. Esasen tek başına da hüccettir” denir. Yâni Şâfiîler de bu hadîsle ameli benimsemişlerdir.

۱۰- وعن أنس رضى الله عنه. [أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ

يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ صَلَّيْنَا خَلْفَ الْمَقَامِ . فنزلت «وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى» .
أخرجه الشيخان، والترمذى.

10. (450)- Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: Ömer İbnu'l-Hattâb (radiyallahu anh) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e hitabederek: “Ey Allah’ın Resûlü (tavaftan sonra kılınan iki rek’atı) Makam’ın gerisinde kılsak (daha iyi olmaz mı?)” diye bir temennide bulunmuştu, hemen şu âyet nâzil oldu: “**İbrahim’in makamını namazgâh yapın...**” (Bakara 125). Buhârî, Tefsîr, Bakara 9, Ahzâb 8; Müslim, Fezâilu’s-Sahabe 2, (2399); Tirmizî, Tefsîr, Bakara (2963).

ACIKLAMA:

Bu rivâyet, Hz. Ömer’in sebkât eden temennîsine muvafık olarak nâzil olan ayetlerden biridir. Bu çeşitten birkaç vak’a vardır. Daha açık rivâyetlerde geldiğine göre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Ömer (radiyallahu anh)’in elinden tutarak: “Kabe’nin yakınındaki Makam’ı göstererek: “**Burası Makam-ı İbrahim’dir**” buyurur. O da: “*Burasını namazgâh yapsanız olmaz mı?*” demiş, Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) de “**Öyle bir şey ile emrolunmadım**” buyurmuştur. Fakat gün batmadan yukarıda kaydedilen âyet-i kerîme nâzil olmuştur.

Makam-ı İbrahim, Kabe’nin inşâsı sırasında Hz. İbrahim (aleyhisselam)’in iskele olarak kullandığı veya halkı hacca dâvet ederken üzerine çıktığı taşın bulunduğu yerdir. Hâlen bu makam mevcuttur ve tavaftan sonra bunun gerisi tarafında iki rekât tavaf namazı kılınır.

451 - ١١ - وعن البراء بن عازب رضى الله عنهما قال: [أَوَّلُ مَا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْمَدِينَةَ نَزَلَ عَلَى أَجْدَادِهِ أَوْ قَالَ أَخْوَالِهِ مِنَ الْأَنْصَارِ، وَأَنَّهُ صَلَّى قَبْلَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ سِتَّةَ عَشَرَ شَهْرًا أَوْ سَبْعَةَ عَشَرَ شَهْرًا، وَكَانَ يُعْجِبُهُ أَنَّهُ يَكُونُ قَبْلَتُهُ قَبْلَ الْبَيْتِ، وَأَنَّهُ صَلَّى أَوَّلَ صَلَاةٍ صَلَّاهَا صَلَاةَ الْعَصْرِ، وَصَلَّى مَعَهُ قَوْمٌ فَخَرَجَ رَجُلٌ مِمَّنْ صَلَّى مَعَهُ فَمَرَّ عَلَى أَهْلِ مَسْجِدٍ وَهُمْ رَاكِعُونَ فَقَالَ: أَشْهَدُ بِاللَّهِ لَقَدْ صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَبْلَ الْكَعْبَةِ فَدَارُوا كَمَا هُمْ قَبْلَ الْبَيْتِ،

وَكَانَتِ الْيَهُودُ قَدْ أَعْجَبَهُمْ إِذْ كَانَ يُصَلِّي قَبْلَ الْمَقْدِسِ، فَلَمَّا وَلَّى وَجْهَهُ قَبْلَ
الْبَيْتِ أَتَكَرَّوْا ذَلِكَ فَتَنَزَّلَتْ «قَدْ تَرَى ثَقْلَبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ» فَقَالَ السُّفَهَاءُ
وَهُمُ الْيَهُودُ «مَا وَلَا هُمْ عَنْ قِبَلَتِهِمُ النَّبِيُّ كَانُوا عَلَيْهَا؟ قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ
يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» [1]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا أَبَا دَاوُدَ.

11. (451)- el-Berâ İbnu'l-Âzib (radiyallahu anh) buyurdular ki: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye gelince, önce Ensar'dan olan ecdâdının -veya dayılarının- yanına indi: O zaman namazlarını onaltı veya onyediy ay boyunca Beytu'l-Makdîs'e doğru kıldı. Alacak kiblenin Kabe'ye doğru olmasını arzulu-yordu. (Kabe'ye doğru) kıldığı ilk namaz da ikinci namazı idi. Bu namazı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la birlikte ashaptan bir grup kimse kılmıştı. Bu namazı kılanlardan biri, oradan ayrılınca bir mescide rastladı. Cemaati namaz kılıyordu ve tam rûkû halinde idiler. Adam onlara: “Şehâdet ederim ki Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le Kabe'ye doğru namaz kıldık” dedi. Cemâat oldukları yerde Kabe'ye yöneldiler.

Müslümanların Beytu'l-Makdîs'e doğru namaz kılmaları yahudileri memnun ediyordu. Yüzler Kabe'ye doğru yönelince yahudiler bundan hiç memnun kalmadılar. Arkadan hemen şu mealdeki ayet nâzil oldu: “Yüzünü göğe çevirip durduğunu görüyoruz...” (Bakara 144). Beyinsiz yahudiler dedikoduya başladılar: “Uyageldikleri kibleyi niye değiştirdiler? De ki: “Doğu da batı da Allah'ındır. Allah dilediğini doğru yola hidâyet eder” (Bakara 144). Buhârî, İman 30, Tefsir, Bakara 12, 18, Salât 31; Müslim, Mesâcid 11, (525); Tirmizî, Bakara (2966), Salât 252, 339; Nesâî, Kible 1 (2, 60), Salât 22, (1, 242).

AÇIKLAMA:

Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye geldiği ilk zamanlarda, vahiy gelmeyen birçok hususta ehl-i kitâbı esas alıyordu. Hatta saçına verdiği şekilde bile müşriklere muhâlefet etmek için ehl-i kitabın tarzını esas almıştı. Bu davranışı, onlarda saf bir vahdâniyet olmasa bile yaratıcıya, risâlet müessesesine, ba'su ba'de'l-mevt'e (ahirete) vs.'ye inanıyorlardı. Tarzları, müesseseleri vahye dayanmış olabilirdi. Ayrıca, kitaplarında kendisinden bahsedilmiş, geleceği haber verilmişti. Hattâ yahudiler, yeni bir peygamberin gelmesini bekliyorlardı.

Binâenaleyh Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onların İslâmiyet'i benimseyeceğini, müslüman olacaklarını ümîd ediyordu.

Ancak hergeçen gün, onların İslâmiyet'e yaklaştıklarına değil, uzaklaştıklarına delil teşkil ediyordu. Belki onlar da başlangıçta, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hakkında bir kısım tecessüslere düşmüşler, merakla karşılamışlardı. Onlar da, İslâm'ın yeni bir din olduğunu, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa gibi önceki peygamberleri (aleyhisselam) inkâr etmemekle beraber onlara kendi zaviyelerinden bakmadığını, Tevrat ve İncil'i te'yîd etmekle berâber, ellerindeki nüshaları muharref kabul ettiğini görüp anlayınca meraklarını izâle edip, kesinlikle tavır almışlardı. Müslümanlarla alay ediyorlardı. Aleyhte müşriklerle, münâfıklarla işbirliği yapıyorlar ve fırsat buldukça onları müslümanlar aleyhine tahrik ediyorlardı.

Bu durum karşısında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de Ehl-i Kitap'a karşı daha kesin, daha kararlı, daha enerjik bir tavır takınmaya başladı, kılık kıyafetten, tâ Kible'nin değişmesine varıncaya kadar bu muhalefet zinciri devam etti. Kible'nin değişmesiyle ilgili âyet, açıklamaya çalıştığımız umumî muhalefet prensibinin vahiyle noktalanmasıdır.

İslâm, Allah indindeki müteber dindir. Müslümanlar müstakil bir ümmettir. İnançlarıyla, ibâdetleriyle, kiblesiyle, ziyâretgâhlarıyla, kılık-kıyafet ve diğer içtimâî müesseseleriyle tamamen müstakil bir ümmettir. Kiblenin tahvîliyle ilgili âyet bir bakıma bu istikbâliyetin ilânı, Ehl-i Kitapla berâberliklerin terkedilmesi-nin başlangıcı olmuştur. Bundan sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), her hususta onlardan ayrılmayı prensip yapacak ve hatta yahudiler şöyle diyecektir:

"Resulullah (aleyhissâlatu vesselâm) bize muhâlefet etmedik hiçbir şey bırakmadı, her işimizde bir muhalefet etti".

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Ehl-i Kitap'ı kazanmak için Beytü'l-Makdis'e doğru namaz kıldığını, Ebu'l-Âliye'den gelen bir rivâyet tasrîh eder.

Beytü'l-Makdis'e yani Kudüs'e doğru kaç ay namaz kılındığı husûsunda rivâyetler değişik rakamlar vermişlerdir. Yukarıdaki rivâyette *"onaltı veya onyedı"* diye şek edilir. Dokuz ay, on ay, onüç ay, onsekiz ay, iki sene diyen rivâyetler bile vardır. Kadı İyaz onyedı ay diyen rivâyetin en sahîh olduğunu kabul eder. Nevevî ise onaltı ay diyen rivâyeti. Bu iki görüşü İbnu Hacer şöylece te'lif eder:

“Onaltı ay olduğunu söyleyenler Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın Medine’ye geldiği ayla vahyin geldiği ayı bir hesab etmiş, artan günleri saymamıştır. Onyediyenler ise bunları ayrı ayrı düşünmüşlerdir. Nitekim Medine’ye geliş Rebiü’l-evvel ayında olmuştu, tahvil de ikinci senenin receb ayının ortalarında vukua geldi.

Ayette yer verilen “yüzünü göğe çevirip durduğunu görüyoruz” ifâdesi, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’ın kiblenin Kudüs’ten Kabe’ye çevrilmesi arzusunun ifâde eder. Çünkü, rivâyetler, Medine’ye geldiği andan itibaren kiblenin Kudüs’e değil, Kabe’ye olması hususunda arzu duyduğunu belirtir. İbnu Abbas (radiyallahu anh)’ın bir açıklaması şöyle: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Medine’ye hicret edince ora ahâlisinin çoğu yahudi idi ve Beytu’l-Makdis’i kendilerine kible yapmışlardı. Allah da Resulü’ne Beytu’l-Makdis’i kible yapmasını emretti. Bu duruma yahudiler sevindiler. Böylece müslümanlar onyediy ay Kudüs’e yöneldiler. Ancak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. İbrahim (aleyhisselam)’ın kiblesine yönelmek istiyordu. Arzusunun tahakkuku için Rabbine dua ediyor semâya doğru yöneliyordu. İşte bu durum üzerine âyet nâzil oldu”. Mücahid tarikinden gelen rivâyette şu ziyâde mevcuttur: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kiblenin değişmesini istiyordu, çünkü yahudiler: “Muhammed, (dinde) bize muhâlefet ettiği halde kiblemize yöneliyor” diyorlardı. Bunun üzerine âyet nazil oldu”.

Son olarak şunu da kaydedelim: Mekke’de iken Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’ın namaz kıldığı istikametle ilgili olarak iki rivâyet var. Ahmed İbnu Hanbel’in Müsned’de İbnu Abbas’tan kaydettiği rivâyete göre: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Kudüs ile kendi arasına Kabe’yi koyarak Kudüs’e yönelerek namaz kılıyordu”. Taberânî’nin İbnu Cüreyc tarikinden kaydına göre: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) önce Kabe’ye müteveccihen namaz kıldı. Sonra, daha Mekke’de iken Beytu’l-Makdis’e yönelmesi emredildi. Bu şekilde üç hac mevsimi boyunca namaz kıldı, sonra da hicret etti. Medine’ye gelince onaltı ay ona yönelerek namaz kıldı. Sonra Allah onu Kabe’ye yöneltti”.

۱۲- وفي أخرى لمسلم وأبي داود عن أنس: [قَمَرٌ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سَلَمَةَ وَهُمْ رُكُوعٌ فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ نَحْوَ بَيْتِ الْمَقْدِسِ فَقَالَ: أَلَا إِنَّ الْقِبْلَةَ قَدْ حَوَّلْتُ إِلَى نَحْوِ الْكَعْبَةِ مَرَّتَيْنِ فَمَالُوا كَمَا هُمْ رُكُوعًا إِلَى الْكَعْبَةِ].

12. (452)- Müslim ve Ebu Dâvud'un Enes' (radiyallahu anh)'ten rivâyet ettikleri bir diğer hadîs şöyledir: “Onlar Beytu'l-Makdis'e doğru yönelmiş halde, sabah namazının rükûunda iken, Benî Seleme'den bir adam kendilerine uğradı ve: “Kible istikameti Kabe'ye çevrildi” dedi. Bu sözünü iki kere tekrar etti. Cemaat rükûda iken Kâbe'ye yöneldiler”. Müslim, Mesâcîd 15, (527); Ebû Dâvud, Salât 206, (1045).

AÇIKLAMA:

Önceki hadîste kibleyi değiştiren âyetin ikinci namazında nâzil olduğunu söylediği halde bu rivâyette sabah namazında olduğu söylenmiştir. Alimler şöyle te'lîf ederler: “Muhtemelen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ikinci namazında gelmiş bulunan emir Kuba'dakilere ertesi gün sabah namazında ulaştı. Çünkü Kuba, Medîne'nin dışında bir köy idi. Haberin buraya biraz te'hîrle gelmesi normaldir.

۱۳- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [لَمَّا وُجِّهَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَى الْكَعْبَةِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ بِأَخَوَانِنَا الَّذِينَ مَاتُوا وَهُمْ يُصَلُّونَ إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى «وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ»]. أخرجه أبو داود والترمذى وصححه.

13. (453)- İbnu Abbâs (radiyallahu anh) anlatıyor: “Âyet-i kerimenin emriyle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kibleyi Kabe'ye yöneltince müslümanlar sordular: “Ey Allah'ın Resulü, Beytü'l-Makdis'e yönelerek namaz kılmış ve şimdi ölmüş olan kardeşlerimizin namazları ne olacak?”. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi: “Senin yöneldiğin istikameti, peygambere uyanları, cayanlardan ayırdetmek için kible yaptık. Doğrusu Allah'ın yola koyduğu kimse-lerden başkasına bu ağır bir şeydir. Allah imanlarınızı (ibâdetlerinizi) boşa çıkaracak değildir” (Bakara 143). Ebu Dâvud, Salât 16 (4680); Tirmizî, Tefsir, Bakara (2968).

AÇIKLAMA:

Kiblenin değiştirilmesiyle ilgili ayet ve rivayetlerden ulema birçok hüküm çıkarmıştır, birkaçını kaydediyoruz:

1- Ahkâmda nesh câizdir. Cumhurun görüşü budur. Neshi inkâr edenler ol-

muşsa da onlar sayıca azdır ve kible âyetinin açık şهادeti karşısında neshi inkâr zor ve çok tekellüflü bir iştir.

2- Cumhur'a göre sünnet Kur'ân'la neshedilebilir.

3- Haber-i vâhid makbûldür, çünkü namazda olan cemaat bir kişinin sözü ile amel ederek derhal kibleyi çevirmişlerdir. Sonradan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: “Niye tahkik etmediniz?” diye bir muâhezesi vâki olmamıştır.

4- Mükelleflere nesh haberi gelmedikçe nesh sâbit olmaz, önceki amelleri makbûldür.

5- Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in fiilleri yerine ve karîneye göre vücûb, sünnet ve istihbab ifâde eder.

6- Namazın dışında olan birisi namaz kılan bir kimseye birşeyler öğretebilir.

7- Namaz kılanın, hariçten birşey söylemesine kulak kabartması namazı azı bozmaz.

۱۴- وعن أبي سعيد رضى الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ: [يَجِيءُ نُوحٌ وَأُمَّتُهُ فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى. هَلْ بَلَّغْتَ؟ فَيَقُولُ نَعَمْ: أَيْ رَبِّ! فَيَقُولُ لَأُمِّيهِ هَلْ بَلَّغْتُمْ؟ فَيَقُولُونَ لَا! مَا جَاءَنَا مِنْ نَبِيٍّ. فَيَقُولُ لِنُوحٍ: مِنْ يَشْهَدُ لَكَ؟ فَيَقُولُ مُحَمَّدٌ وَأُمَّتُهُ! فَتَشْهَدُ أَنَّهُ قَدْ بَلَّغَ. وَهُوَ قَوْلُهُ: «وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ» الْآيَةُ]. أخرجه البخارى والترمذى.

14. (454)- Ebu Saîd (radiyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “(Kıyâmet günü) H. Nuh (aleyhisselam) ve ümmeti gelir. Cenab-ı Hakk ona:

— “Tebliğ ettin, dînimi duyurdun mu?” diye sorar. Nuh (aleyhisselam):

— “Evet, ey Rabbim” diye cevap verir. Rabb Teâla bu sefer ümmetine sorar:

— “Nuh (aleyhisselam) size tebliğ etmiş miydi?”

— “Hayır!” bize peygamber gelmedi” derler. Rabb Teâla Hz. Nuh (aleyhisselam)’a yönelerek:

— “Söylediğin şey husûsunda sana kim şâhidlik edecek?” diye sorar. Nuh (aleyhisselam):

— “Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) ve ümmeti!” der ve Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)’in ümmeti:

— “Nuh tebliğatta bulundu” diye şehâdetle bulunur. Bu duruma şu âyet işâret eder: “Biz böylece sizleri vasat bir ümmet kıldık, tâ ki insanlara karşı şâhidler olasınız” (Bakara 143). Buhârî, Tefsir, Bakara 13, Enbiya 3, İ’tisâm 19; Tirmizî, Tefsir, Bakara (2965). İbnu Mâce, Zühd 34, (4284).

۱۵- وفي رواية الترمذی [فَيَقُولُونَ: مَا أَتَانَا مِنْ نَذِيرٍ، وَمَا أَتَانَا مِنْ أَحَدٍ].

155

وقال «الوسط» العدل.

15. (455)- *Tirmizî*’nin rivâyetinde şu ziyâde vardır:“(…Nuh kavmi):“Bize ne bir korkutucu, ne de başka biri, hiç kimse gelmedi” derler”. (Tefsîr 2965).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadîs, Kur’ân’da Muhammed ümmetinin tebciliyle ilgili olarak gelen bir âyeti açıklamaktadır. Âyet açıklığa kavuşturulurken, ümmet-i merhume teşrîf edilmekle kalmıyor, kıyametle ilgili mühim ahvâlden birisi de açıklık kazanıyor. Bu hal, önceki ümmetlerin, hesap gününde Allah’ın huzurunda yalan söyleyip, kendilerine peygamber geldiğini, tebliğde bulunduğunu inkârdır.

Yukarıdaki hadîste Nuh kavmi zikredilerek, bu hâle parmak basılır. Hesap gününün dehşeti o kadar fazladır ki, çaresizlikten ve cehaletten böyle bir yalanın kendilerini kurtuluşa götüreceği vehmine kapılacaklardır. Bu mânâyı te’yîd eden muhtelif âyetler Kur’ân-ı Kerîm’de mevcuttur. Biri şu mealde: “Bir gün hepsini toplarız, sonra puta tapanlara: “İddia ettiğiniz ortaklarınız nerede? deriz. Sonra: “Rabbimiz Allah’a and olsun ki bizler puta tapanlar değildik” demekten başka çare bulamazlar. Kendilerine karşı nasıl yalan söylediklerine bak. Uydurdukları putlar da onlardan uzaklaştı” (En’âm 22-23).

Allah (celle şânuhu) çok iyi bildiği halde Hz. Nuh (aleyhisselâm)’tan ümmetine tebliğ edip etmediği hususunu, hüccet ikâme etmek ve Ümmet-i Muhammed’in büyüklerinin makâmını yüceltmek için sorar.

Bu hadîsi *Ebu Muâviye*, *A’mes* tarikından daha şümüllü şekilde şöyle rivâyet etmiştir: “Kıyamet günü bir peygamber gelir, yanında (ümmet olarak)

tek kişi bulunur. Bir başka peygamber gelir, yanında iki kişi bulunur, bir peygamber gelir, daha çok ümmeti bulunur. Bunlara: “Bu peygamber size tebliğ etti mi?” diye sorulur:

— Hayır! derler. Bu sefer dönülüp peygambere sorulur:

— Sen bunlara tebliğ etmedin mi?

Peygamber:

— Tebliğ ettim! deyince tekrar sorulur:

— Şahidin kim?

— Muhammed ve Ümmeti! diye cevap verir. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)’in ümmeti çağrılıp onlara sorulur:

— Şu peygamber tebliğ etti mi?

— Evet, derler. Kendilerine tekrar:

— Pekâla bunu nereden biliyorsunuz? diye sorulur. Şu cevabı verirler:

— Bunu bize Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) haber verdi. “Peygamberler dedi, hepsi tebliğde bulundular”. Biz onu tasdik ettik”.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devamla: “Bu hususu şu âyet ifâde eder...” diyerek yukarıda meâlini yazdığımız ayeti okur.

Ümmet-i Muhammed, Nuh kavmi, Hud kavmi, Sâlih, Şuayb... vs. bütün peygamberlerin (aleyhisselam) kavimlerine karşı şahidlik yapacak, peygamberlerinin onlara tebligâtta bulunduğunu, ancak onların nebîlerini tekzib ettiklerini söyleyerek şehâdetle bulunacaktır.

Hiz. Câbir (radiyallahu anh)’in rivâyet ettiği bir hadîste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ümmetinin değerini belirtme sadedinde şöyle buyurur: “Ey ümmetim şunu bilin: Geçmiş ümmetlere mensup tek kişi yoktur ki bizden olmayı arzu etmesin. Kavmi tarafından tekzib edilen tek bir peygamber yoktur ki, kıyamet günü biz ona şahidlik ederek “kavmine tebliğde bulunduğunu, onların iyiliği için nasihatler ettiğini söylememiş olalım”.

١٦- وعن عروة بن الزبير قال: [سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى «إِنَّ الصِّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ

أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا، قُلْتُ: فَوَاللَّهِ مَا عَلَى أَحَدٍ جُنَاحَ أَنْ لَا يَطُوفَ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ فَقَالَتْ: بِقَسِّ مَا قُلْتَ يَا ابْنَ أُخْتِي! إِنْ هَذِهِ لَوُ كَانَتْ عَلَى مَا أَوْلَتْهَا كَانَتْ لَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ لَا يَطُوفَ بِهِمَا وَلَكِنَّهَا أُتْرِلَتْ فِي الْأَنْصَارِ كَانُوا قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمُوا يُهْلُونَ لِمَنَاءِ الطَّاعِيَةِ الَّتِي كَانُوا يَعْبُدُونَهَا عِنْدَ الْمُشَلَّلِ. وَكَانَ مِنْ أَهْلِ لَهَا يَتَحَرَّجُ أَنْ يَطُوفَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: «إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ» الْآيَةَ، قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا؛ وَقَدْ سَنَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الطَّوْفَ بَيْنَهُمَا، فَلَيْسَ لِأَحَدٍ أَنْ يَتْرُكَهُ. قَالَ الزَّهْرِيُّ: فَأَخْبَرْتُ أَبَا بَكْرٍ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ فَقَالَ: إِنْ هَذَا الْعِلْمُ مَا كُنْتُ سَمِعْتُهُ، وَلَقَدْ سَمِعْتُ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ يَذْكُرُونَ أَنَّ النَّاسَ إِلَّا مَنْ ذَكَرَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا مِمَّنْ كَانَ يُهْلُ لِمَنَاءِ كَانُوا يَطُوفُونَ كُلُّهُمْ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، فَلَمَّا ذَكَرَ اللَّهُ تَعَالَى الطَّوْفَ بِالْبَيْتِ وَلَمْ يَذْكُرِ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ فِي الْقُرْآنِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ كُنَّا نَطُوفُ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَنْزَلَ الطَّوْفَ بِالْبَيْتِ وَلَمْ يَذْكُرِ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ، فَهَلْ عَلَيْنَا مَنْ حَرَجَ أَنْ لَا نَطُوفَ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ! فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى «إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا» قَالَ أَبُو بَكْرٍ فَاسْمِعْ هَذِهِ الْآيَةَ نَزَلَتْ فِي الْفَرِيقَيْنِ كِلَيْهِمَا، فِي الَّذِينَ كَانُوا يَتَحَرَّجُونَ أَنْ يَطُوفُوا فِي الْجَاهِلِيَّةِ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَالَّذِينَ كَانُوا يَطُوفُونَ ثُمَّ تَحَرَّجُوا أَنْ يَطُوفُوا بِهِمَا فِي الْإِسْلَامِ مِنْ أَجْلِ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَمَرَ بِالطَّوْفِ بِالْبَيْتِ وَلَمْ يَذْكُرِ الصَّفَا حَتَّى ذَكَرَ ذَلِكَ بَعْدَ مَا ذَكَرَ الطَّوْفَ بِالْبَيْتِ]. أَخْرَجَهُ السُّنَنُ.

16. (456)- Urve İbnu 'z-Zübeyr (radiyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Aişe (radiyallahu anh) 'ye şu (mealdeki) ayet hakkında sordum: “Şüphesiz ki Safâ ile Merve Allah'ın şeaîrlerindendir. Kim Kâbe'yi hacceder veya umre yaparsa, bu ikisini de tavaf etmesinde bir beis yoktur” (Bakara 158). Dedim ki: “Kasem olsun (âyetten) Safa ve Merve'yi tavaf etmeyenlere de bir günâh yoktur (manası

çıkılmaktadır). Bana dedi ki: Ey kızkardeşim oğlu söylediğin ne kadar çirkin! Âyetin, senin te'vîl ettiğin mânâda olması için, "onları tavaf etmeyene herhangi bir günah terettüp etmez" şeklinde olmalıydı. Halbuki âyet Ensar hakkında inmiştir. Bunlar müslüman olmazdan önce, Müşellel'deki azgın Menât'a tapınıyorlar, ona telbiye getiriyorlardı. Menât'a telbiye getirenler, Safa ile Merve arasında tavaf etmekten çekiniyorlardı. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk: "**Safa ve Merve Allah'ın şeâirindendir...**" âyetini indirdi.

Aişe (radiyallahu anhâ) şunu da söyledi: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Safa ile Merve arasında tavafta bulunmayı sünnet kıldı. Bunu terketmek kimseye câiz olmaz".

Zühri der ki: Ebu Bekr İbnu Abdi'r-Rahmân'a bu hadîsi haber verdim. Bana şunu söyledi: "Ben bu bilgiyi (hadîsi) duymamıştım. Ben âlimlerden bazılarını dinledim şöyle diyorlardı: "Hz. Aişe'nin Menat için telbiye getirenlerden haber verdikleri dışında kalan halkın tamamı Safa ve Merve'yi tavaf ediyorlardı. Ne zaman ki Cenâb-ı Hakk Kur'ân-ı Kerîm'de tavafından bahsedip Safa ve Merve'den söz etmeyince: "Ey Allah'ın Resûlü! Biz Safa ve Merve'yi tavaf ediyorduk. Halbuki Cenâb-ı Hakk Kabe'nin tavafını emrediyor, Safa ve Merve'den bahsetmiyor, Safa ve Merve'yi tavaf etmemizde bize bir mahzûr var mı?" dediler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk: "**Safa ve Merve Allah'ın şeâirindendir. Öyle ise kim Beytullah'a hac yapar veya umre ziyâretinde bulunursa Safâ ve Merve'yi de tavaf etmesinde bir günah yoktur**" âyetini indirdi".

Ebu Bekr İbnu Abdirrahmân der ki: "Ben bu âyetin, (yukarda zikredilen) her iki grub hakkında da inmiş olduğunu görüyorum. Yani, hem câhiliye devrinde Safa ve Merve'yi tavaftan çekinenler hakkında inmiştir, hem de öncekileri tavaf ettikleri halde, İslâm'dan sonra -Allah'ın Kabe'yi tavaf etmeyi emretmiş olması- na rağmen Safa ve Merve'yi zikretmemiş olması sebebiyle- bunları tavaftan çekinenler hakkında inmiştir. Safa ve Merve'nin de (Kur'ân'da) zikri Kâbe'yi tavaf emrinden sonra gelmiştir. Buhârî, Hacc 79, Umre 10, Tefsîr Bakara 21; Müslim, Hac, 260-263 (1277); Ebu Dâvud, Menâsik 56, (3901); Tirmizî, Tefsir, Bakara (2969); Nesâî, Menâsik 168, (5, 238-239); Muvatta, Hacc 129, (1, 373).

١٧- وفي رواية للشيخين. [أَنَّ الْأَنْصَارَ كَانُوا قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمُوا هُمْ وَغَسَّانُ

يَهْلُونَ لِمَنَاءَ فَتَحَرَّجُوا أَنْ يَطُوفُوا بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَكَانَ ذَلِكَ سَنَةً فِي آبَائِهِمْ،

مَنْ أَحْرَمَ لِمَنَاةَ لَمْ يَطُفْ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَأَنْتُمْ سَأَلُوا النَّبِيَّ ﷺ عَنْ ذَلِكَ حِينَ أَسْلَمُوا فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِي ذَلِكَ «إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ» [الآية].

17. (457)- Buhârî ve Müslim’de gelen bir rivâyette şöyle denir: “...Ancak, müslüman olmazdan önce Ensâr ve bunlarla birlikte Gassân, Menat için telbiye-de bulunurlar, Safa ile Merve arasında tavaftan çekinirlerdi. Bu davranış onlara ecdad yâdigarı bir âdet idi. Menat için ihrama giren Safa ile Merve arasında tavaf yapmazdı. Müslüman olunca bu hususta Hz. Peygamber (aleyhissalâtu ves-selâm)’e sordular. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk “Safâ ve Merve Allah’ın şeâirindendir...” ayetini indirdi”.

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivâyet Safa ile Merve arasındaki sa’y’in Hacc farızasındaki yeri nedir? Bunu tesbitte mühim bir mevki işgal eder. Çünkü bu mesele oldukça farklı yorumlara mahal olmuş münâkaşalı bir mevzudur.

Safâ ve Merve Kabe-i Muazzama’nın hemen yanında iki tepeciktir. Hacc ve Umre sırasında ikisi arasında sa’y yapılır.

Müşellel, deniz cihetinde bir tepe olup, ondan Kudeyd’e inilir. Kudeyd ise Mekke-Medine arasında suyu bol bir köydür (Karye).

Şeâir: Alâmet, nişâne mânasına gelen şaire’nin cem’idir, Cühemî, Şeâir’i: Hacc’-la ilgili ameller ve Allah’a itaat için alem kılınan herşey” diye tarif etmiştir.

Yukarıdaki rivâyetin zâhirinden anlaşıldığına göre, câhiliye devrinde Safa ile Merve arasında sa’y etmeyip, Menât putunu tavafla yetinme söz konusudur. Meseleyi İbnu Hacer’in kaydettiği şu rivâyet daha açık hale getirmektedir: “Amr İbnu Lühey, Kudeyd’e yakın deniz sahiline Menât putunu dikti. Ezd ve Gassân kabîleleri, Ka’beye hacc yaptıkları zaman, onu da tavaf ve ta’zîm ediyorlardı. Şöyle ki: Ka’be’yi tavaf edip, Arafat vakfesinden ayrılıp Minâ’daki menâsikden fâriğ olunca oradan doğru Menât’a gidip onu tavaf ediyorlar ve telbiyede bulunuyorlardı. Menât’ı telbiye edenler artık bir daha dönüp de Safa-Merve arasında tavaf etmiyorlardı”. Rivâyette, Menât’ı benimseyip bu merasime uyanlar arasında Evs ve Hazrec’in yani Ensâr’ın da yer aldığı belirtilir.

Bu mevzuyu aydınlatan farklı bir rivâyet daha var. Onu da kaydetmekte fayda görüyoruz. Şa’bî’den sahîh senetle geldiği belirtilen rivâyete göre: “Safâ te-

pesinde Isâf adında, Merve tepesinde de Nâile adında birer put vardı. Cahiliye halkı bu iki put arasında sa'y yapıyorlardı. İslâm gelince, putlar kırıldı. Müslümanlar, Safâ ve Merve arasında bu putlar sebebiyle cahiliye halkı sa'y ediyordu diyerek o sa'yı terkederler. Bunun üzerine, yukarıdaki âyet inerek Safâ ve Merve'nin Allah'ın şeâirinden olduğunu ilân eder.

Bu putlarla ilgili mütemmim şu bilgi de verilir: "Ehl-i Kitâb'ın zu'munca, bu iki put, aslında iki insandır, Ka'be'nin içinde zinada bulundukları için Allah onları ceza olarak taşâ çevirmiştir. Bunlar ibret olsun diye Safa ve Merve tepelelerine dikilmiştir. Aradan uzun zaman geçince, halk asıllarını unutarak, bunlara ta'zim ve tapınmaya başladılar.

Mesele üzerine gelen rivâyetlerin farklılıklarından hareket eden İbnu Hacer, Ensâr'ın iki grub olabileceği ihtimali üzerinde durur: Safa-Merve arasını cahiliye devrinde sa'y etmeye devam edenler ve terkedenler. İslâm gelince her iki takım da tevakkuf eder.

Cahiliye devri Araplarında câri olan hacc menâsıkını, esâs itibarıyla İslâm'ı kabul etmiş olması hasebiyle müslümanlar, cahiliye haccından ayrılması gerekli hususları sormuşlardır. Şu halde buradaki soru, Safa ile Merve arasındaki -ve en azından Ensâr'ın bir kısmı tarafından yapılmayan- tavaf üzerinedir.

İşte bu soru üzerine nazil olan âyet Safa ile Merve'yi Allah'ın şeâiri olarak ilân ediyor. Urve İbnu Zübeyr, âyetin zâhiri üslûbundan Hacc ve Umre sırasında bu iki tepenin tavaf edilmesinin ihtiyârî olduğu, dileyenin terk edebileceği mânasını çıkararak, görüşünü Hz. Aîşe (radiyallahu anhâ)'ye arz ediyor.

Hz. Aîşe, meselenin iç yüzünü, âyetin iniş sebebini anlatarak, Urve'nin yanlış olduğunu belirtiyor.

Fukâha Safâ ve Merve'nin tavafı husûsunda bâzı ihtilâfta bulunmuştur. Cumhur denen çoğunluk "Bu rükündür, onsuz hacc tamam olmaz" demiştir. Ebu Hanîfe'den "Vâcibdir, terk edilirse kurban kesilmesi gerekir" dediği rivâyet edilmiştir. Süfîyân-ı Sevrî: "Kasden değil unutarak terk edene kurban gerekir" demiştir. Atâ da bu görüştedir, ancak onun: "Sünnettir, terki hâlinde hiçbir şey gerekmez" dediği de rivâyet edilmiştir. Mevzû üzerine başkaca görüşler beyan edenler olmuşsa da bu sa'y'in "farz" olduğunu söyleyen âlim çıkmamıştır.

Şu halde özetlemek gerekirse Safa-Merve arasındaki sa'y'in hükmü hakkında üç esas görüşten bahsedilebilir:

- 1- Rükündür. İbnu Hacer, “bu, cumhurun görüşü” der.
- 2- Vâcib’tir. Bu Hanefîlerin görüşüdür.
- 3- Sünnet’tir, İbnu Abbâs, İbnu Sîrîn, Mücâhid, ve bir kavlinde Ahmed İbnu Hanbel’in görüşüdür.

١٥٨- ١٨- وعن مجاهد قال: سمعت ابن عباس رضي الله عنهما يقول: [كان في بني إسرائيل القصاص ولم تكن فيهم الدية فقال الله تعالى لهذه الأمة كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ. فَاَلْعَفْوُ: أَنْ يَقْبَلَ الرَّجُلُ الدِّيَةَ فِي الْعَمْدِ. وَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ أَنْ يَطْلُبَ هَذَا بِالْمَعْرُوفِ وَيُوَدِّيَ هَذَا بِإِحْسَانٍ، ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ، مِمَّا كُتِبَ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ «فَمَنْ اعْتَدَى بِعَدْوٍ ذَلِكَ» قُتِلَ بَعْدَ قَبُولِ الدِّيَةِ]. أخرجه البخاري والنسائي.

18. (458)- Mücâhid İbnu Abbâs (radıyallahu anhumâ)’tan rivâyet ettiğine göre şunu anlatmıştır: “Benî İsrail’de kısas vardı, fakat diyet yoktu. Cenâb-ı Hakk Muhammed ümmetine şöyle buyurdu: “Öldürülenler hususunda size kısas farz kılınmıştır. Hür hür ile, köle köle ile, kadın kadın ile kısas edilir. Öldüren, ölenin kardeşi tarafından affedilmişse, kendisine örfe uymak ve affedene güzellikle (diyet) ödemek gerekir” (Bakara 178). Buradaki “afv”dan maksad, âmden öldürmelerde kişinin diyet almayı kabûl etmesidir. “Örfe uymak ve affedene güzellikle ödemek”e gelince, bundan maksad (mağdur tarafın) örfe uygun miktarda bir diyet istemesi, öbürünün de bunu güzellikle ödemesidir. Âyetin devamındaki: “Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve bir rahmettir” ibâresi de, sizden öncekilere farz kılınarlarda olmayan bir hafifletme” demektir, (çünkü onlara diyet imkânı tanınmamıştı). Âyetin son kısmı olan “Bundan sonra tecavüzde bulunana elim azab vardır” ibaresinden diyet almayı kabûl etmesine rağmen (kan dâvası güderek) kâtili öldüren kimse kastedilmektedir”. Buhârî, Tefsir, Bakara 2, 23; Diyât 8; Nesâî, Kasâme 27, (8, 36-37).

AÇIKLAMA:

İslâm dîni, öldürme, yaralama, bir uzvun kesilmesi gibi, kişinin şahsına karşı işlenen cinayetlerin cezalandırılmasında *kıyası* esas yapmıştır. Bu, İsrailoğullarında da vardır. Ayet, bu ümmete -bir hafifletme olarak- *diyetin* de teşri edildiğini haber vermektedir.

1- *Kıyas*: Lügat olarak müsâvat mânâsına gelir, bir şeyin izini tâkip etmek, onun mislini getirmek demektir. Istilah olarak cürüm ile ceza arasında mümâselet esas olduğundan, cezanın cürüm cinsinden verilmesi maksadıyla beyan edilen ceza-yı mahsûsa kıyas denir. Kıyas şer'an katili maktûl mukabilinde öldürmek veya mecrûh veya maktu (kesilmiş) olan bir uzuv mukabilinde cârih (yaralayan) ile kâtî'nin (keseenin) ona mümâsil olan uzvunu cerh veya kat etmektir.

2- *Diyet*: Cinâyet sebebiyle, cinâyete mâruz kalan kimseye veya onun vârislerine -bir nevi tazminat mahiyetinde olarak- ödenmesi gereken maldır.

3- Ayetin anlaşılmasında ulema ihtilaf etmiştir: Cumhur, kıyasta, cezânın kâmil olması için *tekâfü*'ü şart koşturmuştur. Yani âyet "*hür, hür ile; köle, köle ile; kadın, kadın ile kıyas edilir*" buyurmaktadır. Şu halde bu tâdatta kıyas için her iki tarafın eşitliği anlaşılmaktadır. Hür kimse köleye, kadın erkeğe veya köle hür kimseye, erkek kadına karşı cinâyet işlerse kıyas tam olarak yapılacak mı, yapılmayacak mı? sorusu çıkmaktadır.

İşte cumhur, bu soruya "*cezânın tam olarak tatbik edilmesi, yani kıyasın uygulanması için her iki taraf-âyetle sayıldığı şekilde- eşit olmalı*" diye cevap vermiştir.

Kûfeliler (Hanefîler), cinayeti işleyen hür de olsa, köle sebebiyle kıyas edilir; Müslim, kâfir olan zımmî sebebiyle kıyas edilir der ve delîl olarak "*Orada, onlara cana can yazdık*" (Mâide 45) âyetini esas alırlar.

Şâfiiler: "*Bu ayet önceki şeriatlarla ilgili bir haberdir, onların şeriatı bizi bağlamaz*" demiştir.

4- Fıkıh kitaplarında pekçok teferruatın açıklandığı bu ayetten çıkarılan bir mânaya göre: Şahsa karşı işlenen cinâyetlerde kıyas yapılabilenlerde *kıyas* esastır: Bir kolun, parmağın, kulağın koparılması, gözün çıkarılması gibi. Ancak derince yara açmak, kemik kırmak misâlinde olduğu gibi, eşit şekilde cezâlandırılması zorluk arzeden durumlarda kıyasa gidilemez.

5- Kısastan maksad İslâm'ın kısas hükmüne zamanımızda dil uzatanlara rastlanmaktadır. Halbuki, İslâm, kısası adâletin hakkıyla yerine gelmesi için teşri etmiştir. Tecâvüz edilen, telef edilen bir hakkın gereği olarak, hayat hakkının korunması maksadıyla kısas emredilmiştir. Nitekim kısası emreden âyet-i kerîme: “Kısasta sizin için hayat var ey akıl sâhipleri!” buyurulmaktadır. Günümüzde, beynelmîl seviyede gittikçe şiddetini artıran anarşi hareketleri karşısında kısas üzerine insanlığın iyice düşünmesi gerekmektedir. Zira, işlenen cinâyete misliyle ceza takdir edilmeyip, hafifletme cihetine gidildikçe cezanın caydırıcılık yönü kalmamaktadır. 19. asrın sonlarında Fransa'da iyice tırmanan anarşiyi, Fransız hükûmeti şiddet kanunlarıyla durdurabilmiştir. Anarşistler tarafından “câni kanunlar” denen bu şiddet kanunları öylesine müessir olur ki, çıktığı andan itibaren anarşi zımk diye derhal durur. O kadar ki, kanunların tatbikini gerektiren tek bir vak'a meydana gelmez.

Bu durum ister istemez, İslâm Dîni'nin had cezaları ile alakalı esprisini hatırlatmayı ve bilhassa kısas üzerinde durmamızı gerektirmektedir. İnsan fitratını en iyi bilen onun yaratıcısıdır. Öyle ise o fitrata en uygun kanun O'nun kanunudur. Beşerî heva ile konacak kanunlar fitrata uymadığı için, beklenen netîceyi te'mîn etmiyecektir.

CEZÂDAN MAKSAD:

Her şeyden önce, fukahaya göre, ceza vermekten maksad “beşerin hâlini ıslâh ve insanları fenâlıklara karşı korumaktır”. Hadd cezâları için de bunlara yakın üç gâye zikredilmiştir: “Emniyetin muhâfazası, nizâmın tesbîti, ahlâkın korunması”.

Bu sebeple her bir cezâdan başlıca iki gâye güdülür:

- 1- Mücrimin te'dîbi,
- 2- Diğer insanların zecri (yâni aynı cürmü işlemekten caydırılması, ürkütülmesi ve korkutulması).

Bu gâye ile, insanların hakkına temâs eden cürümlerin caydırıcılık (zecz) yönüne bilhassa ehemmiyet verilmiştir. “İslâm dini hadd ile alâkalı cürümlerde, cem'îyyeti cürümden korumaya yönelmiş, mücrimin durumunu tamâmen ihmâl etmiştir. Bundandır ki, cezâda şiddetli davranır ve cezâları sınırlayarak, ne kadıya, ne de veliyyü'l-emr'e cezâ üzerinde (azaltma, çoğaltma, değiştirme gibi) hiçbir salâhiyet tanımaz.

Hadd cezâlarında şiddetli davranmasının sebebine gelince, bu cürümler ağır sınıfa girmeleri sebebiyle bunlarda gevşeklik, kesinlikle ahlâkın bozulmasına, cem'-iyyetin fesâda, nizâmın kargaşaya düşmesine ve cürümlerin artmasına sebep olur. Bunlarda şiddet göstermekle ahlâkın devâmı, emniyyet ve nizâmın muhâfazası, bir başka tâbirle cem'iyyetin maslahatı düşünülmüştür.

MÜCRİMİN PSİKOLOJİSİ:

Mücrimi öldürmeye ve yaralamaya iten âmil, umûmiyyetle, beka kaygusu ve galebe çalma sevgisidir. Öyle ise, mücrim bilirse ki, öldürdüğü avından sonra, kendisine hayatta kalma hakkı tanınmayacaktır, o zaman, avını hayatta bırakmak suretiyle kendine hayat imkânı tanır. Eğer bilirse ki, bugün birine galebe çaldığı takdirde, yarın mutlaka kendisi mağlûb edilecektir, bir suç işleyerek avına galebe çalmadan vazgeçer.

Kısacası, cezâdan maksad, evleviyetle âlemin nizâmını te'mîn olunca tecziye işinin şu vasıfları taşıması gerekir:

- 1- Cezâ, mücrimi te'dîb edici olduğu gibi, başkalarını da cürüm işlemekten men edici mâhiyette olmalıdır. Nitekim bâzı fakihler cezâyı “*fiilden önce men edici, fiilden sonra da zecredici*” olarak tavsîf etmiştir.
- 2- Cezânın sınırı cemâatin ihtiyaç ve maslahatına bağlıdır. Eğer cemâatin menfaati, cezâda şiddeti gerektiriyorsa ceza şiddetli, tahfifi gerektiriyorsa cezâ hafif olur. Cemâatin ihtiyâcından fazla veya az cezâ vermek doğru değildir.
- 3- Mücrimin şerrinden cemâati korumak için onun cemâatten çıkarılması veya hapsedilmesi gerekiyorsa, onun öldürülmesi veya hapsedilmesi şarttır.
- 4- Ferdin ıslâhı ve cemâatin himâyesine götüren her cezâ meşrû bir cezâdır, bu mevzûda muayyen bâzı cezâlarla yetinip onlar dışına çıkmamak doğru değildir.
- 5- Mücrimi te'dîbten maksad, ondan intikâm almak değildir.

AFVIN HİKMETİ:

Cezânın asıl hedefi, intikam almak olmayıp, cem'iyyetin nizâmını sağlamak, anarşiyi önlemek olunca, bu hedefe afla varmanın imkânı hâlinde, İslâmiyet onu da tecvîz etmiştir. Yol kesme fazîhasına teşebbüs ettikten sonra pişmanlık duyanları kurtarma hikmetinden başka “*emsallerini tevbe-kâr olarak ıslâh-ı hâl kesbetmelerine sâik olma*” hikmeti de mevcûd olan bu afla, bir kısım kabiliyyetle-

rin cem'iyete kazandırılması ve cezâ korkusuyla işleyeceği müteâkip zararlarından cem'iyeti korumak da Şâri tarafından nazar-ı dikkate alınmış olmalıdır.

CEZAYI DEVLET VERİR

İslâm'ın fitneyi önleyecek müessir tedbirlerinden biri, suçlunun cezalandırılması işini devlete bırakmış olmasıdır. Suç, ferdî hukuka veya âmme hukukuna da taallûk etse, cezâ verme hakkı devlete aittir. Ferdler ihkaak-ı hakda bulunamazlar.

Esâsen bir suçluya cezânın verilmesi birkaç safhadan geçer: a) Suçun sübûtu-
nun tahkîki, b) Suça muvâfık hükmün verilmesi, c) Cezânın infâzı.

İslâm dini, bu işleri resmen tâyin edilmiş kaadî ile, veliyyü'l-emr veya nâibi-ne bırakır. Bir kısım ağır suçlar vardır ki, bunlara verilecek cezânın şekil ve miktarı nasslarla belirlenmiştir ki onlara hudûd denir. Devlet reisi veya hâkim bu cezâları azaltıp çoğaltamaz, birbirleriyle tebdîl edemez. Sâdece kısas ve diyet cezâlarında mağdûrun veya velisinin afv hakkı vardır.

Hadd cezâsına giren fiillerin tecziyesini mağdûr talep etse de, etmese de fark etmez, devletçe te'dîbi şarttır.

Cezânın devlet reisi veya nâibi tarafından icrâ edilmesi gereğinde bütün fakihler müttefiktirler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ve Hulefâ-i Râşîdîn devrinde onların izni olmadan hadd tatbîk edilmemiştir.

Şöyle bir suâl akla gelebilir: Kısas ve diyet icrâsını mağdûr veya mağdûrun velîsi de icra edebilir. Şâyet bu ruhsata dayanarak mağdûr, cânîye kısas yapsa, meselâ A şahsı, B şahsının kolunu kopardı ise, B şahsı, kaadînin hükmünden önce davranarak kısas olarak A şahsının kolunu kesse durum ne olur?

Bu durumda B şahsı, kendisine karşı işlenen suçun sübûtu hâlinde "kol kesme suçunu" işlemekle suçlanamaz ise de -zira hakkı olan bir şeyi yapmış oluyor- "aceleciliği ve hakkını münâsib olan vakit girmeden önce aldığı ve kısasla alâkalı icraatı yapmakla vazifeli olan devlet makamlarını dinlememiş olduğu için ta'zir cezâsı ile cezalandırılır."

Eğer, hâkimin, suçlu hakkında "kısas edilmelidir" diye hükmü vâki olmazdan önce, kısâsa tevessül eden kimse suçu isbât edemez ise, yani iddiâ edilen suç sübût bulmazsa kısas yapan kimse o fiilinden dolayı mücrim olarak muhâkeme edilir. Meselâ A şahsı, "oğlumu öldürdü" iddiasıyla B şahsını öldürse, bilâhare yapılan tahkîkte, B şahsının bu cinâyeti işlediği objektif deliller muvâ-

cehesinde tam bir kesinlik kazanmasa, A şahsı “âmden katl” suçuyla cezâlandırılır”. Gerek birinci misâlde ve gerekse ikinci misâlde zikredilen kol koparma ve oğlunu öldürme iddiaları, aslında pekâlâ iftira olabilir. Kol kazâen kopmuştur veya oğlu kazâen ölmüştür de, bu fırsatı değerlendirmek isteyen kazâzede ortadaki kazaya cürüm rengi vererek, düşmanından intikam alma peşindedir. İşte bu çeşit durumların ortaya çıkmaması için, İslâm dini, suçun tesbîtinde hüküm verme işini kaadîye bırakmıştır.

Aynı kaide mürted hakkında da câridir. “Veliyyü’l-emrin müsâadesi olmaksızın, böyle bir harekette bulunmuş olan şahsa (yâni mürted, öldüren kimseye) te’dîb-i şer’î lâzım gelir”.

Keza yol kesenier hakkında da durum aynıdır. Onları cezâlandırma işi veliyyü’l-emr veya nâibine âittir. Ne yolu kesilmiş olan, ne de maktullerin velîleri, suçluları cezâlandıramaz. Hatta denir ki: “Yolkesicilik töhmetiyle mahpus bulunan bir şahsı kendisine isnâd edilen cürüm daha sâbit olmadan (maktûlün velisi dışında) bir kimse âmden öldürse, bu kimse hakkında kısas lâzım gelir, velev ki, bilahare o cürüm beyyine ile sâbit olsun. Çünkü hâkim tarafından deminin hüline (öldürülmesine) hükmedilmedikçe, o şahsın ismeti, hürriyyet-i hayâtîyyesi mücerred töhmet ile mürtefi’ olmaz (ortadan kalkmaz)”.

İslâm’ın bu prensibi, yâni cezâyı verme işini devlete bırakmak prensibi, cem’iyyette vukûu muhtemel pek çok su’-i istimalleri ve bunlardan teselsül edecek fitneleri kökten keser. Halk mahkemesi, kan dâvası, fezâhet ve rezâletleri hakikî mü’minler arasında bu sebeple olamaz.

Hiz. Peygamberden Bir Misâl:

Cezânın devlet tarafından verilmesi gereğini ifâde etme zımında, Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in sünnetinden zinâ ile alâkalı bir vak’a gerçekten iknâ edicidir.

İbnu Abbâs’tan gelen rivâyete göre, “Namuslu ve hür kadınlara (zinâ isnâdiyla) iftirâ eden, sonra (bu babda) dört şâhid getirmeyen kimseler(in her birine) de seksen değnek vurun... Onların ebedî şâhidliklerini kabûl etmeyin. Onlar fâsıkların tâ kendileridir” (Nûr 4), meâlindeki âyet geldiği zaman, Ashâb’tan kiskançlığı ile meşhur Sa’d İbnu Ubâde, “Ayet böyle mi? yâni, ben hâin kadının dizlerine yabancı bir erkeği çökmüş olarak yakalayacağım da, dört şâhid getirin-

ceye kadar onu hiç rahatsız etmeyeceğim, hiç kıymıdatmayacağım öyle mi? Hayır, Allah'a kasem olsun, ben dört şahid getirinceye kadar o hâcetini görür (gider). Şâyet karımın yanında bir erkek göreceğim hiç aman vermeden, önce kılıcımın keskin ağzı ile vurur tepelerim" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) cemâatte bulunanlara: "Sa'd'ın bu kıskançlığına şaşıyor musunuz? Emîn olunuz ki, ben ondan daha kıskancım. Allah da muhakkak ki benden ziyâde kıskançtır. Bu sebebledir ki, kullarına (gizli ve açık her çeşidiyle) fevâhîşi (yâni çirkin söz ve uygunsuz fiilleri) yasakladı. [...Tevbe ve pişmanlıktan Allah kadar hoşlanan bir başkası da yoktur. Bu sebeple ateşle korkutan, cennetle müjdeleyen (elçiler, peygamber)ler gönderdi]" der.

Hiz. Sa'd bunun üzerine, "Ey Allah'ın Resûlü, bu (söylediğiniz) haktır ve Rabb-ı Teâlâ'nın indinden gelmiştir, fakat ben (ilk defa duyunca işte böyle bir) tuhaf oldum" der.

Bu hadîste Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Sa'd İbnu Ubâde'ye, sanki şöyle demek istediği ifâde edilmiştir: "Allah senden daha kıskanç olduğu halde özür beyânını (tevbe ve pişmanlık) seviyor ve ancak hüccet ortaya çıktık-tan sonra muâheze ediyor, o hâlde sana ne oluyor da bu hâlde öldürmeye teves-sül ediyorsun?"

İmam Şâfiî, bu rivâyete dayanarak, karısıyla zinâ ederken yakaladığı kimseyi öldüren kocayı, delille isbatlayamadığı takdîrde ölümüne mahkûm eder.

Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in suç, objektif delillerle sübût bulmadıkça, vicdânî kanaatiyle cezâ vermediğini şu rivâyetten daha vâzih olarak an-larız: İbnu Mâce'de kaydedilen -ki kısmen Buhârî de almıştır - bir rivâyette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle der: "Eğer ben bir kimseyi delilsiz olarak recmetseydim falanca kadını recmederdim. Zira hakkındaki şüph-e-yi, sözleri, dış görünüşü ve yanına giren kimse(ler) te'yid etmektedir".

Nevevî'ye göre "burada, üzerine delil gösterilemeyen, kadın tarafından da itiraf edilmeyen, buna rağmen pek çok kimsenin işitmiş bulunduğu bir kötülük, kadın-dan zuhûr ettiği şü'yû' bulan bir kötülük kastedilmektedir. Bu rivâyet de ifâde ediyor ki, bir fenâlık haberinin yaygınlaşmasına dayanarak hadd tatbîk edilmez, mutlaka delil aranır".

Hiz. Ömer'den Bir Misal:

İbnu Abbâs'tan gelen bir rivâyete göre, adamın biri fuhuş ithâmında bulunduğu

câriyesini ateşin üzerine oturarak fercini yakar. Hâdiseyi duyan Hz. Ömer (radiyallahu anh) adamı çağırarak sığaya çeker:

— Fuhuş yaptığını bizzat gördün mü?

— Hayır!

— Pekâlâ, kendisi itiraf etti mi?

— Hayır!

Hz. Ömer adamı döver ve şunu söyler: “Eğer Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in: “Efendiye kölesi sebebiyle kısas yapılmaz” dediğini işitmeseydim sana kısas uygular (seni aynı şekilde yakar)dım der.

459 ۱۹- وعن عطاء. [أَنَّ سَمْعَ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقْرَأُ «وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةً طَعَامُ مِسْكِينٍ» قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لَيْسَتْ بِمَنْسُوحَةٍ هِيَ لِلشَّيْخِ الْكَبِيرِ وَالْمَرْأَةِ الْكَبِيرَةِ لَا يَسْتَطِيعَانِ أَنْ يَصُومَا فَيُطْعَمَانِ مَكَانَ كُلِّ يَوْمٍ مِسْكِينًا]. أخرجه البخارى، وهذا لفظه، وأبو داود والنسائي.

19. (459)- Ata'nın anlattığına göre, İbnu Abbâs (radiyallahu anh) şu âyeti okurken dinlemiştir: “Oruca dayanamayanlar, bir düşkünün doyuracak kadar fidye verir” (Bakara 184). İbnu Abbâs (radiyallahu anh) âyeti okuduktan sonra ilâve etti: “Bu âyet, oruç tutmaya tahammül edemeyen yaşlı erkek ve yaşlı kadın hakkında mensûh değildir. Onlar da her bir günün orucu yerine bir fakir doyururlar”. Buhârî, Tefsir, Bakara 25; Nesâî, Siyâm 63 (4, 190-191); Ebû Dâvud, Savm 3, (2318), Siyâm 2, (2316). (Açıklaması 463 numaralı hadîsin sonundadır).

460 ۲۰- وزاد أبو داود رحمه الله. قال: [«وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةً طَعَامُ مِسْكِينٍ» فَكَانَ مَنْ شَاءَ مِنْهُمْ أَنْ يَفْتَدِيَ بِطَعَامٍ مِسْكِينٍ افْتَدَى بِهِ وَتَمَّ لَهُ صَوْمُهُ. فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى «فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ» ثُمَّ قَالَ «فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ»].

20. (460)- Ebu Dâvud merhumun bir rivâyetinde şu ziyâde var: “İbnu Abbas dedi ki: “Oruca dayanamayanlar, bir düşkünü doyuracak kadar fidye verir” (Bakara 184) âyeti şu demektir: “Onlardan kim orucuna mukabil bir fakiri doyuracak kadar fidye vermek isterse fidye verir ve böylece orucunu tutmuş sayılır.” Cenâb-ı Hak buyurmuştur: “Kim (vacib miktardan) daha fazla fidye verirse bu kendisi için daha hayırlı olur. Orucu (yiyip de fidye vermek yerine) bizzat tutmanız daha hayırlıdır” (Bakara 184). Sonra Cenab-ı Hakk şöyle buyurdu: “Sizden kim ramazan ayına ulaşırsa orucu tutsun. Kim de hasta olur veya yolcu bulunursa yediği miktarda başka günlerde oruç tutar.” Ebu Dâvud, Savm 2 (2316). (Açıklaması 463 numaralı hadisin sonundadır).

٢١- وفي أخرى له: [أَنْبِئْتُ لِلْحَبْلَى وَالْمَرْضِعِ، بِغَنَى الْفِدْيَةِ وَالْإِفْطَارِ. وَعَنْ النَّسَائِيِّ قَالَ: يُطِيقُونَهُ يُكَلِّفُونَهُ، فِدْيَةَ طَعَامِ مِسْكِينٍ وَاحِدٍ. فَمَنْ تَطَوَّعَ فَرَادَ عَلَى مِسْكِينٍ آخَرَ لَيْسَتْ بِمَنْسُوحَةٍ، فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ، وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ لَا يُرَخَّصُ فِي هَذَا إِلَّا لِلَّذِي لَا يُطِيقُ الصِّيَامَ أَوْ مَرِيضٍ لَا يُشْفَى].

21. (461)- Yine Ebû Dâvud'un bir başka rivâyetinde şöyle denmektedir: “(Ramazanda orucu yiyip, fidye ödemeye ruhsat veren âyet) hâmile ve emzikli kadınlar için sâbittir, mensuh değildir”.

Nesâî'de rivâyet şöyledir: “Orucu tutmaya dayanamayanlar orucu kendilerine (tahammül edilmez) bir meşakkat addedenler için bir yoksula yetecek kadar fidye gerekir. Ayetin “Kim de hayır düşünerek (bir fakire yetecek miktardan fazlasını) verirse” hükmü mensuh değildir, bu onun için daha hayırlıdır. (Fidye vermektense) oruç tutmanız daha hayırlıdır. Ayetteki ruhsat, oruca takat getiremeyen veya şifâsız hastalığa yakalananlar içindir.” Nesâî, Siyam 63, (4, 190-191). (Açıklaması 463 numaralı hadisin sonundadır).

٢٢- وعن سلمة بن الأكوع رضى الله عنه قال: [لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةُ طَعَامِ مِسْكِينٍ كَانَ مَنْ أَرَادَ أَنْ يُفْطِرَ وَيَفْتَدِيَ حَتَّى نَزَلَتِ الْآيَةُ الَّتِي بَعْدَهَا فَتَسَخَّطَهَا، يَعْنِي فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمْ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ.

22. (462)- *Selemetu'bnü'l-Ekva* (radiyallahu anh) anlatıyor: “**Oruca takat getiremeyenler, bir fakire yetecek kadar fidye vermesi gerekir**” âyeti indiği zaman orucu yiyip fidye verenler vardı. Bu hâl müteâkip âyetin inmesine kadar devam etti. Bu âyet öncekini neshetti. Yâni asıl hükmü şudur: “**Kim ramazan ayında hazır bulunursa orucunu tutsun**”. Buhârî, Tefsir, Bakara 2, 26; Müslim, Sıyam 149 (1145); Ebu Dâvud, Savm 2 (2315); Tirmizî, Savm 75, (798); Nesâî, Sıyâm 63, (4, 190). (Açıklaması 463 numaralı hadîsin sonundadır).

463 ۲۳- وعن ابن عمر رضي الله عنهما. [أَنَّهُ قَرَأَ فِذْيَةَ طَعَامٍ مِسْكِينٍ؛ وَقَالَ: هِيَ مَنَسُوحَةٌ]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ.

23. (463)- *İbnu Ömer* (radiyallahu anhümâ)'den, rivâyete göre oruca gücü yetmeyeninin fidye vermesi gereğini beyan eden âyeti “**fidyetün ta'âmu Mesâkine**” şeklinde (yani fakirlerin yiyeceği kadar fidye)okudu ve bu âyetin mensûh olduğunu söyledi.” Buhârî, Tefsir, Bakara 2, 26.

AÇIKLAMA:

459 numaradan itibaren kaydedilen hadîsler âyetin hükmüyle ilgili rivâyetlerdir. Tefsîr kitaplarında görüleceği üzere, ayet-i kerime âlimlerimiz tarafından ince tahlillere, hatta farklı yorumlara mazhar olmuştur. Teferruata girmeden şu kadarını bilmemiz gerekir:

Kur'ân-ı Kerîm, İslâm'ın bidâyetinde, ilk müslümanları ard arda bir ay oruç tutmaya alıştırmak için suhûletli bir tarza imkân tanımış, oruç tutmakla fidye vermek arasında ferdleri muhayyer bırakmıştır. Başka rivâyetlerin sarâheten bildirdikleri üzere, isteyen oruç tutuyor, isteyen oruca bedel fidye veriyormuş. Ancak, sonradan vahiyle gelen sarâhat bu ruhsatı nesh edip ramazan ayına yetişen herkese orucu farz kılmıştır. Yine de belirtelim ki, nesh mevzuunda ihtilâf mevcuttur. *İbnu Abbâs* (radiyallahu anh) âyetin mensûh olmadığı görüşündedir. Ona göre âyette geçen “**gücü yetmeyenlerden**” murad ihtiyarlardır, erkek olsun, kadın olsun. Bunlar oruç tutamıyorlarsa hergün için bir fakir doyururlar.

Cumhur-u ulemaya (çoğunluk) göre âyet mensuhtur. Mukim ve gücü olanlara oruç farzdır. Oruca gücü yetmeyen ihtiyarlar tutmayabilir, bunlara tutamadıklarını kaza etmek de gerekmez. Bunlar maddî yönden imkanları varsa hergün için bir fakiri doyuracak miktarda fidye verirler. Bunların fidye ödemesi vacib değil-

dir diyen âlimler de vardır. Ancak tatbikatta esas olan, benimsenen görüş fidye vermenin gereğine kâil olan görüştür.

464 - ۲۴ - وعن النعمان بن بشير رضى الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ: الدُّعَاءُ هُوَ الْعِبَادَةُ، وَقَرَأَ وَقَالَ: رَبُّكُمْ اذْعُونِي اسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ]. أخرجه أبو داود والترمذى وصححه.

24. (464) - Nu'mân İbnu Beşîr (radıyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Dua, ibadettir”, sonra şu âyeti okudu: “Rabbiniz: Bana dua edin ki size icâbet edeyim. Bana ibâdet etmeyi büyüklüklerine yediremeyenler varya, alçalmış ve hakir olarak cehenneme gireceklerdir” buyurmuşlardır” (Mü'min 69). Ebu Dâvud, Salât 358, (1479); Tirmizî, Tefsîr 2, (2973, 3244), Daavât 2, (3369); İbnu Mâce, Duâ 1, (3828).

ACIKLAMA;

Dua, talebetmek demektir. İbâdet ise kulluktur, yani zül, alçalma, meskenet gibi mânâlara gelir. Dini mânada ibâdet kulun Rabbinin büyüklüğünü, yüceliğini, kendisinin küçüklük ve hakâretini idrâk etmesidir. Şu halde dua kulluğun bir izharıdır. Dua eden kimse, kulluğunu idrak etmiş demektir. Kendisinin fevkinde, söylediklerini işiten, taleplerine cevap verecek Zât-ı Zülcelâl'in varlığını idrak ederek O'na yönelip ihtiyaçlarını arzetmesi hâlis ibadetten başka birşey olamaz. Âlimler *ibâdet* kelimesinin elif-lâm'la ma'rife kılınması sebebiyle mânâyı “dua, ibadetten başka birşey değildir” diye hasr'a hamletmişlerdir. Maamafih, bunu “Dua, ibâdetin en büyüğüdür” diye te'vil eden de olmuştur. Bir başka hadîste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): الدُّعَاءُ مُخُّ الْعِبَادَةِ “Duâ ibâdet'in özü ve iliğidir” buyurur. Bir başka hadîste ise: الدعاء مفتاح الرحمة “Dua, Allah'ın rahmet kapısını açan anahtar” buyurmuştur.

Ayet-i kerîme, tekebbürle kulluktan kaçınan kimseleri tehdîd etmektedir. Kul, bir ihtiyacı için değil, kulluğunu izhâr için Rabbine dua etmek zorundadır. Talebedecek hiçbir ihtiyacı olmasa bile tevbe ve istiğfarda bulunmak, ebedî kurtuluş talebetmek, sıhhatinin devamını istemek, diğer mü'minlere, geçmişlerine mağfi-ret ve hayır talebetmek gibi maksadlarla da olsa Rabbine dua etmekle mükellef-

tir. Zira âyet-i kerimede: “Duanız olmasaydı Allah yanında hiçbir kıymetiniz olmazdı” meâlinde قُلْ مَا يَعْبُوكُمْ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ Furkân 77) buyurmuştur.

۴۵- وزاد رُزِين [فَقَالَ أَصْحَابُهُ: أَقْرَبُ رَبَّنَا فَتُجَابِيهِ أَمْ بَعِيدُ فَتُجَابِيهِ؟ فَتَزَلَّتْ وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِي إِذَا دَعَانِ] الآية.

25. (465) - Rezîn şu ilâve rivâyeti kaydetti: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesse-lâm)’ın Ashâbı (radıyallahu anhüm ecmaîn) sordular: Rabbimiz yakın mıdır, biz ona hafif sesle hitabedelim, uzaksa yüksek sesle taleblerimizi söyleyelim?” Bunun üzerine şu âyet indi: “Kullarım sana benden sorarlarsa, (söyle ki) ben yakınım. Dua edenin duasına, bana dua ettiği takdirde icâbet ederim” (Bakara 186).

(Cami’u’l-Usûl’de bu rivâyet öncekinin devamıdır).

AÇIKLAMA:

Duanın mühim âdâbından biri sükûnetle yapılmasıdır. İslâm’ın bidâyetlerinde sorulduğu anlaşılan yukarıdaki sual, henüz tevhit akidesinin yeterince yerleşmediği bir duruma işâret eder. Allah semî yani işiticidir. Bu işitme bizdeki gibi kulakla işitme değildir. Hiç dille telâffuz edilmeyen kalbin hâtıralarını da işitir. Öyle ise, dua yaparken bağırıp çağırmak, hele başkasını rahatsız edecek şekilde sesli yapmak gereksizdir. Bu mühim bir husûs ki, âyet nâzil olmuştur.

Sâdıku’l-Va’d olan Rabbimizin âyet-i kerîmenin sonunda “Dua edenin duasına, bana dua ettiği takdirde icâbet ederim” diye garanti vermesi fevkalâde bir müjdedir. Her duaya icâbet, kullar için büyük bir mazhariyettir. Ancak, kul, bunu her istediğinin, istediği şekilde yerine getirilmesi şeklinde anlayarak, dualarının neticesini göremediğini söyleyebilir.

Bu hususu Bediuzzaman hazretleri şöyle açıklar: “Dua-yı kavli-i ihtiyârînin makbuliyeti, iki cihettedir. Ya aynı matlubu ile makbûl olur veyahud daha evlâsı verilir.

Mesela: Birisi kendine bir erkek evlad ister. Cenâb-ı Hak, Hz. Meryem gibi bir kız evladını veriyor. “Duası kabul olunmadı” denilmez. “Daha evlâ bir surette kabûl edildi” denilir. Hem bazan kendi dünyasının saadeti için dua eder. Duası âhiret için kabul olunur. “Duası reddedildi” denilmez. Belki, daha enfa’

(faydalı) bir surette kabûl edildi” denilir. Ve hâkeza... Madem Cenâb-ı Hakk hakîmdir; biz ondan isteriz, o da bize cevap verir. Fakat hikmetine göre bizimle muamele eder. Hasta, tabibin hikmetini ittiham etmemeli. Hasta bal ister; tabîb-i hâzık sıtması için sulfata verir. “Tabib beni dinlemedi” denilmez. Belki ah ü fizârını dinledi, işitti, cevap da verdi; maksudunun iyisini yerine getirdi”.

466 ۲۶- وعن البراء بن عازب رضى الله عنه قال: [لَمَّا نَزَلَ صَوْمُ رَمَضَانَ كَانُوا لَا يَقْرُبُونَ النِّسَاءَ رَمَضَانَ كُلَّهُ، وَكَانَ رِجَالٌ يُحَوِّثُونَ أَنْفُسَهُمْ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ] الآية. أخرجه البخارى.

26. (466)- Berâ İbnu Azib (radiyallahu anh) anlatıyor: “Ramazan orucu farz kılındığı vakit, müslümanlar ay boyu kadınlarına temas etmezlerdi. Bazı kimse-ler bu meselede nefislerine itimad edemiyorlardı. Bunun üzerine şu meâldeki âyet nâzil oldu: “...Allah nefsinize güvenemeyeceğinizi biliyordu. Bu sebeple tevbenizi kabul edip sizi affetti. Artık onlara yaklaşabilirsiniz... (Bakara 187). Buhârî, Tefsir, Bakara 2, 27.

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivâyetten anlaşıldığı üzere, İslâm’ın bidâyetinde, Ramazan ayı boyunca kadınlara temas yasaktı. Bazı rivâyetlere göre de, bu yasak uyuduktan sonraya aitti ve yiyip içmeye de şâmil- di. Yani uyuduktan sonra kalkıp -şimdi sahur yemeği dediğimiz- yemeği yemek helâl değildi. Müteakip hadîste de görüleceği üzere bazı hâdiseler üzerine, nâzil olan ayetler hem geceleri yiyip içmeyi hem de temâsı helâl kılmıştır. Yukarıdaki âyetin nüzûl sebebiyle ilgili bir rivâyete göre, Ramazan gecelerinden birinde geç vakte kadar Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın yanında kaldıktan sonra evine dönen Hz. Ömer (radiyallahu anh), henüz uyumamış olduğu için zevcesiyle mukârenet arzu eder. Ancak hanımı: “Ben uyudum” diyerek itiraz ederse de Hz. Ömer (radiyallahu anh): “Ben uyumadım” der ve mukârenetde bulunur. Ka’b İbnu Mâlik de aynı davranışa düşer. Ertesi gün durum Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a arz edilir. Bunun üzerine rivâyette meâli kaydedilmiş olan âyet nâzil olur.

467- ۲۷- وفي رواية له ولأبي داود و الترمذی [كان أصحاب مُحَمَّد ﷺ إذا كان الرجل صائماً فَحَضَرَ الإفطارَ فَنَامَ قَبْلَ أَنْ يُفْطِرَ لَمْ يَأْكُلْ لَيْلَتَهُ وَلَا يَوْمَهُ حَتَّى يُنْسِيَ، وَإِنَّ قَيْسَ بْنَ صِرْمَةَ الْأَنْصَارِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَانَ صَائِماً فَلَمَّا حَضَرَ الإفطارَ أَتَى امْرَأَتَهُ فَقَالَ: أَعِنْدَكُمْ طَعَامٌ؟ قَالَتْ: لَا. وَلَكِنْ أَنْطَلِقُ فَاطْلُبْ لَكَ، وَكَانَ يَوْمَهُ يَعْمَلُ فَعَلَبَتْهُ عَيْنُهُ: فَجَاءَتْ امْرَأَتُهُ. فَلَمَّا رَأَتْهُ قَالَتْ: خَبِيَّةٌ لَكَ. فَلَمَّا انْصَفَ النَّهَارُ غَشِيَ عَلَيْهِ فَذَكَرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: أَحِلْ لَكُمْ لَيْلَةَ الصَّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ فَفَرَحُوا بِهَا فَرَحاً شَدِيداً فَنَزَلَتْ: وَكُلُوا وَاشْرَبُوا. وَعِنْدَ أَبِي دَاوُدَ أَنَّ اسْمَ الرَّجُلِ صِرْمَةُ بْنُ قَيْسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ. وَعِنْدَ النَّسَائِيِّ إِنَّ أَحَدَهُمْ كَانَ إِذَا نَامَ قَبْلَ أَنْ يَتَعَشَّى لَمْ يَحِلَّ لَهُ أَنْ يَأْكُلَ شَيْئاً وَلَا يَشْرَبَ لَيْلَتَهُ وَيَوْمَهُ مِنَ الْعَدِ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ حَتَّى نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ، وَقَالَ: نَزَلَتْ فِي قَيْسِ بْنِ عَمْرٍِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ].

27. (467)- Buhârî, Ebu Dâvud ve Tirmizî'nin bir rivâyetinde de şöyle gelmiştir: "Ashâb-ı Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in (başlangıçta) durumu şöyleydi: Bir kimse oruçlu iken, iftar vakti gelince, iftarını açmadan uyuyacak olsa, artık o gece yemediği gibi ertesi günü de yiyemez, o günün akşamına kadar beklerdi. Kays İbnu Sırma el-Ensârî (radiyallahu anh) oruçlu olduğu bir günde iftar vakti girince hanımına gelerek yiyecek birşey olup olmadığını sordu. Kadın: "Hayır, yok!" ancak bekle, sana yiyecek arıyayım" dedi. Kays, gün boyu çalışan birisiydi, beklerken uyuyakaldı. Hanımı gelince baktı ki uyuyor: "Eyvah mahrum kaldın, yiyemiyeceksin" diye eseflendi.

Ertesi gün, öğleye doğru Kays (radiyallahu anh) açlıktan baygın düştü. Durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a anlattılar. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: "Oruç tuttuğunuz günlerin gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı..." (Bakara 187). Buna müslümanlar fevkâlade sevindiler. Arkadan, "Tan

yerinde beyaz iplik, siyah iplikten sizce ayırdedilinceye kadar yiyin için...” ayeti nâzil oldu.”

Âyetin nüzûlüne sebep olan zâtın ismi Ebu Dâvud'da Sırma İbnu Kays (radı-yallahu anh)'dır. Nesâî'de ise rivâyet şöyledir: “Ashab'tan biri akşam yemeğinden önce uyursa, artık o gece ve ertesi gün güneş batıncaya kadar bir şey yiyip içmesi ona helal olmazdı. Bu durum şu âyet nâzil olunca kadar devam etti: “Tan yerinde beyaz iplik siyah iplikten, sizce ayırdedilinceye kadar yiyin, için”. Râvî der ki: “Bu âyet, Kays İbnu Amr hakkında nâzil olmuştur”. Buhârî, Savm 15; Tirmizî, Tefsir 2, (2972); Ebû Dâvud, Savm 1, (2314); Nesâî, Siyâm 29, (4, 147-148).

AÇIKLAMA:

Kirmânî, ramazan gecelerinde cinsi münasebetin helal kılınması üzerine as-hâbın çokca sevinmesini, bu ruhsattan yiyip içmeye de serbesti geldiğini anlamalarındandır. Çünkü “Mukârenet serbest olunca yeme-içme evleviyetle serbest olur diye düşündüler” der. Ancak seher zamanında ufukta beyaz iplik siyah iplikten ayrılınca kadar yiyip-içmeyi serbest bırakan ayet nazil olunca o husustaki serbesti de sarîh olarak beyân edilmiş oldu.

Bu âyette geçen siyah iplikten murad gecenin karanlığı, beyaz iplikten murad da gündüzün beyazlığıdır. Bu beyazlığın ufuktaki zuhûruna *fecr-i sâdık* denir. Müteakip rivâyetlerde görüleceği üzere, âyet nâzil olduğu sıralarda, Ashâb'tan bazıları âyeti, zâhirine göre anlayarak siyah ve beyaz iki iplik alarak yastığının altına koyup, bunları birbirinden ayırdedecek derecede ortalığın aydınlanmasına kadar yeyip içmiştir. *Adiy İbnu Hâtim* böyle yaptığını anlatınca Resûlullah (aley-hissalâtu vesselâm): “Öyle ise senin yastığın çok geniş olmalı” diye takılmıştır.

٢٨- وعن سهل بن سعد رضى الله عنه قال: [نَزَلَتْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ، وَلَمْ يَنْزِلْ مِنَ الْفَجْرِ، وَكَانَ رِجَالٌ إِذَا أَرَادُوا الصَّوْمَ رَبَطَ أَحَدُهُمْ فِي رِجْلِهِ الْخَيْطَ الْأَبْيَضَ وَالْخَيْطَ الْأَسْوَدَ وَلَا يَزَالُ يَأْكُلُ حَتَّى تَبَيَّنَ لَهُ رُؤْيَاهُمَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى بَعْدَ: مِنَ الْفَجْرِ. فَعَلِمُوا أَنَّهُ إِنَّمَا يَعْنِي اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ]. أخرجه الشيخان. 468

28. (468)- *Sehl İbnu Sa'd* (radiyallahu anh) anlatıyor. “**Beyaz iplik siyah iplikten, sizce ayrılıncaya kadar yiyin için**” âyeti indiği zaman “tan yerinde” kelimeleri henüz nâzil olmamıştı. Bir kısım insanlar, oruç tutacakları zaman ayaklarına siyah ve beyaz (iplik) bağlar, bunlar görülünceye kadar yiyip içmeye devam ederlerdi. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak: “**Tan yerinde**” kelimelerini inzal buyurdu. O zaman herkes anladı ki buradaki beyaz ve siyah ipliklerden maksad gündüz ve gece imiş.” Buhârî, Savm 16, Tefsîr, Bakara 2,28; Müslim, Sıyâm 35, (1091).

469 ۲۹- وفي أخرى للخمسة قال: [أَخَذَ عِدِّيُّ بْنُ حَاتِمٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عِقَالًا أَيْضًا وَعِقَالًا أَسْوَدَ حَتَّى كَانَ بَعْضُ اللَّيْلِ نَظَرَ فَلَمْ يَتَبَيَّنْ لَهُ فَلَمَّا أَصْبَحَ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ: جَعَلْتُ ثَمْتًا وَسَادَتِي خَيْطًا أَيْضًا وَخَيْطًا أَسْوَدَ قَالَ إِنْ وَسَادَتَكَ لَعَرِيضٌ إِنْ كَانَ الْخَيْطُ الْأَيْضُ وَالْخَيْطُ الْأَسْوَدُ ثَمْتًا وَسَادَتَكَ].

29. (469)- Beş kitapta da gelen bir başka rivâyet şöyle: “*Adiy İbnu Hâtim* (radiyallahu anh) biri siyah, biri beyaz iki köstek bağı aldı. Bir gece bunlara baktı fakat biri diğerinden ayrılmıyordu. Sabah olunca durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a şöyle bildirdi: “Yastığının altına biri siyah biri beyaz iki iplik koydum.” Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona takıldı: “**Beyaz iplikle siyah iplik senin yastığının altında iseler yastığın çok geniş olmalı**”. Buhârî, Tefsir, Bakara 2, 28, Savm 16; Müslim, Sıyâm 33, (1090); Ebu Dâvud, Savm 17, (2349); Tirmizî, Tefsîr, 2 (2974-2975); Nesâî, Sıyâm 29, (4, 148).

AÇIKLAMA:

Adiy’in sabahın olduğunu anlamak için yastığının altına koyduğu iple ilgili değişik tavsifler var. Yukarıdaki rivâyette bunun deve bağlanan köstek bağı olduğu ifade edilmiştir.

Siyah ve beyaz ipliklerle ufukta görülebilen gece karanlığı ile gündüz aydınlığı kastedilince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın “yastığın çok geniş olmalı” esprisindeki incelik anlaşılır.

۳۰- وفي أخرى له قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ: مَا الْخَيْطُ الْأَيْضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ؟ أَمَّا خَيْطَانِ؟ قَالَ: إِنَّكَ لَعَرِيضُ الْقَفَا إِنْ أَبْصَرْتَ الْخَيْطَيْنِ. ثُمَّ قَالَ: لَا: بَلْ هُمَا سَوَادُ اللَّيْلِ وَبَيَاضُ النَّهَارِ].

30. (470)- *Adiy*'in bir başka rivâyeti şöyledir: ‘*Resûlullah (aleyhissalâtu ves-selâm)*’a sordum: “*Ey Allah’ın Resûlü: Ayette geçen “Beyaz ipliğin siyah iplikten ayrılması” nedir, bunlar iki iplik değil mi?” diye sordum da bana: “İki ipliğe baktı isen sen gerçekten kalın enselisin” dedi ve şu açıklamayı yaptı: “Hayır iki iplik değil, onun biri gecenin karanlığı, diğeri de gündüzün beyazlığıdır”.* Buhârî, Tefsir, Bakara 2, 28.

471 ۳۱- وعن البراء رضى الله عنه قال: [كَانَ الْأَنْصَارَ إِذْ حَجُّوا فَجَاءُوا لَمْ يَدْخُلُوا مِنْ قَبْلِ أَبْوَابِ الْبُيُوتِ فَجَاءَ رَجُلٌ مِنْهُمْ فَدَخَلَ مِنْ قَبْلِ بَابِهِ فَكَأَنَّهُ غَيْرَ ذَلِكَ فَتَرَلْتُ: وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اتَّقَى وَأَتَا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا] أخرجه الشيخان.

31. (471)- *Berâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: “*Ensar hac yapıp da döndükleri zaman evlerine kapılarından girmezlerdi. Onlardan biri hac dönüşü kapıdan evine girdi. Fakat hemşehrileri onu bu davranışı sebebiyle kınadılar. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu: “İyilik, evlere arkasından girmeniz değildir. Kötülükten sakınan kimse(nin ameli) iyidir. Evlere kapılarından girin” (Bakara 189).* Buhârî, Tefsir Bakara 2, 29, Umre 18; Müslim, Tefsir, Nisâ, (3026).

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer’in açıkladığına göre, hadîste geçtiği şekilde sâdece Ensâr değil, Kureys dışında kalan bütün Araplar hacc yaptıktan sonra yurtlarına dönünce, evlere kapılarından değil arka cihetinden girer, bunu dindarlık ve ibâdet sayardı. Bazı rivâyetler hacc veya umre niyetiyle ihrâma girince bu şekilde davrandıklarını belirtir. Hatta bu vaziyette evlerine girmelerini gerektiren bir ihtiyaçları zuhur edecek olsa, kapıdan girmezdi. Bazı rivâyetler, bu sırada damdan delik açıldığını, bu delik vasıtasıyla eve girildiğini söyler. Sebebiyle ilgili rivâyetler ihtilâfıdır. En sahîh rivâyet sebebi ihramla izah eder. Bu cahiliye âdetinin sebebi ihrama girmektir. “*Gökyüzü ile aralarına başka birşeyi sokmamak düşüncesi buna sevkederdi*” de denmiştir.

Birgün *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bir bahçede iken kapısından çıkar. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*’a uyarak *Ensar’dan Kutbe İbnu Âmir* (veya *Rifâ’a İbnu Tabut*) kapıdan çıkar. O’nun bu davranışı geleneklerine uymadığı için,

ayıplanır. Bunun üzerine yukarıdaki âyet nâzil olur. Ayette evlere girerken kapıyı terkederek arkadan girmenin Allah'ı memnun eden bir davranış olmadığı ifade edilmiştir.

۳۲- وعن حذيفة رضى الله عنه في قوله تعالى [وَأَتَّقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ قَالَ: نَزَلَتْ فِي النَّفَقَةِ]. أخرجه البخارى.

32. (472)- Huzeyfe (radiyallahu anh), “Allah yolunda infak edin, kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın. İhsanda bulunun. Allah ihsan edenleri sever” (Bakara 195) meâlindeki âyetle ilgili olarak demiştir ki: “Bu âyet infak ile alâkalı olarak nâzil oldu”. Buhârî, Tefsir, Bakara 2, 31.

AÇIKLAMA:

Şârihlerin açıkladığına göre, Ensar (radiyallahu anhümâ), Allah yolunda harcamakta eli açık kimselerdi. Bolbol harcamaktan çekinmezlerdi. Bir ara kıtlık hasıl oldu. Bunun üzerine hayır yolunda harcamaktan vazgeçtiler. Cenâb-ı Hakk hazretleri, kıtlık geldi diye ellerini hayır yolunda harcamaktan çekmeyi kendilerini “tehlikeye atmak” olarak vasıflayarak bu davranıştan Ashab (radiyallahu anhüm ecmâin)’ı menediyor.

Ayette, “ihsanda bulunun” diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı “Allah hakkında hüsn-i zânda bulunun”, “farzları edâ edin” “beş vakit namazınızı kılın”, gibi mânâlara da gelmektedir.

“Âyet infak ile alakalı olarak nazil oldu” açıklaması, “Allah yolunda infakı terketmeleri üzerine” demektir.

Şu halde dînimize göre, infak etmek için çok zengin olmak gerekmez. Esasen zenginliğin bir hudûdu yok. Maddî durum ne olursa olsun Allah yolunda harcanabilir. Nitekim şu âyet Ashâb-ı Kirâm hazretlerinin ihtiyaç içinde oldukları halde harcamaktan geri kalmadıklarını bildirerek mü'minleri her hal ve şartlarda infaka teşvik eder: “...kendileri zaruret içinde bulunsalar bile, onları (muhâcirleri) kendilerinden önde tutarlar...” (Haşr 9). Hz. Peygamber (aleyhis-salâtu vesselâm) hadislerinde “bir selam vermeyi”, “tatlı söz söylemeyi”, “sıla-ı rahimde bulunmayı” ve hatta “başkasına zarar vermemeyi” sadaka diye tarifi ederek “infak”ın imkân hududunu fevkâlâde genişletmiştir.

473 - ٣٣- وعن أسلم بن عمران قال: [غَزَوْنَا مِنَ الْمَدِينَةِ نُرِيدُ الْقُسْطَ نَطِيبَةً، وَعَلَى الْجَمَاعَةِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ، وَالرُّومُ مُلْصِقُوا ظُهُورِهِمْ بِحَائِطِ الْمَدِينَةِ فَحَمَلَ رَجُلٌ عَلَى الْعَدُوِّ فَقَالَ النَّاسُ: مَهْ مَهْ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يُلْقَى بِيَدِهِ إِلَى التَّهْلُكَةِ. فَقَالَ أَبُو أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: إِنَّمَا أَنْزَلَتْ هَذِهِ آيَةٌ فِينَا يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ لَمَّا نَصَرَ اللَّهُ تَعَالَى نَبِيَّهُ وَأَظْهَرَ الْإِسْلَامَ قُلْنَا نُقِيمُ فِي أَمْوَالِنَا وَنُصْلِحُهَا فَانْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى آيَةً فَأَلْقَاءَ بَأْيَدِنَا إِلَى التَّهْلُكَةِ أَنْ نُقِيمَ فِي أَمْوَالِنَا وَنُصْلِحُهَا وَنَدْعَ الْجِهَادَ] أخرجه أبو داود والترمذی وصححه.

33. (473) - Eslem İbnu İmrân anlatıyor: Medine'den gazve için yola çıktık. Niyetimiz İstanbul'du. Cemaatin başında Abdurrahmân İbnu Hâlid İbni'l- Velid vardı. Rum askerleri sırtlarını şehrin surlarına yaslamış müdafaada idiler. Bizden biri tek başına düşmana saldırıya geçti. Halk: "Dur, dur! Lâilâhe illallah, eliyle kendini tehlikeye atıyor!" diye bağıştılar. Ebu Eyyub el-Ensârî hazretleri (radiyâllahu anh) atılarak: "Ey Ensâr topluluğu, bu âyet bizim hakkımızda indi. Cenâb-ı Hakk, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a yardım edip, İslâm galebe çalınca biz: "Artık işlerimizin başında kalıp, onları yoluna koyalım" dedik. Bunun üzerine Allah u Teâla bu âyeti indirdi. Yani "Ellerimizle kendimizi tehlikeye atmak" demek malın-mülkün başında kalıp onları düzene koymak için cihadı terketmektir". Tirmizî, Tefsir Bakara 2, (2976); Ebu Dâvud, Cihâd 23, (2512).

474 - ٣٤- وعن عبد الله بن معقل رضى الله عنه قال: [سَأَلْتُ كَعْبَ بْنَ عُجْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ فِذْيَةَ مِنْ صِيَامٍ. قَالَ: حُمِلْتُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ وَالْقَمَلُ يَتَنَاقَرُ عَلَى وَجْهِهِ. فَقَالَ: مَا كُنْتُ أَرَى أَنَّ الْجَهْدَ بَلَغَ بِكَ هَذَا. أَمَا تَجِدُ شَاءَ؟ قُلْتُ لَا! قَالَ: صُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ أَوْ أَطْعِمْ سِتَّةَ مَسَاكِينَ لِكُلِّ مَسْكِينٍ نَعْتَقُ صَاعًا مِنَ الطَّعَامِ وَاحِدًا رَأْسَكَ فَتَزَلَّتْ فِيَّ خَاصَّةٌ، وَهِيَ لَكُمْ غَامَّةٌ. أخرجه الستة، ولهذا لفظ الشيخين.

34. (474) - Abdullah İbnu Ma'kıl (radıyallahu anh) anlatıyor: “Ka'b İbnu Ucre (radıyallahu anh)'ye “Oruçtan yahût sadakadan yahut kurbandan bir fidye lâzımdır” (Bakara 196) mealindeki ayetten sordum. Dedi ki: “Başımda bitler kaynaştığı halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a götürüldüm. Beni görünce: “Meşakkatin, bu gördüğüm dereceye ulaşacağını zannetmezdim. Bir koyun bulabilecek misin?” dedi. “Hayır” cevabını verdim. [Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: “...İçinizde hasta olan veya başından rahatsız bulunan varsa fide olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir...” (Bakara, 196)]. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Üç gün oruç tut veya her fakire yarım sa' yiyecek vermek suretiyle altı fakiri doyur, başını traş et” dedi. Bu âyet hassaten benim hakkımda nazil oldu, ancak umumen hepinize şâmilidir”. Buhârî, Tefsir, Bakara 2, 32, Megâzî 35, Tıbb 16; Müslim, Hacc 80, 85 (1201); Tirmizî, Tefsir, Bakara 2, (2977); Ebu Dâvud, Menâsik, 43, (1856); İbnu Mâce, Menâsik 8, 6, (3079); Muvatta, Hacc, 239 (1-117); Nesâî, Menâsik 96, (5, 194-195).

AÇIKLAMA:

Hacc farızasını ifa ederken ihramlıyı ilgilendiren yasaklardan biri traş olmak, bit-pire dahil hayvan öldürmemektir. Hadîste, Ka'b İbnu Ucre (radıyallahu anh)'nin tahammül edilemeyecek kadar bitlendiği, bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan bu durumu sormak, ihramdan çıkma vakti gelmeden alacağı bir tedbirin olup olmadığını öğrenmek üzere müracaat ettiği görülmektedir. Bu müracaat üzerine ilgili âyet nâzil olur ve, ihramlının uyması gereken bu yasağın ihlâlî hâlinde yerine getirilmesi gereken cezayı açıklıyor. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ka'b İbnu Ucre (radıyallahu anh)'ye “Ceza olarak kesmeye kurbanlık koyunun var mı? diye soruyor. “Yok” deyince, diğer cezaları hatırlatıp: “Ya üç gün oruç tutmak veya altı fakire fide vermek şartıyla traş ol, bittten temizlen” diye fetva veriyor.

۳۵- وعن أبي أمية التيمي قال: [كُنْتُ رَجُلًا أُكْرَى فِي هَذَا الْوَجْهِ، وَكَانَ النَّاسُ يَقُولُونَ: إِنَّهُ لَيْسَ لَكَ حَجٌّ فَلَقِيْتُ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَقُلْتُ إِنِّي رَجُلٌ أُكْرَى فِي هَذَا الْوَجْهِ، وَإِنْ نَاسًا يَقُولُونَ إِنَّهُ لَيْسَ لَكَ حَجٌّ. فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: أَلَيْسَ تُحَرِّمُ وَتُلَبِّي وَتَطُوفُ؟ قُلْتُ: بَلَى. قَالَ: فَإِنَّ لَكَ حَجًّا. جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ

ﷺ فَسَأَلَهُ عَنْ مِثْلِ مَا سَأَلْتَنِي فَسَكَتَ وَلَمْ يُجِبْهُ حَتَّى نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَقَرَأَهَا عَلَيْهِ وَقَالَ لَكَ حَجٌّ. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

35. (475)- Ebu Ümâme et-Temîmî anlatıyor: “Ben hac sırasında, ücret mukabili hizmet veren birisi idim. Bana: “Senin haccın hac sayılmaz” dediler. Bilâhare İbnu Ömer (radiyallahu anh) ‘e rastladım. O’na: “Ben hacc sırasında, ücretle hizmet veren birisiyim, hâlk bana: “Senin haccın hac sayılmaz diyorlar” dedim. İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ) “İhrama girmiyor, telbiye okumuyor, tavafta bulunmuyor musun?” dedi: “Hepsini yapıyorum” diye cevap verdim. Cevabım üzerine şu açıklamayı yaptı: “Senin haccın hac sayılır. Nitekim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ‘a bir adam gelmiş, senin bana sorduğuna yakın şeyler sormuştu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sükût buyurdu ve adama cevap vermedi. Derken şu âyet nâzil oldu: “(Hac mevsiminde, ticâret yaparak) Rabbinizden rızık istemenizde bir günâh yoktur...” (Bakara 198). Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) o adamı çağırarak, âyeti okudu ve: “Haccın hac sayılır” buyurdu”. Ebu Dâvud, Menâsik 7, (1733).

476 - ۳۶- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [كَانَتْ عُكَاظٌ وَمَجَنَّةٌ وَدُو الْمَجَازِ أَسْوَاقًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَلَمَّا كَانَ الْإِسْلَامَ كَانَتْهُمْ تَأْتُمُوا أَنْ يَتَجَرُّوا فِي الْمَوْسِمِ فَتَزَلَّتْ: لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فِي مَوْسَمِ الْحَجِّ هَكَذَا قَرَأَهَا]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

36. (476)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: “Ukâz, Mecenne ve Zü’l-Mecâz cahiliye devrinin panayırı idi. İslâm geldiği zaman halk, hac mevsiminde ticaret yapmayı günâh addeder oldular. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: “Hac mevsiminde Rabbinizden rızık talep etmenizde sizin için bir günâh yoktur”. Âyeti İbnu Abbas bu şekilde okudu”. Buhârî, Tefsîr, Bakara 2, 34, Hacc 150, Büyû 1; Ebu Dâvud, Menasik 5, (1732), 7, (1734).

AÇIKLAMA:

Cahiliye döneminde, hac mevsimi aynı zamanda ticâret mevsimi idi. Her taraftan gelen hacılar satacak malları varsa satarlar, ihtiyaçlarını da satın alırlardı.

Bazı mevsimler, ticâret için elverişli olmadığından, hac zamanını ticarete elverişli günlere rastlatmak için, kamerî olan takvimlerinde *nesî* denen karmaşık bir sistem bile geliştirmişlerdi.

Yukarıdaki hadîs, İslâm geldikten sonra, hac sırasında ticâret yapılabilir mi yapılamaz mı diye bir tereddüt hâsıl olduğunu gösteriyor. Ancak, yapılmasına izin veren âyetin nüzûlü de gecikmiyor.

Burada adı geçen panayırların yerleri husûsunda kaynaklar ihtilâf eder. *el-Fâkihî*'ye göre *Zü'l-Mecâz* Arafat'a yakın bir yerdedir. *Ukâz* ise *Nahle* ile *Tâif* arasındadır. *Mecenne*'ye gelince bu, *Merru'z-Zahrân*'dan *el-Asgar* denilen bir dağa kadar olan sâhadır.

Bu sayılanlar hac mevsiminde kurulan panayırlardır. Hacc mevsimine bağlı kalmadan kurulan panayırlar da mevcut idi.

el-Fakihî şu bilgiyi de verir: “Bu panayırlar İslâm'dan sonra da bir müddet kurulmaya devam etti. İlk terke uğrayan *Ukâz* panayırı oldu. *Hâricîler* zamanında 129 yılında kurulamadı ve ondan sonra tamamen bırakıldı. Son olarak da *Hu-bâşe* panayırı -ki Mekke- Yemen istikâmetinde Mekke'den altı merhale mesâfede idi. Receb ayında kurulurdu- 197 yılında *Dâvud İbnu İsa İbni Mûsâ el-Abbâsî* zamanında terkediliyor.

Kelbî'nin belirttiğine göre: Her bölgenin şerifi, bölgesinde kurulan panayıra iştirâk ederdi. Bunların en büyüğü *Ukâz* idi. Ona her taraftan gelenler katılırdı. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Ashab'tan bir grupla oraya katıldığı belirtilir. Bu, *Zülkâde* ayının 1-20 günleri arasında kurulurdu. Bunu *Mecenne* panayırı takip ederdi. On gün sürer, *Zülhicce*'nin ilk günü kapanırdı. Sonra da sekiz gün açık kalan *Zülmecâz* panayırı açılır, bunun kapanmasıyla hac yapmak üzere Mina'ya hareket edilirdi. Vahyin başladığı andan itibaren, halkı davet etmek üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu panayırları muntazaman on yıl boyunca takip ettiği rivâyetlerde gelmiştir.

۳۷- وعنه رضى الله عنه قال: [كَانَ أَهْلُ الْيَمَنِ يَحْجُونَ وَلَا يَتَزَوَّدُونَ،

وَيَقُولُونَ: نَحْنُ الْمُتَوَكِّلُونَ فَإِذَا قَدِمُوا مَكَّةَ سَأَلُوا النَّاسَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: وَتَزَوَّدُوا

فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى] أخرجه البخارى وأبو داود.

37. (477)- Yine İbnu Abbâs anlatıyor: “Yemen ahâlisi, hacca geliyorlar fakat beraberlerinde azık almıyorlardı. “Biz mütevekkil kimseleriz” diyorlardı. Mekke’ye gelince bu davranışlarını halka sordular. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti inzâl buyurdu: “Azıklanın, ancak bilin ki, en hayırlı azık takvâdır” (Bakara 197). Buhârî, Hacc 6; Ebu Dâvûd, Menâsik 4, (1730).

AÇIKLAMA:

Belirtildiği üzere bu âyet indiği zaman, ashabtan bir zat kalkarak: “Ey Allah’ın Resûlu, “azık alacak birşey bulamıyoruz” der. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “İnsanlara yüz suyu dökmekten koruyacak kadar azık temin et, hazırladığınız azığın en hayırlısı da takvâdır” buyurdu.

Alimler, bu hadîsten, insanlardan istemeyi terketmenin, takvadan ileri geldiğini anlamışlardır. Bu mânâyı, istemekte ısrar etmeyenleri öven ayet de te’yîd eder: “En hayırlı rızık takvadır” (Bakara 197) yani “Azıklanın da dilenmek suretiyle insanlara verdiğiniz eziyetten ve bu davranıştaki günahattan sakının” demektir.

Bu rivâyette şu mâna da mevcuttur: Başkalarına ihtiyaç arz ederek Allah’a tevekkül edilmez. Gerçek tevekkül, hiçbir hususta başkasının yardımını talep etmemekle hâsıl olur. Bazıları tevekkül’ü: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın: “Deveni bağla, sonra tevekkül et” hadîsinde olduğu şekilde esbâba tevessül ettikten sonra sebeplerden kat-ı nazar etmektir” diye tarif etmiştir.

478 ۳۸- وعنه رضى الله عنه قال: [يَطُوفُ الرَّجُلُ بِالْبَيْتِ مَا كَانَ حَلَالاً حَتَّى يَهْلُ بِالْحَجِّ فَإِذَا رَكِبَ إِلَى عَرَفَةَ فَمَنْ تَيَسَّرَ لَهُ هَدْيُهُ مِنَ الْإِبِلِ وَالْبَقَرِ وَالْعَنَمِ مَا تَيَسَّرَ لَهُ مِنْ ذَلِكَ أَمَى ذَلِكَ شَاءَ غَيْرَ إِنْ لَمْ يَتَيَسَّرَ فَعَلَيْهِ صَوْمُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَذَلِكَ قَبْلَ يَوْمِ عَرَفَةَ فَإِنْ كَانَ آخِرُ يَوْمٍ مِنَ الْأَيَّامِ الثَّلَاثَةِ يَوْمَ عَرَفَةَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ ثُمَّ يَنْطَلِقُ حَتَّى يَقِفَ بِعَرَفَاتٍ مِنْ صَلَاةِ الْعَصْرِ إِلَى أَنْ يَكُونَ الظَّلَامُ ثُمَّ لِيَذْفَعُوا مِنْ عَرَفَاتٍ إِذَا أَفَاضُوا مِنْهَا حَتَّى يَبْلُغُوا جَمْعًا الَّذِي يُبَاثُ فِيهِ ثُمَّ لِيَذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيراً وَأَكْثِرُوا مِنَ التَّكْبِيرِ وَالتَّهْلِيلِ ثُمَّ أَيْضُوا فَإِنَّ النَّاسَ

كَانُوا يُفِيضُونَ. وَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا
اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ، حَتَّى تَرْمُوا الْجَمْرَةَ. أخرجه البخارى.

38. (478)- İbnu Abbas (radiyallahu anhumâ) anlatıyor: “Kişi ihramsız olarak (yani Mekke’de ikâmet edenler veya umre için gelip, umreden sonra ihramı çıkararaklar) Beytullah’ı ziyaret eder. Bu imkan, hacc niyetiyle ılıram giymeye kadar devam eder. Arafat’a çıkınca, kime deve, sığır veya davardan kurban müyesser olmuşsa, dilediğini kurban eder. Bunlardan biri olmazsa, ona hactaki, üç günün orucu terettüp eder. Bu günler, Arafe gününden evvele ait olmalıdır. Bu üç günün sonuncu günü Arafe gününe tesadüf ederse, bunda bir günah yoktur. Sonra Arafât’da Vakfe’ye gider ikindi namazından akşam karanlığının gelmesine kadar vakfede kalır.

İbnu Abbas anlatmaya üslubu biraz değiştirerek devam ediyor:⁽¹⁴⁾

“Sonra Arafat’tan insanlar sökün edince, orayı terketsinler. Topluca geceyi geçirecekleri yere (Müzdelife’ye) gelsinler. Orada Allah’ı çokca zikretsınler, sabah vakti girmezden önce bilhassa tekbir ve tehlili çok yapsınlar sonra buradan da topluca hareket etsinler. Çünkü (eskiden beri) herkes buradan hareket ederdi. Cenâb-ı Hakk: “İnsanların toplu olarak sökün ettiği yerden siz de sökün edin, (eski yaptıklarınızdan) Allah’a af dileyin. Allah bağışlar ve merhamet eder” (Bakara 199). Şeytan taşlayıncaya kadar akmaya (ve çok zikretmeye) devam edin” buyurmuştur. Buhârî, Tefsir, Bakara 2, 35.

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radiyallahu anhumâ) burada, hem hacla ilgili bir âyet-i kerimeyi açıklıyor, hem de normal bir hacc’ın safhalarını anlatıyor. Çünkü hacc âdeti câhiliye döneminde de vardı. İslâmiyet, haccın icrasında bazı değişiklikler yapmıştır. Âyet-i kerimenin nüzûl sebebinde açıklandığı üzere Kureyşliler (ve bir kaç başka kabîle) kendilerini diğer Araplara nazaran üstün bildikleri için, üstünlük alâmeti olarak Arafat’a kadar gitmezler, Müzdelife’de kalırlarmış. Ayette ifâde edilen ifâza (toptan boşanma, akın etme) işine diğer Araplar Arafat’tan başlarken Mekkeliler Müzdelife’den başlarmış. Âyeti kerîme, “Sonra, insanların toplu olarak akın ettiği yerden, siz de akın edin” emrederek, Kureyşlilerin kendile-

14) Tercümede asla sadakat için üslubun değişmiş olduğuna dikkat çekici cümle tarafımızdan kondu.

rine tatbik ettikleri imtiyazı kaldırmıştır. Âyet-i kerimenin devamındaki: “Allah’tan mağfiret dileyin” emrinden de “daha önce, Arafat’a gitmeyerek kendinize uyguladığınız keyfî imtiyazla işlediğiniz hatadan tevbe edin” mânâsı anlaşılmıştır.

479 - 39- وعن ابن المسيب قال: [أَقْبَلَ صُحَيْبٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مُهَاجِرًا مِنْ مَكَّةَ فَاتَّبَعَهُ رَجَالٌ مِنْ قُرَيْشٍ فَتَزَلَّ عَنْ رَاحِلَتِهِ وَاتَّشَلَّ مَا فِي كَتَائِبِهِ وَقَالَ: وَاللَّهِ لَا تَصِلُونَ إِلَيَّ حَتَّى أُرْمَى بِكُلِّ سَهْمٍ مَعِيَ ثُمَّ أُضْرَبَ بِسَيْفِي مَا بَقِيَ فِي يَدِي، وَإِنْ شِئْتُمْ دَلَّلْتُكُمْ عَلَى مَالٍ دَفَنْتُهُ بِمَكَّةَ وَخَلَّيْتُمْ سَبِيلِي فَفَعَلُوا فَلَمَّا قَدِمَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ تَزَلَّتْ: وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ الْآيَةِ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ رِيحُ النَّبِيِّ أَمَا يَخِي وَثَلَا عَلَيْهِ الْآيَةُ]. أَخْرَجَهُ رَزِين.

39. (479)- İbnu Müseyyeb anlatıyor: “Süheyb (radıyallahu anh) muhacir olarak Mekke’den yola çıktı. Kureyş’ten bazıları onu takibe başladılar. Bunun üzerine o da devesinden inerek sadağında ne kadar ok varsa hepsini çıkardı. Takipçilere: “Allah’a kasem olsun oklarımın hepsini atıncaya kadar bana yetiştiremezsiniz. Sonra elimde durdukça kılıcımı kullanacağım. Eğer dilerseniz, size Mekke’de toprağa gömdüğüm malın yerini söyleyeyim, mukabilinde siz de beni serbest bırakın,yoluma devam edeyim” dedi. Takipçiler teklifini kabûl ettiler. (O da sağ salim yoluna devam etti). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın yanına varınca şu ayet nâzil oldu: “İnsanlardan öyle kimse de vardır ki, Allah’ın rızasını isteyerek nefsini satın alır...” (Bakara 207). Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): “Ebu Yahya’nın alış-verişi kârlı oldu” der ve âyeti tilâvet buyurur”. (Rezin’in ilâvesi’dir. Bagâvî ve İbnu Kesîr tefsirlerinde senedsiz olarak kaydediler).

480 - 40- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [لَمَّا نَزَلَ قَوْلُهُ تَعَالَى: وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ، وَقَوْلُهُ تَعَالَى: إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ائْتَلَقَ مَنْ كَانَ عِنْدَهُ فَعَزَلَ طَعَامَهُ مِنْ طَعَامِهِ وَشَرَّابَهُ مِنْ شَرَّابِهِ فَإِذَا فَضَلَ مِنْ طَعَامِ الْيَتِيمِ وَشَرَّابِهِ شَيْءٌ حُبِسَ لَهُ حَتَّى

يَأْكُلُهُ أَوْ يَفْسُدَ. فَاشْتَدَّ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ فَذَكَرُوا ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى قُلْ إِصْلَاحُ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ، فَخَلَطُوا طَعَامَهُمْ بِطَعَامِهِمْ وَشَرَّابَهُمْ بِشَرَابِهِمْ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ.

40. (480)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhumâ) anlatıyor: “Cenâb-ı Hak’ın şu sözleri nazil olduğu zaman: “Yetim rüşdüne erinceye kadar, onun malına o en güzel olanından başka bir suretle yaklaşmayın”; keza “Yetimlerin mallarını haksız (ve haram) olarak yiyenler karınlarına ancak bir ateş yemiş olurlar. Onlar Çılgın bir ateşe gireceklerdir” (Nisa 10). Yanında yetim bulunanlar hemen gidip yetimlerin yiyeceğini ve içeceğini kendilerinin yiyip içeceklerinden ayırdılar. Yetime ait yiyecek ve içeceklerden birşey artsa ona dokunulmuyor, yiyinceye veya kokuşup bozuluncaya kadar saklanıyordu. Bu hal, bir kısım müşkilâtlara sebep oldu. Durum Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a arz edildi. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: “Sana yetimleri sorarlar. De ki: Onları faydalı ve iyi bir hâle getirmek hayırlıdır. Şâyet kendileriyle bir arada yaşarsanız onlar sizin kardeşlerinizdir” (Bakara 220). Bu âyet üzerine yetimlerin yiyeceklerini ve içeceklerini kendi yiyecek ve içeceklerine karıştırdılar”. Ebu Dâvud, Vesâya 7, (2871); Nesâî, Vesâya 11, (6, 256-257). Yetimlerle ilgili geniş açıklama daha önce geçti.

41 - وعن نافع قال: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا إِذَا قَرَأَ الْقُرْآنَ لَا يَتَكَلَّمُ حَتَّى يَفْرَغَ مِنْهُ فَأَخَذْتُ عَلَيْهِ يَوْمًا فَقَرَأَ سُورَةَ الْبَقَرَةِ حَتَّى انْتَهَى إِلَى مَكَانٍ. فَقَالَ: أَتَذَرِي فِيْمِ أَتْرَلْتُ؟ قُلْتُ لَا. قَالَ: أَتْرَلْتُ فِي كَذَا وَكَذَا ثُمَّ مَضَى]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ.

41. (481) - Nâfi anlatıyor: İbnu Ömer (radiyallahu anhumâ) Kur’ân okuduğu zaman, okuma işinden çıkıncaya kadar hiç konuşmazdı. Bir gün ben (Mushaf’ı yüzünden takip ediverdim, o da ezberden) Bakara sûresini okudu. Bir âyete gelince bana: “Bu âyet ne hakkında indi biliyor musun?” diye sordu. Ben “hayır!” deyince: “Şu, şu mesele için” diye açıkladı, sonra (okumaya) devam etti. Buhârî, Tefsir, Bakara 2, 39.

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radiyallahu anhumâ)'den kadınlara arka uzvundan teması tahrîm eden bir âyetle ilgili olan bu hadîs, oldukça mübhem bir tarzda rivâyet edilmektedir. Bu mübhemlik daha ziyade *Buhârî*'nin rivâyetine hastır. Yine *Nâfi*'den başka tariklerle diğer kitaplarda gelen vecihleri mübhemliği izâle edecek ziyâdeleri hâvidir. Nitekim parantez içerisine dercettiğimiz açıklayıcı kısımlar rivâyetin başka vecihlerinden alınmadır. Bu açıklayıcı ziyâdelerden biri de, *İbnu Ömer*'in dikkat çektiği ayet-i kerîmedir: **“Kadınlarınız sizin (evlat yetiştiren) tarlanızdır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi gelin...”** (Bakara 223).

Ayet-i kerîme'deki *“hars”* kelimesi *ekim* demektir, tarla diye tercüme ettik. İslâm uleması bununla kadınların cinsiyet uzvunu anlamakta ittifak ederler. Kadınların rahimlerine bırakılan nutfeler, çocuk elde etmek üzere, atılan tohumlara benzetilmiş oluyor.

Bu mevzuu tamamlayan pekçok rivâyet mevcuttur. Bunlardan bir kısmı müteâkiben kaydedilecek. Her bir rivâyette konuyu açıklayan bir ziyadeye rastlanacaktır. Bu söylenenleri şimdiden şöyle özetlemek mümkündür: Kur'ân-ı Kerîm kadını tarlaya teşbîh ettikten sonra *“tarlanıza”* istediğiniz şekilde gelin” demekle *“ekim”*e uygun gelişi irşad etmiştir. Yani, herkes nikahlısına -Resûlullah (aley-hissalâtu vesselâm)'ın açıkladığı üzere- tek yol'dan istediği tarzda temas edebilecektir.

482 - ٤٢ - وعن جابر رضى الله عنه قال: [كَانَتْ الْيَهُودُ تَقُولُ إِذَا جَامَعَهَا مِنْ وَرَائِهَا جَاءَ الْوَلَدُ أَحْوَلَ فَأَنْزِلَتْ: نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ] أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا النَّسَائِيَّ.

42. (482)- *Câbir* (radiyallahu anh) anlatıyor: *“Yahudiler: ‘Kadına arka istikametinden temas edilirse çocuk ters gelir’ derlerdi. Bunun üzerine: ‘Kadınlarınız sizin (evlad yetiştiren) tarlanızdır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi gelin’ âyeti nâzil odu”* (Bakara 223). *Buhârî*, Tefsîr, Bakara 2, 39; Müslim, Nikâh 117 (1435); Ebu Dâvud, Nikâh 46, (2163); Tirmizî, Tefsir, Bakara 2, (2982).

483 - ٤٣ - وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [جَاءَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلَكْتُ. قَالَ: وَمَا أَهْلَكَ؟ قَالَ حَوَلْتُ

رَخِّلِي اللَّيْلَةَ. فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ شَيْئًا، فَأَوْحَى اللَّهُ تَعَالَى إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ هَذِهِ آيَةٌ: نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ. أَقْبِلْ وَأَذْبِرْ، وَاتَّقِ الدُّبُرَ وَالْحَيْضَةَ]. أخرجه الترمذی.

43. (483)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhumâ) anlatıyor: “Hz. Ömer (radiyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a gelerek: “Ey Allah’ın Resulü mahvoldum” buyurdu. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): “Niye mahvoldun, ne var?” diye sorunca: açıkladı, “Bu gece bineğimi ters çevirdim (arka canibinden yanaştım).” Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hiçbir cevap vermedi. Cenab-ı Hakk peygamberine şu âyeti vahyetti: “Kadınlarınız sizin tarlanızdır. Tarlanıza istediğiniz gibi gelin.” Dübüründen ve hayız halinde temastan kaçınmak şartıyla önden, arkadan, nasıl istersen öyle gel”. Tirmizî, Tefsîr, Bakara 2, (2984).

484 - ٤٤- وعنه رضى الله عنه قال: [إِنَّ ابْنَ عُمَرَ وَاللَّهُ يَعْفِرُ لَهُ: أَوْهَمَ إِنَّمَا كَانَ هَذَا الْحَيُّ مِنَ الْأَنْصَارِ، وَهُمْ أَهْلٌ وَثَنٌ مَعَ هَذَا الْحَيِّ مِنْ يَهُودَ، وَهُمْ أَهْلٌ كِتَابٍ فَكَانُوا يَرَوْنَ لَهُمْ فَضْلًا عَلَيْهِمْ فِي الْعِلْمِ، وَكَانُوا يَقْتُلُونَ بِكَبِيرٍ مِنْ فِعْلِهِمْ، وَكَانَ مِنْ أَمْرِ أَهْلِ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَأْتُوا النِّسَاءَ إِلَّا عَلَى حَرْفٍ، وَذَلِكَ أَسْتَرَّ مَا تَكُونُ الْمَرْأَةُ. فَكَانَ هَذَا الْحَيُّ مِنَ الْأَنْصَارِ قَدْ أَخَذُوا ذَلِكَ مِنْ فِعْلِهِمْ. وَكَانَ هَذَا الْحَيُّ مِنْ قُرَيْشٍ يَشْرَحُونَ النِّسَاءَ شَرْحًا مُنْكَرًا وَيَتَلَذُّونَ مِنْهُنَّ مُقْبِلَاتٍ مُدْبِرَاتٍ وَمُسْتَلْقِيَاتٍ، فَلَمَّا قَدِمَ الْمُهَاجِرُونَ الْمَدِينَةَ تَزَوَّجَ رَجُلٌ مِنْهُمْ امْرَأَةً مِنَ الْأَنْصَارِ فَذَهَبَ يَصْنَعُ بِهَا ذَلِكَ فَأَنْكَرَتْهُ عَلَيْهِ وَقَالَتْ إِنَّا كُنَّا نُوَمِّي عَلَى حَرْفٍ فَاصْنَعْ ذَلِكَ وَإِلَّا فَاجْتَنِبْنِي حَتَّى شَرَى أَمْرَهُمَا. قَبْلَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى هَذِهِ آيَةً: نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ؛ أَنَّى مُقْبِلَاتٍ وَمُدْبِرَاتٍ وَمُسْتَلْقِيَاتٍ، يَعْنِي بِذَلِكَ مَوْضِعَ الْوَلَدِ]. أخرجه أبو داود.

«الشرح» بحاء مهملة: وطء المرأة مستلقية على قفاها، وشرى الأمر بينهما:

أى عظم وتفاقم.

44. (484)- Yine İbnu Abbâs (radiyallahu anh) anlatıyor: “Allah İbnu Ömer (radiyallahu anh)’i mağfiret buyursun, bir hususta yanılmıştı. Şu Ensariler put-perestti ve ehl-i kitaptan yahudilerle birlikte idiler. Ensar (İslâm’dan önce) ilim yönüyle yahudilerin kendilerinden üstün olduklarına inanırlardı. Bu sebeple onların birçok davranışlarını aynen taklîd ediyorlardı. Ehl-i kitaba has âdetlerden biri de kadınlarına tek istikametten (yani ön cihetten) yanaşırlardı. Bu, kadın için de en uygun tarzı. Ensar topluluğu, bu âdeti de yahudilerden aynen almıştı. Kureyşliler ise, kadınları hoş olmayan şekilde açarlar, onlara arka cihetlerinden, ön cihetlerinden, sırt üstü yatmış vaziyette yanaşırlardı. Medine’ye muhacir olarak Mekkeliler gelince onlardan bir erkek Medîneli bir kızla evlendi. Erkek, kadına Kureyş usûlünce temas etmek istedi. Kadın buna müsaade etmedi. “Bizde kadına tek istikametten temas edilir, sen de öyle yap, aksi halde bana dokunma” dedi.

Onların bu ihtilafı büyüdü ve herkes duydu. Öyle ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a da intikal etti. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti inzal buyurdu: “Kadınlarınız (çocuk yetiştirdiğiniz) tarlanızdır. Tarlaya dilediğiniz gibi gelin” (Bakara 223). “Dilediği gibi”den maksad (istikâmet olarak) önlerinden, arkalarından, sırt üstü yatmış olarak. Ancak bu geliş çocuk mahalline olacak”. Ebu Dâvud, Nikâh 46, (2164).

485 - ٤٥- وعن أم سلمة رضي الله عنها. [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ. قَالَ: فِي صَمَامٍ وَاحِدٍ، وَيُرْوَى بِالسَّيْنِ سَمَامٍ]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ «صَمَامٍ وَاحِدٍ» أَيْ مَسْلُوكٍ وَاحِدٍ.

45. (485) - Ümmü Seleme (radiyallahu anhâ) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Kadınlarınız (çocuk yetiştirdiğiniz) tarlalarınızdır, tarla-nıza dilediğiniz gibi gelin” ayetiyle ilgili olarak şöyle buyurdu: “Tek yoldan (ki o da çocuk yoludur) olmak kaydıyla dilediğiniz şekilde temas kurun”. Tirmizî, Tefsîr, Bakara, (2983).

AÇIKLAMA:

İslâm dîni, insanların hayatında mühim bir yer işgal eden *cinsî hayat* üzerinde suurlu ve sistemli şekilde durmuştur. Hristiyanlık başta, diğer bütün inanç sistemlerinin hiçbirinde bu yoktur. Günah addederek, ayıp addederek tedkîk-tahlîl ve ta'lîm konusu yapmamışlardır. Halbuki insana en hâkim, en müessir, onu en yönlendirici kuvvelerinden biri cinsî güçtür. İctimâî nizâmın pekçok meselesi onunla ilgilidir: Akrabalıklar, verâset, tenâsül vs. Buna pekçok taşkınlıkları, cinâyetleri de ilâve edebiliriz. Öyle ise insanların cinsî yönlerini ihmal etmek değil, ele almak, terbiye etmek, o yönden hâsıl olacak meselelerin hallini önceden düşünmek, tedbirler vazetmek gereklidir.

İslâm dîni böyle yapmıştır. Hayayı imandan bir şube olarak tebcîl eden dinimiz, cinsiyetle ilgili bahislerde haya sebebiyle cehâleti tasvîb etmemiştir. Öğretmeyi, öğrenmeyi prensip edinmiştir.

Biz yukarıda kaydedilen âyet ve bu ayetin açıklanmasıyla ilgili olarak vârid olan sahîh hadîslerden hareketle, İslâm'da cinsiyetle ilgili bahisleri daha geniş ve tatminkâr bir tahlile tâbi tuttuk.

SÜNNETTE CİNSİ TERBİYE

Daha önce de belirttiğimiz gibi, biz, “cinsî terbiye” kavramını geniş mânâda anlamamız hasebiyle, bu ana başlık altında farklı, fakat birbirini tamamlayan muhtelif mevzûlara temâs edeceğiz:

- 1- Cinsî Terbiye Yaşı,
- 2- Cinsî Bilgi Vermek,
- 3- Cinsî Hayat.

1- CİNSİ TERBİYE YAŞI

Cinsî terbiyenin başlayacağı yaş husûsunda kesin bir rakam vermek şüphesiz zordur. Daha doğumla bâzı tedbirlerin nazar-ı itibâra alınacağı söylenebilirse de teksîfî bir şekilde ele alınması, onlardaki cinsî duygunun başlamasına bağlıdır. Terbiyeciler cinsî tecessüsün iki buçuk-üç yaşlarından itibâren başladığını ve bu devreden sonradır ki çocuğun kendi cinsini mukâbil cinsten tefrîk ettiğini söylerler. Ancak bu hâl (cinsî tecessüs), cinsî terbiye çerçevesinde mütâlaa edilen cinsler arası münâsebet, cinsî bilginin verilmesi gibi bütün meselelerin teksîfî olarak

ele alınması için yeterli bir sebep değildir. Zirâ cinsî tecessüsün uyanması, cinsî duygunun da belli bir seviyede uyanıp geliştiğini ifâde etmez. Cinsî tecessüsle cinsî duygu ayrı ayrı şeylerdir.

Cinsî tecessüs, cinsî duygudan ayrı olarak, daha erken yaşlarda, aklî kuvvetin gelişmesiyle ortaya çıkmaktadır. Çocuk belli bir yaşa geldiği zaman, kendini eşyâdan ayırmaya başladığı gibi, hâricî eşyâları da birbirinden ayırmaya, aralarındaki farkları temyiz etmeye, her birinin husûsiyetleri üzerinde tecessüs etmeye başlamaktadır. İşte bu rûhî ve aklî gelişme vetîresinin tabiî sonuçlarından biri olarak kendindeki zâhire akseden cinsî farklılıkların şuuruna ermekte, tecessüse başlamaktadır.

Cinsî duygu ise, daha ziyâde fizyolojik gelişmeye tâbi olarak, daha ileriki yaşlarda ortaya çıkmakta ve gittikçe gelişerek bülûğ çağında kemâle ermektedir.

Burada hemen belirtelim ki cinsî terbiye kesin olarak cinsî duyguya bağlı değildir. Cinsî terbiye bâzı hususlarda doğumla başlayabilir. Cinsî tecessüs ve cinsî duyguların başladığı yaşlarda, cinsiyetle ilgili terbiyevî faaliyetler kesâfet kazanarak değişik safhalara geçer.

Sünnet'in tutumu bu söylediklerimizden farklı değildir. Nitekim, doğumun ilk gününde çocuğa yapılacak muamelelerle ilgili bahiste zikri geçmiş olan, bebeğin sarıldığı kundağın rengi sebebiyle, Hz. Peygamber tarafından değiştirilmesi hâdisesi, bu istikâmette yoruma tâbi tutulacak olursa -müteâkiben Kızların Terbiyesi bahsinde görüleceği üzere- cinsî terbiyede mühim bir yer tutan kıyâfetle ilgili tefrîk (ve terbiye) doğumla başlatılmış olur.

Cinsî duygunun uyandığı safha ise, cinsî terbiyede, çocuğa cinsine has davranışları sistemli olarak kazandırma, karşı cinsle münâsebetlerini tanzîm, cinsî duygunun çocukta hâsıl etmesi muhtemel menfî davranışları, zararlı tezâhürleri önleyici tedbîrleri alma safhasıdır. Nitekim bu safhadan îtibâren çocuğun terbiyesini üzerine alacak kimsenin (mürebî veyâ velî) cinsine bile ehemmiyet verilmektedir. Çocuk kızsâ annesi, erkekse babası onun terbiyesinde birinci derecede rol oynamalıdır. Aksi takdirde kendi cinsine has bilgi ve davranışları kazanamayarak marazî bir terbiye almış olacaktır.

Meselenin münâkaşasını o bahse bırakarak, bu mühim safhanın sünnete göre ne zaman başlaması gerektiğini belirtelim.

Sünnette, çocukların yataklarının ayrılmasıyla ilgili emrin, bu safhanın başlangıcına delâlet ettiğini anlıyoruz ki, bu, 7-10 yaşlarıdır. Yâni bâzı rivâyetlerde 7 yaşında, bâzı rivâyetlerde de 10 yaşında çocukların yataklarının ayrılması emredilmektedir. Bu safhanın ehemmiyetine binâen mezkûr hadîsler ve bunlar hakkında bir kısım âlimlerin yapmış olduğu îzahlar üzerinde bir nebze duracağız.

*Ebû Râfi'*den gelen bir rivâyette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in vefâtından sonra, kılıncının kabzasında bulunan bir sahîfede besmeleden sonra: **“Yedi yaşındaki oğlan ve kız çocuklarının, oğlan ve kız kardeşlerin yataklarını ayırın”** ibâresi okunmuştur. *Müslim*'in şartı üzerine *Müstedrek*'te tahrîc edilen bir başka rivâyette, kezâ *Dârakutnî*'nin bir tahrîcinde de yatak ayırma yaşı olarak yedi zikredilir.

Diğer bir kısım rivâyetlerde ise, bu tedbîre, namazı terki hâlinde dövülme yaşı olan onuncu yaşta tevessül edilmesi emredilmektedir:

Aliyyü'l-Kârî, çocuğa yaş durumuna göre verilmesi gereken terbiyeyi tâdâd ederken: **“Yedi yaşında yataktan uzaklaştırılır”** hükmünü kor ve şerhini yaparak: **“Yâni annesinin, kız kardeşinin ve diğerlerinin yatağından. Zirâ bu yaş, onun, kadın ve diğerlerini temyîz yaşıdır”** îzâhını getirir.

Görüldüğü üzere, *Kârî*, burada yedi yaşı esas almakta ve illet olarak da temyîz meselesini vaz etmektedir. Kezâ, meseleyi temyîz nokta-i nazarından illetlendiren *Muhammed İbnu Allân* da ilgili hadîsi zikrettikten sonra: **“Mümeyyiz olan kimse yatakta başkısıyla mübâşeretle bulunmamalıdır”** der. Ancak müellifin buradaki bir dikkatsizliğine parmak basmak isteriz. Zirâ şerhini yaptığı hadîs, ayırmanın on yaşında olmasını emreden *Ebû Dâvud* hadîsidir ve temyîz yaşı ise on yaş değil, -ilgili bahiste incelendiği üzere- ortalama yedi yaştır.

Bu farklı rivâyetlerin te'lifinde *Nevevî*'nin bir ibâresi bize yardımcı olabilir. Der ki: **“Kız ve erkek çocuklar on yaşına basınca onların yataklarını anne, baba, kız ve oğlan kardeşlerinininkinden ayırmak vâcibtir”**. Şu hâlde yedi yaşından itibaren ayırmak gerekli ise de on yaşından itibaren bir vücûb ifâde etmektedir. *Kâbisi*'nin bir kaydında mezkûr ayırmadan murâdın tebeyyünü için *İmâm Mâlik*'e **“Erkeklerle kızların mı?”** diye sorulunca **“evet”** demiş olmasına rağmen *Nevevî*, erkeğin erkekle, kadının kadınla aynı yatakta yatmalarının aslâ câiz olmayacağına hükmeder, her birisi yatağın birer kenarında olsa bile. Şii kaynaklarda daha şiddetli bir üslûbla Hz. *Alî*'nin: **“Bir kadının, yedi yaşına basmış olan**

kızıyla (bile) mübâşeretî, zinâdan bir şûbedir'' dediğine dâir rivâyetlere rastlanmaktadır.

Çocukların cinsî terbiyeleri için gerek anne-babadan ve gerekse kız ve erkek kardeş ve akranlarından yatak (ve hattâ odalarıyla) ayrılması meselesine ehemmiyet veren günümüz terbiyecileri, bu ayırmayı bâzan ''bir yaşından itibâren'' başlatmayı teklif ederek ifrâta düşmekle sünnetin prensibinden ayrılmaktadır. Bu görüş bâzı müşâhede ve araştırmalar sonucu ileri sürülmüşse üzerinde teemmüle değer, böyle değil de bir kısım terbiyeciler tarafından tenkîd ve redde uğramış olan ve cinsiyet duygusunu çocukta doğumla başlatan Freud'cü telakkînin bir sonucu olarak ortaya atılmışsa kanaatimizce fazla bir değeri yoktur.

Cinsiyetle ilgili bilgilerin verilmesi gereken yaşa gelince, bu husûsta da kesin bir rakam vermek imkânsızdır. Ancak bunlar çocuk tarafından sorulmaya başlandığı anlara bırakılabilir. Sorulara baştan savıcı cevâplar verilmemelidir. İbâdetle müteallik cinsî bilgiler -zirâ bir kısım cinsî hâller dînî hayatı yakînen ilgilendirmektedir- namaz ve oruçla ilgili ahkâm öğretilirken, keza karı-koca hayatına âit bilgiler, bülûğa yaklaşma (mürâhik) sıralarında verilmesi daha uygun olur.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sünneti bu söylediklerimizi te'yîd eder. Kadınları ilgilendiren bilgileri, onlar sordukça doğru olarak sunmuştur. Kezâ evlenme çağına gelenlere, evli olup olmadıklarını sorduğu kimselere evlilikle, kadınlarda aranacak evsafa ve hattâ hanımlarıyla aralarında câiz olan bir kısım münâsebetlerle ilgili mâlûmat veriyor. Karı-koca münâsebetleriyle ilgili bir kısım bilgiler doğrudan doğruya veriliyor. Bâzan, dolaylı olarak, başka bilgiler, anlatılan herhangi bir hikâyeye zımnında cinsî bilgiler veriliyor.

Her çeşit bilginin mü'minlere sunulma mahalli olan câmiler, sohbet halkaları, bayram içtimâları, cuma hutbeleri, düğünler vs. büyük, küçük, kadın, erkek herkese açık olması hasebiyle, cinsî hayatla ilgili bilgiler buralardan zaman zaman sunuldukça, çocuklar bunları yavaş yavaş, sindire sindire alacaklar, anlayışları nisbetinde kavrayacaklardır, tıpkı Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında olduğu gibi.

Çocuğun gelişme seyrine tâbi olarak, tedricen tâlimi gereken cinsî bilgileri vermede acele davranıp ''daha okul öncesi devrede'' bunları vermeye kalkmanın, hele film vs. vâsıtalarla husûsî cinsiyet sahne ve seansları tertiplemenin ma-

razî bir tecessüs uyandırmaktan öte, hiçbir fayda sağlamayacağı kanaatindeyiz; sünnetin tâlimâtından bunu anlamaktayız.

2- CİNSİ BİLGİ

Bir kısım naslar nazar-ı dikkate alınınca insan yaşayışında ehemmiyetli bir yer tutan cinsî hayatla alakalı bilgilerin sistemli bir şekilde alınması gereği anlaşılmaktadır. Bu hususa delil olarak Bakara sûresinde geçen **“Kadınlarınız tarlalarınızdır, tarlalarınıza nasıl isterseniz öyle varın”** (Bakara 223) âyeti ile, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’tan daha önce zikretmiş bulunduğumuz, bu mevzuyla alakalı muhtelif rivâyetleri gösterebiliriz.

Ancak cinsiyetle ilgili bir kısım bilgiler eskiden beri utandırıcı (hacâletâver) kabûl edilmiş, sormaktan, anlatmaktan kaçınılmıştır. Bu durum pek tabii olarak Hz. Peygamber zamanında, Arap cemiyetinde de mevcuttur. Her şeyi, bu arada cinsiyet gibi ferdin hayâtında mühim bir yer işgâl eden meseleleri de öğretmek durumunda olan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in bu konudaki tutumunu bilmemiz, konumuz yönünden ehemmiyetli olsa gerek. Bu bahse, bâzı tek-rârlar girme pahasına, mezkûr sünneti belirtmek için yer vermiş bulunuyoruz.

Kısaca söylemek gerekirse, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ferdin dinî ve dünyevî hayâtında lüzûmlu olan, fakat sorulmasından kaçınılan meselelerde müslümanları suâl sormada teşvîk etmiş, cesâret kırıcı her çeşit davranıştan kaçınmış, yersiz utangaçlıkla âdetâ mücâdele etmiştir. Bunu muhtelif misâllerde vâzih olarak görebiliriz:

Hz. Enes (radıyallahu anh)’in rivâyetine göre: **“Ümmü Süleym, (bir gün) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’e gelerek: “Yâ Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kadın rüyâsında erkeğin rüyâda gördüğünü görünce gusûl icâb eder mi?” diye sorar.” Orada hazır olan Hz. Aişe: “Ey Ümmü Süleym, kadınları rezil ettin, Allâh canını almasın” der. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Aişe’ye: “Hayır, kadınları rezil eden sensin, Allâh senin canını almasın, evet ey Ümmü Süleym, gusletmesi gerekir, eğer bunu görürse” der. Hadîsin Bezzâr’da gelen bir vechinde: “(Ey Aişe) bırak onu, zirâ Ensâr kadınları fıkıhtan suâl ediyorlar” demiştir. Bizzat Ümmü Süleym’den gelen bir rivâyette “bu meseleden utandım” tâbirine rastlarız.**

Bâzan kadınları ilgilendiren meselelerde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in de belli bir ölçüde hayâ ettiğine şahid olmaktayız. Bu çeşit durumlarda

sual soranlara gerekli açıklamayı zevceleri yapmaktadır. Hayız kanının nasıl temizleneceğini soran kadın misâlinde olduğu gibi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in "kinâyeli îzâhını" kadıncağız anlayamayınca Hz. Aîşe bir köşeye çekerek anlayacağı şekilde açık olarak îzâh eder. Rivâyette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in utandığı bildirilir.

Ancak, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kadınların bu çeşit suâllerini katiyyen cevâpsız bırakmamış, soranların cesâretini kırıcı azarlama, surat asma, çekingen davranma gibi davranışlara da yer vermemiştir. Bu çeşit meselelerin îzâhına girerken Kur'ân-ı Kerîm'de geçen; *والله لا يستحي من الحق* (Ahzâb 53) "**Allah gerçeği açıklamaktan vazgeçmez**"⁽¹⁵⁾ âyetini tilâvet ederdi. *Huzeymetub'nu Sâbit*'in rivâyetinde "**kadınlara dübüründen temâs etmeyin**" emrini vermezden önce mezkûr âyeti üç defa tekrar etmiştir. Buna alışan ashâb da aynı âyeti okuyarak bu çeşit suâllerini sorarlardı. Nitekim yukarda verdiğimiz misâlde *Ümmü Süleym*'in bu cümle ile suâline başladığı da bâzı vücûhda tasrîh edilmektedir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bu tutumu -ister erkek ister kadın-Ashâbı, her çeşit problemlerini arzetmeye teşvîk etmiş olmalı. Dînin istihyâyı celbeden hususlardaki inceliklerini bile sormakta, bilhassa Medîneli kadınların daha cesûr davrandıkları anlaşılmaktadır. Hz. Aîşe bu durumu: "*Ensâr kadınları ne iyi kadınlardır, onların dini öğrenmelerine hayâ mânî olmamıştır*" diyerek takdir eder. Hem kadınların husûsî mevzûlarda suâl sormadaki rahatlık ve cesâretlerini, hem de bu suâller karşısında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tutumunu göstermek bakımından Hz. Aîşe'nin *Rifâ'atu'l-Kurazî*'nin hanımıyla ilgili rivâyeti enteresandır. *Rifâ'a*'dan boşanan hanım *Abdurrahman İbnu'z-Zübeyr* ile evlenir. Fakat ikinci kocasının cinsî yetersizliğini açık bir şekilde tasvîr ederek eski kocasına dönmek hususunda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'den izin ister.

Bu sırada huzûrda Hz. Ebû Bekir vardır. Kapıda da *Hâlid İbnu Sa'id İbni'l-Âs* oturmaktadır. *Hâlid*, kadını bu müstehcen konuşmadan men etmesi için, içerde bulunan Hz. Ebû Bekir'e seslenir ve: "*Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in huzûrunda bu çeşit konuşmaktan kadını niye men etmiyorsunuz?*" der. Râvî

(15) Nevvî bu âyete ulemânın "Allah hakkı beyândan çekinmez", "Hakkı (öğrenmede, sormada) Allah size haya etmenizi emretmez" mânâlarını verdiğini kaydeder (Ş. M. 3, 224).

bu durum karşısında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in tebessümünü ziyâdeleştirmekten başka bir aksülamelde bulunmadığını ve: **“Herhalde sen Rifâ'a'ya geri gitmek istiyorsun. Hayır, sen onun balcığından o da senin balcığından tatmadıkça gidemezsin”** diyerek meselenin fikhî hükmünü beyân ettiğini belirtir. *İbnu Hacer*: **“Bu rivâyette benzeri konuşmaların cevâzına dâir hüccet vardır”** der. Aynı hadisin Kitâbu'l-Libâs'da *İkrime*'den tahrîç edilen vec-hinde *Rifâ'a* ile hanımının, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in huzûrun-da münâkaşa ettikleri de kaydedilir.

Burada kayda değer bir misâl, bizzât *Müslim*'de tahrîc edilmiş olan *Ömer İbnu Ebî Seleme*'nin rivâyetidir. Der ki: **“Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e oruçlu olan kimse hanımını öpebilir mi?”** diye sordum. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zevcesi *Ümmü Seleme*'yi işaret ederek: **“Buna sor”** dedi. *Ümmü Seleme* Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yaptığını haber verince: **“Yâ Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (senin yapmanda bir beis yok, zirâ) Allâh senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetti”** dedim. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): **“Hayır, Allah'a kasem ederim ki (memnû olanı yapmada) Allah'tan en çok korkanınız”** cevabını verdi”.

Cinsî hayatla ilgili meselelerin Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e fazla tereddüt edilmeden intikâl ettirildiğini te'yîd eden bir diğer rivâyet Hz. *Ömer*'le ilgili. Hz. *Ömer*, bir gün gelerek: **“Ya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) helâk oldum”** der. **“Seni helâk eden şey de ne?”** diye sorunca, kinâyeli bir şekilde: **“Geceleyin, bineğimi ters çevirdim”** der. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in anladığı ve şârihlerin de açıkladığı üzere Hz. *Ömer*, zevcesine değişik istikâmetten yanaşmıştır, bu husûsta sormaktadır. Bunun üzerine: **“Kadınlarınız tarlalarınızdır, tarlalarınıza (ön tarafa), nasıl isterseniz öyle varın”** (Bakara 223), âyeti nâzil olur. Müfessirler âyette “tarla” kelimesine yer verilmeyle kadına, sâdece cinsî uzvundan temâs edilebileceğini, hiç bir hâl ve şartta diğer uzvundan temâs edilemeyeceğini açıklamışlardır. Ancak cinsî uzvundan yapılacak temâsın, muhtelif şekillerde olabileceğine dâir âyette ruhsat gelmiş olmaktadır.

Diğer uzvundan temâsı şiddetle yasaklayan: **“Hayızlı kadına arka uzvundan temâs eden, kâhine giden, Muhammed'e ineni inkâr etmiştir”**, **“Hanımıyla arka uzvundan cimâ edenin yüzüne Allah bakmaz”**, **“Hanımına arka uzvundan temâs eden “mel'ündür”, “küçük lûtîdir”** gibi pek çok hadisler-

den başka "...hayızdan temizleninceye kadar kadınlara yaklaşmayın, temizlendikleri vakit de Allah'ın size emrettiği yoldan onlara gelin" (Bakara 222), mealindeki âyet de bu yasağa delil olmaktadır. Burada "emredilen yer" tâbiriyle kadının cinsî uzvunun kastedildiği müfessirlerce belirtilmiştir (Hemen kaydedelim ki sıkca kullandığımız ve kullanacağımız "arka cihet" tâbiriyle kadının arka uzvunu kastetmiyoruz.)

Yine aynı âyetin nüzûlüyle ilgili daha uzun bir rivâyeti, *Ahmed İbnu Hanbel'*-in *Müsned'*inde görmekteyiz. Bu rivâyet, cinsî hayâtla ilgili müşkillerin sâdece Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e arz edilmeyip Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'dan sonra müslümanlardan bilmeyenlerin, bilenlere, kadın-erkek tefrik etmeden sorduğunu ve bunun da normal karşılanarak rahatça cevaplandırıldığını göstermesi bakımından enteresandır ve burada kayda değer: *Abdurrahmân İbnu Sâbit* anlatıyor: "*Hafsa İbnetu Abdirrahmân'a girdim, dedim ki: Sana bir şey soracağım, fakat sormaktan utanıyorum. Bunun üzerine: "Ey kardeşimin oğlu, sor, utanma" dedi. Ben de: "Kadınlara arka cihetlerinden temâs etme husûsunda sormak istiyorum" dedim. Söze başlayarak: "Ümmü Seleme'nin anlattığına göre Ensâr (Medîne'de bulunan yahûdîlerin te'sîriyle) kadınlara arka cihetinden temâs etmezlerdi. Zîrâ yahudiler: "Kim zevcesine arka cihetten temâs ederse, çocuğu şaşır olur" derlerdi. Muhâcirler Medine'ye geldikleri vakit Ensâr kadınlarıyla evlendiler ve (Mekke'deki âdetleri üzere) onlara arka istikâmetten temâs ettiler. Bir Ensâriye buna karşı gelerek: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gidip soruncaya kadar bunu yapma" der. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i görmek üzere gidince Ümmü Seleme'nin yanına girer, durumu ona anlatır. Ümmü Seleme: "Otur, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) gelsin" der. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) gelince Ensâriye meseleyi biz-zât arzetmekten utanır ve odadan dışarı çıkar. Hz. Ümmü Seleme meseleyi vazeder. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) "Ensâriye'yi çağır" der ve kadıncağız gelince: "Kadınlarınız tarlanızdır, tarlanıza nasıl isterseniz öyle (istediğiniz cihetten) gelin" mealindeki âyeti okur".*

Bu âyetin tefsirinde *İbnu Kesîr*'in zikrettiği çeşitli misâllerden birine göre de *Mesrûk* yola çıkıp Hz. Aîşe'ye kadar gelip, selâmdan sonra: "Ben size birşey sormak istiyorum ancak utanıyorum" der. Hz. Aîşe'nin: "Ben senin annenim, sen de benim oğlumsun (sor)" demesi üzerine: "Kadın hâî. ın kocasına helâl olan nedir?" Hz. Aîşe: "Cimâ hâriç her çeşit mübâşeret" cevâbını verir.

Beyhâkî'nin bir tahrîcinde Hz. Mu'âviye *İbnu Ebî Süfyan*'ın Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in zevcesi ve aynı zamanda kendi kızkardeşi olan *Ümmü Habîbe*'ye "(...) cimâ yaptığı elbise içerisinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in namaz kılıp kılmadığını sorduğuna şahit olmaktayız. *Ümmü Habîbe*: "Evet, eğer elbisede meni bulaşığı görmedi ise" der. Aynı meâlde olmak üzere Hz. Aîşe'ye de: "Kişinin ehliyle cimâ yaptığı elbise içerisinde namaz kılıp kılamayacağı" sorulur. Cevâbında aynı şeyi söylemekle birlikte, kadının kocası için bir bez parçası hazırlayarak elbiseye bulaşmadan "ezâ"yı silmesine imkân hazırlamasını tavsiye eder.

Cinsî hayâtın bir kısım teferruâtına inen meselelerde bile mü'minlerin bilgi sâhibi olmaları için, gerek Kur'ân ve gerekse Sünnet'te gelmiş olan önem husûsunda misâl çoktur. Burada hepsini tâdâd etmek imkânsızdır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in davranışı sebebiyle bu husûslarda gerek sormak gerek sorulduğunda cevâp vermekte "utanma" gerekçesiyle fazla sıkıntıya düşülmemiştir. Bu konuda âlimler arasında hâkim olan espiriyi aksettirmesi bakımından haya husûsunda *Nevevî*'nin şu sözleri şâyân-ı dikkattir: "(Hakkı öğrenme meselesinde hayâ etmek, dînin talep ettiği) hakîki hayâ değildir. Zirâ hayânın tamâmı hayırdır, hayâ hayırdan başka bir şey getirmez. Dini ilgilendiren ve fakat utandırıcı meselelerde suâlden vazgeçmek hayır değil şerdir. Öyle ise şer getiren şey nasıl hayâ olur?"

Cinsî meselelerin tavzihindeki İslâm âlimlerinin bu rahatlığı, en azından Batı'daki teâmüle uymayan bir husûsiyet olsa gerek. *Bousquet*, İslâmiyet'e karşı taşıdığı aşırı taassubuna rağmen, bu husustaki takdîrlerini zaptedemeyerek, "Medenî kanun yapıcı Batı hukukçularının meskût geçtiği evliliğin şehvânî tarafını, İslâm fukâhasının tam bir açıklıkla ele aldığını, bunun amelî hayâtta çok daha tatbîkî olduğunu" belirttikten sonra, bu tarzı, "gerek hristiyanlık ve gerekse marksizmin görüşüne tercih ettiğini" söyler.

Cinsî bilgi mevzûunda, yukarıda sünnetten anlatılanlar ışığında şu sonuçları çıkarabiliriz:

- 1- Fedin hayatında cinsiyet mühim bir yer tutmaktadır, onunla ilgili meseleler ihmâl edilemez.
- 2- Bu meseleler bâzan birini, bazân da kadın erkek her ikisini birden ilgilendirir.

3- Cinsî meselelerle ilgili problemlerin vaz'ında ve lüzumlu bilgilerin elde edilmesinde "utanma" sebebiyle ihmâl câiz değildir. Ancak hayâ perdesini yırtıp, müstehcenlik havasına bürünmek de uygun değildir. Mümkün merteye kinâye, teşbih, îmâ yollarından biriyle her problem ele alınmalıdır.

4- Kadın veyâ erkek, problemini karşıt cinse, anne-baba gibi yakın akrabaya vs. vaz'edebilir, kadının kadına, erkeğin erkeğe açması âdâba daha uygundur, anlaşmada kolaylık sağlar.

5- Temel Eğitim bahsinde belirtildiği üzere, mükellefin bilmesi gereken her çeşit bilgiyi önceden çocuğa vermek bir vecîbe olması hasebiyle, gerek kıza ve gerek oğlana, cinsî bilgilerin, yukarıda belirtilen şartlar dâhilinde verilmesi gerekmektedir. Bülûğdan itibaren çocukların evlendirilmesiyle ilgili dînî prensip, bu bilgilerin bülûğla birlikte vukûa gelecek biyolojik değişikliklere terettüp edecek ve buna müteallik bilgilere münhasır olmayıp, karı ve kocanın karşılıklı hak ve vazîfeleri, cinsî münâsebet ve âdâbı, cinsî sağlık, çocuk bakımı, erkek ve kadının âile içerisindeki rolleri, her birinin kendi rolleriyle ilgili bilgi ve mahâret v.s. her şeye şâmil olduğunu göstermektedir.

Günümüzde, bilhassa memleketimizde, her nedense, orta tadrîsatta pek çok tâlî şeyler öğretilirken bu hayâtî bilgilere yer verilmemektedir. Kız olsun erkek olsun bütün çocuklar, hazırlıksız olarak bülûğ çağının bedenî ve hissî değişmelerine mârûz bırakılmakla büyük hata edilmektedir. O kadar ki hayız kanaması başlayan genç kızlarımızın bir çoğu bu husûstaki bilgisizliği sebebiyle "kanser olduğu" vehmiyle dehşete düşmektedir.

Yukarıda kaydettiğimiz bilgilerin ışığında, gençlerimize, belli bir sistem dâhilinde, cinsî bilginin verilmesi kanaatindeyiz. Cinsî terbiyenin bir bölümünü teşkil edecek bu bilgi nasıl verilmeli, müfredâtı ne olmalı gibi teferruat mevzumuzun dışına çıkar. Ancak hemen şunu söyleyebiliriz: Bu maksatla müstakil bir ders te konmayabilir. Çeşitli yaşlara göre verilmesi gereken bilgi müfredâtı tesbît edildikten sonra bunlar en ziyâde ilgisi olan muhtelif derslere şuurlu bir şekilde serpiştirilebilir. Söz gelimi bâzı bilgiler din derslerine, bâzıları ahlâk, bâzıları biyoloji ve hatta edebiyat derslerine konabilir. İctimâî bilgilerle ilgili derslerden de istifâde edilebilir.

Bir kısım bilgilerin bülûğa eren veya ermek üzere olanlara daha sistemli olarak verilmesi de düşünülebilir.

Son olarak şu noktayı belirtmemiz gerekir. Zamanımızda bazı çevrelerde söz konusu edilen “okul öncesi” devreden itibâren cinsî bilgiler vermek, cinsiyetle ilgili sahneler göstermek fikrine katılmıyoruz. Esâsen böyle bir davranış günümüzde hâkim olan “yeni terbiye” anlayışına da zıttır. Zira önce de belirttiğimiz gibi yeni terbiye çocuğa, tecessüs ve merâkına göre, öğrenmek istediği şeyler istikametinde tâlimde bulunmayı esas almaktadır. Cinsiyet meselesindeki bu aceleciliğe ihtiyâç nereden geliyor? Anlaşılmaz şey. Bizzât birçok Batılı terbiyeciler bunun zararlı olacağına dikkat çekmektedirler.

3- CİNSÎ HAYAT

Sünnetten anladığımıza göre -ki terbiyecilerin de böyle düşündüğünü belirttik- cinsî hayâtla ilgili bahisler, bugün umûmîleşmeye yüz tutan marazî telâkkînin zıddına, cinsî terbiyenin bir bölümüdür, tamâmı değil. Bu sebeple biz bu mevzûyu *Cinsî Terbiye* bahsinin bir kısmı olarak incelemeyi uygun bulduk. Meseleye girmeden önce insan fitratında yer alan *cinsî güç* sünnette nasıl bir nazarla bakılmış, bu konuda ne gibi telakkîlere yer verilmiş, kısaca bunu belirteceğiz.

CİNSÎ GÜÇ: Şunu hemen belirtelim ki, cinsî güç, insanlara beşer neslinin devâmını (tenâsül) sağlamak gibi mühim bir gâye için verilmiştir. Bu meşakkatli ve fakat hayâtî olan vazîfenin behemahal tahakkuku için ona, cismânî haz şeklinde âcîl bir de ücret verilmiştir. Mezkûr vazîfenin ehemmiyeti nisbetinde bu hazın câzibesini fazla, binnetice cinsî gücün insan üzerindeki hâkimiyeti ihmâl edilemeyecek, küçümsenemeyecek derecede büyük ve kesindir. Kısacası “*şehvetlerin en büyüğü olarak vasıflandırılan şehvetü'l-ferc*” her hâl u kârda insan üzerinde hükmünü icrâ edecektir. *İslâm ulemâsı, sünnette gelmiş olan beyânların açıklığına dayanarak, kişinin cinsî hayâtını bütün açıklığı ile tasvîr edip, Batı'da -muhtemelen hacâletâver bulunduğu için- gerilmiş olan sükût ve “esrâr perdesini” yırtıp atmışlardır.*

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen “**İnsan zayıf yaratılmıştır**” (Nisâ 28) âyetinde belirtilen insandaki zayıflık vasfının bilhassa kadın mevzûunda olduğu müfessirlerce tasdik edilir. *İbnu Abbâs:* “*İnsan zayıf yaratılmıştır, cismânın terkine tahammül edemez*” demiş; *Vekî de:* “*Kadınların yanında akli gider*” hükmünü vermiştir. *Suyûtî, el-Vişâh'da, Tâvus'un yukarıdaki âyeti tefsîr zımınında:* “*İnsan erkek, kadın husûsunda olduğu kadar, bir başka husûsta asla zaafa düşmez, onun en zayıf tarafı buradadır*” dediğini kaydeder. *Katâde, “Ya Rabbî tâkatimiz fevkin-*

de yük tahmül etme'' âyetiyle (Bakara 283), şehvet galebesi kastedildiğini ileri sürmüştür. *İbnu Nüceyh* de: *"Kişinin zekeri kalkınca aklının üçte biri gider"* demiştir.

Ashâb ve Tâbiîn'in büyüklerini bu çeşit hükme götüren, Hz. Peygamber (aley-hissalâtu vesselâm)'in **"Kim sakalları ve bacakları arasında bulananlar husûsunda bana garanti verirse, ben de ona cennet husûsunda garanti veririm"**, **"İnsanları en ziyâde ateşe atan şey, ağız ve ferçleridir"** meâlindeki, bu husûsun zorluğuna dikkat çeken sözleri olsa gerek.

Bu konuda diğer bâzı rivâyetlerde insanda bulunan göz, kulak, vs. organlar gibi fercin de bir emânet olduğu ifade edildikten sonra, **"Emânette emîn olmayanın îmânı yoktur"** demek sûretiyle, cinsî gücün istimâlinde son derece dikkat edilmesi gerektiğine dikkat çekilir. Nikâhla ilgili ahkâm bu emânette emîn olmanın şartlarını gösterdiği gibi, zinâ ve livâta husûsundaki şiddetli tecziyeler de bu emânete ihânetin büyüklüğünü göstermektedir. Meselenin ahkâm tarafını fıkıh kitaplarına bırakarak, bu husustaki terbiye esaslarına kısaca temâs edelim.

EVLENME: Belirttiğimiz şekilde birinci derecede ehemmiyet atfedilen cinsî gücün terbiyesinde vaz edilen esâs, onun meşrû yollardan tatmînidir. Kur'ân-ı Kerîm, Mü'minûn sûresinin 5-7. âyetleriyle bu meşrû yolu milk-i yemîn (câriyeler) ve nikâhlı zevcelerle tahdîd etmiştir. Milk-i yemîn, günümüzde olduğu gibi, her devirde herkes için mümkün olmayacağından, geriye en selâmetli yol olarak, meşrû nikâh kalmaktadır.

Meşrûiyyet dışı yollardan tatmîne hiçbir sûrette cevâz vermeyen sünnet, kız olsun erkek olsun, bülûğ çağına giren gençlerin vakit geçirilmeden evlendirilmesini tavsiye eder: **"Ey Ali üç şey vardır, onları te'hîr etme: 1- Vakti girince namaz, 2- Hazır olunca, cenâze, 3- Dengini bulunca kocasız kadın"**. **"Kimin bir çocuğu olursa güzel bir isim koysun ve en iyi şekilde terbiye etsin. Bülûğa erince de derhâl evlendirsin. Bülûğa erdiği hâlde evlendirmez ve delikanlı da bir günâh işleyecek olursa bundan hâsıl olacak günâh babaya da terettüb eder"**. Başka bir rivâyette: **"İncil'de yazılıdır ki, kızı oniki yaşına bastığı hâlde evlendirmez ve o da bir günâh işlerse..."** şeklinde kızlar hakkında yaş tasrîhi de yapılarak gelmiştir. Bâzı rivâyetlerde kızların evlendirilmele-
rindeki tâcile, daha da ağırlık verilmiş gözükmektedir: **"Size dîni ve ahlâkı hoşunuza giden bir erkek mürâcaat edecek olursa derhâl evlendirin (kızınızı**

verin). Aksi halde yeryüzünde fitne ve çok şümûllü bir fesâd çıkar.” Sa’id İbnu Mansûr’un bir tahrîci, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın bu ve benzeri tâlimâtının, arkadan gelen müslümanlarca nasıl anlaşıldığını göstermektedir: *Ebû Müslim el-Havlânî* kendi kabîle halkına şöyle seslenir: “*Ey Havlânîlilar, kadınlarınızı ve dullarınızı evlendirin, zirâ şehvetin ayaklanması mühim hâdisedir. Onun için dâima hazırlıklı olun. Bilin ki şehvetin kulağı yoktur*” diye nasîhat vermiştir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu husûsta sâdece ebeveyne değil bizzat bekâr gençlere de hitâbeder: “*Ey gençler, hanginiz cimâyâ veya evlenme külfetine muktedir ise derhâl evlensin, zirâ bu, gözü (haramdan) korumayı daha çok mümkün kılar, fercin iffetini muhâfaza eder (...)*” der ve “*En şerîrlerinizi bekâr olanlarınız*” diye terhîbde bulunur. Maddî imkânsızlığın evlenmede cesâreti kırmaması için de Cenâb-ı Hakk’ın evlilere behemahal yardımcı olacağına dâir tebşîrlerde bulunulmuştur.

Rivâyetler, Ashâbın ferdî ahvâliyle Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’ın bizzat ilgilendiğini, bekâr olup olmadıklarını teker teker sorduğunu, bekârlara evlenmeyi tavsiye ettiğini göstermektedir. Bunlardan Zeyd İbnu Sâbit’in, Câbir İbnu Abdillâh’ın, Ukkâf İbnu Hâlid’in, Ka’b İbnu Mâlik’in, Rabiâtü’bnu Ka’b’in isimlerini sayabiliriz.

Sünnet evliliğe teşvikle kalmaz, bunun kolaylaştırılması için bâzı tedbirler de alır. Evlâdını evlendirmeyi, babalık vazîfelerinden biri olarak zikretmesi, bu tedbirlerin başında gelir. Zirâ böylece baba, evlâdının bekârlığından mes’ûliyet duyararak gerekli teşvik ve maddî imkânlar husûsunda hazırlıklı davranacaktır.

Diğer bir tedbir evlilik için katlanılacak olan maddî külfetle ilgili. Bunun asgarî nisbette olması tavsiye edilmiş, kıza verilmesi gereken mehirde kız tarafının suhûleti talep edilmiştir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), gerek kendi izdivâçlarında ve gerekse kızlarının izdivâçlarında mehir olarak 12 ukiyye miktarında gümüş takdîr etmiş, daha fazlasını ne vermiş, ne de talep etmiştir, öte yandan bir çift ayakkabı, Kur’ân-ı Kerim’den bir sûre öğretilmesi, beş dirheme tekâbül eden bir nevât altın, demirden bir yüzük vs. karşılığında evlenmelere de cevâz vermek suretiyle kolaylaştırmaya çalışmıştır.

Kezâ evlenmeyi kolaylaştırıcı tedbirler olarak “Şefâatin (yâni, yardımın, aracı olmanın) en efdali, evlenmeleri için iki kişi arasında yapacağın şefâattir”,

“Sevişenler için nikâh kadar uygun bir şey yoktur” gibi hadisler de zikredilebilir. Sonuncu hadis birbirlerini sevenlerin evlenmelerine mâni olmamak hususunda nebevî bir nasihat olarak cidden mânîdardır.

Sünnetin, evlenme ve bilhassa erken evlenme hususundaki ısrârı birinci derecede, cinsî tatminde gayr-i meşrû yollara sapılmasını önlemek içindir. İnsanda behemahal hükmünü icrâ edeceği peşin olarak kabûl edilen cinsî güç, bülûğ çağından itibaren hâkimiyetine başlayıp, tedbîr alınmazsa, ferdî ve içtimâî hayat için zararlı netîceler tevli'd eden gayr-i meşrû yollara sevk edecek, kişiyi kötü alışkanlıklara itecektir. Sünnet “**şehvetin kulağı yoktur**” diyerek gençlere mücerred ahlâkî nasihatların, uhrevî terhîb ve tergîblerin de istenen te'sîri hâsıl etmeyeceğini kabûl etmiş oluyor.

Yeri gelmişken, cinsî gücün fiilen oynamakta olduğu rolü, bütün açıklığıyla teşhir etmek sûretiyle, söylediklerimizi te'yîd eden bir rapordan, *Dr. Kinsey*'in raporundan bahsetmede fayda var. *Dr. Kinsey* Amerika'da yaptığı incelemeler sonunda, Amerikalıların otuz yaşına varmamış olan erkeklerin % 86'sının, kadınların da % 43'ünün evlilik öncesi cinsî münâsebette bulunduğunu tesbît etmiştir. Yine rapora göre erkeklerden % 97'si kanunların yasak ettiği faaliyetlere tevessül etmiş, % 70'i fâhişelerle ilgi kurmuş, % 40 evli erkek, hanımını aldatmış, erkeklerin % 37'si, kadınların % 19'u homoseksüel mâcerâlara atılmış, çiftliklerde çalışan her altı işçiden biri hayvanlarla temâs kurmuştur.

Cinsî gücün îtidâlde kalması için tek çıkar yol, izdivâç kabûl edilen Amerika'da evlenme devlet ve kilisenin işbirliğiyle, resmî izin “beş günde istihsâl edilebilecek”, “gece ve gündüz de başvurulabilecek” derecede kolaylaştırılmıştır. “Bir çok devletlerde bekleme denen şey de yoktur. Ücret önemsizdir. Bütün sistem, kadın-erkek, bütün Amerikan vatandaşının gizli cinsel birleşmede bulunmaması, ancak resmî kanaldan geçtikten sonra birleşebilmeleri için düzenlenmiştir”.

TEBETTÜL (BEKÂR KALMA): Cinsî arzunun ihmâl edilmesine taraftar olmayan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), şu veyâ bu mülâhaza ile bekârlığı ihtiyâr etmeye de (tebettül) şiddetle karşı çıkmış, buna karar veren *Osmân İbnu Maz'ûn*'u bundan men etmiştir. Bu yasağa, “**Dul olarak Allah'a kavuşma**” gibi tavsiyeler de inzimâm edince Ashâb, bekâr olarak ölmekten şiddetle kaçınmıştır. Hz. Ömer'in: “**Üç gün sonra öleceğimi de bilsem bekâr gitmektense**

evlenmeyi *tercîh ederim*” dediği rivâyet olunur. Buna muvâfık olarak *Suyûtî*, Kur’ân-ı Kerîm’de geçen: “**Ancak müslümanlar olarak ölün**” (Âl-i İmrân 102) âyetine: “Ancak evli olduğunuz hâlde ölün, zirâ sizler o vakit kâmil olursunuz” mânâsını verir.

TATMÎNDE TÂCİL: Cinsî arzunun tatmîn edilmesi prensibinin icâbı olarak tebettül yasaklandığı, erken evlenme teşvîk edildiği gibi cinsî arzu doğduğu vakit ihtiyâcın imkân nisbetinde gecikmeden defi de bir başka tavsiye olmaktadır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): “**Sizden biri hanımına arzu duyar-sa, hanımının âcil bir meşgûliyeti bile olsa ona gitsin (hâcetini görsün). Bir başka rivâyette: “Sizden biriniz, güzel bir kadın görür de hoşuna giderse derhâl ehline gelsin, zirâ uzuvların hepsi birdir. Ehlindeki öbüründekinin aynıdır”** der. Benzeri bir durumda bizzat Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in bu şekilde davrandığına dâir rivâyetler mevcuttur. *Müslim*’deki rivâyet aynen şöyle: Hz. Câbir’in anlattığına göre “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bir kadın görmüştü ki zevcesi Hz. Zeyneb’e geldi. Zeyneb bu sırada bir deri işlemekle meşguldü. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ihtiyâcını gördükten sonra *Ashâbına* gelerek: “**Bilin ki, kadın şeytan sûretinde gelir ve şeytan sûretinde gider. Sizden biriniz, bir kadın görünce zevcesine gelsin. Bu, içinde doğmuş olanı giderir**” der.

Bu kaydettiklerimiz açısından bakınca, evliliğin mühim gâyelerinden birinin, gerek kadın ve gerekse erkeklerin cinsî tatmînleri olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim rivâyetlerde eşlerin bu açıdan birbirlerine olan vazîfelerinde ihmâlde bulunmamaları husûsunda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ısrâr etmiştir. Kadının kocasına karşı vazîfeleri sayılırken: “**Nefsini talebettiği zaman (fırın üzerinden) (veyâ doğum hâlinde dahi olsa) icâbet etmesi**” de zikredilir. *Bu-hârî*’nin bir tahrîcinde: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “**Erkek hanımını yatağa çağırdığı zaman, kadın gelmekten imtinâ ederse, sabaha kadar melekler lânet okur**” diye terhîb eder.

Kezâ kadının nâfile oruç için kocasından izin alma zarûreti de bu maksadla konmuştur.

Kadının erkeğe karşı durumu tavzîh edildiği gibi, kadınlara karşı da kocalarının durumlarına vuzuh getirilmiştir. Onların da bu yöndeki ihtiyaçlarının görülmesine ehemmiyet verilmiştir. Daha önce *Ebu’d-Derdâ* ile ilgili olarak zikredilen

hadîste geçen: “(...) **senin ehline karşı da vazifelerin var (...)**” tâbirini şârihler îzah ederken, bu vazîfeler zımında cimâyı da zikrederler.

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zevcî muameleyi değil kötölemek, cimâ da dâhil ehline karşı vazîfelerini ibâdet, zühd gibi maksatlarla terkedenleri hoş karşılamamış, hareketlerini tenkîd etmiştir. Bu tenkîde uğrayanlardan *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As*, *Osman İbnu Maz'ûn*, *Ebu'd-Derdâ'nın* isimleri bilhassa meşhûrdur. *Enes'in* rivâyetinde kendilerini ibâdete daha çok verebilmek için geceleri namaz kılıp, gündüzleri oruç tutmaya ve kadınlarını da terketmeye azmeden üçlü bir gruba -ki bunlar *Hız. Ali*, *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs*, *Osman İbnu Maz'ûn'dur*- şunları söyler: “Allah'a kasem ederim ki Allah'tan en çok korkanınız ve onun yolunda en muttakî olanınız benim. Buna rağmen (hem) oruç tutar (hem) yerim. Namaz da kılar, istirahat de ederim. Kadınlarla da evlenirim. Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir.” *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs'ın* gündüz oruç, gece namazla meşgul olup ailesini ihmâl ettiği haberi kulağına gelince kayıtsız kalmayıp, kendisini görerek duyduğunun doğru olup olmadığını sorar. “Evet doğrudur” cevâbı üzerine: “Öyle yapma (bâzan) oruç tut, (bâzan) ye. Gece namaz da kıl, uyu da. Zirâ cesedine karşı vazifen var, gözlerine karşı vazifen var, zevcene karşı vazifen var” der.

Bu ve benzeri hadîslerde beyân edilen, kocanın karısına karşı yükümlülükleri arasında cimânın da yer ettiğinde ulemâ ittifak etmekle birlikte mikdârı husûsunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Her biri görüşünde âyet ve hadîsde gelmiş olan bir nassın tevîl ve tefsîrine istinâd eder. Yukarıdaki hadîsin şerhinde *Aynî*, şu özeti sunar: “Kadının kocası üzerindeki haklarından biri kendisi ile cimâ etmesidir. Ancak miktârında ihtilâf edilmiştir. Bâzısı: “Bir defâsı vâciptir” dedi. Bâzısı: “Her dört gecede bir defa, bâzısı da ayda bir defâ vâciptir” der. *İbnu Hazm*: “Kişiye karısı ile cimâ farzdır, gücü yeterse her temizlik devresinde en az bir sefer olmalıdır. Aksi takdirde Allah'a âsi olur (...)” demiştir. *Ahmed İbnu Hanbel'in* *Mâlik'den* rivâyetine göre kişi hanımı ile cimâyı özürsüz olarak terkedecek olursa, istese de istemese de cimâ edinceye kadar kendi hâline bırakılmaz, yâhut boşandırılır, zirâ onun davranışı kadın için zararlıdır. Alîmed de bu görüştedir. *Ebü Hanîfe*: “Berâber gecelemleri emredilir, (gerisine karışılmaz)” der. *Sevrî*: “Kadın kocasından bu hususta şikâyetçi ise üç gün kocaya, bir gün ve gece de kadına tahsîs edilir” der. *İmâm Şâfiî* ise, biraz farkla: “Cimâ husûsunda herhangi bir vecîbe konmaz, hanımın nafakası, kisvesi ve hanımıyla berâ-

ber kalması farz olur” demiştir. *Kemalpaşazâde*, meşhûr kitabında, meseleyi sıhhat açısından ele alarak, kişinin yaş ve bünye durumuna göre faydalı ve zararlı miktarların tablosunu sunmaya çalışır.

Bir kısım rivâyetler Hz. Ömer (radıyallahu anh)’in etbânının cinsî hayatları ile yakinen ilgilenip, bâzı tedbîrler aldığını göstermektedir. *Abdurrezzâk*’ın tahrifine göre Hz. Ömer (radıyallahu anh)’e bir kadın gelerek: “*Ey müminlerin emîri, kocam gündüzleri oruç tutar, geceleri de namaz kılar*” der. Hz. Ömer de “*Kocanın hakkında iyi senâda bulundun*” cevâbını verir. Fakat orada bulunan Ka’b İbnu Sevr söze karışarak: “*Bugünkü kadar dehşetli bir şikâyet, böylesine hoş bir düşmanlık görmedim*” deyince, Hz. Ömer de: “*Sen böyle anladıysan aralarında hükmet*” der. Sevr: “*Ey müminlerin emîri, Allah dörde kadar kadınla evlenmeyi helâl kıldığına göre, her birine dört günde bir gün tahsîs edip, o gün onunla yiyip içecek ve onunla geceleyecek demektir. Şu halde bunun kocası da her dört günde bir sefer bunun yanında kalmalıdır*” der. Fakat İbnu’l-Kayyîm’in Ahbaru’n-Nisâ’da zikrettiği bir rivâyete göre, karısının “*kendisine az temâs ettiğine dâir*” şikâyeti üzerine Hz. Ömer’in hükmüne mürâcaat eden bir erkek için de: “*Bir kimse her temizlik vaktinde bir temâsda bulunsa hakkını edâ eder*” hükmünü verir.

Hz. Ömer’le ilgili bir diğer rivâyete göre, bir gece vakti, sokakta dolaşırken evinde yalnızlıktan kendi kendine dertlenen bir kadın sesi işitir. Ertesi gün, araştırınca, öğrenir ki, bu kadının kocası cihâd için asker olmuştur. Bunun üzerine kızı Hafsa’ya uğrayarak: “*Kızım (söyle bakalım) bir kadın kocasından ne kadar müddet ayrı kalmaya tahammül edebilir?*” diye sorar. Hz. Hafsa (radıyallahu anhâ) (utanarak): “*Babacığım, Allah sana mağfiret etsin, senin gibi birisi bu meseleyi benim durumumda olan birinden sorar mı?*” der. Babası da: “*Bu, râiye-timle ilgili almak istediğim bir tedbiri ilgilendirmeseydi senden sormazdım*” der. Hz. Hafsa şu cevâbı verir: “*Dört, beş veyâ altı ay.*” Bu cevap üzerine Hz. Ömer: “*Gazve için çıkanlar, bir ayda yerlerine varırlar, dört ay harp ederler, bir ayda da geri dönerler*” diye düşünerek askerlik müddetini altı ay olarak tahdîd eder. Diğer bir rivâyete de: “*Kocamı bir yıl benden uzak tutmak Allah’tan revâ mıdır, (ben de kadını), kadınların arzu ettiği şeyi ben de arzu ederim*” diye târizde bulunan bir kadının, gazveye çıkmış bulunan kocasını, haber salarak derhâl geri getirtir.

Bu bahsi tamamlarken belirtelim ki Hristiyanlık ile İslâmiyet'in cinsiyet konusundaki görüşleri çok farklıdır. Bousquet, cinsî zevk ve arzulara Hristiyanlığın açıktan açığa hasmâne bir tavır takındığı halde İslâmiyet'in öyle olmadığını takdîrle ifâde eder. Nitekim İncil'de Hz. İsâ: “Allâh'ın melekûtu uğruna ev, ya kadın, ya kardeşler, ya ana-baba, ya çocukları bırakmayı” emreder. 590-604 yıllarında papalık makâmını işgâl eden *Papa Grégoire le Grand*, bu konudaki Hristiyanlık görüşünü daha vâzih olarak, *Régle Pastorale* ve *Lettre á Saint Augustin de Cantorbéry* adlı vesikalarda şöyle ifâde eder: “Zevcî muâmeleden hasıl olan zevk insanı kaçınılmaz bir tarzda kirletmektedir. Hattâ karı ve koca sâdece nesil elde etmek için birleşmiş bile olsalar”.

CİMÂDAN MAKSAD: İbnu Kayyîm: “Cimâ başlıca üç maksadla vaz edilmiştir” der ve açıklar:

1- Neslin muhâfazası ve nev'in bekâsı.

2- Vücutta hapsedilmesi bütün beden için zararlı olan bir maddenin dışarı atılması.

3- İhtiyâcın giderilerek lezzet elde edilmesi ve nimetten istifâde.

İbnu'l-Kayyîm açıklamalarına devâmla, büyük tabîblerin cimâyı sıhhatin bir şartı olarak kabûl ettiğini belirtir ve bu meyânda Galinos'un ismini zikreder. Bir kısım selefın de: “Kişi üç şeyde azîmli olmalıdır:

1- Yürümeyi terketmemede, zîrâ birgün muhtâç olur,

2- Yemeyi terketmemede, aksi takdîrde mîdesi küçülür.

3- Cimâyı terketmemede. Zira kuyu boşaltılmazsa suyu çekilir” dediğini, ke-zâ Muhammed İbni Zekerıyyâ'nın da: “Kim uzun müddet cimâyı terkederse âsablarının kuvvetleri zayıflar, mecrâları tıkanır, zekeri takallus eder. Bir nevî kurutma için, cimâyı terkedenleri gördüm. Derhâl bedenleri soğudu, hareketleri zorlaştı, sebepsiz olarak üzerlerine bir bıkkınlık çöktü, arzuları söndü ve yediklerini de hazmedemez oldular” dediğini rivâyet eder.

Süfıyân es-Sevrî'nin: “Çok kadınla evlenmek dünyâperestlik değildir” dediği, İbnu Abbâs'ın: “Bu ümmetin en hayırlısı kadınca çok olanıdır” dediği rivâyet edilir. Suyûtî, diğer bir çokları gibi, cimânın Allah'a daha hulûsla ibâdet için kalbi dünyevî arzulardan temizleme vâsıtası olduğunu zikreder ve bu husûsa mi-

sâl olarak zühd ve takvâsıyla meşhûr *İbnu Ömer*'in, iftârını yemek yemeden önce cimâ ile açtığını kaydeder. Bâzı fukâha da, “**Cumâ günü cenâbetten temizlenme guslüyle gusleder de sonra câmiye giderse...**” hadîsinden cumâ günleri cimâyâ teşvîk mânâsı çıkarmış: “*Böylece göz, harama kaymaz, nefis sükûnet bulur*” demiştir.

Bütün bu cimâyâ teşvîklere rağmen, evli kimsenin bu husûsta da itidâli muhâfaza edip, ifrata gitmemesi tavsiye edilir, aksi takdirde aklın zayıflayacağı belirtilir ve sonra da itidâlin dört günde bir olduğu kaydedilir.

4- CİNSİYETLE İLGİLİ BÂZİ MESELELER

Cinsî terbiye husûsunda Sünnet'in koymuş olduğu esâsın, yâni “meşrû tatmîn”in gerçekleşmesi, bir kısım şartlara bağlıdır ve her şeyden önce maddî imkân meselesidir. Evlenme çağına maddî imkânsızlıklar içerisinde girilmiş olabilir. İlim tahsîli gibi kadınla meşgûliyeti te'hîr etmeyi gerektiren bir mesleğe sülûk edilmiş de olabilir. Veyâhud evlidir, ancak ticârî, askerî vs. sebeplerle âilesinden uzaktır vs. bu durumlarda sünnetin tavsiyesi nedir?

ORUÇ VE EDVİYE: Sünnet böyle hâllerde nefsânî arzularla mücâdele etmeyi, onu zabt u rabt altına almayı emreder. Bekâr kimsenin mücâdelede başvuracağı en emîn vâsıta oruçtur. Orucun şehvânî arzuları kıracağı ifâde edilir: “(...) **Evlenmeye gücü yetmeyen oruç tutsun. Zirâ savm, ona, husyeleri burma gibidir**”. Yani nikâha olan arzuyu keser. *Aynî* ve diğer şârihler “*orucun cinsî arzuyu tahrîk ettiği*” ileri sürülerek *îtirâz* edildiğini kaydettikten sonra: “*Bu hâl, bidâyette vâridir, fakat oruca devam edilince, zamanla onun bu vasfı kaybolur, şehvet kırıcı vasfı galebe çalar*” şeklinde cevâp verirler. *Aynî*, ayrıca cimâ arzusunun yemek arzusuna (şehvetü'l-ekl) bağlı olduğunu, onun kuvvetlenmesiyle kuvvetlenip, zayıflamasıyla zayıflayacağını belirtir. Yine *Aynî* bu hadîsten, *Hattâbî*'nin, şehveti yenmek için edviye almak sûretiyle zahmet ve meşakkate tevessülün cevâzını istidlâl ettiğini nakleder. Fakat *Nevevî*: “*Oruçla şehvet kesilmezse kâfûr vs. kullanmak yoluyla şehveti kırmak câiz değildir, (mutlaka) evlenmelidir*” der. *İbnu Hacer*, “*Tamâmen ortadan kaldırmamak şartıyla, şehveti teskîn edici ilâç alınmalı*” diyerek mutavassıt bir yol tutar.

İHTİSÂ: Hristiyanlığın aksine, *ihtisâ* suretiyle şehveti kırma yolu da yasaklanmıştır. Bu konuyla ilgili *Buhârî*'nin bir tahrîci son derece vâzıhtır. *Ebü Hü-*

reyre Hz. Peygamber'e çıkararak: *Yâ Resûlallâh, yaşım çok genç, zinâyâ düşmekten korkuyorum, evlenmek için lüzumlu maddî imkâna da sâhip değilim (müsâde ederseniz husye bezlerimi aldirayım) der. Sükûtle cevâp alan Ebû Hüreyre talebini dört kere tekrârlar. Dördüncü talepten sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu ves-selâm) (öfkelenerek): "Ey Ebû Hüreyre, senin kavuşacağın mukadderâtı yazan kalem (in mürekkebi) kurumuştur. Durum böyle olunca artık ister hadımlaş, ister bırak (müsâvidir)" der. Burada Ebû Hüreyre'yi muhayyer bırakır gibi bir mânâ görülürse de şârihler kesinlikle yasaklandığını belirtirler. Os-mân İbnu Maz'ûn da: "Yâ Resûlallâh ben bekârlığın beni günâha sevkedeceğinden korkan bir kimseyim, müsâde buyurun hadımlaşayım" diyerek izin ister. Bu da: "Oruç tut" cevâbını alır, istediği müsadeyi alamaz. Buhârî'deki rivâyette Os-mân'ın "Tebettül" yâni kadınlardan uzaklaşma talebi için yaptığı mürâcaatının Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından reddedildiğini ifâde eden Sa'd İbnu Ebî Vakkâs: "Ona tebettül izni verilseydi, biz (daha da ileri gider) hadımlaşırđık" der. Hülâsa bu yol da kesinlikle yasaklanmıştır.*

HAYVANA TEMÂS: Bir diğeri cinsî tatmin yolu sayılabilecek hayvana temâs da yasaklanmıştır. Ancak yasağın buradaki sertliği, insanlarla olan gayr-i meşrû tatmîndeki (zinâ) derecede değildir. Fiilin gayr-ı meşrûluğu bizzât lisân-ı nübüv-vetle mübâlağalı olarak ifâde edilmiştir: "Bir kimse hayvana temâs edecek olursa, temâs edeni de hayvanı da öldürün". Fukâha bu meyânda *Ebû Hanîfe, Şâfiî, Mâlik ve Ahmed* bu konuda hadd bulunmadığı ve hadîsede geçen "Öldürün" emriyle "ze'rde şiddet" kastedildiği husûsunda ittifak etmiştir. Atâ da bu mev-zûda bir suâl üzerine hakkında hadd olmadığını söyledikten sonra "Bu kabîh bir ameldir, kabîh olanı takbîh edin" demiştir.

İSTİMNÂ: Cinsî tatmîn yollarından biri olan istimnânın şiddetle yasaklandığı-na dâir: "Eliyle nikâh yapan melundur", "Yedi kişi vardır kıyâmet günü Allah onların yüzüne bakmaz. Ne onları (günâhlarından) temizler, ne de amel-i salih ehliyle bir araya getirir. Ateşe ilk giriciler olarak onları cehenneme atar. Ancak tevbe edenler müstesnâ (...) Bunlar eliyle nikâh eden, lûtilik yapan (homoseksüel) içki mübtelâsı..." gibi bâzı hadîsler rivâyet edilmişse de bunlar zayıf olduklarından sâdece kendileriyle amel edilmemiştir. İstimnânın haramlığına hükmeden *İmâm Şâfiî* ve etbâi bu hadîslere değil, daha önce zikrettiğimiz, Mü'minûn sûresinin 5-7. âyetlerine istinâd etmiştir. Kezâ bunun tahrîmine kâi.

olan bir kısım Mâlikîler de yine daha önce zikri geçen: "...evlenmeye gücü yetmeyenler oruç tutsun" diye emreden hadîse istinâd etmişler ve: "*Burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) evlenmeye gücü yetmeyenlere oruç tavsiye etmiştir. Eğer istimnâ mübâh olsaydı onu tavsiye etmek daha kolaydı...*" demişlerdir. İbnu Cüreyc'e göre Atâ da istimnânın kerâhatine inanmış, Sa'îd İbnu Cübeyr de: "*Allâh istimnâ yapan bir ümmete azâb indirdi*" demiştir. İbnu Ömer de adem-i cevâzına inananlardandır.

Öte yandan İbnu Abbâs, Mücâhid, Amr İbnu Dinâr, Câbir İbnu Zeyd'den cevâzına dâir bir kısım rivâyetler gelmiştir. Ancak bu cevâz iki şerden ehven olanı tercih şeklindedir. Meselâ İbnu Abbâs, bu husûsta sorana: "*Câriye ile temâs istimnâdan, istimnâ da zinâdan ehvendir*" der. Cevâzına kâil olan Hanbelîler ile bir kısım Hanefîler de aynı şekilde bâzı kayıtlarla buna cevâz vermişlerdir.

Hanefî fukahâsından Şürûnbülâlî: "*Bekâr kimseye (kendisini zina, livâta gibi şeylerle harama atacağından) korktuğu şehvetini teskîn için istimnâ câizdir, bu fiilinden dolayı ne sevâb ne de günah kazanır, başa baş kurtarır. Fakat celb-i lezzet için yaparsa günâhkâr olur*". der. Şürûnbülâlî'nin şârihi Tahtâvî, evli olan kimseye seyâhat, hayız gibi sebeplerle hanımına temâs müddeti uzasa da, aslâ helâl olmayacağını tasrîh ettikten sonra istimnâyâ cevâz "*iki haramdan hafif olanı tercih etmektir*". der ve kerâhat ve tahrîmine dâir yukarıda zikrettiğimiz hadîslerden bir kaçını kaydeder. Ancak İbnu Âbidîn'in Mi'râcu'd-Dirâye'den yaptığı nakilde istimnânın (şartlar tahakkuk ettiği takdirde) evli için de cevâzına hükmenlerin olduğu anlaşılmaktadır.

NAZAR (BAKMAK): Cinsî terbiyede meşrû yoldan tatmîn esâs olmakla berâber, cinsî kuvvenin sevkedebileceği memnû fiillerden korunmak için derpîş edilen mühim bir tedbîr nazar meselesidir. Umûmiyetle nazarın, fesâd-ı kalbe dâvetçi olduğu kabûl edilir. Sünnet her bir uzvun zinâyâ mârûz kaldığını, gözlerin zinâsının da nazar olduğunu belirtir. Bu sebeple bizzât Kur'ân-ı Kerîm, erkek olsun, kadın olsun bütün mü'minlerin gözlerine hâkim olmasını emreder: "*(Ey Resûlüm) Mü'min erkeklere söyle, gözlerini (haramdan) sakınsınlar ve ırzlarını korusunlar (...) Mü'min kadınlara da söyle gözlerini (haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar...*" Bu âyetlere dayanarak, sadece erkek değil, kadınların da yabancı erkeklere şehvetle olmasa bile bakmasını pek çok ulemâ haram kabûl etmiştir.

Sünnette nazarla zinâ arasında sıkı bir irtibât kabûl edilmekle, zinâyâ giden yolun nazardan geçtiği ifâde edilmekte ve “**nazar iblisin zehirli oklarından bir oktur (...)**” denilerek, nazarın mutlak bir te'sîre sâhip olduğuna dikkat çekilmektedir. Aynı mânâyı daha vâzih olarak ifâde etmek üzere Hz. İsâ'nın: “**Gö-zünü kapadığın müddetçe fercin zinâ etmez**” dediği kaydedilmektedir.

Sünnet, ihtiyârsız olan ilk ve âni nazar için ruhsat vermiş, bunun mânevî bir mes'ûliyeti mûcib olmadığını tasrîh etmiş ise de, müteâkip ve temâdî eden nazarlardan men etmiştir. Bu husustaki rivâyet Hz. Ali ile ilgilidir: “**Ey Ali (ihtiyârsız olarak kaymış olan) nazarına (ihtiyârî olarak müteâkip) nazarlar ekleme. Zirî sana birincisi helâl ise de diğerleri değildir.**” İbnu Abbâs'ın bir rivâyetinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e Vedâ Haccı sırasında bir şeyler sormak için gelen kadına Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bineğinin arkasında bulunan *Fadl İbnu Abbâs*'ın bakmaya başlaması üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) eliyle *Fadl*'ın yüzünü aksi istikâmete çevirerek kadınla *Fadl* arasında vâki olan bakışmaya mâni olduğunu görüyoruz.

Memnû nazar fitneye bâis olacak “**şehvetle olan nazar**”dır. Bu kadına olacağı gibi, sakalı çıkmış veya çıkmamış genç oğlanlara bütün hayvanlara da olabilir ve bunlar arasında hiçbir fark da yoktur. *İbnu Teymiyye*, şehvete mukârin bütün nazarların -mehârime bile olsa- tahrîminde ulemânın ittîfak ettiğini belirtir. İmâm-ı *Ebî Hanîfe*, *Ebû Yûsuf*'a olan vasiyetinde çocuklarla konuşup başlarını okşamasında bir mahzûr olmamakla beraber bülûğa yaklaşanlara (mürâhik) konuşmasını, bunun fitne olduğunu belirtmiştir.

486 - ٤٦- وعن عائشة رضي الله عنها قالت نزل قوله تعالى: [لَا يُؤَاخِذُكُمُ

اللَّهُ بِاللُّغُو فِي أَيْمَانِكُمْ؛ فِي قَوْلِ الرَّجُلِ: لَا وَاللَّهِ، وَبَلَى وَاللَّهِ]. أخرجه البخارى ومالك

وأبو داود وهذا لفظ البخارى، ورواه أبو داود مرفوعاً وموقوفاً عليها.

قال مالك في الموطأ: أحسن ما سمعت في ذلك أن اللغو خليف الإنسان

على الشيء يستيقن أنه كذلك ثم يوجد بخلافه فلا كفارة فيه، والذي يخلف

على الشيء وهو يعلم أنه آثم كاذب ليرضى به أحداً ويقطع به مالا: فهذا

أعظم من أن تكون له كفارة.

46. (486)- Hz. Aîşe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *Kur'ân'daki: "Allah sizi (dil alışkanlığı olarak maksadsız yapılan) lağv yeminleriniz için muâheze etmez" âyeti kişinin sözünde sıkca kullandığı, "vallahı evet", "billahi hayır" gibi yeminleri için nâzil oldu".* Buhârî, Eyman 14, Tefsir, Maide 8; Ebu Dâvud, Eyman 7, (3254); Muvatta, Eyman 9, (2, 477).

Yukarıdaki metin *Buhârî*'den alınmadır. Hadîsi, *Ebu Dâvud* hem Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sözü olarak hem de Hz. Aîşe (radıyallahu anhâ)'nin sözü olarak iki şekilde rivâyet etmiştir.

İmam Malik Muvatta'da bu hadisle ilgili olarak şunu söyler: "Bu mevzuda işittiğimin en güzeli şudur: "Ayetle geçen "Lağv", bir kimsenin öyle bildiği için bir şey hakkında yaptığı yemindir, ancak sonradan, o şeyin, bildiği gibi olmadığını anlar. Bu durumda yaptığı yemin için kefâret gerekmez. Ancak bir kimse de çıkıp, günahkâr ve yalancı olduğunu bile bile, birilerini memnun etmek veya bir malı elde etmek için yemin ederse bu öylesine büyük bir günahdır ki, bunun kefareti yoktur".

AÇIKLAMA:

Görüldüğü gibi, dil alışkanlığı olarak, doğru bildiğimiz hususlarda, aldatma kasdı olmaksızın, sözümüzü te'yiden yaptığımız yeminlere şeriat lisanında "Lağv" denmektedir. Bu çeşit yeminlerde yanılmış olsak bile kefarete gerekmiyor.

Ama, birini aldatmak, bir hukuku elde etmek, bazılarını yaranmak gibi maddi veya mânevî menfaat mülahazalarıyla, yalan olduğunu bile bile yemin edecek olursak, bu öylesine bir günah olmaktadır ki, bunun için affettirici kefarete yoktur. Yaptığından pişman olan kimse, gasbettiği hukuku iade ettikten sonra tevbe eder. Samimi bir tevbe ile Cenâb-ı Hakk'ın affı ümîd edilir. Zira o, *Erhâmürrâhimîn*'dir, her çeşit günahı affedicidir.

Kefâret, daha ziyade istikbâle şâmil olarak bir şeyi "yapmak" veya "yapmamak" hususunda yapılan yeminlerle ilgilidir, yani söylendiği şekilde yapılamaması hâlinde kefarete gerekir.

٤٧- وعن ابن عباس رضى الله عنهما في قوله تعالى: [وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ قَالَ: كَانَ الرَّجُلُ إِذَا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ فَهُوَ أَحَقُّ بِرَجْعَتِهَا، وَإِنْ طَلَّقَهَا ثَلَاثًا، فَتَسِيخَ ذَلِكَ بِقَوْلِهِ تَعَالَى: الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ.

47. (487) - İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ), “Kur’ân-ı Kerim’deki: “Kocaları, bekleme müddet içinde barışmak isterlerse onları geri almaya (herkes-ten) çok lâyıktırlar...” (Bakara 228) âyeti hakkında şunu söyledi: “Erkek hanımını üç talakla da boşasa hanımını geri almaya herkesten daha çok hak sâhibi idi. Ancak bu hüküm, Cenâb-ı Hakk’ın şu sözü ile neshedildi: “Boşanma iki defadır. Ya iyilikle tutma ya da iyilik yaparak bırakmadır...” (Bakara, 229). Ebu Dâvud, Talâk 10, (2195); Nesâî, Talâk 74, (6, 212).

٤٨ - وعن عروة بن الزبير قال: [كَانَ الرَّجُلُ إِذَا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ثُمَّ ارْتَجَعَهَا قَبْلَ أَنْ تَنْقَضِيَ عِدَّتُهَا كَانَ ذَلِكَ لَهُ، وَإِنْ طَلَّقَهَا أَلْفَ مَرَّةٍ فَعَمَدَ رَجُلٌ إِلَى امْرَأَتِهِ فَطَلَّقَهَا حَتَّى إِذَا شَارَفَتْ انْقِضَاءَ عِدَّتِهَا ارْتَجَعَهَا ثُمَّ قَالَ: وَاللَّهِ لَا أَوِيلِكَ إِلَيَّ وَلَا تَحِلِّينَ أَبَدًا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَاِمْسَاكِ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيعٍ بِإِحْسَانٍ؛ فَاسْتَقْبَلَ النَّاسُ طَلَاقًا جَدِيدًا مِنْ ذَلِكَ الْيَوْمِ مَنْ كَانَ طَلَّقَ أَوْ لَمْ يُطَلِّقْ]. أخرجه مالك والترمذی.

48. (488) - Urvetu’bnu’z-Zübeyr (radiyallahu anh) anlatıyor: “Cahiliye devrinde kişi hanımını boşar, iddeti sona ermeden geri almak isterse, alma hakkına sahipti. Bu şekilde bin kere boşayıp geri dönebilirdi. (Bu hal bir adamın şu hâdisesine kadar devam etti. Bir gün) adam hanımını boşadı ve iddeti dolmak üzere iken hanımını geri aldı, sonra tekrar boşadı ve hanımına: “Allah’a kasem olsun seni evime almıyorum ve ebediyen başkasına da helal olmayacaksın” dedi. Kadın: “Bu nasıl olur?” deyince, adam: “Seni boşuyorum, iddetin dolmadan tekrar geri alacağım ve bu böylece devam edip gidecek” dedi. Kadın Hz. Aişe (radiyallahu anhâ)’ye gitti, durumu anlattı. Hz. Aişe cevap vermedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ı bekledi. Gelince vak’ayı anlattı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da cevap vermedi (vahiy bekledi). Cenab-ı Hakk şu ayeti inzal buyurdu: “Boşama iki defadır ya iyilikle tutma ya da iyilik yaparak bırakmadır” (Bakara 229). O günden itibaren insanlar bu yeni talaka yöneldiler, boşayan da boşamayan da”. Tirmizî, Talâk 16, (1192); Muvatta, Talak 80, (2, 588). (Parantez içindeki açıklayıcı kısımlar Tirmizî’deki ziyâdeden alınmıştır.)

AÇIKLAMA:

Ayette geçen “boşama iki defadır” tâbiri şöyle anlaşılmıştır: “Talâk-ı ric’î,

iki defadır, üçüncü talaktan sonra rücû, yani aynı hanımı geri alma yoktur. İllâ ki kadın bir başkasıyla evlenmiş olsun. Bu tefsîr üç talâkı da bir defada vermeyi câiz kabûl edenlere göredir, *İmam Şâfiî* gibi.

Ancak, âyet-i kerîme'yî farklı anlayarak “Şer’î boşama üç ayrı seferde olmalıdır, bunlar bir anda yapılamaz” diyen fakihler de mevcuttur. Bunlar üç talakın beraber verilmesini haram kabûl ederler. *Ebû Hânîfe* (rahimehumullah) “Üçü berâber verilecek olsa, haram da olsa talak vâki olur”. demiştir.

Ayette geçen “iyilikle tutmak” tan maksad, ikinci boşamaktan sonraki rücû ile alâkalıdır. Bu durumda erkekle hanımı arasında tek bağ kalmış demektir. Üçüncü boşama halinde rücû hakkı kalmaz. Ayet-i kerime son bağla hanımıyla beraber olma kararı veren erkeğe “iyilik”i emretmektedir. Yani, evliliğin getirdiği bütün hukûka riâyeti emretmektedir: Nafaka, ve iyi davranışlar (hüsnu’s-sohbet) gibi.

“İyilik yaparak bırakma”ya gelince Rabbimiz Teâla hazretleri burada, erkeğe boşadığı kadına bütün mâli hukukunu ödemesini, arkasından gıybet etmemesini, kötü şekilde yadettirmemesini, halkı ondan nefret ettirmemesini emretmektedir. “İyilikle bırakma”dan “İddeti bitinceye kadar kadını tutması” da anlaşılmıştır.

٤٩- وعن معقل بن يسار رضى الله عنه قال: [كَانَتْ لِي أُخْتُ تُحْطَبُ إِلَى وَأَمْتَعُهَا مِنَ النَّاسِ فَأَتَانِي ابْنُ عَمِّي فَأَنْكَحْتُهَا إِيَّاهُ فَاصْطَحَبَا مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ طَلَّقَهَا طَلَاقًا لَهُ رَجْعَةٌ ثُمَّ تَرَكَهَا حَتَّى انْقَضَتْ عِدَّتُهَا فَلَمَّا حُطِبَتْ إِلَيَّ أَتَانِي يَحْطُبُهَا مَعَ الْخُطَّابِ فَقُلْتُ لَهُ: حُطِبَتْ إِلَيَّ فَمَنْعْتُهَا النَّاسَ وَأَثَرْتُكَ بِهَا فَرَوَّجْتُكَ ثُمَّ طَلَّقْتُهَا طَلَاقًا لَكَ رَجْعَةٌ ثُمَّ تَرَكَتُهَا حَتَّى انْقَضَتْ عِدَّتُهَا، فَلَمَّا حُطِبَتْ إِلَيَّ أُتَيْتَنِي تُحْطُبُهَا مَعَ الْخُطَّابِ، وَاللَّهِ لَا أَنْكَحُكَهَا أَبَدًا. قَالَ فَقِي نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: فَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَلْيَنْ أَجْلِهِنَّ فَلَا تَفْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحَنَّ أَرْوَاجَهُنَّ الْآيَةُ. قَالَ: فَكَفَرْتُ عَنْ يَمِينِي وَأَنْكَحْتُهَا إِيَّاهُ] أخرجه البخارى وأبو داود والترمذى.

وفى أخرى البخارى: فدعاه النبى ﷺ فقرأها عليه فترك الحنمية واستفاد

لأمر الله عز وجل.

49. (489) - Ma'kıl İbnu Yesâr (radiyallahu anh) anlatıyor: Benim bir kızkardeşim vardı. Evlenmek için bana müracaat edenler oldu. Fakat kimseye müsbet cevap vermiyordum. Derken amcamın oğlu istedi. Kız kardeşimi ona nikahladım. Allah'ın dilediği kadar bir müddet beraber yaşadılar. Sonra amcam oğlu onu talak-ı ric'î¹⁶ ile boşadı. Ancak tekrar almadan terketti. İddeti tamamlandı. Kız kardeşimle evlenmek isteyenler bana müracaat edince amcam oğlu da, müracaat ederek tekrar almak istedi. Kendisine: “Daha önce de çok isteyenler oldu, kimseye vermedim, seni hepsine tercih ederek sana verdim, seninle evlendirdim. Sen onu talak-ı ric'î ile boşadın. (Geri alma hakkın olduğu halde terkettin ve iddeti doldu. Başkaları istemeye gelince, sen de tâlib oldun, taleble almak istiyorsun. Allah'a kasem olsun onu asla sana vermeyeceğim” dedim. Ma'kıl der ki: Bunun üzerine benim hakkımda şu âyet nâzil oldu: “Kadınları boşadığınız zaman iddetlerini bitirdiler mi, aralarında meşru bir surette anlaştıkları takdirde, artık kendilerini kocalarına nikah etmelerine engel olmayın” (Bakara 232). Yine Ma'kıl ilâve ediyor: “Âyet üzerine, yeminim için kefarete bulundum ve kız kardeşimi, eski kocasına nikahladım” Buhârî, Tefsir, Bakara 2, 40, Talâk 44; Ebu Dâvud, Nikâh 21, (2087); Tirmizî, Tefsîr, Bakara 2, (298).

Buhârî'nin bir rivâyetinde şöyle denir: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ma'kıl'ı çağırdı, âyeti kendisine tilavet buyurdu. Bunun üzerine o, müşkülpe-sendliği bıraktı ve Allah'ın emrine boyun eğdi” (Buhârî, Talak 44).

490 - وعن ابن عباس رضي الله عنهما في قوله تعالى: [فِيمَا عَرَضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةٍ هُوَ أَنْ يَقُولَ: إِنِّي أُرِيدُ التَّزْوِيجَ، وَإِنَّ النِّسَاءَ لَمِنْ حَاجَتِي، وَلَوْ دِدْتُ أَنَّهُ تَبَسَّرَ لِي امْرَأَةً صَالِحَةً]. أخرجه البخاري.

50. (490) - İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) Kur'an'ın: “(Vefat iddeti bekleyen) kadınları nikahla isteyeceğinizi çıtlatmanızda... üzerinize bir vebâl yoktur” (Bakara 235) ayetinden maksadı, “Evlenmeyi arzu eden kişinin: ‘Ben nikahlanmak istiyorum, kadına ihtiyacım var, sâliha bir kadına kavuşmak istiyorum’ demesidir” diye açıklamıştır. Buhârî, Nikah, 34.

16) Talak-ı ricî: Üç adedine delalet etmeyen söz veya işaretle yapılan boşama. Erkek, tekrar hanımını geri alabilir. Üçüncü sefer boşarsa, hanım bir başkasıyla evlenip ondan boşanmadıkça eski kocasına gelemez.

AÇIKLAMA:

Yukarıda mealini kısmen kaydettiğimiz ayetten âlimler iki yasak ve iki mübah hükmü çıkarmışlardır: Yasak: Boşanan veya kocasının vefatıyla dul kalan kadın, henüz bekleme müddeti (iddet) içerisinde iken, onunla evlenmek ve sarîh bir şekilde evlenme teklifinde bulunmak. Mübah olanlar: Târîz ve kinâyedir.

Görüldüğü üzere evlenmek yasak edildiği gibi sarîh bir şekilde evlenme teklifinde bulunmak da yasaklanmıştır.

İbnu Abbâs (radiyallahu anh) ayette geçen ta'rîz yani imâ yollu ifadeyi -ki çıtlama diye tercüme ettik- bazı örneklerle açıklığa kavuşturmuştur.

491 - 51 - وعن علي رضي الله عنه أن النبي ﷺ قَالَ: إِيَّومَ الْأَحْزَابِ،
وفي رواية: يَوْمَ الْخَنْدَقِ مَلَأَ اللَّهُ قُبُورَهُمْ وَيُوتُّهُمْ نَارًا كَمَا شَغَلُونَا عَنِ الصَّلَاةِ
الْوُسْطَى حَتَّى غَابَتِ الشَّمْسُ] أخرجه الخمسة.

وفي رواية: شَغَلُونَا عَنِ الصَّلَاةِ الْوُسْطَى صَلَاةَ الْعَصْرِ.

وزاد في أخرى: ثُمَّ صَلَّاهَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ. هذا لفظ الشيخين.

51. (491)- Hz. Ali (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu ves-selâm) Hendek Savaşı sırasında ”Allah onların evlerini ve kabirlerini ateşle doldursun, bizim orta namazımıza mâni oldular, güneş batıncaya kadar kılamadık” buyurdu.

Bir rivâyette: “Bizi, salat-ı vusta olan ikinci namazından alıkoydular”denir. Bir diğer rivâyette: “Sonra ikindiye akşamla yatsı arasında kıldık”denir. Buhârî, Tefsir, Bakara 2, 42, Cihâd 98, Meğâzî 29, Daavât 58; Müslim, Mesâcid 202-206, (627); Ebu Dâvud 5, (409); Tirmizî, Tefsir, Bakara 2, (2987); Nesâî, Salât 14 (1, 236); İbnu Mâce, Salat 6, (684).

AÇIKLAMA:

Kur’ân-ı Kerîm’de hususi bir âyetle ehemmiyetine dikkat çekilen salat-ı vusta’nın hangi namaz olduğu münâkaşalıdır. Bu hadîs, mezkur namazın ikinci namazı olduğu hususunda oldukça kuvvetli bir delil teşkil etmektedir. Ulemanın umumiyetle kabulü de bu merkezdedir. Ancak, 497 numaralı hadîse kadar kay-

dedilecek rivâyetlerde de görüleceği üzere, diğer vakitlere de “orta namaz” diyen hadisler mevcuttur. Böylece müteâriz durumlarda en kuvvetliyi *tercihe* başvurulduğunu, *usul* hadislerinde görmüş idik.

۵۲- وعن أبي يونس مولى عائشة قال: [أمرتني عائشة رضي الله عنها أن أكتب لها مصحفاً وقالت إذا بلغت هذه الآية فاذنني، حافظوا على الصلوات والصلوة الوسطى. فلما بلغت أذنتها فأملت علي: حافظوا على الصلوات والصلوة الوسطى، و صلاة العصر وقوموا لله قانتين. قالت عائشة رضي الله عنها سمعتها من رسول الله ﷺ]. أخرجه الستة إلا البخارى.

52. (492)- Hz. Aişe'nin azadlısı Ebu Yûnus anlatıyor: Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), kendisine bir mushaf yazmamı emeretti ve dedi ki: “Şu âyete gelince bana haber ver: “Namazlara ve bilhassa orta namazına devâm edin” (Bakara, 238). Yazarken bu âyete gelince ona haber verdim. Bana şunu imla ettirdi: “Namazlara ve orta namazına ve ikinci namazına devam edin ve Allah için yalvaranlar olarak eda edin” (Bakar 238). Hz. Aşie (radıyallahu anhâ): “Ben bunu Resûlullah’dan işittim” dedi. Müslim, Mesâcid 207, (629); Ebu Dâvud, Salât 5, (410); Tirmizî, Tefsir, Bakara 2, (2986); Nesâî, Salat 6, (1, 236); Mu-vatta, Salat 25, (1, 138-139).

AÇIKLAMA:

Hz. Aişe’ye nisbet edilen bu rivâyete göre “... ve ikinci namazına” tâbiri Kur’ân’dan bir kelime olmalıdır. Bunu tefsîrî bir kayıt olarak te’vil etmediğimiz takdirde “şâz kıraat” kabul edeceğiz. Nevevî şöyle der: “Şâz kıraatle ihticâc edilmez, buna, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in hadîsi gözüyle de bakılamaz. Çünkü bu kıraati nakleden, onu Kur’ân diye nakletmiştir. Halbuki Kur’ân, icma ve tevatürle sübut bulur. Söz konusu rivâyetin Kur’ân olmadığı kesin olunca, hadîs olmadığı da kesinlik kazanır”. Nevevî bu açıklamayı, “ikinci namazı” tâbirinin “orta namazı” tabirine atfedilmiş olmasını göz önüne alarak “matuf, matuf aleyhin aynısı olamaz, öyle ise “orta namazı” ikinci namazı değildir” diyenlere cevap sadedinde yapar.

۵۳- وعن عمرو بن رافع رضي الله عنه: [أنه كان يكتب لحفصة رضي الله عنها مصحفاً فذكر عنها مثل ما قالت عائشة رضي الله عنها]. أخرجه مالك.

53. (493)- *Amr İbnu Râfi* (radiyallahu anh)'nin anlattığına göre, “Hz. *Hafsa* (radiyallahu anhâ)'ya bir mushaf yazıyormuş. Hz. *Hafsa* (radiyallahu anhâ) kendisinden, önceki hadîste -(Ebu Yûnûs'tan) Hz. *Aişe'nin*- taleb ettiği husûsu aynen talebettiğini anlatmıştır”. Muvatta, Cemâ'a 25, (1, 139).

494 - ٥٤- وعن شقيق بن عقبة عن البراء بن عازب رضى الله عنهما قال: [تَزَلَّتْ هَذِهِ آيَةٌ حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَصَلَاةِ الْعَصْرِ. فَقَرَأْنَاهَا مَا شَاءَ اللَّهُ، ثُمَّ نَسَخَهَا اللَّهُ تَعَالَى فَتَزَلَّتْ حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى. فَقَالَ رَجُلٌ كَانَ جَالِسًا عِنْدَ شَقِيقِ لَهُ: فَهِيَ إِذَا صَلَاةُ الْعَصْرِ. قَالَ الْبَرَاءُ: قَدْ أَخْبَرْتُكَ كَيْفَ تَزَلَّتْ وَكَيْفَ نَسَخَهَا اللَّهُ تَعَالَى]. أخرجه مسلم.

54. (494)- *Şâkik İbnu Utbe*, *Berâ İbnu'l-Âzib* (radiyallahu anhümâ)'ten naklettiğine göre, demiştir ki: “Önce şu âyet nâzil oldu: “**Namazlara ve bilhassa ikinci namazına devam edin**”. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu bize Allah'ın dilediği müddetçe okudu. Sonra Allah bunu neshetti ve şu âyeti indirdi: “**Namazlara ve bilhassa orta namazına devam edin.**” *Şâkik'in* yanında oturmakta olan bir zât kendisine: “Öyle ise bu ikinci namazıdır”. *Berâ* dedi ki: “Ben bu âyetin nasıl nazil olduğunu, Allah'ın nasıl neshettiğini sana haber verdim”. Müslim, Mesâcid 208, (630).

495 - ٥٥- وعن مالك أنه بلغه أن علي بن أبي طالب رضى الله عنه، وابن عباس رضى الله عنهما كانا يقولان: [الصَّلَاةُ الْوُسْطَى صَلَاةُ الصُّبْحِ]. وأخرجه الترمذى عن ابن عباس وابن عمر تعليقاً.

55. (495)- *İmâm Mâlik* (rahimehumullah)'e ulaştığına göre, *Ali İbnu Edî Tâlib* (radiyallahu anh) ve *İbnu Abbâs* (radiyallahu anhümâ), *Kur'ân'da* zikri geçen ‘orta namaz’a (salâtu'l-vusta) sabah namazı demişlerdir. Muvatta, Cemâ'a 28, (1, 137). *Tirmizî*, bu hadîsi *İbnu Abbas* ve *İbnu Ömer'den* muallak (senetsiz) olarak zikretmiştir. *Tirmizî*, Salât 133, (182).

496 - ٥٦- وعن زيد بن ثابت وعائشة رضى الله عنهما. أنهما قالَا: [الصَّلَاةُ الْوُسْطَى صَلَاةُ الظُّهْرِ]. أخرجه مالك عن زيد والترمذى عنهما.

56. (496)- Zeyd İbnu Sâbit ve Hz. Aîşe (radiyallahu anhümâ) “Orta namazı, öğlen namazıdır” derlerdi”. Muvatta, Cemâ’a 27, (1, 139); Tirmizî, Salât 133, (182); Ebu Dâvud, Salât 5, (411).

497 57- وعند أبي داود رحمه الله عن زيد رضي الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّي الظُّهْرَ بِالنَّاحِيَةِ، وَلَمْ يَكُنْ يُصَلِّي صَلَاةً أَشَدَّ عَلَى أَصْحَابِهِ مِنْهَا فَتَرَلْتُ: حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى. قَالَ إِنْ قَبَلَهَا صَلَاتَيْنِ وَبَعْدَهَا صَلَاتَيْنِ].

57. (497)- Ebu Dâvud’un Zeyd (radiyallahu anh)’den kaydettiğine göre, Hz. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğle namazını zevelden sonra sıcağın en şiddetli olduğu saatte kılar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın kıldığı namazlar içinde Ashabına en zor geleni bu namaz idi. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu: “Namazlara ve orta namazına devam edin”. Zeyd devamla dedi ki: “(Orta namazı, öğlen namazıdır, zira) bundan önce iki namaz var (biri geceden yatsı, diğeri gündüzden -sabah-), ondan sonra da iki namaz var (biri gündüzden -ikindi-, diğeri geceden -akşam-)”. Ebu Dâvud, Salât 5, (411).

AÇIKLAMA:

“Namazlara ve orta namazına devam edin” meâlindeki ayet-i kerimede geçen orta namazı -Kur’ânî ifadesiyle “es-salâtu’l-vusta”- hangi namazdır? Bu husûs alimlerce münâkaşa edilmiştir. Zira bu âyetle orta namazının Allah katında taşıdığı ehemmiyete Kur’ân-ı Kerîm dikkat çekmiş olmaktadır. Münakaşanın sebebi, bunun, beş vakit namazdan hangisine tekâbül ettiği hususunda gelen rivâyetlerin farklı olmasındandır. 491 numaralı hadîsten itibâren buraya kadar kaydettiğimiz rivâyetler gözden geçirilince görülecektir ki, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın bizzat kendisinden vârid olan beyanlar ve bu beyânlara dayanan Ashâb es-Salâtu’l-Vusta’yı tayinde farklı olmuşlardır. 491, 492, 493, 494, numaralı hadîslere göre bu, ikindi namazıdır. 495 numaralı hadîse göre sabah namazıdır, 496 ve 497 numaralı hadîslere göre de öğle namazıdır.

Burada kaydedilmeyen rivâyetlere göre akşam ve hatta yatsı namazı olduğunda söylenmiştir. Kadı İyaz gibi bâzıları da: “Orta namazdan murad beş vaktin hepsidir” demişlerdir. Şârihlerin belirttiği üzere en kavî rivâyetler, bunun sabah veya ikindi namazı olduğunu söyleyenlerdir. Bunlar arasında da ikindi namazı

üzerinde duranlar en sahîhtir. Bu sebeple alimlerin ekserisi de “orta namaz”ın ikinci namazı olduğu görüşündedir.

Unutmayalım ki, Kur’ân-ı Kerîm’in beyanındaki bu mübhemlik bir tesadüf değildir. Burda mühim hikmetler mevcuttur.

Rıza-ı ilâhiyi aramada hassas olan mü’minler, bu mübhemlik sayesinde “beş vakitten her biri” *orta namazı* olabilir düşüncesiyle bütün vakitlere aynı ehemmiyeti vererek namazlarını vaktinde kılarlar.

498 58- وعن عبد الله بن الزبير رضى الله عنه قال: [قُلْتُ لِعُمَّانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ هَذِهِ آيَةُ النَّبِيِّ فِي الْبَقَرَةِ: وَالَّذِينَ يَتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا إِلَى قَوْلِهِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ. قَدْ نَسَخْنَاهَا الْآيَةُ الْأُخْرَى فَلِمَ تَكْتُبُهَا؟ قَالَ: تَدْعُهَا يَا ابْنَ أَخِي؟ لَا أُغَيِّرُ شَيْئًا مِنْ مَكَانِهِ]. أخرجه البخارى.

58. (498)- Abdullah İbnu’z-Zübeyr (radiyallahu anh) anlatıyor: Hz. Osman (radiyallahu anh)’a, Bakara sûresinde geçen: “Sizden zevceler (ini geride) bırakıp ölecek olanlar eşlerinin (kendi evlerinden) çıkarılmayarak yılına kadar faydelenmesini (bakılmasını) vasiyyet etsinler” (Bakara 240), âyeti diğer bir âyetle (Bakara 234) neshedildiği halde niçin bu mensûh âyeti de Kur’ân-ı Kerîm’e yazıyorsunuz?” diye sordum. Bana şu cevabı verdi: Ey kardeşim oğlu bu âyeti terk mi edelim, (bunu mu söylüyorsun)? Hayır, ben hiçbir şeyi yerinden oynatmam”. Buhârî, Tefsîr, Bakara 2, 45.

AÇIKLAMA:

İslâm’ın ilk zamanlarında kocası vefat eden bir kadın miras almaz, yalnız bir sene kocasının evinde bakılırdı. Bu durumda iddet de bir yıldır. Eğer kadın, o müddet zarfında çıkar giderse, bir yıl bakılma hakkından mahrum kalırdı. Bilâhare yukarıda kaydettiğimiz âyet -ki bir yıl nafaka ve süknayı vasiyet etmeyi emretmektedir- kadınlara mîras hakkı tanıyan âyetle (Nisa 12), bir senelik iddet âyeti de vefat iddeti olan dört ay on günlük iddetle (Bakara 234) neshedildi.

Mücâhid’e göre, âyet mukhemdir. Yani neshedilmemiştir, hükmü bâkidir. Şöyle ki: Kocası ölen kadın, süknayı (yani kocasının evinde ikâmeti) ihtiyar etmez, onun malından nafaka almazsa iddeti dört ay on gündür. Süknayı ve nafakayı ihtiyar ederse bir senedir. Bu rey râcihtir.

Hadîs-i Şerif, Hz. Osman (radiyallahu anh)'ın Kur'ân'ı istinsah ettirirken, Hz. Ebû Bekir (radiyallahu anh) tarafından tanzim edilmiş olan tertibe aynen riâyet edildiğini ifâde eder. Bu tertipte, âyetler, nâsihtir, mensûhtur diye bir ayırma tâbi tutulmamıştır. Ancak, Kur'ân-ı Kerîm'in 23 yıllık nuzûl tarihi içinde, değişen şartlara göre vukua gelen tekemmül ve nesh durumlarını ve Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'in zaman içindeki bâzı farklı uygulamalarını, Kur'ân'ın bir kısım ayetlerini açıklayıcı mahiyetteki sözlerini şahsî anlayıştaki farklılıklardan ileri gelen bazı münferid ve şâz hâdiseler olmuştur. Az yukarıda geçen 492,493,494 numaralı hadîsleri de böyle değerlendirmek gerekir. Kur'ân-ı Kerîm'in bugünkü muhtevası mütevâtirdir ve Ashabın icmâi vardır, Şâz olan ve münferid kalan rivâyetler bu icmâi bozamaz.

499 - وعن أبي هريرة رضي الله عنه أن رسول الله ﷺ قال: [إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ سَنَامًا. وَإِنَّ سَنَامَ الْقُرْآنِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ، وَفِيهَا آيَةٌ هِيَ سَيِّدَةُ آيِ الْقُرْآنِ: آيَةُ الْكُرْسِيِّ]. أخرجه الترمذی.

59. (499)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurdular: “Her şeyin bir şerefesi var. Kur'ân-ı Kerîm'in şerefesi de Bakara suresidir. Bu surede bir âyet vardır ki, Kur'ân âyetlerinin efendisidir: Ayetü'l-Kürsî”. Tirmizî, Sevâbu'l-Kur'ân 2, (2881).

AÇIKLAMA:

Şerefe diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı *senâm*'dır. en-Nihâye'de bu kelime ile herşeyin en yüksek noktasının zirvesinin ifade edildiği belirtilir.

Bakara sûresinin Kur'ân-ı Kerîm'in şerefesi olarak tavsîfi, uzunluğundan dolayıdır. 286 ayetle bu husûsta başta gelir, dolayısıyla pekçok ahkâma şâmilidir. Keza cihâd emri de bu sûrededir ve elbette bu sebeple de ayrı bir yücelik ve şerefe sahiptir.

Bakara'da yer alan Ayetü'l-kürsî de bu sûrenin şerefini artıran, diğerleri arasında mümtaz bir makama ulaşmasına sebep olan bir âmil olarak ifade edilmektedir.

Ayetü'l-Kürsî'ye gelince, bu Bakara'nın 255'inci âyetidir. Cenab-ı Hakk'ı mühim sıfatlarıyla tanıtır. Uzunca bir ayettir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), bu âyeti başka hadîsleriyle de övmüştür. Bir hadîs şöyle: “Kim farz olan

her namazın ardından Âyetü'l-Kürsî okursa ondan sonraki namaza kadar mahfûz kalır". Bu hadîs sebebiyle her namazın arkasından tesbihattan önce okunan bu âyetin meâl-i âlisi şöyledir:

"Allah (o Allah'tır ki) kendinden başka hiçbir ilah yoktur. (O, zâtî, ezeli ve ebedi hayat ile) diridir (bâkidir). Zâtîyle ve kemâliyle kaimdir. (Yarattıklarının her an tedbîr ve hıfzında yegâne hâkimdir, herşey onunla kâimdir. Onu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi O'nundur. O'nun izni olmadıkça nezdinde şefaât edecek kim imiş. O, (yarattıklarının) önlerindeki arkalarındaki, (yaptıklarını, yapacaklarını, bildiklerini, bilmediklerini, açıkladıklarını, gizlediklerini, dünyalarını, âhiretlerini, hülâsa herşeyini, her şe'nini) bilir. (Mahlukatı) O'nun ilminden yalnız kendisinin dilediğinden başka hiçbir şeyi (kabil değil) kavrayamazlar. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri (kucaklamıştır, o kadar) geniştir. Bunların muhafazası O'na ağır da gelmez. O, çok yüce, çok büyüktür".

Âyetü'l-Kürsî hakkında gelen birkaç hadîs daha:

"Kim sabaha çıkınca Âyetü'l-Kürsî ile Hâ-mim tenzîlü'l-Kitab minallahi'l-Azîzi'l-Alîm sûresinin evvelindeki iki âyeti okursa o gün akşama kadar (bela ve kazâlardan) mahfûz kalır. Kim de akşama dâhil olunca onları okursa o gece sabahlayıncaya kadar mahfûz olur".

"Allah'ın en büyük ismi (İsm-i Âzamî) -ki Allah, onunla kendisine dua edilince icâbet buyurur, onunla bir şey istenince verir- şu üç sûredir: el-Bakara, Âl-i İmrân ve Tâ-Hâ sureleri. Râvi Ebu Ümâme ilâve ediyor: "Ben o İsm-i Azam'ı aradım, el-Bakara suresindeki Âyetü'l-Kursî, Al-i İmrân suresindeki اَلَمْ يَكُنْ لَآلِهَ الْاِلهَ الْاَحَدُ الْقَيُّومُ Elif-Lâm-Mim Allahu Lâ-ilâhe illa hüve'l-hayyu'l-kayyûm ve Tâ-Hâ suresindeki: وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَى الْقَيُّومِ ve anâtî'l-vücûhi li'l-hayyi'l-Kayyûm âyetlerinde (Tâ-Hâ 111) buldum (yâni ism-i azam Hayy ve Kayyûm isimleridir).

٥٠٠ - ٦٠ - وعن أبي بن كعب رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ:

يَا أَبَا الْمُنْذِرِ أَتَدْرِي أَيُّ آيَةٍ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ مَعَكَ أَعْظَمُ؟ قُلْتُ: اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ فَضَرَبَ فِي صَدْرِي، وَقَالَ لِيَهْنِكَ الْعِلْمُ يَا أَبَا الْمُنْذِرِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

60. (500) - Ubey İbnu Kab (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhis-salâtu vesselâm) bana: “Ey Ebu'l-Münzir, Allah'ın Kitabından ezberinde bulunan hangi âyetin daha büyük olduğunu biliyor musun?” diye sordu. Ben: “O Allah ki, O'ndan başka ilah yoktur, O, Hayy'dir, Kayyûm'dur (yani dîridir herşeye kıyam sağlayandır)” (Bakara 225) -ki buna Ayet'ü'l-Kürsî denirdedim. Göğsüme vurdu ve: “İlim sana mübârek olsun ey Ebu'l-Münzir!” dedi.” Müslim, Müsâfirin 258, (810); Ebû Dâvud Vitri, 17, (Salât 352, (1460).

501 ٦١- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [وَكَلَّنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِخِفْظِ زَكَاةِ رَمَضَانَ فَأَتَانِي آتٍ فَجَعَلَ يَخْثُو مِنَ الطَّعَامِ فَأَخَذْتُهُ فَقُلْتُ لَأَرْفَعَنَّكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَقَالَ إِنِّي مُحْتَاجٌ وَعَلَى عِيَالٍ وَلِي حَاجَةٌ شَدِيدَةٌ. قَالَ: فَخَلَّيْتُ عَنْهُ فَأَصْبَحْتُ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ يَا أبا هريرة مَا فَعَلَ أُسْرُكَ الْبَارِحَةَ؟ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ شَكَا حَاجَةً شَدِيدَةً وَعِيَالًا فَرَحِمْتُهُ فَخَلَّيْتُ سَبِيلَهُ. قَالَ أَمَا إِنَّهُ قَدْ كَذَبَكَ وَسَيَعُودُ؛ فَعَرَفْتُ إِنَّهُ سَيَعُودُ لِقَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ فَرَصَدْتُهُ فَجَاءَ يَخْثُو مِنَ الطَّعَامِ فَأَخَذْتُهُ فَقُلْتُ لَأَرْفَعَنَّكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. قَالَ دَعْنِي: فَإِنِّي مُحْتَاجٌ وَعَلَى عِيَالٍ لَا أَعُودُ فَرَحِمْتُهُ فَخَلَّيْتُ سَبِيلَهُ. فَأَصْبَحْتُ؛ فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: يَا أبا هريرة مَا فَعَلَ أُسْرُكَ الْبَارِحَةَ؟ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ شَكَا حَاجَةً وَعِيَالًا فَرَحِمْتُهُ فَخَلَّيْتُ سَبِيلَهُ. قَالَ أَمَا إِنَّهُ كَذَبَكَ وَسَيَعُودُ. فَرَصَدْتُهُ الثَّالَةَ: فَجَاءَ يَخْثُو مِنَ الطَّعَامِ فَأَخَذْتُهُ فَقُلْتُ لَأَرْفَعَنَّكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهَذَا آخِرُ ثَلَاثِ مَرَّاتٍ إِنَّكَ تَزْعُمُ أَنَّكَ لَا تَعُودُ. فَقَالَ دَعْنِي فَإِنِّي أَعْلَمُكَ كَلِمَاتٍ يَنْفَعُكَ اللَّهُ تَعَالَى بِهَا. قُلْتُ مَا هِيَ؟ قَالَ إِذَا أَوَيْتَ، إِلَى فِرَاشِكَ فَاقْرَأْ آيَةَ الْكُرْسِيِّ: اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ. حَتَّى تُخْتِمَ الْآيَةَ؛ فَإِنَّهُ لَنْ يَزَالَ عَلَيْكَ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى حَافِظٌ، وَلَا يَقْرِبُكَ شَيْطَانٌ حَتَّى تُصْبِحَ فَخَلَّيْتُ سَبِيلَهُ فَأَصْبَحْتُ. فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَا فَعَلَ أُسْرُكَ الْبَارِحَةَ؟ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ زَعَمَ أَنَّهُ يُعَلِّمُنِي كَلِمَاتٍ

يَنْفَعُنِي اللَّهُ تَعَالَى بِهَا فَخَلَيْتُ سَبِيلَهُ فَقَالَ مَا هِيَ؟ قُلْتُ قَالَ لِي: إِذَا أُوْتِيتَ إِلَى فِرَاشِكَ فَأَقْرَأْ آيَةَ الْكُرْسِيِّ مِنْ أَوَّلِهَا حَتَّى تَخْتِمَ الْآيَةَ: اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ. وَقَالَ لِي لَنْ يَزَالَ عَلَيْكَ حَافِظٌ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى حَتَّى تُصْبِحَ، وَلَنْ يَقْرَبَكَ شَيْطَانٌ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: أَمَا إِنَّهُ قَدْ صَدَقَكَ وَهُوَ كَذُوبٌ. تَعْلَمُ مَنْ تُحَاطَبُ مِنْذُ ثَلَاثِ يَأِ أَبَا هُرَيْرَةَ؟ قُلْتُ لَا قَالَ ذَا شَيْطَانٍ. أخرجه البخارى.

61. (501)- Ebû Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni ramazan zekatını muhâfazaya tâyin etmişti. Derken kara bir adam gelerek zâhireden avuç avuç almaya başladı. Ben derhal kendisini yakaladım ve: “Seni Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a çıkaracağım” dedim. Bana: “Ben fakir ve muhtaç bir kimseyim, üstelik üzerimde bakmak zorunda olduğum çoluk-çocuk var, ihtiyaçlarım cidden çoktur, şiddetlidir” dedi. Ben de onu salıverdim. Sabah olunca, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

— Ey Ebu Hüreyre! Dün akşamki esirini ne yaptın? diye sordu. Ben:

“— Ey Allah’ın Resûlü: Bana şiddetli ihtiyacından ve çoluk-çocuktan dert yandı. Bunun üzerine ona acıyarak salıverdim” dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

— “Ama o sana muhakkak yalan söyledi. Haberin olsun, o tekrar gelecek!” buyurdu. Bu sözünden anladım ki, herif tekrar gelecek. Binâenaleyh onu beklemeye başladım. Derken yine geldi ve zahireden avuçlamaya başladı. Ben de derhal yakaladım ve: “Seni mutlaka Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a çıkaracağım” dedim. Yine yalvararak: “Beni bırak, gerçekten çok muhtacım, üzerimde çoluk-çocuk var, bir daha yapmam” dedi. Ben yine acıdım ve salıverdim.

’Ertesi gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

— “Ey Ebu Hüreyre, dün geceki esirini ne yaptın?” diye sordu. Ben:

— Ey Allah’ın Resûlü, bana ihtiyacından çoluk-çocuğundan dert yandı. Ben de acıdım ve salıverdim” dedim. “Ama” dedi, Resulullah: “O yalan söyledi fakat yine gelecek”.

Üçüncü sefer yine gözetledim. Yine geldi ve zâhireden avuç avuç almaya başladı. Onu yine yakalayıp:

— “Seni mutlaka Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’e götüreceğim. Bu üçüncü gelişin, üstelik sıkılmadan başka gelmeyeceğim deyip yine de geliyorsun” dedim. Yine bana rica ederek şöyle söyledi: “Bırak beni, sana birkaç kelime öğreteyim de Allah onlarla sana fayda ulaştırsın” dedi. Ben:

— Nedir bu kelimeler söyle! dedim. Bana dedi ki:

— “Yatağa girdin mi Ayetü’l-kürsî’yi sonuna kadar oku. Bunu yaparsan Allah senin üzerine muhafız bir melek diker, sabah oluncaya kadar sana şeytan yaklaşamaz” dedi. Ben yine acıdım ve serbest bıraktım.

Sabah oldu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Dün akşamki esirini ne yaptın?” diye sordu. Ben:

— Ey Allah’ın Resulü, bana birkaç kelime öğreteceğini, bunlarla Allah’ın bana faide ihsan buyuracağını söyledi, ben de kendisini yine serbest bıraktım” dedim. Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm):

— Neymiş onlar?” dedi. Ben:

— Efendim, döşegine uzandığın vakit Ayetü’l-Kursî’yi başından sonuna kadar oku. (Bunu okursan) Allah’ın koyacağı bir muhâfız üzerinden eksik olmaz ve ta sabaha kadar şeytan sana yaklaşmaz!” dedi” cevabını verdim.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunun üzerine: “(Bak hele!) o koyu bir yalancı olduğu halde, bu sefer doğru söylemiş. Ey Ebû Hüreyre! Üç gecedir kiminle konuştuğunu biliyor musun?” dedi. Ben:

— Hayır! cevabını verdim.

— O bir şeytandı” buyurdular”. Buhârî, Vekâle 10.

AÇIKLAMA:

Âyet ve sûrelerin birbirine üstün olup olmayacağı, âlimler arasında münâkaşa konusu ise de, bu hadîste üstünlük açık olarak ifâde edilmektedir. Mesele şudur: Ayetler ve sûreler, vahy-i ilâhî ve kelâmullah olmaları haysiyyetiyle aynı yüce değeri taşırlar. Ancak, ihtiva ettikleri mâna sebebiyle, okuyana kazandırdıkları sevap cihetiyle üstünlük söz konusu olabilmektedir. Madem ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu üstünlüğü söylemiştir, bu mânada kabûl etmek gerekir.

Öyle ise ihtilâf izâfîdir ve değişen nokta-i nazara göredir. Yukardakine benzeyen başka rivâyetler de var. Birini aşağıda kaydedeceğiz.

502 62- وعن أبي أيوب رضى الله عنه: [أَنَّهُ كَانَ لَهُ سَهْوَةٌ فِيهَا تَمْرٌ، وَكَانَتْ تَجِيءُ الْغُلُوفُ فَتَأْخُذُ مِنْهُ فَشَكَاذِلِكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. قَالَ أَذْهَبَ: فَإِذَا رَأَيْتَهَا فَيَقُلْ بِاسْمِ اللَّهِ أَجِيبِي رَسُولَ اللَّهِ ﷺ. قَالَ: فَأَخَذَهَا حَلَفْتُ أَنْ لَا تَعُودَ فَأَرْسَلَهَا فَجَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: مَا فَعَلَ أُسِيرُكَ؟ فَقَالَ حَلَفْتُ أَنْ لَا تَعُودَ. فَقَالَ كَذَبْتَ وَهِيَ مُعَاوِدَةٌ الْكَذِبِ. فَأَخَذَهَا مَرَّةً أُخْرَى: فَحَلَفْتُ أَنْ لَا تَعُودَ فَأَرْسَلَهَا فَجَاءَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ مَا فَعَلَ أُسِيرُكَ؟ فَقَالَ حَلَفْتُ أَنْ لَا تَعُودَ. قَالَ كَذَبْتَ وَهِيَ مُعَاوِدَةٌ الْكَذِبِ. فَأَخَذَهَا فَقَالَ: مَا أَنَا بِتَارِكِكَ حَتَّى أَذْهَبَ بِكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَتْ: إِنِّي ذَاكِرَةٌ لَكَ شَيْئًا آيَةُ الْكُرْسِيِّ أَقْرَأَهَا فِي بَيْتِكَ فَلَا يَقْرُبُكَ شَيْطَانٌ وَلَا غَيْرُهُ فَجَاءَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: مَا فَعَلَ أُسِيرُكَ؟ فَأَخْبَرَهُ بِمَا قَالَتْ. فَقَالَ: صَدَقْتَ وَهِيَ كَذُوبٌ]. أخرجه الترمذی.

«السهوة» بیت صغیر منحدر فی الأرض شبه المخدع والخزانة.

62. (502)- Ebu Eyyûb (radıyallahu anh) anlatmıştır ki: “Kendisinin bir hücre-i vardı ve içinde hurma bulunuyordu. Buraya bir gulyabânî (cin) dadanmış gelip hurmadan alıyordu. Bu durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a açtı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine: “Git, tekrar görecek olursan “Allah’ın adıyla, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a icâbet et dersin” buyurdu.

Ebu Eyyub der ki: (Bekledim, tekrar gelince) yakaladım. Ancak, bir daha gelmeyeceğine dair yemîn etti, ben de salıverdim. Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’la karşılaştığımda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Esirin ne oldu?” diye sordu. Ben: “Bir daha gelmeyeceğine dair yemîn etti (ben de bıraktım)” dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “O yalan söylemiş, o yalana alışkındır” buyurdu.

Ebu Eyyûb, bir başka sefer yine geldiğini, yakalayınca gelmeyeceğine dair yine yemin ettiğini, yemini üzerine salıverdiğini anlatır. Resûlullah (aleyhissalâ-

tu vesselâm) tekrar: “Esirin ne oldu?” diye sorar. “Gelmeyeceğine dair yemin edince bıraktım” der. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Yalan söylemiş, o zaten yalana alışkındır” buyurur.

Ebu Eyyub (radıyallahu arh) üçüncü sefer yine yakalar ve: “Bu sefer seni bırakmayacağım, mutlaka Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a kadar götüreceğim” der. Bunun üzerine cin: “(Dinle beni) sana mühim bir şey hatırlatacağım: Ayet’ü’l-Kursî varya onu evinde oku. O takdîrde sana hiç ne şeytan ne başkası yaklaşamaz” der. (Ebû Eyyub yine salar) ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’e gelir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Esirin ne oldu?” diye sorar. Olup biteni haber verince: “(Hayret), yalancı olduğu halde bu sefer doğruyu söylemiş” buyurur.” Tirmizî, Sevâbu’l-Kur’ân 3, (2883).

۵۰۳ ۲۳- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [نزل قوله تعالى: لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ، فِي الْأَنْصَارِ. كَانَتِ الْمَرْأَةُ تُكُونُ مُقْلَاةً فَتَجْعَلُ عَلَى نَفْسِهَا إِنْ عَاشَ لَهَا وَلَدٌ أَنْ تُهَوِّدَهُ فَلَمَّا أُجْلِيَتْ بَنُو النَّضِيرِ كَانَ فِيهِمْ كَثِيرٌ مِنْ أَبْنَاءِ الْأَنْصَارِ فَقَالُوا لَا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ]. أخرجه أبو داود.

وقال «المقلاة» التي لا يعيش لها ولد.

63. (503)- Ibnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: “Dinde zorlama yoktur” (Bakara 256) âyeti Ensâr hakkında inmiştir. Şöyleki: Medîne’de çocuğu yaşamayıp ölen kadınlar, “çocuğum yaşarsa yahudi dinî üzerine yetiştireceğim” diye adakta bulunurdu. Benu Nadîr yahudileri Medîne’den sürüldükleri vakit, bunlar arasında yahudileştirilmiş çok sayıda Ensâr çocuğu vardı. Ensârîler: “Çocuklarımızı onlara terketmeyiz” dediler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak: “Dinde zorlama yoktur, artık iman ile küfür apaçık meydana çıkmıştır...” (Bakara) âyetini inzâl buyurdu”. Ebû Dâvud, Cihâd 126, (2682).

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet câhiliye devrinde müşrik olan Medîneli Arapların kitap ehli olan yahudilere karşı belli ölçüde aşağılık duygusu taşıdıklarını göstermektedir. Ço-

cuğu olmayan kadının “Çocuğum olursa yahudilik üzere yetiştireceğim, adağım olsun!” diye adakta bulunması bunu gösterir. Üstelik nâdir bir vak’a olmadığı, bu yolla “çok sayıda” Ensar çocuğunun yahudileştiği anlaşılmaktadır.

Bazı rivâyetlerde, çocuklarını almak isteyen Ensâr’a Hz. Peygamber (aley-hissalâtu vesselâm)’in: “**Adamlarınızı muhayyer bırakın, şâyet sizi tercih ederlerse onlar sizdendir, yoksa onları tercih ederlerse, yahudilerle birlikte onları da sürgün edin**”. der.

Hattâbi der ki: “İslâm gelmezden önce küfür ve şirki bırakarak Hristiyanlık veya Yahudiliğe girenler, o girdiği hâl üzere bırakılırlar. Kendilerine cizye alma, kadınlarıyla evlenme, kestiklerini yeme gibi hususlarda Ehl-i Kitap muâmellesi yapılır. Ama, İslâm gelip Yahudiliği neshettikten sonra şirki bırakıp Yahudiliğe giren olursa, o hal üzere bırakılmazlar.

“**Dinde zorlama yoktur!**” ayetine gelince bu âyetin hükmü, âyetin inmiş bulunduğu hadîsedeki yahudilerle sınırlıdır. Kâfirin hak dine zorlanması vâcibtir. İşte bu vecîbe sebebiyledir ki, müslüman olmaları veya cizye vererek haklarındaki dinin hükmüne râzı olmaları için onlarla savaştık”.

Fahreddin-i Râzî, bu âyetle ilgili başka yorumlar da kaydeder, özetle:

1- Allah Teâla, iman işini icbâr ve zorlama üzerine bina etmemiştir, imkân ve ihtiyar üzerine kurmuştur. Çünkü Cenab-ı Hakk imanın delillerini en güzel şekilde açıklamıştır. Kâfirin özür beyan etmesine imkân bırakılmayacak şekilde yapılan beyandan sonra küfür üzere kalmanın özü yoktur, yine de kabul etmezse imana icbardan başka yol kalmaz. Bu ise imtihan mahalli olan dünya hayatında câiz değildir. Çünkü dine zorlama olursa ibtila ve imtihan mânası kaybolur. Bunu ifade eden başka ayetler var: “**De ki: Gerçek Rabbinizdendir, dileyen inansın dileyen inkar etsin**” (Kehf 29). Keza: “**Ey Muhammed, Rabbin dileyseydi yeryüzünde bulunanların hepsi inanırdı. Öyle iken insanları inanmaya sen mi zorlayacaksın?**” (Yunus 99). Keza: “**Ey Muhammed! İnanmıyorlar diye nerdeyse kendini mahvedeceksin. Biz dilesek onlara gökten bir mucize indiririz de ona boyun eğip kalırlar**” (Şuara 3).

Bu âyetler gösterir ki, zorlamak, icbâr etmek, teklife, imtihana muğayirdir.

2- İkraha (zorlama) müslümanın kafiye: “Ya inanırsın ya öldürürüm” demesidir. Ayet-i Kerime “Dinde zorlama yok” buyurmuştur. Bu buyruk ya ehl-i ki-

tap ve mecûsiler hakkındadır -ki bu durumda cizyeyi kabûl ettiler mi haklarında katl düşer-, ya da diğer kâfirler hakkındadır. Bunlar da ya Yahudiliğe veya Hristiyanlığa girenlerdir; bunlar hakkında fukaha ihtilâf etmiş; bazıları: Oldukları gibi kabul edilir demiştir, bu durumda onlardan da cizyeyi kabûl ettiler mi katl düşer, bu görüşe göre “**Dinde zorlama yoktur**” ayeti bütün kâfirler hakkında câridir; bâzı fakihler de: Diğer kafirler hristiyan veya yahudi olsalar, bu onlardan kabûl edilmez, bu görüşe göre, onlara ikrah (zorlama) caiz olur. Bu durumda “Zorlama yoktur” hükmünü ehli kitaba tahsis etmek gerekir”.

3- Ayetten çıkarılan üçüncü te’vîl’e göre: Harpte mağlûp düşerek dîne girenlere “zorla girdiniz” denmemelidir. Çünkü harpten sonra dîne girmeyi kabûl eder ve girişinde samimi olursa, bu zorlama sayılmaz. Öyleyse; âyetin mânası, “onları zorlamaya nisbet etmeyin” yâni “zorla müslüman oldunuz demeyin” demek olur. Bunun benzeri şu âyettir: “...Size müslüman olduğunu bildirene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek: “Sen müslüman değilsin” demeyin...” (Nisa 93).

Şu halde başta *Hattabî*’den kaydettiğimiz görüş, âyetle ilgili olarak yapılan açıklama ve tevillerden sadece biri olmaktadır.

504 - ٦٤ - وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: نحن أحق بالشك من إبراهيم عليه السلام إذ قال رب أرني كيف ثخبي الموتى قال أولم تؤمن؟ قال بلى. ولكن ليطمئن قلبي؛ ويرحم الله لوطاً لقد كان يأوي إلى ركن شديد، ولو لبثت في السجن طول لبث يوسف لأجبت الداعي]. أخرجه الشيخان والترمذي، وهذا لفظ الشيخين.

64. (504)- Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Hz. İbrahim (aleyhisselam)’in şu sözleriyle ifade ettiği şüpheyi yaşamaya biz ondan daha lâyıkız: “Ey Rabbim ölüleri nasıl dirilteceğini bana göster” demiş, (Allah: “Buna) inanmadın mı yoksa” demiş, o da: “İnandım, fakat kalbimin, (gözümle görerek) yatışması için (istedim, diye) söylemişti”. (Bakara 260).

Allah, Lût (aleyhisselam)’a rahmetini bol kılın, aslında o çok muhkem bir kaleye sığınmıştı.

Eğer, Hz. Yusûf (aleyhisselam)'un kaldığı müddetçe hapiste ben kalsaydım, dâvete icâbet ederdim". Buhârî, Enbiyâ 11, 15, 19, Tefsîr, Yusuf 5, Ta'bir 9; Müslim, İman 238, (151), Fadâil 152, (151); Tirmizî, Tefsîr, Yusuf 12, (3115).

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada üç ayrı peygamberin hayatlarındaki mühim vak'alara dikkat çekmektedir:

HZ. İBRÂHİM'LE İLGİLİ KISIM

Ayet-i kerimenin bildirdiğine göre, Hz. İbrahim (aleyhisselam) ölüleri nasıl dirilttiğini kendisinin göstermesini Cenab-ı Hakk'tan talep eder. O yüce Peygamber (aleyhisselam)'ın, bu talebi niçin yaptığı husûsunda çok değişik görüşler ileri sürülmüş, yorumlar yapılmıştır. Şârihler, müfessirler, kelamcılar ve hatta mutasavvıflar aynı âyeti farklı şekillerde yorumlamışlardır. Biz burada, teferruata girmeden, hadîsin anlaşılmasını sağlayacak miktarda birkaç görüşü belirtmeye çalışacağız.

İbnu Abbâs ve Ata'dan gelen rivâyetlere göre, herkese ârız olan bazı vesveseler Hz. İbrahim'e de ârız olmuştur. O da bundan kurtulmak için ölülerin diriltilmesini görmeyi talebetmiştir. *Katade*'nin rivâyetine göre ise, vahşî hayvanlarca parçalanmış olan bir eşek leşine rastlayınca bu talebte bulunmuştur. Diğer bazıları da şu tevili benimsemiştir: Cenâb-ı Hakk, Hz. İbrahim (aleyhisselam)'i kendine dost (halil) seçince Hz. İbrahim şöyle duada bulunmuştur: **"Ey Rabbim ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster tâ ki sana halil olduğumu anlayayım... ta ki dostluk hususunda kalbim mutmain olsun"**. Bu talebi Hz. İbrahim (aleyhisselam)'ın şiddetli korkudan kurtulmak için yaptığını söyleyenler de var. Bir kısım sufilerin de: **"Allah'tan kalbleri nasıl ihya ettiğini göstermesini talep etmiştir"** şeklinde te'vîli vardır. **"Bu talebten maksad, îman hususunda fazlaca delille kalbin itminanını aramaktır"** diyen de olmuştur.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın **"Şekke biz İbrahim'den daha lâayıkız"** sözüne gelince, bunun anlaşılması da selef büyükleri arasında farklı olmuştur. Bazıları zahiri mânâyı esas almış, **"ancak bu, nübüvvetten önceye aittir"** demiştir. Zâhirî mânâyı esas alanlardan Taberî, **"Bu şekkin şeytanın attığı vesveseden ileri geldiğini fakat hiçbir zaman Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kalbinde istikrar bulmadığını"** ifade etmiştir.

Bu sözle, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kastı hususunda söylenenlerden bazıları: *"Biz böyle bir delil görmeye Hz. İbrahim'den daha çok arzu duyuyoruz"*.

"Biz şüphe ve şekke düşmüyorsak, şekke düşmemeye İbrahim (aleyhisselam) daha layıktır". Yani *"Şayet peygamberlere şüphe ârız olması vaki ise, ben buna öbürlerinden daha çok müstehakım. Görüyorsunuz ki bende hiçbir şüphe yok. Öyleyse iyi bilin ki, Hz. İbrahim (aleyhisselam) hiçbir şüpheyeye düşmemiştir."* Âlimlerimiz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu sözü Hz. İbrahim'e karşı tevazu maksadıyla söylediğini veya, Allah'ın kendisine Hz. İbrahim'den efdal olduğunu bildirmezden önce söylemiş olabileceğini belirtirler. Nitekim Hz. Enes (radıyallahu anh)'in rivâyet ettiği bir hadîse göre, bir kimse Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e: Ey mahlûkatın en hayırlısı -Ya hayre'l-Beriyye- diye hitâbta bulunur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **"Bu, İbrahim'dir"** diye cevap verir:

Sadedinde olduğumuz hadîsin vürûduyla ilgili olarak şu açıklama da yapılmıştır: *"Yukarıdaki âyet-i kerîme nâzil olduğu zaman Ashab (radıyallahu anhüm ecmâ-in)'tan bazıları: "Hz. İbrahim şüpheyeye düşmüş, bizim peygamberimiz böyle bir şüpheyeye düşmedi" derler. Bu söz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ulaşınca: "Biz şüpheyeye İbrahim'den daha çok müstehakız" der. Bununla Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), insanlar arasında câri bir usûlle maksadını ifâde etmiş olmaktadır. Şöyle ki: Bir kimse, bir başkasını bir sözden korumak isteyince "Ona ne söylemek istiyorsan bana söyle" der. Burada esâs itibariyle: "Bunu söyleme" demek istenmektedir.*

"Bu hadîsle, biz ümmeti hakkında câiz olan şüpheyeye düşme işinden, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ismetinin delâletiyle, hâric tutulmuş olmaktadır".

"Şekk olarak değerlendirdiğiniz bu şeye ben daha müstehakım, çünkü bu şekk değildir, aksine, imânî mesâilin daha da vuzuh kazanmasını talebtir."

Kaydedeceğimiz son bir yorum şöyle:

"Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), kendi kavminden mâruz kaldığı tek-zîb, inkâr ve peygamberliğinin reddi sadedinde reva gördükleri binbir menfî davranışlarından çektikleri sebebiyle şöyle demek istemiştir: "İnkârcı kavminden çektiklerimin büyüklüğü karşısında, Hz. İbrahim'in talebettiği gibi, ölüleri

diriltme, Allah'ın beni üstün kıldığını bilmem gibi hususları talebetmeye Hz. İbrahim (aleyhisselam)'den daha çok müstehakım, fakat bunları talebetmiyorum?"

HZ. LÛT'LA İLGİLİ KISIM

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın: "Allah Lût (aleyhisselam)'a rahmetini bol kılsın, aslında o çok sağlam bir kal'a'ya sığınmıştı" sözü de bir başka âyete işâret etmektedir. Bilindiği üzere, Cenâb-ı Hakk, Lût kavmini, düştükleri iflah olmaz sapıklıkları sebebiyle cezalandırmaya karar vermiş, bu cezayı icrâ etmek üzere iki melek vazifelendirmişti. Vazifeli melekler iki insan suretinde Lût'a gelirler, Lût bunları yabandan gelmiş iki misafir olarak karşılar, vazifeli melek olduklarını bilemez. Lût'a iki yabancıнын indiğini gören sapıklar, bunlara tecavüz etmek üzere harekete geçerler. İşte Hz. Lût (aleyhisselam) bu sıkışık ve kritik durumda, onlara karşı koyabilecek güç sâhibi olmayı veya hiç olmazsa sığınabilecek sağlam bir kal'a'yı temenni eder.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kur'an'da anlatılan bu hâdiseye ve Hz. Lût'un temennisine telmihen: "O, aslında çok sağlam bir kal'a'ya sığınmıştı" buyurmuştur.

Hâdiseyi Kur'an'dan takip edelim:

"Vaktaki elçilerimiz Lût'a geldi. O bunlar yüzünden kaygıya düştü, bunlar yüzünden göğsü daraldı ve: "Bu çetin bir gündür" dedi. Lût'un kavmi, kendisine doğru (soluk soluğa) koşarak yanına geldi. Onlar daha evvelden (homoseksüel) kötülükleri işlemeye alışmış kimselerdi. (Lût): "Ey kavmim, dedi, işte kızlarım. Sizin için onlar daha temizdir. Artık Allah'tan korkun, beni misafirlerimin içinde küçük düşürmeyin. İçinizde akıllı başında bir adam da yok mu sizin?" dedi. (Kavmi): "Andolsun, senin de bildiğin gibi bizim senin kızlarınla hiçbir hak (ve alakamız) yoktur. Sen bizim ne istediğimizi elbette bilirsin" dediler.

(Lût: "Ah), dedi, size yetecek bir kuvvetim olsaydı, yahud sarp bir kal'a'ya sığınabilseydim!"

İşte bu sıkıntılı durumda, elçiler kendi gerçek hüviyetlerini tanıtarak Hz. Lût (aleyhisselam)'un imdadına yetişirler: "Ey Lût, emin ol, biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana kattiyen dokunamazlar..." (Hûd 77-81).

Şârihler, Hz. Lût'la ilgili şu açıklamayı yaparlar: Lût (aleyhisselam), tıpkı İbrahim (aleyhisselam) gibi, aslen Iraklıdır. Hz. İbrahim'le birlikte Şam diyarına hicret etmiştir. Cenâb-ı Hakk Lût'u Sodom halkına peygamber kılmıştır. Binaenâleyh Hz. Lût'un bu âhali arasında kan bağı bulunan bir kimsesi yoktur. Burada Lut (aleyhisselam)'un temenni ettiği güç ve sığınaktan maksadın akraba ve aşiret olduğu belirtilmiştir.

Öyle ise Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **“O, aslında çok kuvvetli bir kal'aya sığınmıştı”** sözüyle, Hz. Lût (aleyhisselam)'un aşiret ve akrabaya bedel Allah'a sığındığını ifâde etmiştir.

HZ. YUSUF'LA İLGİLİ KISIM

Başta kaydettiğimiz hadîsin en son kısmında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **“Eğer Hz. Yusuf'un kaldığı müddetçe hapiste ben kalsaydım, dâvete icâbet ederdim”** buyurmaktadır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada da bir başka âyete telmîhte bulunmaktadır: Bilindiği üzere, Hz. Yusuf (aleyhisselam) Mısır Meliki'nin rüyasını başarılı bir şekilde tâbir edince, mükâfaten hapisten çıkarılmasına karar verilir. Hz. Yusuf bu kararı duyar duymaz hapisten çıkma cihetine gitmez, suçsuzluğunun te'yidini, yapılan ithamdan berâetini talep eder ve çıkma haberini getiren elçiye: **“Efendine dön de ellerini kesen o kadınların zoru neydi, kendine sor...”** der.

Mısır Melik'i kadınları toplayıp: **“Yusuf'un nefinden kâm almak istediğiniz zaman ne haldeydiniz?”** (Onun size meylettiğini hissettiniz mi, intibainız nedir?) diye sordu. Kadınlar: **“Hâşâ dediler, biz onda bir fenalık görmedik.”** Azizin karısı da şöyle dedi: **“Şimdi hak meydana çıktı, ben onun nefinden murad almak istemiştim. O, doğru söyleyenlerdendir, (bu işte hiçbir kabahati yoktur)”**.

Sarayda yapılan bu tahkikat ve tesbît edilen itiraflardan sonra Hz. Yusuf (aleyhisselam) hapisten çıkmaya karar verir. Ayet-i kerime, bu davranıştaki, Hz. Yusuf'un kasdını kendi ağzından şöyle verir: **“(Benim bu itirafı talep etmem, Melik'in) gıyabında, kendisine hakikaten hainlik etmediğimi ve Allah'ın, hailerin hilesini mutlaka boşa çıkaracağını onun da bilmesi içindi”** (Yusuf 50-52).

İşte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Yusuf kıssasının bu sahnesine telmîhte bulunarak: **“Onun kaldığı müddet (yedi sene) hapiste ben kalmış olsay-**

dım af haberi gelir gelmez, sabırsızlık eder bir an önce çıkmayı düşünürdüm, tahkikata dayalı bir berâat talebinde bulunmazdım” demek istemiştir.

Böylece Hz. Yusuf (aleyhisselâm)’u kuvvetli bir sabırla tavsif etmiş olmaktadır.

Şârihlerin de belirttiği üzere, burada, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) te-vazu izhar buyurmaktadır. Tevâzu, büyüğün mertebesini düşürmez, bilakis artırır.

505 - ٦٥- وعند الترمذی قال: [قال رسول الله ﷺ إِنَّ الْكَرِيمَ ابْنَ الْكَرِيمِ ابْنِ الْكَرِيمِ يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: وَلَوْ لَيْتُ فِي السَّجْنِ مَا لَيْتُ ثُمَّ جَاءَنِي الرَّسُولُ لِأَجْبِتُ. ثُمَّ قَرَأَ: فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النَّسْوَةِ الَّتِي قَطَعْنَ أَيْدِيَهُنَّ. قَالَ: وَرَحْمَةُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَى لُوطٍ إِنْ كَانَ لِيَأْوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ فَمَا بَعَثَ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ بَعْدِهِ نَبِيًّا إِلَّا فِي ثَرْوَةٍ مِنْ قَوْمِهِ].

65. (505) - *Tirmizî*’nin bir rivâyetinde Hz. Yusuf’la ilgili olarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: “**Kerîm oğlu Kerîm oğlu Kerîm oğlu Kerîm; İbrahim oğlu İshâk oğlu Yakub oğlu Yusuf**’tur.

Ve ilave etti:

“Şayet, hapiste onun yerine ben yatmış olsaydım da, sonunda bana elçi gelseydi, çıkma hususunda hemen cevap verirdim”. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* arkadan şu ayeti okudu: “Kendisine elçi gelince, “Efendine dön de ellerini kesen o kadınların zoru neydi kendisine sor” dedi”.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devamla şunu söyledi: “Allah Teâla’nın rahmeti Lût’a olsun. o aslında çok sağlam bir kaleye sığınmıştı. Allah, ondan sonra, her peygamberi kavminden kalabalık bir cemaat içinde gönderdi.” *Tirmizî, Tefsir, Yusuf, (3115). (Şerhi için 504 numaralı hadîsi bakılsın).*

506 - ٦٦- وعن عبيد بن عمر قال: [قال عمرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لِأَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ: فِيمَ تَرَوْنَ هَذِهِ الْآيَةَ نَزَلَتْ: أَيُّودُ أَحَدَكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَجِيلٍ وَأَغْنَابٍ؟ قَالُوا: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. فَفَضَّيْبَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ:

قُولُوا نَعْلَمُ أَوْ لَا نَعْلَمُ. فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: فِي نَفْسِي مِنْهَا شَيْءٌ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ. فَقَالَ يَا ابْنَ أَخِي قُلْ وَلَا تَحْقِرْ نَفْسَكَ. فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ضَرَبْتُ مَثَلًا لَعَمَلٍ. قَالَ عُمَرُ: أَيُّ عَمَلٍ؟ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لِعَمَلِ رَجُلٍ غَنِيٌّ يَعْمَلُ بِطَاعَةِ اللَّهِ تَعَالَى. ثُمَّ بَعَثَ اللَّهُ تَعَالَى لَهُ الشَّيْطَانَ فَعَمِلَ بِالْمَعَاصِي حَتَّى أَغْرَقَ أَعْمَالَهُ. أخرجه البخاري.

66. (506)- Ubeyd İbnu Umayr anlatıyor: “Ömer İbnu'l-Hattab (radiyallahu anh) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashabına sordu: “Şu âyet kimin hakkında nâzil olmuştur? “Sizden herhangi biri arzu eder mi ki, hurmalardan, üzümlerden kendisinin bir bahçesi olsun, altından ırmaklar aksın, orada kendisinin her çeşit meyveleri bulunsun. Fakat ona ihtiyarlık çöksün, âciz ve küçük çocukları da olsun, derken o bahçeye içinde bir ateş bulunan bir bora isabet etsin de o, yanversin?” (Bakara 266).

Cemaat: “Allah ve Resulü daha iyi bilir” cevabını verdi. Hz. Ömer (radiyallahu anh) bu cevaba kızdı ve: “Biliyoruz veya bilmiyoruz” deyince dedi.

Bunun üzerine İbnu Abbâs (radiyallahu anhumâ): “Bu hususta içimden bir şeyler geçiyor ey müminlerin emîri” dedi. Hz. Ömer (radiyallahu anh) ona: “Ey kardeşimin oğlu söyle onu, kendini küçük görme” dedi. İbnu Abbas: “Bu, bir iş için misal olarak verilmiştir” deyince Hz. Ömer: “Hangi iş için?” diye tekrar etti. İbnu Abbâs da: “Zengin bir kimsenin işi için, öyle ki bu zengin Allah'a da kulluk ve itâatini yerine getiriyordu. Sonra Allah ona şeytanı gönderdi. (Zengin onun iğvasına kapılarak) günahlar işledi ve sonunda bütün (salih) amel-lerini batırdı”. Buhâri, Tefsir, Bakara 47.

507 ٦٧- وعن البراء رضى الله عنه: في قوله تعالى: [وَلَا تَيْمُمُوا الْحَيْثَ مِنْهُ تَتَفَقُّونَ نَزَلَتْ فِيْنَا مَعَشَرَ الْأَنْصَارِ. كُنَّا أَصْحَابَ نَخْلٍ فَكَانَ الرَّجُلُ يَأْتِي مِنْ نَخْلِهِ عَلَى قَدَرِ كَثْرَتِهِ وَقَلَّتِهِ فَكَانَ الرَّجُلُ يَأْتِي بِالْقَنَوِ وَالْقِنَوِينَ فَيَعْلَقُهُ فِي الْمَسْجِدِ، وَكَانَ أَهْلُ الصُّفَةِ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ فَكَانَ أَحَدُهُمْ إِذَا جَاعَ أَتَى الْقَنَوَ فَضَرَبَهُ بِعَصَاهُ فَسَقَطَ الْبُسْرُ وَالتَّمْرُ فَيَأْكُلُ، وَكَانَ نَاسٌ مِنْهُمْ لَا يَرْغَبُ فِي الْخَيْرِ يَأْتِي الرَّجُلُ

بِالْقِنُو فِيهِ الشَّيْصُ وَالْحَشْفُ وَبِالْقِنُو قَدْ انْكَسَرَ فَيَعْلَقُهُ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ، قَالَ: لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَهْدَىٰ إِلَيْهِ مِثْلَ مَا أُعْطِيَ لَمْ يَأْخُذْهُ إِلَّا عَلَىٰ إغْمَاضٍ وَحَيَاءٍ. قَالَ: فَكُنَّا بَعْدَ ذَلِكَ يَأْتِي أَحَدُنَا بِصَالِحٍ مَا عِنْدَهُ].
أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ وَصَحَّحَهُ.

«الشَّيْصُ» نوع ردىء من التمر كالخشف ونحوه، وقد لا يكون فيه نوى.

67. (507)- Berâ (radiyallahu anh): “İğrenmeden alamayacağınız pis şeyleri vermeye kalkmayın..” (Bakara 267) meâlindeki âyet biz ensarlar hakkında indi” dedi ve anlattı: “Biz hurma yetiştiren kimselerdik. Herkes, hurmasından az veya çok oluşuna göre tasadduk ederdi. Bu cümleden olarak, kişi, bir iki hurma salkımı getirir onu mescide asardı. Mescidde kalan Ehl-i Suffa’nın yiyeceği yoktu. Bunlardan biri acıktığı zaman, salkıma gelir, sopasıyla vurur, ondan bir miktar hurma düşürür ve yerd. Hayrı düşünmeyenlerden bazıları, içerisinde kalitesiz hurmaların çokça bulunduğu salkımlardan, bazıları kırık adi salkımlardan getirip asıyordu. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi: “Ey iman edenler: Kazandıklarınızın temizlerinden ve size yerden çıkardıklarımızdan sarfedin; iğrenmeden alamıyacağınız pis şeyleri vermeye kalkmayın. Allah’ın müstağni ve övülmeye layık olduğunu bilin”. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) âyeti şöyle açıkladılar: “Sizden biri, sadaka olarak verdiği şeyin benzeri, kendisine verildiği takdirde onu istemeye istemeye, utanarak alacağı şeyden almasına dikkat etsin”. İbnu Abbâs der ki: “Bundan sonra hepimiz, sahib olduğumuz şeylerin iyilerinden verir olduk”. Hadîsi, Tirmizî rivayet eder ve sahîh olduğunu belirtir (Tefsir, (2990). Hadîsi İbnu Mâce, Zekat’ın 19, (1822) babında kaydeder.

AÇIKLAMA:

Bidâyette müslümanlar, sadaka verirken, câiz olduğu kanaatiyle, kalitesiz, çürük-çarık adi şeylerden de veriyorlardı. Yukarıdaki rivâyet, Ashâb-ı Suffe’nin

ihtiyacını görmek üzere Mescid-i Nebevî'ye asılan hurma salkımlarıyla ilgili bir durumu aksettirmektedir. Anlaşıldığı üzere, bazı kimseler, meyveleri günsüz, çürük, adi olan salkımlardan da asmaktadırlar. Ayet-i kerîme bu davranışı yasaklamakta, bize verildiği takdirde hoşumuza gitmeyecek şeyleri vermememizi emretmektedir. Bazı âlimler, bunu, “zekât” olarak verilecek malda aranması gereken vasıf olarak anlamışlardır. Ancak çoğunluk, bunu zekatla kayıtlamamış, sadaka, hediye, bağış, her çeşit verilen şeye şâmil olduğunu belirtmiştir.

508 ٦٨- وعن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّ لِلشَّيْطَانِ لَمَّةً بِابْنِ آدَمَ، وَلِلْمَلِكِ لَمَّةً. فَأَمَّا لَمَّةُ الشَّيْطَانِ: فإِبْعَادُ بِالْشَّرِّ وَتَكْذِيبُ بِالْحَقِّ، وَأَمَّا لَمَّةُ الْمَلِكِ: فإِبْعَادُ بِالْخَيْرِ وَتَصْدِيقُ بِالْحَقِّ. فَمَنْ وَجَدَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئاً فَلْيَعْلَمْ أَنَّهُ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى فَلْيَحْمَدِ اللَّهَ تَعَالَى، وَمَنْ وَجَدَ الْآخَرَى فَلْيَتَّعِزَّ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ. ثُمَّ قَرَأَ: الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ الْآيَةَ]. أخرجه الترمذی.

68. (508)- İbnu Mes'ud (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Şeytan da, melek de insanoğluna sokularak onun kalbine birtakım şeyler atarlar. Şeytanın işi kötülüğe çağırmak, sonu fena ve zararlı olan şeylere teşvik etmek ve hakkı yalanlamak, haktan uzaklaştırmaktır. Meleğin işi hak ve hayra, iyiliğe çağırmak ve kötülükten uzaklaştırmaktır. Kim içinde hakka, hayıra, iyiliğe çağıran bir ses duyarsa bilsin ki bu Allah'tandır ve hemen Allahu Teâlâ'ya hamdetsin. Kim de içinde şerr ve inkâra çağıran bir fısıltı duyarsa ondan uzaklaşsın ve hemen şeytandan Allah'a sığınsın.” Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu sözlerine şu meâldeki âyeti ekledi: “Şeytan sizi fakir olacaksınız diye korkutur, size cimriliği emreder...” (Bakara 268). Tirmizî, Tefsîr, (2991).

AÇIKLAMA:

Hadis, “İnsanda, şeytan ve melek için birer “Lemme” vardır...” der. Lemme ise inme, yaklaşma, değme manasına gelir. Türkçe kitaplarda bazan rastlanan “insan kalbinde bir Lümme-i şeytaniye vardır” şeklindeki ifade yukarıda sunduğumuz mânânın bir başka şekli olmaktadır. Bu tarz bir ifade okuyucuyu kalb-

te, şeytana mahsûs maddî bir cihâz, bir pencere aramaya sevkederse yanıltıcı olabilir.

Hadîs, şeytan ve meleğe verilen bir kapasiteden, insan ruhuna nüfuz ederek, telkinlerde bulunma kapasitesinden haber vermektedir. Bu kapasite “yaklaşma, değme, inme” mânâlarını taşıyan “Lemme” ile ifâde edilmiştir, mahiyeti meçhûldür.

Hadîs, kötü hislere kapıldıkça ondan kaçıp, Allah’a sığınmanın gereğini irşad buyurduğu gibi, iyi fikirlerin de melek vasıtasıyla Allah’ın bir ilhâmı olduğunu, ona uyulduğu takdirde sonunun hayırlı olacağını, öyle ise bu husûsta gayret gerektiğini de irşad etmektedir.

Nail olduğumuz hayırlar ve muvaffakiyetler karşısında fahre, gurura düşmeye hakkımızın olmadığı, aksine şükür vazifemizin arttığı hususu hadîsin verdiği bir başka ders olmaktadır.

509 - ٦٩- وعن مروان الأصغر عن ابن عمر رضى الله عنهما في قوله تعالى: [وإن تبادوا ما فى أنفسكم أو تخفوه يحاسبكم به الله فيغفر لمن يشاء ويعذب من يشاء والله على كل شيء قدير نسختها الآية التى بعدها]. أخرجه البخارى.

69. (509)- *Mervân el-Esfar*’ın anlattığına göre, *Abdullah İbnu Ömer* (radiyalahu anhümâ): “...İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker ve dilediğini bağışlar, dilediğine azâb eder, Allah her şeye kâdirdir”. (Bakara 284) ayetinin, *mûteakip* ayet tarafından neshedildiğini söylemiştir”. Buhârî, Tefsir, Bakara 54, 55.

ACIKLAMA:

Hadîs, 510 numaralı hadîsle açıklığa kavuşacaktır.

510 - ٧٠- وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [لَمَّا نَزَلَ قوله تعالى: وإن تبادوا ما فى أنفسكم أو تخفوه يحاسبكم به الله. الآية اشتد ذلك على الصحابة رضى الله عنهم فأتوا رسول الله ﷺ وبركوا على الركب وقالوا: أى رسول الله كلفنا من الأعمال ما نطيق: الصلاة، والصيام، والجهاد، والصدقة؛ وقد أنزل الله تعالى

عَلَيْكَ هَذِهِ الْآيَةُ مَا تُطِيقُهَا. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَتُرِيدُونَ أَنْ تَقُولُوا كَمَا قَالَ أَهْلُ الْكِتَابَيْنِ مِنْ قَبْلِكُمْ: سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا؟ بَلْ قُلُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ. فَلَمَّا اقْتَرَأَهَا الْقَوْمُ وَذَلَّتْ بِهَا أَلْسِنَتُهُمْ أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِي آثَرِهَا: آمَنَ الرُّسُولُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُولِهِ لَا تَفَرُّقَ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ. فَلَمَّا فَعَلُوا ذَلِكَ نَسَخَهَا اللَّهُ تَعَالَى فَأَنْزَلَ: لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا. قَالَ نَعَمْ: رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا. قَالَ نَعَمْ: رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْنَا مَالًا طَاقَةً لَنَا بِهِ. قَالَ نَعَمْ: وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ. قَالَ نَعَمْ. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ.

70. (510)- *Ebu Hüreyre* (radiyallahu anhu) anlatıyor: Cenâb-ı Hakk'ın şu mealdeki sözü nâzil olunca: “İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesâba çeker ve dilediğini bağışlar, dilediğine azâb eder...” (Bakara 284). Bu ihbar Sahâbe (radiyallahu anhumâ)'ye çok ağır geldi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a geldiler, diz çöküp oturdular ve dediler ki: “Ey Allah'ın elçisi, bize yapabileceğimiz işler emredildi: Namaz, oruç, cihâd, ve sadaka, bunları yapıyoruz. Ama Cenâb-ı Hakk sana şu âyeti inzâl buyurdu. Onu yerine getirmemiz mümkün değil”. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara: “Yani sizler de sizden önceki yahudi ve hristiyanlar gibi “Dinledik ama itaat etmiyoruz ” mu demek istiyorsunuz? Hayır öyle değil şöyle deyin: “İşittik itaat ettik, Ey Rabbimiz affını dileriz, dönüş Sana'dır”. Cemaat bunu okuyup, dilleri ona alışınca, bir müddet sonra Cenâb-ı Hakk şu vahyi inzâl buyurdu: “Peygamber ve inananlar O'na Rabbi'nden indirilene inandı. Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı.” “Peygamberleri arasından hiçbirini ayırdetmeyiz, işittik, itaat, ettik, Rabbimiz! Affını dileriz, dönüş sanadır” dediler” (Bakara 285).

Ashab bunu yapınca Allah, önceki âyeti neshtetti ve şu âyeti inzal buyurdu: **“Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler; kazandığı iyilik lehine, ettiği kötülük de aleyhinedir. Rabbimiz! Eğer unutacak veya yanılacak olursak bizi sorumlu tutma (Resûlullah bu duayı yapınca Allah Teâla hazretleri: Pekala, yaptım buyurmuştur). Rabbimiz bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! (Allah Teâla hazretleri pekiyi buyurmuştur). Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmiyeceği şeyi taşıtma (Rabb Teâla hazretleri: Pekiye dedi). Bizi affet, bizi bağışla, bize acı. Sen Mevlâmızsın, kâfirlere karşı bize yardım et (Rabb Teâla buna da Pekiye demiştir). Müslim, İman 199, (125).**

AÇIKLAMA:

Hadîs metninde görüldüğü üzere, insanların, içlerinden geçecek olan ve telâf-fuzla “söz”e, amelle “fiil”e dönüşmemiş bulunan gizli duygu ve düşüncelerden de hesâba çekileceklerini ifâde eden **“Siz gönüllerinizdekini açsanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesâba çeker, sonra dilediğini af, dilediğine azab eder”** (Bakara 284) mealindeki âyet nâzil olunca bu Ashab arasında büyük bir korku ve endîşe uyandırır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a müracaatla kaygularını dile getirirler. Başka rivâyetlerde geldiği üzere: **“Ey Allah’ın Resûlü, şimdiye kadar bize, bu kadar şiddetli bir vahiy gelmedi, buna gücümüz yetmiyecek”** derler ve ilâve ederler: **“Herkesin içinden öyle şeyler geçer ki dünyaları verseler bunların kalbinde bulunmasını arzu etmez”** derler.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **“Sizden evvelki Ehl-i Kitap gibi: ‘İşittik ve isyân ettik’ mi demek istiyorsunuz? İşittik, itaat ettik, Rabbimiz affına sığınıyoruz, dönüşümüz sanadır deyin!”** buyurur. Ashâb, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın tavsiyesine uyar, bu duâyı okumaya devam ederler.

Bir yıl kadar geçince, âmene’r-Resûl âyeti nâzil olur. Ashab istiğfar ve iltica-ya, tazarru ve niyâza devam eder. Onların bu davranışına mükâfaat olarak bir müddet sonra da *La yükellifullahu nefsen illâ vus’ahâ*, yâni **“Allah hiç kimseye güç yetiremeyeceği teklifte bulunmaz”** diye başlayan ayet gelir.

Bu ayetle insanın ihtiyarı olmadan içinden geçen hatıráttan bile hesâba çekileceğini beyan eden önceki âyetin neshedildiği öğrenilmiş olur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da: **“Allah ümmetimin gönlünden geçirdiklerini fiile çıkarmadıkça yahut söylemedikçe af buyurmuştur”** demiştir.

Bu müjde mü'minler arasında büyük bir ferahlanmaya sebep olur.

Mezkûr âyetle ilgili açıklanması gereken bir-iki nokta var.

1- Ashab'ın korktuğu önceki âyetin *nesh*'i meselesi. *Nesh*, sonradan gelen bir vahiyle, önce gelen vahyin hükmünün iptal edilmesi mânasına gelir.

Sonradan gelen âyet: "Allah, hiç kimseye güç yetiremeyeceği teklifte bulunmaz" demekle, daha önceki âyetle ifade edilen, insanın ihtiyarı olmaksızın ve hatta fiile geçirmediği hatırat-ı kalbiyesinden bile hesaba çekilme hükmünü neshetmiş olmaktadır.

Bazı âlimler, "Bu ayet ihbar mâhiyetindedir, nesh ahkâmında olur, ihbarda değil, binâenaleyh burada nesh mevzubahis olamaz, ayet muhkemdir" demiştir. Ancak: "Bu âyet habere müteallik olsa bile hüküm de taşımaktadır, öyleyse nesh câizdir, nesh kabûl etmeyen haberler hiçbir hüküm ihtiva etmeyen mâziye ait haberlerdir" denilerek cevap verilmiştir.

Bu münâkaşada âyetin neshedildiğini söyleyen *İbnu Abbâs* (radiyallahu anhümâ)'a nisbet edilen bir başka te'vili kaydetmede fayda var. Buna göre, önceki âyet neshedilmemiştir. Lâkin Allah Teâla kıyâmet gününde kullarını haşrettiği zaman "Ben size meleklerimin vâkıf olamadığı gönül sırlarınızı haber vereceğim" diyecek. Mü'minlerin sırlarını söyledikten sonra onları affedecek, şüphecilere ise, yaptıkları tekziblerini haber verecektir. *İbnu Abbas* (radiyallahu anhümâ): İşte "Allah dilediğini af, dilediğine de azab eder" ayet-i kerîmesinin mânâsı budur" demiştir. Şu halde, neshedildiği söylenen âyeti böyle anlamak gerekecektir. Allah kalbimizin hâtıratını bile kaydetmektedir, kıyâmet günü, onlarla mü'minleri bir lütûf ve kerem olarak muâheze etmeyecek, azablandırmayacak bile olsa ortaya çıkaracak, bildiğini, kaydettiğini gösterecektir.

Mâziri ve *Kadı İyaz* gibi bazı alimlerin, bu duruma nesh denilip denilemeyeceği husûsundaki bazı mütâlaa ve münâkaşaları burada yer verilmesi gerekmiyen tâli hususlardır.

2- Ayette geçen peygamberler arasında ayırım yapmama keyfiyetinden maksad: Hiçbirini inkâr etmeksizin bütün peygamberlere inanmak, saygı ve tâzimi haklarında eksik etmemek demektir. Zamanı, geldiği milleti, kullandığı dili sebebiyle peygamberler arasında tefrîk yapmak mü'minlik edebine yakışmaz.

3- Teklif takata göredir: Allah hiç kimseye gücünü aşan teklifte bulunmaz. Nitekim bir başka âyette: “Allah size kolaylık ister zorluk istemez” (Bakara, 185) buyurulmuştur. Nitekim farzlar insanların kolaylıkla yapabileceği şeylerdir. Beş vakit namaz dışında pek çok şey yapılabilir. Zekat, hac, oruç gibi farzlarda, kişilerin güçleri gözönünde tutulmuştur. Malı olmayanlar zekatla mükellef değildir, sıhhati, parası olmayanlara hac farz değildir. Oruç da mutlak bir farz değildir, durumuna göre istisna edilenler, kefaretle yerine getirmesine ruhsat verilenler mevcuttur.

Emr-i bi'l-ma'ruf cihad, kesb-i ilim gibi bütün evâmirde “kişinin gücü ve şartları” esas alınmış, sorumluluklar buna göre tesbit edilmiştir.

4- Ayette ifâde edilen mühim bir kolaylık, hata ve nisyânların affıdır. Kişi, hatâen yani kasıdsız olarak yaptığı, veya unutarak yapmadığı şeylerden sorumlu değildir. Cenab-ı Hakk, bu durumlarda kulun tevbe ve istiğfara koşmasını irşad etmek için, buradaki mağfiretini, dua şeklinde teşrî etmiştir. Yani doğrudan: “Allah unutarak yapmadıklarınız veya hayır yapmak isterken hatâen işlediğiniz şerleri affetmiştir” denmiyor, kulun duası tarzında: “Ey Rabbimiz unutur veya hata edersek bizi hesâba çekme!” buyrulmuştur. Öyle ise kul unuttunca veya hata yapınca Cenâb-ı Hakk'ın dergahına koşacak, duasıyla, istiğfarıyla, tevbeleriyle Rabbinin af, rahmet ve mağfiret kapısını çalacaktır.

Şurası da bilinmelidir. Hata ve unutmalar iki çeşittir: Birinde sahibi mâzurken, diğesinde değildir, Meselâ bir kimse elbisesinde bir pislik görse hemen temizlemesi gerekir. İzâlesini sonraya bırakır ve arkadan da unutursa kirli elbise ile namaz kılmakta mâzur olmaz. Ama görmemiş olsaydı mâzur sayılacaktı. Keza, avcı, yanlışlıkla insanı vurabileceğini hesaba katıp gereken ihtiyatî tedbire başvurmadan avlansa ve bir insanı vursa mazur sayılmaz. Keza bir hâfız ezberlediği Kur'ân'ı, âlim öğrendiği ilmi, tilâvet ve müzâkere sûretiyle taze ve canlı tutmaz da unutursa mâzur sayılmaz. Nitekim, daha önce geçtiği üzere, Kur'ân'dan ezberlediğini unutanlara Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şiddetli terhiblerde bulunmuştur.

Dolayısıyla, hatâen içilen zehirin müessir olacağı nasıl kesin ise, hatâen yapılan günah fiillerin de zararlı olacağını düşünerek hem çokca dikkat ve titizliği elden bırakmamak hem de nisyân ve hatalardan sonra tevbe-istiğfarı çok yapmak gerekir.

5- **Öncekilere yükletilen ağır yükten istiâze** de âyetin mühim bir hükmü olmaktadır. Ayette geçen *ısr*, altındakini kımıldatmayıp yerinde tutan ağır yük ve bağ mânâsına gelir. Ayetten, eski milletlere, hatalarına mukabil, daha dünya hayatında iken pek ağır yüklerin vurulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim başka bir ayette yahudiler kastedilerek: “...Onların ağır yüklerini, sırtlarında olan zincirleri indiriyor...” (A’raf 157) buyurulmuştur. Önceki milletlerin sırtındaki zincir ve ağır yükten murad, zor, meşakkatli tekliflerdir. Müfessirler, rivâyetlere dayanarak şu örnekleri kaydederler: Yahudiler günde elli vakit namaz kılmak, mallarının dörtte birini vergi vermek, suç işleyen uzvu, pislik bulaşan elbiseyi kesmek, vatanlarından çıkarılmak, birçok suçları sebebiyle hemen idam edilmek, tevbe için intiharla mükellef tutulmak, işledikleri suçları sebebiyle anında cezalanmak, hataları vâkî olunca, helâl olan yiyeceklerden bir kısmının haram edilmesi gibi hükümlerle karşı karşıya idiler. Bunlar ümmet-i Muhammed’den kaldırılmıştır.

Buhârî şârihi **Aynî**, “**Bize gücümüzün yetmeyeceği şeyi yükleme**” ayetinin mânası yedi farklı şekilde anlaşılmıştır der ve kaydeder:

- 1- Ya Rabbi! Bize, takat getiremeyeceğimiz meşakkatli emirlerde bulunma.
- 2- Bize azab verme.
- 3- Bizi içimizden geçen vesveseler sebebiyle cezalandırıp azap verme.
- 4- Bize kuvvetli şehvet verme, çünkü bu, ateşe gitmemize sebep olur.
- 5- Bize, tâkat getiremeyeceğimiz aşk ve muhabbet yükleme.
- 6- Bizi düşmanların şamatasından koru.

7- Bizi tefrikaya düşürme. Âyetin sonunda: “**Bize mağfiret et, ayıplarımızı ilahî ilminde gizle, ört, ortaya çıkararak bizi mahcup eyleme, Rabbimiz bize rahmetinle in’am et, günah işlemeyelim, Sen bizim Mevlamızsın bütün, işlerimizin sahibi sensin, kâfirlere karşı bize yardımcı ol, maddî ve mânevî kurtuluşumuzda, ilâ-yı kelimetullah vazifesinin ifasında nusret ve yardımını esirgeme**” diye dua edilmektedir.

Bir kısım âlimler, bu son âyetin mü’minlere dua öğrettiğini binaenaleyh, her mü’minin bunu ezberleyerek dua makamında okuması gerektiğini söylemiştir.

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِزْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا

٥١١ - ٧١ - وعن أبي هريرة رضي الله عنه أن رسول الله ﷺ قال: [إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي مَا حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسَهَا مَا لَمْ يَغْمَلُوا بِهِ أَوْ يَتَكَلَّمُوا].

أخرجه الخمسة.

71. (511)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber (aleyhis-salâtu vesselâm) buyurdular ki: “Allah Teâla, ümmetim, içinden geçen fena şeylerle amel etmedikçe veya onu konuşmadıkça o şey yüzünden ümmetimi hesâba çekmeyecektir”. Buhârî, Eyman Ve’n-Nüzûr 15, Itk 6, Talak 11; Müslim, İmân 201, (127); Ebû Dâvud, Talak 15, (2209); Nesâî, Talâk 22 (6, 156); Tirmizî, Talak 8, (1183); İbnu Mâce, Talâk 14, (2540).

ÂL-İ İMRÂN SURESİYLE İLGİLİ TEFSİRLER

512 ۱- عَنَا عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: [تَلَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ؛ وَقَرَأْتُ إِلَى وَمَا يَذْكُرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ. قَالَ فَإِذَا رَأَيْتُمُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ سَمَّاهُمْ اللَّهُ تَعَالَى فَاحْذَرُوهُمْ]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا النَّسَائِيَّ.

1. (512)- Hz. Aişe (radiyallahu anhâ) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu mealdeki âyeti okudu: “(Habibim) Sana Kitab’ı indiren O’dur. On-
dan bir kısım âyetler muhkemdir ki bunlar Kitab’ın anası (temeli) dir. Diğer
bir kısmı da müteşâbihlerdir. İşte kalblerinde eğrilik bulunanlar sırf fitne
aramak (ötekini berikini saptırmak) ve (kendi arzularına göre) onun te’vili-
ne yeltenmek için onun müteşâbih olanına tâbi olurlar. Halbuki onun te’vî-
lini Allah’dan başkası bilmez, ilimde yüksek gayeye erenler ise: “Biz ona
inandık, hepsi Rabbimiz katındandır” derler. (Bunları) salim akıllılardan
başkası iyice düşünmez”.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ayetin okumasını tamamlayınca bana şu-
nu söyledi: “Kur’an’ın müteşâbih ayetlerine tâbi olanları gördüğünüz vakit
bilin ki onlar Allah’ın âyette haber verdiği kimselerdir, onlardan sakının”.
Buhârî, Tefsir, Âl-i İmrân 1; Müslim, İlim 1, (2665); Tirmizî, Tefsir, Âl-i İm-
rân (2996); Ebû Dâvud, Sünne 2, (4598).

AÇIKLAMA:

Burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından tefsir edilen âyet, Kur’ân-ı
Kerîm’deki âyetlerin iki kısım olduğunu belirtiyor:

1- Muhkem âyetler: Bunlar mânâları izâh gerektirmeyecek kadar açık ve kesin olan âyetlerdir. Bu çeşit âyetlere “*nas*” da denmektedir.

2- Müteşâbih âyetler: Bunlar muhkemin zıddıdır. Usul-i Fıkıh’a göre, bunlardan ne kastedildiğini ümmet bilemez. Bunlar iki çeşittir:

a) Bâzı sûrelerin başında yer alan *hurûf-u mukatta*’a denilen ve hiçbir mânâ anlaşılmayan lafızlar: *Elif-Lâm-Mim*, *Tâ-Hâ*, *Yâ-Sîn* gibi.

b) Mânası akla ve iman esaslarına aykırı olduğu için, ifâde ettiği lafzî mânâ kabul edilemeyen âyetler: *Tâ-Ha* sûresinin beşinci âyetindeki “*Rahman arşı istiva etmiştir*” âyeti ile Fetih sûresinin onuncu âyetinde geçen “*Allah’ın eli onların ellerinin üstündedir*” âyeti gibi.

Birinci âyeti lafzî mânasıyla alınca Allah’a cisim ve mekân izâfe edilmiş olmaktadır. Halbuki Allah cisimden, mekândan münezzehtir. İkinci âyete göre de Allah’a “*el*” nisbet edildiği için Allah’ı insana benzetmek gerekecektir. Halbuki Allah’ın hiçbir benzeri yoktur.

Müteşâbih âyetler husûsunda iki görüş var:

1- Selef âlimlerinin görüşü: Bunlar müteşâbihleri te’vil etmek istemezler, yukarıdaki âyete dayanarak: “Onların mâhiyetini Allah bilir” derler.

2- Müteahhir ulema ise bu âyetleri te’vil ederler, âyette kastedilen işârî mânâyı ararlar. Bunlar *müteşâbih*’leri akla ve şeriatın zâhirine uygun şekilde te’vil etmenin cevazına ve hatta gereğine hükmederler. Buna göre “*istiva*”dan maksad, *hükümlanlık*, *hâkimiyettir*. Rahmân’ın arşı istivası, Cenâb-ı Hakk’ın ilim ve kudretiyle kainatı kuşatan Arş-ı Âzam’a hükmetmesi, tasarrufu altına alması demektir. Keza “*Allah’ın eli*”nden maksad da *Allah’ın kudretidir*.

٥١٣ ٢- وعن سعيد بن جبير رضى الله عنه قال: [قال رجل لابن عباس رضى الله عنهما: إن أجد في القرآن أشياء تختلف على؛ قال وما هي؟ قال: فلا أنساب بينهم يومئذ ولا يتساءلون، وقال: فأقبل بعضهم على بعض يتساءلون، وقال: ولا يحكمون الله حديثاً؛ وقالوا والله ربنا ما كنا مشركين فقد كنتموا في هذه الآية، وفي التارغات أم السماء بنأها إلى قوله دحاهما. خلق]

السَّمَاءِ قَبْلَ خَلْقِ الْأَرْضِ؛ ثُمَّ قَالَ: ائْتِكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَندَادًا إِلَى قَوْلِهِ طَائِعِينَ فَذَكَرَ فِي هَذِهِ آيَةَ خَلْقِ الْأَرْضِ قَبْلَ خَلْقِ السَّمَاءِ؛ وَقَالَ: وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا؛ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا؛ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا. فَكَأَنَّهُ كَانَ ثُمَّ مَضَى. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فَلَا أُنْسَابَ بَيْنَهُمْ فِي التَّفْخِجَةِ الْأُولَى يَنْفُخُ فِي الصُّورِ فَصَبَقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ فَلَا أُنْسَابَ بَيْنَهُمْ عِنْدَ ذَلِكَ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ؛ ثُمَّ فِي التَّفْخِجَةِ الثَّانِيَةِ: أَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ؛ وَأَمَّا قَوْلُهُ تَعَالَى: وَاللَّهُ رَبُّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ وَلَا يَكْتُمُونَ لِلَّهِ حَدِيثًا فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَغْفِرُ لِأَهْلِ الْإِخْلَاصِ ذُنُوبَهُمْ فَيَقُولُ الْمُشْرِكُونَ تَعَالَوْا نَقُولْ مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ. فَيَحْتِمُ اللَّهُ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ فَتَنْطَلِقُ جَوَارِحُهُمْ بِأَعْمَالِهِمْ فَعِنْدَ ذَلِكَ عُرِفَ أَنَّ اللَّهَ لَا يَكْتُمُ حَدِيثًا، وَعِنْدَهُ: رَبُّمَا يُودُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ؛ وَخَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ آخَرَيْنِ، ثُمَّ دَحَا الْأَرْضَ: أَيْ بَسَطَهَا، وَأَخْرَجَ مِنْهَا الْمَاءَ وَالْمَرْعَى، وَخَلَقَ فِيهَا الْجِبَالَ وَالْأَشْجَارَ وَالْآكَامَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي يَوْمَيْنِ آخَرَيْنِ؛ فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: وَالْأَرْضُ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا. فَخُلِقَتِ الْأَرْضُ وَمَا فِيهَا مِنْ شَيْءٍ فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ وَخُلِقَتِ السَّمَوَاتُ فِي يَوْمَيْنِ. وَقَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ: وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا؛ سَمَّى نَفْسَهُ بِذَلِكَ: أَيْ لَمْ يَزَلْ وَلَا يَزَالْ كَذَلِكَ، وَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمْ يُرِدْ شَيْئًا إِلَّا أَصَابَ بِهِ الَّذِي أَرَادَ. وَيَحْكُ فَلَا يَخْتَلِفُ عَلَيْكَ الْقُرْآنُ فَإِنْ كَلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ.

2. (513) - Said İbnu Cübeyr (radiyallahu anh) anlatıyor: “Bir adam gelerek, İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ)’a “Ben Kur’ân’da bazı âyetler görüyorum onlar bana aralarında ihtilafı geliyor” dedi. İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ): “Ne-

lermiş onlar?’’ diye sorunca adam şu ayetleri okudu: “Sûr’a üflendiği zaman, aralarında o gün (böbürlenecekleri) soyları soplaları olmadığı gibi, (birbirlerinin halini) de soruşamazlar” (Mü’minun 101). Halbuki şu ayet de var: “Birbirlerine dönüp soruşurlar” (Saffat, 27).

Bir âyette şöyle denir: “O gün inkâr edip peygambere baş kaldırmış olanlar, yerle bir olmayı ne kadar isterler ve Allah’tan bir söz gizleyemezler” (Nisa, 42). Halbuki şu âyet var: “Sonra, Rabbimiz Allah’a and olsun ki bizler puta tapanlar değildik, demekten başka çâre bulamazlar” (En’âm 23).

Nâzi’ât suresinde: “Ey inkarcılar! Sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa göğü yaratmak mı? Ki onu Allah bina edip yükseltmiş ve ona şekil vermiştir. Gecesini karanlık yapmış, gündüzünü aydınlatmıştır. Ardından yeri düzenlemiştir” (27-30) buyuruyor.

Burada göğün yaratılışı yerin yaratılışından öncedir. Halbuki şu âyette yerin yaratılışı göğün yaratılışından öncedir: “Ey Muhammed onlara de ki: Siz yeri iki günde yaratana mı inkâr ediyor ve O’na eşler koşuyorsunuz! O Âlemlerin Rabbi’dir. O yeryüzüne sâbit dağlar yerleştirdi, onu bereketli kıldı. Arayanlar için yeryüzünde gıdalarını normal olarak dört gün (dört mevsim) içinde yetiştirmesi kanununu koydu. Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi. Ona ve yeryüzüne “İsteyerek veya istemiyerek buyruğuma gelin” dedi, ikisi de: “İsteyerek geldik” dediler (Fussilet 9-11).

Kur’ân’da: “Allah affedici, merhametli oldu”, “Allah azîz ve hakîm oldu”, “Allah işitici ve görücü oldu” denmektedir. Sanki, Allah eskiden böyle olmuş bitmiş gibi ifâde edilmektedir’.

İbnu Abbâs (radiyallahu anhumâ) şu cevabı verdi: “Sûr’a ilk üflemede onların aralarında hiçbir bağ olamaz, Allah’ın diledikleri dışında herkes gökte olsun yerde olsun bu ilk üflemede baygın düşer. İşte bu baygınlık ânında bağ da yok, hal hatır sorma da yok. Sonra ikinci üfleme var. Bu üflemede birbirlerine gelip soruşurlar’.

İbnu Abbâs devam etti: “...Rabbimiz Allah’a and olsun ki biz puta tapanlar değildik” ayeti ile;

“...Allah’tan bir şey gizleyemezler” ayetine gelince: Allahu Teâla ihlas sâhiplerinin günahlarını affeder. Bunun üzerine müşrikler: “Gelin biz de: “Müş-

rik değildik” diyelim” derler. Allah da onların ağızlarını mühürler. Vücûdlarındaki her bir uzuv yaptığı işleri söyler. O sırada, Allah’ın hiçbir sözü gizlemediği bilinir. O’nun yanında: **“İnkâr edenler: “Keşke müslüman olsaydık” temennisinde bulunacaklardır”** (Hicr 2).

Diğer soruna gelince: Allah yeri iki günde yarattı. Sonra göğe yöneldi, başka iki günde de onu yedi kat olarak tanzîm etti, sonra diğer iki günde arzı düzenledi yani yaydı, arzdan su ve otlak çıkardı. Arzda dağlar, ağaçlar, tepeler ve arzla sema arasında bulunan şeyleri yarattı. Bunu Cenâb-ı Hakk: **“Ardından yeri düzenlemiştir”** (Nâziât 30) kelim-i şerifleriyle ifade buyurmaktadır. Böylece arz ve içindekiler dört günde yaratılmış olmaktadır. Semâvat da iki günde yaratılmış olmaktadır.

“Allah affedici, merhametli oldu” kelâmına gelince, Allah, kendisini bu şekilde isimlemiştir, yani O hep böyle olmuştur ve böyle olacaktır, Allah her ne irade buyurdu ise irade buyurduğu şey mutlaka olmuştur.

Yazık sana, Kur’ân (ayetleri) sana ihtilaflı gelmemeli. Çünkü onun tamamı Azîz ve Celîl olan Allah’tandır. Buhârî, Tefsîr, Ha-Mîm, Secde (Fussilet) 1.

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)’a soru soran kimsenin Nâfi İbnu’l-Ezrak olduğunu İbnu Hacer kaydeder. Bu zat, Hâricîlerin Ezârika fırkasına reis olmuştur. Bu zat İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)’ın Mekke’de meclislerine katılır, onu dinler, sorular sorar, itirazlarda bulunurdu. Onun İbnu Abbas’a sorduklarıyla ilgili rivâyetleri Hâkim, Taberî, Abdurrezzâk vs. kitaplarında rivâyet etmişlerdir.

Buhârî’nin kaydettiği yukarıdaki hadîste dört şeyden sorulmaktadır:

- 1- Kıyamet günü insanların, birbirlerine ahvallerinden sorup soramayacakları.
- 2- Müşrikler durumlarını gizlemek isterler, ancak Cenâb-ı Hakk ifşa eder.
- 3- Arz ve semâvattan hangisi önce yaratılmıştır?
- 4- Allah’a ait her an mevcut olan bir sıfat, “vardı” diye mâzi sîgasında ifade edilmektedir.

Abdurrezzak’ın rivâyetinde mevcut bir ziyadeye göre, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) soruyu soran kimseye: **“Ne demek? Yoksa Kur’ân’ın söylediği şey-**

de şek mi ediyorsun?” der. Adam: “Hayır şek değil, ancak bana ihtilaflı geliyor” der.

Bazı rivâyetler, birbirlerine ahval soruşma’yı İbnu Mes’ud’un “birbirlerinden af talebetme, helalleşme” şeklinde te’vîl ettiğini belirtirler. Şöyle demiştir: “Kıyamet günü bir kulun elinden tutulur ve: “Bu kimse falan oğlu falandır, ki-min bunda geçmiş hakkı varsa gelsin!” diye bağırılır. Kadın o zaman, babası, veya oğlu veya erkek kardeşi veya kocası üzerinde hakkı bulunmasını ne kadar ister. O gün aralarında neseb (hiçbir yakınlık bağı) bulunmaz, bunu sormazlar da”.

۳- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [لَمَّا أَصَابَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قُرَيْشًا يَوْمَ بَدْرٍ وَقَدِمَ الْمَدِينَةَ جَمَعَ الْيَهُودَ وَقَالَ: أَسْلِمُوا قَبْلَ أَنْ يَصِيبَكُمْ مَا أَصَابَ قُرَيْشًا قَالُوا يَا مُحَمَّدُ: لَا يَغْرُوكَ مِنْ نَفْسِكَ أَنْ قَتَلْتَ نَفَرًا مِنْ قُرَيْشٍ أَغْمَارًا لَا يَغْرِفُونَ الْقِتَالَ إِنَّكَ لَوْ قَاتَلْتَنَا لَعَرَفْتَ أَنَّ نَحْنُ النَّاسُ وَأَنْتَ لَمْ تَلَقَ مِثْلَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِي ذَلِكَ: قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ إِلَى قَوْلِهِ نَفَّةً يُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ: أَيْ يَبْدُرُ، وَأُخْرَى كَافِرَةٌ]. أخرجه أبو داود.

3. (514)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm), Bedir savaşında Kureys’i yendikten sonra Medine’ye döndüğü zaman yahudileri toplayarak onlara: “Kureys’in başına gelen musibet size de gelmeden müslüman olun” dedi. Onlar cevâben: “Ey Muhammed, Kureys’ten savaşmasını bilmeyen toy bir grubu mağlûb etmen sakın seni aldatmasın. Şâyet bizimle savaşacak olursan bizim kimler olduğumuzu öğrenecek ve bizim gibisiyle hiç karşılaşmadığını anlayacaksın!” dediler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi: “(Habibim), “O (yahudi) kafirlerine de ki: Yakında mağlub olacaksınız ve (toptan) cehenneme sürüleceksiniz. O, ne kötü yataktır, (Bedir muharabesinde) karşılaşılacak iki grub hakkında sizin için muhakkak bir ibret vardı. (Onlardan) bir grub Allah yolunda dövüşüyordu, diğeri ise kâfirdi” (Âl-i İmrân 12-13). Ebu Dâvud, Harâc 22 (3001).

AÇIKLAMA:

Hız. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) Medine’ye geldiği andan itibaren yahudilere karşı belli yakınlık politikası gütnüş idi. Böyle bir siyaset gütnmesine

iki âmil düşünülebilir:

1- Yahudiler ehl-i kitaptı, bir peygamber bekleyişi içindeydiler. Kendi getirdiği tebligatın mahiyetini kavrayıp, beklenen peygamber olduğunu idrak edince müslüman olabilirlerdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu ümidi taşıyordu. Nitekim, *Abdullah İbnu's-Selâm* örneğinde olduğu üzere münferîd de olsa bazı ihtida hâdiseleri de mevcuttu.

2- Başlangıçta müslümanlar azdı ve siyasî bakımdan zayıftı. Yahudiler Medîne'de organize ve güçlü bir cemaatti. Müslümanların şiddetli muhalefeti, onları Kureyşlilerle ve diğer İslâm düşmanları ile ittifaklara ve eylem birliklerine sevk edebilir, bundan da tehlikeli durumlar hâsıl olabildi. Kurulmakta olan İslâm devletinin çok açık ve azılı düşmanlar karşısında bîkuvve (potansiyel) düşmanlarla ittifak, iltifat ve idâre gibi yollarla iyi geçinmesi gerekiyordu.

Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ilk zamanlarda hep öyle yaptı. Kible olarak Kudüs'ün tercihi, vahiy inmeyen hususlarda Ehl-i Kitab'ı taklîd gibi davranışlarda söylenen bu siyasî gayeyi takviye maksadının da bulunduğu reddedilemez.

Bedir zaferi, siyasî hayatta bir dönüm noktasıdır. Müslümanların Medîne'de bir siyasî güç oluşlarının isbatıdır. Siyasî rüşdün fiilen izharıdır. Maddî bir güç gösterisi, gövde gösterisidir.

Bu başarıyı, siyasî avantajlar elde etmede, düşman güçleri sindirmede değerlendirmek gerekmektedir. Öyle ise Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, ileride müslümanlara ciddi problemler çıkarabilecek durumda olan yahudileri gündeme getirmenin tam zamanıdır.

Yukarıdaki hadîs, bu nokta-i nazardan değerlendirilmelidir. Sıradan bir İslâm'a dâvet faaliyeti değil, bir tehdiddir. Siyasî yönü, tebliğî yönüne galebe çalan, tam zamanında yapılmış diplomatik bir taarruzdur.

Artık, yahudilere yakınlık gösterme, onları kazanmaya çalışma safhası kapanmıştır. Şimdi, sindirme, korkutma ve Medîne'den sürme dönemi başlatılmıştır. İslâm'a karşı hiçbir faaliyetlerine müsâmaha gösterilmeyecektir.

Bir müddet sonra, Bedir'de mağlup olan Kureyşlileri tahrik ederek müslümanlardan intikam almaya teşvik eden Yahudi Şâir *Ka'bu'l-Eşref*'i öldürtecek olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Benu Kaynuka'ya mensup bir yahudi kuyum-

cudan alış-veriş yapan bir müslüman kadının başörtüsü sebebiyle çıkan hadisenin sulh yoluyla kapatılması için yapılan teklifi yahudilerin reddetmesi üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) harekete geçecek ve yahudi Benu Kaynuka kabilesinin Medîne'den sürülmesine müncer olacak savaşı ilan edecektir.

Arkadan, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e damdan değirmen taşı atarak öldürmek üzere suikast hazırlayan Benu Nadîr yahudileri Hayber'e sürülecek.

Bunları tâkiben Benu Kureyza yahudilerinin, Hendek savaşı sırasındaki ihanetleri sebebiyle, kendi kitaplarının hükmüne uygun olarak, eli silah tutan erkekleri kılıçtan geçirilecektir.

Bu meyanda, müslümanlara karşı müşrikleri organize etme faaliyetlerine girişen Hayberli yahudi liderlerden *Sellâm İbnu Abdi'l-Hukayk*'ın, evinde fedâiler tarafından geceleyin öldürülmesi, kezâ onun yerine liderliği ele alınca, aynı fitneye devam etmeye yeltenen *Usayr İbnu Zâram*'ın aynı sûrette öldürtülmesi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, Bedir savaşından sonra yahudilere karşı takip ettiği enerjik ve amansız siyâseti anlamada zikretmeye değer.

Benu Kureyza gazvesiyle Medîne'yi yahudilerden temizlemiş bulunan Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Hudeybiye sulhünden sonra Hayber üzerine yürüyerek, oradaki yahudileri de halledecek, böylece, İslâm'ın kalbi durumunda olan Hicaz bölgesinde, yahudî varlığını, İslâmî inkişafa manî olacak siyâsi bir güç olmaktan çıkaracaktır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu konudaki politikasını, ölüm ânındaki "en son" vasiyetlerinden biri olarak ifade ettiği belirtilen şu cümlesinde görürüz: — "Yahudileri Arap yarımadasından çıkarın, burada iki din berâber olamaz!"

515 4- وعن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ وُلَاةً مِّنَ النَّبِيِّينَ، وَإِنْ وَلِيَ أَبِي وَخَلِيلَ رَبِّي إِبْرَاهِيمَ، ثُمَّ قَرَأَ إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلَى الْمُؤْمِنِينَ]. أخرجه الترمذی، وصححه.

4. (515)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Her peygamberin peygamberlerden dostları var-

dır. Benim dostum, ceddîm ve Rabbimin halîli olan İbrahim'dir". *Resûlullah* (aleyhissalâtu vesselâm) sonra şu âyeti tilâvet buyurdular: "Gerçekten, insanlardan İbrâhîm'e en yakın olanı her halde (zamanında) ona tâbî olanlarla şu peygamber ve (şu) iman edenlerdir. Allah da o iman edenlerin yâridir" (Âl-i İmrân 68). Tirmizî, Tefsir, Âl-i İmrân (2998).

AÇIKLAMA:

Hiz. İbrahim (aleyhisselam), diğer peygamberler arasında mümtaz bir yer işgal eder. Yahudilerle hristiyanlar arasında *Hiz. İbrahim* (aleyhisselam) hususunda ihtilâf vardır. Herbiri O'nu (aleyhisselam) kendine mal etmek, kendi ecdadı göstermek ister. Kur'ân-ı Kerîm bu hususa muhtelif ayetlerde temas etmiştir. Yukarıdaki ayet bunlardan biridir.

İslâmiyet'te de *Hiz. İbrahim* (aleyhisselam)'in mümtaz bir yeri vardır. Hac me-nâsiki çoğunluk itibâriyle *Hiz. İbrâhîm*'in hatırasını yâd eder.

Ka'be-i şerîfe'nin bânisi olan *Hiz. İbrahim*, peygamberler tarihinde mühim bir halkadır. Birçok ictimâî adab ve müesseseleri Cenab-ı Hakk beşeriyete O'nun vasıtasıyla ta'lim buyurmuştur. Ayrıca O'ndan sonra gelen peygamberler hep onun neslinden teselsül etmiştir. O'nun hakkında yahudilerle hristiyanlar arasındaki münâsefe esas itibarıyla buradan gelir. Kur'ân-ı Kerîm onların ihtilafına temas ederek, *Hiz. İbrahim* (aleyhisselam)'in yahudi ve Hristiyan olmadığını, Allah ve Muhammed'e inananların *İbrahim* (aleyhisselam)'e yakınlık temin edeceğini belirtir: "Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz? Tevrat da in-cil de şüphesiz ondan sonra indirilmiştir. Akıl etmiyor musunuz?... İbrahim yahudi de hristiyan da değildi, ama doğruya yönelen bir müslimdi, puta ta-panlardan değildi. Doğrusu İbrahim'e en yakın olanlar, ona uyanlar, bu pey-gamber Muhammed ve inananlardır". (Âl-i İmrân 65-68).

Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet'in aynı ilahî ve hak olan bir kaynaktan geldiği hususunda Ehl-i Kitab'ı ikna etmek için onlardaki *Hiz. İbrahim* (aleyhisselam) inanç ve sevgisini değerlendirmek istemiş, bu müşterek menşee sıkça atıflar yapmıştır. Kur'ân'da *İbrahim* isminin 69 kere zikredilmesi, hadislerde sıkça *Hiz. İbrahim*'den söz edilmesi, O'nun bu nokta-i nazardan da taşıdığı ve kıyâmete kadar da taşımaya devam edeceği ehem-miyetten ileri gelir.

Hiz. İbrahim (aleyhisselam)'in en mümtaz yönlerinden biri put kıran peygamber oluşudur. Allah'a kulluğu önlemek gayesiyle dikilen çeşitli putları kırmış, baltayı da put severleri ilzam için kasden sağlam bıraktığı en büyük putun boynuna asmış, cinâyetinin(!) failini arayanlara: “(Balta boynunda olduğuna göre) belki onu şu büyükleri yapmıştır, konuşabiliyorlarsa onlara sorun” demiştir. Putseverler: “Ey İbrahim! Bunların konuşmayacağını and olsun ki sen de bilirsin” deyince: “O halde Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar veremeyecek olan putlara ne diye taparsınız? Size de, Allah'ı bırakıp tapdıklarınıza da yazıklar olsun! Akletmiyorsunuz?” diye ilzam etmiş, cevap vermeyecek hâle getirmiştir. (Bak: Enbiya 21, 52-70).

Bu ilzamdıan sonra kâfirler yola mı geldi, “İbrahim haklıdır” mı dedi? Hayır! Her devirde, hak noktasında mağlup olanların yaptığını yaptılar: *Kuvvete başvurdular*. Hakk'ın sesini kuvvetle, zorla, işkence ile, ateşle, kanla boğmaya yöneldiler: “Bir şey yapacaksanız, şunu yakın da tanrılarınıza yardım edin dediler” (Enbiya 68) ve *Hiz. İbrahim* ateşe atılır.

Hiz. İbrahim (aleyhisselam)'in şahsında hikâye edilen *iman-küfür* kavgasının *والعاقبة للمتقين* “nihâi zafer mü'minlerindir” (A'râf 128) kanununu Rab-bülâlemin şöyle noktalar: “Biz “Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve zararsız ol” dedik. ONA DÜZEN KURMAK İSTEDİLER. FAKAT BİZ ONLARI HÜSRANA UĞRATTIK” (Enbiya 70).

Allah (celle şânuhu) kullarını iman-küfür kavgasıyla imtihan edecektir. Bu kavgada hapis, zulüm, kan, ateş küfrün elinde yegâne silahtır. *Hiz. İbrâhim*'le ilgili hikâyenin verdiği derse göre, onlar meşrû, ilmî ve mantukî zeminde mücadeleye tahammül edemezler, çünkü dayanakları batıldır. Ehl-i İmân'ın silahı ise HAK'tır. *الحق يعلو ولا يعلا عليه* “Hak daima galebe çalar” kanununca ehl-i hak hapse de atılsa, ateşe de atılsa gâlibtir. Çünkü Cenâb-ı Hakk onların hilelerini bozmayı, neticede onları aldanmışlar hüsrana uğramışlar kılmayı pekçok âyetlerinde vaâdetmiştir (Târik, 14-15; Enfâl, 18, 30; Yusuf, 52; Gâfir, 25; Saffât, 98; Neml, 50; Âl-i İmrân, 54).

Hiz. İbrahim (aleyhisselam), iman-küfür mücadelesinde, küfür cephesi hapis-hanelere, ateşhanelere bile sahip olsa iman cephesine mensup olanların yılmaması, eğilmemesi, neticeden emin olarak mücadelesine devam etmesi, icabında ateşe atılmaya varan derecede şiddetlenecek zulme sabretmesi gereğinin fiilî ör-

neği olmakla, kıyâmete kadar büyüklüğünü, müşşidliğini, önderliğini koruyacaktır.

Cenab-ı Hakk selamlarımızı, bağılıklarımızı ulaştırın.

516 - وعن ابن عباس رضى الله عنهما فى قوله تعالى: [آل إبراهيم وآل عمران]. قَالَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ مِنْ آلِ إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِمْرَانَ وَآلِ يَسَّ وَآلِ مُحَمَّدٍ. يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ، وَهُمْ الْمُؤْمِنُونَ، وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ تَعْلِيقًا.

5. (516) - *İbnu Abbâs* (radiyallahu anhumâ), "...İbrahim'in âilesi ve İmrân'ın âilesi..." (Âl-i İmrân, 33) âyeti hakkında: "Onlar, İbrahim'in neslinden, İmrân'ın neslinden, Yâsin'in neslinden ve Muhammed'in neslinden imân eden kimselerdir". Allah Teâla hazretleri şöyle buyuruyor: "Gerçekten, insanlardan İbrahim'e en yakın olanı her halde (zamanında) ona tâbi olanlarla şu peygamber ve (şu) imân edenlerdir. Allah da o imân edenlerin yâridir" (Âl-i İmrân 68) demiştir. Bu hadîsi Buhârî, muallak (senetsiz) olarak tahrîc etmiştir (Enbiya 44).

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radiyallahu anhumâ)'ın açıklık getirdiği âyet tam olarak şöyledir: "Allah Adem'i, Nuh'u, İbrahim âilesini, İmrân âilesini -birbirinin soyundan olarak- alemlere tercih etti..." (Âl-i İmrân 33-34).

İbnu Abbâs (radiyallahu anhumâ) burada ilâhî tercihin, bütün İmrân hânedanına şâmil ve âm gibi gözükse de aslında öyle olmadığını, İmrân hânedanına mensup olanlardan bâzılarının maksud olduğunu belirtiyor. Bu kanaatine delil olarak bir başka âyet zikrediyor: "Gerçekten, İbrahim'e insanlardan en yakın olanı her halde (zamanında) ona tâbi olanlarla, şu peygamber ve (şu) imân edenlerdir..." (Âl-i İmrân 63).

517 - وعنه أيضاً فى تفسير قول المرأة الصالحة: [رَبِّ إِنِّى نَذَرْتُ لَكَ مَا فِى بَطْنِى مُحَرَّرًا: إِنِّى خَالِصًا لِلْمَسْجِدِ يَخْدُمُهُ] أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ فى ترجمة باب

6. (517)- Yine *İbnu Abbas* (radiyallahu anhumâ), sâliha kadının: "Rabbim, karnımdakini azadlı bir kul olarak sana adadım" (Âl-i İmrân 35) sözünü tef-

sir sadedinde şöyle der: “*Yani sırf mescide hizmet etmesi için*”. Buhârî, bu rivâyeti bab başlığı olarak tahrîc etmiştir (Salat, 74).

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ)’ın açıklama sunduğu âyet Âl-i İmrân sûresinde geçer. Meâl-i münifi şöyledir: “*İmran’ın karısı Ya Rabbi! Karnımda olanı, sadece sana hizmet etmek üzere adadım, benden kabûl buyur, doğru-su işiten ve bilen ancak sensin*” demişti”.

Ayetin de sarfî olarak belirttiği üzere, bu duayı yapan Hz. *İmran*’ın sâliha hanımı *Hanne* hâtundur. Mûteâkip âyet doğan çocuğun kız olacağını ve “*Meryem*” diye isim verileceğini belirtir. Yani Hz. *İsâ*’yı doğuracak olan *Meryem-i Betûl*’dür.

Şârihlerin açıkladığı üzere, eski şeriâtlarda, çocukların adanmasıyla ilgili nezirler sahih imiş. Ayetten bu anlaşılmaktadır. Yine ayet-i kerîme, hizmet etmek sûretiyle mescidlere hürmet ifasının eski ümmetlerde de meşrû bir gelenek olduğunu göstermektedir. Çünkü Hz. *İmran*’ın hanımı, doğacak olan çocuğunu mescidde hizmet etmeye adanmıştır. Ancak doğan çocuk erkek değil kız olmuştur.

Buhârî, bu âyetle ilgili *İbnu Abbâs*’ın yorumunu bab başlığı yaptıktan sonra⁽¹⁷⁾ babta tek hadîs rivâyet eder. Hadîste, *Ebu Hüreyre* (radiyallahu anh), *Resûlullah* (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında devamlı olarak mescidin kâyımluğunu yapan yani temizlik işlerini yürüten bir kadının vefatını sonradan öğrenen Efendimizin, kabrine giderek namaz kıldığını belirtir.

İbnu Abbas’ın *İmra:*’ın karısının doğacak çocuğunu, mescide hizmet için adadığına dair yorumunu bab başlığı olarak kaydettikten sonra böyle bir hadîsi rivâyet etmesinden *Buhârî*’nin, kadınların mescid kâyımluğu yapabileceği kanaatinde olduğuna dikkat çekerler. *Buhârî*, bu kanaate, ayetle ilgili *İbnu Abbâs*’ın yorumuyla ulaşmış ve Hz. *Peygamber* (aleyhissalâtu vesselâm)’ın sünnetinde de bir örnek bulmuş olmaktadır.

Buhârî’nin rivâyetinde mescidi temizleyen kimsenin siyah bir kadın mı, siyah bir erkek mi olduğuna dair tereddüt vardır. Ancak râvilerden biri kadın olduğuna dair keşin kanaat beyan eder. Ayrıca *Buhârî* dışındaki bâzı rivâyetlerde siyâhî bir kadın olduğu, isminin de *Ümmü Mihcen* olduğu belirtilir (radiyallahu anhâ).

17) Birinci ciltte, *Buhârî*’nin bab başlıklarının husûsiyeti görülmelidir.

Buhârî'nin yukarıda belirtilenden bir önceki babındaki rivâyette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) göremez olunca, ne oldu? diye sorar, ölmüş olduğu söylenince: “**Bana niye haber vermediniz, keşke haber etseydiniz, bari kabrini gösterin**” buyurur.

Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm) kabrinin üzerine gider namaz kılar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu alâka ve iltifatları görülen hizmetin şerefinden ve nazarındaki ehemmiyetinden ve yüceliğindendir. Nitekim âlimlerimiz mescide hizmet etmenin fazîletli bir amel olduğunu bu rivâyete dayanarak ifâde ederler. *İbnu Battâl* bu rivâyette mescidi süpürme ve temizlemeye teşvîk olduğu, bu hizmetin şerefi sebebiyle definden sonra kayyum için namaz kılmaya ruhsat verdiğini söyler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın de mübarek elleriyle bizzat mescidi süpürdüğü rivâyet edilmiştir. Binâenaleyh mescide hizmet sâlihlerin işi olmaktadır.

Hadîsten şu hükümler de çıkarılmıştır:

- 1- Hizmetçi, dost vs. tanıdıkları, görünmez olunca soruşturmak gerekir.
- 2- Müslümanlara hizmet etmeye kendini adayan kimselere dua ve terahhumda eşit davranmalıdır.
- 3- Sâlih kimselerin cenâzesine katılmaya rağbet edilmelidir.
- 4- Hadîste kabir üstünde namaz kılmaya cevaz vardır. Ancak bu ihtilaflı bir konudur. Ashabtan Hz. Ali, Ebu Musa, İbnu Ömer, İbnu Mes'ud, Hz. Aişe (radıyallahu anhüm ecmâin) başta bazıları bunu câiz addetmiş, *Evzâî, Şâfiî, Ahmed, İshâk* (rahimehumullah) bu görüşü benimsemişlerdir. *Nehâî, Hasan Basrî, Sevrî, Ebu Hanîfe, Leys, ve Mâlik* de câiz görmemişlerdir. Bazıları da “veli veya vâli kılmanışsa onlara câiz olur” demiştir. Tecviz edenler de tekrar definden ne müddet sonraya kadar namaz kılınabileceğinde ihtilâf etmişlerdir: Bir aya kadar, cesedi cürümedikçe, ebediyyen kılınabilir diyenler olmuştur.
- 5- Öleni duyurmak müstehabtır.

۷- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: مَا مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا نَحَسَّهُ الشَّيْطَانُ حِينَ يُولَدُ فَيَسْتَهْلُ صَارِحًا مِنْ نَحْسِهِ إِيَّاهُ إِلَّا مَرْيَمَ وَابْنَهَا؛ ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ أَقْرَأُوا إِنْ شِئْتُمْ، وَإِنِّي أُعِيدُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا]

مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ]. أخرجه الشيخان.

7. (518)- Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular: “Yeni doğan her insan yavrusuna, doğduğu anda şeytan mutlaka bir dürtür. Yavru, onun dürtmesi(nin verdiği rahatsızlık) sebebiyle bağırarak ağlar. Hazret-i Meryem ve onun oğlu İsa bundan hâriçtir”. Ebu Hüreyre sözüne devamla: “İsterseniz şu âyeti de okuyun dedi: “Meryem:... “Ben onu da soyunu da kovulmuş şeytandan sana sığdırırım” dedi” (Âl-i İmrân 36). Buhârî, Tefsir, Âl-i İmrân 2; Müslim; Fadaîl, 146, 2366. H.

AÇIKLAMA:

Hadîste şeytanın dürtmesinden selamette kalıp kurtulma durumu sâdece Hz. İsa ve annesine mahsûs bir imtiyaz, bir fazilet olarak ifâde edilmiştir. Kadı İyaz bu imtiyazın bütün peygamberlere şâmil olduğu kanaatindedir.

519 ۸- وعن ابن عباس رضى الله عنهما في قوله تعالى: [إِذْ يُلقُونَ أَقْلَامُهُمْ؛ قَالَ: اقْتَرَعُوا فَجَرَتْ أَقْلَامُهُمْ مَعَ الْجَرِيَةِ فَعَالَ قَلَمُ زَكْرِيَّا الْجَرِيَةَ] قَالَ: أَى ارْتَفَعَ عَلَى الْمَاءِ

8. (519)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ), “Meryem’i hangisi himâyesine alacak diye (kura çekmek üzere) kalemlerini atarken sen yanlarında değildin” (Âl-i İmrân 44) ayetiyle ilgili olarak buyurdu ki: ““Kur’a çekmek üzere kalemlerini (suya) attılar. Kalemler akıntıyla beraber gitti. Sâdece Zekeriya’nın kalemi suyun üstüne çıktı”. Hadîsi Buhârî, bab başlığında tahrîc etti. (Şehâdet, 30).

AÇIKLAMA:

H. Meryem’i himaye etmek hususunda aralarında ihtilâf çıkınca kur’a başvuruyorlar. Rivâyetten anlaşıldığı üzere, kur’a çekme usullerince, herkes bir kalem alarak suya atıyor. Hepsinin kalemi suyun dibinde akıntıya kapılıp giderken Hz. Zekeriya (aleyhisselâm)’nın kalemi suyun yüzüne çıkıyor ve Hz. Meryem’i himaye etme şerefi onda kalıyor.

Buhârî hazretleri İbnu Abbâs’ın okuduğu ayette bazı müşkillerin hallinde kur’a başvurmanın meşrû olduğuna dair bir delil görmektedir. Çünkü, alimlerin ço-

gunlukla kabul ettikleri bir prensibe göre, bizden öncekilerin şeriatı bizim için de muteberdir, yeter ki bizim şeriatımızda onun neshine dair bir beyân veya ona muhâlif bir hüküm bulunmamış olsun. Husûsen şeriatımız, bu ayette olduğu üzere, onu istihsan yoluyla nakletmek sûretiyle takrîr etmişse.

İslâm uleması çoğunluk itibarıyla ihtilaflı meselelerde kur'aya başvurmanın caiz olduğuna hükmetmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de zaman zaman kur'aya başvurmuştur. mesela, sefere çıktığı zaman berâberinde götürceği zevcesini kur'a çekerek tesbit ederdi.

520 ۹- وعنه أيضاً رضى الله عنه في قوله تعالى: [إِنِّي مُتَوَفِّيكَ: أَنَّى مُمِيتُكَ].

أخرجهما البخارى في ترجمة

9. (520)- Yine İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), “Ey İsa, şüphesiz ki seni vefat ettirecek olan (onlar değil) benim” âyetindeki (Al-i İmrân 55) seni vefat ettirecek olan (müteveffike) ibâresini “seni öldürecek olan” diye açıklamıştır”. Bu rivâyeti Buhârî, bab başlığında kaydetmiştir. (Tefsir, Suretu'l-Mâide 13).

AÇIKLAMA:

Ayette Hz. İsa ile alakalı olarak geçen “müteveffike” kelimesine âlimler muhtelif mânâlar vermişlerdir. Normalde, lügat açısından, kelimenin kökü *teveffî* “kabzedip almak” demektir. Canlılar hakkında kullanınca vefat ettirmek yani eceline yetiştirip ruhunu kabzetmek mânâsına gelir. Açık bir delil olmadıkça başka mânaya tevili de câiz değildir. Ancak Hz. İsa hakkında bir başka âyette: “...Onu öldürmediler, ve asmadılar fakat onlara öyle göründü...” (Nisa 157) denmektedir. Bu sebeple, kelimeyi lügat manasında anlamak güçleşiyor. Ayetin devamı: “...Onu yakinen katletmediler, doğrusu Allah onu kendine doğru refeyledi (yükseletti)” buyurulmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de de ifâde edildiği üzere Hz. İsâ'nın refedilmesi keyfiyeti ehl-i kitâp arasında çok münakaşalı olduğu gibi, İslâm âlimleri arasında da farklı yorumlara sebep olmuştur. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in: “İsa ölmedi, kıyametten önce size dönecektir” sözü ile bunu te'yid eden başka beyanlarını nazar-ı dikkate alan İslâm âlimleri Hz. İsâ hakkında şu inançtadırlar: “Hz. İsa öldürülmemiş ve ölmemiştir. Kendisine tertiplenen suikast sırasında, bir lutf-i ilâhî olarak semaya çekilmiş, suikastçiler öldürdük zannetmişlerdir. Hz.

İsa kıyametten önce yeryüzüne inecektir. Onun yeryüzünde göreceği işler vardır. Bu işleri gördükten sonra eceli gelecek ve ruhu kabzedilecektir. Nitekim hadîsler onun yeryüzünde adaleti tesis edeceğini, deccalı öldüreceğini, bir müddet icraatte kaldıktan sonra öleceğini, namazını müslümanlar kılıp defnedeceklerini vs. haber verir. Hz. İsa hakkında sahih inancımız budur.

521- ۱۰- وعنه أيضاً رضى الله عنه قال: [كَانَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ أَسْلَمَ ثُمَّ ارْتَدَّ وَلَحِقَ بِدَارِ الشَّرْكِ ثُمَّ نَدِمَ فَأَرْسَلَ إِلَى قَوْمِهِ سَلُوا لِي رَسُولَ اللَّهِ ﷺ: هَلْ لِي مِنْ تَوْبَةٍ؟ فَجَاءَهُ قَوْمُهُ فَسَأَلُوا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالُوا هَلْ لَهُ مِنْ تَوْبَةٍ؟ فنزلت: كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيْمَانِهِمْ إِلَى قَوْلِهِ غَفُورٌ رَحِيمٌ. فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ فَأَسْلَمَ]. أخرجه النسائي.

10. (521)- Yine İbnu Abbâs (radiyallahu anhumâ) anlatıyor: “Ensâr’dan bir zât müslüman olmuştu, sonra tekrar irtidâd edip müşriklerin yanına gitti. Bilâhare yaptığından pişman olup, kabîlesine: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a sorun, benim için tevbe imkânı var mı?” diye haber saldı. Kavmi de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a gelerek: “Onun için tevbe etme şansı var mı?” diye sordular. Bunun üzerine şu âyet indi: “İnandıktan, Peygamberin hak olduğuna şehâdet ettikten, kendilerine belgeler geldikten sonra inkâr eden bir milleti Allah nasıl doğru yola erdirtir? Allah zâlimleri doğru yola erdirtmez. İşte bunların cezası, Allah’ın, meleklerin, insanların hepsinin lânetine uğramalarıdır. Orada temellidirler; onlardan azâb hafifletilmez; onların âzabı geciktirilmez. Ancak bunun ardından tevbe edip düzelenler müstesnâdır. Doğrusu Allah bağışlar ve merhamet eder” (Âl-i İmrân 86-89). Ayeti ona gönderdi. O da müslüman oldu”. Nesâî, Tahrîmü’l-Dem 15, (7, 107).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadîs, iman kapısının herkese her zaman açık olduğunu gösteren güzel bir örnektir. İmandan küfre dönen bir kimsenin tekrar imana gelmesine hiçbir mânî yoktur. Hadîs herhangi bir izaha ihtiyaç göstermeyecek kadar açıktır.

Bu vesîle ile şunu söylemek istiyoruz: “Falancanın müslüman olması için önce hristiyan olması, şu kadar yıl papazlık yapması lazım. Ondan sonra müslü-

man olabilir” gibilerden sarfedilen sözler kulağımıza gelir. Bunların hiçbir dinî aslı yok. Rengi, ırkı, önceki inancı, mesleği, işlediği günahlar ne olursa olsun, kelime-i şehâdeti hulûsu kalble ikrar eden herkes anında müslüman olur. Müslüman olmak için, hiç kimseden, hiçbir makamdan, müftüden izin almaya, merasime, kayda kuyda ihtiyaç yoktur. Hâlen muhtedîlere yapılan merasim ve tescil işlemi dünyevî muâmelat içindir. Aslında bunlar dinî bir zarûret değildir.

522 ۱۱- وعن بهز بن حكيم عن أبيه عن جده رضى الله عنه. أنه سمع النبي ﷺ يقول في قوله تعالى: كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ؛ قَالَ أَنْتُمْ تُثَمُّونَ سَبْعِينَ أُمَّةً أَنْتُمْ خَيْرُهَا وَأَكْرَمُهَا عَلَى اللَّهِ تَعَالَى. أخرجه الترمذی.

11. (522) - *Behz İbnu Hakîm* babası ve ceddi tarikiyle anlattığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın “Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz” (Âl-i İmrân 110) ayeti hakkında şunu söylediğini işitti: “Siz yetmiş ümmeti, yetmişe tamamlayan sonuncu ümmetsiniz. Siz onların en hayırlısı ve Allah yanında en değerli olanıdır”. Tirmizî, Tefsîr, Âl-i İmrân (3004); İbnu Mâce, Zühd 34, (4288).

AÇIKLAMA:

Ümmet kelimesi âyet ve hadîslerde farklı mânalarda kullanılmıştır:

1- Kendine has dine sâhib kişi demektir. “**Hakîkaten İbrahim (başlı başına) bir ümmetti, Allah’a itaatkârdı**” (Nahl 120) ayetinde bu mânâda kullanılmıştır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de bu mânada: “**Kuss İbnu Saide, kıyamet günü tek bir ümmet olarak diriltilecektir**” buyurmuştur.

2- İnsan veya hayvandan her nesle de ümmet denmektedir. Bu mânada hadîste: “**Köpekler tesbîh eden bir ümmet olmasalardı, hepsinin öldürülmesini emrederdim**” buyurulmuştur.

3- Antlaşma yapmış, müttefik olmuş mânasına da kullanılmıştır. Hadîste: “**Benü Avf yahûdîleri mü’minlerden bir ümmettir**” buyurulmuştur ki şöyle anlaşılmalıdır: “Mü’minlerle onların arasında yapılan sulh sebebiyle, onlar mü’minlerden bir cemâat hükmüne geçtiler, sözleri ve elleri bir oldu”.

4- *Ümmet* kelimesi bazan bugünkü mânâda “*millet*” yerine de hadîslerde kullanılmıştır: Nitekim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kendi devrindeki Arap-

ları kastederek: “Biz ümmî bir milletiz, ne yazı ne de hesap biliriz” buyurmuştur.

Bazı müfessirler, ayette “en hayırlı” olduğu belirtilen ümmetten maksadın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’la Medine’ye hicret eden muhâcirler olduğunu söylemişlerdir. Ancak, çoğunluk tarafından her mekan ve her asra şâmil olarak ümmet-i Muhammed’in tamamının kastedildiği ifade edilmiştir. Yani ümmet kelimesi, dilleri, renkleri, milliyetleri farklı bile olsa aynı inanca mensup insanların teşkil ettiği cemâati ifade eder. Bu kelimenin, günümüzde daha çok bu manada kullanıldığını söyleyebiliriz.

۱۲- وعن ابن عباس رضى الله عنهما في قوله تعالى: [كُونُوا رَبَّائِينَ. 523

قال: حُكَمَاءَ فَقَهَاءَ]. أخرجه البخارى في ترجمة.

12. (523)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), “Rabb’e kul olun (kûnû Rabbânîyyîn) (Âl-i İmrân 79) âyetiyle “Hakîmler, fakîhler olun” demek istenmiştir” buyurmuştur. Buhârî, bu hadîsi bab başlığında kaydetmiştir (İlm 10).

AÇIKLAMA:

Rivâyet Buhârî’den alınmakla beraber biraz kısaltılmıştır. Yukarıdaki rivâyet şöyle devam etmelidir “...Denir ki: Rabbânî’den maksad, insanlara ilmin küçüğünü, büyüğünden önce öğretendir.”

Bu kısım, İbnu Abbâs’ın değil Buhârî’nin ilâve ettiği bir açıklama olmalıdır. İlmin küçüğü tabiriyle meseleleri açık olan bahisleri, ilmin büyüğü tabiriyle de meseleleri dakîk olan, anlaşılması zor olan bahisleri kasdetmiştir. Şu halde, ta’lîm’de önce kolay, basit ve açık olanların öğretilmesi, ondan sonra zor bahislere geçilmesi tavsiye edilmiş olmaktadır. Bu, pedagojinin en eski prensiplerinden biridir. Rabbânî kelimesi el-Esma’i ve el-İsmâîlî’ye göre rab kelimesinden elde edilen bir nisbettir. Yani, ilim ve amelde Rabb Teâla’nın emrettiği şeyi kasteden, arayan kimse demektir. Bazı şârihler, ilmi yetiştiren, yani ayakta tutan ulema olduğu için onlara rabbânîyyun dendiğini söylemişlerdir. Bu mâna kelimenin lügat mânâsına bakar, çünkü kelime lügat olarak yetiştirmek, artırmak, terbiye etmek mânâlarına gelir. Kelimedeki elif ve nun harfleri mübâlağa ifâde etmek için ilâve edilmiştir.

Şu hale göre rabbânî nisbeti Allah manasına gelen Rabb’a mı bir nisbettir, yoksa terbiyeyemi bir nisbettir. Bu hususta ihtilâf edilmiştir. Rabbânî kelimesi terbiye

aslına nisbet olduğu takdirde, terbiye (yetiştirme, geliştirme) ilme bakar. *Buhârî*'nin kaydettiği şey için olduğu takdirde ilmi öğrenmeye bakar.

۱۳- وعن جابر رضى الله عنه قال: [فِينَا نَزَلَتْ: إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا؛ قَالَ نَحْنُ الطَّائِفَتَانِ: بَنُو حَارِثَةَ، وَبَنُو سَلَمَةَ، وَمَا يَسُرُّنِي أَنَّهَا لَمْ تَنْزِلْ لِقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا]. أخرجه الشيخان.

13. (524) - Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: *Şu âyet bizim hakkımızda indi: "O zaman içinizden iki zümre za'f göster(mek iste)mişti. Halbuki onların yardımcısı Allah'tı. Mü'minler ancak Allah'a güvenip dayanmalılar"* (Âl-i İmrân 122). Hz. Câbir devamla şu açıklamayı yaptı: *Biz iki zümreydik: Bir zümre Benû Hârise, diğeri Benû Seleme. Ayette: "Allah onların yardımcısıdır" dediği için bu âyet hakkımızda inmemiş olsaydı sevinmezdim"*. Buhârî, Megâzî 18, Tefsir, Âl-i İmrân 8; Müslim, Fadâilu's-Sahâbe 171, (2505).

AÇIKLAMA:

Ayet Uhud harbi ile alâkalıdır. Uhud harbi için müslümanlar gerekli hazırlığı yapmış, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), şahsen, düşmanı şehrin içinde karşılamak gerektiği kanaatinde olmasına rağmen Bedir'e katılmayan gençlerin, düşmanı şehrin dışında karşılamak hususundaki ısrarlarını nazar-ı dikkate alarak, dışarıda karşılamak üzere Uhud'a hareket etmişti.

Münâfıkların reisi *Abdullah İbnu Ubey*, daha savaş başlamadan: *"Muhammed gençleri dinledi, bizi dinlemedi"* diye bahane ederek adamlarıyla birlikte orduyu terketti. İşte, âyet-i kerime, münâfıkların Medîne'ye dönmesi sırasında Ensar'ın durumunu anlatmaktadır: *"Ey Ensar! (münâfıklar döndüğü sırada) sizden iki bölük halk korkarak geri dönmeyi tasarlamıştı. Fakat Allah onların yardımcısıydı (geri dönmekten korudu). Bu sebeple mü'minler Allah'a güvenip dayanmalıdırlar"*.

Münâfıklar, ordunun iki cenâhını teşkil eden Hazreç'ten *Selime* oğulları ile Evs'ten *Hârise* oğullarının da kendileri ile dönmelerini istemişler ve hatta onlar buna meyletmişlerse de, Allah'ın yardımıyla Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı terketmemişlerdir. Ayet bu durumu anlatmakta, Hz. Câbir (radıyallahu anh) de âyet-i kerimeye açıklık getirmektedir.

525 ۱۴- وعن ابن عم رضى الله عنهما قال: [كان رسول الله ﷺ: يَدْعُوا عَلَى صَفْوَانَ بْنِ أُمَيَّةَ، وَسُهَيْلِ بْنِ عُمَيْرٍ، وَالْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ؛ فَتَزَلَّتْ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبُهُمْ فَأِنَّهُمْ ظَالِمُونَ]. أخرجه البخارى والترمذى والنسائى.

14. (525)- İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: *Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm) Safvân İbnu Umeyye, Süheyl İbnu Amr ve el-Hâris İbnu Hişâm'a beddua ediyordu. Bunun üzerine şu âyet indi: "Allah'ın, onların tevbelerini kabul veya onlara azâb etmesi işiyle senin bir ilişkînin yoktur; çünkü onlar zalimlerdir"* (Âl-i İmrân 128). Buhârî, Megâzî 21, Tefsîr, Âl-i İmrân 9; Tirmizî, Tefsir, Âl-i İmrân (3007, 3008); Nesâî, Salât 121, (2, 203).

AÇIKLAMA:

Burada Hz. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm)'ın Uhud günü bazı kâfirlere yaptığı beddua üzerine gelen bir âyet açıklanmaktadır. Siyer kitaplarımızda etrafıca bilgi verildiği üzere, Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm) Uhud savaşı sırasında çok kritik anlar geçirmişti: Yüzünden yara almış, kanlar akmakta... dişlerinden biri kırılmış, omuzuna bir ok isabet etmiş... Bir taraftan eliyle yüzünün kanlarını silerken diğer taraftan da düşmana ok atmaktadır. İşte bu kritik anlarda Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm) ismen *Ebu Süfyan, Saffan İbnu Umeyye, Süheyl İbnu Amr, el-Hâris İbnu Hişâm'a* beddua ederek Allah'ın lânetini talep ettiği muhtelif rivâyetlerde gelmiştir. Bu beddua hâdisesi üzerine gelen âyet-i kerîme Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)'ı ikâz ederek, bundan yasaklamıştır.

Nitekim, o gün kâfir, İslâm düşmanı ve Kureys'in liderleri durumunda olan bu zatlar, bilâhare, Mekke'nin Fethini müteâkip müslüman olacaklar ve İslâm dâvasına samimi bir surette büyük hizmetler vereceklerdir. Şöyle ki:

Ebu Süfyan: Hz. Muaviye'nin babasıdır. Uhud ve Hendek Savaşı sırasında Kureys'in lideridir. Fetih sırasında müslüman oldu. Huneyn ve Tâif seferlerine katıldı.

Hâris İbnu Hişâm: Ebu Cehl'in kardeşidir. Bedir'e de kâfir olarak katıldı. Savaş sırasında kaçtığı için ölümden kurtuldu. Uhud'da müşriklerin safında idiye de fetih sırasında müslüman oldu. Samimi idi ve Ashab'ın fâzıl ve hayırlıları sı-

rasında yer aldı. Cihâd için Şam'a gitti ve dönmedi. Hicri 18. yılda Tâun'da ölünceye kadar cihâdî terketmedi.

Saffân İbnu Ümeyye: Fetih günü kaçtı ise de sonradan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a katılarak, henüz müslüman olmadığı halde Hüneyn ve Taif seferlerinde müslümanların yanında yer aldı. Müellefe-i kulûbtandır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cömertçe ikramları sonunda müslüman oldu. Yermuk seferine müslüman olarak katıldı.

Müslümanların Uhud'un nihayetinde ve Huneyn'in bidayetinde mağlub düşmelerindeki hikmeti dile getiren Bediüzzaman şöyle der: “Müşrikler içinde o zamanda saff-ı Sahâbede bulunan ekâbir-i Sahâbeye istikbalde mukabil gelecek Hazret-i Hâlid gibi çok zatlar bulunduğundan, şanlı ve şerefli olan istikballeri nokta-i nazarında bütün bütün izzetlerini kırmamak için, hikmet-i ilâhiyye, hasenât-ı istikbaliyelerinin bir mükâfaat-ı muaccesesi olarak mâzide onlara vermiş, bütün bütün izzetlerini kırmamış. Demek mâzideki sahâbeler, müstakbeldeki sahâbelere karşı mağlub olmuşlar. Tâ o müstakbel sahâbeler, berk-i süyût korkusuyla değil, belki, bârika-i hakikat şevkiyle İslâmiyete girsin ve o şehâmet-i fitriyeleri çok zillet çekmesin”.

526 ۱۵- وعند الترمذی أنه عليه السلام قال يَوْمَ أُحُدٍ: [اللَّهُمَّ الْعَنَ أَبَا سُفْيَانَ، اللَّهُمَّ الْعَنَ الْحَارِثَ بْنَ هِشَامٍ، اللَّهُمَّ الْعَنَ صَفْوَانَ بْنَ أُمَيَّةٍ. فَتَزَلَّتْ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَتَابَ عَلَيْهِمْ فَأَسْلَمُوا وَحَسُنَ إِسْلَامُهُمْ].

15. (526)- Tirmizî'de geldiği üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Uhud günü şöyle demiştir: “Ey Allahım Ebû Süfyân'a lânet et! Ey Allâhım el-Hâris İbnu Hişâm'a lânet et! Ey Allahım Saffân İbnu Umeyye'ye lânet et!” Bunun üzerine: “Allah'ın onların tevbelerini kabul veya onlara azab etmesi işiyle senin bir ilişiğin yoktur. Çünkü onlar zâlimlerdir” (Âl-i İmrân 128) mealindeki ayet indi”. Tirmizî, Tefsir, Âl-i İmrân (3007).

527 ۱۶- وعند النسائي: [أَنَّهُ سَمِعَهُ حِينَ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنْ صَلَاةِ الصُّبْحِ مِنَ الرُّكْعَةِ الْآخِرَةِ وَقَالَ: اللَّهُمَّ الْعَن، وَذَكَرَهُ نَحْوَهُ].

16. (527)- Nesâî'de geldiğine göre, İbnu Ömer, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in sabah namazında başını sonuncu rekatta kaldırdığı sırada “Ey Rabbimlanet” diye aynen yukarıdaki hadîste muhtevayı işittiğini söylemiştir. Nesâî, Salât 121 (2, 203).

۱۷- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ فِي قَطِيفَةٍ حَمْرَاءَ فَقَدْتُ يَوْمَ بَدْرٍ. فَقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ: لَعَلَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَخَذَهَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى هَذِهِ الْآيَةَ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

17. (528)- İbnu Abbas (radıyallahu anhüma) anlatıyor: “Hiçbir peygambere ganimete ve millet malına hıyânet yaraşmaz” (Âl-i İmrân 161) ayeti, Bedir savaşı sırasında kaybolan kırmızı renkli bir kadife parçası hakkında nâzil olmuştu. Cemaatten bazısı “Belki de Hz. Peygamber almıştır” demişti ki bunun üzerine yukarıdaki âyet nazil oldu”. Ebu Dâvud, el-Huruf ve'l-Kırâât 1, (3971); Tirmizî, Tefsîr, Âl-i İmrân (3012).

AÇIKLAMA:

Bu âyet, Bedir ganimetleri arasında yer alan kırmızı renkli bir kadifenin kaybolması üzerine münafıklar: “Bunu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) almıştır” diye bir şâyia çıkardıkları zaman nazil olmuştur.

Alimler, âyet-i kerîmenin, Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm)'i her çeşit ihânetten tenzîh ettiğini ifâde ederler:

1- Ganimeti taksim ve ödemedede ihanetli olmaz.

2- Esirlerin bazılarını taksim edip bazılarını bırakmaz.

3- Allah'ın indirdiği âyetlerin bazısını tebliğ edip, bazısını gizleyerek ihanet etmez, tebliği eksiksiz yapar.

Âyet'in iniş sebebi üzerine farklı bir açıklama Kelbî ve Mukâtil'den kaydedilmektedir. Buna göre, âyet Bedir değil, Uhud Savaşı vesilesiyle nâzil olmuştur: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın merkezi korumak üzere bıraktığı okçular: “Ola ki Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Kim ganimetten bir şey ele geçirirse kendisinin olsun” der de Bedir'de yaptığı gibi ganimeti taksim etmez” derler ve bu endişeyle merkezi terkederek ganîmeti yağmaya koşarlar. Sonra Hz.

Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onlara: “Ben size: “Benden emir gelinceye kadar sakın yerinizi terketmeyin” demedim mi?” der.

— *Biz geri kalanımızı orada bıraktık! cevabını verirler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) düşüncelerini yüzüne vurur:*

— “Bilâkis, siz, herhalde ganimeti zimmetime geçirip, taksim etmeyeceğim zannına düştünüz”. Bunun üzerine yukarıdaki âyet-i kerime nazıl olur.

529 - ١٨ - وعنه رضى الله عنه أن رسول الله ﷺ قال لأصحابه: [إِنَّهُ لَمَّا أَصِيبَ إِنْخَوَاتِكُمْ بِأَحَدٍ جَعَلَ اللَّهُ تَعَالَى أَرْوَاحَهُمْ فِي جَوْفِ طَيْرٍ خُضِرَ تَرْدُ أَنْهَارِ الْجَنَّةِ تَأْكُلُ مِنْ ثَمَارِهَا وَتَأْوِي إِلَى قَنَادِيلَ مِنْ ذَهَبٍ مُعَلَّقَةٍ فِي ظِلِّ الْعَرْشِ فَلَمَّا وَجَدُوا طَيْبَ مَا كُلِيهِمْ وَمَشْرَبِيهِمْ وَمَقِيلِيهِمْ قَالُوا: مَنْ يُبْلَغُ إِنْخَوَاتَنَا عَنَّا أَتُنَا أَحْيَاءُ فِي الْجَنَّةِ تَرَزُّقُ؟ لَعَلَّا يَرْهَدُوا فِي الْجَنَّةِ وَلَا يَنْكَلُوا عِنْدَ الْحَرْبِ. فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى: أَنَا أَبْلَغُهُمْ عَنْكُمْ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتًا بَلْ أَحْيَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْزُقُونَ فِرَاجِينَ إِلَى آخِرِ الْآيَاتِ]. أخرجه أبو داود.

18. (529) - İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ashabına şöyle dedi: “Uhud’da şehid olan kardeşleriniz var ya! Allah, onların ruhlarını yeşil kuşların içine koydu. Bunlar cennetin nehirlerine giden, cennet meyvelerinden yiyen ve Arşın gölgesine asılmış altından kandillere girip istirahat eden kuşlardır. Şehidler böylece güzel güzel yiyip içip dinlenince şöyle dediler: Kardeşlerimize bizden kim haber götürecekt ve bildirecek ki bizler cennette dirileriz, rızıklanıyoruz? Bu haber gitmeli ki onlar cennete karşı isteksiz olmasınlar ve harpte korkak davranmasınlar!”

Allahu Teâla onlara cevaben:

“Sizin haberinizi ben duyuracağım” buyurdu ve şu âyeti indirdi: “Allah yolunda öldürülenleri ölü saymayın, bilakis onlar Rableri katında diridirler. Allah’ın bol nimetinden onlara verdiği şeylerle sevinç içinde rızıklanırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan kimselere, kendilerine korku olmadığını ve kendilerinin üzülmeceklerini müjde etmek isterler” (Âl-i İmrân 169). Ebu Dâvud, Cihâd 27, (2520).

AÇIKLAMA:

Bu hadîs-i şerif, şehidlerin ölmediklerini bilakis diri olduklarını beyan eden âyet-i kerimenin iniş sebebini beyan ediyor ve ayete de kısmen açıklık getiriyor. Müşâhedemize göre, şehâdet şeklinde ölme ile, normal ölme arasında bir fark mevcut değildir. Her ikisi de ölümdür. Ehli iman ile ehli küfür veya salah ehli ile tuğyan ehli-i arasında kabir hayatının farklı olacağını anlamak da mümkün, ama şehîd olanların diğer sâlihlerle nazaran farklı bir berzah hayatına mazhariyetleri, ve “ölü” değil *diri* olmaları zor anlaşılacak bir husus olsa gerektir.

Bu meseleyi anlaşılır şekilde açıklayan bir pasajı *Bediüzzaman*’dan sunacağız. Hayatı beş tabakaya ayıran *Bediüzzaman*, şehidlerin hayatını dördüncü tabakada gösterdikten sonra şu açıklamayı yapar:

“*Nass-ı Kur’ân*’la, *şühedanın, ehli-i kuburun fevkinde bir tabaka-i hayatları vardır. Evet şüheda, hayat-ı dünyevîlerini tarîk-i hakda feda ettikleri için, Cenâb-ı Hakk kemal-i kereminden onlara hayat-ı dünyeviyeye benzer, fakat kedersiz, zahmetsiz bir hayatı Alem-i Berzahda onlara ihsan eder. Onlar kendilerini ölmüş bilmiyorlar.. yalnız kendilerinin daha iyi bir âleme gittiklerini biliyorlar.. kemal-i saadetle mütelezziz oluyorlar, ölümdeki firak acılığını hissetmiyorlar. Ehl-i Kubûrun çendan ruhları bâkidir, fakat kendilerini ölmüş biliyorlar. Berzahda aldıkları lezzet ve saâdet şühedanın lezzetine yetişmez. Nasıl ki iki adam bir rû’yada cennet gibi bir güzel saraya girerler. Birisi rû’yada olduğunu bilir. Aldığı keyf ve lezzet pek noksandır. “Ben uyansam şu lezzet kaçacak” diye düşünür. Diğeri rüyada olduğunu bilmiyor, hakiki lezzet ile hakiki saadete mazhar olur.*

İşte, Alem-i Berzahdaki emvât ve şühedânın hayat-ı berzahîden istifadeleri, öyle farklıdır. Hadsiz vâkıatla ve rivâyatla şühedanın bu tarz-ı hayata mazhariyetleri ve kendilerini sağ bildikleri sâbit ve kat’îdir. Hatta Seyyidü’ş-şüheda olan Hazret-i Hamza radiyallahu anhu, mükerrer vâkıatla kendine iltica eden adamları muhafaza etmesi.. ve dünyevî işlerini görmesi ve gördürmesi gibi çok vâkıatla, bu tabaka-i hayat tenvîr ve isbat edilmiş. Hatta -ben kendim- Ubeyd isminde bir yeğenim ve talebem vardı. Benim yanımda ve benim yerime şehîd olduktan sonra, üç aylık meşafede esarete bulunduğum zaman, mahall-i defnini bilmediğim haldé, bence bir rû’ya-yı sâdıkada tahte’l-arz bir menzil suretindeki kabrine girmişim. Onu şüheda tabaka-i hayatında gördüm. O, beni ölmüş biliyormuş. Benim için çok ağladığını söyledi. Kendisini hayatta biliyor; fakat, Rus’un ibtilasın-

dan çekindiği için, yer altında kendine güzel bir menzil yapmış. İşte bu cüz'î rû'ya, bazı şerâit ve emârâtla, geçen hakikata, bana şuhud derecesinde bir kanaat vermiştir”.

19- وَعَنْهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: [إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ إِلَى قَوْلِهِ وَقَالُوا: حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ؛ قَالَهَا إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ حِينَ أَلْقَى فِي النَّارِ، وَقَالَهَا مُحَمَّدٌ ﷺ حِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ.

19. (530)- Yine İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) “Halk onlara: Düşmanınız olan insanlar size karşı bir ordu topladılar, onlardan korkun” dediler. Bu, onların imanını artırdı da: “Allah bize yeter, o ne güzel vekildir dediler” (Âl-i İmrân, 173) âyeti hakkında şu açıklamayı yaptı: “Bunu İbrahim (aleyhisselam) ateşe atıldığı esnada söyledi, keza aynı şeyi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), halk kendisine: “İnsanlar size karşı toplandılar” dediği zaman söyledi”. Buhârî, Tefsîr, Âl-i İmrân, 13.

AÇIKLAMA:

Rivâyette görüldüğü üzere, *hasbunallahi* ve *nime'l-vekîl* cümlesini ilk defa Hz. İbrahim (aleyhisselam) söylemiştir. Rivâyetler ateşe atılacağı zaman ilk ve son olmak üzere telâffuz ettiği yegâne cümlelerin bu olduğunu belirtirler. İbnu İshâk'ın anlattığına göre, müslümanları korkutmak, morallerini bozmak isteyenler faaliyetine geçince onlar da bu kelimeyi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında, en kritik bir anda kullanarak propagandayı kırarlar, şöyle ki: Ebu Süfyan Uhud'dan ayrıldıktan sonra Kureyş'le geri döner. Kendisine *Ma'bed el-Huzâ'i* rastlar. Ebu Süfyan'a Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı büyük bir kalabalıkla gördüğünü, Uhud'a katılmayanların pişmanlıkla etrafında toplanmış olduklarını söyler. Bunun üzerine Ebu Süfyan ve beraberindekiler tahrik edilmiş olarak geri dönerler. Ebu Süfyan bir adam göndererek, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e Ebu Süfyan ve adamlarının kendilerine müteveccihen geri gelmekte olduklarını duyurur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu ihbara: “*Hasbunallah ve ni'me'l-vekîl.*” Allah bize yeter, O, ne güzel vekildir” diye cevap verir.

Hadisenin geçtiği zaman ve zeminle ilgili farklı rivâyetler mevcuttur. Hepsin-

de Ebu Süfyan'ın gözdağı vermeye çalışması anında Resûlullah (aleyhissalâtu ves-selâm)'ın *Hasbünallah ve ni'me'l-vekil* diye cevap vermiş olduğu belirtilir.

۲۰- وعن أبي سعيد رضى الله عنه: [أَنَّ رِجَالاً مِنَ الْمُنَافِقِينَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ كَانُوا إِذَا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَى الْغَزْوِ تَخَلَّفُوا عَنْهُ وَفَرَحُوا بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَإِذَا قَدِمَ اغْتَدَرُوا إِلَيْهِ وَحَلَفُوا لَهُ وَأَحْبَبُوا أَنْ يَخْمَلُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَتَزَلَّتِ الْآيَةُ: لَا يَحْسِبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يَخْمَلُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا الْآيَةَ]. أخرجه الشيخان.

20. (531)- Ebu Saîd (radiyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında bir kısım münâfıklar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir gazveye çıktığı vakit ondan ayrılıp geri kalırlar ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a muhalefet edip kaldıkları için rahatlarlar, sevinirlerdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medîne'ye dönünce de gelip andlar, yeminler içerek özürler beyan ederlerdi. Bir de isterlerdi ki, yapmadıkları şeylerle övgüye, medhu senaya mazhar olsunlar. Onların bu hali ile ilgili olarak şu âyet nâzil oldu: “Ettiklerine sevinen ve yapmadıklarıyla övülmeğe hoşlananların, sakın sakın onların azabtan kurtulacaklarını sanma, elem verici azab onlarıdır” (Âl-i İmrân 188). Buhârî, Tefsir, Âl-i İmrân 16, (6, 51); Müslim, Sıfatu'l-Münafikîn 7, (2777).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivâyette görüldüğü üzere ayet-i kerîmenin, savaşıla katılmadığı halde geri kalışlarına mâzeret uydurmaya çalışan bir kısım münâfıklar hakkında inmiş olduğu söylenmekten başka, diğer bir kısım rivâyetlerde de yahudiler hakkında indiği söylenmiştir. Yahudiler “Biz daha önceki kitaba mazharız, ibadet ve tâat ehli kimseleriz...” dedikleri halde Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'ın risaletini ikrar etmemeleri üzerine ayet nâzil olur ve kendilerine: “..yapmadıklarıyla övülmeğe hoşlananların azabtan kurtulacaklarını sanma...” diye ihtar edilir.

Kurtubî ve daha bazı âlimler her iki taife hakkında da âyetin nâzil olduğunu söyleyerek bu farklı rivâyetleri te'lîf etmişlerdir.

Ancak, âyetin lafzı umûmîdir. Yaptığıyla böbürlenip, yapmadığıyla da övül-

meyi seven herkese şâmindir. Ayet husûsî bir durum için gelmiş bile olsa zamanımıza da hitabetmesine mâni yoktur.

٥٣٢ - ٢١- وعن حميد بن عبد الرحمن بن عوف [أَنَّ مَرْوَانَ قَالَ لِيَوَائِبِهِ اذْهَبْ يَارَافِعُ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ فَقُلْ: لَيْنَ كَانَ كُلُّ امْرِئٍ مِنَّا فَرِحَ بِمَا أَتَى وَأَحَبَّ أَنْ يُحَمَّدَ بِمَا لَمْ يَفْعَلْ مُعَذِّبًا لَتَعَذِّبُنَّ أَجْمَعُونَ. فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ مَا لَكُمْ وَلِهَذِهِ الْآيَةُ. إِنَّمَا أُنْزِلَتْ فِي أَهْلِ الْكِتَابِ ثُمَّ ثَلَاثًا: وَإِذْ أَخَذَ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنَنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ وَثَلَاثًا: لَا يَخْسِبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا الْآيَةَ، وَقَالَ سَأَلَهُمُ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ شَيْءٍ فَكَتَمُوهُ إِيَّاهُ وَأَخْبَرُوهُ بِغَيْرِهِ فَأَرَوْهُ أَنْ قَدْ اسْتَحْمِلُوا إِلَيْهِ بِمَا أَخْبَرُوهُ عَنْهُ فِيمَا سَأَلَهُمْ، وَفَرَحُوا بِمَا أَتَوْا مِنْ كِتَابِهِمْ إِيَّاهُ مَا سَأَلَهُمْ عَنْهُ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ.

21. (532)- Humeyd İbnu Abdirrahmân İbni Avf anlatıyor: Emevî Halifesi Mer-vân kapıcısına: “Ey Râfi! İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)’a git ve de ki: “Eğer bizden herkes, ettiği ile sevinmesinden ve yapmadığı şeyle de övülmeekten hoşlanmasından dolayı azab göreceksen, toptan hep azâba maruz kalacağız demektir”.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) kendisine bu söylenince şöyle dedi: “O ayetten size ne? O âyet, Ehl-i Kitap hakkında inmiştir”. Sonra şu âyeti okudu: “Allah kitap verilenlerden, onu insanlara açıklayacaksınız ve gizlemeyeceksiniz diye ahid almıştı. Onlar ise, onu arkalarına atıp, az bir değere değiştiler. Alış-verişleri ne kötüdür. Ettiklerine sevinen ve yapmadıklarıyla övülmeekten hoşlananların, sakın sakın onların azabtan kurtulacaklarını sanma, elem verici azab onlardır”. (Âl-i İmrân 187-188).

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) sözüne devam ederek şu açıklamayı yaptı: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onlara bir husus sordu, gerçeği gizleyip, değişik şekilde yanlış cevap verdiler. Üstelik kendilerine sorduğu hususa verdikleri cevap sebebiyle medhedilmeyi beklediklerini de iş’âr ettiler. Ayrıca sorulan şeyi ona gizlemiş olmalarına da sevindiler.” Buhârî, Tefsîr, Âl-i İmrân 16 (6, 51); Müslim, Sıfatu’l-Münâfikîn 8, (2778); Tirmizî, Tefsîr, Âl-i İmrân (3018).

AÇIKLAMA:

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yahudilere ne sorduğu rivâyetlerde açıkça belirtilmemiş, ancak kendi evsafına vâzih olarak gelip gelmediğini sorduğu, onların buna kaçamakla cevap verdikleri söylenmiştir. Nitekim, âyetin tefsiri zımında *İbnu Abbâs* şöyle demiştir: “Allah celle senâuhu Tevrat'ta şöyle buyurmuştur: “İslâm, Allah'ın kullarına farz kıldığı dindir, Muhammed de Allah'ın Resulüdür”. Bu açıklamada sorulan şey hususunda *İbnu Abbas*'ın bir kanaat sahibi olduğunu göstermektedir. *İbnu Hacer*'in belirttiğine göre, “yaptıklarıyla övünme” ibâresinde kastedilen fiilleri, Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Tevrat'ta gelen evsafını gizlemektir. “Yapmadıklarıyla da medhedilmekten hoşlanmaları” ibaresiyle kastedilen şey de: “Biz İbrahim (aleyhisselam)'in dîni üzereyiz” demeleridir.

۲۲- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [مَا مِنْ بَرٍّ وَلَا فَاجِرٍ إِلَّا وَالْمَوْتُ خَيْرٌ لَهُ ثُمَّ تَلَا: إِنَّمَا تُمْلَى لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا، وَتَلَا: وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ]. أخرجه رزين.

22. (533)- *İbnu Abbâs* (radiyallahu anhumâ): “İster, amelce iyi, müttakî, isterse amelce kötü, fâcir kişi olsun, ölüm herkes hakkında hayırlıdır” buyurduktan sonra şu âyeti okudu: “İnkâr edenler, kendilerine vermiş olduğumuz mühletin sakın kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Biz onlara ancak, günahları çoğalsın diye mühlet veriyoruz. Alçaltıcı azab onlardır, (Âl-i İmrân 178). Sonra da şu âyeti okudu: “Fakat Rablerinden sakınanlara, Allah katından ziyâfetler bulunan, içlerinden ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları cennetler vardır. Allah katındaki şeyler iyi olanlar için daha hayırlıdır”(Âl-i İmrân 198).

Rezîn kaydetmiş fakat, kaynak vermemiştir. Ancak bunu *Hâkim*, el-Müstedrek'te (2, 298) tahrir eder.

۲۳- وعن أم سلمة رضى الله عنها قالت: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ: لَا أَسْمَعُ اللَّهَ تَعَالَى ذَكَرَ النِّسَاءِ فِي الْهَجَرَةِ بِشَيْءٍ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْثَى بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ، إِلَى قَوْلِهِ: وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ] أخرجه الترمذی.

23. (534)- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) anlatıyor: “Ey Allah’ın Resulü, Allahu Teâla’nın kadınları hicretle ilgili olarak zikrettiğini hiç işitmiyorum, niçin? diye sordum.

Bu sorum üzerine şu âyet indi: “Rableri dualarını kabul etti: Birbirinizden meydana gelen sizlerden, erkek olsun, kadın olsun iş yapanın işini boşa çıkarmam. Hicret edenlerin, memleketlerinden çıkarılanların, yolumda ezâyâ uğratılanların, savaştan ve öldürülenlerin günahlarını elbette örteceğim. And olsun ki, Allah katından bir nimet olarak, onları içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Nimetin güzeli Allah katındadır.” (Âl-i İmrân 195). Tirmizî, Nisa, (3026).

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Tirmizî*’nin teferrüd ettiği rivâyetlerdendir. Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)’nin sorusunda kadınlarda mevcut kadınlık gayreti gözükmemektedir. Günümüzde *feminizm* diye son derece tehlikeli bir kadın -erkek ayırımına yani bir cinsin diğerine karşı hasmâne hislere düşmesine dönüşen bu kadınlık gayretinin şevkiyle sorulan sorulara, sarfedilen ifadelerle, hadislerde zaman zaman rastlanır.

Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in *bu ne biçim sual?* diye bir reaksiyonda bulunmayışı dikkat çekicidir. Suâl âyet-i kerîme ile cevaplanıyor.

Ayet, kadın-erkek ayrımı olmadan herkesin amelinin eşit şekilde karşılık göreceğini belirtiyor. “Birbirinizden meydana gelen” tabirinden “Hepiniz Adem ve Havvâ’dansınız, aranızda menşey yönüyle de fark yok” manası anlaşıldığı gibi “dinde, nusrette, müvâlat’da birbirinize eşitsiniz mânâsı da anlaşılmıştır. Ayrıca “herbiriniz, tâatı mukabili mazhar olacağı sevapta, veya isyanı mukabili maruz kalacağı cezada birbirine eşittir, aranızda bu hususlarda fark yoktur” veya “kadın ve erkek aynı şekil ve tarzda ibâdet yaparlar” diye de anlaşılmıştır.

NİSA SURESİ

۱- عن عائشة رضی الله عنها: [أَنَّ رَجُلًا كَانَتْ لَهُ يَتِيمَةٌ فَتَكَحَّهَا وَكَانَ لَهَا عِذْقٌ نَخْلٍ وَكَانَتْ شَرِيكَتُهُ فِيهِ وَفِي مَالِهِ فَكَانَ يُنْسِكُهَا عَلَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ. لَهَا مِنْ نَفْسِهِ شَيْءٌ فَتَزَلَّتْ: وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى الْآيَةِ].
أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيُّ.

1. (535) - Hz. Aîşe (radiyallahu anhâ) anlatıyor: “Bir adamın yanında yetime bir kız vardı. Onu kendisine nikâhladı. Kızın meyve veren bir hurma ağacı vardı. Kız, o hurma ağacında olsun, adamın başka malında olsun ona ortaktı. Adam kızı kendisi için tutuyor, kızı kendisinden (mehir olarak) bir şey vermiyordu. Bunun üzerine şu âyet indi: “Eğer velisi olduğunuz mal sâhibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız, onlarla değil, hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz...” (Nisa 3). Buhârî, Vesâya 21, Tefsîr, Nisa 1, 23, Nikâh 1, 16, 19, 37; Hiyele 8; Müslim, Tefsîr 6, 3018; Ebu Dâvud, Nikâh 13, 2068; Nesâî, Nikâh 66 (6, 115, 116).

۲- وفي رواية: [هِيَ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي حِجْرٍ وَلَيْسَ فِيهَا فِرْعَبٌ فِي جَمَالِهَا وَمَالِهَا وَيُرِيدُ أَنْ يَنْقُصَ صَدَاقَهَا. فَهِيَ عَنْ نِكَاحِهِمْ إِلَّا أَنْ يُقْسِطُوا لَهُنَّ فِي إِكْمَالِ الصَّدَاقِ وَأَمَرُوا بِنِكَاحِ مَنْ سِوَاهُنَّ].

2. (536) - Bir rivâyette hadîs şöyledir: “Yetime kız velisinin terbiyesindedir. Velisi, kızın güzelliğine ve malına tamâh etmekte (evlenmek istemektedir). Ancak mehrini tam değil, eksik vermeyi düşünmektedir. Böyle veliler, yetimlere, mehri hususunda adaletli davranmadıkça, yetimle evlenmeleri yasaklanmış, başka kadınlarla evlenmeleri emredilmiştir”.

۳- وفي أخرى: قالت عائشة رضي الله عنها: [وَالَّذِي ذَكَرَ اللَّهُ تَعَالَى أَنَّهُ يُتْلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ الْآيَةُ الْأُولَى الَّتِي قَالَ فِيهَا، وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى فَاتْلِكُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ. قَالَتْ: وَقَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي الْآيَةِ الْأُخْرَى. وَتَرْغُبُونَ أَنْ تُنْكِحُوهُمْ رَغْبَةً أَحَدِكُمْ عَنْ يَتِيمَتِهِ الَّتِي تَكُونُ فِي حِجْرِهِ حِينَ تَكُونُ قَلِيلَةَ الْمَالِ وَالْجَمَالَ].

3. (537) - Bir diğer rivâyette, Hz. Aîşe (radiyallahu anhâ) şöyle demektedir: “Cenâb-ı Hakk'ın şu âyetinde: “Ey Muhammed! Kadınlar hakkında senden fetva isterler, de ki: “Onlar hakkında fetvayı size Allah veriyor: Bu fetva kendilerine yazılan şeyi vermediğiniz ve kendileriyle evlenmeyi arzuladığınız yetim kadınlara ve bir de zavallı çocuklara ve yetimlere doğrulukla bakmanız hususunda Kitab'ta size okunandır...” (Nisa 127) âyetinde atıfta bulunan bahis,

önceki ayettir ki orada şöyle denmektedir: “Eğer velisi olduğunuz mâl sâhibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız, onlarla değil, hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz”.

Hız. Aışe (radıyallahu anhâ) devamla şunu söyledi: “Sonraki âyette yâni, “...kendileriyle evlenmeyi arzuladığınız yetim kadınlara...” (Nisa 127) ifâdesinin geçtiğı ayette, Cenâb-ı Hakk’ın mevzûbâhs ettiğı arzu, kişinin terbiyesi altında bulunan yetimenin malı ve güzelliğı az olması halindeki arzudur. Bu durumda onunla evlenmek istememektedir.

AÇIKLAMA:

535, 536, 537 numaralı son üç hadîs İslâm’da çok evlilik meseleleriyle ilgili olan ayeti açıklamaktadır.

Âyet-i kerîme erkeklerin dört kadına kadar evlenebileceklerine ruhsat vermektedir. Mevzu İslâm düşmanlarının tahrîf ederek anlattığı şekilde değildir. Esasen yeryüzünde kadın-erkek arasında sayıca eşitlik vardır. Her erkeğı normal tek kadın düşmektedir. Tıp kitapları, sâdece savaşlardan sonra doğumlarda erkek nisbetinin bir miktar arttığını söyler.

İktisadî yönden de mesele normal şartlarda imkansızlık arzeder. Çünkü, kadının nafaka külfeti erkeğı aittir. Her kadının ma’ruf üzere yeme-içme ve giyinme ihtiyaçlarından başka müstakil bir de mesken ihtiyaçlarını karşılamakla mükelleftir. Normal şartlarda bu imkâna nâdir kimseler sâhiptir.

Ayrıca kadın nikâh akdi kıyılırken, kocasından kendi üzerine müteâkip bir evlilik yapmama şartı koyabilir. İkinci veya üçüncü hanım olacak kadın, zorla değil, rıza ile evliliğı kabul ettiğıne göre, onun söyleyecek bir sözü olmamalıdır.

Savaş, hastalık, kısırlık gibi çeşitli durumlar, istisnâî hallerde birden fazla evliliğı gerektirebilir. Bu sebeple İslâm’ın bu ruhsatı fitrîdir. Bunu yasaklayan Avrupa, gayrı-meşru kadın-erkek ilişkilerine cevaz vermiş ve rişâkar bir tek evlilik çıkmazına düşmüştür. *Güstav Le Bon*, “Müslümanların çok evliliğı Avrupalıların rişakâr tek evliliğıne tercih edilir” der.

Hangi açıdan bakarsak bakalım, İslâmî ruhsatın fitrîliğı anlaşılır. Ender istisnalar büyütölmemeli, Şiadan bir taifenin, âyette gelen “iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz” ifadesinde geçen rakamları toplayarak “Dokuz kadınla

evlenilebilir’’ şeklindeki anlayışı yanlıştır. İslâm uleması bir erkeğin dörtten fazla kadınla evlenemeyeceği hususunda icma etmiştir.

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’ın zevcelerinin sayıca çokluğu yanlışlığa düşürmemelidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın evlilikleri, yukarıdaki tahdîd edici ayetin nüzûlünden evvele aittir. Bu âyetin nüzûlünden sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yeni evlilik yapmamıştır. Normal olarak dörtten fazlasını boşaması gerekmiştir. Ancak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın zevceleri mü’minlerin anneleri olmaları haysiyeti ile Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’la olan nikah bağlarının kopmaması hususunda istisnâî ruhsat verilmiştir. Yine de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), âyetten sonra dört zevcesiyle, zevciyyet muâmelesini devam ettirmiştir.

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’ın çok evlenmesinin siyâsî yönleri olduğu gibi, risâlet vazifesinin ifâsına müteallik yönleri de vardır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın bu hususta istisnâî durumu vardır. Birinci ciltte kısmen açıkladık.

538 ۴- وفي رواية في قوله تعالى: [وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ. قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: هِيَ الْيَتِيمَةُ الَّتِي تَكُونُ فِي حِجْرِ الرَّجُلِ قَدْ شَرَكْتُهُ فِي مَالِهِ فَيَرْغُبُ عَنْهَا أَنْ يَتَزَوَّجَهَا، وَيَكْرَهُ أَنْ يُزَوَّجَهَا غَيْرَهُ فَيَدْخُلُ عَلَيْهِ فِي مَالِهِ فَيَحْبِسُهَا فَنَهَايَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى عَنْ ذَلِكَ].

زاد أبو داود رحمه الله؛ وقال ربيعة في قوله تعالى: وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى قَالَ يَقُولُ: أَتَرْكُوهُمْ إِنْ خِفْتُمْ فَقَدْ أَخْلَلْتُ لَكُمْ أَرْبَعًا.

4. (538) - Bir başka rivâyette “Ey Muhammed! Kadınlar hakkında senden fetva isterler...” (Nisa 127) ayeti ile ilgili Hız. Aişe şu açıklamayı yapar: “Burada sözkonusu edilen, kişinin terbiyesi altında bulunan ve malında kendisine ortak olan yetime kızdır. Adam bu yetime ile evlenmeyi düşünmediği gibi, başkasıyla evlendirip, yabancıyı malına ortak kılmak da istememekte, yetimeyi ortada tutmaktadır. Cenâb-ı Hakk, mezkur âyetle bu durumu yasaklamaktadır”.

Ebu Dâvud merhum şu ilâvede bulunur: Rebî’a, Cenâb-ı Hakk’ın “Eğer velisi olduğunuz mâl sâhibi yetim kızlarla evlenmekte onlara haksızlık yapmak-

tan korkarsanız...” sözü hakkında şu açıklamayı yaptı: “Burada Allahu Teâla şunu söylüyor: “Korkuyorsanız bu yetimleri serbest bırakın, (arada tutmayın), ben size dört tanesini helal kıldım”...

539 - ۵- وعنها رضى الله عنها. في قوله تعالى: [وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ، بِالْمَعْرُوفِ؛ إِنَّمَا نَزَلَتْ فِي وَالِي الْيَتِيمِ إِذَا كَانَ فَقِيرًا أَنَّهُ يَأْكُلُ مِنْهُ مَكَانَ قِيَامِهِ عَلَيْهِ بِالْمَعْرُوفِ]. أخرجه الشيخان.

وفي رواية: أَنَّهُ يُصِيبُ مِنْ مَالِهِ إِذَا كَانَ مُحْتَاجًا بِقَدْرِ مَالِهِ بِالْمَعْرُوفِ.

5. (539)- Yine Hz. Aîşe (radıyallahu anha) “Yetimleri, evlenme çağına gelene kadar deneyin, onlarda olgunlaşma görürseniz mallarını kendilerine verin, büyüyecekler de geri alacaklar diye onları isrâf ederek ve tez elden yemeyin. Zengin olan iffetli olmağa çalışsın, yoksul olan uygun bir şekilde yesin...” (Nisa 6), âyeti hakkında şu açıklamayı yaptı: “Bu âyet, yetime bakan velînin fakir olması hâlinde, bakımı hizmetine mukabil, yetimin malından uygun şekilde yiyebileceğini beyân için nâzil olmuştur”.

Bir başka rivâyette şöyle denir: “Velî, muhtaçsa, çocuğun malından, malın miktarına göre uygun şekilde alır”. Buhârî, Büyû 95, Vesâyâ 23, Tefsîr, Nisa 2; Müslim, Tefsir 10, 3019.

540 - ۶- وعن ابن عباس رضى الله عنهما في قوله تعالى: [وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ؛ قَالَ هِيَ مُحْكَمَةٌ وَلَيْسَتْ بِمَنْسُوحَةٍ فَإِنْ نَاسًا يَرْعَمُونَ أَنَّهَا نُسِخَتْ؛ وَلَا وَاللَّهِ مَا نُسِخَتْ، وَلَكِنَّهَا مِمَّا تَهَاوَنَ بِهَا النَّاسُ مِمَّا وَالْيَتَامَى: وَإِلَ يَرِثُ، وَذَلِكَ الَّذِي يَرْزُقُ؛ وَوَال لَآ يَرِثُ، وَذَلِكَ الَّذِي يَقُولُ بِالْمَعْرُوفِ، وَيَقُولُ لَا أُمْلِكُ لَكَ أَن أُعْطِيكَ]. أخرجه البخارى.

6. (540) - İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), “Taksimde yakınlar, yetimler ve düşkünler bulunursa, ondan onlara da verin, güzel sözler söyleyin” (Nisa 8) âyeti hakkında şu açıklamayı yaptı: Bu âyet muhkemdir ve mensuh da değildir. Bazıları bunun mensuh olduğunu zanneder. Hayır, Allah’a kasem olsun mensuh değildir. Ancak, bu âyet, halkın, hükmüyle amel etmemek suretiyle kadrini id-

rak edemediği ayetlerdendir. Terekede tasarrufta bulunan ve tereke ile ilgili işleri üzerine alan velî iki kısımdır:

1- Mala vâris olan mutasarrıf veli, (mesela asabe gibi). İşte bu veli (taksim sırasında hazır bulunan yakınlar, yetimlere ve düşkünlere onların gönüllerini hoş edecek birşeyler) verir.

2- Mala vâris olmayan velî (yetimin velisi gibi ki taksimde hayır bulunanlara maldan bağışta bulunmak gibi tasarrufta bulunamaz. Onlara bazı) tatlı sözü bu veli söyler. Mesela şöyle der: Benim, sizlere birşeyler verme yetkim yok". Bu-hârî, Vesâya 18, Tefsir, Nisa 3.

AÇIKLAMA:

Yetimle ilgili pekçok mesele 179-180'inci hadislerin izahı sırasında kaydedildi. Oraya bakılabilir.

541 -۷- وعن جابر رضى الله عنه قال: [مَرَضْتُ فَأَتَانِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَعُودُنِي وَأَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَهُمَا مَا شِئَانِ فَوْجَدَانِي قَدْ أُغْمِيَ عَلَيَّ قَتَوَضَا النَّبِيُّ ﷺ ثُمَّ صَبَّ وَضِئُهُ عَلَيَّ فَأَفَقْتُ؛ فَإِذَا النَّبِيُّ ﷺ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ أَصْنَعُ فِي مَالِي؟ فَلَمْ يَزِدْ عَلَيَّ شَيْئًا حَتَّى نَزَلَتْ آيَةُ الْيَمِيرَاتِ. يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ الْآيَةِ]. أخرجه الحمسة إلا النسائي.

وفا رواية فنزلت آية الفرائض؛ وفا أخرى فنزلت: يُوصيكم الله في أولادكم.

وفا رواية الترمذی: وكان لی سبعُ أخوات؛ وعند أبی داود: قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ؛ مَنْ كَانَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أَخَوَاتُ.

7. (541)- Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: “Hastalanmışım. Geçmiş olsun demek üzere, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ve Hz. Ebu Bekir (radiyallahu anh) yaya olarak bana uğradılar. Bize geldikleri sırada baygınmışım. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) abdest aldılar ve abdest suyundan üzerime şerptiler. Bunun üzerine ayıldım. Karşımda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ı görmez miyim! Hemen sordum: “Ya Resûlullah (görüyorsunuz ölmek üzereyim) malımı ne yapayım?”

Bana cevap vermede acele etmedi. Derken mîras âyeti geldi. “(Ey Muhammed!) Senden fetva isterler, de ki: “Allah size ikinci dereceden mirasçılar hakkında fetva veriyor: Şayet çocuğu olmayıp bir kız kardeşi bulunan kimse ölürse, bıraktığının yarısı kız kardeşe kalır. Fakat kız kardeşinin çocuğu yoksa, kendisi ona tamamen vâris olur. Eğer kız kardeş kalmıyorsa, bıraktığının üçte ikisi onlardır. Eğer mirasçılar erkek ve kadın kardeşlerse, erkeğe, iki kadının hissesi kadar vardır. Doğru yoldan saparsınız diye Allah size açıklıyor. Allah herşeyi bilir” (Nisa 176).

Bir rivâyette şöyle denmektedir: “...(Sorum üzerine) feraiz âyeti indi”. Bir başka rivâyette de: “Allah çocuklarımız hakkında erkeğe, iki kızın hissesi kadar tavsiye eder...” (Nisa 11) âyeti indi” denir.

Tirmizi’nin rivâyetinde Câbir hazretleri (radiyallahu anh) şöyle der: “Benim yedi tane kız kardeşim vardı...”

Ebu Dâvud’un rivâyetinde şu âyetin nâzil olduğu belirtilir: “Senden fetva isterler, de ki: Allah size ikinci derece mirasçılar hakkında fetva veriyor...” ikinci derece mirasçılar: Kendisinin çocuğu olmayıp kız kardeşleri olan kimse. Buhârî, Vudû 44, Tefsir Nisa 4, Mardâ 5, 15, 21, Ferâiz, giriş kısmı, 13, İ’tisam 8; Müslim, Ferâiz 5, 1616; Tirmizî, Ferâiz 7, 2098; Tefsir, Nisa 3019 H.; Ebu Dâvud, Feraiz 2, 2886; 3, 2887.

۸- وَقَالَ أُخْرَى: [اشْتَكَيْتُ وَعِنْدِي سَبْعُ أَخَوَاتٍ فَدَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَتَمَنَعَ فِي وَجْهِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؛ أَلَا أَوْصِي لِأَخَوَاتِي بِالثَّلَاثِينَ؟ قَالَ أَحْسِنَ. قُلْتُ فَبِالشُّطْرِ؟ قَالَ أَحْسِنَ. ثُمَّ خَرَجَ وَتَرَكْنِي وَقَالَ: يَا جَابِرُ لَا أَرَاكَ مَيِّتًا مِنْ وَجْعِكَ هَذَا، وَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَدْ أَنْزَلَ فَبَيِّنَ الَّذِي لِأَخَوَاتِكَ فَجَعَلَ لَهُنَّ الثَّلَاثِينَ فَكَانَ جَابِرٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: أُنْزِلَتْ فِي هَذِهِ الْآيَةِ: يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ].

8. (542)- Yukarıdaki Câbir (radiyallahu anh) hadisi, bir rivâyette şöyle gelmiştir: “Rahatsızlanmıştım. Tam o sırada yedi kızkardeşim vardı, benim yanımda idiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yanıma girdiler. Girince ilk iş yüzüme (okuyup) üfledi. Hemen ayıldım. Ayılır ayılmaz: “Ey Allah’ın Resulü, kızkar-

deşlerim için malımın üçte ikisini vasiyet edeyim mi?” dedim. Bana: “İhsanda bulun!” dedi. Ben: Öyleyse yarısını? dedim. Resulullah: “İhsanda bulun” dedi. Sonra beni bıraktı ve çıkarken şöyle dedi: “Bu ağrıdan ölmeyeceksin. Allahu Teâla kızkardeşlerine vermen gereken miktar hususunda açıklayıcı âyet indirdi. Onların hissesini üçte iki kıldı”.

Câbir (radiyallahu anı) şu âyet benim hakkımda indi derdi: “Senden fetva isterler, de ki Allah size ikinci dereceden mirasçılar hakkında fetva veriyor...” (Nisa 176).

543 9- وعنه رضى الله عنه قال: [جاءت امرأة ببتين لها فقالت يا رسول الله هاتان بنتا ثابت بن قيس قتل معك يوم أُحُد، وقد استفاء عُمهُمَا مَالَهُمَا وميراثُهُمَا كُلُّهُ فَلَمْ يَدَعْ لَهُمَا مَالاً إِلَّا أَخَذَهُ. فَمَا تَرَى يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ فَوَاللَّهِ لَا تُنْكَحَانِ أَبَدًا إِلَّا وَلَهُمَا مَالٌ فَقَالَ ﷺ يَقْضِي اللَّهُ فِي ذَلِكَ فَنَزَلَتْ سُورَةُ النِّسَاءِ: يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمُ الْآيَةَ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ادْعُوا إِلَى الْمَرْأَةِ وَصَاحِبِهَا. فَقَالَ لِعَمَّهُمَا أُعْطِيَهُمَا الثُّلُثَيْنِ، وَأُعْطِ أُمَّهُمَا الثُّمْنَ، وَمَا بَقِيَ فَهُوَ لَكَ]. أخرجهُ أَبُو دَاوُدَ، وَهَذَا لَفْظُهُ وَالتِّرْمِذِيُّ.

وفي أخرى لأبي داود: أَنَّ امْرَأَةً سَعْدِ بْنِ الرَّيِّعِ قَالَتْ وَذَكَرَ الْحَدِيثَ، وَقَالَ: هَذَا هُوَ الصَّوَابُ وَكَذَا هُوَ فِي رِوَايَةِ التِّرْمِذِيِّ.

9. (543)- Yine Hz. Câbir (radiyallahu anı) anlatıyor: “Bir kadın iki kızıyla gelerek: “Ey Allah’ın Resûlü, bu iki kız Sâbit İbnu Kays’ın kızlarıdır. Babaları Uhud’da seninle beraber cihâd ederken şehid oldu. Kızların amcası, babalarından kalan mallarının ve miraslarının tamamını aldı ve kızlara hiçbir şey bırakmadı. Bu hususta ne dersiniz ey Allah’ın Resûlü? Allah’a yemin ederim bunlar malları olmadıkça asla evlenemezler de!” dedi.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Bunlar hakkında Allah hükmeder” cevabını verdi. Arkadan Nisa suresi nazil oldu: “Allah çocuklarınız hakkında erkeğe iki kızın hissesi kadar tavsiye eder...” (Nisa 11).

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Bana kadını ve sâhibini çağırın! emretti. Çocukların amcasına: “Babalarından kalan malın üçte ikisini kızlara, sekizde birini kızların annesine ver, geriye kalan da senindir” dedi. Ebû Dâvud, Ferâiz 4, 2891. Metin Ebu Dâvud’a aittir. Tirmizî, Ferâiz 3, 2093.

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *Sa’d İbnu Kays* isminde râviler tarafından yapılan bir hata söz konusudur. Doğrusu, *Tirmizî*’nin rivâyetinde olduğu üzere *Sa’d İbnu’r-Rebî*’dir. *Sa’d İbnu Kays* Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’tan sonra vefat etmiştir. Hattâ Hz. *Ebu Bekir* zamanında Yemâme seferine katılmıştır. Uhud’da şehid düşen *Sa’d İbnu Rebî*’dir.

2- Hadîs, mirasla ilgili vahyin gelmesine vesîle olan vak’ayı anlatmaktadır. Rivâyetten de anlaşılacağı üzere, câhiliye devrinde kız çocukları babalarından miras alamamakta idi. O devrin sistemine göre miras hakkı iki sebepten ileri gelirdi.

1- Neseb: Neseb sebebiyle hak sâhibi olabilmek için kadın ve çocuk olmamak lazımdı. Yani at üzerinde harp yaparak ganîmet alabilecek durumda olan “büyük erkek”ler mirâs alabilirlerdi.

2- Mirasa hak kazandıran ikinci sebep: “*Ahd*”di. Bu da iki şekilde olurdu:

a) Hîlf suretiyle: Yani iki kişinin aralarında yaptıkları bir nevî anlaşma idi. Meselâ bir kimse diğerine: “Benim kanım senin kanın olsun, benim felâketim senin felâketin olsun, saadetimiz de şekâvetimiz de ortak olsun” der, öbürü de kabûl eder ve böylece anlaşılar mı, hangisi arkadaşından önce ölürse sağ kalanın bu anlaşma gereği ölenin malında hakkı bulunurdu.

b) Tébennî denen evlat edinme suretiyle. Bir kimse bir başkasının oğlunu evlât edinir, böylece bu oğlanın nesebi babasına değil bu adama nisbet edilir ve ona vâris olurdu.

İslâm’ın bidâyetinde bu hukuk sistemi aynen devam etti. Hattâ bazı âlimler, bidâyette bu sistemin kendi hâline bırakılmadan öte, Kur’ân-ı Kerîm tarafından takrîr edildiğini söylerler ve *neseb* ile *tevârûs*’ü, Nisa suresinin yedinci âyetinin, *ahd ile tevârûsü*, Nisa sûresinin otuzüçüncü âyetinin takrîr ettiğini belirtirler. İslâm’ın bidâyetinde, *tevârûs* sebebi olarak takrîr edilen bu *neseb* ve *ahd* esaslarına yeni iki şey daha ilâve edilmişti: *Hicret* ve *muâhât* (kardeşlik). Yani, hicret ile bir muhâcir, diğer bir muhâcire -aralarında vukûa gelen kaynaşma sebebiyle-

kan bağı bulunmasa bile vâris olabiliyordu. O kadar ki, muhâcir olmayan öz kardeşi ona vâris olamıyor fakat muhâcirliğin hâsıl ettiği yakınlığa sâhib olan kimse vâris olabiliyordu. *Muâhât*'a gelince, bu Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in iki mü'min arasında akdettirdiği kardeşlik anlaşmasıyla hasıl oluyordu. Böyle bir kardeşlik (muâhât) akdiyle kardeşleşen iki kişi birbirlerine vâris olabiliyorlardı.

Bu çeşit "ahd"e dayanan verâset müesseseleri, müslümanların geçirdikleri fevkalâde ağır ve anormal ictimâî şartların hüküm sürdüğü dönemlerin hâtırasıdır. İslâm devleti oturup, ictimâî şartlar normale avdet ettikçe bunlar neshedilecektir. Nitekim "...Birbirinin mirasçısı olan akraba, Allah'ın Kitabı'na göre birbirine daha yakındır..." (Enfal 75) âyetiyle bütün bu verâset sebepleri neshedilmiştir.

Bunlar yerine İslâm'ın koyduğu verâset sebebi üçtür: Neseb, nikah, velâ.

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) İslâm cemiyeti fevkalâde durumlarla karşılaştığı takdirde, sıkıntılarının asgarî seviyede atlatılabilmesi maksadıyla, İslâm'ın bidâyetindeki tatbikata başvurulabileceğini şu hadîsleriyle de iş'âr buyurmaktadır:

"Eş'âriler herhangi bir gazvede erzakları bitmeye yüz tuttuğu veya Medîne'deki âilelerinin yiyecekleri azaldığı zamanda yanlarında mevcut erzâkı bir yazgıya toplayıp aralarında bir kapla müsavi olarak paylaşırlardı. Binaenaleyh onlar benden, ben de onlardanım". (Buhârî, Şirket 1; Müslim, Fadâilu's-Sahâbe 167).

Burada temas etmemiz gereken bir husus şeriat-ı garramızın kadın-erkek mirası meselesinde tesbit ettiği prensiptir: Erkeğin payı, kadın payının iki katıdır.

Bu kadın-erkek eşitliği sloganının moda olduğu bir devirde yadırgama ve hat-ta tenkît konusu yapılabilmektedir. Halbuki, prensip, İslâmî sistemin bütünü içerisinde, kendi mantığına göre değerlendirilince bu eşitsizlik içinde tam bir adalet olduğu anlaşılacaktır. Şöyle ki: Önce şu noktayı iyi kavramak gerekir. İslâm açısından erkek ve kadın, *âile bütünü*nün parçalarıdır. Bunların hakları ve vazîfeleri bu bütünün âhenktar işleyişini sağlayacak şekilde tanzîm edilmiştir. İslâm'a göre kadının nafakası erkeğin sorumluluğundadır. Şu halde erkek biri kendine, biri de kadına olmak üzere iki harcama ile mükelleftir. Kadın evlendiği zaman nafakası için harcamakla mükellef değildir. Öyle ise erkek, yükleneyeceği mesuliyetin

fazlalığı sebebiyle daha fazla almaya müstehak kılınarak adalet sağlanmış oluyor. Kadın ise aldığına sâhib oluyor ve onu kendi hesâbına koruyor. Bu esastan meseleye bakınca, mirasta kadın erkek eşitliğinin aslında hakkâniyet değil, erkeğin aleyhine bir adaletsizlik olduğu teslim edilir. (Mevzuun daha geniş aydınlanmasını isteyen *Elmalî*’li merhumun tefsirine bakmalıdır cilt 2, sayfa 1302-1305).

۹۰- وعن عبادة بن الصامت رضى الله عنه قال: [كَانَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ إِذَا نَزَلَ عَلَيْهِ كَرَبٌ لِدَيْكَ وَتَرَبَّدَ وَجْهُهُ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ ذَاتَ يَوْمٍ فَلَقِيَ كَذَلِكَ فَلَمَّا سَرَى عَنْهُ قَالَ: خُذُوا عَنِّي خُذُوا عَنِّي فَقَدْ جَعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا؛ الْبَكْرُ بِالْبَكْرِ جَلْدُ مِائَةٍ وَتَفْئُ سَنَةٍ، وَالثَّيْبُ بِالثَّيْبِ جَلْدُ مِائَةٍ وَالرَّجْمُ].
أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

ويعنى «تربد» أى تغير.

10. (544)- Ubâdetu 'bnu's-Sâmit (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a bir vahiy geldiği zaman, vahiy sebebiyle onu bir gam ve keder alır, yüzünün rengi uçardı. Bir gün Cenab-ı Hakk yine vahiy indirmişti ki aynı hal onu sardı. Keder hâli açılınca: “(Zina haddiyle ilgili hükmü) benden alın. Allah onlar hakkında yol kıldı (yani çok açık şekilde had beyan etti): Bekâr bekârla zina yapmışsa cezası yüz sopa ve bir yıl sürgündür. Dul dulla zina yaparsa yüz sopa ve recm’dir.” Müslim, Hudud 13, 1690. H; Ebu Dâvud, Hudud, 23, 4415; Tirmizî, Hudud 8, 1434.

AÇIKLAMA:

Hadîs, önce vahiy indiği sırada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın mâruz kaldığı sıkıntılı ve meşakkatli hali tasvîr etmektedir. Zira âyet-i kerimenin de işaret ettiği üzere, Kur’ân vahyi “ağır” bir durumdur: “Doğrusu biz sana taşıması ağır bir söz vahyedeceğiz” (Müzemmil 5). Bu “ağır söz”, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) deve üzerinde iken gelse devenin bacakları yanlara doğru kavis yapar, devenin karnı yere değecek şekilde çökerdi. Dizi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın dizine dayalı olanlar, vahyin “sıkleti” altında ezilme noktasına gelir, “bir daha yürüyemeyeceğini zannederdi”. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da terler, rengi uçar ve bir gam hâline girerdi.

Hadîsin ifâde ettiği ahkâma gelince: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): **“Allah onlar hakkında yol kıldı”** sözüyle şu âyete işâret buyurmuştur: **“Kadınlarınızdan fuhşu irtikâb edenlere karşı içinizden dört şahid getirin. Eğer şehâdet ederlerse -onları ölüm alıp götürünceye, yahud Allah onlara bir yol açıncaya kadar- kendilerini evlerde alıkoyun (insanlarla ihtilattan menedin) (Nisa 15).**

Şu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın bu hadîste getirdiği açıklama, ayette beklenmesi işâret buyurulan ‘yol’ yani ‘Allah’ın zina yapanlara açacağı yol’ -bir başka ifade ile- tesbit edeceği ceza şeklidir. Şu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu cezayı böylece açıklamış bulunmaktadır.

Ancak, İslâm âlimleri, âyetin delaleti hususunda ihtilaf etmiştir. Bazısı âyet için: **“Muhkem”**dir, bu hadîs onu tefsîr etmektedir” derken bazısı da Nur suresinin başında yer alan: **“Zina eden kadın ve erkeğin herbirine yüzer değnek vurun...”** âyetiyle **“mensuh”**tur demiştir. Nur suresindeki **“Bu âyetin bekar zâ-nilerle, öbürü ise dul zânilerle ilgili olduğunu”** söyleyenler de olmuştur.

Bütün alimlerimiz, **bekar zâniye yüz sopa vurulması gereği ile muhsan (yani bekar olmayan) zâninin recm edilmesi gereğinde icma ederler. Ehl-i kible olan bütün âlimler bu prensipte birleşirler. Bu icmaya, Havâric ve Mutezile’den Naz-zâm ve yakınları olmak üzere nadir kişiler katılmamıştır.**

Hadîste gelen **“bekar’ın bekar’la” “dul’un dul’la zinası”** sözü bu durumu şart kılmıyor. Yani, bekar zâninin cezası **“celde ve sürgün”**dür. Zina fazihasını bir bekarla da yapsa, bekar olmayanla da yapsa netice değişmez.

Bekar’ın tarifine gelince: -Kadın veya erkek- sahih bir nikah’la âkil bâliğ olduğu halde cima yapmamış kimse demektir. Dul’un (seyyib) tarifi: Hayatında bir kere de olsa nikah-ı sahîhle, âkil, bâliğ, hür olduğu halde cimada bulunan kadın veya erkektir. Müslüman, kâfir sefihlik sebebiyle hacr konmuş kimselerin hepsi bu meselede birdir.

۱۱- وعن ابن عباس رضى الله عنهما في قوله تعالى: [يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا وَلَا تَفْضُلُوهُنَّ لَتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ؛ قَالَ كَانَ إِذَا مَاتَ الرَّجُلُ كَانَ أَوْلِيَاؤُهُ أَحَقُّ بِأَمْوَالِهِ إِنْ شَاءَ بَعْضُهُمْ تَزَوَّجَهَا، وَإِنْ شَاءُوا

زَوَّجُوها، وَإِنْ شَاءُوا لَمْ يَزَوَّجُوها، وَهُمْ أَحَقُّ بِها مِنْ أَهْلِها فَتَرَكْتُ هَذِهِ الْآيَةَ فِي ذَلِكَ] أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

11. (545) - *İbnu Abbâs* (radiyallahu anh). “Ey imân edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmaya kalkmanız size helal değildir. Apaçık hayasızlık etmedikçe onlara verdiğinizin bir kısmını alıp götürmeniz için onları sıkıştırmayın...” (Nisa 19) âyeti hakkında şu açıklamayı yaptı: “*Cahiliye* devrinde bir erkek ölünce, karısı üzerinde en ziyade, onun yakınları hak sâhibi idiler: Onlardan biri dilerse onunla evlenir, dilerse kadını bir başkasıyla evlendirirlerdi, dilemedikleri takdirde de evlenmesine mâni olurlardı. Erkeğin yakınları bu hususta, kadının akrabalarından da çok hak sahibi idiler. Yukarıdaki âyet bu durumla ilgili olarak indi.” Buhârî, Tefsir, Nisa 6, İkrâh 5; Ebu Dâvud, Nikah 23, 2089 H.

ACIKLAMA:

İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) yukarıdaki ayet gelinceye kadar müslümanlar arasında hükmünü devam ettiren bir câhiliye hukukunu tanıtmaktadır.

Buna göre, ölen erkeğin dul kalan kadını hususunda, ne kadın ne de baba dede, erkek kardeş gibi yakınları hiçbir söz hakkına sahip değildir. Kadın, hukuken, tamamen kocanın yakınlarına tâbidir. Onlar, kocasından alması gereken mehir vs. gibi maddî haklarından vazgeçinceye kadar kadın üzerinde baskı yapabilmektedirler. Hatta bu yakınlardan biri dilerse kadını evlenmekte veya dilerse bir başkasıyla kadını evlendirmektedirler. Yani dul kadının yapacağı yeni evlilik hususunda ne kendisinin ne de baba tarafının hiçbir söz hakkı yoktur.

İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) bu durumu kaldırmak üzere yukarıdaki ayetin nâzil olduğunu belirtir.

Taberî'nin bir rivâyetine göre bu ayet, Evsli *Kübeyşe Bintu Ma'n İbni Asım* adlı bir kadın hakkında nâzil olmuştur. Bu kadın, *Ebu Kays İbnu'l-Eslet*'in nikahı altında idi. Kocasını ölünce, kocanın oğlu kadının evlenmesine mâni oldu. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a mürâaat ederek: “Ey Allah'ın Resulü! Ne kocama varis olabildim ne de evlenmeye bırakıldım” diye şikâyet etti. Meseleyi şikâyetin akabinde nazil olan yukarıdaki âyet çözüme bağlamıştır. Müteakip rivâyet, meseleyi daha da açacaktır.

546 ۱۲- وفي أخرى لأبي داود: [إِنَّ الرَّجُلَ كَانَ يَرِثُ امْرَأَةً ذِي قَرَاتِهِ فَيَعْضُلُهَا حَتَّى تَمُوتَ أَوْ تُرَدَّ إِلَيْهِ صَدَقَهَا فَحَكَمَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَتَنَهِى عَنْ ذَلِكَ].

12. (546) - Ebu Dâvud'da gelen bir diğer rivâyette şöyle denir: “Erkek, akrabasının hanımına vâris olur, kadın ölünceye veya mehrini kendisine iâde edinceye kadar müşkülât çıkarırdı. Cenâb-ı Hakk buna mâni oldu ve kadına uygulanan engeli yasakladı”. Ebu Dâvud, Nikah 23 (2090).

547 ۱۳- وعنه رضى الله عنه في قوله: [لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ؛ لَمَّا نَزَلَتْ قَالَ فَكَانَ الرَّجُلُ يَتَحَرَّجُ أَنْ يَأْكُلَ عِنْدَ أَحَدٍ مِنَ النَّاسِ بَعْدَ مَا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: فَتَسَخَّ اللَّهُ ذَلِكَ بِالْآيَةِ الْأُخْرَى الَّتِي فِي سُورَةِ النُّورِ فَقَالَ: لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ يُؤْتِكُمْ إِلَى قَوْلِهِ جَمِيعاً أَوْ أَشْتَاتاً الْآيَةَ فَكَانَ الرَّجُلُ الْعَنِيُّ يَدْعُو الرَّجُلَ مِنْ أَهْلِهِ إِلَى طَعَامٍ فَيَقُولُ إِنِّي لَأَجْنَحُ أَنْ أَكُلَ مِنْهُ، وَالْجَنَحُ الْحَرَجُ؛ وَيَقُولُ الْمِسْكِينُ أَحَقُّ بِهِ مِنِّي فَأَحَلَّ فِي ذَلِكَ أَنْ يَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ، وَأَحَلَّ طَعَامَ أَهْلِ الْكِتَابِ].

أخرجه أبو داود.

13. (547) - Yine İbnu Abbas (radiyallahu anhumâ), “Ey iman edenler, birbirinizin mallarını haram sebeplerle yemeyin. Meğer ki, (o mallar) sizden karşılıklı bir rızadan (doğan) bir ticaret (malı) ola...” (Nisa 29) ayetiyle ilgili olarak şu açıklamayı yaptı: Bu ayet indiği zaman kişi, bir başkasının yanında yemeyi nefsine haram etti. Sonra Cenâb-ı Hakk bu âyeti Nûr sûresinde yer alan şu âyetle neshetti: “...Evlerinizde veya babalarınızın evlerinde veya annelerinizin evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kızkardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde, veya teyzelerinizin evlerinde veya kahyası olup anahtarlar elinde olan evlerde, ya da dostlarınızın evlerinde izinsiz yemek yemenizde bir sorumluluk yoktur. Bir ara veya ayrı ayrı yemenizde de bir

sorumluluk yoktur” (Nur 61). Bundan önce zengin kişi, ehlinden olan kimseyi yemeğe davet ederdi de çağrılan kimse:

— (Nisa suresindeki âyeti gözönüne alarak): *Benim bundan yemem günahtır, zira fakirin bundan yeme hakkı benden fazladır” derdi. (Nur suresindeki) bu ayetle, müslümanlara (ayette sayılan kimselere ait olmak üzere) üzerine Allah’ın ismi zikredilen yemeklerinden yemeleri helal kılındığı gibi, ehl-i kitabın yiyecekleri de helal kılındı”. Ebu Dâvud, Et’ime 6, (3753).*

AÇIKLAMA:

Ayeti kerimede **“Birbirinizin mallarını haram sebeplerle yemeyin”** diye yasaklanan husus: şeriatca haram edilmiş olan kumar, riba, gasb, hırsızlık, hıyânet yalan yeminlerle mal almak, yalan şahitliği, rüşvet vs. ile mal elde etmedir. Ayet, bu sayılan tasarrufların hepsini “yemek” fiilini zikrederek yasaklıyor. Çünkü mal’dan en büyük maksad “yemek” dir.

Bazı âlimler bu yasağa sadece başkasının değil, kendi malını da batıl yolla yemenin girdiğine dikkat çekerler. Kendi malını bâtil yolda yemekten maksad haram yollarda, meâside harcamaktır. Sefâhete, içkiye harcamak gibi.

Hattâ bazı âlimler, bütün fasid âkidlerin de batıl yolda mal yeme sınıfına girdiğini belirtmiştir.

İbnu Mes’ud(radiyallahu anh) sadedinde olduğumuz ayet-i kerîme’nin muhkem olduğunu, neshedilmemiş bulunduğunu, kıyamete kadar da neshedilmeyeceğini söylemiştir.

İbnu Abbâs’ın nâsih olarak Nûr sûresinden zikrettiği âyet, kişinin yemek yemesinde mahzur olmayan evleri sayarken önce, **“kendi evlerinizde”** demektedir. Şârihler: **“Buna evlâdın evi de dahildir, çünkü evlâd kendinden sayılır, nitekim, evinde yemek yenilebilecek evler sayılırken “evladın evinde” denmemiştir”** derler ve evladın evi kendi evi sayılacağı hususunda Resûlullah (aleyhissalâtu vesse-lâm)’ın beyân buyurduğu şu hadîsi kaydederler: **“Sen de, malın da babana aittir.”** أنت ومالك لأبيك

İbnu Abbas, (radiyallahu anh) âyette sonlarda zikredilen: **“Kâhyası olup anah-tarlar elinde olan”** tabiriyle kişinin çiftlik ve sürüsüne bakan vekîl, kayyim, çoban gibi kimselerin kastedildiğini söylemiştir. Öyle ise çiftliğin meyvesinden, sürünün

sütünden bunların yemesinde bir mahzur yoktur, ancak bunlardan harice götüremez, biriktiremez.

İbnu Abbâs bu âyetin *el-Hâris İbnu Amr* hakkında indiğini belirtir: Bu zât (radiyallahu anh) Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte gazveye çıkar. Evine göz kulak olmak için vekîl olarak *Mâlik İbnu Zeyd* (radiyallahu anh)'i bırakır. Dönüşte *Mâlik*'i bitkin bulur. Niye bu halde olduğunu sorunca “*İznin olmadan malından yemekten çekindim*” der. Bunun üzerine âyet nâzil olur.

Ayetten çıkan mâna şudur: Bu sayılanların evine girdiğiniz zaman, kendileri olmasalar bile, yemeklerinden yemenizde bir mahzur yoktur, yeter ki yol azığı almaya, taşımaya kalkmayın.

Ayetin sonunda geçen “**Bir arada veya ayrı ayrı yemenizde de bir sorumluluk yoktur**” ibâresinin Kinâne kabîlesinin *Benu Leys İbnu Amr* boyu hakkında indiği belirtilir. Bu boy mensup bir zât, sofrasında kendisiyle birlikte yiyen bir misâfir olmadıkça yemek yemezmiş. Hatta bu kişinin, önünde sofrası, öğleden geceye kadar beklediği olurmuş. Sürünün yanında olduğu sırada da kendisiyle içecek biri olmadıkça şütten içmezmiş.

İbnu Abbas (radiyallahu anh) şunu da söylemiştir: “Zengin kişi, fakir olan yakınlarının veya dostlarının evlerine gidince yemeğe çağrılrsa “*Vallahi ben sizinle yemeyi uygun bulmuyorum çünkü zenginim, siz fakirsiniz zahmet vermiş olurum*” derdi.” İşte bu durum üzerine âyet indi.

Esbab-ı nüzûl olarak şu da söylenmiştir: “*Bu âyet Ensar’dan bazıları hakkında indi. Onlar kendilerine bir misâfir gelince, mutlaka misâfirle birlikte yiyorlardı. Ayet nâzil oldu ve onlara, ayrı ayrı veya topluca diledikleri gibi yemeleri hususunda ruhsat verdi*”.

Dürrü'l-Mensûr'da kaydedilen bir rivâyete göre, Ensâr, evlerine bir misafir gelince, misafir kendileriyle yemedikçe sofraya oturmazlardı. Onlara ruhsat olmak üzere âyet nâzil oldu.

١٤- وعن ابن مسعود رضي الله عنه قال: [خَمْسُ آيَاتٍ مَا يَسُرُّنِي أَنْ
لِي بِهِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا. إِحْدَاهُنَّ: إِنْ تَجَنَّبُوا كِبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ تُكْفَرُ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ
الْآيَةُ؛ وَإِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ الْآيَةُ؛ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا

اللَّهُ وَاسْتَغْفِرَ لَهُمُ الرَّسُولُ الْآيَةَ؛ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ الْآيَةَ؛ وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءاً أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُوراً رَحِيماً]. أخرجه رزين.

14. (548) - *İbnu Mes'ud* (radiyallahu anı) anlatıyor: *Beş âyet vardır ki onları bütün dünya ve içindekilerle değişmem. Bunlar şunlardır:*

1- “Size yasak edilen büyük günahlardan kaçınırsanız, kusurlarınızı örter ve sizi şerefli bir yere yerleştiririz” (Nisa, 31).

2- “Allah şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz, zerre kadar iyilik olsa onu kat kat artırır ve yapana büyük ecir verir” (Nisa 4).

3- “Biz her peygamberi ancak, Allah’ın izniyle, itaat olunması için gönderdik. Onlar, kendilerine yazık ettiklerinde, sana gelip Allah’tan mağfiret dileseler ve Peygamber de onlara mağfiret dileseydi, Allah’ın tevbeleri dâima kabul ve merhamet eden olduğunu görürlerdi” (Nisa 64).

4- “Allah kendisine ortak koşmayı elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar. Allah’a ortak koşan kimse, şüphesiz büyük bir günahla iftira etmiş olur” (Nisa 18).

5- “Kim kötülük işler veya kendine yazık eder de, sonra Allah’tan bağışlama dilerse, Allah’ı mağfiret ve merhamet sâhibi olarak bulur” (Nisa 110). *Rezîn* tahric etmiştir.

۱۵- وعن أم سلمة رضي الله عنها قالت: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ: يَغْزُو الرِّجَالُ وَلَا تَغْزُوا النِّسَاءُ؛ وَإِنَّمَا لَنَا نِصْفُ الْمِيرَاثِ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ قَالِ مُجَاهِدٌ، وَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهَا: إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ؛ وَكَانَتْ أُمُّ سَلَمَةَ أَوَّلَ طَلِيعَةٍ قَدِمَتْ الْمَدِينَةَ مُهَاجِرَةً]. أخرجه الترمذی.

15. (549) - *Ümmü Seleme* (radiyallahu anhâ) vâlidemiz anlatıyor: “Ey Allah’ın Resûlü, dedim, erkekler cihâda çıkıyorlar, kadınlar cihâd yapmıyor, biz kadınlara mirasdan da yarım veriliyor”. Bunun üzerine *Rabbu Teâla* şu âyeti inzal

buyurdu: “Allah’ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin. Erkek-
lere kazandıklarından bir pay, kadınlara da kazandıklarından bir pay var-
dır. Allah’tan bol nimet isteyin. Doğrusu Allah herşeyi bilir” (Nisa 32).

Mücâhid der ki: Cenâb-ı Hakk şu âyeti de Ümmü Seleme hakkında inzâl bu-
yurdu: “Doğrusu erkek ve kadın müslümanlar, erkek ve kadın mü’minler,
boyun eğen erkekler ve kadınlar; doğru sözlü erkekler ve kadınlar, sadaka
veren erkekler ve kadınlar, oruç tutan erkekler ve kadınlar, iffetlerini ko-
ruyan erkekler ve kadınlar, Allah’ı çok anan erkekler ve kadınlar, işte Al-
lah bunların hepsine mağfiret ve büyük ecir hazırlamıştır” (Ahzâb 35). Ümmü
Seleme Medîne’ye hicretle gelen ilk kadındır.” Tirmizî, Tefsir, Nisa (3025).

AÇIKLAMA:

Kadın-erkek ikiliğinin söz konusu edildiği rivâyetlerdendir. Ümmü Seleme vâ-
lidemiz, her zaman hatıra gelen bir kusuru bizzat Resûlullah (aleyhissalâtu ves-
selâm)’a sormaktadır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cinsler arasındaki fitrî
farklılıkların, gereksiz yere temennî ve arzu edilmesini hoş bulmuyor: “Allah’-
ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin” tavsiye ediyor. İbnü Ab-
bâs (radiyallahu anh) bu ayeti şöyle açıklığa kavuşturmuştur: “Kişinin: “Falanın
malı ve ehli bende olsaydı” diye temennide bulunmasını Allah yasaklamıştır. Öyle
deyinceye kadar (ne arzu ediyorsa) Allah’ın fazlından istesin”. Hasan Basrî, İb-
nu Sîrîn, Ata ve Dahhâk gibi diğer büyükler de ayeti böyle anlamışlardır.

Bu yoruma dayanılarak sahîh kitaplarda gelmiş olan: “İki şey dışında hased
câiz değildir. O iki şey şudur: 1- Allah bir kimseye mal vermiştir, o da bunu
Hakk yolunda harcamaktadır. Bunu gören: “Keşke benim de falanca gibi malım
olsa da aynen onun gibi ben de harcasam” der. Ücrette her ikisi de eşittir. Bu,
ayet-i kerimenin yasakladığından başka bir şeydir. Çünkü hadis, bu çeşit nimetin
mislini temenni etmeye teşvîk etmekte, ayet ise, bu nimetin aynını temenni et-
mekten menetmektedir ve şöyle demektedir: “Allah’ın sizi birbirinizden üstün
kıldığı şeyleri özlemeyin (temmennî etmeyin)”, yani dünyevî şeylerde ve keza
dinî şeylerde”.

Ayette temenni edilmesi yasaklanan fazîletin “yaratılıştan gelen fitrî hususi-
yetler, tabîî fazîletler (üstünlükler) olduğu söylenebilir. Erkeğin cihad yapma yönü,
kadının şefkat yönü gibi. Mücâhid’in yukarıda kaydedilen sözü muhtasardır. Ne-
sâî’de gelen vechi daha teferruatlıdır: “Ümmü Seleme, Resûlullah (aleyhissalâ-

tu vesselâm)'a şöyle söyledi: Ey Allah'ın Resûlü! Niye Kur'ân'da erkeklerin zikredildiğini işitiyorum da kadınların zikrini işitmiyorum? Bunun üzerine şu âyet indi...”.

۱۶- وعن ابن عباس رضى الله عنهما في قوله تعالى: [وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيًّ. قَالَ وَرَثَةً، وَالَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانَكُمْ؛ كَانَ الْمُهَاجِرُونَ لَمَّا قَدِمُوا الْمَدِينَةَ يَرِثُ الْمُهَاجِرِيُّ الْأَنْصَارِيَّ ذُونَ ذَوَى رَحِمِهِ لِلْأُخُوَّةِ الَّتِي آخَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بَيْنَهُمْ فَلَمَّا تَرَلْتُ، وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيًّ نَسَخْتَهَا. ثُمَّ قَالَ: وَالَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانَكُمْ مِنَ النَّصْرِ وَالرَّفَادَةِ وَالنَّصِيحَةِ، وَقَدْ ذَهَبَ الْمِيرَاثُ وَيُوصَى لَهُ]. أخرجه البخارى وأبو داود.

16. (550) - İbnu Abbas (radiyallahu anhumâ): “Ana babanın ve yakınların bıraktıklarından herbirini mevâliye kıldık...” (Nisa, 33) âyetindeki mevâliye tâbirini vârisler olarak tefsîr etmiştir. Keza âyetin devamında geçen “yeminlerinizin bağladığı kimselere haklarını verin” ibaresindeki “yeminlerinizin bağladığı kimseler” tabiriyle ilgili olarak da şu açıklamayı yapmıştır: “Mekkeli muhâcirler Medîne'ye geldikleri vakit, muhâcir bir kimse Medineli bir Ensârî'-ye -Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın aralarında te'sîs ettiği kardeşlik sebebiyle- kendi kan yakınlarından önce vâris olurdu. Ancak: “Ana babanın ve yakınların bıraktıklarından, her birine vârisler kıldık...” (Nisâ 33) âyetiyle bu muâmele neshedildi. Kelâm-ı ilâhî'de geçen “yeminlerinizin bağladığı” tabiriyle ifâde edilen “muâhattan gelen kardeşlik hukuku” birbirinize yardım, rifâde (hacılara toplanan yardım, destek), bir de nasihat ve hayırhahlığa münhasırdır. Artık hukukî olan tevâriis kalkmıştır. Ancak kişi ihtiyarî olarak vasiyette bulunabilir”. Buhârî, Tefsîr, Nisa 7, Kefalet 2, Ferâiz 16; Ebu Dâvud, Ferâiz 16, (2921, 2922).

AÇIKLAMA:

Hâzin'de yapılan açıklamaya göre mu'âkede, muâhede muhâlefe ve el-eymân aynı mânâlara gelir -543 numaralı hadîs vesîlesiyle genişçe izâh edildiği üzere-, câhiliye Araplarında verâset sebeplerinden biri anlaşma idi. Anlaşma iki kişinin el ele tutarak karşılıklı olarak bazı husûslarda söz verip yemin etmeleriyle ger-

çekleştirdi. Bu sebeple yukarda müteradif olduğunu belirttiğimiz tabirlerde *ka-sem* ve *el mânâ*larının bulunması muhtemeldir. Zira anlaşma yapacak kimseler el ele tutuştuktan sonra verdikleri sözü tutacaklarına, akde bağlı kalacaklarına yeminleşirlerdi. Akid yaparken her biri: “*Benim kanım senin kanın olsun. Fela-ketim felâketin olsun, intikamım intikamın olsun, harbim harbin olsun, sulhüm sulhün olsun, sen bana vâris ol, ben sana vâris olayım, sen benim intikamımı ara, ben senin intikamını arıyayım, sen benim diyetimi ver ben senin diyetini vereyim*” derlerdi. Bu sözleşme ile, her iki taraf birbirlerine karşı hukukî vecîbelere girerlerdi. Taraflardan herbiri, diğerinin malından altıda birine hak sâhibi olurdu. Bu hüküm İslâm’ın başlarında da tatbikatta idi”.

Şu halde âyette geçen, “*yeminlerinizin bağladığı kimseler*” tabiriyle *cahiliye döneminde yardımlaşma ve verâset kasdıyla yaptığınız akidle bağlandığınız kimseler* kastedilmiş olmaktadır.

Âyetin devamında verilmesi emredilen nasîb verâset yoluyla intikâli gereken altıda birdir.

İbnu Abbas, bu âyetin Enfâl suresinde gelmiş bulunan “*Birbirinin mirascısı olan akraba. Allah’ın kitabına göre birbirine daha yakındır...*” mealindeki *واولوالارحام بعضهم أولى بعض في كتاب الله* (Enfal, 75) âyetiyle neshedildiğini söyler. Burada ifâde edilen yakınlık, mirasdaki yakınlıktır. Yani kan akrabaları, miras husûsunda, muâhede suretiyle tesîs edilen hükmi akrabalarından daha yakındır, mirasa daha ziyade hak sâhibidir, demektir.

Hükmi akrabalık dediğimiz hususa, cahiliye devrinde yapılmış olan *muâkade* akrabalıkları, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in te’sîs ettiği *mu’âhât* akrabalıkları, hicretle teessüs eden hicret akrabalığı (ki bunlar 543 numaralı hadîste açıkladık) girer.

Âyette geçen *كتاب الله* yani: “Allah’ın Kitabı’nda” tabirinden maksad, “Kur’ân’daki Allah’ın hükmü” demektir. Yâni Nisa suresinde beyân edilmiş olan *miras taksimatı* demektir.

Yukarıda İbnu Abbas’tan kaydedilen açıklamaya göre anlaşma yoluyla hasıl olan veraset hakkının neshedildiği belirtilmiş olmakla birlikte âyeti te’vîl ederek neshedilmediğini söyleyenler de olmuştur. Bunlara göre “yeminlerin bağladığından” maksat haliflerdir yani kendileriyle anlaşma yapılan kimseler;

onlara verilecek “nasibleri” de nusret, nasîhat, vefâdarlık, dostluk vs. gibi şeylerdir. Bu te’vile göre âyet mensûh sayılmasa da neshe inananlar bu çeşit hasbî davranışların herkese karşı gösterilmesi gerektiği ve üstelik buna *nasîb* denemeyeceği, Kur’ân-ı Kerîm’de ilgili bahislerde nasîb kelimesinin maddî bir şey için kullanıldığını söyleyerek reddederler.

551 ۱۷- وفي أخرى لأبي داود: [وَالَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانُكُمْ. كَانَ الرَّجُلُ يُحَالِفُ الرَّجُلَ وَلَيْسَ بَيْنَهُمَا نَسَبٌ فَبَرِثَ أَحَدُهُمَا الْآخَرَ فَتَسَحَّحَ ذَلِكَ فِي الْأَنْفَالِ فَقَالَ: وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ الْآيَةِ].

17. (551)- Ebu Dâvud’un bir başka rivâyetinde şu açıklama vardır: “Yeminlerinizin bağladığı kimseler” (tâbirine gelince bununla şu kastediliyor: İslâm’ın bidâyetinde) kişi, aralarında hiçbir neseb bağı bulunmayan bir başkası ile anlaşma yoluyla hukukî bir bağ kurup biri diğerine vâris olabiliyordu. Bu müessese, Enfal suresinde gelen şu âyetle neshedildi: “...Ve zevilerham (birbirine mirasçı olan akraba), Allah’ın Kitabı’na göre birbirine daha yakındır...” (Enfal 75). Ebû Dâvud, Feraiz 16 (2921).

552 ۱۸- وعن داود بن الحصين قال: [كُنْتُ أَقْرَأُ عَلَى أُمِّ سَعْدِ بِنْتِ الرَّبِيعِ وَكَانَتْ يَتِيمَةً فِي حِجْرِ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَرَأْتُ وَالَّذِينَ عَاقَدْتَ أَيْمَانُكُمْ فَقَالَتْ لَا تَقْرَأُ هَكَذَا؛ وَلَكِنْ: وَالَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانُكُمْ. إِنَّمَا أَتَرَلْتُ فِي أَبِي بَكْرٍ وَإِنِّي عَبْدُ الرَّحْمَنِ حِينَ أَبِي الْإِسْلَامَ فَحَلَفَ أَبُو بَكْرٍ لَا يُورَثُهُ فَلَمَّا أَسْلَمَ أَمَرَهُ اللَّهُ تَعَالَى أَنْ يُورَثَهُ نَصِييَهُ]. أخرجه أبو داود.

وزاد في رواية: فما أسلمَ حتَّى حُمِلَ عَلَى الْإِسْلَامِ بِالسَّيْفِ.

18. (552) - Dâvud İbnu’l-Husayn anlatıyor: Ümmü Sa’d Binti Rebî’ye Kur’ân’dan okuyordum. Bu kadın Hz. Ebu Bekr es-Siddîk (radiyallahu anh)’in terbiyesinde yetişen bir yetim idi. Ben Nisa sûresinin 33. âyetini “*vellezîne âkadeyymânukum*” diye okuyunca müdâhale ederek: “Öyle okuma fakat “*vellezîne akadeyymânukum*” diye oku. Bu âyet Hz. Ebu Bekir ve oğlu Abdurrahmân hakkında nâzil oldu. Oğlu, İslâm’ı kabul etmeyince Hz. Ebu Bekir, ona mirâs

bırakmayacağım diye yemin etmişti. Bilâhare Abdurrahman müslüman olunca, Cenâb-ı Hakk, mirasdan nasîbini ayırması için Hz. Ebu Bekr'e bu âyetle emir buyurdu" dedi.

Bir rivâyette şu ilâve açıklama yapılmıştır: "Abdurrahman'ın İslâm'a girişi müslümanların maddî galebesine kadar gecikti". Ebu Dâvud, Ferâiz 16, (2923).

AÇIKLAMA:

Ümmü Sa'd (radiyallahu anhâ) Sa'd İbnu'r-Rebî'in kızıdır, ensâriyedir. Babası, Hz. Ebû Bekr (radiyallahu anh) 'i ona vasi kılmuş idi, bu sebeple onun terbiyesinde yetişmişti. İsmi *Cemîle* olduğu söylenmiştir.

Ümmü Sa'd (radiyallahu anhâ) iki farklı kıraatı olan bir kelimenin tek okunuşunu benimsemiş bulunduğu için müdâhele etmiştir. Söz konusu kelime *akadet* veya *âkadet* diye uzatmalı olarak da kıraat edilmektedir, her ikisi de câizdir. Bu farklı kıraatin mânaya te'siri yoktur.

Rivâyette, ayetin Hz. Ebu Bekr ve oğlu Abdurrahman (radiyallahu anhümâ)'la ilgili olarak indiği belirtilmektedir. Abdurrahman Hz. Ebu Bekr'in en büyük oğludur. Bedir savaşında müşriklerin safında yer almıştır. İslâm'a girişi Hudeybiye Sulhü'nden sonradır. Fetih günü müslüman olduğu da söylenmiştir. Rivâyetin sonunda kaydedilen "Abdurrahman'ın İslâm'a girişi müslümanların maddî galebesine kadar gecikti" tabiriyle Mekke Fethi'nin kastedilmesi kuvvetle mümkündür, çünkü gerçek mânada maddî galebe o zaman olmuştur.

۱۹- وعن أنس رضي الله عنه في قوله تعالى: إِنْ اللَّهُ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ الْآيَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِنْ اللَّهُ لَا يَظْلِمُ مُؤْمِنًا مَسَنَةً يُعْطَى بِهَا فِي الدُّنْيَا وَيُجْزَى بِهَا فِي الْآخِرَةِ، وَأَمَّا الْكَافِرُ فَيُطْعَمُ بِحَسَنَاتٍ مَا عَمِلَ فِي الدُّنْيَا حَتَّى إِذَا أَفْضَى إِلَى الْآخِرَةِ لَمْ تُكُنْ لَهُ حَسَنَةٌ يُجْزَى بِهَا. أخرجه مسلم.

19. (553)- Hz. Enes (radiyallahu anh) "Allah, şüphesiz zerre kadar haksızlık etmez, zerre kadar iyilik olsa onu kat kat artırır ve yapana büyük ecir verir" ayeti ile ilgili olarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle dediğini rivâyet etti: "Allah hiçbir mü'mine, yaptığı tek hayrın bile karşılığını ihmal etmek suretiyle zulümde bulunmaz. Yaptığı her hasenin karşılığı hem dünyada hem de âhirette kendisine verilir. Kâfir ise, yaptığı hayır sebebiyle

dünyada öylesine yedirilir ki, âhirete varınca, karşılığı verilecek tek hayrı kalmaz''. Müslim, Sıfatu'l-Münâfıkîn 56, (2808).

AÇIKLAMA:

Cenâb-ı Hakk'ın, yapılan her hayrın mutlaka karşılığını eksiksiz olarak verdiği bizzat âyetle ifâde edilmiştir. Ayet, bu hususta, müslüman-kâfir, kadın-erkek diye bir ayırım yapmıyor. Hadîs, âyetteki ıtlakı biraz açıyor. Buna göre yaptığı iyiliğin karşılığını kâfir de görecektir. Ancak o, bu dünyada görecektir, ahirette hayrı kalmayacak. Mü'min ise, Allah rızasını düşünerek yaptığı için, hem dünyada, hem de âhirette yaptığı hayırların karşılığını görecektir.

Yapılan hayrın Allah nezdinde makbûl olması, onun ihlâsla yani kendi rızasını düşünerek yapılması şarttır. Araya başka maksadların girdiği hayır işlerinin Allah nazarında hiçbir kıymeti yoktur. İnsanlığa hizmet, vicdanın sesine cevap, gösteriş, vs. başka maksadlara dönük bütün hayır harcamalarının âhirette hiçbir karşılığı yoktur. Ayrıca, Allah için yapılmayan hayırların miktarı da mühim değildir. Yani Allah rızası için yapılmayan hayırlar miktarca ne kadar çok da olsa Allah nazarında zerre kadar kıymet taşımaz. Bu söylediğimiz hususlar şu âyetle dile getirilmiştir: **“Doğrusu inkâr edip, inkârcı olarak ölenlerin hiçbirinden yeryüzünü dolduracak kadar altını fide vermiş olsa bile, bu kabul edilmeyecektir. İşte elem verici azab onlaradır”** (Âl-i İmran 91).

Şu halde, ihlâsla, Allah rızası için yapılan zerre miktarındaki hayır, riya olarak yapılan batmanlarla hayırdan daha kıymetli, daha makbuldür.

Müslüman olmazdan önce hayır hasenat işleyen bir kimse, sonradan İslâm'a girse, önceki işlediklerinden âhirette fayda görüp görmeyecekleri husûsunda münâkaşa edilmiştir. Râcih görüşe göre, istifâde edecektir.

Mü'min, yaptığı hayırdan, ihlasındaki dereceye, hayır yaptığı şartlara göre kat kat istifade edecektir. Şu âyet, mü'minin yaptığı her hayrın en az on misliyle Allah nezdinde mükâfaat göreceğini ifâde eder: **“Kim bir hayır yaparsa ona on katı verilir”** (En'âm 160). *Kadr* sûresinde belirtildiği üzere, bir hayrın otuz bin ve daha fazla misliyle katlandığı da müjdelenmektedir.

Şeriat-ı garramızın nassla bildirdiği bu hakikata inanmak vâcibtir, değil inkâr, tereddüd bile câiz değildir.

٥٥٤ - ٢٠- وعن مالك: [أَنَّ بَلْعَةَ أَنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ فِي الْحَكَمَيْنِ اللَّذَيْنِ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهِمَا: وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا الْآيَةِ. إِنَّ إِلَيْهِمَا الْفُرْقَةَ بَيْنَهُمَا وَالْإِجْتِمَاعَ].

20. (554) - *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, *Hz. Ali* (radiyallahu anh): “Karı-kocanın arasının açılmasından endişelenirsiniz, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin, bunlar düzeltmek isterlerse, Allah onların aralarını buldurur” (Nisa 35) âyetinde temas edilen iki hakem hakkında “karı-kocanın ayrılma veya birleşme kararları bu iki hakemin vereceği hükme kalmıştır” diye beyanda bulunmuştur. Muvatta, Talâk 72 (2, 584).

AÇIKLAMA:

Karı-koca arasındaki ihtilafın hallinde, dinimiz öncelikle her iki taraftan birer hakemin araya girmesini teklif eder. Hakemin aile içerisinde olması, birçok hikmetlere râcidir:

- 1- Dâhili ahvali onlar daha iyi bilirler,
- 2- Araya sulhün girmesini daha çok arzularlar,
- 3- Geçimsizler onlara daha çok itimad ederek anlaşılmadıkları meseleleri açabilirler. Sevip sevmedikleri hususlar nelerdir, ayrılıp, ayrılmama husûsundaki dilekleri nedir? Bunlar çoğu kere aile içerisinde kalması gereken sırlar olabilir, yabancıya açılmaz. Hakemden herbiri kendi yakınıyla başbaşa kalır, durumu öğrenir, sonra bir araya gelerek öğrendiklerini birbirlerine eksiksiz aktarırlar.

Ancak şu hususu da kaydedelim ki, hakemlerin akrabadan olma keyfiyeti bir vecibe değildir, yabancı da olabilir.

Hakemi seçme hakkı öncelikle karı ve kocaya aittir. Bunun tesbitini, karı ve kocanın akrabalarıyla görüşerek yapmaları müstehabdır. Akrabalarının bulunmaması halinde veya kendi rızalarıyla yabancılardan seçmeleri hâlinde akraba olmayanların hakem olmaları caiz görülmüştür.

Hz. Ali (radiyallahu anh) bu tarafsız hakemlerin ittifakla vereceği hükmün esas alınması gerektiği kanaatini izhâr etmiştir. *İmam Mâlik* (rahimehumullah) bu fetvaya uyarak, hakemlerin “birleşme” olsun, “ayrılma” olsun ittifakla verecekleri karara uymanın câiz olduğunu söylemiştir.

Hasan Basri ve Ebû Hanîfe hazretleri “Hakemler birleştirmeye memurdur, ayırmaya değil” diyerek bu görüşe katılmazlar. Nitekim âyet de sulh’e karar verirlerse Allah birleşmelerinde yardımcı olacağını söylemiş, ayırma yetkilerinden sarahatle söz etmemiştir. İmam Şâfiî hazretleri farklı olarak: “Koca, hakemini, talak veya hul’e karar verme hususunda tevkîl eder, kadın da hakemini ivaz vermek ve ivazla boşanmayı kabûl etmek husûsunda tevkîl eder”.

Hülâsa, ulema, ayetle gelen mübhemlik sebebiyle hakemlerin yetkisi hususunda ihtilâf etmiştir.

Gerçi hakeme tefrîk (ayırma) selahiyeti tasrîh edildiği, koca da bunu kabûl ve tefvîz eylediği takdirde ihtilâf kalmaz. Ancak koca ayırma selahiyeti vermezse, mahkeme kendiliğinden hakemlerin mutlak selâhiyetle seçilmesini karı ve kocaya mecbur edebilir mi? Yâni hakemler karı-kocanın vekilleri mesabesinde midir, yoksa mahkemenin hükme izin vermiş bulunduğu nâibleri makamında mıdır? Mahkemenin re’sen tefrîke selâhiyeti var mıdır, yok mudur?

Bu soruların cevapları âlimler arasında farklı olmuştur. Ayet-i kerimenin si-yâkı sulh ve te’lîf üzeredir. Bu sebeple tefrîk hususunu meskut geçmiştir.

555 - ۲۱- وعن أُمِّ حُرَّةَ الرَّفَاشِيِّ عَنْ عَمِّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ. [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: وَاللَّائِي تَخَافُونَ نُشُوءَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَأَهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ. قَالَ حَمَادٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: يَغْنَى النِّكَاحُ]. أخرجه أبو داود.

21. (555) - Ebu Hürre er-Rakkâsî, amcasından (radiyallahu anh) naklen Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in: “Şerlerinden, serkeşliklerinden yıldığınız kadınlara gelince: Onlara (evvela) öğüt verin, (vazgeçmezlerse) kendilerini yataklarında yalnız bırakın...” (Nisa 34) ayeti hakkında şunu söylemiştir: ‘Kadınların serkeşlik etmelerinden yılırsanız yatakta onları yalnız bırakın’.

Hammâd merhûm, yatakta yalnız bırakmayı “cinsî teması terketmek” olarak anlamıştır. Ebu Dâvud, Nikah 43 (2145).

AÇIKLAMA:

Ayet-i kerîme, kocasına karşı saygıyı terkedip dikbaşlılık edecek kadınlara karşı uygulanması gereken muâmeleye temas etmektedir. Sırasıyla şunlar yapılacaktır:

1- Önce davranışını düzeltmesi için *tatlılıkla nasihat etmek, öğüt vermek*.

2- *Yatakta yalnız bırakmak*. Bunu alimler farklı şekillerde anlamışlardır: Çoğunluk (cumhur) berâber yaşamakla birlikte yanlarına girmemek diye anlar. Bu da yataklarının ayrılmasıyla gerçekleşir. Bazıları: “Aynı yatakta yatar, ancak sırtını çevirir”; bazıları: “Beraber yatar ancak cimâda bulunmaz”; bazıları: “Cimada bulunur, fakat konuşmaz” demişlerdir. Hatta bazı âlimler, ibâreden “kadına sert konuşur” mânasını da çıkarmışlardır.

Hammad İbnu Seleme’ye göre âyetteki “yatak ayırma”dan murat cimayı terketmektir.

3- *Yaralamaksızın dövmek*. Ayetin bu kısmı hadîste yer almamakla beraber kısaca temas edelim: Dinimiz, serkeşlik ve dikkafalılık yapan kadınları te’dîbde belli bir yol ta’kib etmeyi emretmiş, en son safhada dayağı tecviz etmiştir. Bu da kayıtlıdır: Yaralayıcı olmamak. Başa ve hayati tehlike arzeden yerlere vurmamak gereklidir. Alimlerimizin çoğu, te’dîbî dövmelerde üçten fazla vurmamak gerektiğini söylerler.

۲۲- وعن علي بن أبي طالب رضي الله عنه قال: [صَنَعَ لَنَا ابْنُ عَوْفٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ طَعَامًا فَدَعَانَا فَأَكَلْنَا وَسَقَانَا خَمْرًا قَبْلَ أَنْ تُحَرَّمَ فَأَخَذَتْ مِنِّي وَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَقَدَّمُونِي فَقَرَأْتُ: قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ وَتَحْنُ نَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ فَخَلَطْتُ فَتَزَلْتُ: لَا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ] أخرجه أبو داود والترمذی وصححه.

22. (556)- Hz. Ali (radiyallahu anh) anlatıyor: “İbnu Avf (radiyallahu anh) bizim için yemek hazırlayarak bizi dâvet etti, gittik, yemeği yedik. Arkadan şarap ikram etti, içtik. Bu ziyafet şarabın haram edilmesinden önce idi. Şarab beni sarhoş etmişti. Namaz vakti gelince imam olmamı istediler. Namazda Kâfirûn sûresini okudum. Ancak “sizin taptığınıza ben tapmam” diyecek yerde “biz, sizin taptığınıza taparız” şeklinde yanlış okudum. Bunun üzerine: “Ey iman edenler! Sarhoşken, ne dediğinizi bilene kadar, cünübken -yolcu olan müstesna- gusledene kadar namaza yaklaşmayın...” âyeti nâzil oldu”. Ebu Dâvud, Eşribe 1, (3671); Tirmizî, Tefsir, Nisa (3029). Tirmizî hadisin sahih olduğunu belirtir.

AÇIKLAMA:

Dinimiz birçok emir ve yasakları tadrîcî şekilde âzetmiştir. Şarab'ın yasaklanmasını da öyle yapmıştır. Şarap hakkında nihâî sözü söylemeden, muhtelif âyetlerle dikkatler şarap üzerine çekilmiş, zararlı olduğu belirtilmiştir. Yukarıdaki âyet, kesin yasağın konmasına yakın bir safhada gelmiştir. Bu ayete göre sarhoşken namaza yaklaşmamak esastır. Bu durum çoğunluğu yatsıdan sonra içme imkanı tanımaktadır.

Bu ayetle şarap içenler pek azalmış, içme işi iyice sınırlanıp düzene sokulmuş oluyordu. Bundan sonra kesin yasağın emri gelecektir.

Bu konuyu geniş olarak içkinin yasaklanmasıyla ilgili bahiste inceleyeceğiz (2259-2274 hadisler. Mevzu üzerine tahlilimizi sonuncu hadisten sonraya koyacağız).

۲۳- وعند أبي داود: [أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ دَعَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ فِيهِ فَأَتَاهُمُ عَلَى رَضَى اللَّهِ عَنْهُ فَأَمَّهُمْ فِي الْمَغْرِبِ، وَذَكَرَ الْحَدِيثَ]

23. (557)- Ebu Dâvud'da şu rivâyet de var: *Ensârdan bir zât kendisine (Hz. Ali'yi) ve Abdurrahmân İbnu Avf'ı yemeğe çağırdı.* Rivâyet, Hz. Ali'nin icabet ettiğini, akşam namazında cemaate imamlık yaptığını belirtir ve hadîsi(n devamını yukarıdaki gibi) zikreder. Ebu Dâvud, Eşribe 1, (3671).

۲۴- وعن علي أيضاً رضى الله عنه أنه قال: [مَا فِي الْقُرْآنِ آيَةٌ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ هَذِهِ الْآيَةِ: إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ] أخرجه الترمذی.

24. (558)- Yine Hz. Ali (radiyallahu anh) buyuruyor: “Kur’ân-ı Kerîm’de en çok sevdiğim âyet şudur: “Allah, kendisine ortak koşmayı elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar...” (Nisa 48). Tirmizî, Tefsir, Nisa, (3040).

AÇIKLAMA:

Hiz. Ali efendimizin (radiyallahu anh) en ziyade bu âyeti sevmesi, Hâricîlere karşı kesin bir delil olmasındandır. Çünkü, bu âyet, her bir büyük günahın şirk olduğunu, büyük günah işleyenin (mürtekibü'l-kebîre) cehennemde ebedî kalacağını iddia eden Haricîleri açık bir şekilde tekzîb etmektedir: Allah şirke düşeni

affetmez, ama şirk olmayan günahların hepsini affeder. Öyle ise büyük günah şirk değildir. Bu âyette müşrik olarak ölenin ebedî cehennemde kalacağı açık ise de, tevbe ettiği takdirde imânının makbûl olacağı, müşrik iken işlediği günahların hepsinin bağışlanacağı anlaşılmaktadır.

Ulema demiştir ki: “Allah, iman ve tevbe ile şirk günahını affedeceğini bildirdiğine göre, tevbe ile, şirkin altında kalan bütün günahları affedecek demektir. Üstelik Allah’ın bu meşietî (affi dilemesi) tevhide inananlardan tevbe etmeyenler hakkındadır. Bu durumda, tevbe etmeden, büyük veya küçük bir günah işlemiş olarak ölen kimse, Allah’ın meşietine (dilemesine) kalmıştır, dilerse affedip fazlî ve rahmeti ile onu affedip cennetine koyar, dilerse azâb edip azabtan sonra cennetine koyar”.

۲۵- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [تَزَلْ قَوْلُهُ تَعَالَى أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ فِي عَبْدِ اللَّهِ بْنِ خُذَافَةَ بْنِ قَيْسٍ بْنِ عَدِيٍّ السَّهْمِيِّ إِذْ بَعَثَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي سَرِيَّةٍ]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ.

25. (559) - İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: “Ey iman edenler, Allah’a itaat edin, Peygambere ve sizden buyruk sâhibi olanlara itaat edin” (Nisa 59) âyeti, Abdullah İbnu Huzâfe İbni Kays İbni Adiy es-Sehmi hakkında, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onu bir serriyyeye gönderdiği esnada nâzil oldu”. Buhârî, Tefsîr, Nisa 11; Müslim, İmâret 31, (1834); Ebu Dâvud, Cihâd 96, (2624); Tirmizî, Cihâd 3, (1672); Nesâî, Bey’at 28, (7, 154, 155).

AÇIKLAMA:

Burada âyetin esbab-ı nüzûlü belirtiliyor! Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Abdullah İbnu Huzâfe’yi komutan tâyin ederek bir seriyyenin başında gönderir. Yolda bir ara öfkelenen Abdullah odun toplatır ve yığına ateş atırır. Odunlar tutuşunca askerlere ateşe girmelerini emreder. Emre uyarak ateşin kıyısına kadar gelen erler orada durup: “Biz ateşten kaçmak için müslüman olduk, nasıl olur da gireriz diyerek” oldukları yerde dururlar. Bir müddet sonra öfkesi dinen komutan emri geri alır. Vak’a Medine’ye dönüşte. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’e anlatılınca: “Ateşe girseydiniz çıkamazdınız, itaat ma’ruftadır” buyurur. Bu vak’a üzerine “Ey iman edenler Allah’a itaat edin, Peygambere ve sizden buyruk sâhibi olanlara itaat edin. Eğer bir şeyde anlaşmazlığa dü-

şerseniz -Allah'a ve âhiret gününe inanmışsanız, o meseleyi Allah ve Resûlüne havâle edin. Böyle yapmanız hayırlı ve netice itibariyle en güzeldir" (Nisa 59).

İbnu Hacer rivâyeti şu mânada açıklar: “*Abdullah İbnu Huzâfe*’nin emri üzerine askerler ikiye ayrıldı: Bir kısmı emre itâat etmeyi düşünerek ateşin kenarına kadar yürüyüp orada durdu. Diğer kısmı ise emre uymayıp, ateşten kaçma sırasında ona karşı geldiler. İşte Cenab-ı Hakk, bu çeşit ihtilaflı durumda nasıl hareket etmeleri gerektiğini mü’minlere bildirmek, onları irşad etmek için bu âyeti inzal buyurmuştur. Ayetin vak’aya bakan kısmı da

فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ ibâresidir. Yani, âyet-i kerime, “Bir şeyin câiz olup olmadığı husûsunda ihtilafa düşerseniz, meseleyi çözmek için Kitap ve Sünnet’e başvurun” emretmektedir. Doğruyu Allah bilir”.

Taberî’nin bir rivâyetine göre bu ayet *Ammâr İbnu Yâsir* ile komutanı olan *Hâlid İbnu Velid* (radiyallahu anhümâ) arasında cereyan eden bir ihtilâf vesîlesiyle inmiştir.

Alimler, ayet-i kerîmede geçen *ulû’l emr* yani *buyruk sahibi* yâni itaat edilmesi gereken kimseler hususunda ihtilaf etmiştir: Kimler *ulûl-emrdir*?

★ *Ebu Hüreyre* (radiyallahu anh)’den yapılan sahih bir rivâyete göre bunlar *ümerâ*’dır, yâni idareciler, devleti elinde tutanlar. *Meymun İbnu Mihrân* ve başkalarından da bunu te’yîd eden rivâyetler yapılmıştır.

★ *Câbir İbnu Abdillâh* (radiyallahu anh)’dan yapılan rivâyete göre *ulû’l-emr*, ilim ve hayır ehli kimselerdir.

★ *Mücâhid*, *Atâ*, *Hasanu’l-Basrî* ve *Ebu’l-Âliye*’den yapılan rivâyetlere göre *ulû’l-emr*, ulemâ’dır.

★ *Mücâhid*’den gelen daha sahîh bir rivâyet *ulû’l-emr*’den maksad sahâbe’-dir demiştir. Bu âyetin oldukça husûsî bir te’vîli olmaktadır. Daha hususi bir te’vîli *İkrime* yapmıştır, ona göre bundan maksad Hz. *Ebu Bekr* (radiyallahu anh)’dir.

İmam Şâfiî (rahimehumullah) birinci te’vîli tercih ederek *ümerâ* der ve görünüştü şöyle delillendirir: “İslâm’dan önce Kureyş emîr tanımaz ve kimseye itâat etmezdi. Bu sebeple işleri yürütmek üzere başlarına tâyin edilecek kimseye itaat etmeleri emredildi. Bu sebeple Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyur-

muştur: “Kim emirime itaat ederse bana itaat etmiştir”.

Ayet husûsî bir vak’a üzerine nâzil olmuşsa da, âlimler, hükmünü umûma hamlederler. *Ulu’l-emr* hususunda yapılan te’villerin hepsi de doğrudur. Belli şartlar ve kayıtlarla ümerâyâ, ulemaya, sülehâyâ itaat etmek gerekli olabilir. İslâm anarşiyi kabul etmez.

560 - ۲۶ - وعنه رضى الله عنه [في قوله تعالى: وَمَالَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ إِلَى قَوْلِهِ تَعَالَى: الظَّالِمِ أَهْلُهَا قَالَ: كُنْتُ أَنَا وَأُمِّي مِنَ الْمُسْتَضْعَفِينَ] أخرجه الشيخان.

26. (560) - Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anh): “Size ne oluyor da: “Rabbi-miz! Bizi halkı zâlim olan bu şehirden çıkar, katından bize bir sahip çıkan gönder, katından bize bir yardımcı lutfet” diyen zavallı çocuklar, erkekler ve kadınlar uğrunda ve Allah yolunda savaşıyorsunuz?” (Nisa 75) âyetiyle ilgili olarak şunu söyledi: “Annem ve ben burada ifâde edilen “zavallılar” arasında idik”. Buhârî, Tefsir, Nisa 14, 20; Cenâiz 80.

ACIKLAMA:

İbnu Abbas “zavallılar” diye tercüme ettiğimiz müstaz’afın tabirini açıklamaktadır.

Ayeti kerime, zalimlerin elinde kalmış, kurtuluş arayan ve fakat içinde bulundukları aczleri sebebiyle kurtulamayan *mustaz’af* müminler karşısında seyirci kalmayıp, onların kurtarılması için gayret göstermeyi emretmektedir.

Müteâkip rivâyet, *İbnu Abbas*’ın bu açıklamayı yine *mustaz’af*’ın’i konu eden bir başka ayetle ilgili olarak yaptığını ifade etmektedir.

561 - ۲۷ - وفي رواية للبخارى: [ثَلَاثًا ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ. فَقَالَ: كُنْتُ أَنَا وَأُمِّي مِمَّنْ عَذَرَ اللَّهُ تَعَالَى. أَنَا مِنَ الْوِلْدَانِ، وَأُمِّي مِنَ النِّسَاءِ].

27. (561) - Buhârî’nin bir rivâyetinde şöyle denmiştir: *İbnu Abbas* (radıyallahu anh): “Çaresiz kalan, yol bulamayan zavallı erkek, kadın ve çocuklar

müstesna" (Nisa 98), ayetini tilavet buyurduktan sonra: "Ben ve annem Allahu Tealâ'nın mazur addettiklerindendik, ben çocuklardan, annem kadınlardan mâzurdu" dedi". (Buhârî, Tefsir, Nisa-14, 20).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivâyetin anlaşılması için Nisa suresinin 97. ayetinin bilinmesi lazım. Bu âyette İslâm'ın yaşanamayacağı yerden hicret etmeyenler Allah nazarında sorumlu tutulmaktadır. Yukarıda meâlini kaydettiğimiz 98. ayette, mâzur kabul edilerek sorumlu sayılmayacak olanlar belirtilmektedir: Hicrete gücü yetmeyen zavallı kadın, erkek ve çocuklar. Şimdi 97. ve 98. ayetlerin meallerini okuyalım: "Kendilerine yazık edenlerin canlarını aldıkları zaman, melekler onlara: "Ne yaptınız bakalım?" deyince, "Biz yeryüzünde zavallı kimselerdik" diyecekler, melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!" cevabını verecekler. Onların varacakları yer cehennemdir. Orası ne kötü dönülecek yerdir. Çaresiz kalan, yol bulamayan zavallı erkek, kadın ve çocuklar müstesnadırlar. İşte Allah'ın bunları affetmesi umulur. Allah affedendir, bağışlayandır" (Nisa 97-99). Ulema, bu rivâyette, İslâm fıkının "çocuk ebeveynden hangisi müslümansa ona tâbidir" hükmüne delil bulmuştur.

٢٨- وعنه رضى الله عنه: [أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ وَأَصْحَابًا لَهُ أَتَوْا النَّبِيَّ ﷺ بِمَكَّةَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ: إِنَّا كُنَّا فِي عَزٍّ وَنَحْنُ مُشْرِكُونَ، فَلَمَّا آمَنَّا صِرْنَا إِذِلَّةً فَقَالَ: إِنِّي أَمَرْتُ بِالْعَفْوِ فَلَا تُقَاتِلُوا. فَلَمَّا حَوَّلَهُ اللَّهُ تَعَالَى إِلَى الْمَدِينَةِ أَمَرَهُ بِالْقِتَالِ فَكَفُّوا: فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ إِلَى قَوْلِهِ وَلَا تَطْلُمُونَفَتِيلًا]. أخرجه النسائي.

28. (562) - Yine İbnu Abbas (radıyallahu anh) anlatıyor: "Abdurrahmân İbnu Avf ve bir kısım arkadaşları, Mekke'de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek şöyle dediler: "Biz müşrik iken izzet ve itibarı olan kimselerdik. Müslüman olduktan sonra zelil duruma düştük. (Müsaade edin müşriklere karşı koyalım). Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onlara: "Ben affetmekle emrolundum. Sakın müşriklerle mücâdeleye kalkmayın" dedi. Ancak, Medine'ye hicretten sonra Cenâb-ı Hakk cihad emretti. Bu sefer onlar durakladılar. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: "Kendilerine: "Elinizi savaştan çekin,

namaz kılın, zekat verin” denenleri görmedin mi? Onlara savaş farz kılındığında, içlerinden bir takımı hemen, insanlardan, Allah’tan korkar gibi hatta daha çok korkarlar ve “Rabbimiz! bize savaş niçin farz kıldın, bizi yakın bir zamana kadar te’hîr edemez miydin?” derler. Ey Muhammed de ki: “Dünya geçimliği azdır, âhiret, Allah’a karşı gelmekten sakınan için hayırlıdır, size zerre kadar zulmedilmez” (Nisa 77). Nesâî, Cihâd 1 (6, 3).

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in, müşriklere karşı takip ettiği ana tabyelerden (taktik) biri sabırdı. Mekke hayatında müslümanlara hep *sabır* tavsiye etmiştir. Hakaret, eziyet, işkence ve hatta öldürmelere karşı müslümanlar tek bir silahla mukabele ediyorlardı, sabır. Yukarıdaki misâlde görüldüğü üzere, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’e zaman zaman müracaat edip, “Artık tahammülümüz kalmadı... eskiden izzet ve itibarımız vardı. Şimdi hepsini kaybettik... Bizim de kavim, kabile ve akrabalarımız var, yapılan hakaretlere karşı kendimizi müdafaa edecek güçteyiz, mukabele etmeye izin ver!” diyenler oluyordu. Ama, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) her seferinde bu çeşit talepleri kesinlikle reddediyordu.

Müslümanlara uygulanan boykotun kaldırılmasıyla ilgili teferruatın da gösterdiği üzere, bu güçsüz dönemde sabır, gerçekten, en müessir bir silâh gibi iş görüyordu. Birçok gönüller müslümanlara yapılan zülme isyân ediyor, müslümanlara karşı yumuşuyordu. Hz. Hamza ve Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)’i İslâm’a kazandıran sebepler arasında sabırla mukabele edilen zulmü de zikretmek gerekir.

Zulme gösterilen sabır bir yandan gönülleri yumuşatırken, öbür yandan zâlimler arasında kopmalar, hizipler de meydana getiriyordu.

Hülâsa Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), zulüm, ezip yok edecek bir derecede şiddet kazanıncaya kadar *sabır* tavsiye etti. Ama ne zaman ezme derecesine ulaşıncı “hicret” emretti, yine de mukâbele ve kavga izni vermedi.

Mekke’de cihada izin verilseydi, müşrikler, mü’minleri toptan imha etmeye haklı bir kılıf bulacaklar ve yok edebileceklerdi. Karşılarında, hayatlarını tehdid eden bir cephe bulamayınca saldıramadılar, mücâdeleleri ferdî işkenceler şeklinde oldu. Bu da mü’minlerin hayatta kalmasına, ağır ağır da olsa sayılarının artmasına imkân sağladı.

Cihad izni Medine dönemine aittir. Burada artık bir devlet teşekkül etmişti. Sayı artmıştı, yok edilme vetîresinin dışına çıkmıştı. Şimdiki şartlarda cihad güç kaynağı, itibâr vesîlesi idi. Gerçekten de öyle olmuş, her savaş, elde edilen ganimetlerle maddî olarak güçlenmeye, kazanılan zaferlerle de mânen güçlenmeye, itibarın artmasına yol açmıştır.

Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hayatında *sabır-hicret* ve *cihad* prensipleri tarihî seyri içerisinde incelenip, tahlil edildiği zaman görülecektir ki, bunlar arasında, gaye ve hedef açısından herhangi bir fark görmek mümkün değildir. Her üçü de aynı maksadla, şartlara göre başvurulmuş silahlardır. Sabır zamanında cihad zarar açısından ne ise, cihad zamanında da sabır odur.

İslâm'ın tebliğini kendine gâye edinmiş kimselerin, Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in risalet hayatında *sabır*, *hicret* ve *cihad* müesseselerinin yerini çok iyi bilmesi gerekir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in muazzam başarısına birbirine zıd gibi görünen bu üç şeyi yerli yerinde kullanmasının büyük katkısı olmuştur inancındayız. Bu sebeple konu üzerine yaptığımız genişçe bir tahlili hicretle ilgili bölümün (10277-10281. hadîsler) sonunda sunacağız.

۲۹- وعن خارجه بن زيد قال: [سَمِعْتُ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: أُنْزِلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا؛ بَعْدَ الَّتِي فِي الْفُرْقَانِ: وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ بِسَيِّئِ أَشْهَرٍ] أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ

وزاد النسائي رحمه الله في أخرى: فَلَمَّا نَزَلَتْ أَشْفَقْنَا مِنْهَا: فَتَزَلَّتِ الْآيَةُ الَّتِي فِي الْفُرْقَانِ.

29. (563)- Hârice İbnu Zeyd (radiyallahu anh) anlatıyor: “Zeyd İbnu Sâbit (radiyallahu anh)’i şöyle derken dinledim: “Kim bir mü’mini kasden öldürürse cezası, içinde temelli kalacağı cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, lânetlemiş ve büyük azab hazırlamıştır” (Nisa 93) âyeti, Furkân suresindeki “Onlar, Allah’ın yanında başka tanrı tutup ona yalvarmazlar. Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar...” (Furkân 68) âyetinden altı ay kadar sonra nâzil oldu”.

Nesâî' merhumun bir rivayetinde şu ziyâde mevcuttur: “Kim bir mü’mini kasden öldürürse cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir” âyeti indiği zaman (ayette ifâde edilen şiddet sebebiyle) çok korktuk. Bunun üzerine (bize rahatlık getiren Furkân suresindeki “Onlar, Allah’ın yanında başka tanrı tutup ona yalvarmazlar, Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar...” âyeti nazil oldu”. Ebu Dâvud, Fiten 6, (4272); Nesâî, Tahrîmu’d-Dem 2, (7, 87, 88).

564 ۳۰- وعن سعيد بن جبير. قال: [قُلْتُ لَابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَلَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا مِنْ تَوْبَةٍ؟ قَالَ: لَا. فَقُلْتُ عَلَيْهِ الْآيَةُ الَّتِي فِي الْفُرْقَانِ فَقَالَ: هَذِهِ آيَةُ مَكِّيَّةٍ نَسَخْتَهَا آيَةٌ مَدَنِيَّةٌ، وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا]. أخرجہ الخمسة إلا الترمذی.

30. (564) - Sa’îd İbnu Cübeyr (radiyallahu anh) anlatıyor: “İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ)’a: “Bir mü’mini kasden öldürenin tevbesi makbul olur mu?” diye sordum da bana “Hayır!” diye cevap verdi. Ben de kendisine, Furkân suresindeki: “Onlar ki Allah’ın yanında başka tanrı tutup ona yalvarmazlar, Allah’ın haram kıldığı cana kıymazlar... Ancak tevbe eden, inanıp yararlı iş işleyenlerin, işte Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah bağışlar ve merhamet eder” (Furkan 68-70) âyetini okudum. Bana şu cevabı verdi: “Senin okuduğun âyet Mekke’de nâzil olmuştur. Onu Medîne’de nâzil olan: “Kim bir mü’mini kasden öldürürse cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir...” (Nisa 93) âyeti neshetmiştir”. Buhârî, Menâkıbu’l-Ensar 29, Tefsîr, Nisa 16, Tefsîr, Furkân 2, 3, 4; Müslim, Tefsîr 16, (3023); Ebu Dâvud, Fiten 6, (4273, 4274, 4275); Nesâî, Tahrîmu’d-Dem 2, (7, 85, 86).

565 ۳۱- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ بِمَكَّةَ، وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ إِلَى قَوْلِهِ مُهَانًا. فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ: وَمَا يُعْنِي عَنَّا الْإِسْلَامُ، وَقَدْ عَدَلْنَا بِاللَّهِ تَعَالَى، وَقَدْ قَتَلْنَا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ تَعَالَى، وَاتَّيْنَا الْقَوَاحِشَ؛ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: إِلَّا مَنْ تَابَ الْآيَةُ]. أخرجہ الخمسة إلا الترمذی.

وزاد في رواية: فَأَمَّا مَنْ دَخَلَ الْإِسْلَامَ وَعَقَلَهُ ثُمَّ قَتَلَ فَلَا تَوْبَةَ لَهُ

31. (565)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: “Şu âyet: “Onlar Allah’ın yanında başka tanrı tutup ona yalvarmazlar, Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar, zina etmezler. Bunları yapan, günâha girmiş olur. Kıyamet günü azabı kat kat olur, orada alçaltılarak ebedî kalır” (Furkan 68-69) âyeti Mekke’de nâzil olduğu zaman müşrikler şöyle dediler: “İslâmiyet bize ne bahsediyor? (Hep azab vâadetmekte. Zira) biz Allah’a şirk günahını işledik, Allah’ın haram ettiği cana kıydık, diğer bir çok kötülöklere bulaştık”. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi: “Ancak tevbe eden, inanıp yararlı iş işleyenler var ya, işte Allah onların kötölüklerini iyiliklere çevirir. Allah bağışlar ve merhamet eder” (Furkan 70).

Bir rivâyette şu ziyâde var: “Kim İslâm’a girer ve onu idrak eder, sonra da kâtil olursa onun tevbesi kabul olmaz”.

۳۲- وفي رواية لأبي داود: [وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا مَا تَسْحَهَا شَيْءٌ]. 566

32. (566)- Ebu Dâvud’dan gelen bir rivâyette de şöyle denmektedir: “Kim kasıtlı olarak bir mü’mini öldürürse, onun günahını hiçbir şey ortadan kaldırmaz”. (Fiten 6, 4275).

۳۳- وفي رواية للنسائي والترمذي رحمهما الله: [سُئِلَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَمَّنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا ثُمَّ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى. فَقَالَ أُنِّي لَهُ تَوْبَةٌ؟ سَمِعْتُ نَبِيَّكُمْ ﷺ يَقُولُ: يَجِيءُ الْمَقْتُولُ مُتَعَلِّقًا بِالْقَاتِلِ تَشْحُبُ أَوْ دَاجُهُ دَمًا. يَقُولُ أَيْ رَبِّ: سَلْ هَذَا فِيمَ قَتَلَنِي؟ قَالَ: وَاللَّهِ لَقَدْ أَثَرَلَهَا اللَّهُ تَعَالَى وَلَمْ يَنْسَحْهَا]. 567

33. (567)- Nesaî ve Tirmizî’den gelen bir rivâyette şöyle denir: “İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ)’a, bir mü’mini kasıtlı olarak öldürüp sonra tevbe edip, imana giren, güzel ameller işleyen ve hidayete eren bir kimse hakkında soruldu. Şu cevabı verdi: “Buna nasıl tevbe olur? Ben Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesse-lâm)’i şöyle söylerken işittim: “Maktûl, avurtları kana bulanmış olan kâtile asılı olarak getirilir. Kâtili şöyle şikâyet eder: “Ey Rabbim, buna sor baka-

lüm beni niçin öldürdü, suçum ne idi?"

İbnu Abbas (radiyallahu anh) ilave etti: "Allah'a kasem olsun, Allah bu hük-mü indirdi, fakat neshetmedi". Bu Nesâî'nin rivâyetidir. Nesâî, Tahrîmu'd-Dem 2, (85-87).

568 ۳۴- وعن أبي مجلز في قوله تعالى: [وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ. قَالَ: هِيَ جَزَاؤُهُ فَإِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى أَنْ يَتَجَاوَزَ عَنْ جَزَائِهِ فَعَلَّ].
أُخْرِجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

34. (568)- *Ebu Miclez merhum, "Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası içinde ebedi kalacağı cehennemdir" âyeti hakkında şöyle söylemiştir: "Evet, bu cürmün cezası budur. Ancak, Allah dilerse onun bu cezasını affeder". Ebu Dâvud, Fiten 6, (4276).*

AÇIKLAMA:

"Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası içinde ebedi kalacağı cehennemdir" (Nisa 93) âyeti hakkında Kûfe uleması ihtilâfa düşerek mü'min bir başka mü'mini öldürdüğü takdirde mağfiret olma ihtimali var mı, yok mu diye münâkaşa ederler. Saîd İbnu Cübeyr, bu hususu sormak üzere İbnu Abbas'a seyahatte bulunur.

İbnu Abbas'ın bu hususta "Mü'min bir kimse, taammüden bir mü'mini öldürdüğü takdirde, bunun tevbesi yoktur", "Onun cezası ebedî cehennemdir" dediği meşhurdur. Yaşlılığında da bu mevzuda kendisinden sorulur. Soru sâhibine: "Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir" meâlindeki âyeti okur ve ilave eder: "Bu mevzuda en son nâzil olan âyet budur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) vefat edinceye kadar bunu nesheden başka bir âyet gelmedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan sonra da vahiy gelmedi" der. Adam tekrar sorar: "Tevbe eder, imâna gelir, salih amelde bulunur sonra da doğru yolu bulursa?" İbnu Abbas (radiyallahu anh): "Ona nasıl tevbe ve hidayet olabilir?" cevabını verir.

Bu meselede İbnu Abbâs'ı te'yîd eden rivâyet çoktur. Ahmed İbnu Hanbel ve Nesâî'nin Hz. Mu'âviye (radiyallahu anh)'den yaptıkları bir rivâyette Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur:

“Allah iki kişinininki hâriç bütün günahları affedebilir. Bu iki kişiden biri kâfir olarak ölen, diğeri de bir mü’mini taammüden (bile bile haksızlıkla) öldüren”.

İbnu Abbas (radiyallahu anh)’ın nâsih olduğunu söyleyip, hükmünü bina ettiği âyetin nüzûl sebebi de konuya ışık tutar: Ayet, *Mikyas İbnu Subâbe* hakkında nazil olmuştur. *Mikyas* ve kardeşi *Hişâm* müslüman olmuşlardı. *Hişâm*’ı Ensar’dan bir müslüman öldürdü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) katile haber göndererek *Mikyas*’a kardeşi *Hişâm*’ın diyetini ödemesini emretti. Bu emir yerine getirildi. Ancak *Mikyas*’s malı aldıktan sonra diyeti getiren elçiyi öldürdü ve irtidâd ederek Mekke’ye kaçtı. Bunun üzerine yukarıdaki âyet nâzil olur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu herifi Mekke’nin fethi günü, af dışı tutar ve yakalandığı yerde öldürülmesini emreder.

Hülasa, kâtil-i müteammide tevbe olmadığını ifade eden rivâyetler çoktur. Aksine rivâyetler de var. Hattâ, bizzat *İbnu Abbâs* (radiyallahu anhümâ)’ın tevbeye kâil olduğuna dâir, kendisinden ikinci bir rivâyet de gelmiştir. Bu görüşe delil olarak: **“Kim kötülük işler veya kendine yazık eder de sonra Allah’tan bağışlanma dilerse, Allah’ı mağfiret ve merhamet sâhibi bulur”** (Nisa 110). Bütün Ehl-i Sünnet âlimleri bu görüşte ittifak ederler. Sahâbe, Tabiîn, Etbauttâbiîn ve daha sonra gelenler bu meselede ihtilâf etmezler. Buna muhâlif düşen rivâyetler tağlîz ve tahzîre yahî, haksız yere cana kıyma fiilinden yasaklamada şiddetli ve korkutucu bir üslûba, başvurulmuş olmaya hamledilmiştir. Cenâb-ı Hakk’ın af kapısı her tevbekâra açıktır.

Bu hususta kaydedilen bir delil, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’ın İsrailoğullarından naklettiği kıssadır. Kıssaya göre doksan dokuz kişiyi öldüren bir katil, yaptıklarına pişman olarak tevbe imkanı olup olmadığını araştırmaya başlar. “Sana tevbe imkânı yok” diyen râhibi de öldürerek yüze tamamlar. Sonra bir başka râhibe gider. Bu: “Seninle tevben arasına kim girebilir” diyerek sâlihlerin bulunduğu bir köye tevbe ve ibâdet için gitmesini tavsiye eder. Daha yarı yolda iken ölen cânî niyyeti sebebiyle affedilir...”

Özetleyerek sunduğumuz kıssayı müteammid katilin de affedilebileceğine delil olarak zikreden ulema der ki: **“Bu durum, şu ümmet-i merhumeden önce gelen milletler için sâbit olursa, bu ümmet için aynı şey evleviyetle câiz olur, çünkü öncekilerin sırtındaki pekçok ağır yükler bu ümmetten kaldırılmıştır”.**

569 ۳۵- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [لَقِيَ نَاسٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ رَجُلًا فِي غَنِيمَةٍ لَهُ فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ فَأَخَذُوهُ فَقَتَلُوهُ وَأَخَذُوا تِلْكَ الْغَنِيمَاتِ فَتَزَلَتْ وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا، وَقَرَأَهَا ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا السَّلَامَ]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا النَّسَائِيَّ، وَهَذَا لَفْظُ الشَّيْخَيْنِ.

35. (569)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: Müslümanlardan bir grup, (gazve sırasında) sürüsünü otlatan bir kimseye rastladılar. Adam, onlara es-selamu aleyküm diyerek (İslâmî adaba uygun) selam verdi. Ama onlar adamı yakalayıp öldürdüler ve sürüsüne el koydular. Bunun üzerine şu âyet indi: “Ey iman edenler: Allah yolunda cihâda çıktığınız zaman (meselelerin) tam açıklanmasını bekleyin. Size (müslümanca) selam verene, dünya hayatının (geçici) menfaatini arayarak, “sen mü’min değilsin” demeyin. İşte Allah’ın katında birçok ganîmetler vardır. Evvelce siz de böyle iken Allah size lutfetti...” (Nisa 94).

İbnu Abbâs âyeti okudu ve âyette geçen ve Nafi kıraatına göre es-selem olan kelimeyi es-selâm olarak kıraat buyurdu. Buhârî, Tefsir Nisa 17; Müslim, Tefsir 22, (3025); Ebu Dâvud, Huruf ve'l-Kırâ'ât 1 (3974). Yukarıdaki metin Sahîheyn'e aittir.

570 ۳۶- وعند الترمذی رحمه الله قال: [مَرَّ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سَلِيمٍ عَلَى نَفَرٍ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَمَعَهُ غَنَمٌ. فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ فَقَالُوا: مَا سَلَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا لِيَعُودَ مِنْكُمْ؛ فَقَامُوا فَقَتَلُوهُ وَأَخَذُوا غَنَمَهُ وَأَتَوْا بِهَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ

36. (570)- Tirmizî'den gelen rivâyette şöyle denir: “Benu Süleyym'den bir kimse, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbından bir gruba uğradı. Adamın beraberinde sürüsü vardı. Gruba selam verdi. Ancak onlar: “Bu adam kendisini size karşı emniyete almak için böyle (İslâmca) selam verdi. (Bu müslüman değildir) dediler ve kalkıp adamı öldürüp sürüsüne el koydular. Sürüyle birlikte Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a geldiler. Ancak haklarında Cenâb-ı Hakk vahiy inzâl buyurdu”.

571 ۳۷- وعنه رضى الله عنه: [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ لِلْمِقْدَادِ: إِذَا كَانَ

رَجُلٌ مُؤْمِنٌ يُخْفِي إِيمَانَهُ مَعَ قَوْمٍ كَفَّارٍ فَأَظْهَرَ إِيمَانَهُ فَقَتَلَتْهُ، فَكَذَلِكَ كُنْتَ أَنتَ تُخْفِي إِيمَانَكَ بِمَكَّةَ قَبْلَ[. أخرجه البخارى.

37. (571) - Yine *Ibnu Abbâs* (radiyallahu anhumâ) anlatıyor: *Resûlullah* (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. *Mikdâd* (radiyallahu anh) 'a: “Bir kimse içinde yaşadığı kafirlere karşı imanını gizler, (sen karşılaştığın zaman) imânını açığa vurursa, (sakın öldürme. Bu hayatını kurtarmak için mü'minin dedi, diyerek onu) öldürecek olursan (cinâyet işlemiş olursun). Nitekim, Mekke'de iken, bir zamanlar sen de imanını gizlemiştin” Buhârî, Diyât 1.

AÇIKLAMA:

Son üç rivâyet: “Ey iman edenler Allah yolunda cihâda çıktığınız zaman (meselelerin) meselelerin tam açıklanmasını bekleyin. Size (müslümanca) selam verene, dünya hayatının (geçici) menfaatini arayarak “Sen mü'min değilsin” demeyin. İşte Allah'ın katında birçok ganimetler vardır. Evvelce siz de böyle iken Allah size lütfetti...” (Nisa 94) âyetinin nüzûlüne sebep olan hâdise üzerinde durulmaktadır. Bununla ilgili haberler arasında farklılıklar var. Hattâ, mal sâhibini öldüren kimsenin ismi de ihtilâfıdır. Rivâyete göre *Üsâme İbnu Zeyd*, *Muhallim İbnu Cessâme el-Mikdâd İbnu'l-Esved* dir. Bazı rivâyetlerde isim tasrîh edilmez.

Mikdâd 'la ilgili rivâyetlere göre *Resûlullah* (aleyhissalâtu vesselâm), bunun da bulunduğu bir seriyye yola çıkarır. *Mikdâd* 'a şu tenbihte bulunur: “İmânını etrafındaki kâfirlere karşı gizleyen mü'minlerle karşılaşabilirsin. O imanını sana izhar ettiği halde öldürecek olursan hata edersin. Çünkü, daha önce Mekke'de iken sen de imanını gizliyordun”.

Seriyye, gittiği yere varınca -ki bazı rivâyetler burasının *Batn-i Idam* adında bir yer olduğunu tasrîh eder- herkes kaçıp sağa sola dağılır. Sadece çokca malı olan bir kişi yerinde, malının başında kalır. Bu zat kelime-i şهادet getirerek müslüman olduğunu söylerse de *Mikdâd* onu öldürür.

Medîne'ye dönüşte vak'a *Resûlullah* (aleyhissalâtu vesselâm) 'a rapor edilir. *Resûlullah* (aleyhissalâtu vesselâm), *Mikdâd* 'ı çağırıp: “Sen Lâilâhe illallah diyen bir kimseyi mi öldürdün? Yarın Lailahe illallah'ın hesabını nasıl vereceksin?” der. Bunun üzerine yukarıdaki âyet iner.

Kâtîlin *Cessâme İbnu'l-Esved* olduğunu söyleyen rivâyette *Cessâme*'nin tevbe için Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzuruna çıktığı vakit: "Senin için mağfiret yok" buyurduğu, ağlıyarak huzurundan ayrılan *Cessâme*'nin yedi gün sonra öldüğü, defnedildiği zaman toprağın kabul etmeyip birkaç sefer dışarı attığı... durum Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a anlatılınca: "Arz bu arkadaşınızdan daha şerir nicelerini kabul etmiştir, bunu kabul etmeyişinin sebebi, Cenâb-ı Hakk'ın size ders vermek, Lailahe illallah'ın ehemmiyetini göstermek istemesindendir" buyurduğu sonra onun cesedinin bir dağın uygun bir yerine atılıp üzerine taş atmak sûretiyle defnedildiği anlatılır.

Bu bahis üzerine İman'la ilgili bölümün sonunda geniş tahlil sunduk.

572 ۳۸- وعنه رضى الله عنه أيضاً قال: [لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ] عن بدر والخارجون إليها. أخرجه البخاري، وهذا لفظه، والترمذي. وزاد لما نزلت غزوة بدر. قال عبد الله بن جحش وابن أم مكتوم: إنا أعميان يا رسول الله، فهل لنا رخصة؟ فنزلت: لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرَ أُولَى الضَّرَرِ، وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً، فَهُوَ لَاءُ الْقَاعِدُونَ غَيْرَ أُولَى الضَّرَرِ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا. دَرَجَاتٍ مِنْهُ: عَلَى الْقَاعِدِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرَ أُولَى الضَّرَرِ.

38. (572)- Yine *İbnu Abbâs* (radiyallahu anhumâ) "Mü'minlerden özür sâhibi olmaksızın (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaşımlar bir olmaz" (Nisa 95) âyetini Bedir savaşına katılanlara uygulayarak şöyle demiştir: "Bedir savaşına gitmeyip (evlerinde) oturanlarla ona katılanlar bir olmaz" (Bu rivâyet *Buhârî*'ye aittir).

Tirmizî'nin rivâyetinde şu ziyâde var:

Bedir Gazvesi olduğu zaman *Abdullah İbnu Cahş* ve *İbnu Ummî Mektum*: "Ey Allah'ın Resûlü, biz âmâyız, bize bir ruhsat var mı?" dediler. Bunun üzerine şu âyet indi: "İnsanlardan özürsüz olarak yerlerinde oturanlar ile, mal ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler birbirine eşit değildir. Allah, mal

ve canlarıyla cihâd edenleri, mertebeye, oturanlardan üstün kılmıştır. Allah hepsine de cenneti vâadetmiştir, ama Allah, cihâd edenleri oturanlara, büyük ecirler, dereceler, mağfiret ve rahmetle üstün kılmıştır. Allah bağışlar ve merhamet eder”. (Nisa 95-96). Buhârî, Megâzî 4; Tefsîr, Nisa 18; Tirmizî, Tefsîr, Nisa, (3035).

573- ٣٩- وللحمسة إلا أبا داود عن البراء رضى الله عنه: لَمَّا نَزَلَتْ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ دَعَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ زَيْدًا فَجَاءَ بِكَيْفٍ يَكْتُبُهَا وَشَكَأ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ ضَرَارَتَهُ. فَتَزَلَّتْ: لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرِ أُولَى الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ.

39. (573) - el-Berâ (radiyallahu anh) anlatıyor: “Mü’minlerden oturanlarla Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaşımlar bir olmaz” (Nisa 95) âyeti nâzil olduğu zaman Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Zeyd (radiyallahu anh)’ı çağırdı. Zeyd bir kürek kemigi ile, âyeti yazmaya geldi. Bu sırada Ibnu Mektûm gözlerinin âmâ oluşundan yakınıyordu. Bunun üzerine âyetin devamında özür sahipleri istisna edildi: “Mü’minlerden, özür sâhibi olmaksızın (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaşımlar bir olmaz...” Buhârî, Cihâd 31, Tefsîr, Nisa 18, Fezâilu’l-Kur’ân 4; Tirmizî, Cihâd I (1670), Tefsîr, Nisa (3034); Nesâî, Cihâd 4, (6, 10).

ACIKLAMA:

Hadîs, cihada can u gönülden katılan mü’minlerle, cihada katılmayıp evde kalan mü’minlerin arasındaki farkı belirterek cihâda katılmaya teşvik maksadıyla nâzil olan bir âyete “özürsüz olarak” kaydının nasıl konduğunu belirtmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’in mumtaz yönlerinden biri fiilî hâdiselere muvafık olarak yirmi üç yılda nâzil olmasıdır. Pekçok ayet bir soru, bir itiraz, bir vak’a ile alakalı olarak nazil olmuştur. Buna kısaca *esbâb-ı nuzûl* (ayetlerin iniş sebepleri) denir.

Sadedinde olduğumuz rivâyette buna güzel bir örnek vardır. Rivâyet âyet-i kerimin ilk defa: “Mü’minlerden oturanlarla Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaşımlar bir olmaz” şeklinde nazil olduğu halde, vahyin yazılması sırasında orada hazır bulunan gözleri âmâ Ibnu Umîr Mektûm’un durumdan yakınması üzerine, âyete gelen ilâve bir vahiy, özür sahiplerini istisna ediyor.

Böylece ayet, vahiy sırasında şöyle oluyor: “Mü’minlerden özür sahibi olmaksızın (evlerinde) oturanlarla Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaşanlar bir olmaz...”

AMR İBNU UMMİ MEKTUM

Ayet-i kerîmenin bu muhtevayı kazanmasına sebep olan *Amr*, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın *Bilal* (radıyallahu anh)’den sonra ikinci müezzini. İsminde ihtilâf edilmiş, *Abdullah* da denmiştir. Yukarıdaki rivayetten de anlaşılacağı üzere gayret-i diniyesi fazla bir zattır. *Abese* sûresinin nüzûlüne de bu zât vesîle olmuştur. Şöyle ki: Bir gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Kureys’in ileri gelenlerinden bir grubla belki İslâm’a gelirler de dînin âvamca daha kolay benimsemesine yardımcı olurlar ümidiyle sohbet ederken, *Amr İbnu Ummi Mektum*, önünde kendisini yeden birinin refakatında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a yaklaşarak: “*Ey Allah’ın Resulû, bana Kur’ân okut, Allah’ın sana öğrettiğinden bana da öğret*” diye müracaatta bulunur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu zamansız müracaattan memnun kalmaz ve (Rebî’a’nın iki oğlu *Utbe* ve *Şeybe*, *Ebu Cehl*, henüz imanla müşerref olmamış bulunan *Abbâs İbnu Abdilmuttalib*, *Umeyye İbnu Halef*, *Velid İbnu Muğîre* gibi Kureys reisleriyle olan sohbetinin kesilmemesi için) *İbnu Ummi Mektûm*’a iltifat buyurmaz. Berikisi arzusunu tekrar tekrar ifâde edince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) - dediğimiz gibi reislerden bazılarını İslâm’a kazandırmak arzusunun şiddetiyle yüzünü ekşiterek berikilerle sohbe devam eder. Ancak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın bu davranışından Cenâb-ı Hakk memnun kalmaz ve Habîb-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)’ini *Abese* sûresiyle itâb buyurur: “*Yanına kör bir kimse geldi diye Peygamber yüzünü asıp çevirdi. Ey Muhammed! Ne bilirsin, belki de o arınacak, yahut öğüt alacaktı da bu öğüt kendisine fayda verecekti. Ama sen, kendisini öğütten müstağni gören kimseyi karşına alıp ilgileniyorsun. Arınmak istememesinden sana ne? Sen Allah’tan korkup sana koşarak gelen kimseye aldırımıyorsun*” (*Abese* 1-10).

Bu vahyden sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz her ne zaman *Amr İbnu Ummi Mektum*’la karşılaşırsa: “*Rabbimin bana itâb etmesine sebep olan sevgili dostum merhaba!*” diyerek selam verirdi.

Amr’ın annesi *Ummi Mektum*’un adı *Atike bintu Abdillâh el-Mahzumiyye*’dir.

Babası Kays, Ummâhâtu'l-Mü'minîn'den olan *Haticetu'l-Kübrâ* validemizin dayısıdır.

İbnu Umî Mektûm'un Medîne'ye ilk hicret edenlerden olduğu, Dâru'l-Kurrâ'da misafir edildiği rivâyetlerde belirtilir. Bedir savaşından az sonra hicret ettiği de söylenmiştir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Medîne'den ayrıldıkça, yerine onu bırakırdı. Tam onuç kere bu vazîfeyi deruhte etmiştir. Kadisiye Gazvesi'ne sancaktar olarak katılıp orada şehid olduğu belirtilir. Ancak, bazı rivâyetler Kadisiye'den döndükten sonra Medîne'de vefat ettiğini söyler. Radıyallahu anh.

574 - وعن محمد بن عبد الرحمن قال: [قَطَعَ عَلَى أَهْلِ الْمَدِينَةِ بَعَثَ فَكَتَبْتُ فِيهِ، فَلَقِيتُ عِكْرِمَةَ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا. فَخَبَّرْتُهُ فَتَهَانِي أَشَدَّ النَّهْيِ؛ ثُمَّ قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ أَنَّ أَنَاسًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ كَانُوا مَعَ الْمُشْرِكِينَ يُكْثِرُونَ سَوَادَهُمْ يَأْتِي السَّهْمُ يَرْمِي بِهِ فَيَصِيبُ أَحَدَهُمْ فَيَقْتُلُهُ أَوْ يَضْرِبُ فَيَقْتُلُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: أَنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمُ الْآيَةَ].

40. (574) - Etbauttâbiin'den Muhammed İbnu Abdirrahman anlatıyor: (Abdullah İbnu Zübeyr'in hilâfeti sırasında Şamlılara karşı gönderilmek üzere) Medîne hal-kından askerî bir birlik teşkîli kararlaştırıldı. Birliğe ben de yazıldım. Bu esnâda İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın azadlısı İkrime ile karşılaştım, durumu ona anlatmıştım. Bu sefere katılmayı bana şiddetle yasakladı. Sonrada şunu anlattı: İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) bana haber verdi ki: "Müslümanlardan bir grup (Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde) müşriklerle berâberdi ve onların sayılarını artırıyorlardı. Müşriklere atılan ok, bazan gelip onlardan birine isabet edip öldürdüyü oluyordu. Kılıç darbeleriyle hayatlarını kaybedenler de vardı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi: "Kendilerine yazık edenlerin canlarını melekler aldıkları zaman onlara: "Ne yaptınız bakalım?" deyince, "Biz yeryüzünde zavallı kimselerdik" diyecekler, melekler de: "Allah'ın arzı geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!" cevabını verecekler, onların varacakları yer cehennemdir. Orası ne kötü dönülecek yerdir" (Nisa 97). Buhârî, Tefsir, Nisâ 19; Fiten 12,

ACIKLAMA:

Burada nüzul sebebi açıklanan âyet, mü'minlere hicreti emreden mühim âyetlerden biridir. Müşriklerin içinde kalıp, onların sayısını artırmak, böylece daha kalabalık görünmelerine sebep olmak bile ağır sorumluluğu gerektiren bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) 'in başka kaynaklarda mufassal olarak açıkladığına göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) 'ın hicretinden sonra, Mekke 'de İslâm 'a girenler olmuştur. Bunlar hicret etmek istemediler. Fakat Mekke 'de kalabilmek için müslümanlıklarını gizlediler. Bedir savaşı sırasında müşrikler onları da savaşa katılmaya mecbur etti. Savaşta bir kısmı isâbet alarak hayatını kaybetti. Müslümanlar bu ölenler için: *"Bunlar mü'mindiler, icbâr edildikleri için savaşa katıldılar, onlar için Allah'tan mağfiret dileyin"*, dediler. Bunun üzerine yukarıdak meâlini tam olarak kaydettiğimiz ayet nâzil oldu. *"Kendilerine yazık edenlerin canlarını melekler aldığı zaman..."* Bu âyeti Medine 'deki mü'minler, Mekke 'de kalanlara yazarak, orada kalmada mâzur olmadıklarını bildirdiler. Bunun üzerine onlar Mekke 'yi terkettiler. Durumdan haberdar olan müşrikler yolda onlara yetişerek, mânî olup işkenceler yaptılar. Bunun üzerine şu âyet nazil oldu: *"İnsanlardan: "Allah'a inandık" diyenler vardır; Ama Allah uğrunda bir ezaya uğratılınca, insanların ezasını Allah'ın azâbı gibi tutarlar. Rabbinizden bir yardım gelecek olursa, and olsun ki, "Doğrusu biz sizinle beraberdik" derler. Allah herkesin kalbinde olanları en iyi bilen değil midir?"* (Ankebüt 30). Müslümanlar bu âyeti de onlara yazdılar. Mekke 'dekiler buna da çok üzüldü, her çeşit hayırdan ümidlerini kestiler.

Bunun üzerine şu âyet nazil oldu: *"Rabbin, türlü eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah uğrunda savaşan ve sabreden kimselerden yanadır. Rabbin şüphesiz bundan sonra da bağışlar ve merhamet eder"* (Nahl, 110).

Medine 'dekiler tekrar onlara yazarak *"Allah sizin için kurtuluş imkânı göstermektedir"* dediler. Onlar tekrar Mekke 'den çıktılar. Müşrikler tekrar bunlara yolda yetiştiler. Ancak bu sefer aralarında cidal çıktı. Bir kısmı öldü, bir kısmı kurtuldu.

۴۱- وعن ابن عباس رضي الله عنهما في قوله تعالى: [إِنْ كَانَ بِكُمْ أذى]

مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى. قَالَ: تَزَلَّتْ فِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ
وَكَانَ جَرِيحًا. أَخْرَجَهُمَا الْبُخَارِيُّ. شَيْخُهُ لَمْ يَشْهَدْ. قَالَ: رَأَى ابْنَهُ

41. (575) - *İbnu Abbas* (radiyallahu anh) "...Yağmurdan zarar görecekseniz veya hasta olursanız, silahlarınızı bırakmanıza engel yoktur. Fakat bütün ihtiyat tedbirlerini alın..." (Nisa, 102) ayeti *Abdurrahman İbnu Avf* (radiyallahu anh) hakkında, o yaralı iken nâzil oldu" demiştir. Buhârî, Tefsir, Nisa 22.

ACIKLAMA

Yukarıda kısmen yazılmış olan ayet uzundur ve salâtü'l-havf'la (korku namazı) ilgilidir. Ayet-i kerime, savaş anında yani tehlikeli, korkulu anlarda namazın nasıl kılınacağını talim buyurur.

Yukarıdaki rivâyette âyetin kaydedilen kısmı, korku namazı sırasında silah taşıma gereğine temas etmektedir. Alimler, ayette belirtilen meşru mâzeret dışında, korku namazı kılarken silahı bırakmamamın vacib olduğunu söylerler. Vücub hükmünü, ruhsattan sonra *ihtiyati tedbir alınması*, gafil yakalanılmaması için ayette gelen emirden çıkarırlar.

Ayet-i kerime savaş sırasında bile olsa namazın bırakılmaması için emir verecek namazın Allah nezdinde ehemmiyetine dikkat çektikten sonra, düşmana karşı tedbirin bu mühim kulluk vazifesini ifa esnasında bile ihmâl edilmemesini emretmesi, hem de istihbab ifâde eden bir tavsiye üslûbuyla değil, vücub ifâde eden bir emir üslûbuyla emretmesi, âyetten ibret alınması gereken bir başka husustur.

Allah indinde namazın ehemmiyeti ve düşman karşısında tedbirin gerekliliğini kavramak için şunu da ilâve edelim ki, *İbnu Kesir*'in kaydına göre, düşman karşısında namaz terkedilmez, ancak şartlara göre, üç rek'at, iki rek'at, ima ile eda edilebilecek tek rek'at, buna da gücü yetmiyene tek secde ve hattâ namaz niyetiyle "Allahu ekber!" yeterlidir. Bu sonuncu görüşün *Câbir İbnu Abdillâh*, *Abdullah İbnu Omer*, *Ka'b İbnu Ubey* (radiyallahu anhümâ ecma'in) gibi büyük sahâbilerden geldiği belirtilir.

576 42 - وعن يعلى بن أمية قال: [قَالَ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ:

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا
فَقَدْ آمَنَ النَّاسُ فَقَالَ: عَجِبْتُ مِمَّا عَجِبْتَ مِنْهُ فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنْ
ذَلِكَ فَقَالَ: صَدَقَ تَصَدَّقَ اللَّهُ تَعَالَى بِهَا عَلَيْكُمْ فَاقْبَلُوا صَدَقَتَهُ.
أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا الْبَخَارِي.

42. (576)- Ya'la İbnu Ümeyye anlatıyor: Ömer İbnu'l-Hattâb (radiyallahu anh) 'a: "Ayet-i kerîme'de: "Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman, kafirlerin size fenalık yapacağından endişe ederseniz, namazdan kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur" (Nisa, 101) buyruluyor. Şimdi ise halk emniyet içerisinde, buna rağmen, sefer hâlinde niye namaz kasrediliyor (kısaltılıyor) diye sordum. Bana şu cevabı verdi:

"Senin gibi, ben de aynı şekilde merak ederek, bu meselede Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) 'a sormuştum. Bana şu açıklamayı yapmıştı: "Namazın kısaltılması, Allah'ın sizlere yaptığı bir sadakadır. Rabbinizin sadakasını kabûl edin". Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn 4, (686); Tirmizî, Tefsir, Nisa (3037); Ebu Dâvud, Salat 270, (199); Nesaî, Taksiru's-Salat 1 (3, 116).

AÇIKLAMA

Yukarıdaki rivayet yolculuk sırasında kılınan namazla ilgili bir rivâyettir. Ayet-i kerîme yolculuk sırasında namazın kısaltılarak kılınmasına ruhsat vermektedir. Bu ruhsatın yolculukta çoğunlukla rastlanan meşakkate binâen verildiği düşüncesiyle, meşakkatsiz geçen yolculuklarda tam kılınması gereği hususunda kanaat ve tereddüt geçirenler olmuştur. Anlaşıldığına göre bu tereddüdü bizzat Ashâb hissetmiş ve Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm) 'den sormuşlar.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yolculuk sırasında namazı kısaltmanın illeti yani asıl sebebinin meşakkat olmayıp bizzat yolculuğun kendisi olduğunu latîf bir ifâde ile belirtiyor.

Öyle ise, bütün ilahî emirlerde bir illet var, bir de hikmet ve maslahat. İlet, Allah'ın emri veya yasağıdır. Hikmet ve maslahat ise görebildiğimiz dünyevî faydasıdır. Sathî nazarla bakan illetle maslahatı karıştırır, yanlış hükme gider. Bir mühim meselenin anlaşılması için Bediüzzaman'dan bi pasaj sunuyoruz:

“Bir hükmün hikmeti ayırır, illeti ayırır. Hikmet ve maslahat ise, tercihe sebeptir, icâba, icâda medar değildir. İlet ise vücûduna medardır. Mesalâ seferde namaz kasredilir, iki rek’at kılınır. Şu ruhsat-ı şer’iyyenin illeti seferdir, hikmeti ise, meşakkattir. Sefer bulunsa, meşakkat hiç olmasa da namaz kasredilir. Çünkü illet var. Fakat sefer bulunmasa, yüz meşakkat bulunsa, namazın kasredilmesine illet olmaz. İşte şu hakîkatın aksine olarak, şu zamanın nazarı ise, maslahat ve hikmeti illet yerine ikâme edip ona göre hükmediyor. Elbette böyle içtihad arziyyedir, semâvî değildir”.

İmam-ı Azam sefer namazının kısaltılması meselesini, hadiste ifâde edildiği şekilde vâcib olarak anlamıştır. Binâenaleyh, dört rek’atlı vakitlerin yolculuk sırasında iki rek’at kılınması gerekir. Dört kılmak mekruhtur. İlk iki rekatta oturmadı ise sahîh değildir. Şâfiî hazretleri (rahimehumullah) ruhsat olarak anlamıştır, dileyen iki, dileyen dört kılar.

۵۷۷ ۴۳- وعن عبد الله بن خالد أسيد أنه قال لابن عمر رضي الله عنهما [كَيْفَ تُقْصِرُ الصَّلَاةَ وَإِنَّمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا؟] فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: يَا ابْنَ أَخِي إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَتَانَا وَنَحْنُ ضُلَّالٌ فَعَلَّمَنَا فَكَانَ فِيمَا عَلَّمَنَا أَنَّهُ أَمَرَنَا أَنْ نُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ فِي السَّفَرِ]. أخرجه النسائي.

43. (577)- Ümeyye İbnu Abdillâh İbnu Hâlid merhumun anlattığına göre, Abdullâh İbnu Ömer (radiyallahu anhüma)’e şöyle demiştir:

“— Cenâb-ı Hakk âyet-i kerîmede: “Kafirlerin size fenalık yapacağından endişe ederseniz, namazdan kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur” (Nisâ 101) diyerek (savaş ve korku halinde) kısaltmaya izin verdiği halde, seferde namaz neye dayanılarak kısaltılır?”

İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ) şu cevabı verdi:

“— Ey kardeşimoğlu! Bizler hep dalâlette iken Resûlullah (aleyhissalâtu ves-selâm) bize geldi ve dinimizi öğretti. Bize öğrettikleri arasında namazı sefer sırasında iki rekat kılmak da var”.

Nesâî'de yer alan rivayet [Taksîru's-Salât Fi's-Sefer 1. (3. 117)] bu mânâdadır. Hadîsin lafzen bu şekli Nesâî'nin es-Sünenü'l-Kübra'da yer almış olabilir.

• AÇIKLAMA

Abdullah Ibnu Ömer, sefer namazının sarîh olarak Kur'an-ı Kerim'de bulunmadığı, bununla ilgili olarak Kur'an'dan gösterilen -ve önceki rivayette zikredilmiş olan- Nisa sûresinin 101'inci âyetinin esas itibarıyla savaşla ilgili olduğu hatırlatılıyor ve seferde kılınan namazın hangi şer'i delîle dayanılarak kısaltıldığı soruluyor.

Yüce sahâbî Abdullah Ibnu Ömer (radiyallahu anh), dinî edillenin Kur'an-ı Kerim'e münhasir olmayıp Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın söylediği veya yaptığı şeylerin de dinî meselelerde yeterli delil olduğunu hakîmâne bir şekilde ifade buyuruyor:

★ Bize her şeyi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) öğretti.

★ O'nun öğrettikleri arasında "namazın kısaltılarak iki rek'at kılınması" da var.

★ Delil olarak O (aleyhissalâtu vesselâm)'nın sünneti yeterlidir, başka delile ne hacet!

578 - وعن قتادة بن النعمان رضي الله عنه قال: [كَانَ أَهْلُ يَثْرِبَ مِنَّا يُقَالُ لَهُمْ بَنُو أُبَيْرِقٍ: بِشْرٌ وَبُشَيْرٌ وَمُبَشِّرٌ وَكَانَ بُشَيْرٌ رَجُلًا مُتَافِقًا يَقُولُ الشَّعْرُ يَهْجُو بِهِ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ثُمَّ يَنْجِلُهُ بَعْضُ الْعَرَبِ يَقُولُ: قَالَ فَلَانٌ كَذَّاءٌ، قَالَ فَلَانٌ كَذَّاءٌ، وَكَانُوا أَهْلُ يَثْرِبَ حَاجَةً وَفَاقَةَ النَّجَاحِيَّةِ وَالْإِسْلَامِ، وَكَانَ النَّاسُ إِذَا طَعَامُهُمْ بِالْمَدِينَةِ الْقَمْزُ وَالشَّعِيرُ، فَكَانَ الرَّجُلُ إِذَا كَانَ لَهُ يَسَارٌ فَقَدِمَتْ ضَافِلَةٌ مِنَ الدَّرْمَلِكِ ابْتِغَاءَ الرَّجُلِ مِنْهَا فَحَصَّ بِهَا نَفْسَهُ، وَأَمَّا الْعِيَالُ فَإِنَّمَا طَعَامُهُمُ الْقَمْزُ وَالشَّعِيرُ. فَقَدِمَتْ ضَافِلَةٌ مِنَ الشَّامِ فَاِبْتِغَاءَ عَمِّي رِفَاعَةَ بْنِ زَيْدٍ جِمْلًا مِنَ الدَّرْمَلِكِ فَجَعَلَهُ فِي مَشْرَبَةٍ لَهُ، وَفِي الْمَشْرَبَةِ سِلَاحٌ دَرْعٌ وَسَيْفٌ، وَعُدَى عَلَيْهِ مِنَ اللَّيْلِ فَتَبَيَّنَتِ الْمَشْرَبَةُ وَأَخَذَ الطَّعَامَ وَالسِّلَاحَ، فَلَمَّا أَصْبَحَ أَتَانِي عَمِّي رِفَاعَةُ. فَقَالَ يَا ابْنَ أَخِي إِنَّهُ قَدْ عُدَى عَلَيْنَا فِي لَيْلِنَا فَتَقَبَّتْ مَشْرَبَتُنَا وَذُهِبَ بِطَعَامِنَا

وَسَلَّحْنَا. قَالَ فَتَجَسَّسْنَا فِي الدَّارِ، وَسَأَلْنَا، فَقِيلَ لَنَا: لَقَدْ رَأَيْنَا بَنِي أُيَيْرِ
 اسْتَوْقَدُوا فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ، وَلَا تَرَى فِيمَا تَرَى إِلَّا عَلَى بَعْضِ طَعَامِكُمْ، وَكَانَ
 بَنُو أُيَيْرِ قَالُوا: وَنَحْنُ نَسْأَلُ فِي الدَّارِ، وَاللَّهِ مَا تَرَى صَاحِبَكُمْ إِلَّا لَيْدَ ابْنِ
 سَهْلٍ رَجُلًا مِثْلَهُ صَلَاحٌ وَإِسْلَامٌ، فَلَمَّا سَمِعَ لَيْدٌ اخْتَرَطَ سَيْفَهُ وَقَالَ: أَنَا أُسْرِقُ؟
 وَاللَّهِ لِيَخَالِطَنَّكُمْ هَذَا السَّيْفُ أَوْ لَتَبَيِّنَنَّ هَذِهِ السَّرِقَةَ. فَقَالُوا: إِلَيْكَ عَنَّا أَيُّهَا الرَّجُلُ
 فَمَا أَنْتَ بِصَاحِبِهَا، فَسَأَلْنَا فِي الدَّارِ حَتَّى لَمْ نَشْكُ أَنَّهُمْ أَصْحَابُهَا. فَقَالَ لِي
 عُمَى يَا ابْنَ أُخِي لَوْ أَتَيْتَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَذَكَرْتَ ذَلِكَ لَهُ. فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ:
 إِنَّ أَهْلَ بَيْتِ مِنَّا أَهْلَ حَفَاءٍ عَمِدُوا إِلَى عُمَى رِفَاعَةً فَتَقَبَّلُوا مَشْرِئَهُ وَأَخَذُوا سِلَاحَهُ
 وَطَعَامَهُ. فَلْيَرُدُّوا عَلَيْنَا سِلَاحَنَا، فَأَمَّا الطَّعَامُ فَلَا حَاجَةَ لَنَا فِيهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ
 ﷺ: سَأَمُرُّ فِي ذَلِكَ. فَلَمَّا سَمِعَ بَنُو أُيَيْرِ أَنَّ رَجُلًا مِنْهُمْ يُقَالُ لَهُ أُسَيْرُ بْنُ
 غُرْوَةَ فَكَلَّمُوهُ فِي ذَلِكَ فَاجْتَمَعَ فِي ذَلِكَ أَنَاسٌ مِنْ أَهْلِ الدَّارِ. فَقَالُوا يَا رَسُولَ
 اللَّهِ: إِنَّ قَتَادَةَ وَعَمَّهُ عَمِدَا إِلَى أَهْلِ بَيْتِ مِنَّا أَهْلَ إِسْلَامٍ وَصَلَاحٍ يَرْمُونَهُمْ
 بِالسَّرِقَةِ مِنْ غَيْرِ بَيِّنَةٍ وَلَا ثَبَتٍ. قَالَ قَتَادَةُ: فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَكَلَّمْتُهُ فَقَالَ:
 عَمِدْتُ إِلَى أَهْلِ بَيْتِ ذَكَرَ مِنْهُمْ إِسْلَامٌ وَصَلَاحٌ تَرْمِيهِمْ بِالسَّرِقَةِ مِنْ غَيْرِ بَيِّنَةٍ
 وَلَا ثَبَتٍ. قَالَ: فَرَجَعْتُ وَلَوْ دِدْتُ أَنِّي خَرَجْتُ مِنْ بَعْضِ مَالِي وَلَا أَكَلْتُ رَسُولَ
 اللَّهِ ﷺ فِي ذَلِكَ فَأَتَانِي عُمَى فَقَالَ: مَا صَنَعْتَ يَا ابْنَ أُخِي، فَأَخْبَرْتُهُ بِمَا قَالَ
 لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: اللَّهُ الْمُسْتَعَانُ فَلَمْ تَلْبَثْ أَنْ تَزَلَ الْقُرْآنُ: إِنَّا أَنْزَلْنَا
 إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِثِينَ: بَنِي
 أُيَيْرِ خَصِيمًا. وَاسْتَغْفِرُ اللَّهَ: مِمَّا قُلْتَ لِقَتَادَةَ: إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا. وَلَا
 تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا.

يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللَّهِ وَهُمْ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّنُونَ مَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا. إِلَى قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: غُفُورًا رَحِيمًا. أَيْ لَوْ اسْتَغْفَرُوا لَغَفَرَ لَهُمْ: وَمَنْ يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَى نَفْسِهِ. إِلَى قَوْلِهِ: وَإِنَّمَا مُبِينًا. قَوْلُهُمْ لِلْبَيْدِ. وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ. إِلَى قَوْلِهِ: فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا. فَلَمَّا نَزَلَ الْقُرْآنُ أَتَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالسَّلَاحِ قَرْدَهُ إِلَى رِفَاعَةٍ قَالَ فَتَادَةٌ فَلَمَّا أَتَيْتُ عَمِّي بِالسَّلَاحِ وَكَانَ شَيْخًا قَدْ عَسَى أَوْ قَدْ عَشَى: الشُّكُّ مِنْ أَبِي عَيْسَى فِي الْجَاهِلِيَّةِ، وَكُنْتُ أَرَى إِسْلَامَهُ مَذْخُولًا. قَالَ يَا ابْنَ أَخِي هِيَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى فَعَرَفْتُ أَنَّ إِسْلَامَهُ كَانَ صَحِيحًا. فَلَمَّا نَزَلَ الْقُرْآنُ لَحِقَ بُشَيْرٌ بِالْمُشْرِكِينَ فَنَزَلَ عَلَى سُلَاقَةِ بِنْتِ سَعِيدِ بْنِ سُمَيَّةَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا. إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ الْآيَةُ. فَلَمَّا نَزَلَ عَلَى سُلَاقَةِ رَمَاهَا حَسَانُ بْنُ ثَابِتٍ بِأُيُوتٍ مِنَ الشَّعْرِ فَأَخَذَتْ رَحْلَهُ فَوَضَعَتْهُ عَلَى رَأْسِهَا ثُمَّ خَرَجَتْ فَرَمَتْ بِهِ فِي الْأَبْطَحِ ثُمَّ قَالَتْ: أَهْدَيْتُ إِلَى شِعْرِ حَسَّانَ مَا كُنْتُ تَأْتِيَنِي بِخَيْرٍ. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ.

«والضافطة» ناس يجلبون الدهن والزيت ونحوهما، وقيل هم الذين يكرون من منزل إلى منزل. «والمشربة» بضم الراء وفتحها الغرفة. «وعسى» بالمهملة: كبر وأسن، وبالمعجمة قل بصره وضعف.

44. (578)- Katâde İbnu'n-Nu'mân (radiyallahu anh) anlatıyor: "Kendilerine Benu Übeyrik denen bizden bir âile halkı vardı. Ferdlerinin isimleri Bişr, Büşeyr ve Mübeşşir idi.

Büşeyr münâfık bir kimseydi. Şiir düzer, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbını (radiyallahu anh) hicveder, sonra da bu şiiri bir Arab'a nisbet edip: *Falanca şöyle dedi, fişmakanca böyle dedi* (diye onlardan naklederek kendi yazdığı hicviyeleri okurdu). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ashâbı bu şiirleri duyunca tanırırlar ve: "Allah'a kasem olsun bu şiiri şu habîs herîften başkası söylemez -ravi şüphe ediyor: "Şu habîs herifi" mi derlerdi, yoksa "şu herif" mi derlerdi diye- "onu mutlaka İbnu'l-Übeyrik söyledi" derlerdi.

Bu aile, cahiliye devrinde de İslâm döneminde de hep fakir ve ihtiyaç içinde kaldı. O zaman Medine'de halkın gıdasını hurma ve arpa teşkil ediyordu. Kişi zenginse, beyaz un tüccarı geldiği vakit, o undan satın alır, böylece zenginliğini izhâr ederdi. Fakirlerin yiyecekleri ise hurma ve arpa idi.

Bir seferinde Şam'dan bir tüccâr geldi. Amcam Rifâ'a İbnu Zeyd bir yük beyaz un aldı. Onu meşrûbe denen tenezzüh odasına koydu. Meşrûbesinde silah, zırh ve kılınc vardı. Bir gece evine giren hırsızlar meşrûbeyi yarıp yiyecek, silah orada ne varsa alıp götürdüler. Sabah olunca amcam Rifâ'a bana uğradı ve: "Ey yeğenim, geceleyin evime hırsız girmiş, meşrûbemizi yarıdılar, silah, yiyecek ne varsa götürdüler" dedi. Biz de mahallede bir araştırma yaptık, soruşturduk. Bizze: "Bu gece Benu Übeyrik'leri gördük, ateş yakıyorlardı. Gördüklerimizin bir kısmı mutlaka sizin yiyecekleriniz idi" dediler.

Biz mahallede soruşturma yaparken, Benu Übeyrik de: "Allah'a kasem olsun, biz (bu işin faili olarak) dostunuz Lebîd İbnu Sehl'i görüyoruz" dediler. Lebîd İbnu Sehl bizden birisiydi, sâlih ve müslüman bir kimseydi.

Lebîd onların sözünü işitince kılıncını çekti: "Yani ben mi çaldım? Allah'a yemin olsun ya bu hırsızlığı açıklayacaksınız ya da bu kılıncıla sizi deşeliyeceğim" dedi.

Onlar: "Be adam senden bize ne, sen kim, hırsızlık kim" diye lafı çevirdiler.

Mahallede iyice soruşturuyorduk. Sonunda hırsızlığı bunların yaptığı hususunda şüphemiz kalmadı. Amcam bana: "Ey yeğenim, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a kadar gidip, durumu anlatmaz mısın?" dedi. Ben de O'na gelip: "Bizden bir aile zâlimlik yaptı, amcam Rifâ'a'yı hedef kılıp meşrûbesini yarıdılar. İçinde silah, yiyecek ne varsa aşırıdılar. Hiç olmazsa silahımızı iade etsinler, yiyeceğe ihtiyacımız yok, onu istemiyoruz" dedim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Ben bunu emredeceğim" dedi.

Benü Ubeyrik bunu duyunca, Esîr Ibnu Urve adındaki adamlarına gelip bu hususta kendisiyle konuştular.

Mahalle halkından bir grup bu meselede ittifak edip: "Ey Allah'ın Resûlü, Katâde ve amcası bizden salih ve müslüman bir aile halkını hedef alıp hiçbir delil ve hüccete dayanmadan iftira atıp hırsız diyor", dediler.

Katâde: "Ben de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a gidip kendisiyle konuştum. Bana: "Müslüman ve sâlih oldukları söylenen bir aileyi hedef yapıp delil ve hüccet olmadan hırsızlıkla mı itham ediyorsun?" dedi. Ben de oradan ayrılıp eve döndüm. "Keşke bir çok malım gitseydi de bu hususta Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a söylememiş olsaydım" diye içten temenni ettim. Derken amcam geldi ve "Yeğenim ne yaptın?" diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bana söylediklerini anlattım. Amcam bana: "Allah yardımcımızdır" dedi: Aradan çok geçmeden şu âyet indi: "(Ey Muhammed!) Doğrusu insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği gibi hükmedesin diye Kitab'ı sana hak olarak indirdik; hakkı gözet, hainlerden taraf (yani Benü Ubeyrik tarafında) olma. (Katâde'ye söylediğin söz için) Allah'tan mağfiret dile. Allah bağışlar ve mağfiret eder. Kendilerine hainlik edenlerden yana uğraşmaya kalkma. Allah hainlikte direnen suçluyu sevmez. Allah'ın razı olmadığı sözü gece kurlarlarken onu insanlardan gizliyorlar da kendileriyle beraber olan Allah'tan gizlemiyorlar. Allah işlediklerinin hepsini bilmektedir. İşte siz, dünya hayatında onları müdâfaa ediyorsunuz, ama kıyamet günü onları Allah'a karşı kim müdâfaa edecek? Veya onların vekâletini kim üzerine alacak? Kim kötülük işler, kendine yazık eder de sonra da Allah'tan bağışlanma dilerse Allah'ı mağfiret ve merhâmet sâhibi olarak bulur" (yani "Eğer onlar tevbe ederse Allah onları bağışlayacaktır"). "Kim günah işlerse bunu ancak kendi aleyhine yapmış olur. Allah bilendir, Hakimdir. Kim yanılır veya suç işler de sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa, şüphesiz iftira etmiş, apaçık bir günah yüklenmiş olur" (Lebid'e söyledikleri söz). "Ey Muhammed! (Eğer sana Allah'ın bol nimeti ve rahmeti olmasaydı onlardan birtakımı seni sapıtmaya çalışırdı. Halbuki onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar. Sana da bir zarar veremezler. Allah sana Kitap ve hikmet indirmiş, sana bilmediğini öğretmiştir. Allah'ın sana olan nimeti ne büyüktür. Ancak sadaka vermeyi yahut iyilik yapmayı ve insanların arasını düzeltmeyi gözetken kimseler

müstesnâ, onların gizli toplantılarının çoğunda hayır yoktur. Bunları Allah'ın rızasını kazanmak için yapana büyük ecir vereceğiz" (Nisa, 104-114).

"Bu âyetler nazil olunca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a silahlar getirildi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onları Rifâa'ya geri verdi.

Katâde devamla dedi ki: "Ben silahı amcama getirip verdim. Amcam câhiliye devrinde yaşlanmış veya (râvilerden Ebû İsa'nın tereddüdüne göre) gözleri çok zayıf gören bir ihtiyardı. Bu sebeple ben onun müslümanlığını biraz karışık görüyordum. Ne var ki silahı kendisine teslim ettiğim zaman bana: "Ey yegenim, bunu Allah için bağışladım" dedi. O zaman anladım ki, imanı sağlamış.

Yukarıdaki âyetler inince Büşeyr, müşriklere iltihak etti. Gidip Sülâfe Bintu Sa'd İbni Sümeyye'ye misâfir oldu. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi: "Doğru yol kendisine apaçık belli olduktan sonra, Peygamber den ayrılıp, inananların yolundan başkasına uyan kimseyi, döndüğü yöne döndürür ve onu cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir dönüş yeridir. Allah kendisine ortak koşulmasını elbette bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar. Allah'a ortak koşan derin bir sapıklığa sapmış olur." (Nisa, 115-116).

Büşeyr, Sülâfe'nin yanına misâfir olarak inince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şâiri Hassân İbnu Sâbit (radıyallahu anh) kadını taşıyıcı şiirler yazdı. Bunlar kulağına gelince, Sülâfe, Büşeyr'in havidını başının üzerine koyup götürdü ve sel yatağına fırlattı. Sonra kendisine şunu söyledi: "Defol! Bana Hassân'ın şiirini hediye eden başka bir hayır getirmedin" Tirmizi, Tefsir, Nisa, (3039).

ACIKLAMA:

Burada Hassân İbnu Sâbit'in şiirindeki can yakıcı tesire güzel bir örnek göstermektâyız. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hassân'a pek çok iltifatlarda bulunmuş, kendisini Ruhu'l-Kudüs'ün takviye ettiğini, şiirlerinin düşman üzerinde kılınçtan daha yaralayıcı olduğunu belirtmiş, düşmanlarını hicvetmesini emretmiştir. Rivâyetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Hassân'a mahsus olmak üzere mescidde bir minber te'sis ettiğini, dostları öven, düşmanları yeren şiirlerini orada irşad ettiğini belirtir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Hassân ve benzerlerine karşı iltifat ve tutumları, günümüzde gazetecilik mesleğine karşı müslümanların teşkil edecekleri nokta-i nazarın tesbitinde ehemmiyet taşır. Zira, o günün şartlarında hatîb ve şairler günümüzdeki gazetecilerin rolünü oynamakta, efkâr-ı umûmiyeyi yönlendirmekte idiler.

Yukarıdaki vak'anın devâmına gelince, hadîsin el-Müstedrek'teki vechi, merakımızı tatmîn edecek ziyâde ihtiva etmektedir. Orada belirtildiğine göre, misafirinin bineğinin semerini fırlatıp attıktan sonra paramparça eden ev sâhibesi, "Sen bana karanlık bir gece yaşattın, Hassân İbnu Sâbit'in (zehir dolu) beyitlerini hediye getirdin asla hayır getirmedi" der ve adamı evinden kovar. Oradan kovulan Übeyrik, Taif'e gider. Orada boş bir eve girer. Ancak bir müddet sonra ev yıkılır ve adamın ölümüne sebep olur.

Kureyşliler şöyle derler: "Allah'a yemin olsun, Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'i ashabından hangisi terketmişse mutlaka onda hayır yoktur. Hayırlı olan hiçkimse onu terketmemiştir".

٥٩- وعن أنس بن مالك رضي الله عنه قال: [لَمَّا تَرَلْتُ مَنْ يَفْعَلُ سُوءًا يُجْزَى بِهِ بَلَغْتُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ مَبْلَغًا شَدِيدًا. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: قَارِبُوا وَسَدُّوا فَفِي كُلِّ مَا يُصَابُ بِهِ الْمُسْلِمُ كَفَّارَةٌ حَتَّى النُّكْبَةُ يَنْكَبُهَا وَالشُّوْكَةُ يُشَاكُهَا]. أخرجه مسلم، وهذا لفظه، والترمذی ولفظه: شَقَّ ذَلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ فَشَكُّوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: وَذَكَرَ الْحَدِيثَ.

«النُّكْبَةُ» مَا يَذِيبُ الْإِنْسَانَ مِنَ الْحَوَادِثِ.

45. (579)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: "Kim fenalık yaparsa cezasını görür. Kendisine Allah'tan başka ne dost ne de yardımcı bulur" (Nisa 123) meâlindeki âyet nâzil olduğu zaman, müslümanları çok ciddi bir kedere sevketti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle tavsiye etti: "Amellerinizde orta yolu ve doğruyu bulmaya çalışın. Mü'mine musîbet nevinden her ne ulaşır ise günahlarına bir kefâret olur. Musibet beklenmedik bir hâdisе olmuş, ayağına batan bir diken olmuş farketmez". Müslim, Birr (2574). Bu metin Müslim'in metnidir. Tirmizî, Tefsir, Nisa (3041). Tirmizî'nin rivâyetinde şu ziyade var: "Ayet(in hükmü) müslümanları çok üzdü. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a şikâyet ettiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şunu söyledi...."

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mü'minleri teselli buyurmakta, günahlara

karşı, orta yolda gitmenin bir nevi siper olduğunu belirtmektedir. Mü'min beşeriyeti îcâbı birkısım günahlar işlese de Rabb-ı Rahîm, onları temizleyici esbabı da yaratmaktadır: Mü'mini üzen, rahatsız eden herçeşit ahval, musibetler, kazalar gibi. Bunlar ne şekilde gelirse gelsin keffâretü'z-zünub olmaktadır. Yeter ki mü'min "doğruyu bulma gayreti içinde olsun", bile bile fenâlıklara meyletmesin.

İyi niyyetin ehemmiyeti burada da kendini ortaya koymaktadır. Zira amel-lerde doğruyu bulmaya çalışmanın manası budur.

Hadîste, ayrıca, Ashâb'ın günâh karşısında ne kadar hassas, ahireti ilgilendiren durumlarda ne kadar tetikte ve titiz olduğunu göstermektedir.

Müteâkip hadîslerde bu hususların daha da tavzîh edildiğini göreceğiz.

580 - وعن أبي بكر الصديق رضى الله عنه قال: [كُنْتُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: أَلَا أَقْرَبُكَ آيَةً أَنْزَلْتُ عَلَيْ؟ قُلْتُ: بَلَى. فَأَقْرَأْنِيهَا فَلَا أَعْلَمُ إِلَّا أَنِّي وَجَدْتُ فِي ظَهْرِي انْقِصَامًا قَتَمَطَاتُ لَهَا. فَقَالَ ﷺ: مَا شَأْنُكَ يَا أَبَا بَكْرٍ؟ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ بَأْبَى أَنْتَ وَأُمِّي: وَأَيْنَا لَمْ يَعْملْ سُوءًا وَإِنَّا لَمَجْرُيُونَ بِمَا عَمَلْنَا؟ فَقَالَ أَمَّا أَنْتَ يَا أَبَا بَكْرٍ وَالْمُؤْمِنُونَ فَتَجْزُونَ بِذَلِكَ فِي الدُّنْيَا حَتَّى تَلْقَوْا اللَّهَ تَعَالَى وَلَيْسَ لَكُمْ دُثُوبٌ. وَأَمَّا الْآخَرُونَ فَيُجْمَعُ لَهُمْ ذَلِكَ حَتَّى يُجْزَوْا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ] أخرجه الترمذی.

«والانقصام» بالقاف: الانكسار «والتمطى» هنا: التمدد الذى هو

من مقدمات المرض.

46. (580)- Ebu Bekir es-Siddîk (radıyallahu anh) buyurdu ki: “Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın yanında oturuyor idim. O’na şu âyet indirildi: “Kim fenalık yaparsa cezasını görür. Kendisine Allah’tan başka ne dost ne de yardımcı bulur” (Nisa, 123). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Bana inen bir âyeti sana okutayım mı?” dedi. Ben: “Pek tabii” dedim. Bana onu okuttu. Sanki belimin ayrıldığını hissettim ve o yüzden gerindim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Neyin var, ne oldu Ey Ebu Bekr?” diye sordu. “Annem babam sana feda olsun Ey Allah’ın Resûlü, dedim, hangimiz kötü amelde bulunmaz ki, de-

mek hepimiz işlediklerimiz yüzünden cezâlandırılacağız ha?” diye üzüntümü ifade ettim.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu açıklamayı yaptı: “Ey Ebu Bekr, sen ve mü'minler, bunlar sebebiyle dünyada cezalandırılıyorsunuz. Öyle ki Allah'a kavuştuğunuz zaman sizde günah kalmaz. Diğerlerine gelince onların kiler biriktirilir, kıyamet günü cezaları toptan verilir. Tirmizî; Tefsir, Nisa (3042).

581 ٤٧- وعن علي بن زيد عن أمه. [أَنَّهَا سَأَلَتْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: وَإِنْ تَبَدَّلُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبُكُمْ بِهِ اللَّهُ الْآيَةَ. وَعَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ. فَقَالَتْ: مَا سَأَلَنِي عَنْ هَذَا أَحَدٌ مِّنْهُ سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: هَذِهِ مُعَاتِبَةُ اللَّهِ تَعَالَى الْعَبْدَ بِمَا يُصِيبُهُ مِنَ الْحُمَى وَالنَّكْبَةِ حَتَّى الْبِضَاعَةِ يَضَعُهَا فِي يَدِ قَمِيصِهِ فَيَقْدِمُهَا فَيَفْرَعُ لَهَا حَتَّى إِنْ الْعَبْدَ لَيَخْرُجُ مِنْ ذُنُوبِهِ كَمَا يَخْرُجُ التَّبَرُّ الْأَخْمَرُ مِنَ الْكَبِيرِ].

47. (581)- Ali İbnu Zeyd annesinden anlatıyor: Annesi Hz. Aişe (radiyallahu anhâ)'ye Cenâb-ı Hakk'ın şu âyetinden: “...İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesâba çeker ve dilediğini bağışlar” (Bakara, 284) ve keza: “Kim fenalık yaparsa cezasını görür” (Nisa 123) âyetinden sordu. Hz. Aişe şu cevabı verdi: “Benim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan bu hususta sorduğum günden bu yana kimse meseleyi bana sormadı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle cevap vermişti: “Bu, Allah'ın hastalık ve kazadan tut, cebine koyduğu basit bir eşyanın kaybıyla duyduğu üzüntüye varıncaya kadar mâruz kaldığı musibetlerle kulunu (dünyada) cezalandırmasıdır. Böylece kul, peyderpey günahlarından arınmış olarak çıkar, tıpkı ham altının körükten saf kızıl çıktığı gibi.” Tirmizî, Tefsir, Bakara, (2993).

NOT: “...İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesâba çeker...” mealindeki âyeti 510 numaralı hadis vesilesiyle genişçe açıkladık.

582 ٤٨- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [خَشِيتُ سَوْدَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنْ يُطْلَقَهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَتْ: لَا تُطْلِقْنِي وَأَمْسِكْنِي وَأَجْعَلْ نَوَيتِي لِعَائِشَةَ،

فَقَعَلَ فَتَزَلَتْ: فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا إِنْ يَصَالِحَا بَيْنَهُمَا صَلَاحٌ وَالصُّلْحُ خَيْرٌ. فَمَا اضْطَلَعَا عَلَيْهِ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ جَائِزٌ. أخرجهما الترمذی.

48. (582)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhüma) anlatıyor: “Sevde vâlidemiz (radiyallahu anhâ) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın kendisini boşayacağından korkarak: “Beni boşama, nikâhın altında tut, benim sıramı Aîşe alsın” dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da öyle yaptı. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: “Eğer kadın, kocasının serkeşliğinden veya aldırışsızlığından endişe ederse, aralarında anlaşmaya çalışmalarında kendilerine bir engel yoktur. Anlaşmak daha hayırlıdır...” (Nisa, 128). “Her ne üzerine anlaşılırsa o câizdir.” Tirmizî, Tefsir, Nisa, (3043).

AÇIKLAMA:

1- Sevde Bintu Zeme’a İbni Kays el-Kureysîye vâlidemiz (radiyallahu anhâ), Resul-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)’ın Hz. Hatice (radiyallahu anhâ) vâlidemizin vefatından sonra Mekke’de iken tezevvüc buyurdıkları ikinci zevce-i pakleridir. Onunla gerdekleri Hz. Aîşe (radiyallahu anhâ) ile olan gerdeklerinden öncedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’la birlikte hicret etti. Hz. Ömer (radiyallahu anh)’in hilafetlerinin sonlarında vefat etti.

Tirmizî’den alınmış bulunan yukarıdaki hadîsi mânen teyîd eden başka rivâyetler mevcuttur. Mesela Sâhiheyn’de Hz. Aîşe (radiyallahu anhâ)’den gelen bir rivayette: “Sevde Bintu Zeme’a kendi gününü Aîşe’ye bağışladı. Böylece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Aîşe’ye iki gün ayırıyordu: Biri kendi günü, diğeri Sevde’nin günü”. Müslim’de Ukbe İbnu Hâlid (radiyallahu anh)’den yapılan bir riayette şu tamamlayıcı bilgi yer alır: “Sevde yaşlanınca [Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’la beraberlik] sırasını Aîşe’ye bağışladı”. Ebu Dâvud’da gelen rivâyetle, bağışlama sebebi de beyan edilir: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) taksimde birimizi diğerine üstün tutup kayırma yapmaz, adaletli davranırdı. Aynı günde hepimize uğradığı günler nadirdi... Sevde Bintu Zeme’a yaşlanınca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın kendisini bırakacağı korkusuyla; “Ey Allah’ın Resülü benim sıramdaki gün Aîşe’nin olsun” dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) onun bu bağışını kabul buyurdu” Rivâyeti yapan Hz. Aîşe şunu ilâve eder: “Biz derdik ki: “Cenab-ı Hakk, “Eğer kadın ko-

casının nüşûzundan (serkeşliğinden veya aldırışsızlığından endişe ederse, aralarında anlaşmaya çalışmalarında kendilerine bir engel yoktur. Anlaşmak daha hayırlıdır...” (Nisa 128) âyetini bu ve benzeri durumlar için inzal buyurmuştu” derdik.”

İbnu Sa'd'ın rivayetinde Hz. Sevde: Seni Hakk'la gönderen Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun, benim artık erkek ihtiyacım yok. Ancak kıyamet günü senin zevcelelerinden biri olarak haşredilmek istiyorum. Sana Kitap gönderen Zat-ı Zülcelal'in adına soruyorum, bana kızdığın bir şey sebebiyle beni boşadın mı?” diye sorar. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) boşamadığını belirtince, ziyadesiyle sevinir ve:

“Ben de gündüz ve gecemi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sevgilisi olan Aişe'ye bağışlıyorum” der.

Sevde Bintu Zeme'a (radiyallahu anhâ)'a meselesi üzerinde bu kadar duruşumuz, yukarıda mealini verdiğimiz ayetin bu hâdise üzerine indiğine dair rivâyettir. Böylece Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zevcelelerinden biriyle arasında cereyan eden bir mesele, kıyamete kadar karı-koca arasında geçecek bir hâdisenin hükme bağlanmasına Cenab-ı Hakk tarafından vesile kılınmış olmaktadır.

Şimdi âyet-i kerîmeye dönüyoruz: Ayette kocasının nüşûzundan korkması halinde anlaşmaları tavsiye edilmekte ve anlaşmanın daha hayırlı olduğuna bilhassa dikkat çekilmektedir.

Nüşûz nedir? Nüşûz, lügat olarak sivrermek, tümsek teşkil etmek, tebâruz etmek gibi mânalara gelir. Ancak âyet-i kerîmede bu kelime, erkeğin, kadına karşı beraber yatmayı terketmek, öfke sebebiyle nafakasını kısmak, hanımlarından daha güzel olana meyille kendisinden yüz çevirmek gibi davranışlarla kabalaşmasını, geçimsizleşmesini ve kadının evlilikten doğan haklarını kismasını ifâde eder.

Bu durumda Rabb Teâla, sulh yapmalarını tavsiye etmektedir. Şârihler, bu sulhün -erkeğin birden fazla zevce almış olması hâlinde- gecelerin taksimi ve nafaka hususunda cereyan eder diye belirtirler: Erkek sohbetin devamı için yüz çevirdiği kadına da bir pay ayırır, kadın erkeğin payına razı olursa sulh olur, aksi halde erkek ya hakkını tam olarak edâ eder, yahut ayrılırlar, her hâl u karda kadın o geçimsiz halde tutulup, eziyet edilmez.

Ayette Yusliha kelimesinin Yusaliha kırâati de var. Bu ki-

râate göre *musâlahâ olmaları* mânası söz konusudur. Yani karşılıklı pazarlıkla bir kısım tâvizler vermek suretiyle anlaşmaları. Buna misal olarak yukarıda zikri geçen vak'a zikredilir. *Sevde* vâlidemiz, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la zevciyet berâberliğini devam ettirebilmek için kendi nöbetini Hz. *Aişe*'ye vermiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da buna razı olmuştur. Şu halde kadının, kocayı râzı ve cezbedebileceği, hakkı olan mehrinden veya nevbetinden tenzilat ve başkaca fedâkârlık yaparak, veya birşey bağışlayarak aralarını düzeltmeye çalışmasında ve erkeğin de bunu kabul etmesinde bir günah yoktur. Yani karı-koca arasında sulhu sağlayacak karşılıklı fedakarlıklar, almalar-vermeler- ödemeler rüşvet sayılmaz, vebâl olmaz.

Ayette sulh yapıp anlaşmak daha hayırlıdır buyrulur, yâni “*sulh, ayrılmaktan, geçimsizlikten ve yüz çevirmekten daha hayırlıdır*”.

Sadedinde olduğumuz ayetin devamı şöyledir:

“...Nefisler menfaatperestliğe meyyaldır. Eğer iyi davranır ve haksızlıktan sakınırsanız bilin ki, Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır” (Nisa 128).

Bu kısımda Hâlık-ı Hakîm insan fitratını haber veriyor: *Şuhha hazır* diyor. *Şuhh*, cimri demektir, menfaatperest diye anlamayı daha muvafık bulduk. Yani menfaati hususunda cimrilik, tâviz vermeyiş onun ayrılmaz vasfıdır, her an yanında hazır olan meyllidir. Yani ayetin siyâkına göre: Kadın, kocası üzerindeki hissesinden vazgeçmez; erkek de bir başkasına meyletti ise buna karşı ilgi göstermez. Bu durumda âyetin gerisi şu manâyı ifade eder: “Eğer iyi davranır (yani kadınlarınıza adaletle muâmele ederek güzel geçim yolunu tutar ve onlara haksızlık etmekten) sakınırsanız, bilin ki, Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır, (sizi bu davranışınız sebebiyle mükâfaatlandıracaktır)”.

MAİDE SURESİ

۱- عَنْ طَارِقِ بْنِ شِهَابٍ قَالَ: [قَالَتِ الْيَهُودُ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: إِنَّكُمْ لَتَفَرُّوْنَ آيَةً لَوْ أَنْزَلْتُ فِيْنَا لَا تُخَذِّلُنَا هَآءِذَا عَمْرُ: إِنِّي لَأَعْلَمُ حِينَ أَنْزَلْتُ وَأَنْ أَنْزَلْتُ، وَأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ حِينَ أَنْزَلْتُ يَوْمَ عَرَفَةَ، وَأَنَا وَاللَّهُ بِعَرَفَةِ فِي يَوْمِ جُمُعَةٍ. يَعْنِي الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا أَبَا دَاوُدَ.

1. (583) - Târik İbnu Şihab anlatıyor: “Yahudiler, Hz. Ömer (radıyallahu anh)’e şöyle dediler: “Siz bir âyet okuyorsunuz ki o, şâyet bize inseydi o günü bayram ittihâz eder (her yıl kutlardık)”.

Hz. Ömer (radıyallahu anh) diyor ki: Ben onun indiği ânı ve yeri, indiği sırada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın bulunduğu noktayı biliyorum: Arafê günü inmişti. O zaman ben de Arafat’ta idim ve bir cuma günüydü. Kastededikleri âyet de: “Size bugün dininizi tamamladık” (Maide 3) âyeti idi.” Buhârî, İman 33; Meğâzî 77; Tefsir, Maide 2; İ’tisam giriş; Müslim, Tefsîr 3, (3017); Tirmizî, Tefsir Maide (3046); Nesâî, İman 18, (8, 114); Hac 194, (5, 251).

AÇIKLAMA:

Bazı rivâyetlerde, “yahudiler...” şeklinde değil, “Yahudilerden bir kimse...” şeklinde gelmiştir. Ayrıca, Kütüb-i Sitte dışında gelen bazı rivayetlerde bu kimse meşhur yahudi mühtedîsi Ka’bu’l- Ahbar’dır. Bu durum, **Ka’bu’l-Ahbar**’ın sorusu sırasında onların bir grup olduklarına hamledilmiştir.

Yahudilerin “Size bugün dininizi tamamladık” mealindeki âyet bize inseydi biz o günü bayram ilân ederdik” demelerinin sebebi, bu âyetin ifâde ettiği ehemmiyet ve hakikatın büyüklüğü sebebiyledir. Zira dinin, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın sağlığında tamamlanmış olması, fevkalâde bir hâdise, müslümanlara Cenâb-ı Hakk’ın büyük nimetidir. Arkadan onu tamamlayacak bir başka peygamberin gelmiyeceğinin ifadesidir. Hattâ, dine, beşerî el karışmayacak, ihtiyaç kalmayacak, her meselesiyle semâvî ve ilahî olacak, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın tebliğ ettikleri bütün ihtiyaçlara kâfi gelecek, din hususunda, dinin şâmil olduğu, ibâdât, muâmelat, ukubât, siyâsat, iktisâdiyat, hukukiyyat vs. her hususta bir başka dine, yabancı bir sisteme ihtiyaç kalmayacak, kendi kendine yetecek demektir. Böyle bir durumun taraf-ı İlâhîden i’lamı, bildirilmesi, müslümanlara Rablerinin öylesine muazzam bir nimeti, bir iltifatı, bir teşrîfidir ki, kıymetini anlayanlara, hakikaten her yıl bayramlar, merasimler ve şehrayinler yaparak kutlamaya değer.

Hz. Ömer (radıyallahu anh)’in yukarıdaki cevabı, yahudilerin değerlendirmesini zımnî şekilde te’yid mâhiyetindedir. Çünkü, Ömer efendimizin yaptığı tarife göre âyet-i kerime, Arafatta, cum’a gününe mürâdif kurban bayramı sırasında nâzil olmuştur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cuma günü için de “**mü’minlerin bayramıdır**” buyurduğuna göre, âyet-i kerime üst üste iki bayramın ya-

şandığı bir günde inmiş olmaktadır: O gün yıllık olarak her sene, başta Arafat olmak üzere İslâm dünyasının her meskûn mahallinde kutlanmakta, namazlar kılinıp kurbanlar kesilmekte, en yeni elbiseler giyilip, ziyaretler, tebrîkleşmeler yapılmakta, bir bayramda izhâr edilen sürûr ve şenlikler azamî derecede yaşanmaktadır. Ayrıca cuma günü de haftalık bayram olarak, diğer günlerden farklı bir muhtevada yaşanmaktadır.

Yukarıdaki cevapta, Hz. Ömer (radiyallahu anh)'in: “*Ben âyetin indiği günü ve yeri biliyorum, Arafat'ta, cuma günüydü*” şeklinde işâret ederek yetinmesine mukabil, bazı rivâyetlerde maksadı sarîh olarak ifâde etmiştir. Nitekim İshak'ın rivâyetinde şöyle der:

“*Mezkur âyet-i kerime arafeye mürâdif bir cuma günü nâzil oldu, elhamdü-lillah her ikisi de bizim için bayramdır*”. Tirmizî'nin kaydettiği bir rivayette yahudinin muhatabı İbnu Abbas'tır. İbnu Abbas (radiyallahu anh)'ın verdiği cevap da şöyledir:

“*O âyet-i kerime iki bayramın yaşandığı bir günde inmiştir: Cum'a günü ve arafe günü*”.

Arafe'yi bayramdan sayıyoruz çünkü akşamı bayram akşamıdır ve ertesi günü kurban günüdür.

٢- وعن ابن عباس رضى الله عنهما. في قوله تعالى: [إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ الْآيَةَ. قَالَ: أَنْزَلْتُ فِي الْمُشْرِكِينَ: فَمَنْ تَابَ مِنْهُمْ قَبْلَ أَنْ يُقَدَّرَ عَلَيْهِ لَمْ يَمْنَعْ ذَلِكَ أَنْ يُقَامَ فِيهِ الْحَدُّ الَّذِي أَصَابَهُ]. أخرجه أبا داود والنسائي.

2. (584) - İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) dedi ki: “Allah ve Peygamberiyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuğa uğraşanların cezası öldürülme veya asılmak yahut çapraz olarak el ve ayakları kesilmek ya da yerlerinden sürülme. Onlara âhirette büyük azâb vardır. Şu kadar ki, siz kendileri üzerine kâdir olmazdan (kendilerini ele geçirmezden evvel) tevbe eden (muhâriblerle yol kesen)ler müstesnâdırlar. Bilin ki Allah, çok affedici ve çok merhamet sâhibidir” (Maide 33-34) âyeti müşrikler hakkında indi. Kendileri mağlub edilmezden önce, kim gelip teslim olursa bu, ona, işlediği suç

sebebiyle had cezası uygulamaya mâni değildir”. Ebu Dâvud, Hudûd 3, (4372); Nesâî, Tahrîmü’-d-Dem 9, (7, 101).

AÇIKLAMA:

Dinimizde işlenen cinayetlerin cezası, suçun mâhiyetine göre değişir. Bazan işlenen suç fiil olarak aynı bile kalsa mâhiyetce farklıdır. Binaenaleyh ceza da farklı olabilir. Bu açıdan yukarıdaki âyette dikkat çekilen “**Allah ve Resulüne savaş açanlar**” dan maksad nedir? denince farklı izahlara ulaşılabilmektedir. İslâm alimleri bunu başlıca üç kısımda metâla’a etmiştir. Fazla teferruata girmeden kısaca belirtelim:

1- MÜRTEDLER: İster müslüman ana-babadan büyümüş, isterse önceden kâfir iken sonradan müslüman olmuş bulunan bir kimse, İslâm dinini terkedecek olsa buna *mürted* denir. İslâm fıkında mürtede uygulanacak hükümler vardır.

2- BÂĞİLER: Daha çok siyasi maksadlı suç işleyenlere bağı denir. Fakihlerce şöyle tarif edilmiştir: *Bağı*, câiz olan bir te’vîl ile haksız yere imam’a (Devlet reisine, devlete) karşı gelen destek ve kudret (menea ve savlet) sâhibi kimselerdir”. Bununla ilgili ahkam da ayrıdır:

3- KUTTAUTTARİK (YOL KESENLER): Bunlar mü’minlerin daha ziyade mallarını ele geçirmek için eylem yapan kimselerdir. Yukarıda kaydedilen âyette bunların kastedilmediği, âlimlerimizin çoğunluğunca kabûl edilmiştir. Bu sebeple burada onlar üzerinde biraz durmak istiyoruz.⁽³⁴⁾

MUHÂRİB (Eşkiya)

Evveleminde, dilimize eşkiyâ olarak çevirdiğimiz, âyette geçen “*harb açan*” tâbiri üzerinde durulmuş ve bundan maksadın, müslümanların malına, canına kasteden eşkiyâlar yâni yolkesiciler olduğu belirtilmiştir. *Ebû Bekr İbnu’l-Arabî*, muhârebeyi şöyle târif eder: “*Muhârebe, selb (soyma) kastıyla silâh çekmedir, harb kökünden gelir, bu da “silâh çekerek müslüman üzerinde bulunan şey”i soy-mak istemektir*”.

Bedâyi’de silah yerine sopa, taş, odun gibi şeyler kullanılmış olsa da fii’lin eşkiyâlık sayılacağı belirtilir. Başta *İmam Şâfiî* olmak üzere birçok âlimler, öldürme olmasa bile, silâh çekerek mala kast eden kimseler, bu şeni’ fiillerini dağ-

³⁴⁾ Bu kısım “İslâm İşiğinde ANARŞİ” adlı kitaptan aynen alınmıştır (s: 329-333).

da veya şehirde işleseler bile, âyetle zikredilen “*muhârib (eşkiyâ)*” sayılacağı kabûl etmiştir. Ancak *İmam-ı A'zam* ve *İmam Muhammed*, şehir dâhilindeki vak'alarda imdat isteme imkânı olduğu için, bunların “eşkiyâlık” değil hırsızlık sınıfına dâhil edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

İmam Mâlik, âyetle kastedilen *muhârib*'i (eşkiyâyı) şöyle târif eder: “*Muhârib, yolkesen, nerede olursa olsun insanları korkutup tedhîste bulunan ve yeryüzünde fesâd çıkaran kimsedir. Bu fiillerde bulunan birisi, kimseyi öldürmemiş olsa bile muhâribtir, yakalandığı takdirde öldürülür, öldürülmemiş ise imam (devlet reisi), öldürmek, asmak, çaprazlama el ve ayak kesmek, nefyetmek (sürmek) cezasından birini vermekte serbesttir*”. Yine *İmam Mâlik*'e göre “*Tedhîş işini ale-nî veya gizli yapması arasında fark yoktur. Mal talebiyle korkutmada bulunur, yol keser, veya öldürürse, bu insanlarca duyuldu mu, âyetle zikredilen muhârebe vâki olmuştur*”.

İbnu'l-Arâbi'nin beyânına göre, muhâribin tecziyesi için illâ da müslüman malına göz dikmesi aranmaz. (Vatandaş durumunda zımmî) kâfirin malına vâki satışma da aynı şekilde cezâlandırılır.

MUHÂRİB (EŞKİYÂ) HIRSIZDAN FARKLIDIR:

Yukarıda belirtilen fiil, şehir dışında vâki oldu ise, bunun hırsızlık sayılacağı hususunda ittifak vardır. Şehir dâhilinde olduğu takdirde *İmâm-ı A'zam* ve *Muhammed*'e göre, -imdat taleb edilebileceği için- hırsızlık addedilmesi gerektiği söylenmiştir. Eşkiyânın hırsız sayılıp, sayılmaması meselesi tecziye açısından mühimdir. Zira hırsızın cezası, eşkiyânın cezasına nazaran hafiftir. Nisab miktarı (bir dinarın dörtte biri) mal çalan kimsenin cezası elinin kesilmesinden ibâret olduğu halde, eşkiyânın cezası âyetle açıklandığı üzere farklıdır ve çok daha ağırdır.

MUHÂRİBİN CEZÂSI: Eşkiyâ (muhârib) hırsızlar grubunda mütâlâa edilmeyince eşkiyâlığın cezasının değişik olacağı açıktır. Nitekim açıklamasına çalıştığımız âyetle, eşkiyâlar için ölüm, asılma, çaprazlama el ve ayak kesilmesi, sürgün zikredilmektedir.

Âlimler bunlardan birinin verilmesi hususunda bâzı farklı yorumlar ileri sürmüştür. Umûmiyyetle kabûl edilen esâsa göre, âyet-i kerîmede sayılan cezâlardan biri, eşkiyâyâ suçunun nev'ine göre takdir edilir. *İbnu Abbâs* (radiyallahu

anh)'tan gelen bir rivâyete müstenîden başta İmam Şâfiî olmak üzere ekser ule-mânın görüşüne göre cezâlar suçlara göre şöyle takdir edilir:

- 1- Mal almaksızın sâdece öldüren öldürülür.
- 2- Hem mal alıp hem öldüren öldürülür ve asılır.
- 3- Öldürmeksizin sâdece mal alan çaprazlama el ve ayağı kesilir.
- 4- Sâdece korkutma ve tedhîşte bulunan nefyedilir (sürgün cezası verilir).

İmâm-ı Âzam, öldürme ve çalmayı berâber işleyen kimselere verilecek cezâ-larda devlet reisini şu üç cezâdan birini vermekte muhayyer bırakır.

- 1- Sadece öldürmek,
- 2- Önce çaprazlama el, ayak kesmek ve sonra öldürmek,
- 3- Önce öldürmek, sonra asmak.

İmam Şâfiî ve *Ebû Yusuf*'a göre böyle bir eşkiyânın (yâni hem çalan hem öl-düren) mutlaka asılması gerekir. Eşkiyânın asılı olarak herkesin göreceği şekil-de teşhir edilmesi, bu cezânın verildiğinin herkesce bilinmesi içindir. Böylece, insanlar benzeri suçu işlemekten zecredilmiş olurlar. Bu cezânın hadd kabûl edi-lerek, maktûlün velîsi tarafından affedilebilme ihtimâli olan kısas cezasının dı-şında bırakılması da cezânın, halka mâtuf zecr yönünden ehemmiyetini ifâde eder.

Yol kesen eşkiyâya verilen ölüm cezası hakkında *Abdülkadir Avde* şu açıkla-mayı yapar: “*Bu cezâ, insan tabiatıyla alâkalı bir bilgi üzerine mebnîdir. Zira kaatili öldürmeye sevkeden şey, başkasını öldürerek, kendisi hayatta kalmayı tercih ettiren bir duygudur. Öyleyse, eğer başkasını öldüreceği sırada kendisinin de ay-nı şekilde öldürüleceğini bilirse ekseriyyetle öldürme işinden vazgeçer. İşte şerî-at öldürmeye karşı cezâ olarak, öldürülmeyi takdir etmekle, öldürmeye sevkeden subjektif âmilleri, yine subjektif (rûhî) olan âmillerle bertarâf etmiş oluyor.*

NEFİYDEN MAKSAD: Dilimizde sürmek, sürgüne göndermek olarak ifâde edilen nefyetmekten *Kur’ân-ı Kerîm*’in murâdı husûsunda da değişik yorumlar olmuştur. *İmam Şâfiî*’ye göre yakalanamayan eşkiyânın ebediyyen tâkibata tâbi tutulmasıdır. Kanun kaçağı olarak, yakalanma korkusu ile diyar diyar dolaşmak durumunda olan eşkiyâ sürgün demektir. Yakalanınca âyetle zikredilen cezâlar-dan uygun olanı verilir.

Ebü Hanîfe’ye göre, bundan maksad hapsetmektir. Bir mekâna tıkılan kimse, herçeşit dünyevî lezâizden mahrum kalacağından bir nevî “arzdan sürülmüş” durumundadır.

İbnu’l-Arabî de nefiyden hapsetmeyi anlar ve bir yerden bir başka yere sürmenin cezâ sayılmaması gerektiğini iddia eder. Bâzı âlimler mal ve cana kasdetmeyen tedhîş hareketlerinin şöhet için yapılmış olabileceğini belirterek, sürgün edilmek suretiyle tedhîşçinin humûle yani adı ve sanının bilinmezliğe mahkum edilmiş olacağını, kimsenin kendisinden bahsetmemesine vesîle olacağını, böylece arzusunun zıddıyla cezâlandırılmış olacağını söylerler.

MAĞLÛBIYETTEN ÖNCE TEVBE:

Kur’ân-ı Kerîm’de yol kesen eşkiyâlara (muhâriblere) verilecek cezâlarla alâkalı pasajın sonunda yapılan istisna, yâni “...Siz kendilerine kâadir olmazdan (kendilerini ele geçirmezden) evvel tevbe eden (muhâriblerle, yolkesen)ler müstesnâdırlar, bilin ki, Allah çok affedici ve çok merhamet sâhibidir” âyeti, tevbekâr olan ve mukâvemeti terk ederek teslim olan âsilerin cezâ dışı tutulmalarını gerektirmiştir. Hattâ “evvelce yapmış oldukları cerhten, katilden, ahz-ı maldan dolayı hukuk-ı umûmiyye nâmına mes’ul olmazlar”. Bâzı fakihler, tevbelerinin şâyan görülebilmesi için yolculardan almış oldukları malları da -mevcûd ise aynen, değilse bedelen- sâhiblerine iâde etmeleri gerektiğini, aksi takdirde haklarındaki hadd cezâsının sâkit olmayacağını ileri sürmüşlerse de, râcih görüş sâkit olacağına kaail olan görüştür.

585 ۳- وعن البراء رضى الله عنه قال: [مُرَّ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ بِيَهُودِيٍّ مُحَمَّمٍ مَجْلُودٍ فَدَعَاهُمْ فَقَالَ: هَكَذَا تَجِدُونَ حَدَّ الزَّانِي فِي كِتَابِكُمْ؟ قَالُوا نَعَمْ. فَدَعَا رَجُلًا مِنْ عُلَمَائِهِمْ فَقَالَ: أَتَشِدُّكَ بِاللَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ التَّوْرَةَ عَلَى مُوسَى أَهَكَذَا تَجِدُونَ حَدَّ الزَّانِي فِي كِتَابِكُمْ؟ قَالَ لَا؛ وَلَوْ لَا أَنَّكَ تَشَدِّتُنِي بِهَذَا لَمْ أُخْبِرْكَ، تَجِدُهُ الرُّجْمَ. وَلَكِنَّهُ كَثُرَ فِي أَشْرَافِنَا فَكُنَّا إِذَا أَخَذْنَا الشَّرِيفَ تَرَكْنَاهُ، وَإِذَا أَخَذْنَا الضَّعِيفَ أَقَمْنَا عَلَيْهِ الْحَدَّ، فَقُلْنَا نَعَالُوا فَلَنَجْتَمِعَ عَلَى شَيْءٍ نَقِيمُهُ عَلَى الشَّرِيفِ وَالْوَضِيعِ. فَجَعَلْنَا التَّحْمِيمَ وَالْجَلْدَ مَكَانَ الرُّجْمِ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: اللَّهُمَّ إِنِّي

أَوَّلَ مَنْ أَحْيَا أَمْرَكَ إِذْ أَمَاتُوهُ؛ فَأَمَرَ بِهِ فَرَجِمَ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ. إِلَى قَوْلِهِ: إِنَّ أَوْتَيْتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا. وَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ. وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ. وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ فِي الْكُفْرِ كُلِّهَا]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ، وَهَذَا لَفْظُهُ وَأَبُو دَاوُدَ.

3. (585) - Hz. Berâ (radiyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’ın yanına yürür kömürle karartılmış ve dayak atılmış bir yahudi getirdiler. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yahudileri çağırarak: “Kitabınızda zina haddini (cezasını) böyle mi buluyor sunuz? diye sordu.

— “Evet” dediler

Sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onların âlimlerinden birini çağırdı ve “Musa’ya, Tevrat’ı indiren Allah aşkına soruyorum, zina edenin haddini kitabınızda böyle mi buluyorsunuz?” dedi. Âlim:

— Hayır! Eğer bana böyle yemin vererek sormasa idin sana haber vermezdim. Kitapta recm buluyoruz. Fakat, zina vak’aları eşrafımız arasında çoğaldı. Artık şerefli birini bu suçla yakalarsak onu bırakır olduk. Ancak biçare birisini yakalarsak ona haddi tatbik ediyoruz. Kendi aramızda şöyle dedik: “Gelin aramızda öyle bir ceza şeklinde anlaşalım ki o, eşraftan olsun, halktan olsun herkese tatbik edilsin. Sonunda recm yerine suratın kömürle boyanıp dayak atılmasında ittifak ettik”.

Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Allahım, onların öldürdüğü emr-i şerifini ilk ihya edip dirilten ben olayım” dedi ve had cezasının tatbikini emretti, zâni hemen recmedildi. Bunun üzerine şu âyet indi: “Ey Peygamber! Kalpleri inanmamışken ağızlarıyla “inandık” diyenler, yahudilerden yalana kulak verenler ve başka bir topluluk hesabına casusluk edenlerden inkara koşanlar seni üzmesin. Sözleri asıl yerlerinden değiştirirler de “Böyle bir (fetva) size verilirse alın, verilmezse kaçının” derler...” (Maide 41). Az sonra Allah Teâla şu ayeti indirdi: “Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenler, iş-

te onlar kâfirlerdir...”; “Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenler işte onlar zâlimlerdir...”; “...Allah’ın indirdiği ile hükmetmeyenler işte onlar fâsik-lardır!” (Mâide 44, 45, 47).

Bu âyetlerin hepsi kâfirler hakkında nâzil olmuştur” Müslim, Hudud 28, (1700); Ebû Dâvud, Hudud, 26 (4448).

٥٨٦ - وفى أخرى لأبى داود عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [هذه الآيات الثلاث خاصة نزلت فى قرينة والنصير].

«والتحميم» تسويد الوجه بالحمم، وهو الفحم.

4. (586)- *Ebu Dâvud’un İbnu Abbas (radıyallahu anhüma)’dan kaydettiği bir başka rivayette, şöyle demiştir:*

“*Bu üç âyet hassaten Kureyza ve en-Nadir yahudileri hakkında nâzil oldu”.* Ebu Dâvud, Diyât 2, (356).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivâyet, yahudilerin kitaplarını tahrif etmeleriyle ilgili müşahhas bir örnek sunmaktadır. Ayrıca adaletsizliğin, şerî ahkâmın tatbikat dışı kalmaya yüz tutmasının nasıl başladığı hususunda da bir fikir vermektedir: Cemiyetin nüfuzlu ve şerefli tabakalarının tefessühü ve adaletin onlara eksik uygulanması.

Bu vak’a hemen hemen bütün hadis kitaplarında çok farklı tariklerle rivâyet edilmiştir. Rivayetler değıştikçe vak’ayı aydınlatıcı farklı ziyadelere rastlanmaktadır. Nitekim *Müslim*’de Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)’den yapılan bir rivayette, yahudilerin “*zina edenlerin yüzünü boyarız*” şeklindeki cevapları üzerine, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm):

“— Doğru söylüyorsanız, o halde Tevrat’ı getirin!” emreder. Yahudiler, Tevrat’ı getirip ilgili bahsi okumaya başlarlar. Recm âyetine gelince, okuyan genç-ki bazı rivayetler adının Abdullah İbnu Sûryâ olduğunu tasrîh eder- elini recm âyetinin üzerine koyup, sonraki âyetleri okumaya devam eder. Cemaatte bulunan yahudilikten mühtedî, büyük âlim Abdullah İbnu Selam (radıyallahu anh), elini kaldırıp atladiğı âyeti okumasını söyler.

Böylece, Tevrat’ta recm âyetinin varlığı anlaşıncı, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zânilerin recmedilmesini emreder.

Bazı şârihler, bunların Hayber yahudilerinden olduğunu, hâdisenin dördüncü hicri senede *zilkade* ayında cereyan ettiğini belirtir.

Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Tevrat'ta zinanın hükmü nedir? diye sorması, mevzuyu bilmediğinden değil, onları kendi kitaplarıyla ilzam etmek gâyesine bağlıdır. Nitekim, verdikleri cevapla yetinmeyip, "**Getirin Tevrat'ı**" emreder. O husustaki bilgisi, vahy-i ilahî ile de olabilir, *Abdullah İbnu Selâm* gibi mevzuyu bilen birisinin önceden söylemiş olmasıyla da olabilir.

Abdullah İbnu Selâm (radiyallahu anh) Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Medine'ye hicret ettiği zaman, vech-i mübâreklerini görür görmez: "*Bu simada yalan olamaz*" diyerek derhal müslüman olmuş genç bir yahudi âlimidir. Benû Kaynuka kabîlesindendir. İslâm'dan önceki adı *el-Husayn* idi, müslüman olunca *Abdullah* ismini Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz vermiştir. Kendisinden iki oğlu *Yusuf* ve *Muhammed* ile *Enes İbnu Mâlik*, *Zürâre İbnu Evfa* hadîs rivâyet etmişlerdir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), onun hakkında: "**O, cennette on kişinin onuncusudur**" buyurarak cennetle müjdelemiştir. *Muâz İbnu Cebel* de: "*İlmi dört kişi nezdinde arayın: Uveymir Ebu'd-Derda, Selman, İbnu Mes'ud ve İbnu Selâm (radiyallahu anhümâ ecmain)*" buyurmuştur. Hicri 43 yılında vefat etmiştir.

HADİSTEN ÇIKARILAN HÜKÜMLER

Ulema yukarıdaki hadîsten çeşitli hükümler çıkarmış, bunların bâzılarında ittifak ederken bâzılarında ihtilaf etmişlerdir. Mühimlerini kaydediyoruz:

1- *Ahmet İbnu Hanbel* ve *İmam Şâfiî* ve *İmam Ebu Yusuf* hazerâtı bu hadîsten hareketle *muhsan* (recm cezasının tatbikini gerekli kılan vasıfları taşıyan kimse) olmak için kişinin müslüman olması şartı aranmaz" demişlerdir. *Mâlikî*lere ve çoğunlukla *Hanefî*lere göre ise *muhsan* olabilmek için gerekli şartlardan biri de *İslâm*'dır. Zira Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan şu hadîs rivâyet edilmiştir: "**Allah'a şirk koşan kimse muhsan değildir**". Ayrıca: "*Buradaki tatbikat da delil olamaz. Çünkü bu, İslâm'a göre değil, Tevrat'a göredir. Tevrat da recm muhsan olana tatbik edilir diye bir kayıt koymaz*" demişlerdir. Ancak bu düşüncede olanlara: Allah Teâla: "**Aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet**" (Mâide, 48) demişken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) nasıl olur da şeriatde olmayan bir şeyle hükmetmiş olur?" demişlerdir. Keza "*Tevrat'a göre recm, muhsan ol-*

mayana da tatbik edilir” sözüne de itiraz edilmiştir. Çünkü, Tevrat’taki recm hükmünü beyan sadedinde, *Taberânî*’de, *Ebu Hüreyre* (radiyallahu anh)’den şu rivâyet gelmiştir: “*Muhsan olan kadın ve erkek zina ederler ve yeterli delil de ikâme edilirse derhal recmedilirler, kadın hâmile ise ona çocuğu doğuruncaya kadar mühlet verilir*”.

2- İslâm memleketinde zina cürmünü işleyenlere recm cezasının verilmesi vâcibdir.

3- Kâfirlere şeriatın fûrûu da tatbîk edilir. Ancak bu meselede ulema ihtilâf etmiştir. Bazıları “*Gayr-ı müslimler, şeriatın sâdece asl’ına muhataptır, furû’-dan sorumlu değildir*” demiştir. Diğer bir kısmı da: “*Kâfirler şeriatın emirlerine değil, nehiyelerine (yasaklarına) muhataptır*” demiştir.

4- Bazı âlimler: “*Küffâr, müracaat ettiği takdirde, müslüman mahkemeler, dâvaya, İslâm şeriatına göre bakar,*” demiştir. Bu meselede de bazı ihtilaflar olmuştur. Hicaz ve Irak ulemasından bir kısmına göre hâkim da’vaya bakmak zorunda değildir, muhayyerdir, dilemezse bakmaz. Bakmak isterse İslâm’a göre halleder. *İmam Malik, Ata, Şa’bî, Nehaî* bu görüştedir. Bir kavline göre *Şâfiî* hazretleri de böyle hükmetmiştir. *Zührî* (rahimehumullah) şöyle der: “*Sünnet olan zimmîleri, hukuk, muâmelât ve miras işlerinde kendi dinlerine bırakmaktır. Ancak kendileri mürâcaat ederek bizim hükmetmemizi talep ederlerse, o zaman şeriatımıza göre aralarında hüküm veririz*”.

Bazı âlimler, gayr-ı müslimlerin müracaatı halinde müslüman hâkimin muhayyer olmadığını, İslâm’a göre hükmetmek mecbûriyetinde olduğunu söylemişlerdir. Bunlara göre muhayyerlik neshedilmiştir. *Hanefiler* bu görüştedir. *Şâfiî* hazretlerinin bir kavli de böyle, *Ömer İbnu Abdilaziz*, ve *Zührî* de bu paralelde görüş beyan etmişlerdir. *İmam-ı Azam* şu teferruata da yer vermiştir: “*Müslüman mahkemesine karı-koca berâber gelirse aralarında adâletle hüküm vermek icâb eder; yalnız kadın gelir de kocası râzı olmazsa hâkim hüküm vermez*” demiş. *İmâmeyn* ise hüküm verebileceğine kâil olmuştur.

587 - وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [كَانَ قُرَيْظَةُ وَالنَّضِيرُ، وَكَانَ النَّضِيرُ أَشْرَفَ مِنْ قُرَيْظَةَ فَكَانَ إِذَا قَتَلَ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْظَةَ رَجُلًا مِنَ النَّضِيرِ قُتِلَ بِهِ، وَإِذَا قَتَلَ رَجُلٌ مِنَ النَّضِيرِ رَجُلًا مِنْ قُرَيْظَةَ فُتِدَى بِمَائَةٍ وَسِتِّينَ تَمْرًا. فَلَمَّا بُعِثَ

النَّبِيُّ ﷺ قَتَلَ رَجُلًا مِنَ التَّضْيِيرِ رَجُلًا مِنْ قُرَيْظَةَ فَقَالُوا: اذْفَعُوهُ إِلَيْنَا نَقْتُلَهُ. فَقَالُوا: بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَأَتَوْهُ. فَأَنْزَلَتْ: وَإِنْ حَكَمْتَ فَأَحْكُم بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ؛ وَالْقِسْطُ: النَّفْسُ بِالنَّفْسِ ثُمَّ نَزَلَتْ: أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَنْغُونَ. أخرجه أبو داود والنسائي.

5. (587) - İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: Kureyza ve en-Nadîr, Medine'de yaşayan yahudilerden iki kabile idi. Bunlardan en-Nadîr kabilesi Kureyza kabilesinden daha şerefli kabul ediliyordu. Sözgelimi, Kureyza kabilesine mensup birisi, en-Nadîr'den birini öldürecek olsa kısas olarak kâtil öldürülürdü, ama en-Nadîr'den bir kimse Kureyza'dan birisini öldürecek olsa, yüz vask hurma ile fidye ödenirdi (katil öldürülmezdi). Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın peygamberliğinden sonra en-Nadîr'den birisi Kureyza'dan bir adam öldürdü. Kureyzalılar: "Katili bize teslim edin, onu öldüreceğiz" dediler. Öbür taraf "Sizinle bizim aramızda Muhammed hakem olsun" dediler ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a geldiler. Bunun üzerine şu âyet indi: "...Eğer hükmedersen, aralarında adaletle hüküm ver. Allah âdil olanları sever" (Maide 43). Adaletle hükümden maksat "can'a mukabil can"dı. Daha sonra şu âyet indi: "Câhiliye devri hükümünü mü istiyorlar? Yakinen bilen bir millet için Allah'tan daha iyi hüküm veren kim vardır?" (Maide, 50). Ebu Dâvud, Diyât 1, (4494), Akdiye 10, (3591); Nesâî, Kasâme 7, (8, 18).

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet de yahudilerin, bir kısım hukukî ihtilâflarını çözdürmek üzere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e zaman zaman müracaat ettiklerini ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu durumlarda nasıl davranması gerektiğini belirten vahiyler geldiğini göstermektedir.

Burada, gayr-ı müslimlerin mürâcaatı hâlinde, müslüman hâkimin meseleye bakıp bakmamakta muhayyer olduğunu söyleyenlerin delili görülmektedir. Zira âyet: "Eğer hükmedersen..." diyerek kayıt koymaktadır, "hükmet!" emrini vermemektedir.

Ancak, hükmedilirse, "adaletle" hükmedilecektir. Ayet, bir cinâyet vak'ası sebebiyle indiği için, İbnu Abbâs "adâletle hükmetme"yi "cana mukabil can" olarak açıklamıştır.

Ancak, daha sonra inmiş olan “...yakînen bilen bir millet için Allah’tan daha iyi hüküm veren kim vardır?” (Maide 50), âyetinin de tasrîh ettiği üzere, *adâletle hükmetmekten* murad, arzedilen mesele ne olursa olsun İslâm şeriatı ile hükmetmektir.

Bu ayetle, *Kureyza kabilesi* ile *Benu Nadr kabilesi* arasındaki hukuki farklılık kaldırılmış olmaktadır. Rivayette açıklandığı üzere İslâm’dan önce, Kureyza ile Benû Nadr, ayn şeref ve değerde değildiler: Benû Nadr’ın maktûlleri için Benu Kureyza tam diyet öderken, Benu Kureyza’nın maktulleri için Benu Nadr diyetin yarısını ödemektedir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) nazil olan âyet üzerine: “Ben, Kureyza’nın kanı Nadr’in kanına, Nadr’in kanı Kureyza’nın kanına eşittir diye hükmediyorum. Birinin diğeri üzerine ne kanda, ne diyetle, ne de yaralamada üstünlüğü yoktur” deyince, Benu Nadr öfkelenir ve: “Biz buna râzı olamayız!” diye itiraz eder. Bunun üzerine: “Cahiliye devri hükmünü mü istiyorlar?...” (Maide 50) meâlindeki vahy-i İlahi onları kınar.

۶- وفي أخرى لأبي داود: [فَإِنْ جَاءُوكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ قَسِخَتْ قَالٍ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ].

وَلَهُمَا فِي أُخْرَى: قَالَ كَانَ بَنُو النَّضِيرِ إِذَا قُتِلُوا مِنْ قُرَيْظَةَ أَدَّوْا نِصْفَ الدِّيَةِ، وَإِذَا قُتِلَ بَنُو قُرَيْظَةَ مِنْ بَنِي النَّضِيرِ أَدَّوْا إِلَيْهِمُ الدِّيَةَ كَامِلَةً فَسَوَّى بَيْنَهُم رَسُولُ اللَّهِ ﷺ.

6. (588) - İbnu Abbas (radıyallahu anhüma) Ebu Davud’un kaydettiği bir diğer rivâyette şu açıklamayı yapar: “Eğer sana gelirlerse aralarında hükmet, yahut onlardan yüz çevir, yüz çevirirsen sana bir zarar vermezler” (Maide 42) ayeti neshedildi ve şu emir geldi: “...Allah’ın indirdiği ile aralarında hükmet!...” (Maide 48). Ebu Dâvud, Akdiye 10, (3590).

Yine Ebû Dâvud ve Nesâî’de gelmiş olan bir diğer rivayette şöyle denir: “Benu’n-Nadiriler Kureyza’dan birini öldürecek olsalar diyet olarak normal bedelin yarısını öderlerdi. Buna mukabil Benu Kureyzalılar Benu’n-Nadir’den birisini öldürecek olsalar kan bedeli olarak tam diyet öderlerdi. Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) bu farklılığı kaldırdı ve aralarını eşitledi". Ebu Dâvud, Diyât 1, (4494), Akdiye 10, (3591); Nesâî, Kasâme 7, (8, 18).

589 ۷- وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُخْرَسُ لَيْلًا حَتَّى تَزَلْ: وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ. فَأَخْرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ رَأْسَهُ مِنَ الْقَبَةِ فَقَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ انصَرِفُوا فَقَدْ عَصَمَنِي اللَّهُ تَعَالَى].

7. (589) - Hz. Aîşe (radiyallahu anhâ) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) geceleyin beklenerek korunuyordu. Ancak: "...Allah seni insanlardan korur" (Maide 67), âyeti inince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) başını çadırdan çıkarıp: "Ey insanlar dağılın, artık beni Allah koruyor" diye seslendi. Tirmizî, Tefsir Mâide, (3049).

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mazhar olduğu ilâhî himaye pek çok açıklamalara ve bazan farklı yorumlara sebep olmuş bir meseledir.

Görüldüğü üzere, ilâhî muhâfaza âyetle te'yid edilen bir vak'adır. Hemen hatıra gelen bir husûs şudur: Geceleyin nöbetçilerin kaldırılması hâdisesi hangi târihte başlamıştır? Alimlerimizin de dikkatini çeken bu noktayı tam olarak aydınlatmak mümkün olmamaktadır. Hâdiseyi Mekke dönemine, *Ebu Tâlib*'in himâye dönemine kadar indiren rivâyetler varsa da hem rivâyetlerin zayıflığı hem de, "Allah, seni insanlardan korur" meâlindeki âyetin Medine'de nazil olma keyfiyeti bu ihtimali ortadan kaldırmaktadır. Üstelik, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Hz. Aîşe ile beraberliği Medine'ye hicretin ikinci yılındadır.

Ancak şurası da bir gerçek: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı, Cenab-ı Hakk, çeşitli vasıtalar kullanarak bidâyetlerden itibaren himâye etmiştir. Sözelimi: Mekke'de iken, Kureyş'in şeflerine, hasedcilerine, inadçılarına ve şımarık zenginlerine karşı korumuş ve bu işte müşrik amcası *Ebu Tâlib*'i vâsita yapmıştır. Allah *Ebu Tâlib*'in kalbine, cibillî akrabalık sevgisi vermiş, böylece Kureyş arasında kendisine karşı gösterilen saygı ve itaat duygusu, tecavüzleri önlemiştir. Bu devrede *Ebu Talib* müslüman olsaydı, ona karşı saygıları kalmayacağından Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a tecavüzlerinde daha cüretkâr, daha saldırgan daha şirret olabileceklerdi. *Ebu Tâlib*'le aralarındaki küfür müşterekliği *Ebu Talib*'e

olan ihtiramlarını korumaya ve dolayısıyla onun hatırına Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a tecâvüzde ölçülü olmaya sevketmiştir.

Cenab-ı Hakk, *Ebu Talib*'in vefatından sonra başka esbâb araya soktu. Bunlardan en mühimmi *Ensâr*'ın himayesidir. Bu sâyede Medine'de emin bir melce buldu. Hicretle oraya gelince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı her çeşit dış tehlikelere karşı korudular.

Müşrikler yahudiler, münafıklar, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a karşı plan kurdukça Allah hilelerini bozdu: Meselâ yahudiler sihir yaptılar, Cenab-ı Hakk *Muavvizeteyn* sûresini inzal buyurarak korudu. Hayber yahudileri zehirli koyun eti yedirmeye kalktıkları vakit, Cenab-ı Hakk, haber vermek ve yememesini emretmek suretiyle himaye etti. Keza yahudilerin damdan üzerine değirmen taşı atma planları da ilâhî ihbarla akım bırakılmıştı. Bir gazve sırasında koyu gölgeli bir ağacın altında uyurken kendisini takip eden düşman, ağaçta asılı olan kılıcını almış, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a vurmaya hazırlanırken Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ilâhî bir ikazla uyandırılmış ve mütecâviz kâfire inen gaybî bir darbe ile kılıç elinden düşürülmüş ve böylece kesin bir felâket önlenerek Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) korunmuştur.

Bu ilâhî himaye örneklerin o kadar çoktur ki, burada hepsini anlatmak bir hayli uzun çeker.

Bazı şarihlerimizce dikkat çekilen bir husûsa daha temas edelim: “Bu ilâhî koruma vardı da niye yüzünden yara aldı, niye dişi kırıldı, niye zırh, miğfer giydi?” gibi sorular yersizdir. Zira korunma garantisi “öldürülme”ye karşıdır. Elbette ki her hususta “en güzel örnek” vermekle vazifeli olan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ümmetine, yorulma, didinme, zahmet ve meşakkat çekme, aç kalma, yaralanma gibi, bir insanın karşılaşacağı, menfi vaziyetlerde de örnek verecek, o hallerde, o durumlarda alınması gereken tedbirleri, takınılması gereken tavırları ve izhâr edilmesi gereken sabır ve metâneti gösterecek, ümmetine ders verecektir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mâruz kaldığı menfi durumlar bu açıdan değerlendirilince “himayeyi garanti eden ayet bu hâdiselerden sonra nâzil olmuştur” şeklindeki bir açıklamaya gerek kalmayacağı anlaşılır.

590 ۸- وعن ابن عباس رضي الله عنهما: [أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: إِنِّي إِذَا أَصَبْتُ اللَّحْمَ اتَّشَرْتُ لِلنِّسَاءِ وَأَخَذْتَنِي شَهَوَتِي فَحَرَمْتُ عَلَى اللَّحْمِ. فَأَنْزَلَ

اللّٰهُ تَعَالٰى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ [الْآيَةُ].
أَخْرَجَهُمَا التِّرْمِذِيُّ.

8. (590)- İbnu Abbas (radıyallahu anh) anlatıyor: “Bir adam Resûlullah (aley-hissalâtu vesselâm)’a gelerek: “Ben et yediğim zaman kadınlara karşı zaafım artıyor ve bende şehvet galebe çalıyor. Bu sebeple et yemeyi nefsim haram ettim” dedi. Bunun üzerine şu âyet indi: “Ey iman edenler! Allah’ın size helal ettiği temiz şeyleri haram kılmayın, hududu da aşmayın. Doğrusu Allah, aşırı gidenleri sevmez. Allah’ın size verdiği rızıktan temiz ve helal olarak yiyin. İnan-dığınız Allah’tan sakının” (Maide 87-88). Tirmizî, Tefsir, Maide, (3052).

AÇIKLAMA:

Rivâyet bize, sathî bir nazarla bakınca, gâyet mâsum ve mâkul görünen bir niyetle, kişinin aldığı bir kararı görmekteyiz. Ancak âyet-i kerîme, bu çeşit kararların, ne kadar masum görünürlerse görünsünler, İslâmî olmayacağına dikkat çekmektedir. *Fahreddin-i Râzî* hazretleri “Allah’ın size helal kıldığı temiz şeyleri haram kılmayın” emrinde altı çeşit muhtemel yasak gösterir:

- 1- Allah’ın size helal kıldığı bir şeyin haram olacağına sakın itikad etmeyin.
- 2- Allah’ın size helal kıldığı bir şeyin haram olduğunu dilinizle telaffuz etmeyin.
- 3- Allah’ın size helal kıldığı şeylerden, haramdan kaçtığınız gibi kaçmayın. Bu üç çeşit yasak, itikâd, söz ve amel’e hamledilir.

4- Fetva vererek, helalleri başkasına haram kılmayın.

5- Nezir ve yeminde bulunarak helalleri tahrîm etme yoluna gitmeyin.

6- Gasbedilen şeyi mülkünüzü ayrılması kâbil olmayacak şekilde karıştırmayın, bu durumda tamamı haram olur. Böylesi bir karıştırma, kendisine helal olan şeyi de haram kılar. Temiz bir şeye pis bir şeyin karışması hususunda da aynı hüküm câridir: Pislik, ayrılmayacak şekilde karışmışsa temiz şeyin tamamı pis sayılır.

Ayet-i kerîme bu altı ihtimâlin hepsine şamildir, hepsine hamli akla uzak değildir.

Râzî hazretleri, Tahrîm sûresinin baş tarafında yer alan: “Ey Peygamber, eşlerinin rızasını gözeterek, Allah’ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine ya-

sak ediyorsun?” meâlinde başlayan âyetlerin de sadedinde olduğumuz ayetle aynı maksadı güttüğüne dikkat çeker.

Ayette geçen: “**Hududu aşmayın**” ibâresiyle, Cenâb-ı Hakk (celle şânuhu)’ın, “helali haram kılma” fiilini *kulluk haddinin aşılması ve zulüm* olarak değerlendirdiği belirtilmiştir. Keza bu tabirle tayyibâtı, yâni temiz olanları mübah kılmakla birlikte, onları istihlakte israftan nehyettiği belirtilir. Tıpkı: “**Yiğîn, için fakat israf etmeyin**” (A’raf 31) meâlindeki ayette olduğu gibi. Ayrıca: “**Madem Allah size temiz olanları helal kılmış, bunlarla yetinip harama gitmeyin!**” manası da ayetten anlaşılmıştır.

Râzî, bu ayetle, Ashâb’tan bir grubun, -Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın *Osman İbnu Maz’un* (radiyallahu anh)’un evinde, kıyâmet gününün dehşetini tasvîr ederek o gün için iyi hazırlık yapılmasını tavsiye buyurmasından sonra- dünyayı terketmek, güzel yemek ve içeceklerden vazgeçip gündüzleri oruç tutup geceleri namaz kılmak, yatak üzerinde uyumamak, kendilerini iğdiş etmek... gibi kararlara varmalarıyla ilgi kurar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu yanlış karara varanları çağırıp: “**Ben böyle emretmedim, nefsinizin üzerinizde hakkı var, oruç tutun, yiğîn de; gece namazı kılın, uyuyun da. Ben gece kalkarım ama uyurum da, oruç tutarım ama yerim de. Etli de, yağlı da yerim, kadınlara da mukârenet ederim, kim benim sünnetimi beğenmezse benden değildir**” der.

Bu mevzuyu 80, 81. hadislerde açıkladık.

Rivayetten şu da anlaşılmaktadır:

Nefse hâkim olmanın meşrû ve yegane yolu yiyeceklerden kısmak, bir başka ifadeyle helal olanı haram etmek değildir. İbadet, gözün haramdan sakınması, nefsin arzularını meşrû hudud içerisinde tatmin etmek... gibi. Nefisle mücadelede sünnete uygun yol budur. Bunu yaptığımız takdirde gâye kendiliğinden hâsıl olur, helalleri haram kılma aşırılığına hacet kalmaz.

591 ۹- وعن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [لَمَّا تَزَلَّتْ لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ] الْآيَةَ، قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْتَ مِنْهُمْ. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ وَهَذَا لَفْظُهُ، وَالتِّرْمِذِيُّ.

9. (591)- *İbnu Mes'ûd* (radiyallahu anh) anlatıyor: “**İnananlara ve faydalı iş işleyenlere, -sakınırlar, inanırlar, faydalı işler işlerler, sonra haramdan sakınıp inanırlar ve sonra isyandan sakınıp iyilik yaparlarsa- daha önceleri tatmış olduklarından dolayı bir sorumluluk yoktur...**” (Maide 93) ayeti indiği zaman Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bana dedi ki: “**Bana senin onlardan olduğun söylendi**”. Müslim, Fedâilü's-Sahâbe 109, (2459). Tirmizî, Tefsir, Mâide, (3056).

AÇIKLAMA:

Hadîsin sonunda “onlardan” olduğu belirtilen kimse Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) imiş gibi bir mânâ çıkmaktadır. Ancak “onlardan” olan *İbnu Mes'ud*'dur. Şarabı haram eden âyetin nüzûlü üzerine Ashab: “*Uhud savaşında kardeşlerimiz şarabı içmişlerdi arkasından öldüler, onların durumu ne olacak?*” diye endişelenince bu ayet iner. Ayet şu mânâyı ders vermektedir: “Onlar, henüz haram edilmezden önce içtikleri için, günahkâr değildirler”. Kible Kudüs'ten Mekke'ye çevrildiği zaman da Ashâb: “*Eski kible üzerine namaz kıldığı halde ölen kardeşlerimizin durumu ne olacak?*” diye üzülmüşler ve onları teselli sadedinde: “**..Allah ibâdetlerinizi boşa çıkaracak değildir...**” (Bakara, 143) mealindeki âyet nâzil olmuş, Ashab teselli bulmuş idi.

Sadedinde olduğumuz ayette “tatmak”la tercüme edilen kelimenin aslı ta'a-me'dir. Bu kelime Arapça'da çoğunlukla “yemek” mânâsına kullanılır. Sadedinde olduğumuz âyet bu mânâda tevîl edilerek “daha önce içtikleri şarap sebebiyle mesûl değiller” mânâsı çıkarılmıştır.

592 ۱۰- وله في أخرى عن البراء رضي الله عنه قال: [مَاتَ رِجَالٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَبْلَ أَنْ تُحَرَّمَ الْخَمْرُ فَلَمَّا حُرِّمَتْ قَالَ رِجَالٌ كَيْفَ بِأَصْحَابِنَا وَقَدْ مَاتُوا يَشْرَبُونَ الْخَمْرَ؟ فَتَزَلَّتِ الْآيَةُ] صححه الترمذی.

10. (592)- Yine Müslim'in bir başka rivâyetinde Bera (radiyallahu anh) şunu anlatıyor: “*Şarap haram edilmezden önce, Ashab (radiyallahu anhüm)'tan bazıları vefat etmişti. Şarap haram edilince birçok kimse: “Arkadaşlarımız şarap içerek öldüler, onların hâli ne olacak?” dediler. Bunun üzerine ayet indi: “İnananlara, ve faydalı iş yapanlara... daha önceleri tatmış olduklarından dolayı bir*

sorumluluk yoktur” (Maide 93) ayeti indi”. Tirmizî, Tefsir, Maide, (3054). Tirmizi hadisin sahîh olduğunu söyledi.

۱۱- وعن عمر بن الخطاب رضى الله عنه أنه قال: [اللَّهُمَّ بَيْنَ لَنَا فِي الْخَمْرِ بَيَانَ شِفَاءٍ فَتَزَلَّتِ الَّتِي فِي الْبَقَرَةِ: يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا. فَدَعَى عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَرِئَتْ عَلَيْهِ فَقَالَ: اللَّهُمَّ بَيْنَ لَنَا فِي الْخَمْرِ بَيَانَ شِفَاءٍ. فَتَزَلَّتِ الَّتِي فِي النَّسَاءِ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى إِلَّا يَذُنُكُمْ رَبُّكُمْ فَلَوْ أَنْتُمْ كُنْتُمْ تَفْقَهُونَ فَلَمَّا قَرَأَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَرِئَتْ عَلَيْهِ فَقَالَ: اللَّهُمَّ بَيْنَ لَنَا فِي الْخَمْرِ بَيَانَ شِفَاءٍ. فَتَزَلَّتِ الَّتِي فِي الْمَائِدَةِ: إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْمَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ فَدَعَى عُمَرُ فَقَرِئَتْ عَلَيْهِ فَقَالَ انْتَهَيْنَا انْتَهَيْنَا] أخرجه أصحاب السنن.

11. (593)- Ömer İbnu'l-Hattâb (radiyallahu anh) anlatıyor: “Ömer: “Allah’ım, şarap hakkında bize tatminkâr bir açıklamada bulun” diye dua etmişti ki Bakara sûresinde bulunan şu âyet indi: “Sana içki ve kumarı sorarlar, de ki: “İkisinde hem büyük günah ve hem insanlara bazı faydalar vardır. Günahları faydasından daha büyüktür” (Bakara 219).

Bunun üzerine Ömer (radiyallahu anh) çağırıldı ve âyet kendisine okundu. Ömer yine: “Allah’ım şarap hakkında bize tatminkâr bir açıklamada bulun” dedi. Bir müddet sonra Nisa suresindeki: “Ey iman edenler! Sarhoşken ne dediğimizi bilene kadar, cünübken, -yolcu olan müstesna- gusledene kadar namaza yaklaşmayın...” (Nisa, 43) ayeti nâzil oldu. Ömer (radiyallahu anh) çağırıldı ve âyet kendine okundu. Ömer yine: “Allah’ım, şarap hakkında bize tatminkâr bir açıklamada bulun” dedi.

Bir müddet sonra, Maide suresindeki âyet indi: “Ey iman edenler! İçki, kumar, putlar ve fal okları şüphesiz şeytan işi pisliklerdir. Bunlardan kaçın ki saadete eresiniz. Şeytan şüphesiz içki ve kumar yüzünden aranızda düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah’ı anmaktan alkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçersiniz değil mi?” (Maide 90-91). Ömer yine çağırılıp âyet

kendisine okundu. Bu sefer “Evet Rabbimiz vazgeçtik, vazgeçtik” dedi. Tirmizî, Tefsir, Maide (3053); Ebu Dâvud, Eşribe 1, (3670); Nesâî, Eşribe 1, (8, 286, 287). Tirmizî hadisin sahîh olduğunu söyledi.

AÇIKLAMA:

Şarap istihlâki, İslâm öncesi Arap cemiyetinde çok yaygındı. Arpa, buğday, hurma, mısır, üzüm, pirinç, bal gibi çok değişik maddelerden şarap yapılırdı.

İslâm gelince, daha Mekke’de iken, şarap meselesine dikkat çekmiş, vahiyde yer vermiş idi. Ancak, böylesi köklü alışkanlıkların yasaklanması birden bire yapıldığı takdirde netice alınmazdı. Bu sebeple yukarıda kaydedilen rivâyetten de anlaşılacağı üzere, hafiften şiddete doğru tedricî yasaklamalarla hareket edilmiş, son sözün söylenmesi epeyce te’hîr edilmiştir. Ancak yasaklama kesinlikle ortaya konunca, herhangi bir mukavemetle karşılaşılmadan, şarap yüzünden kimseye ceza verilmeden, kesin netice alınmıştır. Mü’minler kendiliklerinden bırakmışlardır.

Biz bu bahsi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın mücadele metodu dahil, farklı yönleriyle, ilgili bahiste tahlil edeceğiz, oraya bakılsın (2276. hadis).

۱۲- وعن أنس رضي الله عنه قال: [سَأَلُوا النَّبِيَّ ﷺ حَتَّى أَخَفَوْهُ فِي الْمَسْأَلَةِ فَصَعِدَ ذَاتَ يَوْمٍ عَلَى الْمِنْبَرِ فَقَالَ: لَا تَسْأَلُونِي عَنْ شَيْءٍ إِلَّا يَبْتِئْتُهُ لَكُمْ. فَلَمَّا سَمِعُوا ذَلِكَ أَرْمُوا وَرَهَبُوا أَنْ يَكُونَ بَيْنَ يَدَيَّ أَمْرٍ قَدْ حَضَرَ. قَالَ أَنَسُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَجَعَلْتُ أَنْظُرُ يَمِينًا وَشِمَالًا فَإِذَا كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ لَأَفَ رَأْسَهُ فِي ثَوْبِهِ يَتَكَبَّرُ؛ فَأَنْشَأَ رَجُلٌ كَانَ إِذَا لَأَحَى يُدْعَى إِلَى غَيْرِ أَبِيهِ. فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ أَبِي؟ قَالَ: أَبُوكَ حُذَافَةُ. فَقَالَ عُمَرُ: رَضِينَا بِاللَّهِ رَبًّا، وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا، وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا، نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الْفِتَنِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَا رَأَيْتُ فِي الْخَيْرِ وَالشَّرِّ كَالْيَوْمِ قَطُّ. إِنَّهُ صَوَّرَتْ لِيَ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ حَتَّى رَأَيْتُهُمَا دُونَ الْحَائِطِ]. أخرجه الشيخان والترمذی.

وزاد فَتَزَلَّتْ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءٍ إِنْ تَبَدَّلَكُمْ تَسْؤُكُمْ وَقَالَ ابْنُ شِهَابٍ: أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ قَالَ: قَالَتْ أُمُّ عَبْدِ

اللّٰهُ ابْنِ حُدَافَةَ لِعَبْدِ اللّٰهِ: مَا رَأَيْتُ قَطُّ أَعْقَى مِنْكَ أَلَمْنَتْ أَنْ تَكُونَ أُمُّكَ قَدْ قَارَفَتْ
بَعْضَ مَا يُقَارَفُ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ فَتَفْضَحَهَا عَلَى أَعْيُنِ النَّاسِ؟ فَقَالَ عَبْدُ اللّٰهِ: لَوْ
الْحَقَنِي بِعَبْدٍ أَسْوَدَ لِلْحَقِيقَةِ].

«وَالْإِخْفَاءُ» فِي السُّؤَالِ الْاسْتِقْصَاءُ وَالْإِكْثَارُ. «وَأَرْمَ» بَفَتْحِ الْهَمْزَةِ وَالرَّاءِ إِذَا
أُطْرُقَ سَاكِنًا مِنْ خَوْفٍ «وَالرَّهْبَةِ» الْخَوْفُ وَالْفَزَعُ.

12. (594)- Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’e sorular sordular. Soruda öylesine aşırı gittiler ki, birgün minbere çıkıp (öfkeyle): “Sorun, her sorunuza cevap vereceğim” dedi. Cemaat bu sözü işitince, korkuyla başlarını öne eğdiler. Başlarına mühim bir hâdise gelmekte olmasından korktular.

Enes (radiyallahu anh) devamla dedi ki: “Ben sağıma soluma bakmaya başladım. Bir de ne göreyim, herkes elbisesini başına sarmış ağlıyordu. (Kimseden ses çıkmıyordu.) Derken, münakaşa falan ettiği zaman, babasından başka birisine nisbet edilen bir kimse ilk konuşan oldu: “Ey Allah’ın Resûlü! Babam kimdir?” dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “**Baban Hüzâfe’dir**” buyurdu. Hz. Ömer (radiyallahu anh) de: “Rabb olarak Allah’tan, din olarak İslâm’dan, peygamber olarak da Muhammed’den razıyız. Fitnelerden Allah’a sığınırız” dedi. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) de: “Hayır ve şer her ikisinin de bugünkü kadar bol indiğini hiç mi hiç görmedim. Bana cennet ve cehennem gözle görülecek hale getirildi ve onları şu duvarın önünde gördüm” dedi. Bu-hârî, Tefsir, Maide 12; Rikâk 27; İ’tisam 3; Müslim, Fedâil 134-138, (2359); Tirmizî, Tefsir, Maide (3058).

Bir rivâyette şu ziyade var: “...Bunun üzerine şu âyet indi: “Ey iman edenler! Size açıklanınca hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın. Kur’ân indirilirken onları sorarsanız size açıklanır, (ama üzülürsünüz). Allah sorduğunuz şeyleri affetmiştir. Allah bağışlayandır, halimdir. Sizden önce bir millet onları sormuştu. Sonra da onları inkâr etmişlerdi” (Maide 101-102).

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Cehâlet hastalığının ilacı sormaktır”,

“Bir şeyde şüpheye düşerseniz benden sorun” buyurmuştur. Hz. Aişe: “*En-sar kadınları ne iyi kadınlardır, haya, onların dinlerini öğrenmeleri, bilgilerini artırmaları hususunda soru sormalarına mâni olmamıştır*” diye övmüştür. İbnu Mes’ud (radıyallahu anhümâ): “*İlim artması taleble, anlaşılması sualledir*” diye açıklamıştır. İbnu Şihâb: “*İlim hazinedir, anahtarı sualdir*” diye açıklar. Hasan Basrî de: “*Kim utanç belâsıyla ilim talebinden geri kalırsa cehâlet için şalvar giyer, öyle ise ilim talebinde utanmayı kovarak kendinizden cehâlet şalvarını atın. Zira kimin yüzü yufkaysa ilmi de yufkadır*” diye nasihat etmiştir.

Evet başta Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) olmak üzere bütün büyüklerimiz sormayı övmüş, ilim için soru sormanın gereğinde ittifak etmiştir.

Ancak bunun bir âdâbı olsa gerektir. Aslında bir değil, birçok âdâbı vardır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’le ilgili pekçok rivayette bu âdab üzerine durulduğu görülür.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’la ilgili haberlerde, sual sormanın tahdid edilmiş olduğunu görmek oldukça dikkat çekici bir husustur. Tahdid ifâde eden bir rivâyet yukarıda kaydedildi. Hatta sual tahdidiyle ilgili olarak, yukarıda gördüğümüz gibi âyet-i kerimenin nâzil olmuş bulunması, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın risâlet hayatında, kendisine soru sorma âdabının ne kadar ehemmiyetli bir durum olduğunu ifâde eder.

Bazı rivayetler, mezkur âyetin nüzûlüne, haccın adediyle ilgili bir sualin sebep olduğunu belirtir. Şöyleki: “**Oraya (Kabe’ye) yol bulabilen insana, Allah için Kabe’yi hacetmesi gereklidir**” (Âl-i İmrân 97) ayetiyle hac farzedildiği zaman, cemaat: “*Her sene mi?*” diye sorar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) cevap vermez. Cemaat tekrar be-tekrar “*her sene mi?*” diye ısrarla sorar. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sonunda: “**Hayır, eğer evet deseydim heryıl yapmanız vâcib olurdu. Şayet vacib kılınsaydı güç getiremezsiniz**” buyurur ve bunun üzerine yukarıdaki âyet nazil olur.

Bazı rivâyetlere göre bu soruyu soran bir “bedevî”dir, bazılarına göre “Benû Esed’den biri”dir ve soru Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ı son derece kızdırmıştır. Bunun üzerine âyet nazil olmuştur.

Dikkat edilirse, âyet-i kerimenin zâhirinden “öğrenildiği takdirde hoşla gitmeyecek olan şeyden soru sormanın” yasaklandığı anlaşılır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın soruyu tahdîd eden uyarıları fazladır. Bir iki misal verelim:

1- “Ben sizi terkettikçe siz de beni rahat bırakın (soru sormayın). Zira sizden öncekileri suallerinin çokluğu ve bir de peygamberleri hakkında ihtilafları helâk etmiştir”.

2- “Allah farzlar emretmiştir, sakın onları ihmal etmeyin, bir kısım da yasak sınırlar koymuştur, sakın bunları aşmaya kalkmayın. Bazı şeyleri de haram kılmıştır, sakın bunları ihlal etmeyin. Bazı şeyleri de -unuttuğu için değil,- acıdığı için, yani rahmet olsun diye sükut buyurmuştur, sakın bunlardan sual sormayın”.

3- “Müslümanların cürüm yönüyle en büyüğü o kimsedir ki, haram edilmemiş bulunan bir şeyden sual sorar da onun suali üzerine o şey haram kılınır.”

4- Allah sizde görülen üç şeyden nefret eder: Dedi-kodu, malı ziyan etmek, çok sual sormak.

5- “Kişi kardeşiyle oturunca öğrenmek için sorsun, inadlaşmak için değil” vs.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir defasında, sualde ısrar eden bir kimsenin davranışı karşısındaki hoşnutsuzluğunu ifâde için adamı “*kâhinlerin kardeşi*”ne teşbih buyurmuştur.

Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu husustaki uyarıları Ashâb-ı Kiram'ı soru sorma hususunda öylesine ihtiyatlı hâle getirmişti ki, bu ihtiyat bir çoğunda korkuya dönüşmüştü. “*Biz Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a soru sormayız, olur ki hakkımızda Allah bir vahiy indiriverir veya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir söz sarfeder, ilânihaye hakkımızda ar olarak kalır*” diyenler vardı.

Bu edeb ashab arasında istikrar bulduktan sonra, Hiz. Ebu Hüreyre, Hiz. Aişe (radiyallahu anhümâ) gibi cesaretiyle tanınanlar dışında kimse soru sormaya cesaret edemiyordu. Tabii ki, bu âdâbı bilmeyen bedevîler hâriç. Enes hazretleri (radiyallahu anh): “*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a soru sormada bedevîler insanların en cüretkârlarıydı*” der. Bu yüzden, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın huzurunda iken beraberlerinde bir de bedevînin bulunması ashâbı

sevindirirdi. Çölden, sual soracak “akıllı” bir bedevinin gelmesi temennîler arasındaydı. Hatta bir kısım meselelerin sorulması için “câhil” bedevîlerin teşvik ve tahrik edildiğini rivayetlerde görmekteyiz. *Şâtıbî*, *Cebrâil* (aleyhisselâm)’in zaman zaman bedevî kıyâfetiyle gelip sual sorması ile bu temennî arasında bir irtibat bulunmaktadır.

İbnu'l-Arabî, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) zamanında sual yaşağının konmasını “insanlara zorluk getirecek bir vahyin gelmesini önleme düşüncesi”ne bağlar ve ilâveten der ki: “O (aleyhissalâtu vesselâm)’nun vefâtından sonra bu endişe kalktı. Ancak, seleften gelen pekçok rivâyet, vukûa gelmeyen meselelerin sorulmasını yasaklamakta, mekruh addetmektedir.”

Diğer bir kısım rivâyetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ı ilgilendiren meselelerde halkın birbirine sorduğunu, helal şeyler hakkında da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a çokca sual sormaları üzerine bâzan “haram” hükmünün geldiğini belirtirler. Bu cümleden olarak, *Hiz. Câbir*, *telâun* (lânetleşme) ayetinin çok sual sebebiyle geldiğini söyler.

Bu konuda şu söylenebilir: İslâm’ın bazı meselelerde değişik zaman, mekan ve şartlara göre az-çok farklı yorumlara müsamahası vardır. Teferruat meselelerinde farklı anlayışlara ve farklı tatbikâta müsamaha esprisini korumak dinimizin mühim stratejilerinden biridir. Hatta Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) İslâm’ı “*Hanefiyye semhâ*” diye över, “*Hristiyanlık ve Yahudilikte olmayan müsamaha bizde vardır*” diye iftihar eder. Şu halde teferruat meselelerin âyet veya hadislerle nihâî bir şekle bağlanması, Şâri tarafından istenmemektedir. Bir konuda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın beyanda bulunması, bir başka ifâde ile, herhangi bir meselenin sünnetle şekillenmesi müslümanlar için bağlayıcı bir durumdur. Bizzat Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın ifâdesiyle Şâri, “unuttuğu için değil, insanlara merhameti sebebiyle” bazı meselelerin muğlak kalmasını istemiştir. Bu bir kolaylık ve rahmet vesilesidir. Soru yaşağı bunun için konmuştur.

Sual meselesine giren mühim âdâbtan biri de iyice bilinmeyen hususta cevap vermemektir. İslâm âlimleri bu meselede ittifak ederler. *İbnu Ömer* (radiyallahu anh)’in koyduğu şu kâide herkesce benimsenmiştir. “*Allahu â’lem demek kişinin ilmindendir.*” Şöyle buyururlar: “*Kişi sorulan şeyi iyi bilirse cevap vermemeli, iyice bilemezse “Allah daha iyi bilir (Allahu âlem)” demelidir. Çünkü kişinin*

bilmediği hususlarda ‘Allahu â’lem’ demesi onun ilmindendir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu konuda daha sarîh bir ifade kullanmayı tavsiye eder. ‘Bilmiyorum’. Aynen şöyle derler: ‘İlim üçtür: ‘Kur’ân-ı Kerim, yaşayan sünnet ve bilmiyorum (Lâ edrî) demek’.

Rivâyetler, keza sorulara Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın da ‘bilmiyorum’ diye cevap vererek, bu babta başta ulemâ, bütün ümmetine örnek olduğunu göstermektedir: İbnu Ömer anlatıyor: ‘Bir adam Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a gelerek: Ey Allah’ın Resulü! Hangi yer daha hayırlıdır? diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): ‘Bilmiyorum (Lâ edrî)’ dedi. Adam: ‘Pekâlâ, hangi yer kötüdür?’ diye sorunca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yine ‘Lâ edrî (bilmiyorum)’ cevabını verdi. Bir müddet sonra Cebrail geldi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona sordu: ‘Ey Cibril hangi yer daha hayırlıdır?’ O da: ‘Bilmiyorum’ diye cevap verdi...” Neticede cevap Cenab-ı Hak’tan geliyor: ‘Hayırlı yerler mescidlerdir, şerli yerler de çarşı-pazardır’.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ı bu konuda da örnek alan İslâm âlimleri kendilerine sorulan soruların çoğunluğuna ‘Lâ edrî (bilmiyorum!)’ diye cevap vermekten ar duymamışlardır.

۱۳- وعن ابن المسيب قال: [الْبَحِيرَةُ الَّتِي يُمنَعُ دَرُهَا لِلطَّوَاعِثِ فَلَا يَحْلُبُهَا أَحَدٌ. وَالسَّائِبَةُ كَانُوا يُسَيِّبُونَهَا لِأَلِهَتِهِمْ لَا يُحْمَلُ عَلَيْهَا شَيْءٌ. وَالْوَصِيلَةُ الَّتِي تُبَكَّرُ فِي أَوَّلِ نَتَاجِ الْإِبِلِ بِأَنْثَى ثُمَّ تُثَقَّى بِأَنْثَى، وَكَانُوا يُسَيِّبُونَهَا لِطَوَاغِيتِهِمْ إِنْ وَصَلَتْ إِحْدَاهُمَا بِالْأُخْرَى لَيْسَ بَيْنَهُمَا ذَكَرٌ. وَالْحَامُ فَحُلُ الْإِبِلِ يَضْرِبُ الضَّرَابَ الْمَعْدُودَ فَإِذَا قَضَى ضِرَابَهُ وَدَعَا لِلطَّوَاعِثِ وَأَغْفَوْهُ مِنَ الْحَمْلِ وَسَمَّوهُ الْحَامَ. قَالَ، وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: رَأَيْتُ عَمْرُوَ ابْنَ عَامِرٍ الْخَزَاعِيَّ يَجُرُّ قُصْبَهُ فِي النَّارِ كَانَ أَوَّلَ مَنْ سَيَّبَ السَّوَابِ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانُ.

وَالْقُصْبُ، وَاحِدُ الْأَنْصَابِ، وَهِيَ الْأَمْعَاءُ.

13. (595) - Tabiîn'den İbnu'l-Müseyyeb anlatıyor: “*el-Bahîra, cahiliye Araplarınca, sütü putlara bağışlanan, bu sebeple hiç kimse tarafından sağılmayan deveye denirdi*”. *Es-Sâibe: İlahları için salıverilen, üzerine hiçbir yük vurulmayan deveye denir.*” “*El-Vasîle, ilk doğumunu dişi yapıp sonra ikinci doğumunu da dişi yapan ve araya erkek doğum girmeyen devedir, bu da putlar için salıverilir, hiçbir şekilde istifade edilmezdi. El-Hâmu: Dölünden muayyen batın yavruya ulaşılan erkek devedir, bu da putlara adanır, yükte kullanılmazdı.*

İbnu'l-Müseyyib, Ebu Hüreyre'den şu sözü nakleder: “Resûlullah (aleyhis-salâtu vesselâm) buyurdu ki: “*Amr İbnu Âmir el-Huzâ'i'yi, cehennemde barsaklarını sürürken gördüm. Bu adam, hayvanları putlara adak olsun diye ilk salıveren (sâibe bırakan) kimse idi*”. Buhârî, Menâkib 9, Tefsir, Maide 13; Müslim, Cennet 51, (2856).

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen birkaç tabiri açıklamaktadır. Tabirlerin geçtiği ayet şöyle: “Allah, kulağı çentilen (bahîra), salıverilen (sâibe); erkek, dişi ikizler doğuran (vasîle), on defa yavrulamasından ötürü yük vurulmayan (hâm) hayvanların adanmasını emretmemiştir, fakat inkâr edenler Allah'a karşı yalan uydururlar ve çoğu da akletmezler” (Mâide, 103).

Burada dikkat çekeceğimiz bir husus şudur: Saîd İbnu Müseyyib tarafından mezkur tabirler hakkında hadis metninde yapılan açıklama ile, tefsirlerde ve başkaca kaynaklarda (mesela (en-Nihâye'de) kaydedilen açıklama tamâmen aynı değildir. Tefsirlerde kaydedilen ve Türkçe meallere aksettirilen mânâyâ göre bu tâbirler, daha vâzih olarak şöyle açıklanmaktadır:

“*Cahiliye devrinde Araplar, bir dişi deve beş batın doğurur, beşincisi erkek olursa onun kulağını yararlar, salıverirlerdi. Onu ne sağlarlar, ne binerler, ne de kullanırlardı. Bahîre nezri budur. Bahr=yarmak demektir, bahîre yarık, yani kulağı yarılmış adak deve mânâsıdır.*

Bir adamın başına herhangi bir dert gelirse ondan kurtulmak için, putlar namına deve adar, gâyesi hâsıl olunca o deveyi salıverir, ondan faydalanmayı kendisine haram ederdi. Sâibe budur.

Hayvan dişi doğurursa kendilerinin, erkek doğurursa putlarının olurdu. Şâyet ikisini birden doğurursa: “Dişi erkeğe kavuştu” derler, bu dişiden dolayı erke-

ğini de kurban etmezlerdi. Vasîle de budur.

Bir erkek devenin dölünden on batın doğarsa onun sırtını haram sayarlar, onu hiçbir sudan ve mer'adan menetmezler ve "sırtı himaye edilmiştir" derlerdi ki hâm budur.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cehennemde barsağını sürüklediğini haber verdiği Amr İbnu Âmir el-Huzâ'î'ye gelince: Bu kimse develerden sâibe ve bahîre gibi adakları Araplar arasına ilk sokan kimsedir. Rivayetler, Mekke'deki belli başlı putların da ilk defa bu hanif tarafından ihdas edilerek, Hz. İbrahim'in tevhid dininin bozulduğunu açıklamaktadır.

Rivâyete göre Amr bir ara Mekke'den Şam'a gitmişti. Belka mıntikasındaki eski Meâb şehrine -ki, o zamanlarda burası Amâlika'nın dinlenme yeri idi - vardığında Amalika'nın putlara taptıklarını gördü. Bu putlardan kurak zamanlarda yağmur, harp ve felâket zamanlarında yardım istediklerini öğrendi. Onlardan isteyip aldığı Hûbel adlı bir putu götürüp Ka'be'ye dikti. Halkı buna tâzim ve ibâdete dâvet etti.

Keza, cahiliye Araplarının diğer bir meşhur putu olan Lât da Amr'ın eseridir. Şöyle ki: Beni Sakif'ten hayır sâhibi bir kişi hac mevsiminde, tarihen Sahratu'l-Lât (Lât Kayası) diye anılan bir taş üstünde Arapların sevîk dedikleri kavutu, su ile karıştırıp helva yaparak hacılara dağıtırdı. Bu hayır sâhibi öldüğünde Amr bunu da bir fırsat sayarak halka: "Bu adam ölmemiştir, bu helva taşının içine girmiştir" diyerek bu taşı da bir put yapmış ve halkı tapmaya davet etmiştir.

Amr'ın, cahiliye Arapları arasına soktuğu bid'atlardan biri de yukarıda temas edilen adak hayvanlarının yavrularından istifade etme şekliyle ilgilidir: Yavrular, canlı doğarsa erkekler istifade eder, kadınlar edemezdi. Ölü doğarsa kadın erkek her ikisinin de bunda ortak olduğunu söylerlerdi. En'am suresindeki 139. âyet bu hurâfeye temas ederek, böyle inananların cezalandırılacağını bildirir: "Bu hayvanların karınlarında olan yavrular yalnız erkeklerimize mahsus olup, eşlerimize yasaktır. Ölü doğacak olursa hepsi ona ortak olurlar" dediler. Allah bu türlü sözlerin cezasını verecektir. Çünkü O hakîmdir, âlimdir" (En'am, 139).

۱۴- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [خَرَجَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سَهْمٍ مَعَ نَمِيمٍ الدَّارِيُّ بْنِ بَدَا فَمَاتَ السَّهْمِيُّ بِأَرْضِهِ لَيْسَ بِهَا مُسْلِمٌ فَلَمَّا قَدِمُوا بِتَرْكِهِ

فَقَدُّوا حَامًا مِنْ فَضِيَّةٍ مَخْصُوصًا بِذَهَبٍ فَأَخْلَفَهُمَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ثُمَّ وَجَدَ الْجَامَ بِمَكَّةَ فَقَالُوا ابْتِغَاهُ مِنْ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ وَعَدِيِّ، فَقَامَ رَجُلَانِ مِنْ أَوْلِيَائِهِ فَحَلَفَا: لَشَهَادَتِنَا أُنْحَقُ مِنْ شَهَادَتِهِمَا، وَاسْنُ الْجَامِ لِصَاحِبِهِمْ. قَالَ وَفِيهِمْ نَزَلَتْ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنَكُمُ الْآيَةِ. أخرجه البخارى وأبو داود والترمذى.

(وَالْجَامُ) الإِنَاءُ (وَتَخْوِصُّهُ) أَنْ تَجْعَلَ عَلَيْهِ صِفَاتٍ مِنْ ذَهَبٍ كَخَوْصِ النَّخْلِ.

14. (596) - İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: Benu Sehm'den bir kişi, Tecîmü'd-Dârî ve Adiy İbnu Beddâ ile birlikte yola çıktı. Es-Sehmî, hiç müslüman bulunmayan bir yerde vefat etti. Terikesini Temim ve Adiy getirdiler. Ancak (Sehmî'nin yakınları vasiyette adı geçen) gümüş işlemeli bir kabı (teslim edilen mallar arasında) bulamadılar. (Şikayet üzerine) Resûlullah (aleyhissalâtu vesse-lâm) bu hususta ikisine (Temîm ve Adiy'e) yemin ettirdi. Sonra kap Mekke'de bulundu. Kabin yanlarında bulunduğu kişiler: "Biz bunu Temîm ve Adiy'den aldık" diye yemin ettiler. Şehmî'nin yakınlarından iki kişi de kalkıp Allah'a yemin ederek: "Bizim şahitliğimiz o ikisinin şehâdetinden daha doğrudur, kap da arkadaşımıza âittir" dediler.

İbnu Abbas der ki şu âyet bunlar hakkında nâzil oldu: "Ey iman edenler: Ölüm birinize geldiği zaman vasiyet ederken içinizden iki adil kimseyi, şâyet yoklukta olup başınıza da ölüm musibeti gelmişse, namazdan sonra alıkoyacağınız, -şüpheleniyorsanız, "Akraba bile olsa yeminle hiçbir değeri değiştirmeyeceğiz, Allah'ın şahidliğini gizlemeyeceğiz, yoksa şüphesiz günahkârlardan oluruz" diye yemin eden- sizden olmayan iki kişiyi şahid tutun. Eğer bu şahidlerin günah işlemiş oldukları ortaya çıkarsa ölene daha yakın hak sâhibi diğer kişi bunların yerine geçer ve "bizim şahidliğimiz ikisininkinden de daha doğrudur, biz aşırı gitmedik, yoksa şüphesiz zulmedenlerden oluruz" diye Allah'a yemin ederler. Bu şahitliği gerektiği gibi yapmalarını veya yeminlerinden sonra yeminlerin kabul edilmesinden korkmalarını daha iyi sağlar. Allah'tan sakının, dinleyin, Allah fâsık kimselere yol göstermez (Mâide, 106-108); Buhârî, Vesâya 35; Tirmizî, Tefsir, Mâide (3062); Ebu Dâvud, Akdiye 19, (3606).

AÇIKLAMA:

Hadîste adı geçen *Temîmü'd-Dârî* sahâbidir. Şerhlerde açıklandığı üzere *Adiyy* de *Temîm*'in yakınlarından, ancak sahâbî değildir. Hâdis, *Temîm* (radiyallahu anh)'in İslâm'a girmesinden önce cereyân etmiştir. Binaenaleyh, müslüman *Sehmî*'nin vasiyetini teslim ettiği iki kişiden ikisi de hristiyandır.

Başka kaynaklarda gelen ziyâde bilgilere göre, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) *Temîm*'e yemin ettirince o ihânetini itiraf etmiş, bunun üzerine ona: “Ey *Temîm* müslüman ol, Allah senin müşrik iken yaptığın günahları affetsin” teklifinde bulunmuş, o da kabul etmiştir. İslâm'ında samîmî olmuştur.

Hadîsten çıkan hükme gelince: “Başta *Hanbelîler* olmak üzere bir kısım âlimler, bir müslüman, kâfirlerin arasında yalnız kalır, ölüm hâlinde vasiyette bulunur ve onun vasiyetine yalnızca bu kâfirler şahidlik ederse bu şehâdet makbuldür. Çünkü âyet-i kerime buna hükmetmektedir. Yukarıda kaydedilen, *İbnu Abbâs* hadîsinin gösterdiği üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da bununla amel etmiştir.

Ancak *Ebu Hanîfe*, *Şafîi* ve *Mâlik* hazretlerine göre bu şehâdet makbul değildir. Çünkü vasiyet dışındaki meselelerde şahidliği makbul olmayanların -fasık gibi- vasiyetle ilgili meselelerde de kabûl edilmez.

٥٩٧ - وعن عمار بن ياسر رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: أُنزِلَتِ الْمَائِدَةُ مِنَ السَّمَاءِ خُبْزاً وَلَحْمًا، فَأَمُرُوا أَنْ لَا يَخُونُوا وَلَا يَدْخِرُوا لِعَدُوٍّ، فَخَانُوا وَادْخَرُوا وَرَفَعُوا لِعَدُوٍّ، فَمَسَحُوا قِرْدَةً وَخَنَازِيرَ]. أخرجه الترمذی.

15. (597) - *Ammâr İbnu Yâsir* (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: (Kur’ân-ı Kerîm’de zikri geçen) sofrâ gökten ekmek ve et olarak indirildi. Bu mucizeye mazhar olanlara, ihânet etmemeleri ve ertesi gün için, o yiyeceklerden ayırmamaları emredildi. Ancak onlar bunu dinlemediler, hem ihânet ettiler hem de yemeklerden ayırıp ertesi gün için sakladılar. Bunun üzerine ceza olarak maymun ve hınzır sûretine çevrildiler”. Tirmizî, Tefsir, Maide, (3063).

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, Mâide suresinde geçen bir hâdis hakkında -ki sûre, ismini bu hâdi-

seden alır- kısa bir açıklama sunmaktadır: Hz. İsa'nın havarîleri, imanlarının artması için, kendilerine gökten bir sofranın inmesini talep ederler (112-114. ayetler). Cenâb-ı Hakk bu talebe şu cevabı verir: “Ben onu size indireceğim, bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, dünyalarda kimseye azâb etmeyeceğim şekilde ona azâb edeceğim” (Mâide, 115).

Bu âyetin açıklamasından İslâm âlimleri bazı farklı fikirler ileri sürmüşlerdir.

1- Ayette bahsedilen sofranın Hz. İsa zamanında yahudilere indirilmiştir. Sofra inme hâdisesine hem âyet, hem de birkısım rivâyetler delalet eder.

2- Bazı âlimler bu sofranın inmediğine kâil olmuşlardır. Bunlar ayeti darb-ı mesel olarak alırlar, hristiyanlarca sofranın mucizesi diye bir mucizeye inanılması, bilinmemesi keyfiyetini de fikirlerini te'yid edici bir unsur olarak zikrederler.

Ancak, cumhur'un görüşü, âyetin zâhirinden de çıkan mânaya uygun olarak havarîlere sofranın Hz. İsa'nın zamanında inmiş olmasında ittifak eder.

EN'AM SÛRESİ

598 ۱- عن علي رضي الله عنه: [أَنَّ أَبَا جَهْلٍ قَالَ لِلنَّبِيِّ ﷺ إِنَّا لَا نَكْذِبُكَ وَلَكِنْ نَكْذِبُ مَا جِئْتَ بِهِ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: فَأَيُّهُمْ لَا يُكْذِبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بَيِّنَاتٍ اللَّهُ يَجْعَلُوهَا]. أخرجه الترمذی.

1. (598)- Hz. Ali(radiyallahu anh) anlatıyor: Ebu Cehil mel'un, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e: “Biz seni yalanlamıyoruz, biz senin getirdiğin şeriatı tekzib ediyoruz” dedi. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk şu âyeti inzal buyurdu: “(Ey muhammed!) Onlar söylediklerinin seni üzeceğini elbette biliyoruz, doğrusu onlar, seni yalancı saymıyorlar, fakaz zâlimler Allah'ın âyetlerini bile bile inkâr ediyorlar. Senden önce nice peygamberler yalanlandı ve kendilerine yardımcımız gelene kadar yalanlamalarına ve sıkıştırılmalarına katlandılar...” (En'âm 32-34). Tirmizî, Tefsir, En'âm (3066).

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'in ahlâken üstünlüğünü te'yid eden rivâyetlerdendir. Çocukluğundan itibaren muhitinde öylesine bir yüce ahlâk örneği vermiştir ki, herkes onu “Muhammedü'l-Emîn” diye bilmiştir. Re-

sûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kâmil seviyedeki üstün ahlâkında o kadar sâbit kadem olmuş, öylesine tâvîzsiz, inhîratsız devam etmiş ki, İslâm dâvasına girmezden önce zihinlerde hâsıl olan kanaat bilâhare hiç sarsılmamıştır. Yukarıda Ebu Cehil'den kaydedilen söz bunun en güzel, en muknî vesikasıdır. Çünkü Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bilinen en azılı düşmanı Ebu Cehil olmuştur. Bir Arap atasözü “Gerçek fazilet düşmanın da itiraf ettiği fazilettir” der.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın risâlet hayatında, en ziyade müessir olan âmillerden birinin bu beşerî ve ahlâkî kemâli olduğunu belirtmek isteriz. Getirdiği risalet ve vahdâniyet davasının ilk muknî delili de bu olmuştur. Rivayetlerin te'yîd ettiği üzere, ilk vahye mazhar olduğu gün büyük bir heyecan ve hatta “kâhin mi oluyorum, şair mi oluyorum?” diye korkuya düşen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı Hz. Hatice (radıyallahu anhâ) teskîn ve teselli ederken ahlâkî vasıflarını hatırlatmıştır. “Korkma, Allah'a kasem olsun, Allah seni asla rûsvay etmez, çünkü sen sıla-ı rahmi ihmâl etmezsin, acizin işini görür, fakirin yerine kazanır, misafire ikram eder, hak yolunda musibete uğrayanlara yardım edersin” der. Böylece anlıyoruz ki, Risâlet-i Muhammediye'nin hakkaniyeti hususunda ilk ikna olan Hz. Hatice'nin yegâne delili, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın kemal mertebesindeki ahlâkıdır, beşeriyetidir. Hz. Hatice (radıyallahu anhâ) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı teskîn ve iknada aynı delilleri kullanmıştır.

Risaleti alenî olarak tebliğ emrini aldığı zaman (Şuara 214), Safa tepesine topladığı yakınlarına hitabederken söze:

— “Size düşmandan haber versem bana inanır mısınız?” diye başlamış, cemaatten:

— “Evet inanırız, çünkü sen Muhammedü'l-Emîn'sin, yalan söylemezsin...” meâlinde te'yîd aldıktan sonra risâletiyle ilgili beyanatta bulunmuştur.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Kur'ân tarafından te'yîd edilecek olan (Kalem, 4) kemal derecesindeki beşerî ahlâkı, davasında hak ve sâdık olduğu hususunda ilk yıllara ait bir delil olmayıp, günümüze kadar müessiriyetini muhafaza eden mühim delillerden biridir.

599 ۲- وعن سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه قال: [كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ سِتَّةَ نَفَرٍ؛ فَقَالَ لَهُ الْمُشْرِكُونَ: اطْرُدْ هَؤُلَاءِ لَا يَجْتَرِئُونَ عَلَيْنَا. قَالَ: وَكُنْتُ

أَنَا وَابْنُ مَسْعُودٍ، وَرَجُلٌ مِنْ هَذِيلَ، وَبِلَالٌ، وَرَجُلَانِ لَسْتُ أَسْمِيَهُمَا؛ فَوَقَعَ فِي نَفْسِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَقَعَ؛ فَحَدَّثَتْ نَفْسُهُ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: «وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ» [الآية]. أخرجه مسلم.

2. (599) - Sa'd İbnu Ebî Vakkâs anlatıyor: “Biz altı kişi Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte oturuyorduk. Müşrikler ona: “Şunları huzurdan kov, bizimle sohbete cür’et etmesinler” dediler.

Sa'd devamla diyor ki, orada ben vardım, İbnu Mes’ud, Hüzeyl kabîlesinden bir kişi, Bilal ve ismini hatırlayamadığım iki kişi daha varlardı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın içine Allah’ın dilediği birşeyler düşmüştü. Kendi kendine içinden mırıldandı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti inzal buyurdu: “Sabah akşam Rabblerinin rızasını isteyerek O’na yalvaranları kovma. Onların hesabından sana bir sorumluluk yoktur, senin hesabından da onlara bir sorumluluk yoktur ki onları kovarak zulmedenlerden olasın” (En’âm 52); Müslim, Fedailu’s-Sahâbe, 45 (2413); İbnu Mâce, Zühd 7, (4128).

AÇIKLAMA:

Mekkeli müşriklerin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a itirazlarının sebepleri araştırılacak olsa, başta gelen hususlardan biri olarak, onlardaki tekebbür duygusu karşımıza çıkacaktır. Yani, son derece hiyerarşize olmuş Mekke sosyetesinde ictimâî tabakalaşmanın tepesinde asiller, zenginler vardı. Bunlar fakirleri, köleleri, âzadlıları, yabancıları hakir görürlerdi. Onlarla beraberliğe, sohbete tahammülleri yoktu.

İslâm ise herkesi kardeş yapmıştı. “İnananlar kardeşdir” (Hucurât 10) diyordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın etrafını ilk saranlar büyük çoğunluğu ile bu cebâbire ve bu zengin takımı tarafından horlanan, ezilen köleler, fakirler, kimsesizler idi. Para ve makamlarına mağrur kimseler bunlarla eşitliğe, kardeşliğe yanaşmıyorlar, sohbet meclisinde beraberliği bile ar telakki ediyorlar, zül addediyorlardı. Abese sûresinde daha belirgin olarak görüldüğü üzere Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bile, Kureyş ulularının bu mütemâdî ve ağır baskıları karşısında onları İslâm’a kazanma ümid ve gayretiyle, zaman zaman

tereddüde düşebiliyordu. İşte bu âyet dahi söyledığımız husûsa şehâdet eden Kur'ânî delillerden biri olmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'in, dini öğrenmek üzere gelen, Allah ve Resulü'nün sevgisiyle kaynaşıp birleşen insanlar arasında ayırım yapmayı, "zulüm" olarak vasıflandırması, düşünülmesi gereken bir başka husustur.

۳- وعن سعد أيضاً رضى الله عنه: [قَالَ فِي هَذِهِ الْآيَةِ؛ قُلْ هُوَ الْقَارِءُ عَلَى أَنْ يَنْتَعِ عَلَيْكُمْ عَذَاباً مِنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ. قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّهَا كَاتِبَةٌ وَلَمْ يَأْتِ ثَابُوتُهَا بَعْدُ] أخرجه الترمذی.
والمراد بالتأويل هنا: الوجود والوقوع، لا التفسير ونحوه.

3. (600) - Yine Sa'd İbnu Ebî Vakkâs (radıyallahu anh) "(Ey Muhammed!) De ki: "Üstünüzden ve altınızdan size azab göndermeye, sizi fırka fırka yapıp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kâdir olan O'dur. Anlasınlar diye âyetleri nasıl yerli yerince açıkladığımıza bak" (En'âm 65) âyeti hakkında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Haber verilen bu durum ilerde olacaktır, henüz olmuş değildir". Tirmizî, Tefsir, En'âm (3068).

ACIKLAMA:

Ayette geçen "üstünüzden..." tâbiriyle "gökten taş yağdırma", "altınızdan..." tâbiriyle *hasf* denilen "yerin yarılması" kastedilmektedir. Bunlar azan milletlere geçmişte verilen cezalardandır. Ayet-i kerime, bu ümmete de azdığı takdirde aynı belâların gelebileceğini haber vermektedir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da âyette temas edilen durumların istikbalde geleceğini ihbar etmektedir.

Bu rivâyet, taş yağması ve yer yarılması (*hasf*) cezalarının Muhammed ümmetinden kaldırıldığını haber veren başka rivâyetlerle teâruza düşmektedir. Şöyle ki:

İbnu Âbbâs (radıyallahu anh)'ın Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan rivâyetine göre şöyle buyurmuşlardır: "Ümmetimden dört şeyi kaldırması için Allah'a dua ettim. Rabb Teâla bunlardan ikisini kaldırdı, diğer ikisini

kaldırmadı. Ben ümmetinden gökten taş yağması, yerin yarılması, aralarında ayrılıklara düşüp parçalanmaları, birbirlerinden sıkıntı azâbı çekmemeleri şeklinde gelebilecek cezaların kaldırılmasını dilemiştim. Allah taş yağma ve yer yarıma cezalarını kaldırdı, diğer ikisini kaldırmaktan imtina etti”.

Ayette ifade edilen ilk iki cezanın da gelebileceği ihtimali ile bu hadîste kaldırılmış olduğunun beyanı nasıl uzlaştırılabilir?

Şârihlere göre şöyle bir te’vîl mümkündür: *İbnu Abbas* (radiyallahu anh)’dan nakledilen hadîste belirtilen dua muayyen bir zamanla sınırlandırılabilir. Yani Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın ilk muhatapları olan ashâb devriyle veya onları tâkip edecek olan fazîletli insanların (selef) asırlarıyla kayıtlamak mümkündür. Nitekim o devirlerde mezkûr iki ceza gelmemiştir. Ancak sonraki asırlarda vukû’u câizdir, hadîse muhâlefet etmez.

Şu tarz bir te’lif de câizdir: Bu cezalar bütün ümmete şâmil olmayacaktır. Zamanla kayıtlı olmaksızın, bazı ferdlerin başına bu cezâların geleceği haber verilmiştir, tıpkı kâfir düşmanın ve umumî kıtlık yıllarının musallat edileceğinin bildirilmesi gibi: *Müslim’de Sevbân*(radiyallahu anh)’dan rivâyet edildiğine göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: “Allah bana arzın doğusunu batısını dürerek gösterdi. Ümmetimin hâkimiyeti bana dürülmüş olan yerlere kadar ulaşacak. Bana kızıl (altın) ve beyaz (gümüş) iki hazine verildi. Ben Rabbinimden ümmetimi kıtlıkla helak etmemesini ve kendilerinden başka düşmanın tasallutuna uğrayarak ortadan kaldırılmalarını talep ettim. Rabbin dedi ki: “Ey Muhammed, ben bir şeye hükmettim mi artık o geri çevrilmez. Ben ümmetinden umumî bir kıtlıkla helak olmayı kaldırdım, kendilerinden başka bir düşmanın tasallutuyla yok edilmelerini de kaldırdım...”

Şu halde bu hadîs mevzîî şekilde kıtlıkların, mahalli olarak düşman istilalarının olacağını ifâde eder, ama toptan helak olmak söz konusu değil.

Öyle ise ayetle hadîs arasında teâruz yoktur, âyet kısmî belaları kastedmiş olabilir, hadîs de zaten kısmî belaların değil, umumî belaların gelmeyeceğini haber veriyor.

٤- وعن جابر رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ لَمَّا نَزَلَتْ: قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ. قَالَ: أَعُوذُ بِوَجْهِكَ.

أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ. قَالَ: أَعُوذُ بِوَجْهِكَ؛ فَلَمَّا نَزَلَتْ: أَوْ يَلْبِسْكُمْ شَيْعًا وَيُذِيقَ بَعْضُكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ. قَالَ هَئَانِ اهْوَنُ أَوْ أَيْسَرُ. أَخْرَجَهُ البخارى والترمذى.

4. (601) - Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: “(Ey Muhammed!) De ki: Üstünüzden ve altınızdan size azab göndermeye kâdir olan O'dur...” âyeti indiği esnâda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “...üstünüzden” ibaresinden sonra: “Ya Rabbi sana sığınırım” dedi, “...altınızdan” tabirinden sonra yine: “Ya Rabbi sana sığınırım” dedi. Ne zaman ayetin devamı olan: “...Sizi fırka fırka yapıp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya Kâdir olan O'dur” kısmı nâzil olunca: “Bu iki azab daha hafif, (telafisi) daha kolay” buyurdu”. Buhârî, Tefsîr, En'âm 2; İ'tisâm 11, Tevhîd 16; Tirmizî, Tefsir, En'âm (3067).

602 - وعن ابن مسعود رضى الله عنه قال: [لَمَّا نَزَلَتْ: الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ. شَقَّ ذَلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ وَقَالُوا: إِنَّا لَا يَظْلَمُ نَفْسَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَيْسَ ذَلِكَ إِنَّمَا هُوَ الشِّرْكُ. أَلَمْ تَسْمَعُوا قَوْلَ لُقْمَانَ لِابْنِهِ: يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ.

5. (602) - İbnu Mes'ud (radiyallahu anh) anlatıyor: “İmân edenler, bununla berâber imanlarına zulüm bulaştırmayanlar var ya, işte (ancak) onlardır ki korkudan emin olmak hakkı kendilerindir. Onlar doğru yolu bulmuş kimselerdir” (En'âm, 82) âyeti indiği zaman, bu ayet müslümanlara çok ağır geldi ve: “Hangimiz nefesine zulmetmiyor? (mahvolduk) dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “Hayır, burada kastedilen o değil, şirktir. Lokman'ın oğluna olan şu sözünü işitmediniz mi?: “Oğlucuğum, Allah'a şirk koşma, zira şirk büyük zulümdür” (Lokman, 13). Buhârî, İman 23; Enbiya 8, 41; Tefsîr, En'âm 3; Tefsir, Lokman 1; İstitâbe 1, 9; Müslim,, İmân 197, (124); Tirmizî, Tefsîr, En'âm, (3029).

603 - وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [أَتَى نَاسٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ: إِنَّا نَأْكُلُ مَا نَقْتُلُ وَلَا نَأْكُلُ مَا يَقْتُلُ اللَّهُ تَعَالَى. فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: فَكُلُوا مِمَّا ذُكِّرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ. إِلَى قَوْلِهِ: وَإِنْ

أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ]. أَخْرَجَهُ أَصْحَابُ السَّنَنِ.

6. (603)- İbnu Abbâs (radiyallahu anhüma) anlatıyor: “Bir grup insan Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a gelerek: “Ey Allah’ın Resulü biz kendi öldürdüğümüzü yiyor, fakat Allah’ın öldürdüğünü yemiyoruz (bu nasıl iş?) dediler. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk şu âyeti indirdi: “Allah’ın âyetlerine inanıyorsanız, üzerine Allah’ın adı anılmış olan şeyden yiyin. Size ne oluyor ki, Allah size darda kalmanızın dışında, haram olanları genişçe anlatmışken adının üzerine anıldığı şeyden yemiyorsunuz? Doğrusu çoğunluk, hevâ ve heveslerine uyarak, bilmeden sapıtıyorlar. Aşırı gidenleri en iyi bilen Rabbidir. Günahın açığını da gizlisini de bırakın. Günah kazananlar, kazandıklarına karşılık şüphesiz ceza göreceklerdir. Üzerine Allah’ın adının anılmadığı kesilmiş hayvanları yemeyin. Bunu yapmak Allah’ın yolundan çıkmaktır. Doğrusu şeytanlar sizinle tartışmaları için dostlarına fısıldarlar. Eğer onlara itaat ederseniz, şüphesiz siz müşrik olursunuz” (En’âm, 118-122). Tirmizî, Tefsîr, En’âm, (3071); Ebu Dâvud, Edâhî, 13, (2817, 2818, 2819); Nesâî, Edâhî 40, (7, 237).

AÇIKLAMA:

Ebu Dâvud’un rivâyetinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’e gelip soru soranların bir kısım yahudi olduğu tasrîh edilir. Sorunun bir müşkili çözmek, bir bilgi elde etmekten ziyade, mugâlata için sorulduğu hemen hissedilmektedir. Çünkü İslâm dininin meyteyi, yani kendiliğinden ölen hayvanı haram etmesi, hayvanın yenmesi için “besmele ile kesilmiş olma” şartını koyması ile (Mâide, 3) alâkalı bir sorudur. “Allah’ın kestiği” tabiriyle kendiliğinden ölen “meyte” kastedilmektedir.

Hafız İbnu Kesîr, tefsirinde hadisin Ebu Dâvud’da gelen vechini kaydettikten sonra rivâyette yer alan “yahudilerden bir grup” tâbirine itiraz eder ve üç sebep zikrederek, burada bir yanlışlık, bir iltibas olabileceğini belirtir:

1- Yahudiler meyteyi helal addetmezler ki, İslâm’ın bu emriyle mücadele etsinler.

2- Ayet En’am suresine âittir. Bu sûre ise Mekke’de nazil olmuştur (Orada yahudi yoktu).

3- Bu hadisin Tirmizî'de gelen vechinde "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a grup insan gelerek..." denmektedir. Ayrıca Tirmizi hadisin hasen ve garîb luğunu belirtir."

İbne Kesîr, Taberânî'nin İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'tan kaydettiği şu disî zikreder وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا آتَا بِذِكْرِ اللَّهِ عَلَيْهِ "Üzerine Allah'ın adının anılması kesilmiş hayvanı yemeyin. Bunu yapmak Allah'ın yolundan çıkmaktır..." n'am, 121) ayeti nâzil olduğu zaman, İranlılar, Kureyş'e (bir heyet) göndererek: "Muhammed'e bu hususta karşı çıkın ve deyin ki: "Sen, kendi elindeki pakla kestğine helal diyorsun da Allahu Zülcelâl Hazretleri'nin altun kılıçla stiğine -yani meyteye- haram diyorsun, (olur mu böyle şey!)" Bu itiraz üzerine şu âyet indi: "Doğrusu şeytanlar, sizinle tartışmaları için dostlarına fısıllarlar, eğer onlara itaat ederseniz şüphesiz ki müşrik olursunuz" (En'âm, 11).

Yâni: İranlı şeytanlar, Kureyşli dostlarına fısıldarlar" demektir.

İbnu Kesir şunu ilâve eder: "Taberî, muhtelif tarîkten bu hadîsi İbnu Abbas vayeti olarak kaydeder, hiçbirinde yahudiler zikredilmez. İşte bu rivayet mahzurdur (sıhhatce daha üstün), çünkü âyet Mekkîdir, yahudiler de meyte'yi sevezler".

٧- وفي رواية لأبي داود في قوله تعالى: [وَأَنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ. قَالَ يَقُولُونَ مَا ذَبَحَ اللَّهُ: يَعْتَوْنَ الْمَيْتَةَ لِمَ لَا تَأْكُلُونَهُ؟ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ. ثُمَّ نَزَلَ: وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ].

7. (604)- Ebu Dâvud'un bir rivayetinde: "...Doğrusu şeytanlar, sizinle tartışmaları için dostlarına fısıldarlar..." (En'âm, 121) âyetiyle ilgili olarak, İbnu Abbas şu açıklamayı yapar: Yani "Allah'ın öldürdüğü" diyerek meyteyi kesilmeksizin, kendiliğinden ölen hayvanı) kastederek: "Onu niye yemiyorsunuz? derler. " İşte bunun üzerine Cenâb-ı Hak: "Eğer onlara itaat ederseniz, şüphesiz siz müşrik olursunuz" âyetini indirdi. Bundan sonra da: "Üzerine Allah'ın adının anılmadığı kesilmiş hayvanları yemeyin..." ayeti indi". Ebu Dâvud, Edâhî 13, (2818).

605 8- وله في أخرى: [فَكُلُّوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ؛ وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذَكَّرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ. فَتَسِيخٌ، وَاسْتَشْنَى مِنْ ذَلِكَ فَقَالَ: وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ].

8. (605)- *İbnu Abbas* (radiyallahu anhüma)'ın bir diğer rivâyetinde şöyle buyrulur: “Üzerine Allah'ın ismi zikredilen (hayvan etinden) yiyin” (En'âm, 118) “Üzerine Allah'ın ismi zikredilmeyenden yemeyin” (En'âm 121) emri nes-hedilip, ehl-i kitabın kestiği, yasaktan istisna edilerek şöyle dendi: “...Kitap ve-rilenlerin yemeği size helâl, sizin yemeğiniz de onlara helâldir...” (Maide, 5). Ebu Dâvud, Edâhî, 13, (2817).

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen ayette geçen “kitap verilenlerin yemeği” tabirinden mak-sad *Beyhakî*'nin *Sünen*'de *İbnu Abbâs*'tan kaydedilen açıklamaya göre, onların kestikleri hayvandır. Bu vesîle ile şarihler Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'tan şu hadîsi de kaydederler. “Biz ehl-i Kitab'ın kadınıyla evlenebiliriz, ancak onlar bizim kadınlarımızla evlenemezler”. Bir rivâyette de Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şöyle buyurmuştur: “Yahudi ve hristiyanların taâmı, Tevrat ve İn-cil'e inandıkları için bize helaldir”. Yahudi ve hristiyanlar hayvanlarını Al-lah'tan başka bir şeye kestiklerine inanmadıkları, bir de keserken Allah'tan başka birinin ismini anmadıkları için, kestiklerinin yenebileceği hususunda İslâm üle-ması ittifak ederler. Onların Allah hakkında, Allah'ın münezzeh olduğu şeylere itikad etmeleri kestiklerinin yenmesine mâni değildir. Yahudi ve hristiyan dı-şındaki müşriklerin kestikleri, keserken Allah'ın ismini zikretmedikleri için, yen-meleri helal değildir.

606 9- وعند النسائي قال: [خَاصَمَهُمُ الْمُشْرِكُونَ فَقَالَ مَا ذَبَحَ اللَّهُ لَا تَأْكُلُونَهُ، وَمَا ذَبَحْتُمْ أَنْتُمْ أَكَلْتُمُوهُ].

9. (606)- *Nesâî*'den gelen rivayette *İbnu Abbas* (radiyallahu anhüma) Cenâb-ı Hakk'ın “Üzerine Allah'ın isminin zikredilmediği (kesilmiş hayvan eti)nden yemeyin” âyeti ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmaktadır: “Müşrikler, bu me-selede müminlerle ihtilâf ederek (alayvârî) şöyle dediler: “Allah'ın kestiğini ye-

miyorsunuz, fakat kendi kestiğinizi yiyorsunuz''. Nesâî, Zebâih 40, (7, 237).

AÇIKLAMA:

İnsanlığın eskiden beri te'yîd ettiği bir husûs var: Kişinin aldığı gıda, ona maddî ve mânevî bir kısım te'sirlerde bulunmaktadır. Bütün insanlarda müştereken mevcut olan bu inancı günlük müşâhedelerimiz te'yîd ettiği gibi, ilmî araştırmalara dayanan günümüz tıbbî da te'yîd eder.

Yukarıda kaydedilen âyetlerden anlaşılacağı üzere İslâm dini de mensuplarının gıdası üzerinde hassasiyetle durmuş, "temiz" olanların, helâl olanların yenmesini emretmiş, haram olan, yenmemesi gereken gıda maddelerini ayrı ayrı belirtmeye bilhassa ehemmiyet vermiştir. Böylece İslâm dini de, aldığı gıdaların insana, maddî-mânevî her yönden te'sir ettiğini kabul etmiş olmaktadır.

Yeri geldikçe teferruatlı bilgi vereceğimiz gıda bahsinin konumuzla ilgili kısmı şudur: Mü'min gıdasını helâl kılınan şeylerden seçmekle kalmayacak, hazırlanmasında da muayyen âdaba riâyet edecektir. Bunlardan biri, hayvanların kesiminde *tesmiye*dir. Yâni, hayvan keserken Allah'ın adını zikretmek. Dinimiz vurularak, süsülerek, düşerek, boğularak veya kendiliğinden ölen hayvanların yenmesini haram etmekle kalmaz, kesimin müslüman tarafından yapılmasını, bile rek tesmiyenin terkedilmemesini emreder.

Müşrik veya dinsiz kimsenin kestiği hayvanın haram olması umumî prensiptir. Yukarda kaydedilen âyet Ehl-i Kitab'ı istisna eder. Onlar da, kesimde, müslümanlarınkine yakın âdaba riayet ettikleri için onlar be-tahsîs zikredilerek istisna edilmişlerdir.

Günümüzde hristiyan âlemi kesimde değişik metodlara başvurduğu, hayvanı kesmezden önce elektrik şokuna tâbi tutarak bayıltıktan sonra kestiği için, onların etinin yenip yenmeyeceği bir problem olarak ortaya çıkmıştır. Bilhassa Avrupa'da çalışan müslüman işçiler ve tahsîl yapan talebeler bu konuda sıkıntı çekmektedirler. Mesele karşısında müsbet veya menfî kanaat izhâr edenlere rastlamak mümkündür. Ciddi araştırmaya dayandırılmadan "yenebilir" fetvasının mahzurlu olacağı açıktır. Herşeyden önce şüpheli şeylerden kaçmak, ihtiyatlı davranmak temel prensiplerimizden biridir. Bu meselede ise -şu veya bu şekilde fetva veren çıksa bile- şüphenin izâlesi mümkün değildir. O halde mü'min vicdanları rahatlatacak en geçerli yol; problemi, İslâmî kesimi mümkün kılacak istikamette

çözmektir. Nitekim cemaatleşen ve teşkilatlanmış müslümanlar, Batı devletlerinde umumî mânâda olmasa bile mahallî ve mevzîî olarak bu meseleyi yer yer çözmüşler, müslüman kasaplara, mezbahalara kavuşmuşlardır.

Söylemek istediğimiz şudur: Mü'min gıdasını te'mîn ederken gâfilâne hareket etmemelidir. Maddî temizliği yanında mânevî temizliğine de hassasiyet göstermelidir. Aksi takdirde "gıdamı alıyorum" diye eline her geçeni hayvan gibi yutarsa, ibadetinden zevk alamaz, hayır göremez, çünkü kabûl edilmez. İbadetlerimizin kabûle mazhar olmasının öncelikle aldığımız gıdalara bağlı olduğunu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. Sa'd (radiyallahu anh) 'a yaptığı şu tavsiye vesîlesiyle beyan etmiştir:

"Ey Sa'd, daima temiz ye, duası müstecab kimse olursun. Muhammed'in nefsinin elinde tutan (Allah'a) yemin ederim ki, kişi karnına haram lokma atınca ondan kırk gün (hiçbir ibadet ve dua) kabûl edilmez. Hangi kulun eti zulüm ve fâiz(den gelen gıdalar) ile teşekkül ederse onun için ateş elzem olur".

Şeriatımızın, gerek cins, gerek kazanç, gerek hazırlanma yönleriyle yaşadığı her gıdanın kirli ve haram olduğunu unutmayalım.

۱۰- وعنه رضى الله عنه قال: [إِذَا سَرَّكَ أَنْ تَعْلَمَ جَهْلَ الْعَرَبِ فَقَارَ مَا فَوْقَ الثَّلَاثِينَ وَالْمِائَةِ مِنْ سُورَةِ الْأَنْعَامِ: قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ إِلَى قَوْلِهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ]. أخرجه البخارى.

10. (607)- İbnu Abbas (radiyallahu anhüma) anlatıyor: "Arab'ın (câhiliye devrindeki) cehâletini öğrenmek seni memnun ederse En'âm sûresinin 130'lu âyetten sonra gelen şu âyetini oku: "Beyinsizlikleri yüzünden, körü körüne çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri -Allah'a iftira ederek- haram sayanlar mahvolmuşlardır; onlar sapıtmışlardır, zâten doğru yolda da değillerdi" (En'âm 140). Buhârî, Menâkıb 11.

AÇIKLAMA:

İbnu Abbas (radiyallahu anhümâ) hazretleri burada câhiliye devri Araplarının belli başlı vasıflarından iki tanesini nazar-ı dikkatlere arz ediyor: 1- Çocuk öldürme vak'ası, 2- Allah'ın nimetlerini haram addetme hâdisesi.

Cahiliye devrinde çocuk öldürme âdeti çok yaygındı. Bunun vüs'atini anlamak için iki rakam vereceğiz: *Kays İbnu Asım* (radiyallahu anh) müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek kendi kızlarından 12 tanesini elleriyle diri diri gömdüğünü itirafıyla tevbe olup olmadığını sormuştur. İkinci rakam *Sa'sa'a İbnu Nâciye* (radiyallahu anh) ile ilgili. Bu zat da Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelerek müşrik iken diri diri toprağa gömülecek çocuklardan 360 tânesini parayla satın alarak ölümden kurtardığını, bu amelinin âhirette mükâfaatı olup olmayacağını sorar.

Kur'ân-ı Kerîm, pek çok âyetinde çocuk öldürme geleneği üzerinde durmuştur: En'âm 137, 151; İsra 31; Saff 12; Tekvîr, 8-9.

Ayetler tetkik edildiği zaman kız çocuklarının ar duygusuyla gömüldüğünü, hem kız ve hem de erkek çocuklarının açlık korkusuyla öldürüldükleri görülür. **“Açlık korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin, onları da, sizi de rızıklandırıran biziz”** (İsra 31) mealindeki âyet daha müreffeh hayat sürmek için çocuk alıranlara da bir ihtar, bir irşad olmalıdır.

Dinimiz haram olanları helal addetmeyi yasakladığı gibi, birçok âyetinde de helal olanları haram addetmeyi yasaklamıştır. Bu cümleden olarak Tahrîm sûresi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bir vesile ile çok sevdiği “bal”ı yememek üzere yemîn edince **“Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine yasak ediyorsun?”** diye, te'dîb edici bir üslubla nazil olmuştur (Tahrîm, 1). Şu âyetler de Allah'ın helal kıldığı şeyleri haram edenlerle ilgilidir. En'âm 140, 150; A'raf 32; Mâide 37.

٦٠٨ ١١- وعن ابن مسعود رضى الله عنه: [قَالَ مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى الصَّحِيفَةِ الَّتِي عَلَيْهَا خَاتَمُ مُحَمَّدٍ ﷺ: فَلْيَقْرَأْ هَؤُلَاءِ الْآيَاتِ قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ إِلَى قَوْلِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ]. أخرجه الترمذی.

11. (608)- *İbnu Mes'ud* (radiyallahu anh) buyurmuşlardır: **“Kim, üzerinde Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in mührü bulunan sahîfeyi görmek isterse şu âyetleri okusun:**

“De ki: “Gelin size Rabbinizin haram kıldığı şeyleri söyleyeyim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, anaya babaya iyilik yapın. Yoksulluk korkusuyla ço-

cuklarınızı öldürmeyin” -sizin ve onların rızkını veren biziz-, “Gizli ve açık kötülüklere yaklaşmayın, Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın,. Allah bunları size düşünesiniz diye buyurmaktadır. Yetim malına, erginlik çağına erişene kadar en iyi şeklin dışında yaklaşmayın; ölçüyü ve tartıyı doğru yapın. Biz kimseye ancak gücünün yeteceği kadar yükleriz. Konuştuğunuz vakit -akraba bile olsa- sözünüzde âdil olun. Allah’ın ahdini yerine getirin. Allah size bunları öğüt almanız için buyurmaktadır” (En’âm 151-153). Tirmizî, Tefsîr, En’âm, (3072).

AÇIKLAMA:

“Mühürlü sahife” tâbiriyle râvi işaret ettiği âyetlerin *muhkem* olup mensuh olmadığına dikkat çekmek istemiştir. Hatta *İbnu Abbas* bu âyetlerin önceki dinlerde de neshedilmediğini söyler: “Bu âyetler bütün kitaplarda muhkemdirler. Onları hiçbir şey neshetmemiştir. Bunlar, insanların hepsine haramdır. Ve bunlar Ümmül- Kitaptır (Kitabın anası, muhkemât), kim bu âyetlerle amel ederse cennete girer” der.

Kaydedilen ayette, *ergenlik çağı* tabiri geçmektedir. Bunun Kur’ânî aslı eşüd kelimesidir. Eşüd lügat açısından kuvvet mânâsına gelen şiddet kelimesinin cem’-idir. 18-31 yaş arasını ifâde eder. Müfessirler eşüd’le 20 yaşı, 30 yaşı, 33 yaşı kastedilmiş olduğu hususunda ihtilaf ederler. Hâzin: “Bu rakamlar eşüd’ün nihâi hududunu ifâde eder, başlangıç hududunu değil. Ayette ise, kastedilen başlangıç hudududur, o da rüşd’ün görülmesine tesadüf eden bülüğün başlangıcıdır” der ve ayette muhtar görüşün bu olduğunu belirtir.

۱۲- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: ثَلَاثٌ إِذَا خَرَجْنَ: لَمْ يَنْفَعْ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ؛ طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا، وَالذَّجَالُ، وَدَابَّةُ الْأَرْضِ] أخرجه مسلم والترمذی.

12. (609)- Hz. Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aley-hissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Kıyametin üç alâmeti vardır, onlar zuhûr edince, “daha önce inanmamış olanların artık inanmaları da onlara fayda vermez” (En’âm, 158), “Güneşin battığı yerden doğması, Deccâl, Dâbbetu’l-arz”. Müslim, İman 249, (158); Tirmizî, Tefsîr, En’âm (3074).

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) En'âm sûresinin 158'inci âyetinde geçen "...Rabbinin bir takım mucizeleri geldiği gün, bir kimse daha önce inanmamışsa veya imânıyla bir iyilik kazanmamışsa, imanı ona fayda vermez..." ibâresinde zikredilen "mucizeler"le, kıyamet âlametleri olarak zûhur edeceği bildirilen güneşin batıdan doğması, Deccâl ve Dabbetu'l-arz'ın çıkması hâdiselerinin kastedildiğini belirtmektedir.

Kıyametin büyük âlametleri arasında zikredilen bu üç şey hakkında gerekli malumatı kıyametle ilgili bölümde (5004 hadisten sonra) açıklayacağız

۱۳- وعن أبى سعيد رضى الله عنه عن النبى ﷺ فى قوله تعالى: [أَوِ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ. قَالَ طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا]. أخرجه الترمذى. 610

13. (610)- Ebu Sa'îd (radıyallahu anh) "Onlar kendilerine... Rablerinden birtakım delillerin gelmesini mi bekliyorlar? Rabbinin birtakım mucizeleri geldiği gün, bir kimse daha önce inanmamışsa veya imânıyla bir iyilik kazanmamışsa imanı ona fayda vermez..." (En'âm 158) âyetinde geçen "Rablerinden birtakım deliller" ile "güneşin battığı yerden doğması" kastedilmiştir demiştir". Tirmizî, Tefsîr, En'âm (3073).

A'RAF SÜRESİ

۱- عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [كَانَتِ الْمَرْأَةُ تَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْبَانَةً فَتَقُولُ مَنْ يُعِيرُنِي تَطُوفًا فَتَجْعَلُهُ عَلَى فَرْجِهَا وَتَقُولُ: الْيَوْمَ يَدْخُلُ بَعْضُهُ أَوْ كُلُّهُ فَمَا بَدَأَ مِنْهُ فَلَا أَجَلَ

فَتَزَلَّتْ هَذِهِ الْآيَةُ: خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ]. أخرجه مسلم والنسائى.

1. (611)İbnu Abbas (radıyallahu anhüma) anlatıyor: "(Cahiliye devrinde) kadın, Kâbe-i Muazzama'yı çıplak olarak tavaf eder ve şöyle derdi: "Bana kim ödünç bir tavaf elbisesi verecek?"

Elbiseyi fercinin üzerine kor:

“Bugün bir kısmı veya tamamı görülür ama, ondan açılanı helâl etmem” derdi. Bu tatbikatla ilgili olarak şu âyet indi:

“Ey Ademoğulları! Her mescide güzel elbiselerinizi giyerek gidin, yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah müsrifleri sevmez” (A’raf, 31). Müslim, Tefsîr 25, (3028); Nesâî, Hacc 131, (5, 233, 234).

AÇIKLAMA:

İbnu Abbâs’ın açıkladığı üzere câhiliye Arapları Kâbe’yi çıplak olarak tavaf ederlermiş, erkekler gündüz, kadınlar da geceleyin. Mina mescidine ulaşınca, elbiselerini orada atarlar, çıplak olarak Ka’be’ye gelirlermiş ve: “Biz içinde günah işlediğimiz elbiselerle tavaf yapamayız” derlermiş. Bazıları da: “Bunu hayır umarak yapıyoruz, elbiseden soyunduğumuz gibi, günahlardan da soyunmayı umarız” derlermiş.

İslâm gelince bu çirkin câhiliye geleneğini yasaklamıştır. Yukarıda kaydettiğimiz âyet, her mescide girildiğinde “zinet”i yani elbiseyi almayı emrettiği gibi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da: “Beytullah çıplak olarak tavaf edilemez” buyurmuştur.

Şunu da kaydedelim ki, çıplak olarak tavaf âdeti, hâriçten gelenlerin uyduğu bir âdetti. Kureyşlilerin böyle bir âdeti yoktu. Çıplak tavafta bulunan kadınların yine de, hums dedikleri Kureyşlilere karşı örtünmek maksadıyla bazı şeyler kullandıkları belirtilir.

Bunlar çıplaklığa ilâveten, kuvvetli gıdalar, yağlılar da yemezlerdi. Hatta müslümanlar Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’e müracaat ederek “Bunu yapmaya biz daha ziyade hak sahibiyiz” derler. İşte bu taleb üzerine rivayette metni kaydedilen âyet nazil olur.

612 ۲- وعن أنس رضي الله عنه قال: [قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ هَذِهِ الْآيَةَ: فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا. قَالَ حَمَّادٌ رَحِمَهُ اللَّهُ هَكَذَا: وَأَمْسَكَ سُلَيْمَانُ بِطَرَفِ إِبْهَامِهِ عَلَى أُنْمَلَةٍ أُصْبِعِهِ الْيَمْنَى. قَالَ: فَسَاحَ الْجَبَلُ وَخَرَّ مُوسَى صِعْقًا. أخرجه الترمذی وصححه.

2. (612)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu âyeti okudu: “Rabbi dağa tecelli edince onu yerle bir etti” (A’raf

143) -hadisi rivayet eden Hammâd şöyle der: Hammad'dan rivayeti yapan Süleyman b. Harb merhum- (tecellinin hafifliğini göstermek için) baş parmağının yanıyla sağ parmağının ucuna değdirerek gösterir. (Ve âyetin kıraatı bitince Resûlullah) ilâve eder: “Dağ, çılgık attı ve Musa baygın düştü”. “Tirmizî, Tefsir, A'raf (3076).

AÇIKLAMA:

Bu rivayet Hz. Musâ'nın Sina Dağı'nda Cenâb-ı Hakk'ı görme talebi üzerine cereyan eden vak'ayı açıklıyor: Ayette belirtildiği üzere Cenâb-ı Hakk: “Sen beni göremeyeceksin ama dağa bak” buyurur. Dağa ilâhî nurun hafif bir tecellisi, dağın çılgık atarak tuz-buz olmasına sebep oluyor. Bu manzara da Hz. Musa'yı baygın düşürüyor.

613 ۳- وعن مسلم بن يسار الجهني: [أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سِئَلَ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمُ الْآيَةَ. قَالَ سُئِلَ عَنْهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى خَلَقَ آدَمَ ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ بِيَمِينِهِ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةً فَقَالَ: خَلَقْتُ هَؤُلَاءِ لِلْجَنَّةِ وَبِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ يَعْمَلُونَ؛ ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةً فَقَالَ خَلَقْتُ هَؤُلَاءِ لِلنَّارِ وَبِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ يَعْمَلُونَ؛ فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ: فَيَمِيزُ الْعَمَلُ؟ فَقَالَ ﷺ: إِنَّ اللَّهَ إِذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلْجَنَّةِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَمُوتَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ أَعْمَالِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُهُ بِهَ الْجَنَّةِ، وَإِذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلنَّارِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى يَمُوتَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ أَعْمَالِ أَهْلِ النَّارِ فَيَدْخُلُهُ بِهَ النَّارُ]. أَخْرَجَهُ الْأَرْبَعَةُ إِلَّا النَّسَائِيَّ.

3. (613)- Müslim İbnu Yesâr el-Cühenî anlatıyor: “Hz. Ömer (radiyallahu anh) den: “Rabbin Benî Ademden, bellerinden zürriyetlerini alıp da onları nefislerine karşı şahid tutarak: “Rabbiniz değil miyim?” diye işhâd ettiği vakit belâ (evet) dediler: Şâhidiz. Kıyamet günü bizim bundan haberimiz yoktu demeyesiniz. Yahud: “Ancak önceden atalarımız şirk koştular, biz ise onlardan sonra bir zürriyet idik, şimdi o bâtilî te'sîs edenlerin yaptıklarıyla bizi helak mı edeceksin?” demeyesiniz” (A'raf 172-173) âyetinden soruldu.

Hız. Ömer (radiyallahu anh) şu cevabı verdi: “Bu ayetten Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a da sorulmuştu. O şöyle açıkladı: “Allah Teâla hazretleri, Hız. Âdem’i yarattı sonra sağ eliyle sırtını meshedip ondan bir zürriyet çıkardı ve: “Bunlar cennet içindir, bunlar cennet ehlinin ameliyle amel ederler” dedi. Rabb Teâla, ikinci defa sırtını okşadı, ondan bir nesil daha çıkardı ve: “Bunları da cehennem için yarattım, bunlar da cehennem ehlinin amelini işleyecekler” dedi.

Cemaatten bir adam: “Ey Allah’ın Resûlü! (kaderimiz ezelden yazılmış ise) niye amel ediyoruz? diye sordu. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu açıklamayı yaptı: “Allah bir kişiyi cennet ehli olarak yaratmışsa onu cennet ehlinin amelinde çalıştırır. Öyle ki cennetliklerin bir ameli üzere ölür ve Allah da onu cennetine kor. Aksine bir kulu da cehennem ehli olarak yaratmışsa, onu da cehennemliklerin amelinde istimal eder. Öyle ki bu da cehennemliklerin bir ameli üzere ölür, Allah da onu cehenneme koyar”. Muvatta, Kader 2, (2, 898, 899); Tirmizî, Tefsîr, A’raf, (3077); Ebu Dâvud, Sünnet 17, (4703).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadîs insanın yaratılışı, kaderi gibi tamamen gaybe müteallik meselelerle ilgilidir. Bu meselelerin mahiyetini ilmî bir muhtevada anlamak ve anlatmak mümkün değildir. Bu meseleler hususunda âyette ve sahîh hadislerde ne gelmişse, selef ulemâsının yaptığı gibi, aynen inanmak gerekir. Esasen, mü’mini gayr-ı mü’minden ayıran husus gaybe imandır. Kur’ân-ı Kerîm’in ikinci sûresi olan Bakara sûresi, mü’mini tarif ederek başlar: “Elif-Lam-Mim, bu, kendisinde hiç şüphe bulunmayan kitaptır, takva sahipleri için doğru yolun tâ kendisidir. (O takva sahipleri) gayba inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar...”

Şu halde, Kur’ân, öncelikle gayba inanan, namazı dosdoğru kılan kimsele-re hidayettir, doğru yoldur. Cenâb-ı Hakk buna dikkat çekerek Kitab’ına başlıyor.

İnanılacak olan gayb ise Kur’ân-ı Kerîm’de ve sahîh Sünnet’te beyan edilen mebd, mead, kader, kabir ve âhiret ahvali ile Cenâb-ı Hakk’a ait şunât (esma, sıfat, ef’âl) gibi gözle görülmesi, çoğu kere akılla da anlaşılması mümkün olmayan hususlar, meselelerdir. İnanmayan insanlar, bu meselelerde, en vâzih açıklamalara bile itiraz edebilirler, tatmin olmadıklarını söyleyebilirler. Nefsin

itirazlarını tamamen susturacak seviyede bir anlama meselesinde bütün mü'minlerin istikrar bulunduğu da söylenemez ve bu normaldir de.

Şu halde bu meselelerde en selametli yol selefin yoludur. “*Mahiyeti Allah tarafından bilinen şekilde cereyan eden yaratılışa, “keyfiyeti Allah tarafından bilinen şekilde teşekkül eden elestu bi-rabbikum meclisine ve orada akdedilen misâk-ı evvel’e inandım”*” demek gerekir.

Bunu belirttikten sonra, yine de, âyetle ilgili bazı açıklamaları kaydedeceğiz.

Yukarıdaki ve bundan sonra gelecek bazı rivâyetler, Cenâb-ı Hakk’ın insanlardan aldığı misâk’ı açıklamaya yöneliktir. Ayet-i kerime, Cenâb-ı Hakk’ın insanları birbirinin sırtından çıkardıktan sonra: “**Ben sizin Rabbiniz değil miyim?**” diye soruyor. Butün insanlar bu soruya “**Evet sen bizim Rabbimizsin!**” diye cevap veriyor.

Ayet-i Kerîme, kıyamet günü cereyan edecek büyük hesapta, yaratılışın başlangıcında ifâde edilen bu şehâdetin, bu ikrarın hatırlatılacağı ve dolayısıyla, bil-hassa inkârcı takıma: “Niye sözünde durmadın?” denileceği ifâde edilmektedir.

Gayıbla ilgili olarak âyet-i kerîmenin sunduğu bu açıklama anlaşılmaya muhtaç bir beyandır. Gaybî bir hakikatın açıklanmasıdır, ama oldukça kapalı, îzâha muhtaç bir açıklamadır.

Bu sebeple, yukarıdaki rivâyette âyetin açıklanması için Hz. Ömer’e soruluyor. Hz. Ömer (radiyallahu anh) bunun Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’tan sorulduğunu belirterek, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in verdiği cevabı, yaptığı açıklamayı sunuyor.

Bu mezvû üzerine, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’dan kaydedilen yegâne açıklama bu değil. Bazısı sahîh, bâzısı zayıf olmak üzere birçok açıklayıcı rivâyet tefsir kitaplarımızda yer alır. Bunu takiben gelecek (614 ve 615 numaralı hadîsler) iki rivâyet daha bu kitapta yer alır. Mesela *İbnu Kesîr* tefsirinde bu bâba giren rivâyetlerden on kadarının kaydedildiği görülür. ed-Dürrü’l-Mensûr’da *Suyûtî* hazretleri elli kadar rivâyet kaydetmiştir.

Rivâyetler tetkîk edilince görülür ki, bu hadîsler, umumiyetle soru üzerine vârid olmuştur. Yani gerek Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’e ve gerekse Ashab’a mezkûr âyetle ilgili olarak sıkca soru sorulmuştur. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da verdiği cevaplarda bazı kereler farklı bilgiler sunmuştur. Bu bilgiler

bazan uzunca bir hadîste çoklukla toptan zikredilirken, bazan her bir rivâyette bir veya birkaç tanesine yer verilir. Rivayetler arasında bilgi miktarının az veya çok oluşu, araya giren râviler sebebiyle de olabilir. Bu konuda ed-Dürrü'l-Mensûr 50 kadar rivâyet kaydetmiştir, dediğimiz vakit, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu ves-selâm)'ın bu mesele üzerine elli ayrı açıklama yaptığı ifâde edilmiş olmuyor. Daha fazla da yapmış olabilir, daha az da.

Ayette geçen *misak*'la ilgili gelen rivâyetlerin mühtevasını göstermek maksadıyla, bu rivâyetlerin en câmi olanlarından birini aynen kaydediyoruz: *İbnu Asâkir'in, Ubey İbnu Ka'b* (radiyallahu anh)'tan kaydettiğine göre (hükme merfû) şu açıklamayı yapmıştır: *(Allah'ı celle şanuhu) insanların hepsini ruhlar halinde kendi husûsî sûretleriyle topladı. Sonra onların konuşmalarını talep etti, hepsi de konuştular. Sonra onlardan ahd u mîsak (kesin söz) aldı. Kendilerini nefislerine karşı şâhid kılarak sordu:*

— Ben sizin Rabbiniz değil miyim?

— Evet Rabbimizsin! dediler.

— Öyle ise, dedi Rabb Teâla, ben size yedi kat semâvatı şâhid kılıyorum, babanız Âdem'i şâhid kılıyorum, tâ ki, kıyâmet günü “Biz bunu bilmiyorduk demeyesiniz. Bilesiniz! Benden başka ilah yoktur, benden başka Rabb da yoktur. Bana hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ben size peygamberlerimi göndereceğim, size benim bu ahd ve mîsak'ımı hatırlatacaklar. Size kitaplarımı indireceğim!”

Rabb Teâla'nın bu hitabı üzerine ruhlar şu karşılığı verdiler:

— Şehâdet ediyoruz ki: Sen bizim Rabbimizsin, ilâhımızsın. Bizim senden başka Rabbimiz, senden başka ilâhımız yoktur”.

Böylece Rabb Teâla'nın söylediklerini ikrar ettiler.

Bu ahidleşme üzerine Hz. Adem kalkıp, insanlara baktı. Gördü ki, bir kısmı zengin, bir kısmı fakirdir; bir kısmı güzel, bir kısmı çirkindir. Cenâb-ı Hakk'a yönelerek:

— Ey Rabbim, dedi, keşke bunların arasını eşitleseydin!

Cenab-ı Hakk Adem'e:

— Ben, bana şükredilmesini istiyorum! diye cevap verdi.

Adem (aleyhisselam) peygamberleri gördü. Bunlar tıpkı lâmbaları andırıyorlardı, üstlerinde nur vardı. Onlardan: “Kendilerine verilecek nübüvyet ve risalet vazifelerini ifâ edecekleri hususunda” bir başka misak daha alındı. Bu misaka şu âyet delalet eder: “Peygamberlerden söz almıştık...” (Ahzâb 7)”.

Diğer bâzı rivâyetlerde insanların bu misakları üzerine Cenâb-ı Hakk'ın onların rızıklarını tekeffül ettiği, ecellerine varıncaya kadar kaderlerinin tesbît edilip yazıldığı vs. belirtilir.

Yukarıda kaydettiğimiz iki âyeti, âyetle ilgili olarak selefın rivâyet ettiği hadîsler ve yaptığı yorumlardan bir çoğunu sayfalarca kaydettikten sonra şu şekilde özetliyerek sonuçlar:

“Gerek selef'ten ve gerekse halef'den bazıları şöyle dediler: Âyette haber verilen şehâdetten murad onların tevhid fitratı ile (yani Allah'ın varlığını ve birliğini anlayıp kabul edecek bir mahiyette) yaratılmış olmalarıdır. Nitekim Ebû Hüreyre'nin ve İyâz İbnu Hımâr (radiyallahu anhümâ)'ın rivâyetlerinde ve Hasan Basrî'nin Esved'den yaptığı rivâyetinde bu söylenen husûs açıkça ifâde edilmiştir. Nitekim Hasan Basrî hazretleri de bu âyeti söylediğimiz şekilde tefsir etmiştir. Hepsisi de şöyle der: “Nitekim Cenâb-ı Hakk, âyet-i kerîmede رَاٰ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ “Rabbin Ademoğullarından... aldı...” demiştir de; رَاٰ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ آدَمَ “Rabbin Adem'den...! aldı” dememiştir. Keza مِنْ طُلُوْدِهِ belle-rinden...” diyor da مِنْ ظَهْرِهِ “belinden...” demiyor.

Yani onların zürriyetlerini (nesillerini, soylarını) diyor. Yani nesil be-nesil, asır be-asır gelen soylarını... diyor.

Nitekim Allah Teâla bir diğer âyet-i kerîmede: “Sizi yeryüzünde halifeler kılınmış olan O'dur...” (En'âm 165) buyurmaktadır. Yine bir diğer âyet-i kerîmede: “Başka bir kavmin zürriyetinden sizleri meydana getirdiği gibi...” (En'âm 133) buyuruyor. Ve ayrıca diyor ki: “Onları kendilerine karşı şahid tutarak Rabbiniz değil miyim diye şahid tuttuğu vakit evet! dediler...” buyurarak, insanları şahid tuttuğunu ve onlardan “evet!” diye tasdik aldığını bildiriyor. Yani Allah, böylece insanları bu meseleye şahidler kılıyor. Ancak insanların “evet!” demeleri halleriyle ve dilleriyle yaptıkları bir konuşmadır. Aslında şehâdet de iki çeşittir:

1- Bazan kavli (yani sözle) olur, şu âyette böyle kavli bir şehâdet mevzuba-

histir: قَالُوا شَهِدْنَا عَلَىٰ أَنْفُسِنَا mealen “...Ey Rabbimiz diyecekler, nefislerimize karşı şahidlik ederiz...” (En’âm 130).

2- Şehadet bazan “hal”le olur. Buna *lisan-ı hal* de denir. Şu âyet bunun örneğidir:

“كُفُّورِهِمْ كَذِبُهُمْ” مَّا كَانَ لِلشُّرِكِينَ أَنْ يَسْمُرُوا مَسْجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ. **“Küfürlerine kendileri şahid olup dururken, müşriklerin Allah’ın mescidlerini imâr etmelerine (imkân) yoktur...”** (Tevbe 17). Burada onların hâli küfürlerine şehadet etmektedir, yoksa kafir olduklarını dilleriyle söylüyor değiller. Keza şu âyet de bu mânâdadır: وَإِنَّ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدًا **“Doğrusu kendisi de bunların hepsine şahiddir”** (Adiyat 7).

Keza, suâl de bazan sözle, bâzan hâlle olur. Şu âyet bunu gösterir: وَإِنَّكُمْ مِنْكُمْ لِمَا سَأَلْتُمُوهُ **“Kendisinden isteyebileceğiniz herşeyi size vermiştir”** (İbrahim 34).

Alimler demişlerdir ki: Mısak âyetinde kastedilen mânânın söylediğimiz husus olduğuna dâir gösterilebilecek delillerden biri de, Cenâb-ı Hakk’ın bu şehâdeti, onların şirke düştükleri hususunda aleyhlerine bir hüccet olarak kullanmasıdır. Bu şehâdet, şâyet bâzılarının dediği gibi, (kavlî olarak) vuku bulsaydı, aleyhine hüccet olması için herkesin bunu hatırlaması gerekirdi.

Şayet şöyle denecek olursa: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın onu haber vermiş olması, onun varlığı için yeterli bir delildir”. Biz bu söze şöyle cevap veririz: “Müşriklerden tekzîb edenler, peygamberlerin getirdiği bu ve başka herşeyi tekzîb etmektedirler. Halbuki bunu tekzîbleri, aleyhlerinde müstakil bir hüccet kılınmıştır. Şu halde, bu hal delâlet eder ki, “insanların üzerine yaratılmış oldukları fitrat”tan maksad ‘tevhîdî ikrâr’ dır, (yani, insanların tevhidi anlayıp, tasdik edebilecek bir fitratta yaratılmış olmalarıdır). Bu sebepten dolayıdır ki, âyette: “Kıyâmet günü: “Bizim tevhidden haberimiz yoktu” veya “bizden önce atalarımız şirke düşmüş biz onlardan sonra geldik, onların yaptığı sebebiyle bizi helak mı edeceksin? demiyesiniz” buyurulmuştur.

ELMALILI’NIN AÇIKLAMASI: Büyük müfessirimiz merhum *Elmalılı Hamdi Yazır*, bu âyeti tam 13 sayfa içerisinde, oldukça tatminkâr uzun bir tahlile tâbî tutar. Tamamından sarf-ı nazar ederek, sadedinde olduğumuz âyet-i kerimede zikredilen “mısak”tan maksad daha ziyâde insan fitratında dercedilmiş olan tev-

hîd'i anlama ve kabûl etme kapasitesi'' olduğuna dair kanaatini gösterecek kadar, kısa bir pasaj kaydedeceğiz. Der ki:

“Ey Resuli Kibriya! O vakti de ihtar et ki, Rabbin, Benî Ademden -şimdikilerden tut da nesilden nesle Adem'e varıncaya kadar Ademoğullarının sâhib-i zürriyet olanlarından müteselsilen herbirinin- bedenlerinden zürriyetlerini aldı. Yani yed-i kudretle ıstıfa edip (seçip) ayırdı, vücuda çıkardı ve onları kendilerine karşı işhad eyledi -şâhid yaptı- kendilerini duymayan o şuursuz zürriyetlere “ben” ve “benden ötesi” şuurunun bilfiil mebdeini verdi: Her birine şuhud ve şehâdet (görme ve gördüğünü söyleme) fitratını, kendi nefsinde te'sir-i hakkı duymak ve duyurmak, itiraf ve şehâdet etmek hilkatini, insanlık ruhunu verip hepsini vahdaniyyet ve rububiyetine şâhid kıldı da, kılarken “Rabbiniz değil miyim?” dedi- üzerinizde dilediğim gibi tasarruf eden ve etmek hakkı olan yegane mâlikiniz ve alelîtlak mürebbiniz, hâkiminiz olduğuma şâhidsiniz, şehâdet edeceksiniz değil mi? diye hitâb-ı nefsi ile emânetini tahmîl, rububiyetini takrîr etti. Hepsi de “Evet!” dediler, “Evet Rabbimizsin, şâhidiz” diye terbiye ve emâneti kabûl ve şehâdeti taahhüd eylediler.

Birçok müfessirîn demişlerdir ki burada, bu ahz-i işhâd (şâhidlik alınması) ve mukâvele, temsilî bir manadır. Allah Teâla'nın bütün insanları mebde-i fitratlarında tevhid ve İslâm'a delâlet için nasb edilmiş afâkî, enfûsî delâil-i Rububiyet ile istidlâl ve İslâma müstaid (kabiliyetli) olarak halketmiş olduğunu bir istiâre-i temsiliyye tarîkiyle tasvirdir...

.....

Yani bu akaid, emrî, kavî, kelâmî mahiyette bir mîsak değil, bir kuvve-i marifetin (öğrenme gücünün) tekvîn ü tekevvünü (teşkil edilmesi ve teşekkül etmesi) mânasına bir akd-i fi'li demektir. Kelamullah'da bu gibi temsillerin bulunduğu müsellemler (kesinlikle kabul edilmiş) olduğu gibi bu mâna ekseriyetin fehmü mi-zacına da muvafıktır. Ve ekser mütekellimîn de bunun üzerine yürümüşlerdir...”

Cenâb-ı Hakk'ın fitrata koyduğu kânunları kavî bir emir olarak ifade buyurduğuna dâir gösterilen Kur'ânî örneklerden biri şu ayettir:

“Sonra duman hâlinde olan semâya yöneldi, ona ve yeryüzüne: “İsteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin” dedi. İkisi de: “İsteyerek geldik” dediler” (Fussilet 11).

614 ۴- وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَى آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَسَحَ ظَهْرَهُ فَسَقَطَ مِنْ ظَهْرِهِ كُلُّ نَسَمَةٍ هُوَ خَالِقُهَا مِنْ ذُرِّيَّتِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَجَعَلَ بَيْنَ عَيْنَيَّ كُلِّ إِنْسَانٍ مِنْهُمْ وَبَيْضاً مِنْ نُورٍ ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى آدَمَ فَقَالَ: أُنَى رَبِّ مَنْ هَؤُلَاءِ؟ قَالَ ذُرِّيَّتُكَ: فَرَأَى رَجُلًا مِنْهُمْ فَأَعْجَبَهُ وَبَيْضُ مَا بَيْنَ عَيْنَيْهِ. فَقَالَ: أُنَى رَبِّ مَنْ هَذَا؟ قَالَ: دَاوُدُ. قَالَ: رَبِّ كَمْ جَعَلْتَ عُمْرَهُ؟ قَالَ: سِتِّينَ سَنَةً. قَالَ: رَبِّ زِدْهُ مِنْ عُمْرِي أَرْبَعِينَ سَنَةً. قَالَ: رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: فَلَمَّا انْقَضَى عُمْرُ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَّا أَرْبَعِينَ سَنَةً جَاءَهُ مَلَكُ الْمَوْتِ فَقَالَ آدَمُ: أَوْلَمْ يَبْقَ مِنْ عُمْرِي أَرْبَعُونَ سَنَةً؟ فَقَالَ: أَوْلَمْ تُعْطِهَا ابْنُكَ دَاوُدُ؟ فَجَحَدَ آدَمُ فَجَحَدَتْ ذُرِّيَّتُهُ، وَنَسِيَ آدَمَ فَأَكَلَ مِنَ الشَّجَرَةِ فَنَسِيتَ ذُرِّيَّتَهُ، وَخَطِيءَ آدَمُ فَخَطِئَتْ ذُرِّيَّتُهُ]. أخرجه الترمذی وصححه.

4. (614)- Ebu Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resülullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Allahu Zü’l-Celâl hazretleri Adem (aleyhisselam)’i yarattığı zaman sırtını meshetti. Bunun üzerine kıyâmete kadar onun neslinden yaratacağı insanlardan herbirinin iki gözü arasına nurdan bir parlaklık koydu. Sonra hepsini Adem (aleyhisselam)’e arzetti. Adem (aleyhisselam):

“— Ey Rabbim bunlar da kim?” diye sordu.

“— Bunlar senin zürriyetindir” dedi.

Onlardan bir tanesi dikkatini çekti, gözlerinin arasındaki parlaklık çok hoşuna gitmişti.

“— Ey Rabbim şu da kim?” diye sordu.

“— Dâvud!” deyince

“— Pekâla ne kadar ömür verdin? diye sordu.

“— Altmış yıl!” dedi.

Adem:

“— Ey Rabbim ona benim ömrümden kırk yıl daha ilâve et!” dedi.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: Hz. Adem'in yaşı kırk yıl eksik olarak kesinleşince hemen ölüm meleği geldi. Adem (aleyhisselam) ona:

“— Yâni benim ömrümden kırk yıl daha geride kalmadı mı?” dedi. Melek:

“— İyi ama, dedi, sen onu oğlun Dâvud'a vermedin mi?”

Âdem inkâr etti, zürriyeti de inkâr etti, Adem unuttu ve meyveden yedi. Zürriyeti de unuttu. Adem hatâ işledi, zürriyeti de hata işledi”. Tirmizî, Tefsir, A'raf, (3078). Tirmizî hadîsin sahih olduğunu söyledi.

615 ۵- وعن سمرة بن جندب رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: لَمَّا حَمَلَتْ حَوَاءُ عَلَيْهَا السَّلَامَ طَافَ بِهَا إِبْلِيسُ، وَكَانَ لَا يَعِيشُ لَهَا وَلَدٌ. فَقَالَ: سَمِيَهُ عَبْدَ الْحَارِثِ فَإِنَّهُ يَعِيشُ فَسَمَّيْتُهُ فَعَاشَ، وَكَانَ ذَلِكَ مِنْ وَخَى الشَّيْطَانِ وَأَمْرِهِ]. أخرجه الترمذی.

5. (615)- *Semüre İbnu Cündeb* (radiyallahu anı) anlatıyor: *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Havva (aleyhisselam) hâmile kaldığı zaman iblis Havvâ'nın yanına geldi. (Bu sırada) Havvâ'nın çocuğu yaşamıyor, hep ölüyordu. İblis: “Çocuğa Abdü'l-Hâris adını ver, çünkü o yaşıyor” dedi. Havva bu ismi verdi, çocuk da yaşadı. Ancak bu durum şeytanın bir telkini ve emri idi”. Tirmizî, Tefsîr, A'raf, (3079).*

AÇIKLAMA:

El-Hâris şeytanın ismidir. *Abdül-Haris*, Hâris'in kulu demektir. Çocuğa bu ismin konması şirk addedilmiştir. Ancak “ibadet”te değil, tesmiyede şirk.

Tirmizî, bu *Semüre* hadîsini, şu âyetin tefsiri zımında kaydetmiştir. “Sizi bir nefisten yaratan ve gönlünün huzura kavuşacağı eşini de ondan var eden Allah'tır. Eşine yaklaşınca eşi hafif bir yük yüklendi ve bu halde bir müddet taşıdı. Hâmileliği ağırlaşınca, karı koca Rabbleri olan Allah'a: “Bize kusursuz bir çocuk verirsen, and olsun ki, şükredenlerden oluruz” diye yalvardılar. Allah onlara kusursuz bir çocuk verince, kendilerine verdiği şey hakkında Allah'a ortak koşular. Allah onların ortak koştukları şeylerden yücedir”. (A'raf 189-190).

Hadîsle âyet arasında irtibat kurunca yukarıdaki âyetin Hz. Adem'e müteallik olması gerekmektedir. O takdirde ortaya bir kısım müşkiller çıkmaktadır: Söz-

gelimi ismet sâhibi bir peygamber olan Hz. Adem'in Allah'a ortaklar koşmuş olduğunu kabul etmek gerekiyor.

Mevzû üzerinde âlimler arasında cereyân eden farklı yorumları bir tarafa bırakarak *Hasan Basrî* hazretlerinin -ki umumiyetle benimsenmiştir- açıklamasını kısaca aksettireceğiz: Bu âyet Hz. Adem'le ilgili değildir. Başka din mensupları ve hatta cahiliye Araplarıyla ilgilidir. Nitekim müteakip âyette zâmir tesniye (iki şahsa delalet eden) değil cemîdir: *Yüşrikûn*: Ortak koştuk(lar)ı şeyden...

Bu mânâyı te'yîd eden teviller yapılmıştır: “Sizi bir nefisten yaratan” ibâresi “Tek bir hey’etten, tek bir şekilden” demektir... Hz. Adem'den demek değildir. “eşini de ondan var eden”: “eşini aynı cinsten var eden” demektir. “Eşine yaklaşınca”, “Erkek cinsi, kadın cinsine yaklaşınca...” demektir.

Ayet bu şekilde anlaşıncı *Hz. Adem* ve *Havva*'nın zikredilmemiş olduğu anlaşılır. Tesniye zamirleriyle bu ikisinin değil, erkek-kadın cinslerinin kastedildiği kabûl edilir.

Buna yakın bir başka te'vîle göre, âyette yaratılışla ilgili hakikat, bir darb-ı meselle açıklanmış olmaktadır. Şirk koşanlar, sıhhatli evlatlara kavuşunca bunu tabiatla, yıldızın tesiriyle, putların yardımıyla izâh edenlerdir vs. Öte yandan, bu hadîsin sıhhatini esas almaya dayanan yukarıdaki te'vîlatı reddeden görüşler de mevcuttur. Onlara göre, hadîs ihticaca elverişli olmayacak derecede zayıftır. Hadîsin ehl-i kitab arasında mütedâvil bir rivâyet olma ihtimali kavîdir. Bazı hadislerde gelen cevâza binaen, Ehl-i kitaptan yapılmış bir rivayettir, kaynağı da israiliyata fazlaca yer veren Ehl-i Kitap'tan İslâma girmiş *Vehb İbnu Münebbih*, *Ka'bu'l-Ahbar* gibileridir.

616 -۶- وعن ابن الزبير رضى الله عنهما قال: [مَا تَزَلَّتْ خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ إِلَّا فِي أَخْلَاقِ النَّاسِ]. أخرجه البخارى وأبو داود.

6. (616)- *İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anhumâ) diyor ki: “Sen af yolunu tut, başgışla, uygun olanı emret, bilgisizlere aldırış etme” (A'raf, 199) âyeti, ancak ve ancak halkın ahlâkı hususunda nâzil oldu”. Buhârî, Tefsir, A'râf 5; Ebû Dâvud, Edeb 5, (4787).

AÇIKLAMA:

Ayet-i kerime, *Câfer-i Sâdık*'ın ifâdesiyle Kur'ân-ı Kerim'in güzel ahlâkla il-

gili en câmi âyetidir. Ahlâkın üç temel prensibini Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a ve dolayısıyla mü'minlere emretmektedir: Af, ma'rufu emr, cahillerden yüz çevirme. Bunlar ahlâkta temeldir, çünkü, her biri ruhun üç kuvvesine teka-bül etmektedir: *Kuvve-i akliye*'nin vasat mertebesi *hikmet*dir, emr-i bi'l-mâ'ruf buraya girer. Ruhun ikinci kuvvesi, *kuvve-i şehviye*'dir, bunun vasat mertebesi *iffet*dir. Affetmek buraya girer. Üçüncü kuvve, *kuvve-i gadabiye*'dir, vasat mertebesi *şecâat*'tir, cahillerden yüz çevirmek buraya girer.

Emredilmesi gereken ma'rufa gelince, bu, *yapılması lâzım ve vücudu ademinden hayırlı olduğu herkesce kabûl edilen şey* diye tarif edilmiştir. Ma'ruf, kitap ve sünnette mevcuttur veya sağduyu sahibi akıllı kimseler nezdinde iyi bilinen şeydir. Bu vasıfları taşımayan şeyler ma'ruf olamaz. Zorla, görenekle şüyû bulmuş, herkesce bilinen şeyler emredilmesi gereken ma'ruf sayılamaz.

Ma'ruf: “Sıla-i rahim, af ve câhillerden yüz çevirmek” şeklinde de târif edilmiştir. Nitekim bu âyet vahyedildiği zaman Cebraîl (aleyhisselam) gelerek Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e şöyle demiştir: “**Rabbin, seninle irtibatı kesenlere gitmeni, sana vermeyip mahrûm bırakanlara vermeni, sana zulmeden affetmeni emretmektedir**”.

617 ۷- وفي أخرى لهما: [أمر الله نبيه ﷺ أن يأخذ العفو من أخلاق الناس].

7. (617)- *Buhârî* ve *Ebû Dâvud*'un diğer bir rivayetinde şöyle denir: “Allah peygamberine (aleyhissalâtu vesselâm) halkın ahlâkından, affetmeyi, benimseyip almasını emretti”. *Buhârî*, Tefsir, A'raf 5; *Ebu Dâvud*, Edep 5, (4787). (Açıklaması için önceki hadise bakılabilir).

ENFAL SURESİ

618 ۱- عن ابن جبير قال: [قلت لابن عباس رضي الله عنهما: سورة الأنفال. قال: نزلت في بدر]. أخرجه الشيخان.

1. (618)- *İbnu Cübeyr* anlatıyor: *İbnu Abbas* (radiyallahu anhümâ)'a: “*Enfâl Sûresi* (ne hususta indi?) diye sordum, bana: “*Bedir Savaşı üzerine indi*” cevabını verdi”. *Buhari*, Tefsîr, Enfal 1; *Müslîm*, Tefsîr, 31, (3031).

AÇIKLAMA:

Hadîsin aslı uzuncadır. *Said İbnu Cübeyr, İbnu Abbas* (radiyallahu anhümâ)'tan Tevbe, Enfâl ve Haşr sûrelerinin nüzûl sebebini sorar. Yukarıdaki açıklamaya göre Enfâl sûresi Bedir Savaşı üzerine inmiştir.

619 ۲- وعن مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [لَمَّا كَانَ يَوْمَ بَدْرِ جِئْتُ بِسَيْفٍ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ إِنَّ اللَّهَ قَدْ شَفَا صَدْرِي مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَهَبْ لِي هَذَا السَّيْفَ. فَقَالَ: هَذَا لَيْسَ لِي وَلَا لَكَ. فَقُلْتُ: عَسَى أَنْ يُعْطَى هَذَا مَنْ لَا يَتَلَى بِلَايَتِي. فَجَاءَنِي الرَّسُولُ^(۱) إِنَّكَ سَأَلْتَنِي وَلَيْسَ لِي، وَإِنَّهُ قَدْ صَارَ لِي وَهُوَ لَكَ. قَالَ: فَتَزَلَتْ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

2. (619)- *Mus'ab İbnu Sa'd* babasından (radiyallahu anh) naklettiğine göre, babası şöyle demiştir: “*Bedir Savaşı sırasında bir kılıçla geldim ve: “Ey Allah’ın Resulü, Allah kalbimi müşriklerden kurtardı, bu kılıcı bana bağışla” dedim. Bana: “Bu mal ne senin, ne de benim” diye cevap verdi.*

Ben (içimden): “Bu kılıç, savaş sırasında benim kadar ciddî hizmette bulunmayan birine verilebilir” diyerek ayrıldım.

Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) benim yanıma geldi ve: “Sen, kılıç benim değilken onu benden istemiştin. Şimdi ise artık benim oldu, al, bu senin olsun!” dedi”. Şu âyet inmişti:

“*Ey Muhammed! Sana ganimetlere dair soru sorarlar, de ki: “Ganimetler Allah’ın ve Peygamberindir. İnanıyorsanız Allah’tan sakının...”* (Enfâl, 1). Müslim, Cihad 33, (1748); Tirmizî, Tefsîr; Enfâl (3080); Ebu Dâvud, Cihâd 156, (2740).

AÇIKLAMA:

Rivâyetten anlaşılacağı üzere, hâdise Bedir savaşının zaferle sona erip, büyük bir ganimetin elde edildiği esnada cereyan etmiştir. O zamana kadar ganimetin taksimi mevzubahis olmamıştı, bu sebeple de meseleyle ilgili hüküm bilinmiyordu.

(۱) في نسخة : فجاءني الرسول وقال إنك سألتني .

Bedir’de ganimet alınmıştı ama nasıl pay edilecekti? Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) böyle durumlarda vahiy beklerdi. Burada da aynı durumu görmekteyiz. Savaş sırasında dikkat çekecek kadar cansiperâne dövuştüğü *Müslîm*’deki rivâyetten anlaşılan *Sa’d (radiyallahu anh)* ganimet mallarından aldığı bir kılıncı huzura gelerek Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’tan bunun kendisine verilmesini ister. *Resulullah reddeder. Ebu Dâvud*’un rivâyetinde gelen sarâhate göre *Sa’d* aynı taleble en az iki kere huzura çıkmıştır. İkincisinde sert bir ses tonu ile taleb reddedilir. Mesele üzerine vahiy gelip, taksimat yapılırca kılıncı, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın hissesine düşünce *Sa’d*’a bağışlar.

Ganimet malı, taksim edilinceye kadar, tek bir ayakkabı bağı veya iğneye varıncaya kadar herkese haramdır. Bu prensip düşmanla savaşan mücâhidlerin mal ve yağma derdine düşmesini önleyen bir prensiptir. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’ın pek çok hadislerinde bu yasağa dikkat çekilmiş, tek bir iğnenin çalınması bile şehitlik rütbesinin kaybına ve cehenneme gitmeye sebep olacağı belirtilmiştir.

Elde edilen ganimetin beşte biri devlete kalır, gerisi savaşa iştirak edenler arasında atlı veya piyade oluşlarına göre farklı olmakla birlikte, aynı durumda olanlara müsavî olarak pay edilir. Ganimetten erâta pay ayrılması keyfiyetinin başarıya müessir olan teşvik edici bir unsur olduğu alimlerimizce belirtilmiştir.

۳- وعن أبى سعيد رضى الله عنه قال: [نزلت وَمَنْ يُؤْلِهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبرُهُ

فِي يَوْمٍ بَدْرٍ]. أخرجه أبو داود.

3. (620)- *Ebu Saîd (radiyallahu anh)* anlatıyor: “Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilmek veya bir başka topluluğa katılmak maksadı dışında, savaş günü arkasını düşmana dönen kimse Allah’tan bir gazaba uğramış olur. Onun varacağı yer cehennemdir. Ne kötü bir dönüşür!” (Enfâl, 16) âyeti Bedir günü indi”. *Ebu Dâvud, Cihâd 106, (2648).*

AÇIKLAMA:

Ayet-i kerime müslümanlara, savaşmanın mühim bir kaç âdâbını bildirmektedir.

1- Düşmana gizlice, ağır ağır yaklaşmak. Bu, âyetin aslında geçen *zahfân* tabirinde mevcuttur. *Zahf* bebekler için emeklemek mânâsında kullanılır. Düşmana ağır ağır yaklaşıldığı savaş mânâsında *yevm-i zahf* (emekleme günü) tabiri

kullanılması, Arapça'da âdet olmuştur. Ayet-i kerime kelime kelime tercüme edilecek olsa "...kâfirlere emekliyerek kavuştuğunuz zaman..." demek icâb ederdi.

2- Savaş sırasında kaçmamak, sonuna kadar, yani zafer veya şehâdet elde edinceye kadar geri dönmemek, yâni kaçmamak. Âyet-i kerîme, savaştan kaçmayı çok şiddetli bir tehditle yasaklamaktadır: Allah'ın gazabına uğramak. Bu, neredeyse şehîde vâadedilen mükâfaatın büyüklüğüne denk bir ceza olmaktadır.

Nitekim birçok hadiste savaştan kaçmak, "*büyük günahlar*" arasında zikredilmiştir. Nitekim bir Sahihüyn rivâyetinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesse-lâm) savaştan kaçmayı: "**Allah'a şirk koşturmak, sihir yapmak, haksız olarak cana kıymak, riba yemek, yetim malı yemek, savaştan kaçmak, masum kadınlara zina iftirasında bulunmak**" gibi en büyük günahlar arasında saymıştır. Bir başka hadiste de şöyle denmiştir: Üç günah var, kim bunlardan birini işlerse, hiçbir amelinin faydasını göremez: Allah'a eş koşturmak, ebeveyn'e isyan, savaştan firar.

3- Ayet'i kerîme, iki maksadla kişinin, savaşta yerini terkedebileceğini ta'lim buyuruyor:

a) Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilmek: Bu, düşmanı, sağlamca veya tehlikeli şekilde yerleşmiş bulunduğu yerden çıkarıp, kendimiz için daha elverişli olacak bir mevziye çekmek için düşmana, kaçıyormuş intibâını vermek için bir tarafa çekilmek. Buna harp taktiği, harp hilesi de denilebilir. Şu halde âyet-i kerîme, bu mühim taktiğe parmak basmaktadır.

b) Bir başka topluluğa katılmak maksadıyla cepheyi terk. Bu da güçlenmek veya güçlendirmek maksadına racidir, harp hilesidir.

Müfessirler bu hükmün öncelikle münferid yani tek başına kalan kimse için olduğunu söylerler. Böyle birisi sebat ettiği takdirde boş yere öldürüleceği kanaatine varırsa, kurtuluş ve düşmana daha güçlü olarak saldırmak arzusuyla cemaatin bulunduğu yere gitmesi sâdece câiz olmaz, vâcib olur demişlerdir.

Şu halde, bu iki maksad dışında savaştan firar kesinlikle haramdır.

Âlimler bir hususta münâkaşa etmişlerdir: "*Bu âyet sırf Bedir savaşına mı mahsus, bütün savaşlara da şamil mi?*" diye. Tefsir kitaplarımız her iki görüşün delillerini zikrettikten sonra "*cemâhir*"in görüşü olarak, her ne kadar Bedir savaşıyla ilgili olarak nâzil olmuş ise de kıyamete kadar yapılacak olan bütün savaşlar maksuddur. Küffarla yapılan herhangi bir savaşta kaçmak haramdır hükmünde ittifak edildiği belirtilir.

621 ۴- وعن ابن عباس رضى الله عنهما في قوله تعالى: [إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الْآيَةِ. قَالَ: هُمْ نَفَرٌ مِنْ بَنِي عَبْدِ الدَّارِ]. أخرجه البخارى.

4. (621)- İbnu Abbas (radiyallahu anhumâ) “Allah katında yeryüzündeki canlıların en kötüsü gerçeği akletmeyen sağırlar ve dilsizlerdir” (Enfâl, 22) âyetinde kastedilmiş olanlar Abdü'd-Dâroğullarından bir gruptur” demiştir.” Buhârî, Tefsîr, Enfâl 1.

622 ۵- وعن أنس رضى الله عنه قال: [قال أبو جهل اللهم إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ الْآيَةِ. فنزلت: وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِم الْآيَةِ. فَلَمَّا أُخْرِجُوهُ نزلت: وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الْآيَةِ]. أخرجه الشيخان.

5. (622)- Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: “Ebu Cehl (birgün) şöyle dedi: “Allahımız, eğer bu Kitap, gerçekten senin katından ise, bize gökten taş yağdır veya can yakıcı bir azab ver” (Enfal, 32) diye dua etmişti. Şu âyet indi: “Sen içlerinde iken Allah onlara azâb etmez. Onlar bağışlanma dilerken de elbette Allah azâb edecek değildir” (Enfâl, 33).

Müşrikler mü'minleri Mekke'den çıkardıkları zaman da şu âyet indi: “Yoksa Mescid-i Haram'a girmekten menederlerken Allah onlara niçin azâb etmesin?..” (Enfâl, 34). Buhârî, Tefsir, Enfâl 3, 4; Müslim, Sıfâtü'l-Münâfikîn 37, (2796).

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer'in, hadisi açıklamak maksadıyla kaydettiği rivayetler, sadedinde olduğumuz rivâyette kaydedilen âyetlerin farklı durumlara işâret ettiğini göstermektedir. Öyle ki, Hz. Enes'in kaydettiği durum ayetle ilgili rivâyetlerden sadece biridir.

Taberî'nin Yezîd İbnu Rumân'dan yaptığı rivâyete göre, Mekke'nin Ebu Cehl gibi inkârcı takımı, âyetle ifade edildiği şekilde başlarına taş yağmasını dilerler. Ancak, akşama pişman olarak: **عَفَاكَ اللَّهُ** “Allah'ım affına sığınırız” diye istiğfarda bulunurlar. Bunun üzerine: “Onlar bağışlanma dilerken de elbette Allah azâb edecek değildir” (Enfâl, 33) âyeti nâzil olur.

İbnu Ebza'nın rivâyeti ise şöyle: "Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Mekke'de iken: "Sen içlerinde iken Allah onlara azab etmez" âyeti nazil oldu. Sonra Medine'ye hicret edince: "Onlar bağışlanma dilerken de elbette Allah azab edecek değildir" diye âyetin devamı nâzil oldu. Çünkü Mekke'de bazı müslümanlar kalmış, istiğfar ediyorlardı. Onlar da Mekke'den çıkınca: "Mescid-i Haram'a girmekten menederlerken Allah onlara niçin azab etmesin?" (Enfal, 34) âyeti nazil oldu ve böylece Cenâb-ı Hak Mekke'yi fethetme izni verdi. Ayette Allah'ın onlara vaadettiği azabdan maksad budur: Feth-i Mekke..".

6- وعن عقبة بن عامر رضى الله عنه قال: [سمعتُ رسولَ الله ﷺ وهو على المنبر يقول: وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ. أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ ثَلَاثًا]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذی.

6. (623)- Ukbe İbni Âmir (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı minberde iken dinledim, şu ayeti okudu: "Ey iman edenler! Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar -Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanlarınızı ve bunların dışında Allah'ın bilip sizin bilmediklerinizi yıldırma kuvvet ve savaş atları hazırlayın..." (Enfal, 60). Ayette geçen "kuvvet"i "Bilesiniz, kuvvet "atmak"tır" diye açıkladı ve bunu üç kere tekrar etti". Müslim, İmâre 167, (1917); Tirmizî, Tefsîr, Enfâl (3083); Ebu Dâvud, Cihâd 24, (2514).

AÇIKLAMA:

Âyet-i kerîmede düşmana karşı hazırlanması emredilen "kuvvet"i Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın "atmak" olarak açıklamasıdır.

7- وزاد مسلم والترمذی: [أَلَا إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى سَيَفْتَحُ لَكُمْ الْأَرْضَ وَتُكْفَوْنَ الْمَوْتَ فَلَا يَغْزُونَ أَحَدَكُمْ أَنْ يُلْهُو بِأَسْهُمِهِ]

7. (624)- Müslim ve Tirmizî'de şu ziyade vardır: "...Haberiniz olsun! Allah, arzı fethetmenizi müyesser kılacak. İhtiyaçlarınız (Allah tarafından) karşılanacaktır. Sizden kimse oklarıyla oynamaktan sakın geri kalmasın". Müslim, İmâret 168, (1918).

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada “Onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet hazırlayın” (Enfal, 60) âyetini tefsîr etmekte ve hazırlanması gereken “güç”ün ne olduğu husûsunda ümmetini irşâd etmektedir. Burada Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın mucize diyebileceğimiz bir sözüne rastlamaktayız. Bütün tarih boyunca tekbiz edilmeyen bir yorum: Kuvvet atmadır, atıcılıktır, atmaktadır vs. Kuvvet’in bu tarifi kıyamete kadar müteber olmaya devam edeceğe benziyor. Zira her devirde atma üstünlüğünü elde tutanlar üstün olmuştur. Dün kuvvet “ok atmak”, “mermi atmak”, “obüs atmak”ta idi. Bugün füze atmak, füzesavar, mermisavar atmak, sun’i peykler atmak, atom, hidrojen, nötron vs. bombaları, lâzer ışını atmak vs. Hemen ilâve edelim ki devletin ekonomik gücü de buna bağlıdır. Atma üstünlüğünü elde etmek, bu hedefe ulaşmak belki de ekonomik üstünlükten geçecektir. Ancak ekonomik güçlülüğün miyârı olan ferd başına düşen millî gelir rakamı ne kadar yüksek olursa olsun bu bizi “atma” işinde de üstünlüğe götürmedikçe, bir başka ifâdeyle ekonomik zenginliğimiz “atma üstünlüğü” şeklinde kristalize olmadıkça hakikî mânâda güçlü değiliz demektir. Bu zenginliğimizin yağmalanma tehdidiyle başbaşayız demektir.

Şu halde bu hadîs müslümanları her çeşit atma vasıtalarında üstün olmaya teşvik etmektedir. Hattâ ilâve edebiliriz: Günümüzde “atma”da üstünlük öncelikle ilme dayanmakta, teknolojiye dayanmaktadır. Öyle ise, bu hadîste, “atma üstünlüğü”ne zemin hazırlayan, sebep ve vasıta olan her şeye teşvik var demektir. Dahası, en ileri atma vâsıtasına ulaşabilmek için, müslümanlararası birlik ve dayanışma gerekiyorsa buna da emir vardır.

*Hadis’in Müslim ve Tirmizî’de gelen ziyâdeli rivâyetlerini gözönüne alırsak, atış antrenmanlarına ehemmiyet verildiğini görürüz. Hadîste geçen “oklarıyla oynamak” tâbirinden maksad, atış temrinidir. Müslüman kişi, dinlenmeye, eğlenmeye ayıracağı boş vaktini atıcılık temrini yaparak geçirmelidir. Böylece faydalı bir meşguliyetle eğlenmiş olmaktadır. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) atıcılıkla meşgul olmaya çokca teşvikte bulunmuştur. Öyle ki, atıcılık meşguliyetini “eğlence” değil *ibâdet* kabul etmekte, “En hayırlı eğlenmeniz atıcılıktır” demektir. Rivâyete göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ashabtan birini sorar, “Eğlenceye gitti” denilince: “Eğlence için yaratılmadık” diyerek memnuniyetsizlik izhâr eder. Ancak: “Atış”a gittiği tasrîh edilince “Atış eğlence değil (ibâdet)tir, atış eğlendiğiniz şeylerin en hayırlısıdır” buyurur.*

Atıcılıkla ilgili bir kaç hadis de şöyle:

“Atıcılık düşmanın hezimetidir”.

“Atıcılık binicilikten daha mühimdir”.

“Hiçbir silah hayırda (atma vasıtası olan) yayı geçemez”.

“Atıcılık öğrenin; zira iki hedef arası cennet bahçelerinden bir bahçedir”.

“Melâike hiçbir eğlencenizde hazır bulunmaz, atış ve at koşusu hâric”.

“Sizden birini gam ve sıkıntı bastığı zaman, yayını kuşanıp, kederini onunla dağıtmaktan başka yapacak bir şeyi yoktur”.

۸- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [لَمَّا تَزَلَّتْ: إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ؛ كَتَبَ عَلَيْهِمْ أَنْ لَا يَقْرَ وَاحِدٌ مِنْ عَشْرَةٍ، وَلَا عَشْرُونَ مِنْ مِائَتَيْنِ. ثُمَّ تَزَلَّتْ: الْآنَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ الْآيَةَ. فَكُتِبَ أَنْ لَا يَقْرَ مِائَةً مِنْ مِائَتَيْنِ]. أخرجه البخارى وأبو داود.

8. (625)- *İbnu Abbas* (radiyallahu anhumâ) anlatıyor: “Ey Peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik et. Sizin sabırlı yirmi kişiniz onlardan ikiyüz kişiyi yener. Sizin yüz kişiniz, inkâr edenlerden bin kişiyi yener; çünkü onlar anlayışsız bir gürühtür” (Enfâl, 65) âyeti inince bir kişinin on kişinin önünden kaçmaması, yirmi kişinin de ikiyüz kişinin önünden kaçmaması farz kılındı. Sonra da şu âyet indi: “Şimdi Allah yükünüzü hafifletti, zirâ içinde zaaf bulunduğunu biliyordu. Sizin sabırlı yüz kişiniz, onlardan ikiyüz kişiyi yener. Sizin bin kişiniz, Allah'ın izniyle, ikibin kişiyi yener. Allah sabredenlerle beraberdir. (Enfâl, 66). Böylece yüz kişinin, ikiyüz kişinin önünden kaçmaması farz kılındı”. Buhârî, Tefsîr, Enfâl 6, 7; Ebû Dâvud, Cihâd 106, (2646).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki âyet, şu mealdeki bir âyetten sonra gelmektedir: “Ey Peygamber! Allah'ın yardımı sana ve sana uyan mü'minlere yeter” (Enfâl, 64).

Bedir savaşından önce, yolda nâzil olduğu belirtilen bu âyetler, Resûlullah (aley-hissalâtu vesselâm)'ı Bedir savaşına hazırlamak, teşcî etmek gayesini gütmekte

ve sayıya îtibâr etmeden savaşıp, savaşta sebât etmeyi emretmektedir. Şunu da belirtelim ki, önceki ayeti iki surette anlamak mümkündür:

1- *Ey Peygamber! Allah'ın yardımı sana ve sana uyan mü'minlere yeter.*

2- *Ey Peygamber, sana, Allah ve sana uyan mü'minlerin yardımı yeter.* Her iki mânâ da makbûl addedilmiş ve hatta bu ikinci mânâyı *el-Ferrâ* daha güzel bulmuştur.

Fahreddîn-i Râzi, Cenâb-ı Hakk'ın, yardım vaadettiği bir âyetten sonra "mü'minleri kîtâle teşvîk etmesi"ni Resulullah'a emretmesinden şu hükmü çıkarır: Allah, her ne kadar kendi yardımı ve mü'minlerin yardımıyla sana yeterse de, buna güvenip kalman bir şartla câizdir, o şart da mü'minleri savaşa teşviktir. Zîrâ Cenâb-ı Hakk, mü'minlerden mücâhedede mal ve canlarını bezledip ortaya koymaları şartıyla sana tam olarak kâfidir.

Râzi, kezâ yirmi ve yüz rakamlarının zikrinde, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in çıkardığı seriyelerin miktarına mutabakat bulur: "*Çoğunlukla der, Resulullah'ın seriyyelerine katılan mücahidlerin sayısı 20'den az, 100'den çok olmazdı*".

Az, çoğa nasıl galebe çalar?

1- Sayıca çok olmalarına rağmen kâfirlerin yenilme sebebi âyette: "**Çünkü onlar anlayışsız bir guruh**" diye izâh edilmiştir. Bundan maksad şudur: Onlar âhirete inanmadıkları için, hayat deyince sâdece dünyevî hayâtı bilirler. İnancı bu olan kimse ölmek istemez. Halbuki asıl saâdetin öbür dünyada olduğunu bilen, bu hayata kıymet vermez, ölüm tehlikesini hiçe sayarak bütün ruh ve canıyla, tam bir azimle savaşa girer. Bu hâletle çarpışan kimse, dünyayı sevenlerden pek çoğuna galebe çalar.

2- Ayrıca küffâr sadece maddî gücüne güvenir, mü'minler ise Rab'lerinin yardımına da güvenir, dua ve tazarruda bulunur. Bu da inanana üstünlük sağlar.

3- *Râzî*, üçüncü husûsu sadece riyâzet ve mükâsefe sahiplerinin anlayabileceğini belirttiikten sonra der ki: "*İlim ve marifet kesbiyle husûsiyet kazanmış bir kalb sahibinden, halk heybet duyar. Bu sebeple, âlim bir kimse, kuvvetli, câhil, şedid insanların bulunduğu bir cemaate uğrasa, bu kuvvetli, câhil, şedid insanlar o âlimden heybet duyarlar, ona karşı hürmetle dolup hizmetine koşarlar. Hatta, hepimiz biliriz: Kuvvetli yırtıcı hayvanlar, insan görünce, ondan heybet duyarak*

yanından uzaklaşırlar. Bunun tek sebebi kendisindeki akıl nuruyla insanın mehib oluşudur. Keza hakîm kişinin kalbini Allah'ın nur-u mârifeti istilâ ederse, o da mehib olur. Çünkü bu sayede onun da âzâları güç, kol ve bacakları şiddet kazanır. Bazan olur ki, kalbinde tecelli-i mârifetin zuhûru ânında öyle işlere güç yetirir ki, o anlar dışında mümkün değil onu yapsın”.

Râzî'nin bu tahlili. Çanakkale Savaşı'nda, bir top ekibinin ancak kaldırabildiği 215 okkalık (takriben 270 kilo) bir top mermisini, yanındaki arkadaşlarının şehîd düşmesiyle Mehmed oğlu Seyyid'in tek başına kaldırıp namluya sürebilme hâdisesine uygun düşer. Mâlum o gülle, amiral gemisinin bacasından düşüp gemiyi batıracak ve İngilizlerin Çanakkale'den geri dönme kararlarına müessir olacaktır.

Fahreddin-i Râzî âyetle ilgili açıklamalarını şöyle sonuçlar:

“Bu söylediğimiz husûsu anladı isen görürsün ki, mü'min cihâda geçince Allah'ın rızasını tahsil için malını canını ortaya koyar. Böylece, bu hâlette iken Allah'ın büyüklüğünden tecellî eden nuru görür gibi olur, kalbi kuvvet, ruhu kemal kazanır ve başkasının muktedir olamayacağı şeylere gücü yeter. Mükâşefeler nevine giren bu haller, mü'minin kafirden daha güçlü olması gereğine delâlet eder. Şayet bu hâsıl olmuyor ise, bunun nâdiren husul bulmasından ve herkese değil bazı ferdlere nasîb olmasındandır. Doğruyu Allah bilir”.

9- وفي أخرى: [لَمَّا تَزَلَتْ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مَائَتِينَ. شَقَّ ذَلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ فَتَزَلَتْ: الْآنَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ الْآيَةَ. فَلَمَّا خَفَّفَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمْ مِنَ الْعِدَّةِ نَقَصَ عَنْهُمْ مِنَ الصَّبْرِ بِقَدْرِ مَا خَفَّفَ عَنْهُمْ].

9. (626)- Bir rivâyette de şöyle denir: “...Sizin sabırlı yirmi kişiniz, onlardan ikibin kişiyi yener” âyeti nâzil olunca bu, müslümanlara ağır geldi ve şu âyet indi: “Şimdi Allah yükünüzü hafifletti. Zira içinizde zaaf bulunduğunu biliyordu. Sizin sabırlı yüz kişiniz onlardan ikiyüz kişiyi yener. Sizin bin kişiniz, Allah'ın izniyle onlardan iki bin kişiyi yener..” (Enfal, 66). Allah onlardan miktarı hafiflettikçe, müslümanların sabrı da -azaltılan miktar nisbetinde- eksildi”. Ebu Dâvud, Cihâd 106. (2646).

AÇIKLAMA:

Bakara sûresinde “Nice az bir kalabalık daha çok bir kalabalığa Allah’ın izniyle galebe çalar” (249. âyet) buyrularak askerî zaferlerde sayı üstünlüğü-nün gerekli bir şart olmadığı belirtilmiştir. Burada ise, zafer ihtimâlini koruyan âzamî ve normal farkların rakamları verilmektedir. Önceki âyette, mü’minler, bire on üstünlükteki düşman kuvvetinin önünden kaçmamakla mükellef tutulmuş-lardır.

Demekki, askerin iyi bir tâlimden geçirilmesi, imandan gelen bir sabırla ve şehâdet aşkıyla direnmesi, on mislini bulan düşmana karşı zafer şansı vermektedir.

Bu nisbette üstün düşman karşısında sebat, mü’minleri düşündürüyor. Arada-ki farkı ezici ve tahammülü aşıcı bularak üzüyorlar, bunu yapamamaktan kor-kuyorlar. Derken müteâkip âyet geliyor: İki misli düşman kuvveti karşısında kaçmak haram kınıyor.

Bu iki âyetin umumî irşadlarından şu mânâları anlamak da mümkündür. Sulh dönemindeki maddî hazırlığı önceki âyete göre yapmak câiz değildir. Savaş es-nasında da iki misli düşman gücüne karşı tereddüde düşmek câiz değildir. Bazı durumlarda düşman on misli bile olsa yeise düşmek, teslim olmak câiz değildir.

۱۰- وعن أبي هريرة رضي الله عنه: [أن النبي ﷺ قال: لَمْ تَحِلَّ الْعَنَائِمُ لِأَحَدٍ سِوَا الرُّعُوسِ مِنْ قَبْلِكُمْ، إِنَّمَا كَانَتْ تُنَزَّلُ نَارٌ مِنَ السَّمَاءِ فَتَأْكُلُهَا، فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ بَدْرٍ وَقَعُوا فِي الْعَنَائِمِ قَبْلَ أَنْ تَحِلَّ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَكُم فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ]. أخرجه الترمذی وصححه.

10. (627)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Ganimetler sizden önce hiçbir başı siyaha (ya-ni âdemoğluna) helal kılınmadı. Ganimet alındığı zaman gökten inen bir ateş onu yakardı”. -Râvî Süleymân el-A'meş der ki: “(Başı siyah tabirini) şimdiler-de Ebû Hüreyre'den başka kullanan birini göremiyorum- Bedir savaşı sırasında henüz helâl edilmezden önce, müslümanlar ganimetleri aldılar. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi: “Daha önceden Allah’tan verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldıklarınızdan ötürü size büyük bir azâb erişirdi...” (Enfâl, 68). Tirmizî, Tefsir, Enfâl, (3084).

AÇIKLAMA için müteakip hadîse bakınız.

۱۱- وعن عمر رضى الله عنه قال: [لَمَّا كَانَ يَوْمُ بَدْرٍ وَأَخَذَ: يَعْنِي النَّبِيَّ ﷺ الْفِدَاءَ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُفْخِنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا. إِلَى قَوْلِهِ: لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ؛ مِنَ الْفِدَاءِ: عَذَابٌ عَظِيمٌ. ثُمَّ أَحَلَّ لَهُمُ الْعَنَائِمَ]. أخرجه أبو داود.

11. (628)- Hz. Ömer (radiyallahu anh) anlatıyor: *Bedir savaşında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) (esirlerin serbest bırakılmaları mukabilinde) fidye-i necat alınca Cenâb-ı Hakk şu ayeti indirdi: “Yeryüzünde savaşırken, düşmanı yere sermeden esir almak hiçbir peygambere yaraşmaz. Geçici dünya malını istiyorsunuz. Oysa Allah âhireti kazanmanızı ister. Allah güçlüdür, hakîmdir. Daha önceden Allah’tan verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldıklarınızdan ötürü size büyük bir azâb erişirdi. Elde ettiğiniz ganimetleri temiz ve helâl olarak yiyin...”* (Enfal 67-69). *Ganimetler sonradan helâl kılındı”.*

Ebu Dâvud, Cihâd (2690); Müslîm, Cihad 58, (1763).

AÇIKLAMA:

Daha önce de temâs edildiği üzere, muhtelif hadislerde, geçmiş ümmetlere ganimetlerin haram kılınmış olduğu belirtilir. *Bedir savaşından sonra bu ümmet-i merhûme’nin mümeyyiz bir husûsiyeti olarak savaşta alınan ganimet helâl kılınmıştır. Yukarıda mealen kaydedilen Enfâl sûresinin 69. ayeti bu hususu te’yîd eder.*

Burada hatıra gelecek bir noktayı açıklamada fayda var: *Bedir savaşına kadar müslümanlar ganimet almadı mı?*

Bedir savaşı hicretin ikinci yılında cereyan etmiştir. Bu vak’adan önce, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sadece muhacirlerin katıldığı bazı seriyyeler çıkarmıştır. Ancak, Abdullah İbnu Cahş komutasında çıkarılan seriyye hariç hiçbirisinde ciddi bir mukâtele ve hele ganimet ele geçirmek vâki olmamıştır.

Abdullah İbnu Cahş seriyyesi, hicretin onyedinci ayında ve Recep ayında, yani Bedir gazvesinden iki ay kadar önce cereyan etmiştir. Oniki kişilik bir grubun yaptığı bu gazvede kuru üzüm taşıyan bir kervanın önü kesilmiş ve malları yağmalanmıştır. Ancak elde edilen ganimeti Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesse-

lâm) taksim etmez, bekletir. *İbnu Sa'd*'ın kaydına göre bu ganimeti, Bedir savaşından döndükten sonra Bedir ganimetleriyle birlikte taksim eder. Demek oluyor ki Hz. Peygamber, bu konuda vahiy olmadığı için, ihtiyaten ganimete dokunmayıp hüküm beklemiştir.

Geçmiş milletler, savaşlarda ganimet alırlar, fakat istifade etmezlermiş. Hepsi biraraya yığılır, beklenirmiş. Gazvelerinin Allah indinde makbuliyetine alâmet olarak gökten inen bir ateş hepsini yakarmış. Bu keyfiyeti anlatan bir *Sahiheyn* hadîsi şöyle tamamlanır: **“Ganimetin bize helâl kılınışının sebebi, Cenâb-ı Hakk’ın aczimizi, za’fımızı dikkate almış olmasıdır, bunun için bize helâl kıldı”**. Âlimler bu cevazda Peygamberimizin Allah indindeki şerefi sebebiyle bize rahmetle muamelede bulunmasıyla izâh ederler. Önceki ümmetlerde, ganimet malında gulûl (çalma) olduğu takdirde ganimet kabul edilmez, hırsızlık bulununcaya kadar, ateş düşmezmiş. Ümmet-i Muhammed’e ganimet helâl kılınmakla kalmamış, gulûl de setr edilmiştir. Çalanın günahı şahsında kalır. Ganimetin ateşle yakılması prensibine esas itibâriyle esirlerin de dahil olması gerektiğini belirten âlimler, bunun istisna kılınmış olması gerektiğini söylerler. **“Çünkü bu durumda insanlık neslinin imhası gibi akla uzak bir durum sözkonusu olur. Ayrıca, târihen mevcut olan kölelik müessesesi de fiiliyatta böyle bir tatbikatın olmadığını göstermektedir. Esir almak helâl olmasaydı, eskilerin köleleri olmazdı...”** derler.

Ayetlerin açıklanmasına gelince:

Bedir savaşı zaferle kapanıp, aralarında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın iki amcası *Abbâs ve Akîl*’in de bulunduğu 70 kadar esirle Medine’ye dönülünce bu esirlere nasıl bir muamele yapılacağı gündeme geldi. Harp esirleri üzerine henüz vahiy gelmemiş olduğu için Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) meseleyi istişare yoluyla çözmeye karar verdi. *Ashâb* (radiyallahu anhüm ecmain)’ın ileri gelenlerinin fikirlerini aldı:

H. Ebubekr (radiyallahu anh): **“Bunlar senin kavmine mensup kimselerdir, bazısı da ailelidir.. fidye mukabili serbest bırak, fidye ile maddi yönden güç de kazanırsınız...”** manasında tavsiyede bulundu.

H. Ömer: **“Bunlar seni tekzip ettiler, yurdundan çıkardılar, getir hepsinin boynularını vur, bunlar küfrün önderleridir. (Onlardan gelecek paraya muhtaç değiliz) Allah bizi zengin kılar. Amcan Akîl’i Ali’ye, Abbâs’ı Hamza’ya, falancayı**

da bana teslim et, boyunlarını uçuralım...” meâlinde konuştu. Sa’d İbnu Mu’âz da aynı kanaati izhâr etti.

Hız. Peygamber: “Allah bazı insanların kalbine yumuşaklık vermiştir. Bunlar sütten de yumuşak olurlar. Allah bazılarının kalbine de sertlik vermiştir, bunlar taştan da sert olurlar. Senin mislin ey Ebu Bekr! Hız. İbrahim’dir. O şöyle demişti: Rabbim... bana uyan bendendir, bana karşı gelen kimseyi sana hırakırım, sen bağışlarsın, merhamet edersin!” (İbrahim, 26). Ey Ebû Bekir, kezâ şöyle diyen Hız. İsâ gibisin: “Onlara azâb edersen doğrusu onlar senin kullarıdır. Onları bağışlarsan, güçlü olan, hâkim olan şüphesiz ancak sensin” (Maide , 118).

Senin mislin Ey Ömer, Hız. Nuh’tur. O şöyle demişti: “Rabbim yer yüzünde hiç bir inkarcı bırakma! Doğrusu sen onları bırakırsan kullarını sapıtırırlar...” (Nuh, 26). Ey Ömer sen keza Hız. Musa gibisin, o da şöyle demişti: “Rabbimiz doğrusu sen, Firavun’a ve erkanına ziynetler ve dünya hayatında mallar verdin Rabbimiz! Senin yolunda şaşırtmaları için mi? Rabbimiz mallarını yok et, kalblerini sık; çünkü onlar can yakıcı azâbı görmedikçe inanmazlar!” (Yunus 88).

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) böylece farklı görüş sahiplerini gönül alıcı sözlerle hoşnud ettikten sonra Hız. Ebu Bekr’in görüşüne meyleder.

Hız. Ömer (radiyallahu anh)’e dönerek: “Ey Ebu Hafs, bana Abbâs’ı öldürmemi söylüyorsun!” dedi.

Hız. Ömer: “Yazık Ömer’e, anasız kalasica Ömer’e! diye yakınmaya başladı. Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’i böyle bir teklifle üzmüş olmaktan pişmanlık duydu.

Bu meselede, Abdullah İbnu Revâha’nın da “çokca odun toplayıp, esirlerin ateşe atılıp yakılmasını teklif ettiği” rivâyet edilir. Hız. Abbas (radiyallahu anh): Abdullah’a: “Sıla-ı rahmi koparıp attın” demiştir.

Bu tezekkürden sonra Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): “Herkesin ya fidye ile serbest bırakılması veya boyunlarının vurulmasına karar verin” der. Neticede, birkaç kişinin bağışlanması dışında fidye mukabili serbest bırakılmasına karar verirler. Tesbit edilen miktar üzere fidye alınınca: “Daha önceden, Allah’tan verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldıklarınızdan ötürü size büyük

bir azâb erişirdi” meâlindeki ayet nâzil olur (Enfal 68).

Bu sırada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’ın yanına giren Hz. Ömer, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın ve Hz. Ebu Bekr’in ağlamakta olduklarını görür.

— Ey Allah’ın Resûlü niye ağlıyorsun? sebebini söyle, gerekiyorsa ben de ağlıyayım! der. Hz. Peygamber:

— Arkadaşlarınızın fidiye alması sebebiyle ağlıyorum. Onların azabı bana şu ağaçtan daha yakın kılındı. (Orada yakın bir ağaç vardı). Şâyet, semâdan azâb inmiş olsaydı Ömer’le Sa’d İbnu Mu’âz’dan başka kimse kurtulamazdı” der.

Ancak, gelen şu müteakip vahy mü’minlere ganimeti helâl kılar. (Meâlen): “Artık elde ettiğiniz ganimetten helâl ve hoş olarak yiyin. Allah’tan korkun. Şüphesiz ki Allah çok mağfîret edici, çok esirgeyicidir” (Enfal, 69).

١٢ - وعن ابن عباس رضى الله عنهما [في قوله تعالى: وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا، وقوله: وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا. قَالَ: كَانَ الْأَعْرَابِيُّ لَا يَرِثُ الْمُهَاجِرُ وَلَا يَرِثُهُ الْمُهَاجِرُ فَنُسِخَتْ فَقَالَ: وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ]. أخرجه أبو داود.

12. (629)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) şu iki âyet hakkında aşağıdaki açıklamayı yapmıştır: “Doğrusu inanıp hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihâd edenler ve muhâcirleri barındırıp onlara yardım edenler, işte bunlar birbirlerinin dostudurlar” ve “İnanıp hicret etmeyenlerle, -hicret edene kadar- sizin dostluğunuz yoktur. Fakat din uğrunda yardım isterlerse, aranızda anlaşma olmayan topluluktan başkasına karşı onlara yardım etmeniz gerekir. Allah işlediklerinizi görür. İnkâr edenler birbirlerinin dostlarıdır. Eğer siz aranızda dost olmazsanız yeryüzünde kargaşalık, fitne ve büyük bozgun çıkar. İnanıp hicret eden, Allah yolunda savaşanlar ve muhâcirleri barındırıp, onlara yardım edenler, işte onlar gerçekten inanmış olanlardır. Onlara mağfîret ve cömertçe verilmiş rızıklar vardır. Sonra inanıp hicret eden ve sizinle birlikte savaşanlar, işte onlar sizdendir”. Bedevîler muhâcîre vâris olmazdı, muhâcîr de ona varis olmazdı. Bu durum neshedildi. Ayet

şöyle buyurdu: “Birbirinin mirascısı olan akraba Allah’ın kitabına göre birbirine daha yakındır. Doğrusu Allah her şeyi bilir” (Enfâl, 22-25).

Ebu Dâvud, Feraiz 16, (2924).

ACIKLAMA:

İbnu Abbas yukarıda kaydedip tırnakla ayırdığımız birinci kısımdaki “Doğrusu inanıp hicret edenler... ve onlara yardım edenler işte bunlar birbirlerinin dostudurlar” ifâdesini şöyle anlamıştır: “Muhacirler ve Ensariler birbirlerine -sırf hicretin kazandırdığı bir hakla- vâris olurlardı, fakat bunların müşrik olan akrabalarıyla aralarında verâset cereyân etmezdi. İnanıp hicret etmeyen de muhâcir olan akrabasına vâris olamazdı. Bu durum Mekke’nin fethine kadar devam etti. Mekke’nin fethiyle muhâceret sona erdi ve gerektiği şekilde akrabalar birbirine vâris oldular ve bu yasak neshedildi. Nesheden âyet de şudur: “Birbirlerinin mirascısı olan akraba Allah’ın kitabına göre birbirlerine daha yakındırlar” (Enfâl, 75).

“İnanıp hicret etmeyenlerle, hicret edene kadar sizin dostluğunuz yoktur” âyeti de, *İbnu Abbas*’ın getirdiği bu yoruma göre şu mânâyâ gelmektedir: “İmân ettiği halde hicret etmeyip Mekke’de kalanlarla aranızda mirâs bağı yoktur”.

Anlaşılabacağı üzere, böylece hicret etmeyen mü’min, hicret eden mü’mine vâris olamıyordu. Mekke fethiyle bu durum kaldırılıyor.

Bu mevzu daha önce geniş olarak açıklandı (550, 551. hadîsler).

BERÂET SURESİ

630 ۱- عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [قُلْتُ لِعُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: مَا حَمَلَكُم عَلَى أَنْ عَمَدْتُمْ إِلَى الْأَنْفَالِ وَهِيَ مِنَ الْمَتَانِي، وَإِلَى بَرَاءَةِ وَهِيَ مِنَ الْمَيْنِ فَقَرَأْتُمْ بَيْنَهُمَا، وَلَمْ تَكْتُبُوا بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، وَوَضَعْتُمُوهَا فِي السَّبْعِ الطُّوَالِ؟ مَا حَمَلَكُم عَلَى ذَلِكَ؟ قَالَ عُثْمَانُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا بَاتَ عَلَيْهِ الرِّمَانُ وَهُوَ يَنْزِلُ عَلَيْهِ السُّورُ ذَوَاتُ الْعَدَدِ، وَكَانَ إِذَا نَزَلَ عَلَيْهِ شَيْءٌ دَعَا بَعْضَ مَنْ كَانَ يَكْتُبُ فَيَقُولُ ضَعُوا هَؤُلَاءِ الْآيَاتِ فِي السُّورَةِ الَّتِي يُذَكَّرُ

فِيهَا كَذًا وَكَذًا، فَإِذَا نَزَلَ عَلَيْهِ الْآيَةُ فَيَقُولُ ضَعُوا هَذِهِ الْآيَةَ فِي السُّورَةِ الَّتِي يُذَكِّرُ فِيهَا كَذًا وَكَذًا، وَكَانَتْ الْأَنْفَالُ مِنْ أَوَائِلِ مَا نَزَلَ بِالْمَدِينَةِ، وَكَانَتْ بَرَاءَةً مِنْ آخِرِ الْقُرْآنِ نَزُولًا، وَكَانَتْ قِصَّتُهَا شَبِيهَةً بِقِصَّتِهَا فَظَنَنْتُ أَنَّهَا مِنْهَا فَقَبِضَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَلَمْ يُبَيِّنْ لَنَا أَنَّهَا مِنْهَا فَمَنْ أَجَلَ ذَلِكَ قَرَنْتُ بَيْنَهُمَا وَلَمْ أَكْتُبْ سَطْرًا بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، وَوَضَعْتُهَا فِي السَّبْعِ الطَّوَالِ]. أخرج أبو داود والترمذی ولم يذكر أبو داود: فَظَنَنْتُ أَنَّهَا مِنْهَا.

1. (630)- İbnu Abbas (radiyallahu anh) anlatıyor: “Hz. Osman (radiyallahu anh)’a dedim ki: “Siz niçin, mesânî grubuna giren Enfâl sûresini miûn grubuna giren Berâet sûresi’ne yaklaştırdınız ve aralarına da besmeleyi yazmadınız?” Hz. Osman (radiyallahu anh) şu cevabı verdi: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a vahiy sırasında, bir çok sûre birlikte gelirdi. Bu durumda herhangi bir vahiy geldi mi, vahiy kâtiblerini çağırır, onlara: “Şu âyetleri, şu şu meselelerin zikredildiği sûre’ye koyun” diye irşâd ederdi. Bir âyet geldiği zaman da “Bu âyeti içinde şu şu şeylerin zikredildiği sûre’ye koyun” derdi. Enfâl sûresi, Medine’de ilk nâzil olanlardandı. Berâet sûresi ise, iniş itibariyle Kur’an’ın sonuncusu idi. Bunun kıssası da Enfâl’in kıssasına benzemekte idi. Bu sebeple Berâet’i öbüründen zannettim. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu sûrenin öncekinden olduğunu belirtmeden vefat etti. Bu sebeple ben bunların arasını yakın tuttum ve ikisinin arasına bismillahirrahmanirrahim satırını koymadım. Böylece onu yedi uzunlar’ın (seb’u’t-tivâl) arasına koydum”. Ebu Dâvud, Salât 125, (786); Tirmizî, Tefsîr, Tevbe, (3086). Ebû Dâvud’un rivâyetinde “Berâeti öbüründen zannettim” cümlesi yoktur.

AÇIKLAMA:

Kur’an-ı Kerim’in bütün sûreleri besmele ile başlar. Bundan bir sûre müstesnâdır: Berâet (veya Tevbe) sûresi. Berâet sûresinin başına niye besmele konmamıştır? Bu soru tâ bidâyetten beri sorulmuştur.

Yukarıda görüldüğü üzere bunu soranlardan biri de İbnu Abbas’tır. Hem de bu meselenin yetkilisine sormaktadır. Çünkü Kur’an-ı Kerim’e bugünkü tertibi Hz. Osman’ın verdiği kabul edilmektedir.

İslâm âlimleri sûrelerin içerisindeki âyetlerin tertibinin tevkiîfî yâni ilâhî irşâd

ve Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in emriyle olduğunda icma ederler. Sûrelerin tertibi ise ihtilâfıdır. Bazı âlimler *tevkîfî* derken bazı alimler *ictihâdî* (veya ıstilahî) yani Ashab tarafından tanzîm edilmiş olduğunu söylemişlerdir. Yukarıda kaydedilen rivâyet de *ictihâdî* olduğunu ifâde eder.

Hadis'ten çıkan ikinci bir soru besmelenin durumu. Aslında besmele Neml Sûresi'nin bir âyeti olarak Kur'an metni içerisinde bir defa geçer. Sûre başlarındaki besmele vahiy midir, yani her sûrenin ilk ayeti midir? diye de soru çıkmıştır. Umumiyet itibâriyle sûre başlarındaki besmelenin vahiy olmadığı kabul edilmiştir. Nitekim âyetler numaralanırken besmeleler numara dışı tutulur. Yukarıdaki rivâyet dahi, besmelenin Kur'an-ı Kerîm'e son tertib şeklini veren Ashab (Allah cümlesinden râzı olsun) tarafından konduğunu ifâde etmektedir.

Hadis'te geçen bâzı ıstılahlara gelince:

es-Seb'u't-tıval (Yedi Uzunlar): Fatiha'dan sonra gelen yedi uzun sûrenin ismidir.

el-Mi'ûn: Ayetleri yüzden fazla veya buna yakın olan sûrelere denmektedir.

el-Mesânî, âyetleri yüzden az olan sûrelere denir.

el-Mufasssal: Bu tâbir metinde geçmiyor ise de bu bahsi tamamlayıcı olduğu için belirtmek istiyoruz. Bunlar kısa sûrelerdir. Sık sık besmele ile ayrıldıkları için bu ismi alırlar. (Kaf sûresinden sonrakiler.) Mensuh olmadıkları için de bu ismi aldıklarını söylemiştir.

۶۳۱ ۲- وعن ابن جبير رضى الله عنه قال: [قلت لأبن عباس رضى الله عنهما سورة التوبة؟ قال: بل هى الفاضحة ما زالت تقول: ومنهم حتى ظنوا أن لا يبقى أحد إلا ذكر فيها. قال: قلت سورة الأنفال؟ قال: نزلت فى بدر. قال: قلت سورة الحشر؟ قال: نزلت فى النصير]. أخرجه الشيخان.

2. (631)- İbnu Cübeyr (radıyallahu anh) anlatıyor: “İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)’a sordum:

— *Tevbe sûresi nedir?*” Şu cevabı verdi:

— *Tevbe mi?, bilakis o fâzihadır (İslâm düşmanlarını rezil etmektedir).*
(Onlardan bir kısmı şöyledir...) (أو منهم) “Onlardan bir kıs-

mı şöyledir:...” diyerek o kadar çok saymıştır ki, halk “Bizden kimseyi bırakmıyacak, herkesi zikredecek” zannına kapıldılar.”

“Ben tekrar sordum:

“— Ya Enfâl sûresi?”

“— Bu, dedi, Bedir Savaşı hakkında nazil oldu”.

“Ben tekrar sordum:

“— Pekâla Haşr sûresi?”

“— O da, dedi, Benu'n-Nadîr yahudileri hakkında nâzil oldu.” Buhârî, Tefsir, Haşr 1, Enfâl 1, Megâzî 14. Müslim, Tefsir 31, (3031).

AÇIKLAMA:

Saîd İbni Cübeyr hazretleri bâzı sûrelerin iniş sebepleri hakkında İbnu Abbas (radıyallahu anhumâ)'dan sormaktadır. İbnu Abbas, cevabında Tevbe sûresini fâziha olarak tavsif etmektedir. Fâziha, rezil eden, kepâze eden demektir. İbnu Abbas (radıyallahu anhumâ)'ın sûreye bu vasfı yakıştırması gayet yerindedir. Çünkü İslâm düşmanlarını grup grup sayıp dökmektedir:

“Onlardan bazıları Peygambere eziyet verirler...”

“Onlardan bazıları sadakalar hakkında sana göz kırparlar...”

“Onlardan bazıları bana müsaade et! derler..” v.s.

Sûrenin iki ismi vardır: Berâe ve Tevbe. Berâe: İhtar, ultimatom demektir. Bu ismi, sûrenin bidayetinde putperestlere şiddetli bir ihtarla başlamasından alır. Tevbe ismini de, sûrede Tebük savaşına katılmayanların tevbelerinin kabûl edildiğini haber veren âyetlerin bulunması sebebiyle alır.

۳- وفي أخرى قَالَ: [قُلْتُ سُورَةُ الْحَشْرِ؟ قَالَ: بَلْ سُورَةُ النَّصْرِ]. 632 633

3. (632-633)- Bir diğer rivâyette Saîd İbnu Cübeyr'in: “Ya Sûretu'l-Haşr (niçin inmiştir?)” sorusuna İbnu Abbas (radıyallahu anhumâ)'ın: (Haşr Sûresi mi? hayır! O,) Benû'n-Nadîr Sûresidir” cevabını aldığı kaydedilmiştir. Buhârî, Tefsir, Haşr 1, Enfâl 1, Megâzî 14; Müslim, Tefsir 31, (3031).

AÇIKLAMA:

Rivayetten anlaşıldığı üzere, İbnu Abbas (radıyallahu anhumâ) sûrenin Haşr diye isimlenmesinden hoşlanmamaktadır. Çünkü, sûre, esas itibariyle kıyamet

günündeki haşirden bahsetmiyor. Asıl konusu, *Benu'n-Nadîr* adındaki yahudî kabilesinin Medine'den sürgün edilmesidir. Bunlar, yapılan bir anlaşma gereği müslümanların ödemeleri gereken bir diyete katılmak zorunda idiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunu hatırlatmak üzere gidince suikast hazırlayıp üzerine damdan bir değirmen taşı yuvarlıyarak öldürmeye teşebbüs ettiler. Vahy-i ilahî ile, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın oradan âniden uzaklaşması planı akîm oraktı. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) haber göndererek on gün içinde Medine'yi terketmelerini emretti; yahudilerin müttefiki olan münâfık lider *Abdullah İbnu Übey*, adam göndererek:

"Kalelerinize girerek savaşm, benim ikibin adamım var, diğer Araplar da yardım eder, sizin için son ferdlerine kadar ölürler.." diye onları savaşmaya teşvik etti. Bunun üzerine Benû'n-Nadîr, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a haber göndererek:

"— Yurdumuzu terketmiyoruz, istediğini yap!" dediler.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) derhal kuşatma emri verdi. *Benu'n-Nadîr*, vâadedilen yardımlardan hiçbirini göremeyince onbeş günlük direnmeden sonra *"Götürebilecekleri kadar malla Medine'yi terketmek"* şartıyla sulha razı oldular. Evlerini -müslümanlar faydalanmasın diye- elleriyle yıktılar. Haşr sûresinde onların bu hâli âdeta istihzâ ile yâdedilir: **"...Evlerini kendi elleriyle ve mü'minlerin elleriyle yıkıyorlardı. Ey akıl sahipleri! Ders alın!"** (Haşr, 2).

İbnu Abbâs hazretlerinin (radıyallahu anhümâ) Haşr sûresinin gerçek muhtevâsına böylece dikkat çekmesi fazlasıyla muvafıktır. Zira tamamı 24 âyetten ibâret olan sûrenin dörtte üçüne yakın ilk 17 âyetlik kısmı hemen hemen tamamen *Benu'n-Nadîr*'in Medine'den sürülmeleri ile ilgilidir.

Kur'an âyetleri, geçmiş ve geleceği berâber kuşattığı için, geçmişin tasvirinde çoğu kere geleceğin, TARİH'in ihbârını yapar. Bu sebeple, bu sûre bugün silah, terör, dalavere ve beynelmîl siyasî himâye kal'alarına sığınmış olan yahudilerin gelecekte, -1967 harbinden sonra yerleştiği Sina'yı Mısır'la yaptığı anlaşma gereğince boşaltırken, oralarda kurduğu inşaatları dinamit ve buldozerlerle kendi elleriyle tahrib etmeleri örneğinde olduğu üzere- nice inşaatlarını dinamitleyerek terketmek zorunda kalacaklarının mûcizevî, ilahî bir müjdesi de sayılabilir. Nitekim Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da şöyle demektedir:

“Müslümanlarla yahudiler harb etmedikçe kıyâmet kopmayacaktır. O harpte müslümanlar (gâlip gelerek) yahudileri öldürecekler. Öyle ki, yahudi, taşın ve ağacın arkasına saklanacak da, taş veya ağaç; Ey müslüman, Ey Allah’ın kulu, şu arkamdaki yahudidir, hemen gel de öldür onu!” diye haber verecektir. Sadece Garkad ağacı müstesna, çünkü o, yahudilerin ağaçlarındandır”.

Muhbir-i Sâdık böyle haber vermiştir. Önünde sonunda, gerçekleşecektir. Şimdilerde, nihâî sonlarına kavuşacakları mahall-i Mev’ûd’da toplanmaya devam edersunlar, insanlık vicdan-ı âmmesinde, yiyecekleri nihâî tokadın fetvasını verdirecek zulümlerine devam ededersunlar. Taş ve ağacın konuşmasıyla teşbih edilen insanlık vicdan-ı âmmesinin aleyhlerine dönme vetiresi tamamlanıncaya kadar, mazlumun âhı hedefine varacak, mazlum vicdanlarda çoktan verilmiş olan hükmün infazı için, gerekli maddî imkanlar da sağlanmış olacaktır.

٦٣٤ ٤- وعن أبي هريرة رضى الله عنه. [أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: بَعَثَهُ فِي الْحَجَّةِ الَّتِي أَمَرَهُ عَلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَبْلَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ فِي رَهْطٍ يُؤَدُّونَ فِي النَّاسِ يَوْمَ التَّحْرِ: أَنْ لَا يَحُجَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكًا، وَلَا يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُزْرِيَانًا. ثُمَّ أَرَادَ النَّبِيُّ ﷺ بِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَأَمَرَهُ أَنْ يُؤَدِّنَ بِرَّاءَةً فَادَّنَ مَعَنَا فِي أَهْلِ مِنَى بِرَّاءَةً: أَنْ لَا يَحُجَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكًا، وَلَا يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُزْرِيَانًا].

4. (634)- Hz.Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: Hz.Ebu Bekr (radiyallahu anh), Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından Veda Haccı’ndan önceki hacc mevsiminde hacc emiri olarak tayin edildiği haccta, “Bu yıldan sonra müşriklere haccetmek yasaktır”, “Çıplak olarak Beytullah tavaf edilemez” diye ilân etmek üzere vazîfelendirdiği bir grubla beni de gönderdi. Ancak, bilâhâre Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz.Ebu Bekir (radiyallahu anh)’in arkasından Hz.Ali’yi gönderdi ve Berâet sûresini halka ilân etmeyi ona emretti. Hz. Ali (radiyallahu anh) bizimle birlikte Mina’da halka, Berâet’i ilan etti: “Bu yıldan sonra hiçbir müşrik hacc yapamıyacak ve çıplak olarak Beytullah ta-

vaf edilmeyecek". Buhârî, Salât 10, Hacc 67, Cizye 16, Meğâzî 66, Tefsîr, Tevbe 2, 3, 4; Müslîm, Hacc 435, (1347); Ebû Dâvud, Hacc 67, (1946); Nesâî, Hacc 161, (5, 234).

❦ ❸❶ - وفي رواية: [وَيَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ يَوْمَ النَّحْرِ، وَالْحَجِّ الْأَكْبَرِ الْحَجُّ. وَإِنَّمَا قِيلَ الْحَجُّ الْأَكْبَرُ مِنْ أَجْلِ قَوْلِ النَّاسِ: الْعُمْرَةُ الْحَجُّ الْأَصْغَرُ. قَالَ: فَتَبَدَّ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِلَى النَّاسِ فِي ذَلِكَ الْعَامِ فَلَمْ يَحُجَّ فِي الْعَامِ الْقَابِلِ الَّذِي حَجَّ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حَجَّةَ الْوَدَاعِ مُشْرِكًا. فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِي الْعَامِ الَّذِي تَبَدَّدَ فِيهِ أَبُو بَكْرٍ إِلَى الْمُشْرِكِينَ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا. وَإِنْ خِفْتُمْ عِيلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ الْآيَةُ؛ وَكَانَ الْمُشْرِكُونَ يُؤَافُونَ بِالتَّجَارَةِ فَيَتَفَعَّلُ بِهَا الْمُسْلِمُونَ. فَلَمَّا حَرَّمَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى الْمُشْرِكِينَ أَنْ يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ وَجَدَ الْمُسْلِمُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مِمَّا قُطِعَ عَلَيْهِمْ مِنَ التَّجَارَةِ الَّتِي كَانُوا يُؤَافُونَ بِهَا. فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى: وَإِنْ خِفْتُمْ عِيلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ. ثُمَّ أَحَلَّ فِي الْآيَةِ الَّتِي تَتَّبِعُهَا الْحِزْيَةُ وَلَمْ تُؤَخَذْ قَبْلَ ذَلِكَ فَجَعَلَهَا عِوَضًا مِمَّا مَنَعَهُمْ مِنْ مُوَافَةِ الْمُشْرِكِينَ بِالتَّجَارَةِ. فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ الْآيَةِ. فَلَمَّا أَحَلَّ اللَّهُ ذَلِكَ لِلْمُسْلِمِينَ عَلِمُوا أَنَّ قَدْ عَاصَهُمْ أَكْثَرُ مِمَّا خَافُوا، وَوَجَدُوا عَلَيْهِ مِمَّا كَانُوا يُؤَافُونَ بِهِ مِنَ التَّجَارَةِ. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا التِّرْمِذِيُّ.

"Haccu'l-ekber günü, kurban bayramı günüdür. el-Haccu'l-Ekber de Hacc dır. Hacc'a "el-Haccu'l-Ekber" denilmesi, halkın Umre'ye "el-Haccu'l-Asgar" demesinden ileri gelmiştir.

Ebû Hüreyre devamla diyor ki: "O yıl, Hz. Ebu Bekr (radiyallahu anh) bu tebliği halka duyurdu. Bunun üzerine ertesi yıl yâni Hz. Peygamber (aleyhissa-

lâtu vesselâm)'in bizzat katılarak *Veda Haccı'nı* yaptığı zaman, tek müşrik hacca katılmadı.

Hız.Ebû Bekr'in müşriklerle ilânda bulunduğu sene Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi: "Ey iman edenler! Doğrusu puta tapanlar pistirler, bu sebeple, bu yıldan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer fakirlikten korkarsanız, bilin ki, Allah dilerse sizi bol nîmetiyle zenginleştirecektir. Allah şüphesiz bilendir, hakîmdir" (Tevbe 28).

Müşrikler ticaret yapıyorlar, müslümanlar da bundan faydalanıyorlardı. *Allahu Teâla müşriklerin Mescid-i Haram'a yaklaşmalarını yasaklayınca, müslümanlar müşriklerin yaptıkları ticaretin kesilmesiyle ondan elde ettikleri menfaatin kesi- leceği endişesine düştüler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu vahyi indirdi: "Eğer fakirlikten korkarsanız, bilin ki, Allah dilerse sizi bol nimetiyle zenginleştirecektir"*.

Sonra bunu takip eden âyette *Cenab-ı Hakk cizyeyi helâl kıldı. Bu daha önce alınmıyordu. Bunu, müşriklerin ticaretiyle elde edilen menfaate bir karşılık (ivaz) yaptı. Cenab-ı Hakk şöyle buyurdu: "Kitap verilenlerden, Allah'a, ahiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Peygamberinin haram kıldığını haram saymayan, hak dinini din edinmeyenlerle, boyunlarını büküp kendi elleriyle cizye verene kadar savaşın"* (Tevbe, 29).

Allah müslümanlara bunu helâl kılınca, anladılar ki, Allah kendilerine, müşriklerle olan ticaretin kesilmesi sebebiyle kaybından korkup üzüldükleri menfaatten daha fazlasını vermektedir" Buhârî, Salât 10, Hacc 67, Cizye 16, Meğâzî 66, Tefsîr, Tevbe 2, 3, 4; Müslîm, Hacc 435, (1347); Ebû Dâvud, Hacc 67, (1946); Nesâî, Hacc 161, (5, 234).

AÇIKLAMA:

Müslümanlara Mekke'de iken kesinlikle yasak olan silahlı mukabele, elde edilen siyasî güç ve imkânlar nisbetinde:

1- Saldırıya uğramış müminlere (muhacirlere) "mukabele etme" izni verilir (Hacc, 39-40).

2- Müslümanlara harp açanlarla savaşmak (Muhacir ve Ensar) emredilir. (Bakara, 190-191).

- 3- Kim olursa olsun, kâfir ve münafıklarla savaşmak emredilir. (Tahrim, 9).
 4- Yeryüzünde fitne kalmayınca ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar savaş emredilir. (Enfal, 39).

NOT:

- 1- Savaş emrinin tedricen nasıl verildiğini, Hicret'le ilgili bölümde geniş olarak tahlil edeceğiz (10277-10281. hadisler).
 2- Hadisle ilgili bazı açıklamalar müteâkip hadiste gelecektir.

6- وفى أخرى للنسائي رحمه الله. [قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: جِئْتُ مَعَ عَلِيٍّ ابْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حِينَ بَعَثَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَى أَهْلِ مَكَّةَ بِرَّاءَةٍ قِيلَ مَا كُنْتُمْ تُتَادُونَ؟ قَالَ كُنَّا تُنَادِي: إِنَّهُ لَا يُدْخُلُ الْكَعْبَةَ إِلَّا نَفْسٌ مُؤْمِنَةٌ، وَلَا يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عَرِيَانٌ، وَمَنْ كَانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَهْدٌ فَأَجَلُهُ أَوْ أَمَدُهُ إِلَى أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِذَا مَضَتْ الْأَرْبَعَةُ الْأَشْهُرُ فَإِنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ وَلَا يَحُجُّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكًا. فَكُنْتُ أُنَادِي حَتَّى صَحَلَ صَوْتِي: أَيْ بُحٍّ.]

6. (636)- Nesâ'i'den gelen bir diğer rivayet şöyledir:

Ebû Hüreyre (radiyallahu anh) dedi ki: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ali İbnu Ebî Tâlib (radiyallahu anh)'i Berâet sûresiyle birlikte Mekke ahâlisine gönderdiği zaman onunla berâber ben de geldim”. Kendisine “Ne ilân ediyordunuz?” diye soruldu. Şu cevabı verdi: “Biz şunları ilân ediyorduk:

- 1- Kâbe'ye ancak mü'minler girer.
- 2- Beytullah çıplak tavaf edilemez.
- 3- Kimin Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la bir anlaşması varsa bunun müddeti dört ayın hitamıdır. Dört ay geçtikten sonra Allah ve Resulü müşriklerden berîdir.
- 4- Bu seneden sonra hiçbir müşrik haccetmeyecek.

Ben bunları öyle (yüksek sesle ve tekrarlar) bağırarak söylüyordum ki o gün sesim kısıldı”. Nesâî, Hacc 161, (5, 234).

AÇIKLAMA:

Hicretin dokuzuncu yılında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisi hacca gitmeyip, Hacc'a emir olarak Hz. Ebû Bekir (radiyallahu anh)'i tayin etmişti.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın o yıl haccetmeyişi şöyle açıklanmaktadır: Henüz müşrikler de haccetmektedir. Resulullah onların şirkalûd hacclarına karışarak beraber telbiyede bulunmak, çırlıçıplak yaptıkları tavafa iştirak etmek istememiştir. Bu sebeple o yıl Hz. Ebû Bekir (radiyallahu anh)'i yolladı ve Berâet sûresini halka duyurma vazifesini verdi. Berâet sûresi, müşriklere bir ultimatom, ciddî bir uyarı idi. Çok sert tebliğlerde bulunuyordu. Hattâ bâzı âlimler sûrenin başında böylele olmayışın bu sertlikle de izâh etmek istemişlerdir.

Hz. Ebu Bekir vazifeyi alıp yola çıktıktan sonra, -daha önce de temâs edildiği üzere- Cebrail'in: "Berâet sûresini senden biri ilân etmeli" diye ihtarı üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) arkadan Hz. Ali (radiyallahu anh)'yi gönderir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Adba adındaki devesi ile yola çıkan Hz. Ali (radiyallahu anh) hızla giderek Arc denilen mevkie Hz. Ebû Bekir (radiyallahu anh)'e yetişmiştir. Ebu Bekir, Hz. Ali (radiyallahu anhümâ)'ye: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) seni hacca emir mi tayin etti? diye sorar. Hz. Ali (radiyallahu anh):

— "Hayır, beni yalnız Berâet sûresini ilânla vazifelendirdi" der.

SUAL: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu sûrenin ilân işini niye Hz. Ali'ye verdi?

Âlimler buna cevap aramışlar ve şu açıklamayı getirmişlerdir:

Yukarıda belirttiğimiz üzere bu bir ultimatom, müşriklerle yapılan anlaşmaların ilga edilmesidir. Arapların câri âdetlerine göre, bir anlaşmayı kim yapmış ise o bozabilirdi, başkası bozamazdı. Bunu bozmak için en azından, onu yapanın ehl-i beytinden biri bulunmak lâzımdı. Bu sebeple Hz. Ali'yi gönderdi denmiştir. Ayrıca, bâzı âlimler, Berâe sûresinde Hz. Ebû Bekir'in faziletinden bahsedildiği için, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bunu bir başkasına okutmayı uygun bulduğunu söylemişlerdir.

MÜŞRİKLER MESCİD-İ HARAMA GİREBİLİR Mİ?

Yukarıdaki hadiste bu meseleye değeri verilmektedir. Hz. Ebu Hüreyre (radiyallahu anh)'nin, ilân ettiklerini belirttiği ana maddelerden biri: "Bu seneden sonra

hiçbir müşrik hacedemez” maddesidir. Bu hüküm Berâe sûresinin şu âyetine uygundur: “Ey iman edenler! Doğrusu puta tapanlar pistirler, bu sebeple, bu yıldan sonra Mescid-i Haram’a yaklaşmasınlar”.

Mescid-i Haram’dan murad, hududları bizzat Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tarafından tayin edilen *Harem-i Şerîf*’tir. Binaenaleyh hiçbir gayr-i müslimin hiçbir halde Harem-i Şerîf’e girmemesi gerekir. Bu âyetin ilânından sonra orada zimmilerin de oturmaması gerekir.

Hanefiler meseleyi farklı değerlendirmişlerdir. Bunlara göre zimmîlerin Mescid-i Haram’a veya bir başka mescide girmelerinde bir beis yoktur. Çünkü Peygamberimiz (aleyhissalâtu vesselâm) Sakîf heyetini henüz kâfirken mescidde misafir etmiş, “*Bunlar necistir, nasıl olur?*” diyenlere de: “Allah’ın arzını hiçbir şey kirletmez!” cevabını vererek, onları susturmuştur. *Hanefiler* yasak âyetini: “*Müşrikler Mescid-i Haram’a istila maksadıyla, yahut âdetleri vechile çıplak olarak tavaf etmek için giremezler*” şeklinde te’vîl etmişlerdir.

۷- وعن علي بن أبي طالب رضي الله عنه قال: [سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنْ يَوْمِ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ، فَقَالَ يَوْمُ النَّحْرِ]. وَرَوَى مُوقِفًا عَلَيْهِ وَهُوَ أَصَحُّ. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ.

7. (637)- Hz. Ali İbni Ebî Tâlib (radıyallahu anh) anlatıyor: “Ben Hacc-ı Ekber günü hangi gündür? diye sordum, bana: “Kurban günü” diye cevap verdi”.

Tirmizî, Tefsir, Berâet (3088), Hacc 110 (958).

۸- وعن ابن عمر رضي الله عنهما : [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ وَقَفَ يَوْمَ النَّحْرِ بَيْنَ الْجَمَرَاتِ فِي الْحَجَّةِ الَّتِي حَجَّ فِيهَا. فَقَالَ: أَيُّ يَوْمٍ هَذَا؟ فَقَالُوا يَوْمُ النَّحْرِ. فَقَالَ: هَذَا يَوْمُ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ] أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

8. (638)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) haccettiği hacc sırasında, cemreler arasında, kurban günü durarak sordu: “Bu gün hangi gündür?” Halk:

— Kurban günüdür, dediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

“— Bugün Hacc-ı Ekber günüdür” buyurdu. Ebu Dâvud, Hacc 67, (1945); İbnu Mâce, Menâsik 76, (2058).

639 ۹- وعن ابن أوفى رضى الله عنهما. [أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: يَوْمُ النَّحْرِ يَوْمُ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ، يَوْمُ تَهْرَاقُ فِيهِ الدِّمَاءُ، وَيُوضَعُ فِيهِ الشَّعْرُ، وَيُقْضَى فِيهِ التَّفْتُ، وَيَجْلُ فِيهِ الْحَرَامُ]. أخرجه رزين رحمه الله.

«وَقَضَاءُ التَّفْتِ» هُوَ إِذْهَابُ الشَّعْرِ وَالْدَّرَنِ وَالْوَسْخِ.

9. (639)- İbnu Ebî Evfâ (radiyallahu anhumâ) anlatıyor: “Resûlullah (aley-hissalâtu vesselâm) şöyle diyordu: “Kurban günü büyük hacc (el-Haccu'l-Ekber) günüdür. O gün kanlar akıtılır, başlar traş edilir, kirler, paslar giderilir, haramlar helâl olur”.

AÇIKLAMA:

Hacc-ı Ekber husûsunda bazı farklı görüşler vardır. Kelime olarak büyük hacc mânâsına gelir. Bazı açıklamalarda, Arapların Umre'ye Hacc-ı Asgar yâni küçük hacc dedikleri için normal hacca da Hacc-ı Ekber dendiği belirtilir. Arefe günü cumaya tesadûf eden hacca da Hacc-ı Ekber denmiştir.

Hacc-ı Ekber günü hususunda da ihtilâf olmuştur. Bunu arafe günü kabul edenler olduğu gibi kurban günü kabul edenler de vardır. İmam Mâlik, Şafîî ve Cumhur-ı ulema bu görüştedir.

640 ۱۰- وعن جابر رضى الله عنه: [أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ: لَمَّا رَجَعَ مِنْ عَمْرَةِ الْجِعْرَانَةِ بَعَثَ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى الْحَجِّ فَأَقْبَلْنَا مَعَهُ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِالْعَرْجِ ثَوَّبَ بِالصُّبْحِ ثُمَّ اسْتَوَى لِتَكْبِيرٍ فَسَمِعَ الرُّغْوَةَ خَلْفَ ظَهْرِهِ فَوَقَفَ عَنِ التَّكْبِيرِ فَقَالَ هَذِهِ رَغْوَةُ نَاقَةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ الْجَذْعَاءِ؛ لَقَدْ بَدَأَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي الْحَجِّ فَلَعَلَّهُ يَكُونُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَتَصَلَّى مَعَهُ، فَإِذَا عَلَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَيْهَا. فَقَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَمِيرٌ أَمْ رَسُولٌ؟ فَقَالَ لَا: بَلْ رَسُولٌ أَرْسَلَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِرَأْيَةِ أَقْرَؤَهَا عَلَى النَّاسِ فِي مَوَاقِفِ الْحَجِّ؛ فَقَدِمْنَا مَكَّةَ فَلَمَّا كَانَ قَبْلَ التَّروِيَةِ يَوْمِ.

قَامَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ. فَحَظَبَ النَّاسَ فَحَدَّثَهُمْ كَيْفَ يَنْفِرُونَ وَكَيْفَ يَرْمُونَ
فَعَلَّمَهُمْ مَنَاسِكَهُمْ حَتَّى إِذَا فَرَغَ قَامَ عَلَى كَرَمِ اللَّهِ وَجْهَهُ فَقَرَأَ عَلَى النَّاسِ بَرَاءَةَ
حَتَّى خَتَمَهَا. ثُمَّ كَانَ يَوْمُ النَّحْرِ فَأَفْضَنَّا فَلَمَّا رَجَعَ أَبُو بَكْرٍ حَظَبَ النَّاسَ فَحَدَّثَهُمْ
عَنِ إِفَاضَتِهِمْ وَعَنْ نَحْرِهِمْ وَعَنْ مَنَاسِكَهُمْ. فَلَمَّا فَرَغَ قَامَ عَلَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ
فَقَرَأَ عَلَى النَّاسِ بَرَاءَةَ حَتَّى خَتَمَهَا. فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ النَّحْرِ الْأَوَّلِ: قَامَ أَبُو بَكْرٍ
فَحَظَبَ النَّاسَ فَحَدَّثَهُمْ كَيْفَ يَنْفِرُونَ وَكَيْفَ يَرْمُونَ فَعَلَّمَهُمْ مَنَاسِكَهُمْ. فَلَمَّا
فَرَغَ قَامَ عَلَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَرَأَ عَلَى النَّاسِ بَرَاءَةَ حَتَّى خَتَمَهَا].
أَخْرَجَهُ النَّسَائِيُّ.

10. (640)- Hz. Câbir (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ciirrâne umresinden dönünce Hz. Ebu Bekr (radiyallahu anh)'i haccın başında emir olarak yolladı. Onunla birlikte biz de vardık. el-Arc mevkiinde iken (es-salatu hayrun mine'n-nevm) diye çağrıda bulundu. Bir müddet sonra da tek bir getirmek üzere doğrulduğu sırada arka tarafından kulağına bir deve sesi geldi. Bunun üzerine tekbiri bıraktı ve: “Bu ses, dedi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın devesi Ced’â’nın sesi, muhakkak ki hacc konusunda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yeni bir karara varmıştır, belki de bu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın kendisidir, bu durumda namazı birlikte kılarız”.

Devenin sırtındaki Ali (radiyallahu anh) idi. Hz. Ebu Bekr (radiyallahu anh) ona: “Hacc emiri olarak mı geldin, elçi olarak mı?” diye sordu. Hz. Ali (radiyallahu anh): “Elçi olarak geldim, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) beni Berâe sûresiyle gönderdi. Onu hacc mahallerinde halka okuyup tebliğ edeceğim” dedi.

Sonra Mekke’ye geldik. Tevriye gününden (Zilhicce’nin 8.günü) bir gün önce Hz. Ebû Bekr (radiyallahu anh) kalktı. Halka hitabetti. (Mina’dan Mekke’ye) nasıl sükün edeceklerini, taşlamayı nasıl yapacaklarını, birer birer tarif ederek halka haccın menâsikini (usûl ve âdâbını) öğretti. Hz. Ebû Bekr (radiyallahu anh)’in konuşması bitince sözü Hz. Ali (kerremallahu vechehu) aldı. Berâe sûresini halka, son âyetine kadar okudu.

Sonra kurban günü geldi. Arafat’ı terkettik. Hz. Ebû Bekr (radiyallahu anh) dönünce, tekrar halka hitâbetti. Onlara Arafat’ı terketme (adâbın)dan, kesimle-

rinden, (vesâir) menâsiklerinden sözetti. Sözü bitince, yine Hz. Ali (kerremallahu vechehu) ayağa kalktı, halka, Berâe sûresini sonuna kadar okudu.

Nefru'l-evvel günü (Mina'dan Mekke'ye hareket günü) Hz. Ebû Bekr (radıyallahu anh) kalktı ve halka bir hitâbede daha bulundu. Mina'yı nasıl terkedeceklerini, nasıl taşlama yapacaklarını târif etti, haccın menâsikini öğretti. Konuşmasını bitirince fecirden Hz. Ali (radıyallahu anh) kalktı. Halka Berâe sûresini sonuna kadar (bir kere daha) okudu". Nesâî, Hacc 186, 187, (5, 247, 248).

۱۱- وعن زيد بن وهب قال: [كُنَّا عِنْدَ حَدِيقَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ مَا بَقِيَ مِنْ أَصْحَابِ هَذِهِ الْآيَةِ. يَعْنِي: فَقَاتِلُوا أَيْمَةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ. إِلَّا ثَلَاثَةً وَمَا بَقِيَ مِنَ الْمُنَافِقِينَ إِلَّا أَرْبَعَةً. فَقَالَ أَعْرَابِي: إِنَّكُمْ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ تُخَيِّرُونَا أَخْبَارًا لَا تَذَرِي مَا هِيَ، تَزْعُمُونَ أَنْ لَامُنَافِقَ إِلَّا أَرْبَعَةً، فَمَا بَالُ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يَبْقُرُونَ بُيُوتَنَا وَيَسْرِقُونَ أَغْلَاقَنَا؟ قَالَ أُولَئِكَ الْفُسَّاقُ. أَجَلَ لَمْ يَبْقَ مِنْهُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَرْبَعَةً: أَحَدُهُمْ شَيْخٌ كَبِيرٌ لَوْ شَرِبَ الْمَاءَ الْبَارِدَ لَمَا وَجَدَ بَرْدَهُ]. أخرجه البخارى.

«الأغلاق» جمع علق، وهو الشيء النفيس.

11. (641)- Tabîîn'den Zeyd İbnu Vehb anlatıyor: "Biz Huzeyfe (radıyallahu anh)'nin yanında idik. Bize dedi ki: Şu âyetin kasteddiklerinden hayatta sadece üç kişi kaldı: "Eğer andlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlar, dinimize dil uzatırlarsa, inkârda önde gidenlerle savaşın, -çünkü onların yeminleri sayılmaz-, belki vazgeçerler" (Tevbe, 12), münafıklardan da sadece dört kişi kaldı".

Bu söz üzerine bir bedevî kalkarak: "Siz Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in arkadaşlarısınız, bize bir kısım haberlerde bulunuyorsunuz, ama bunların mâhiyeti nedir, ne değildir biz anlamıyoruz. Söz gelimi sadece dört tane münafık kaldığını söylediniz. Pekâla şu evlerimizi yarıp işe yarayan şeylerimizi çalanlara ne demeli?" dedi.

Huzeyfe (radıyallahu anh): “Onlar fasıklardır. Ben tekrar ediyorum münâfıklardan sadece dört tanesi kalmıştır: Bunlardan biri yaşlı bir ihtiyardır, öyle ki soğuk suyu içse soğukluğunu hissedecek halde değildir”. Buhârî, Tefsîr, Berâe 5.

AÇIKLAMA:

Resûlullah'ın *sahibu's-sırrı*'ı olan Hz. Huzeyfe'nin bu açıklamasında iki nokta daha ziyade dikkatimizi çeker:

1- İstilahların karıştırılmaması gerekir. Bazı cürümleri sebebiyle mü'mine, mü-nâfık denemez. İstılâhî mânâda münâfık kalben inanmadığı halde mü'min görünen, mü'min bilinen kimsedir. Bu nifak, kalbî bir durum olduğu için kimin münâfık olduğu bilinemez. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bunların kimler olduğunu sâhib-i Sırr'ı olan Hz. Huzeyfe'ye söylemiş, o da kimseye açıklamamıştır.

2. İkinci nokta, Hz. Huzeyfe (radıyallahu anh) zamanında, sâdecê dört münâfığın hayatta kalmış olması. Halbuki bunlar, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye hicret ettiği zaman binlerce idiler. Uhud savaşı sırasında, reisleri Abdullah İbnu Ubey İbnu Selûl ile birlikte, yarı yolda ayrılıp dönen münâfıkların sayısı üçyüzden fazla idi.

Burada bilhassa tebârüz ettirmek isteriz: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu “*müslümanım*” diyen dâhili kâfirlere karşı hususî bir siyâset tâkip etmiş ve bunların müstakil bir güç olarak teşkilatlanıp, ciddi eylemlere geçmesini önlemiştir. O siyâset sayesinde, yukarıdaki rivâyette görüldüğü üzere, daha As-hab'ın sağlığında sayıları 4'e incek kadar eriyip gitmişlerdir.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) münâfıklara karşı nasıl bir siyaset gütmüştür?

Kanaatimizce, müslümanların iyi bilmesi gereken husûslardan biridir. Biz, bu vesile ile, Resulullah'ın bunlara karşı tâkip ettiği siyâsetin belli başlı prensiplerini kaydedip sonra da, bu meseleyi vak'alara dayalı olarak tahlil eden bir makalemizi aynen kaydedeceğiz.

Hz. Peygamber'in münâfıklara karşı takip ettiği siyasetin esasları:

1- Serbestiyet: Müslüman statüsüne tâbîdirler, bütün haklardan istifâde ederler.

2- Özürlerini kabûl: Sık sık işledikleri baş ağrıtıcı, huzursuzluk çıkarıcı cinâyetleri sebebiyle affedildiler, özürleri hep kabûl edildi.

3- *İhtiyât*: Onlar hür bırakılmakla birlikte tâkip edildiler, tedbirler alındı.

4- *Psikolojik baskı*: Suçları yüzlerine vuruldu, özür dilemeye çağırıldılar, cezalandırılmadılar, tedirgin edildiler.

5- Kendi aralarında bir araya gelmeleri önleildi. Teşkilatlanmalarına mâni olundu.

Ehemmiyetine binâen bu hususları tahlil eden şu makale okunmalıdır:

HZ. PEYGAMBER'İN MÜNÂFIKLARA KARŞI TAKİP ETTİĞİ SİYASET

1. MÜNÂFIKLARIN TAVSİFİ

Münâfık kelimesi, Arapça'dan dilimize geçmiştir. Bu geçiş sırasında diğer bazı kelimelerde olduğu gibi, aslî mânâsını değiştirmemiştir. Münâfık kelimesi, kalbi ile kâfir olduğu hâlde diliyle müslüman gözüken kimseye itlâk olunur. Dilimizde bu mânâdan başka bir de beşerî münâsebetlerinde iki yüzlülük edenlere de münâfık denmektedir. Her hâl ü kârda bizim için kelimenin semantik tahlili çok ehemmiyetli değildir.

Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) hicretle Medîne'ye geldiği zaman orada başlıca üç grup insan vardı:

1- Müslüman Araplar.

2- Müşrik Araplar.

3- Ehl-i Kitap olan yahudîler ve çok az miktarda hristiyanlar.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Medîne'ye yerleşip oradaki müslümanları siyâsî bir teşkilâta kavuşturarak, devlet reisliği pozisyonunu fiilen kazanmasından itibâren, yeni bir grubun daha, yavaş yavaş teşekkül ettiğini görüyoruz. Bu sonuncu grup münâfıklardır ve esâs konumuzu teşkil etmektedir.

Şu hâlde, burada dikkati çekeceğimiz ilk mühim nokta, münâfıkların ortaya çıkmasına sebep olan asıl âmildir ki, kaynaklarımızın ifâdesinden bu âmilin, Hiz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Medîne'de kazandığı siyâsî nüfûz ve kurduğu siyâsî hakimiyet olduğunu anlıyoruz. Nitekim başta *Buhârî* ve *Müslîm* olmak üzere, târihî kaynaklarımızın ittifakla belirttiklerine göre, dâhilî kavgalardan yorgun ve bitkin düşen Medineliler, aralarında anlaşılarak *Abdullâh İbnu Übey İbni Selûl*'ü Medîne'ye kral yapmaya karar vermişler, başına koyacakları altından mâmûl krâliyet tâcını kuyumculara sipâriş bile etmişlerdi. Ancak, *Abdul-*

lâh'ın tahta geçme hayâlleri, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hicreti ile ebedî olarak suya düştü. Zirâ Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Medine'ye gelince, Muhâcir ve Ensâr'dan bütün müslümanlar O'nun etrâfında toplanmışlardı. *İbnu Hişâm*'ın tasrîhine göre, *Abdullâh İbnu Übey*, müslüman olan çevresinin kendini terkederek Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanında yer alması sonucu, yalnız kaldığını görünce istemiye istemiye o da müslüman oldu. *Buhârî*'nin bir rivâyetinde, *Abdullâh İbnu Übey* ve adamlarının ihtidâsı Bedir harbinden sonra vukûa gelmiştir.

Kaynaklarımızda bunların sayısı hakkında kesin bir rakama rastlanmaz ise de, Uhud harbi sırasında Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in 1000 kişilik ordusunun üçte biri, *Abdullâh İbnu Übey*'e tâbi olarak savaş meydana terketmesi, Medîne siyâsî hayatındaki ağırlıkları hakkında bir fikir verebilir ki, bu, küçümsenmeyecek bir durumdur.

Şüphesiz, münâfıkların hepsinin durumu aynı değildi. Bunlardan bir kısmı liderlik pozisyonları ve oynadıkları faal rolleriyle şöhret kazanmış olmasına rağmen, büyük ekseriyet akrâbâlık, müttefiklik, mevlâlık gibi çeşitli sebeplerle, körü körüne bunlara uyan sıradan kimselerdi.

İçi ile dışı bir olmayan kimseler için, kullanılan umûmî mânâsıyla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) devrindeki münâfıklar, sâdece *Abdullâh İbnu Übey* etrafında toplanmış olan, Medîne'nin yerli Araplarının teşkil ettiği mâlûm grup anlaşılmamalıdır. Münâfıkların büyük kısmını bunlar teşkil etmekle beraber, yahudiler ve bedeviler arasında da münâfıklar mevcuttur. *İbnu Hişâm*, yahudî münâfıkların (İslâm'ı küçük düşürmek, müslümanların moralini bozmak, müşriklerin ihtidâlarını önlemek gayesiyle) sabahleyin müslüman olup, ("biz bunu beğenmedik, iş yokmuş" vs. diyerek) akşama tekrâr eski dinlerine rücû ettiklerini bildirir. Bedevî; yâni göçebe hayatı yaşayan çöl Arapları arasındaki münâfıklardan da, Kur'ân-ı Kerîm söz etmektedir: "Çevrenizdeki bedevîlerden birtakım münâfıklar vardır ki, onlar nifak üzerinde idman yapmışlardır. Sen bunları bilmezsin, onları biz biliriz.." (Tevbe, 101).

Her hâl ü kârda, hangi gruptan olursa olsun, bütün münâfıklar, hemen hemen aynı vasıfları taşımaktadır. Kur'ân'ın ifâdesiyle bunlar, "ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söyleyen"(Âl-i İmrân 167), müslümanlarla birlikte olunca mü'min olduklarını beyân edip şeytanlarıyla başbaşa kalınca da, onlara: "Emin olun biz

sizinle berâberiz, biz (müslümanlarla) alay edicileriz''(Bakara 14) diyen kimselerdir. Mekkeli müşrikler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e muhâlefetlerini, atalarından intikâl eden dînî ve kültürel değerleri sözkonusu ederek yürüttükleri hâlde, bunlar daha ziyâde kaybedilmiş siyâsî nüfuzun özlemi ile hareket ediyorlardı. Az sonra kaydedeceğimiz misâllerden bu husus anlaşılacaktır.

2. FAALİYETLERİN MUHTEVÂSİ

Faaliyetleri, umûmiyetle müslümanlar arasına nifak ve ayrılık sokucu fikirler atmaya, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i mü'minler nazarında küçük düşürmeye mâtûfdu. Bu yıkıcı ve muzır faaliyetleri, bir çok defalar Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e intikal etmiştir. Kendisine ulaşan her bir şikâyet Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) kulak veriyor, şikâyet edilenleri sorguya çekiyordu. Fakat bunlar suçlarını inkâr ediyor, kelime-i şehâdet getirerek müslûmân ve mü'min olduklarını tekrârlıyorlar, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e, bunlar da risâletini te'yîd eden vasfıyla; yâni Yâ Resûlullah, Yâ Nebiyyallâh diye hitâbediyorlardı.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e sık sık onlar hakkında gelen vahiyler, durumlarını beyân ediyor, haklarındaki şikâyetleri inkârlarına rağmen te'yîd ediyordu. Hz. Peygamber onlara karşı, sabır, müsâmaha ve afla mukâbele ediyordu. Onlara karşı tâkip edilmiş olan nebevî siyâseti anlamak için, onların bâzı faaliyetlerini ve buna mukâbil gösterilen reaksiyonu bâzı misâller dâhilinde görmemiz gerekmektedir:

A. HZ. PEYGAMBER'İ KÜÇÜK DÜŞÜRÜCÜ FAALİYETLER

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı mü'minler ve diğer kimseler nazarında küçük düşürmek için karşılarına çıkan her fırsatı değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Uhud harbine giderken Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), *Mirbâ İbnu Kaziyy*'in bahçe duvarından atlamıştı ki *Mirbâ*: “*Ey Muhammed, eğer sen gerçek bir peygamber olsaydın, benim duvarımı atlaman sana helâl olmazdı*” der. Yerden bir avuç toprak alarak ilâve eder: “*Allâh'a yemîn ederim, eğer şu toprakla başkalarını rahatsız etmeyeceğimi bilsem sana atardım*”. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in yanındakilerden bir grup, herifi öldürmek için üzerine atılırlarsa da Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm): “*Bırakın o körü, o kalbi de, basireti de görmeyen adamı*” der ve tecâvüze mani olur. Ancak Hz.

Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in müdâhalesinden önce *Saad İbnu Zeyd'* in, vâki bir darbesini yemiş bulunur.

Meşhûr *İfk hâdisesini* hepimiz biliriz. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le askerî bir sefere kâtilan Hz. *Aişe*, bir konak sırasında ihtiyâcı için bulunduğu yerden uzaklaşır. Dönüşünde kolyesinin kaybolduğunun farkına vararak tekrâr aramaya çıkar. Bu sırada Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Hz. *Aişe*'nin yokluğunu farketmeksizin hareket emri verir. Dönüşünde ordugâhı boş bulan Hz. *Aişe*, olduğu yerde beklemeye başlar -ki vakit gecedir-. Sabahleyin Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in geri gözcülerinden bir asker (*Safvân İbnu Mu'atta*) Hz. *Aişe*'yi orada görür ve devesine bindirerek orduya ulaştırır.

Ancak bu durum, münâfıkların reisi durumunda olan *Abdullah İbnu Übey*'e güzel bir fırsat vermiştir. *Safvân*'ı, Hz. *Aişe*'yi getirir görünce: “*Aişe*, bu yaptığı işte mâzurdur, zirâ *Safvân*, Muhammed'e nazaran daha genç ve daha yakışıklıdır” diye bağırır. Hâdise son derece büyür, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. *Aişe* hakkında tahkikat açar. Huzursuzluk, muhâcir ve En-sâr'ı bizzât Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in huzûrunda mescidin içerisinde birbirine düşürüp, silâha sarılma derecesine ulaşacak bir vüs'at ve karakter alır. Meselenin bir iftiradan ibâret olduğunu te'yîd eden âyet (Nur,11) gelinceye kadar büyük ızdıraplar yaşanır.

Hendek harbi de münâfıklara Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i küçük düşürecek, risâletinden şüphe ettirecek faaliyetler için bir başka fırsat olmuştı. Muhâşara uzayıp Medine dâhilinde bâzı sıkıntılar zuhur etmeye başlamıştı ki, şu sözleri yaymaya başladılar: “*Muhammed bize Bizans'ın ve İran'ın hazinelerini yemeyi vâadediyordu, halbuki şimdi hiçbirimiz helâya bile gitmek için kendisini emniyette hissetmiyor*”. Bu faaliyetleri üzerine de bir âyet gelerek onları kınamış ve teşhîr etmiştir (Ahzâb 12).

Tebük seferi esnâsında bir konaklama ânında, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in develerinden biri kaybolmuş, bütün aramalara rağmen bulunamamıştı. Münâfıklar hemen harekete geçip: “*Eğer Muhammed bir peygamber olsaydı, devesinin nerede olduğunu bilirdi*” demeye başladılar. Bu sözleri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ulaştınca, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “*Ben ancak Allah'ın bana bildirdiğini bilebilirim, şimdi haber veriyorum, devam falanca vâdide, yuları bir ağaca takılı vaziyettedir, gidip arayın*”

der. Deve dediği yerde ve tavsîf ettiği vaziyette bulunur. Bu çeşitten başka misâller mevcuttur.

B. KRİTİK ANLARDA TERKETME

Münâfıkların bir diğer faaliyeti, kritik anlarda müslümanları terk ederek zayıf düşürmeye mâtuftu. Birinci defâ Uhud savaşı için müslüman ordusu Medîne'den çıkar çıkmaz, “Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) tecrübeli olan kendilerini değil, tecrübesiz olan gençleri dinliyor, onların sözlerine göre hareket ediyor” bahanesiyle orduyu terkettiler. Böylece, 1000 kişilik ordu 700’e düşmüştü. İslâm ordusunun uğradığı başarısızlığa bu durum her hâl ü kârda etki etmiş olmalıdır.

Kezâ Hendek savaşı için hazırlık çalışmalarından olmak üzere, hendekler kazılırken müslümanları çeşitli yollara başvurarak oyalayıp, çalışmaları geciktirme gayretlerinden başka, bizzât kendileri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’den izin almaksızın işi bırakıp habersizce evlerine dönüyorlardı. Kezâ, Hendek savaşı sırasında müslümanlar şehirde muhâsara edilmiş durumda iken, savaşı terk etmek için mantıksız bahâneler uydurarak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’e başvuruyorlardı. Mesela: “Evlerimize gitmek için bize izin ver, zirâ evlerimiz müdâfaasızdır” diyorlardı. Kur’ân-ı Kerîm bu mürâcaatlardaki hakîki gâyenin “kaçmak” olduğunu bildirmektedir (Ahzâb 12).

Bizanslılara karşı bir nevî kuvvet gösterisi yaparak, bütün Ortadoğu ve Arap Yarımadası’nda müslümanların moralini takviye etmek, muhâlif ve mütereddidler üzerinde sindirme tesiri sağlamak gâyesini güden Tebük seferine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bütün müslümanların katılmasını istiyor, daha önceki seferlerin hiçbirinde olmayan bir ısrârla, sayıca mümkün merteye çokluğa ehemmiyet veriyordu. Abdullâh İbnu Übey, yahûdi ve Araplardan müteşekkil müttefikleriyle birlikte, sefere katılmak üzere hazırlığa başladı ve Seniyyetü’l-Vedâ tepesine kamp kurdu. Fakat, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yola çıkar çıkmaz oldukları yerde kalıp, sefere katılmadılar.

C. MORAL BOZUCU NİFAK HAREKETLERİ

Pek o kadar mühim olmamakla berâber, huzursuz edici ve moral bozucu diğer bâzı hâdiseler daha zikredeceğiz. Bu misâller de bize, onların Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’e olan muhâlefetlerinin şiddetini göstereceği gibi, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’in bunlar karşısında tâkip ettiği, temel ve esâsî müsâmaha olan politikasını daha iyi takdîr etmeye imkân verecektir.

Tebük seferine çıkarken Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ali'yi Medine'de bırakmıştı ki münâfıklar, hemen kendisini ziyaret ederek: *"Ö, seni istihkâr ve tezlîl için burada bıraktı, başka birşey için değil"* dediler. Bu sözlerden müteessir olan Hz. Ali, derhâl yola çıkarak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i yarı yolda yakalar. Geliş sebebini öğrenen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), geri dönmesi husûsunda Hz. Ali'yi şu sözleriyle iknâ eder: **"Ben seni, arkamda bıraktıklarım için Medine'de koydum. Hemen dön, benim âilem ve kendi âilen husûsunda benim yerimi al!"**

Tebük yolu katedilirken, belli bir konak yerinde içme suyu sıkıntısı çekilir. Duyulan bu darlık üzerine münâfıklar: *"İşte şimdi o da, adamları da susuzluktan helâk olacaklar"* demeye başlarlar.

Yine bu sefer esnâsında bir kısım münâfıklar, *"müslüman askerleri korkutmak için"* zanneder misiniz ki sarışınlarla (grekler) yapılacak harp, Arapların kendi aralarında yaptıkları harp gibi olacak. Fakat onlarla Araplar arasında hiçbir benzerlik yok. Allah'a kasem olsun şimdiden sizi dağlara kaçmış görüyoruz" demeye başlarlar. Hâdisе kendisine ulaşınca Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bunları hesâba çeker. Söylediklerini inkâra mecâl bulamayan berikiler, sözlerinin basit bir şakadan ibâret olduğunu iddia ederlerse de Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e gelen bir vahiyle kınanılır (Tevbe 66).

Müslim'in bir rivâyetinden, ismi açıklanmayan bir sefer sırasında, müslümanların mâruz kaldığı bir yiyecek sıkıntısı esnâsında, Abdullah İbnu Übey'in yakınlarına: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın etrâfindakilere keremkâr olmayın ki onu terkedip dağılsınlar"* der ki, hâdiseye Kur'an-ı Kerim'de yer verilir (Münâfikûn 7).

Yine aynı Abdullâh İbnu Übey, Benû Mustalik seferi sırasında, Mekkeli bir muhâcirle, Medineli bir Ensârî arasında çıkan bir münâkaşadan istifade ederek araya girip iki grup arasında şümüllü bir nifak çıkarma teşebbüsünde bulunur. Gerçekten ciddi bir hadisenin çıkmasına ramak kalmıştır ki, hâdisе güçlükle önlenir. İşte bu fırsatta Ensâr'ı tahrik için şöyle söylüyordu: *"Biz muhâcirleri besleyip himâye etmiş olmanın mükâfaatını işte böyle çekiyoruz. Tıpkı, besleyip büyütüldükten sonra, sâhibini yiyen köpek gibiler. Mâmafih Medine'ye varınca, en şerefli ve kuvvetli olanlar en hakîr ve zayıf olanları muhakkak çıkaracaktır"*. Bu sözler Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ulaştırılır. Resûlullah (aley-

hissalâtu vesselâm), Abdullâh'ı sorguya çeker. Fakat berikisi böyle bir şey söylemediğini yemînle te'mîn ederse de, bir müddet sonra gelen bir vahiy, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ulaştırılmış olan şikâyeti doğrular, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Ömer'in, Abdullah İbnu Übey'in şiddetle tecziye edilmesi husûsundaki talebini: **"Kâfirlere, "Muhammed, kendi arkadaşlarını öldürtüyor dedirtmem"** diyerek reddeder.

Kezâ aynı Abdullâh İbnu Übey ve diğer münâfıklar, yahûdileri Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e karşı mukâvemet etmeye teşvîk ediyorlar, onlara yardım vaadlerinde bulunuyorlardı.

3. HZ. PEYGAMBER (ALEYHİSSELÂTU VESSELÂM)'IN, MÜNÂFIKLARA KARŞI TUTUMU

Buraya kadar belli bâzı hâdiselerin ışığında, münâfıkların arkası kesilmeden devâm eden hasmâne faaliyetlerini görmüş olduk. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bunlar karşısındaki davranışı, diğer grublara karşı olan davranışlarından bir hayli farklıdır. Meselâ; Mekke hayâtında müşriklerle karşı son derece sabretmiş, müslümanların her çeşit mukâbele taleplerine şiddetle karşı koyarak sabrı, sabredemiyenlere hicret etmeyi tavsiye etmiş iken, Medine hayatından sonra, gelişen yeni şartlara uygun olarak taktik ve tâbye değiştirerek, gerek müşrikler ve gerekse yahûdiler karşısında enerjik ve aktif bir siyâset tâkip etmiştir. Bâzen sabretti ise de, çoğu kere tavır takındı. Hasmâne olan her bir ciddî harekete karşılık verdi. Yıkıcı faaliyetleri ileri götüren fertleri tenkil etti. Hüiâsa burada mukâbele-i bil-misli siyâsetini esâs ittihâz etti.

Fakat bütün buna rağmen, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in müslümanlar safında yer almış olan münâfıklar karşısındaki tutumu, bunların faaliyeti, yahûdi ve müşriklerin faaliyetinden daha az yıkıcı ve zararlı olmamasına, hatta münâfıklar müşriklerden daha da fenâ" telâkkî edilmiş olmasına rağmen, aşırı bir müsâmaha ile ifâde edilebilir.

Biz bu müsâmaha politikasını birkaç noktada hülâsa edeceğiz:

1- Serbestiyet, 2- Özürlerini kabûl, 3- İhtiyât, 4- Psikolojik baskı, 5- Kendi aralarında bir araya gelmelerini önlemek. Şimdi bunları izâh edelim.

1- *Serbestiyet*: Münâfıklar, mü'min olduklarını ilân etmeleri sebebiyle, zâhirde müslümân kabûl ediliyorlardı. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onlara

karşı, herhangi bir müslümana nasıl davranmak gerekiyorsa öyle davranıyordu. Onlar cemiyet içerisinde serbestti ve müslümanların sâhip oldukları bütün ictimâî haklardan istisnâ ve tahdîd olmaksızın istifâde ediyorlardı. Cemâatle kılınan bütün namazlara, askerî seferlere iştirâk ediyorlar, ganîmetten eşit şekilde paylarını alıyorlardı vs...

Hattâ öyle geliyor ki Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), onlara karşı fiilî bir baskı ve tâkip sistemi de kurmamıştı. Yıkıcı faaliyetleriyle ilgili bir şikâyet vâki olmadıkça onların hissedecekleri kontrol, teftiş, tâkip, muâheze diye bir şey vâki değildi. Şikâyet vâki olunca veyâ fiillerine bizzât şahid olunca, o vakit bunu küçümseyip geçiştirmiyor, gereken tahkîkâtı yapıyor, sorguya çekiyordu. Suçlarını bâzan te'vilî olarak itirâf ediyorlar, çoğu kere de inkâr ediyorlardı. Gerek inkârlarını reddetmek, gerekse fiillerini ve içinde bulundukları hâllerini kınamak için, sık sık haklarında vahiy geliyordu.

Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), gerek şahsî tahkîkatı, gerekse vahiy yoluyla haklarında vâki olan ihbâr sonunda, sübût bulan cürümlerinden dolayı onları tecziye cihetine gitmekten ziyâde tevbe etmeye, af dilemeye dâvet ediyordu. Meselâ; Abdullâh İbnu Übey'in "Medine'ye varınca en şerefli ve en kuvvetli olanımız, en hakîr ve zayıf olanı muhakkak çıkaracaktır" dediğini, inkârından sonra gelen vahiy böyle söylemiş olduğunu te'yîd edince, özür dilemesi için teşvîk edilirse de, berikisi buna yanaşmaz.

2- *Özürlerini kabûl*: Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, tövbeye gelme dâvetine icâbet ederler veyâ herhangi bir faaliyete katılmama husûsunda bir bahâne ileri sürecekl olurlarsa, Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) özürlerini derhâl kabûl ederek affediyor, haklarında Allah'tan da af talebediyordu.

Şikâyet hâlinde, ithâm edildikleri fiili yapmadıklarına, söyledikleri ileri sürülen sözü söylemediklerine dâir yemin ederek, reddederler ve o sırada bir vahiyle tekzîb de edilmezlerse, Hız. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir hikmete mebnî, mâsumiyetlerini kabûl ediyor, şikâyetçileri de azarlıyordu.

Bu cümleden olarak, Tebük seferine çıkarken, sefere katılmayıp Medine'de kalma husûsunda özür beyân eden 80 kadar münâfiğin özrünü kabûl etti. Halbuki aynı şekilde özür beyan eden Benû Gifâr'dan bir grubun özrünü reddetti. Kezâ Tebük seferinden döndükten sonra, sefere katılmayan münâfiklardan, huzûruna çıkarak özür beyânıyla af dileyenleri affettiği hâlde, aynı suçtan dolayı af dile-

yen üç samimi müslümanı affetmedi. Bu üç müslümana verilen cezâ o kadar şiddetli idi ki, Âyet-i Kerîme'nin ifâdesiyle: **“Arz bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları onları sıktıkça sıkılmıştı”** (Tevbe 118).

Haklarında uygulanan bu müsâmaha siyâseti, o kadar umûmî ve gündelik idi ki münâfıklar, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'i saflıkla tavsif ederek alaya almaya başladılar. Şöyle diyorlardı: **“Gerçekten Muhammed, sâdece bir kulaktan ibârettir. Kendisine kim ne söylerse hemen tasdîk eder”**. Onlar hakkında Allah (c.c.): **“İki yüzlülerin içinde “O, her şeye kulak kesiliyor” derler. Deki; O, sizin için bir hayır kulağıdır. Allah'a inanır, mü'minlere inanır, içinizden imân edenler için bir rahmettir O. Allah'ın resûlünü incitenlere can yakıcı azap vardır”** (Tevbe, 61) buyurur. *İbnu Kesîr*, onların bu sözle kasdeddikleri şeyi şöyle açıklar: **“Kim bizden kendisine söz ederse ona inanır, sonra biz kendisine varır, yemin ederek bu söyleneni inkâr ederiz. Bu sefer de bizim söylediklerimize inanır”**.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in, onların şefi durumunda olan *Abdullâh İbnu Übey*'e karşı davranışı, münâfıklar husûsunda tâkip edilen siyâseti kavramada en iyi ve iknâ edici bir örnektir ve mânidârdır:

Rivâyetler, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in bâzı meselelerde kendisiyle istişâre edip, fikrini aldığını, en ciddi işlerde bile, şefaati olarak araya girdiği vakit reddetmediğini göstermektedir. Müslümanlara karşı işlediği çok açık komplo ve desiselere rağmen, hemen hemen her seferinde affa mâruz kalmıştır. Daha önce de zikrettiğimiz *Benû Müstalik* seferindeki hâdisе üzerine, öldürülmesi için sâdece bir kısım müslümanlardan öte, bizzât oğlu Abdullah Hz. Peygamber'e başvurarak kendi elleriyle babasını öldürme izni talep eder. Hz. Peygamber'in cevâbı şöyledir ve son derece mânidârdır: **“Hayır, biz ona karşı dâima hayırhâh olacağız. O bizimle olduğu müddetçe, bizden sâdece hüsn-i kabûl ve iyi muâmele görecektir”**.

İfk hâdisesinin ilk âmil ve birinci derecede muharriki olmasına rağmen, kendisine hadd-i kazf uygulandığına dâir rivâyetlerde bir sarâhata rastlayamıyoruz. Halbuki hâdisede suçlu görülen diğerleri, cezâlandırılmışlardır.

3- *İhtiyât*: Yukarıda anlatılan bütün müsâmaha, af ve hoşgörüsüne rağmen Hz. Peygamber, münâfıklara karşı ihtiyâtı elden bırakmamıştır. Onların daha ciddi, telâfisi kâbil olmayacak herhangi bir eyleme geçmemeleri için, son derece dik-

katli olmuştur. Şefleri bulunan *Abdullâh İbnu Ubey*'i ehemmiyeti büyük olan her bir askerî seferde, adamlarına komutan olarak yanında beraber bulundururdu. Bu davranışına, Tebûk seferini bir 'istisnâ sayabiliriz. *Abdullâh* katılmak istemeyince, Hz. Peygamber illâ da katılması için ısrâr etmedi. Bunun da sebebi şüphesiz, Medine'nin civarında yer alan bütün kabilelerin o zamana kadar İslâmlaşmış olmasındır: Bu durumda *Abdullâh İbnu Ubey*, hiç bir şey yapamazdı. Mamâfih *Hız. Ali*'yi yine de Medine'de bırakmayı ihmâl etmedi.

4- *Psikolojik baskı*: Hz. Peygamber, münâfıkları cemiyet içerisinde serbest bırakmakla berâber, birkısıym davranışlarıyla onlar üzerinde mütemâdi bir korku ve bunun neticesi olarak da psikolojik bir baskı husûle getiriyordu. Bu cümleden olarak, gerek Hz. Peygamber şahsen ve gerekse hemen hemen herbir ciddi eylemlerinden sonra gelen vahiyler, onların menfi davranışlarını yüzlerine vuruyor, inkâr etmelerine mecâl bırakmıyorlardı. Meselâ; bir seferinde onlardan bir grubun bir araya gelip, aralarında fiskos yaptıklarını gören Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yanlarına gelerek: **“Siz şu maksatla biraraya geldiniz, şunları şunları söylediniz, kalkın Allâh'tan af dileyin. Sizin için ben de af diliyorum”** der. Onların hiç kımıldamadıklarını görünce, talebini üç kere tekrarlar. En sonunda herbirini teker teker ismen çağırarak sûretiyle yerlerinden kaldırmak zorunda kalır. Bir başka seferinde onların biraraya gelip konuştuklarını gören Hz. Peygamber, bir müslümanı yollayarak: **“Git, onlara de ki: “Siz şunları şunları konuştunuz...”** ve emir yerine getirilir.

Hülâsa Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu siyâsetinin neticesi olarak, hilelerini Allah Hz. Peygamber'e haber verecek diye, mütemâdi bir korku içerisinde idiler. Âyet-i Kerîme bu mühim husûsa şöyle yer verir: **“Münâfıklar, kalplerinde olanı kendilerine açıkça haber verecek bir sûrenin tepelerine indirilmesinden dâima endişe ederler. “De ki: Siz maskaralık yapadurun. Allah kaçınageldiğiniz şeyi (zaten) meydana çıkarandır”** (Tevbe 64). Yine Kur'ân-ı Kerîm: Askerler arasında, herhangi bir sebeple çıkan bir gürültüyü bile, kendi aleyhlerine zannedecek kadar devamlı bir korku içerisinde olduklarını haber verir (Münâfıkûn 4) Ki bütün bunlar Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, onlara karşı takibettiği psikolojik baskı siyâsetinin başarısını ifâde eder.

5- *Kendi aralarında bir araya gelmelerini önlemek*: Hz. Peygamber'in, münâfıklara karşı tâkip ettiği siyâsetin bütün gâyesi, hedefi, maksadı -kanaatimizce-

bunların ayrı bir cemâat hâlinde İslâm cemiyetinden kopmasını önlemeye yöneliktir. Onlara gösterilen müsamaha, af, ihsân, iltifat vs... gizlemeye çalıştıkları daleverelerini, inkâr ettikleri bölücü faaliyetlerini yüzlerine vurmak sûretiyle, korku ve psikolojik baskı altında tutulmaları, hep bu hedefin gerçekleşmesi içindi.

Bu maksadla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in gönderdiği diğer bir gayret, onların gerek câmide, gerekse husûsî evlerde müslümanlardan ayrı olarak biraraya gelmelerini önlemektir. Husûsî ictimâlar, onların müşterek bâzı fikirler geliştirerek, bir nevi efkâr-ı umûmiye tekvîn etmelerine ve bu oluşturulan efkâr etrâfında cemâatleşip teşkilâtlanarak, bir kısım düzenli, plânlı, hesâplı eylemlere girişmelerine sebep olabiliyordu. Ayrıca onların bu kopuşu, İslâm'ın, daha yeni girdiği, davranışlarda henüz Câhiliye devri teâmül ve değerlerinin hâkim olduğu Arap cemiyetinde kan, menfaat, ittifak vs. bağlarla bağlı bulunan pek çok müslümanı da, onlar safına çekebilir, böylece İslâm'ı zayıf düşürebilirdi.

İşte bu ve benzeri mülâhazalarla Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), onların biraraya gelmelerine meydan vermedi. Bir seferinde mescidde bir grup münâfığın, birbirine kapanmış olarak biraraya toplanıp, aralarında alçak sesle fiskos yaptıklarını görünce Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), onların mescid-den derhâl çıkarılmaları için yanındakilere emreder. Bunun üzerine tekme, tokat, yerlerde sürüyerek müslümanlar, onları dışarı atarlar. Bir başka sefer Süveylim isminde bir yahûdinin evinde toplanarak Tebük seferine katılmak isteyenlere mâni olmaya çalışan bir grup münâfığın üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm), *Talha*'nın başkanlığında bir ekip yollayarak evi yakmalarını emreder. Emir derhal infaz edilir.

Kezâ Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) Tebük seferinde iken, münâfıklar tarafından inşâ edilmiş olan meşhûr *Mescid-i Dırâr*'ın yıktırılması aynı gâyeye mâtûf idi: “Onların burada toplanarak müşterek bir efkâr'ı umûmiye tekvîn etmelerine mâni olmak”. Nitekim *Taberî*, buranın inşâ gâyesini: “*İbâdet etme bahânesiyle orada toplanabilmek, hakikat-ı hâlde ise, orada müzâkerede bulunmak, şikâyetlerini birbirine ulaştırmaktı*” diye tavsîf eder.

Kur'ân-ı Kerim de bu inşaattan gâyenin, netice itibâriyle “nifak” ve müslümanlara zarar vermek olduğunu” Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e haber vermiştir (Tevbe, 108-110). Bu konuda Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in ciddiyetini ve müsâmaha tanımaz tutumunu, *Mescid-i Dırâr*'ın yı-

kılması için verdiği emrin sertliğinde görmek mümkündür: “**Gidin bu mescidi yıkın. İnşaatta kullanılan taş, toprak ne varsa parça parça edin, odun, ke-
reste ne varsa yakın.**” Bu emirde inşaat malzemesine gösterilen reaksiyon as-
lında maddeye değil, bu maddeyi şekillendiren menfi, yıkıcı gâyeye mâtuftu. Zira
kendi aralarında başka sûrette toplanıp cemaatleşemeyen münâfıklar ibâdet ve
dindarlık gibi masum ve matlûb bir bahâne ile toplanarak nifaklarını teşkilatlan-
dırmak gâyesiyle bu mescidi, yâni *Mescid-i Dırâr*’ı inşa etmişlerdi. İşte Hz. Pey-
gamber (aleyhissalâtu vesselâm) bu menfûr gâyeye karşı idi.

Hüseyin Heykel, Mescid-i Dırâr’ın yıktırılması ile noktalanın, münâfıklara
karşı tâkibedilen siyâsetteki sertleşmeyi şöyle izah eder: “*Tebük seferinden son-
ra İslâm Medine’den dışarı çıkmıştı. Yâni, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesse-
lâm)’in kontrolünün dışına çıkmıştı. Bu andan itibâren müslümanlar arasında
cereyan edecek şeyleri bizzât tâkip ve murâkabe etmek artık Resûlullah (aleyhis-
salâtu vesselâm) için mümkün değildi. Eğer tenkil etmeyecek olursa, münâfıklar
eskiye nazaran, çok daha tehlikeli olabilirlerdi. Bu sebeple Tebük seferinden sonra
onlara karşı daha şiddetli davrandı*”.

İslâm’ın kazandığı güce paralel olarak -diğer guruplara karşı olduğu gibi- on-
lara karşı takip edilen siyâsette de sertleşme inkâr edilemez. Nitekim, *Abdullâh
İbnu Übey*’in cenâze namazını kıldırması hâdisesinden sonra, gelen vahy bun-
dan böyle münâfıkların cenâze namazlarına katılmayı, Hz. Peygamber (aleyhis-
salâtu vesselâm)’e yasaklamıştır (Kur’ân, Tevbe, 84) ve Hz. Peygamber
(aleyhissalâtu vesselâm) de artık hiç bir münâfığın cenâzesine katılmamıştır. Biz-
zat vahy-i İlâhî ile değişen bu davranış, kanaatimizce, münâfıkların hâsıl edeceği
zararın mâhiyetinden çok, müslümanların ulaştıkları siyâsî güce göre tesbit edil-
miştir.

NETİCE: Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) neticede münâfıklara kar-
şı takip ettiği bu müsâmaha ve ihtiyât esasına dayanan siyâsetin meyvelerini top-
ladı. Müsâmaha ve yumuşak davranışı sâyesinde münâfıkların müslümanları
terkederek Mekkeli müşrikler safına geçmek gibi ciddî bir eylemde bulunmalarını
önleyerek, İslâm cemâatinin vahdetini korudu. İhtiyâtıyla da onların bir efkâr-
ı umûmiye tekvin ederek onun etrafında teşkilatlanmalarını önledi.

Şu hâlde, böylece, zamanla geliştirilme imkânı bulamayan ham ve ibtidâî dü-
şüncelere dayanan bidâyetteki muhalefetleri içerisinde mahsûr bırakılan münâfık

cephesinin, şefleri olan *Abdullâh İbnu Übey*'in ölümünden sonra kendiliğinden son bulup dağılması ve tamâmen İslâmlaşarak eriyip gitmesi kadar tabii bir şey olamazdı. Ve gerçekten de öyle olmuştur. Reislerinin vefâtından sonra bir mü-nâfık problemi kalmamıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'in şu âyeti ile mevzûmuza son veriyorum.

“Allah'ın Resûlünde sizin için en iyi örnek vardır” (Ahzâb: 21).

642 ۱۲- وعن النعمان بن بشير رضى الله عنهما قال: [كُنْتُ عِنْدَ مِنْبَرِ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ رَجُلٌ: مَا أُبَالِي أَنْ لَا أَعْمَلَ عَمَلًا بَعْدَ الْإِسْلَامِ إِلَّا أَنْ أَسْقَى الْحَاجَّ وَقَالَ آخَرُ: مَا أُبَالِي أَنْ لَا أَعْمَلَ عَمَلًا بَعْدَ الْإِسْلَامِ إِلَّا أَنْ أَعْمُرَ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ. وَقَالَ آخَرُ: الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَفْضَلُ مِمَّا قُلْتُمْ. فَرَجَرَهُمْ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَقَالَ: لَا تَرْفَعُوا أَصْوَانَكُمْ عِنْدَ مِنْبَرِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ، وَلَكِنْ إِذَا صَلَّيْتُ الْجُمُعَةَ دَخَلْتُ فَاسْتَفْتَيْتُهُ فِيمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: أَجْعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ [الآيَةَ]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ.

12. (642)- en-Nu'mân İbnu Beşir (radıyallahu anh) anlatıyor: “Ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın minberinin yanında idim. Bir adam:

— “Ben müslüman olduktan sonra başka bir amelde bulunmamış olmama kıymet vermem, ancak hacılara su dağıtmam hariç” dedi. Bir diğeri:

— “Ben de müslüman olduktan sonra, başka bir iş yapmamış olmama ehemmiyet vermem, ancak Mescid-i Haram’ı îmar edip bakımını yapmam hâriç” dedi. Bir üçüncüsü de:

— “Allah yolunda cihad, söylediklerinizden daha üstün bir ameldir” dedi.

Hiz. Ömer (radıyallahu anh) onlara müdahale ederek konuşmalarını menetti ve: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın minberinin yanında sesinizi yükseltmeyin, bugün cumadır. Namazı kılınca ben huzura girer, ihtilâf ettiğiniz husûsu sorarım” dedi. Arkadan Cenâb-ı Hakk şu âyeti indirdi:

“Hacca gelenlere su vermeyi, Mescid-i Haram’ı onarmayı, Allah’a ve âhiret gününe inananla, Allah yolunda cihâd edenle bir mi tuttunuz? Allah katında bir olmazlar, Allah zulmeden milleti doğru yola erdirmez. İnanan, hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihâd eden kimselere Allah katında en büyük dereceler vardır. İşte kurtulanlar onlardır” (Tevbe, 19-20). Müslim, İmâre 111, (1879).

AÇIKLAMA:

Rivâyette, Ashâbtan bir kısmının en hayırlı amel husûsunda ihtilafa düştükleri gözükmemektedir. İleri sürülen fikirlere göre en hayırlı amel:

- ★ Hacılara su vermektir.
- ★ Kâbe’yi tamir etmektir.
- ★ Allah yolunda cihad etmektir.

Bu ihtilâf üzerine nâzil olan âyet-i kerime, Allah yolunda cihâdın diğer iki amelden hayırlı olduğunu te’yid etmiştir.

Ayet-i kerime imânı için hicret etmenin de münakaşada ileri sürülen diğer iki amelden üstün olduğunu belirtmektedir.

Hadiste yer alan Hz.Ömer (radiyallahu anh)’in: “*Bugün cum’adır...*” diye yapmış olduğu müdâhale, cuma, bayram gibi cemaatin bulunduğu zamanlarda mescidde rahatsız edici gürültü yapmanın mekruh olduğunu ifade eder.

643 ۱۳- وعن عدی بن حاتم رضی اللہ عنہ قال: [أُتِيتُ النَّبِيَّ ﷺ وَفِي عُنُقِي صَلِيبٌ مِنْ ذَهَبٍ. فَقَالَ يَا عَدِيُّ: اطْرَحْ عَنْكَ هَذَا الْوَتْنَ، وَسَمِعْتُهُ يَقْرَأُ: اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ. قَالَ إِنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا يَعْبُدُونَهُمْ وَلَكِنْهُمْ كَانُوا إِذَا أَحَلُّوا لَهُمْ شَيْئًا اسْتَحَلُّوهُ، وَإِذَا حَرَّمُوا عَلَيْهِمْ شَيْئًا حَرَّمُوهُ]. أخرجه الترمذی.

13. (643)- Adiy İbnu Hatim (radiyallahu anh) anlatıyor: “Boynumda altundan yapılmış bir haç olduğu halde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a geldim. Bana: “Ey Adiy boynundan şu putu çıkar, at!” dedi ve arkadan şu âyeti okuduğunu işittim:

“Onlar Allah’ı bırakıp hahamların, papazların ve Meryem oğlu Mesih’i rableri olarak kabûl ettiler. Oysa tek ilâhtan başkasına kulluk etmemekle emrolunmuşlardı. Ondan başka ilâh yoktur. Allah,koştukları eşlerden münezzehtir” (Tevbe: 31).

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devamla: “Aslında onlar, bunlara (ruhbanlarına) tapınmadılar, ancak bunlar (Allah’ın haram ettiği bir şeyi) kendileri için helâl kılınca hemen helâl addediverdiler, (Allah’ın helâl kıldığı bir şeyi de) kendilerine haram edince hemen haram addediverdiler”.Tirmizî, Tefsir, Berâe, (3094).

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki hadis, ehl-i kitab’a son derece ciddî bir tavsifde bulunan bir âyet-i kerîme’yi açıklamaktadır: *Din adamlarını Rabb yerine koymak.*

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada *Rabb yerine konma hadisesi*’nin, onlara tapınma, yâni -putperest müşriklerin yaptığı gibi- Allah’a ait sıfatlar izâfe edip onları ilâh addedip, onlar için ibadetler yapma şeklinde olmadığını belirtiyor. Nitekim günümüzde de ehl-i kitaba böyle bir ithamda bulunmak biraz zorcadır, böyle bir ithamı reddetmede fazla zorluk çekmezler.

Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) bir başka davranışı da şirk olarak ifade etmektedir: **Allah adına, Allah’a rağmen hüküm koymak.** Daha açık ifadeyle Allah’ın helâl dediği şeye haram demek, haram dediği şeye helâl demek. Yani Allah’ın ahkâmını değiştirmek.

İşte bu çeşit küfür, ehl-i kitab’ın din adamlarında mevcuttur. Kitapları zaman içinde tahrîf edilmiştir. Gelişen hayat şartlarına Kitap’taki hükümler cevap veremez hâle gelmiştir. Tıpkı serpilip gelişen bir insanın çocukluk elbisesinin ona yetersiz kalması, daralması gibi. Gerekli genişliğin sağlanabilmesi için kilise geniş yetkilerle mücehhez kılınmıştır. Bu yetkiler kullanılırken, çok suistimaller olmuş, haramlar helâl, helaller haram kılınmıştır. En bâriz misaller faiz, içki ve domuz etiyle ilgili olanlardır. Aslında Tevrat’ta bunlar haramdır. Ancak yahudiler bunları yahudi olmayanlar hakkında helâl addetmişler, hıristiyanlar kendilerine de helâl addetmişlerdir.

Kitâb-ı Mukaddes’in bir âyeti şöyle: “(Ezelî ve Ebedî olan) Rab, Hârûn ile konuştu ve ona: “...sen ve seninle beraber oğulların ne şarap ve ne de sar-

hoş edici bir içki içmiyeceksiniz...” (Levililer X, 8-9). Aynı Tevrat, içkinin bir sömürü silâhı olarak yahudi olmayanlara karşı kullanılmasını emreder: “İçkiyi helâl olmak üzere olana ve şarabı canında acılık bulunanlara verin. İçsin ve fakirliğini unutsun (Süleyman’ın Meselesi XXXI, 6-7). “Onlar kızınca içki ziyafetlerini ben yapacağım. Ve meserretle coşsunlar ve ebedi uykuya dalsınlar da uyanmasınlar diye onları sarhoş edeceğim. Onları kuzular gibi, ergeçlerle koçlar gibi boğazlanmağa indireceğim” (Yeremza LI, 39-40). “Ve reislerini ve hikmetli adamlarını, valilerini ve kaymakamlarını ve yiğitlerini sarhoş edeceğim. Ve ebedi uykuya dalacaklar da uyanmayacaklar” (Yeremya LI, 57)⁽³⁵⁾

Hadîs’te Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) mühim bir ders daha vermektedir: Halk, din adamlarını murâkabe etmelidir. Yani onların lâubaliliğe düşerek dinin ruhuna uymayan fetva vermeleri hâlinde halk hemen kabûl edivermemelidir. Esâsen İslâm dîninin haram ve helâlleri açıktır. Kur’an, sahîh sünnet ve ümmetin icmâi ile sabit ve herkesce bilinen (müsellem) şeyler haline gelmiştir. “Müslümanım” diyen bir kimsenin, asgari bu kadar şeyi bilmesi gerekir. Öyle ise bu “haram” ve “helal” olan şeylerin aksini iddia eden fikirler kimden gelirse gelsin her mü’minin tereddüt etmeden reddetmesi gerekir.

Makam veya otorite veya şaşaalı ünvan sâhibi kimselerden geldi diye yanlış fetvaları olduğu gibi benimseyivermek son derece tehlikeli bir davranıştır ve yukarıda kaydedilen âyet ve hadîsin ifâdesiyle “şirk”tir, ruhbanları putlaştırmaktır. Daha canlı bir misâl vermek gerekirse, âyet, hadîs ve icma ile haramlığı kesin olan içki, domuz eti ve açık-saçıklık mevzuunda günümüz müslümanları çok ciddi bir imtihan vermektedir. “Başörtüsü İslâm’da yoktur” şeklinde günün birinde üst makamlardan gelebilecek bir fetvayı “falanca makam söyledi, öyle ise doğrudur” diye benimsemek âyet ve hadîsin beyan ettiği şirke düşmek olacaktır. Böyle bir kapı açıldı mı arkası gelir: Yeni bir moda fikrin estiği her defasında bir haram helâl addedilir, veya bir helâl haram addedilir ve İslâm dîni de tıpkı, hıristiyanlık ve yahudilikte olduğu gibi beşerileştirilir ve tahrîf edilir.

İslâm’ın koyduğu umûmî prensipler bu tahrîfe mânidir, gerçek imân sahibi hiç kimseyi herhangi bir mugâlata aldatamaz.

35) Daha teferruatlı bilgi için Tevrat’ın Hâkimler bölümü görülebilir (XII, 4-4).

Kur'an'da sarîh olarak muhkem âyetlerle tesbît edilmiş olan tesettür, namaz, oruç, zekât, imân kardeşliği gibi farzlar, veya domuz eti, içki, fâiz, kumar, put gibi haramlar husûsunda hiç bir mü'min fetva verecek makam aramamalı, bu meselelerde Kur'an'dan gelenin aksine verilen fetvaları, fetva veren makamı ve şahısları dinlememelidir.

Fetva, âyette sahîh hadisle olmayan meseleler için sorulabilir.

۱۴- وعن زيد بن وهب قال: [مَرَرْتُ بِالرَّبْذَةِ فَإِذَا بِأَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقُلْتُ: مَا أَتَزَلُّكَ مَنَزِلَكَ هَذَا؟ قَالَ: كُنْتُ بِالشَّامِ فَأَخْبَلْتُ أَنَا وَمُعَاوِيَةُ فِي هَذِهِ الْآيَةِ وَالَّذِينَ يَكْزُرُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ. فَقَالَ مُعَاوِيَةُ نَزَلَتْ فِي أَهْلِ الْكِتَابِ؛ فَقُلْتُ: نَزَلَتْ فِيْنَا وَفِيهِمْ. فَكَانَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ كَلَامٌ فِي ذَلِكَ. فَكَتَبَ إِلَى عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَشْكُونِي؛ فَكَتَبَ إِلَى عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنْ أَقْدِمَ الْمَدِينَةَ فَقَدِمْتُهَا فَكَثَرَ النَّاسُ عَلَيَّ حَتَّى كَانَتْهُمْ لَمْ يَرَوْنِي قَبْلَ ذَلِكَ. فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِعُثْمَانَ فَقَالَ: إِنْ شِئْتَ تَنْحَيْتَ فَكُنْتُ قَرِيبًا فَذَلِكَ الَّذِي أَتَزَلُّنِي هَذَا الْمَنَزِلَ، وَلَوْ أَمَرُوا عَلَيَّ عَبْدًا حَبَشِيًّا لَسَمِعْتُ وَأَطَعْتُ].
أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ.

14. (644)- Tabîünden Zeyd İbnu Vehb anlatıyor: “Rebeze’ye uğramıştım. Orada Ebu Zerr (radiyallahu anh)’i gördüm. Kendisine: “Seni buraya getiren sebep nedir?” diye sordum. Şöyle açıkladı: “Şam’daydım. Bir âyet hakkında Muâviye (radiyallahu anh) ile ihtilâfa düştük. Ayet şu: “Ey iman edenler! Hahamlar ve rahiplerin çoğu, insanların mallarını haksızlıkla yerler. Allah yolundan alıkoysalar. Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarfetmeyenlere can yakıcı bir azâbı müjdele. Bunlar cehennem ateşinde kızdırıldığı gün, alınları, böğürleri ve sırtları onlarla dağlanacak. “Bu, kendiniz için biriktirdiğinizdir, biriktirdiğinizi tadın” denecek” (Tevbe, 34-35). Muâviye (radiyallahu anh): “Bu âyet ehli kitap hakkında inmiştir” dedi. Ben ise: “Hem bizim, hem de onlar hakkında indi” dedim. Bu mesele üzerinde aramızda ihtilâf çıktı. Halife Hz. Osman (radiyallahu anh)’a yazarak beni şikayet etti. Hz. Osman bana yazarak Medine’ye gelmemi emretti. Bunun üzerine Medine’ye geldim. Halk, sanki da-

ha önce beni hiç görmemiş gibi, çoklukla etrafımı sardı. Durumu Osman (radiyallahu anh)'a açtım. Bana: "İstersen buraya yakın bir yere git" dedi. İşte beni buraya getiren gerçek sebep budur. Benim üzerime Habeşli siyahî bir köleyi âmir tayin etseler mutlaka dinler, itaat ederim". Buhârî, Zekat 4, Tefsir, Berâe 6.

AÇIKLAMA:

Ebu Zerr Gıfarî (radiyallahu anh) Ashab içerisinde müstesna bir durum arzeder. Gerçek mânâda zâhid, dünyaya hiç kıymet vermeyen bir zâttır. Onun hayâtı ibretli sahnelerle doludur. Yukarıdaki hadis, onun hayatından mühim sahneleri aksettirmektedir.

Şam'daki ikâmeti sırasında, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hayat tarzının esas alınması yolunda konuşmalar yapıyor, "Allah yolunda bir fayda temin etmeyen veya bir borçluya verilmek üzere vâadedilmiş bulunmayan tek dinarın, tek dirhem in evde gecelememesi" gerektiğinde ısrar ediyor, buna uymayanların yukarıda kaydedilen ayetin tehdîdi altına düştüklerini söylüyordu. Bu fikirlerinde başta Şam Vâlisi bulunan Hz. Muâviye olmak üzere bir kısım emirlerle ihtilâfa düşmüştü. Fikirlerinde samimi ve musırdı. Rivâyetlerin ifâdesiyle "Allah yolunda," kınayanların kınamasından korkmuyordu. Onun bu ihtilalcî fikirleri halk arasında taraftar bulmuş, her yerde konuşulur olmuştur. Askerlerden bile ona meyledenler vardı.

Yukarıdaki rivâyette de görüldüğü üzere en büyük ihtilâfı Hz. Muâviye ile idi. Onu müsriflikle, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sünnetinden ayrılmakla itham ediyordu. Hz. Muâviye durumu Halife'ye, Hz. Osman (radiyallahu anh)'a bildirdi. Hz. Osman bir fitneye sebep olacak korkusu ile Ebû Zerr hazretlerini Medine'ye çağırdı.

Ancak ne var ki, *Ebu Zerr*'in Medine'ye gelmesi meseleyi halletmemiştir. Yukarıdaki rivâyette de ifâde edildiği üzere halk kendisine merakla karışık müstesnâ bir ilgi göstermeye başlar. *Taberî*'nin ifâdesiyle: "Etrafını çoklukla sarıp Şam'dan dönüş sebebini sormaya başlarlar. Hz. Osman (radiyallahu anh), Medine'de, halk arasında fitneye sebep olacak diye endişeye düşer, tıpkı Hz. Muâviye (radiyallahu anh)'nin aynı korkuyu Şam halkı hakkında duyduğu gibi". *İbnu Battal*'ın kaydına göre, Medine'de halkın aşırı bir ilgi göstererek Medine'ye geliş sebebi, Hz. Muâviye ile aralarında cereyan eden ihtilafların mahiyeti üzerine durmadan soru yöneltmeleri, bizzat *Ebu Zerr* hazretlerini de (radiyallahu anh)

H*z. Osman* (radiyallahu anh)'dan itâb görme endişesine sevkeder. Bu düşünce ile H*z. Osman*'a çıkıp halkın fazla alâkasından, sanki kendisini ilk defa görüyorlarmışçasına taaccüble, merakla karşılamalarından duyduğu rahatsızlığı ifade eder. Bunun üzerine H*z. Osman* (radiyallahu anh) kendisine: “*Şâyet bir fitne çıkmasından korkuyorsan Medine'ye yakın bir başka yere yerleş, orada kal*” der.

Bu tavsiye üzerine H*z. Ebu Zerr* (radiyallahu anh) Rebeze'ye gider. Burası Medine'ye üç merhale uzaklıkta bir köydür. H*z. Ömer* burayı hazine develerinin otlağı olarak kullanmıştır.

Bazı kitaplarımızda Ebu Zerr hazretlerinin H*z. Osman* tarafından “sürgün” edildiği ifade edilir. Ancak meseleyle ilgili rivâyetlerin hepsini birden değerlendirence bunu, gerçek mânâda bir “sürgün” kabûl etmek zordur. Kendi rızası ile bir gidiş olma ihtimali daha kuvvetli gözüküyor.

Alimler bu rivâyetten birçok hüküm çıkarmıştır. Bazılarını, ehemmiyetine binaen kaydedeceğiz:

1- Ebu Zer ve H*z. Muâviye* (radiyallahu anh)'nin ittifak ettikleri üzere, âyet-i kerime'nin Ehl-i Kitap hakkında inmesi, küffarın da şeriatın fûrûna muhatap olduklarını, ona göre hesâba çekileceklerini ifade eder.

2- Devlet başkanları âlimlere mülâyim davranmalıdır. Çünkü H*z. Muâviye*, Ebu Zerr hazretlerini reddederken kaba davranmamış, H*z. Osman*'a yazmış, o da, Ebu Zerr gibi düşünmediği halde sert davranmamıştır.

3- Devlete karşı gelmek ve tefrika çıkarmaktan kaçınmalıdır. Ulu'l-Emr'e itaat etmelidir.

4- İçtihadî meselelerde ihtilâf câizdir.

5- Emr-i bi'l-ma'ruf da şiddete başvurulabilir, vatandan ayırmayı gerektirse bile.

6- Mefsedeyi defetmek maslahatı celbetmeye takdim edilir. (Yani, zararı önlemek kâr elde etmekten daha mühimdir). Zira Ebû Zerr'in, ilmini neşretmesi için Medine'de kalması büyük bir maslahattır. Buna rağmen H*z. Osman* (radiyallahu anh) korktuğu fitneyi önlemek için, Rebeze'ye gitmesini tercih etti. Çünkü kalsaydı görüşlerindeki şiddet sebebiyle fitne çıkabilecekti.

7- Umdetu'l-Kari'de Aynî şu hükme de yer verir: “Bu hadiste, fikrî konularda ihtilâfın câiz olduğuna dair delil var. Zira görüldüğü üzere H*z. Osman* ve Sa-

hâbeden mevcut olanlar Ebu Zerr'i şahsî görüşünde reddetmediler. Hiç kimse Ebu Zerr'e: "Senin böyle inanman câiz değildir" dememiştir. Çünkü Ebu Zerr görüşlerinde Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in hadislerine dayanıyor, sünnetten şahid getiriyordu. Sözelimi bu hadislerden biri şu idi: "Benim Uhud dağı kadar altınım olsa üç dinar dışında kalan hepsini infak ederdim..." Ebû Hüreyre ile ihtilâfında delil getirdiği bir hadis de şu idi: "Kim altın ve gümüş biriktirirse onunla dağlanacaktır". Bu anlaşmazlık, ilimde ihtilâfın kıyamete kadar devam edeceğine bir delildir. İhtilaf ancak icma ile ortadan kalkar..."

Zamanımızda solcu fikirlere bulaşanlar, sermaye düşmanlığına Ebu Zerr'i örnek vererek İslâm'ın da zenginlere, ferdî zenginliğe karşı olduğunu söylemektedirler. Burada hataya düşülmektedir. Evet Ebu Zerr, Ashab'tandır, hem de büyüklerinden. Ve Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Ashab'ın hepsinin doğru yolda olduğunu söylemiştir, bu da doğrudur. Ancak gözden kaçan bir husus var: Hz. Muâviye de Ashab'tan, Hz. Osman da, Ebu Hüreyre (radiyallahu anhüm ecma'in) de. Hz. Osman devrinde hayatta olan ve Ebu Zerr'e katılmayan büyük çoğunluk niye görmemezlikten geliniyor. İslâm'ın bir başka düsturu da ihtilâfı hususlarda çoğunluğun iltizam edilmesini emreder. Öyle ise Ümmet-i Muhammed'e sırat-ı müstakim olacak geniş cadde Hz. Osman ve hizbinin yoludur. Ebu Zerr hazretlerinin görüşü ferdî kalmaktadır, cadde-i kübra olamamaktadır. Her isteyen o ferdî, o dar yolda gidebilir, kimse İslâm adına o yolda gideni itham edemez, mâni olamaz. Ama o yolu beğenip tercih edenler de öbür yolu, çoğunluğun yolunu itham edemez, buna hakkı yoktur. Ve ümmet ferdî patikalara değil, büyük çoğunluğun cadde-i kübrasına şevkedilir. Dinimiz zekat, sadaka gibi emirler yerine getirildiği takdirde servete karşı değildir.

٦٤٥ - ١٥- وعن ابن عمر رضى الله عنهما. [وَقَالَ لَهُ أُعْرَابِيٌّ: أَخْبِرْنِي عَنْ قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ وَالَّذِينَ يَكْتِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ. قَالَ ابْنُ عُمَرَ: مَنْ كَثَرَهَا وَلَمْ يُؤَدِّ زَكَاتَهَا وَيُؤْتِلَ لَهُ، هَذَا كَانَ قَبْلَ أَنْ تَنْزِلَ الزَّكَاةُ، فَلَمَّا نَزَلَتْ جَعَلَهَا اللَّهُ طَهْرًا لِلْأَمْوَالِ].
أخرجه البخارى ومالك.

15. (645)- İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir bedevî kendisine: "Bana şu âyet hakkında açıklamada bulun, dedi ve âyeti okudu: "Altın ve

gümüşü biriktirip Allah yolunda sarfetmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele” (Tevbe, 35). *İbnu Ömer şu cevabı verdi:*

— *Kim onu biriktirir ve zekatını vermezse vay haline! Bu âyet zekât emri gelmezden önceye aittir. Zekât emri gelince, Allah zekâtı mallar için bir temizlik kıldı.”* Buhârî, Zekât 4, Tefsîr, Berâe 6; Muvatta, Zekât 1, (1, 256).

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere yüce sahabî Abdullah İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ) servet biriktirme mevzuunda, Hz. Ebû Zerr gibi düşünmüyor. Zekâtı verildi mi, servet helâldir, câizdir. Müteakip rivâyet de bunu tasrîh edecektir.

۱۶- وعنده: [سُئِلَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ الْكَثْرِ مَا هُوَ؟ قَالَ: هُوَ الْمَالُ الَّذِي لَا تُؤَدَّى زَكَاتُهُ].

16. (646)- Muvatta’da şöyle denmiştir: İbnu Ömer (radiyallahu anhümâ)’e “(Azaba sebep olacak) hazine nedir?” diye sorulunca: “Zekatı verilmeyen mâldır” diye cevap verdi”. Muvatta, Zekât 1, (1, 256).

۱۷- وعن ثوبان رضى الله عنه قال: [لَمَّا تَزَلَتْ وَالَّذِينَ يَكْتُمُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ. كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي بَعْضِ أَصْفَارِهِ. فَقَالَ بَعْضُ أَصْحَابِهِ: تَزَلَتْ فِي الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ، وَلَوْ عَلِمْنَا أَى الْمَالِ خَيْرٌ اتَّخَذْنَاهُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَفْضَلُهُ لِسَانَ ذَاكِرٍ، وَقَلْبُ شَاكِرٍ، وَزَوْجَةُ صَالِحَةٍ تُعِينُ الْمُؤْمِنَ عَلَى إِيْمَانِهِ]. أخرجه الترمذی.

17. (647)- Sevbân (radiyallahu anh) anlatıyor: “Altın ve gümüşü biriktirip tirip Allah yolunda sarfetmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele” âyeti nâzil olduğu zaman biz, Hz. Peygamber’le bir seferde bulunuyorduk. Ashabından bâzısı: “Ayet altın ve gümüş hakkında indi, hangi malın daha hayırlı olduğunu keşke bilseydik?” dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) şu cevabı verdi: “(Sahip olunan şeylerin en efdali: Zikreden bir dil, şükreden bir kalb, kocasının imana yardımcı olan sâliha bir zevcedir”. Tirmizî, Tefsir, Berâe (3093).

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, zekatı verilmiş de olsa -kişi için- servetten daha kıymetli şeylere dikkat çekiyor: Zikre alışan dil, şükür vazifesini yerine getiren kalb, kocasının dinî hayatının inkişâfına yardımcı olan kadın. Burada servet tezlîl edilmiyor, fakat sayılan üç şey tebcil ediliyor.

۱۸- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ كَبَّرَ ذَلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ. فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَا أَفْرَجُ عَنْكُمْ. فَقَالَ يَارَسُولَ اللَّهِ: إِنَّهُ كَبَّرَ عَلَى أَصْحَابِكَ هَذِهِ الْآيَةَ. فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمْ يَفْرِضْ الزَّكَاةَ إِلَّا لِيَطِيبَ بِهَا مَا بَقِيَ مِنْ أَمْوَالِكُمْ، وَإِنَّمَا فَرَضَ الْمَوَارِيثَ، وَذَكَرَ كَلِمَةً لِيَتَكُونَ لِمَنْ بَعْدَكُمْ. فَكَبَّرَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، ثُمَّ قَالَ لَهُ: إِلَّا أَخْبِرَكَ بِخَيْرٍ مَا يَكُنُّ الْمَرْءُ؟ الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ، إِذَا نَظَرَ إِلَيْهَا سَرَّتُهُ، وَإِذَا أَمَرَهَا أَطَاعَتْهُ، وَإِذَا غَابَ عَنْهَا حَفِظَتْهُ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

18. (648)- İbnu Abbas (radiyallahu anhumâ) anlatıyor: “Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarfetmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele” âyeti nâzil olduğu zaman, müslümanlar bundan fazlaca kaygılandılar. Hz. Ömer (radiyallahu anh): “Ben sizin üzüntünüzü gidereceğim, haydi gelin” dedi ve gidip Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’e müracaat ederek: “Ey Allah’ın Rasûlü, dedi, bu ayet Ashabını çok kaygılandırdı”. Hz. Peygamber: “Allah zekâtı, malınızda bâki kalan kirliliği temizlemek için farz kıldı. Nitekim, sizden sonrakilere kalması için de mirası farz kıldı” buyurdu.

İbnu Abbas devam etti: (Resulullah’ın bu açıklaması üzerine) Hz. Ömer (radiyallahu anh) sevincinden (Allahuekber) dedi. Peygamberimiz (aleyhissalâtu ves selâm) açıklamasına devamla, Hz. Ömer (radiyallahu anh)’e: “Kişinin kendi lehine biriktirdiği şeyin ne olduğunu sana haber vereyim mi? Bu, salih bir kadındır. Yani nazar ettiği zaman kendini hoşnud kılacak, emrettiği zaman itaat edecek, evinden uzaklaştığı zaman (malını ve namusunu) koruyacak olan kadın”. Ebu Dâvud, Zekat 32, (1664).

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydettiğimiz son beş hadis hep “**Altun ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarfetmeyenlere can yakıcı bir azabı müjdele**” meâlindeki âyetle ilgili. Son *İbnu Abbâs* rivâyetinde olduğu üzere, bu rivâyetler, çoğunluk itibarıyla, âyet indiği zaman Ashab arasında ciddî bir korku, bir endişe ve kaygı meydana geldiğini göstermektedirler. Korku, âyetin zahirinden çıkan mutlak bir mal biriktirme yasağıdır. Gerçekten âyet bunu kastediyorsa herkeste fitrî olan ve fiilen yaşanmakta olan “mal biriktirme vak’ası” nasıl bertaraf edilebilecek, bu ilâhî emir nasıl yerine getirilebilecekti? Ashab-ı Kiram (radıyallahu anhüm ecmain)’ı kaygıya, üzüntüye sevkeden bu idi.

H.z. Ömer’in müracaatı üzerine Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kaygının yersiz olduğunu açıklamıştır. İkna etmek için bir başka âyete atıf yapıyor: “**Mal-larının birkısmını, kendilerini temizleyip arıtacak sadaka olarak al..**” (Tevbe, 103) ve diyor ki: “**Allah zekatı, zekatı verildikten sonra geri kalan malınızı temiz ve helâl kılmak için farz kılmıştır**”. Şu halde yukarıki ayette yasaklanan husus malın biriktirilmesi değil, zekâtının verilmemesidir. Yani zekatı verilmeden biriktirilen mal, yasaklanan “*kenz*” (hazine) olmaktadır.

Zekatı verilmeyle, mala karışmış olan fukaranın hakkı, veya işlenen günahla bulaşan Allah’ın hakkı bertaraf edilmiş, mal temizlenmiş olmaktadır.

H.z. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) muhatabları ikna hususunda mirası misal verir: “**Mal biriktirmek yasak olsa miras farz kılınır mıydı?**” der. Miras emri olduğuna göre, yani birikmiş malın, mal sahibinin ölümünden sonra nasıl taksim edileceği beyan edildiğine göre, mal biriktirmek yasaklanmış olamaz. Keza, hadiste Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): “**Zekat vermek emredildiğine göre mal biriktirmek yasak olamaz, çünkü zekat, birikmiş maldan verilmesi gereken bir borçtur**” manasında delil getirmektedir.

Hadîs’in son kısmı daha ilgi çekicidir, herkes “mal biriktirmek” deyince altın, gümüş gibi servetleri anlarken -ki bu durum bir önceki hadîste daha bâriz olarak gözükmektedir- Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) daha başka zenginliklere dikkat çekiyor: “**Çok hayırlı “kenz” hayırlı bir kadındır, zikreden dildir, şükreden kalptir, ahlâktır, ameldir, ihlastır vs**”.

Kenz “hazine” demek olunca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın dikkat çektiği altın, gümüş dışındaki, külfetsiz, zahmetsiz, eksilmeksizin hazinelerin işle-tilmeleri de düşünülecek, yönelinecek bir husus olmalıdır.

٦٤٩ ١٩- وعنه رضى الله عنه قال: [لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ. نَسَخْتَهَا الَّتِي فِي النُّورِ: إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ. إِلَى قَوْلِهِ: غَفُورٌ رَحِيمٌ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

19. (649)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: “Allah’a va âhiret gününe inananlar mallarıyla, canlarıyla savaşmak istediklerinden ötürü geri kalmak için senden izin istemezler...” (Tevbe, 44) âyeti, Nur sûresindeki şu âyetle neshedilmiştir: “Doğrusu Allah’a ve Peygamberine inanan mü’minler, Peygamberle beraber bir işe karar vermek için toplandıklarında ondan izin almaksızın gitmezler. Ey Muhammed! Senden izin isteyenler, işte onlar, Allah’a ve Peygamberine inananlardır. Bâzı işleri için senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver, Allah’tan, onların bağışlanmalarını dile. Allah şüphesiz bağışlar, merhamet eder” (Nur, 62). Ebu Davud, Cihâd 171, (2771).

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen âyetlerin nâsîh-mensuh olma durumları müfessirler arasında münakaşa edilmiştir. *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)’tan kaydedilen yukarıdaki rivâyete göre Nur sûresinin 62. âyeti, Tevbe sûresinin 44. âyetini neshetmiştir. Hattâ bu nesih keyfiyetini anlamak için, Tevbe sûresinin 43. âyetini de bilmemiz gerekmektedir, çünkü şârihlerin açıklamasına göre nesh o âyetten itibâren başlamaktadır: “Allah seni affetsin, doğrular sana belli olup, yalancuları bilmeden önce, niçin onlara izin verdin?”

Bu âyetin, *Tebük* savaşına katılmamak için mâzeret uydurarak izin isteyenlere Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’ın ilâhî bir işâret olmadığı halde şahsî ihtihadına dayanarak izin vermesi üzerine nâzil olduğu belirtilir. Âyetle bir itâb vardır, ancak, itâbın “Allah seni affetsin” diye “aff”la başlamış olması, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın gönlünün hoş edilmesine yöneliktir. Ancak bazı müfessirler, geri kalmak isteyenlere izin vermekten yasaklayan bu âyetlerin, Nur sûresinin yukarıda meâlini kaydettiğimiz 62.âyetiyle neshedilerek dilediğine izin verebileceğinin taraf-ı İlahî’den bildirildiğini belirtirler.

Abdurrezzak, Amr İbnu Meymûn’un şu açıklamasını kaydetmiştir: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın herhangi bir emir gelmeden icra ettiği iki fiili vardır:

Münâfıklara (savaşa katılmama husûsunda verdiği) izni, 2- Bedir esirlerinden iye alması. Bunlar üzerine şu âyet indi:

“Allah seni affetsin... niçin onlara izin verdin” (Tevbe, 43).

İbnu Cerir de tefsîrinde “Allah ve âhiret gününe inananlar mallarıyla, canlarıyla savaşmak istemeleri sebebiyle geri kalmak için senden izin istemezler” (Tevbe, 44) mealindeki ayet hakkında İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)’ın şu açıklamasını kaydeder: “Bu âyet, münafıkların, özürsüz olarak savaştan geri kalmak için izin talebetmeleriyle ilgilidir, bu taleblerini açıklamaktadır, (mü’minlerle ilgili değildir). Cenâb-ı Hakk şöyle buyurarak mü’minleri mâzur addetmiştir.: ...Bazı işleri için (mü’minler) senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver..” (Nur, 62).

Beyhakî, Sünen’inde İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)’ın: “Allah ve âhiret gününe inananlar... geri kalmak için senden izin istemezler” (Tevbe, 44) âyeti, Nur sûresinde yer alan şu meâldeki ayetle neshedilmiştir: “Doğrusu Allah’a ve Peygamberine inanan mü’minler, Peygamberle beraber bir işe karar vermek için toplandıklarında ondan izin almaksızın gitmezler... Allah şüphesiz âgışlar, merhamet eder” (Nur, 62).

Görüldüğü üzere bizzat İbnu Abbas’tan mezkûr âyetlerle ilgili olarak iki farklı rivâyet kaydedilmiştir. Taberî’nin kaydına göre âyetlerin mütealliki farklıdır, Beyhakî’nin kaydına göre, biri nâsîh, diğeri mensûhtur.

Her iki âyetin de muhkem olduğunu söyleyenler âyetlerin arasını şöyle cemediler: “Mü’minler Allah’a tâat ve düşmanlarıyla cihad hususunda ellerinden gelen gayreti göstermiyorlar, bundan geri kalmak için izin istemiyorlardı. Kazara birine bir mâzeret âriz olsa o vakit geri kalmak için izin istiyordu. İşte bu durumda, “...İçlerinden dilediğine izin ver...” (Nur, 62) âyeti mucibince, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) izin verip vermemekte muhayyerdi”.

٢٠- وعن أبي مسعود البدرى رضى الله عنه أنه قال: [لَمَّا نَزَلَتْ آيَةُ الصَّدَقَةِ كُنَّا نَحَامِلُ عَلَى ظُهُورِنَا؛ فَجَاءَ رَجُلٌ قَصَصَدَّقَ بِشَيْءٍ كَثِيرٍ، فَقَالُوا مُرَاءٍ؛ فَجَاءَ رَجُلٌ قَصَصَدَّقَ بِصَاعٍ، فَقَالُوا إِنَّ اللَّهَ لَعَنِي عَنْ صَاعٍ هَذَا. فَنَزَلَتْ: الَّذِينَ يَلْمِزُونَ

الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمُ الْآيَةَ].
أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ وَالنَّسَائِيُّ.

20. (650)- Ebu Mes'ûd el-Bedri (radiyallahu anh) anlatıyor: “Sadaka vermeyi emreden âyet (Tevbe, 103) nâzil olduğu zaman biz (ücret mukabilinde) sırtlarımızda yük taşıyor (bu yolla bir şeyler kazanıp ondan sadaka veriyor)duk. Bir adam (Abdurrahman İbnu Avf) gelerek çok miktarda bağışta bulundu. (Münâfıklar dedikodu yaparak onun hakkında, gösteriş yapıyor), mürâî dediler. Hemen şu âyet nâzil oldu:

“Sadaka vermekte gönülden davranan mü'minlere dil uzatan ve ancak ellerinden geldiği kadar verebilenlerle alay eden kimselere bu davranışlarının cezasını Allah verir. Onlara can yakıcı azab vardır” (Tevbe, 79). Buhârî, Zekât 10, İcâre 13, Tefsir, Berâe 11; Müslim, Zekât 72, (1018); Nesâî, Zekât 48, (5,59).

AÇIKLAMA:

Müminler, Tevbe sûresinde gelen: “Mallarımın bir kısmını, kendilerini temizleyip arıtacak sadaka olarak al...” (103. âyet) meâlindeki ayetten başka Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın “Kim bir sadakada bulunursa kıyamet günü o sâyede lehinde şehâdetle bulunacağım”, “Askerî bir sefer hazırlığındayım, bağışta bulunun” gibi, Ashab'ı sadaka vermeye teşvik eden talepleri üzerine, herkes imkânına göre tasaddukta bulunur.

Rivâyetlere göre, bu meyânda ibretli hâdiseler de cereyan eder:

Son derece siyah, bodur, çirkin bir zat gelerek gösterişli bir deve hediye eder. Münafıklar birbirine kaş-göz işareti yaparak: “Devesi kendisinden daha hayırlı” diyerek alay ederler. Bu söz kulağına gelen Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) “Yalan söylüyorsun. O senden de, devesinden de daha hayırlı” diye cevap verir.

Bir rivâyette, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sadaka talebi üzerine herkesin birşeyler getirdiği, en sonunda da (Ebu Heyseme el-Ensarî adında) fakir bir zâtın bir sâ' miktarında hurma getirerek: “Ey Allah'ın Resulü ben de bir sâ' hurma getiriyorum. Bunu bir gece sabaha kadar su çekerek kazandım. Kazancım aslında iki sâ' idi. Bir sâ'ını aileme bıraktım, birini de buraya getirdim” der. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kabûl buyurarak, bunun toplanan hurma yı-

ğınının içerisine serpilmesini emreder. Bâzı münafıklar adamla alay ederek: “Allah ve Resulü senin bir sâ’ hurmana muhtaç değil, senin bir sâ’ın ne işe yarar!” derler.

En sonunda *Abdurrahman İbnu Avf* sekiz bin dirhemlik malının yarısını bağışlar, yarısını kendine ayırır. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona da: “Bağışladığını da, kendine ayırdığını da Allah mübârek etsin” duasında bulunur. Münâfıklar onun için de kaş-göz işaretleri yaparak “*Vallahi Abdurrahman riyâkarlık yapıyor*” derler.

İşte bunun üzerine gelen vahiy hem tek sâ’lık hurma tasadduk eden miskin adamı, hem de dörtbin dirhemlik büyük meblağ tasadduk eden *Abdurrahman İbnu Auf*’ı (Allah her ikisinden de râzı olsun) samimiyetleri hususunda tebrîe ederek şu vahiy indirir: “Sadaka vermekte gönülden davranan mü’minlere dil uzatan ve ancak ellerinden geldiği kadar verebilenlerle alay eden kimselere bu davranışlarının cezasını Allah verir”.

Ayetteki “ellerinden geldiği kadar verebilenler” ifadesiyle fakirliği sebebiyle bir sâ hurma verebilen kimsenin kastedildiğini âlimler belirtmektedir.

Bir başka rivâyette, riyâkârlıkla itham edilen cömertler arasında yüz vask hurma bağışlayan *Âsım İbnu Adi*y (radiyallahu anh)’in de bulunduğü belirtilir.

İmkansızlığı sebebiyle çok az verebilen kimselerden Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın ne derece memnun kalıp mütehassis olduğunu belirtmek için, *Nesâî*’de kaydedilen bir rivâyeti aynen aktarıyoruz: “*Ebü Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: “Tek bir dirhem hayırla yüzbin dirhemden önüne geçti!” Yanındakiler, Ey Allah’ın Resulü bu nasıl olur? dediler.*

—“Şöyle ki”, diyerek açıkladı: “Bir adam vardır, sâdece iki dirheme sahiptir, ondan birini alır tasadduk eder. Bir adam vardır pek çok mal mülkû vardır, servetinin yanına varır, yüzbin dirhemini alır ve bağışlar. (İşte öbürü hayırda bunu geçer.)”

Demek ki, Allah yanında kazanılan kıymet bağışlanan miktara bakmıyor, himmete, niyete, fedâkarlığa bakıyor. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın bir sâ’lık hurmayı diğer hurma yığınınâ “serptürmesi” de bize mânidar geldi. Sanki onunla teberrük kastetmiştir.

٥٥١ ٢١- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [لَمَّا تَوَفَّى عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ سَلُولَ جَاءَ ابْنُهُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَسَأَلَهُ أَنْ يُعْطِيَهُ قَمِيصَهُ يُكْفَنُ فِيهِ أَبَاهُ فَأَعْطَاهُ؛ ثُمَّ سَأَلَهُ أَنْ يُصَلِّيَ عَلَيْهِ فَقَامَ ﷺ لِيُصَلِّيَ عَلَيْهِ. فَقَامَ عُمَرُ فَأَخَذَ بِثَوْبِ النَّبِيِّ ﷺ. فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ: تُصَلِّيَ عَلَيْهِ وَقَدْ نَهَاكَ رَبُّكَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيْهِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّمَا خَيْرَنِي اللَّهُ تَعَالَى فَقَالَ: اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً وَسَأَرِيدُ عَلَى السَّيِّئِينَ. قَالَ إِنَّهُ مُتَافِقٌ؛ فَصَلَّى عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ. إِلَى قَوْلِهِ: فَاسْقُونِ]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ إِلَّا أَبُو دَاوُدَ.

وزاد الترمذی: فَتَرَكَ الصَّلَاةَ عَلَيْهِ.

21. (651)- İbnu Ömer (radıyallahu anhumâ) anlatıyor: Abdullah İbnu Übey İbni Selül öldüğü zaman oğlu (radıyallahu anı) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) 'ın huzur-i âlîlerine çıkıp, mübârek gömleklerini babasına kefen olarak vermesini taleb etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) talebi kabul edip verdi. Bunun üzerine, babasının cenâze namazını kıldırırvermesini taleb etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu talebi de kabul etti ve namaz kıldırmak üzere kalktı. Ancak, Hz. Ömer (radıyallahu anı) kalkarak Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) 'ın elbisesinden tuttu ve: "Ey Allah'ın Resulü, Rabbin seni, ona namaz kılmaktan men etmişken, sen nasıl ona namaz kılarısın?" diye müdahale etti. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Allah beni muhayyer bırakmıştır, zira: "Onların ister bağışlanmasını dile, ister dileme, birdir. Onlara yetmiş defa bağışlanma dilesen de Allah onları bağışlamayacaktır" (Tevbe, 80) buyurmaktadır. Ben yetmişden de fazla bağışlama talebinde bulunacağım" dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anı): "Ama, o münafıktır!" dedi.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buna rağmen onun ardından namaz kıldı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti inzâl buyurdu: "Onlardan ölen hiç kimse için ebediyyen namaz kılmıyacaksın, mezarı başında da durmayacaksın. Çünkü onlar Allah ve Resûlüne inanmadılar, fâsık olarak öldüler" (Tevbe, 84).

H. Ömer (radiyallahu anh) der ki: “Sonra o gün Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a karşı izhâr ettiğim cür’ete hayret ettim. Allah ve Resulü daha iyi bilirler”. (Bu son cümleinin İbnu Abbas’ın sözü olma ihtimali de mevcuttur.) Bu-hâri, Cenaiz 85, Tefsir, Berâe 12; Müslim, Fedâilu’l-s-Sahâbe 25, (2400), Sıfâtü’l-Münâfıkın 3, (2744); Tirmizî, Tefsir 3096.H.; Nesâî, Cenâiz 69, (4, 68).

Tirmizî’nin rivâyetinde şu ziyâde var: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu ayetten sonra münâfıkların cenâze namazını kılmadı”.

NOT: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın münâfıkların liderine karşı bu davranışındaki siyasî gâyeyi anlayabilmek için 641 numaralı hadis ile ilgili olarak kaydettiğimiz makalenin görölmesi gerekir.

۲۲- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [نزلت هذه الآية في أهل قُبَاء: فيه رجالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ. قَالَ كَانُوا يَسْتَنْجُونَ بِالْمَاءِ فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِيهِمْ]. أخرجه أبو داود والترمذی.

22. (652)- H. Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: “Şu âyet Kuba halkı hakkında nâzil olmuştur: (Meâlen): “Orada, arınmak isteyen insanlar vardır. Allah arınmak isteyenleri sever” (Tevbe, 108). Tirmizî, Tefsir, Berâe (3099); Ebu Dâvud, Tahâret 23 (44); İbnu Mâce, Tahâret, (357).

AÇIKLAMA:

Kuba; Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) devrinde Medine’ye yakın bir köy idi. Günümüzde şehre birleşmiş ve bir mahallesi olmuştur.

Katâde’den yapılan rivâyete göre bu âyet inince Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):

“— Allah sizi temizlik hususunda medbetmektedir, bu ilâhî iltifâta mazhariyetin sebebi nedir?” diye sorar. Şu cevabı verirler:

“— Biz, büyük ve küçük abdesti bozduktan sonra su ile yıkarız”.

Alimlerimiz: “Bu âyet temizliği ve nezâfeti sevenlere ilâhî bir övgüdür, temizlik hem beşerî bir mürüvvet hem de şer’î bir vazifedir” demiştir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) büyük abdest için çıkınca berâberinde su taşırdı. Ancak önce taşla istinca yapar, sonra da su ile yıkar. Dinimiz mak’ad’-

ın yıkanmasını vâcib kılmamıştır, ancak bulaşan pisliğin azaltılmasını vâcib kılmıştır. Vacib olan elbise ve bedenın necâsetten temizlenmesidir. Mak'adın yıkanmasını vacib kılmayışı bir rahmet, bir kolaylıktır. Zira her zaman her yerde su bulmak müşkil ve hattâ imkânsız olabilir. Taş, pamuk, paçavra gibi şeylerle kaba pisliğin alınması vecibenin yerine gelmesi için yeterli ise de yıkamayı ısrarla teşvik etmiş ve bizzât âyet-i kerîme ile Rabbimiz övmüştür. Efdâl olanı Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yaptığı gibi önce kaba pisliği almak, sonra da yıkamaktır. Doğrudan yıkamak da dinin emrini yerine getirmek için yeterlidir. Eski âlimlerimiz yazı malzemesi olarak hazırlanan kâğıtların istinca için kullanılmasına fetva vermemişlerdir. Ancak, günümüzde bu maksatla hazırlanmış olan ve esâsen yazı malzemesi olarak kullanılması da mümkün olmayan hijyenik kâğıtların istincâda istimâli tecvîz edilmiştir.

۶۵۳ ۲۳- وعن علی بن أبی طالب رضی الله عنه قال: [سَمِعْتُ رَجُلًا یَسْتَغْفِرُ لِأَبَوْنِهِ وَهُمَا مُشْرِكَانِ. فَقُلْتُ: أُنَسْتَغْفِرُ لِأَبَوْنِكَ وَهُمَا مُشْرِكَانِ؟ فَقَالَ: اسْتَغْفِرُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ وَهُوَ مُشْرِكٌ. فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَتَرَلْتُ: مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ (الآیة)]. أخرجه الترمذی والنسائی.

23. (653)- Ali İbnu Ebî Ta'lib (radiyallahu anh) anlatıyor: “Ben, müşrik olan anne babası için, Allah'tan af ve mağfiret dileyen birini gördüm. Kendisine: “Sen müşrik olan anne baban için istiğfarda mı bulunuyorsun, (olur mu bu)?” dedim. Adam bana: “(Niye olmasın, Kur'an-ı Kerîm'de) Hz. İbrahim (aleyhi's-selâm) müşrik olan babası için istiğfar etmektedir” diye cevap verdi.

Ben durumu Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a anlattım. Bunun üzerine şu mealdeki âyet indi: “Cehennemlik oldukları anlaşıldıktan sonra, akraba bile olsalar, puta tapanlar için mağfiret dilemek Peygambere ve müminlere yaraşmaz. İbrahim'in, babası için mağfiret dilemesi, sâdece ona verdiği bir sözden ötürü idi. Allah'ın düşmanı olduğunu anlayınca ondan uzaklaştı...” (Tevbe, 113-114). Tirmizî, Tefsir, Berâe (3100); Nesâî, Cenâiz 102, (4, 91).

° AÇIKLAMA:

Dinimiz insanları îman ve küfür açısından taksim eder: İnanmayanlar ayrı bir millettir, inananlar da ayrı bir millettir. Mü'minler îman bağıyla kardeşirler. Renk,

için mağfıret dılemek Peygambere ve mü'minlere yaraşmaz..." âyeti ile "(Ey Muhammed!) şen sevdiğini doğru yola eriştiremezsin. Ama Allah dilediğini doğru yola eriştirir..." meâlindeki âyet nâzil olur (Kasas, 56).

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BAB: BEY (ALIM-SATIM) BÖLÜMÜ 5

BİRİNCİ FASIL : Sıdk ve Emanet (Güven)..... 9

İKİNCİ FASIL : Alış-verişte ve İkale'de (Geri Verme) Kolaylık12

ÜÇÜNCÜ FASIL : Ölçüler ve Tartılar Hakkında.....16

DÖRDÜNCÜ FASIL : Müteferrik Hadîsler.....21

İKİNCİ BAB: ALIM-SATIMI CAİZ OLMAYAN ŞEYLERE DAİR 25

BİRİNCİ FASIL : Necasetler.....26

İKİNCİ FASIL : Kabzedilmeyen Satışlara Dair.....30

ÜÇÜNCÜ FASIL : Meyvelerin ve Ekinlerin Satışına Dair.....39

DÖRDÜNCÜ FASIL : Alım-Satımı Caiz Olmayan Eşyalar Hakkında..43

ÜÇÜNCÜ BAB: ALIM-SATIMDA CAİZ OLMAYAN ŞEYLER HAKKINDA 53

BİRİNCİ FASIL : Aldatmaya Dair.....54

İKİNCİ FASIL : Sütü Hayvanın Memesinde Bekletmeye Dair..59

ÜÇÜNCÜ FASIL : Fiyat Kızıştırmaya Dair.....62

DÖRDÜNCÜ FASIL	: Şartlar ve İstisna Hakkında.....	64
BEŞİNCİ FASIL	: Mülânese ve Münabezeye Dair.....	76
ALTINCI FASIL	: Bey'ul-Garar ve Diğerleri Hakkında.....	79
	Hidane Nedir, Bu Hak Kimedir?.....	91
DÖRDÜNCÜ BAB: RİBA (FAİZ) HAKKINDA.....		97
BİRİNCİ FASIL	: Ribanın Zemmine Dair.....	98
İKİNCİ FASIL	: Riba İle İlgili Hükümler.....	102
	Hayvan Vs. İle İlgili Teferruat.....	116
BEŞİNCİ BAB: MUHAYYERLİK HAKKINDA		124
ALTINCI BAB: ŞUF'A'YA DAİR HADİSLER		134
YEDİNCİ BAB: SELEM (ÖNCEDEN SATMA) HAKKINDA		141
SEKİZİNCİ BAB: İHTİKÂR VE PAHALANDIRMAYA DAİR HADİSLER		151
DOKUZUNCU BAB: AYIP SEBEBİYLE MALI GERİ VERMEYE DAİR		157
ONUNCU BAB: AĞACI VE MEYVEYİ SATMAK, SATILAN KÖLENİN MALI VE MALA GELEN MUSİBETE DAİR		161
CİMRİLİKLE İLGİLİ BÖLÜM		163
BİNA BÖLÜMÜ		174
İSLÂM'DA MESKEN		179
1- Mesken ve Kültür.....		179
Mikro Planda Mesken.....		182
a) Genişlik.....		183
b) Plan.....		184
Hizmet Peygamberin' Evinin Planı.....		187
c) Evin Seyyâliyeti.....		188

d) Sabit Unsurlar.....	189
Helâ.....	190
Banyo.....	191
e) Dar Ev ve Çocuk.....	192
f) Mefruşat.....	196
Sergi.....	196
Karyola.....	197
Yatak.....	198
Perde.....	198
Leğen.....	198
Kandil.....	198
g) Mahremiyet.....	199
Dahilî Mahremiyet.....	200
h) Tezyin (Dekor).....	202
i) Manevi Hava.....	205
j) Mesken Siyaseti.....	207
1- Fuzûlî İnşaat Yasağı.....	207
2- Herkese Bir Ev.....	209
3- Binaların Yüksekliği.....	209
4- Müdahale.....	211
5- Mesken Telâkkisi.....	215
6- Şer'î Mesken.....	215

TEFSİR BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB: TEFSİR BÖLÜMÜ

217

BİRİNCİ FASIL :	Tefsirden Sakınmaya Dair.....	218
İKİNCİ FASIL :	Kur'ân'ın Faziletine Dair.....	224

İKİNCİ BAB: ESBAB-I NÜZÜLE DAİR	245
FATİHA SURESİ.....	245
BAKARA SURESİ.....	248
Cezayı Devlet Verir.....	272
SÜNNETTE CİNSİ TERBİYE	297
1- Cinsî Terbiye Yaşı.....	297
2- Cinsî Bilgi.....	301
3- Cinsî Hayat.....	307
Cinsî Güç.....	307
Evlenme.....	308
Tebettül (Bekâr Kalma).....	310
Tatminde Tâ'cil.....	311
Cimâ'dan Maksat.....	314
4- Cinsiyetle İlgili Bazı Meseleler.....	315
Oruç ve Edviye.....	315
İhtisâ.....	315
Hayvana Temas.....	316
İstimnâ.....	316
Nazar (Bakmak).....	317
HZ. İBRAHİM'LE İLGİLİ KISIM.....	337
HZ. LÜT'LA İLGİLİ KISIM.....	339
HZ. YUSUF'LA İLGİLİ KISIM.....	340
ÂL-İ İMRÂN SURESİYLE İLGİLİ TEFSİRLER.....	351
AMR İBNU UMMİ MEKTUM.....	420
MAİDE SURESİ.....	437
1- Mürtedler.....	440
2- Bağiler.....	440
3- Kuttauttarîk (Yol Kesenler).....	440

Muharib (Eşkiya).....	440
Muharib (Eşkiya) Hırsızdan Farklıdır.....	441
Muharibin Cezası.....	441
Nefiyden Maksad.....	442
Mağlubiyetten Önce Tевbe.....	443
Hadisten Çıkarılan Hükümler.....	446
A'RAF SURESİ.....	479
ELMALILI'NIN AÇIKLAMASI.....	486
ENFÂL SURESİ.....	491
BERÂET SURESİ.....	506
MÜŞRİKLER MESCİD-İ HARAMA GİREBİLİR Mİ?.....	515
Hz. Peygamber'in Münafıklara Karşı Takip Ettiği Siyaset.....	521
1- Münafıkların Tavsifi.....	521
2- Faaliyetlerin Muhtevası.....	523
A- Hz. Peygamberi Küçük Düşürücü Faaliyetler.....	523
B- Kritik Anlarda Terketme.....	525
C- Moral Bozucu Nifak Hareketleri.....	525
3- Hz. Peygamberin Münafıklara Karşı Tutumu.....	527

